

PIETER SPIERENBURG

Cinayetin Tarihi

Ortaçağ'dan Günümüze Avrupa'da Bireysel Şiddet

ÇEVİREN Yiğit Yavuz

KİTAP

İletişim

PIETER SPIERENBURG • **Cinayetin Tarihi**

PIETER SPIERENBURG 1948'de Haarlem, Hollanda'da doğdu. Hollanda ve Batı Avrupa'da suç ve ceza tarihi hakkında yaptığı çalışmalarla tanınıyor. Halen Erasmus Üniversitesi'nde çalışıyor.

A History of Murder
Personal Violence in Europe from the Middle Ages to the Present
© 2008 Pieter Spierenburg
Bu kitabın yayın hakları Polity Press Ltd.'den (Cambridge) alınmıştır.

İletişim Yayınları 1480 • Tarih Dizisi 61
ISBN-13: 978-975-05-0772-4
© 2010 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2010, İstanbul

EDİTÖR Levent Cantek
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Defne İpek
DİZİN Özgür Yıldız
BASKI ve CİLT Sena Ofset
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

PIETER SPIERENBURG

Cinayetin Tarihi

Ortaçağ'dan Günümüze Avrupa'da Bireysel Şiddet

A History of Murder
Personal Violence in Europe
from the Middle Ages to the Present

ÇEVİREN *Yiğit Yavuz*

iletişim

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR 7

Giriş 9

1. **Romeo'nun Akrabaları: Ortaçağ Avrupası'nda Yaşamın Kırılganlığı** 25
2. **Bir Öpücükle Mühürlemek: Rızadan Suça** 73
3. **Kılıçlar, Bıçaklar ve Sopalar: Erkek Erkeğe Kavgada Toplumsal Tabakalaşma** 107
4. **Ataerkillik ve Halinden Memnun Olmayanlar: Kadınlar ve Ev İçi Ortam** 181
5. **Masumiyetin Belirtileri: Bebekler ve Deliler** 223
6. **Az'ın Kısaltması Olarak M: Cinayetin Marjinalleşmesi, 1800-1970** 257
7. **Tersine Dönen Durum: 1970'ten Günümüze** 319

Sonuç 343

KAYNAKÇA 349

DİZİN 373

TEŞEKKÜR

Böylesi bir sentez çalışmasını gerçekleştirirken yararlandığım tüm eserlerin yazarlarına, fikirlerine katılsam da katılmasam da minnettarım. Bu kitap ayrıca Amsterdam'daki arşiv kaynaklarına dayanıyor; söz konusu malzeme 1990'larda, o zaman öğrenci olan birkaç kişinin yardımıyla toplanmıştı: Désirée Herber, Stephanie Reesink, Jeroen Blaak, Janita van Nes ve Aries van Meeteren. Onların yardımlarıyla ilgili finansmanı, Erasmus Üniversitesi Tarih Bölümü sağladı. Hollanda Bilimsel Araştırma Örgütü'ne (NWO), bana 2006-7 öğretim yılında ders vermeyerek bu kitabı bitirmemi sağlayan bir mali destekte bulunduğu için müteşekkirim. Michel Porret, 4. Bölüm'ün açılış öyküsü için gereken malzemeyi temin etme nezaketini gösterdi. Jan van Herwaarden ve John Najemy, beni Ortaçağ konusundaki yayınlardan haberdar ettiler. René Lévy ve Laurent Mucchielli, Hollanda kütüphanelerinde bulunmayan Fransızca kitapları elde etmemi sağladılar; René ayrıca Paris arşivlerinden fotoğraflar çıkardı. Omri Manoach grafikleri hazırladı. Bazı meslektaşlar ve arkadaşlarım, kendi faaliyetlerinin arasında, bir ya da birkaç bölümün taslaklarını okuyup yorumda bulunmaya zaman ayırdılar: Clive Emsley, Willem de Haan, Tomás Mantecón, Ed Muir, Dorothea Nolde, Paul Schulten, Jim Sharpe,

Marty Wiener ve Damián Zaitch. Roger Lane ve ismi belli olmayan bir okuyucu, Polity'ye gönderdiğim müsvedde hakkında yorumda bulundu. Yardımları için Polity'den Emma Longstaff ve Jonathan Skerrett'le, düzeltmen Sarah Dancy'ye teşekkür ederim.

Her zaman belirtildiği gibi, kitabın son durumuyla ilgili bütün mesuliyet bana aittir.

Giriş

Cinayet, tarih öncesine ait iskeletlerde bulunan şiddet emareleri kadar eskidir. Bugün bizimle birliktedir ve insan tecrübelerinin bir parçası olmaya devam edecek gibi görünmektedir. Yüz yıldan fazla zaman önce, Frederic William Maitland demişti ki, bir peri kendisine değişik toplumlarda aynı türden sahneleri izleme fırsatı sağlamayı önerse, son derece önemli birçok meseleyi gözler önüne sereceği için, cinayet mahkemelerini izlemeyi seçermiş.[1] Bu kitap kayıtlarda yer alan, mahkemeye taşınmamış öldürme olaylarını da inceliyor ama Maitland'ın işaret ettiği husus, okuyacağınız bölümler açısından yararlıdır. Öldürme her zaman, bu eylemde yer alanların ve eyleme tanıklık edenlerin temel değerlerini etkiler; bu yüzden kültür, toplumsal hiyerarşi ve karşı cinslerin ilişkileri hakkında değerli bilgiler sunar. Sonuç olarak, uzun vadedeki geniş toplumsal değişimler üzerine düşünmek, cinayetlerin tarihini daha iyi anlamamızı sağlar. Dolayısıyla bu konu, tarih araştırmalarıyla suçbilimin kesiştiği noktada durmaktadır.

"Cinayet" kelimesinin avantajı, günlük dile ait olmasıdır. İnsanların çoğu, bu kelimenin ne anlama geldiğini iyi bilir. Kişisel görüşlerimiz ne olursa olsun, düşmanını vuran bir asker-

1 Maitland, akt. Stern, 1956: 29.

den ya da bir trafik kazasından bahsederken, cinayet kelimesini pek kullanmayız. Bu sebeple, araştırmacılar çoğu zaman, her tür şahsi ve istemli öldürmeyi anlatmak için cinayet terimini seçerler. Örneğin Roger Lane'in (1997) bu konuyu Amerikan tarihi içinde ele aldığı çalışmasında, durum böyledir. Bu kitap da aynı kullanıma uymakta, sadece çeşitlilik yaratmak amacıyla, cinayet (*murder*) ve formel öldürme (*homicide*) kavramlarını değişimli olarak kullanmaktadır. Okuyucunun cinayet kelimesini dar hukuki manasıyla algılaması gereken birkaç yer, kolayca anlaşılacaktır. Elbette cinayet, şahsi şiddetin en uç biçimidir. Öldürme fiillerine dair yazılı kayıtların birçoğu, şiddet içeren ama ölümle sonuçlanmayan hadiselerle ilgili kayıtlara çok benzer. Böyle hadiseler de incelememiz içinde yer alacaktır ama kitap esas olarak cinayet üzerine odaklanmaktadır. Küçük saldırı ya da tehditlere fazla yer verilmemektedir. Öte yandan, "kişisel" şiddet alanına girmeyen konular, yani devrimler ve diğer geniş ölçekli kolektif eylem biçimleri, askerî etkinlikler ya da fiziksel cezalar (katillere verilen kanuni cezalar hariç), dışarıda bırakılmaktadır. Şiddet derken, vücudun fiziksel bütünlüğüne yönelik her tür kasıtlı tecavüzü kastediyorum.[2] Terimin daha geniş bir tanımını tercih eden okuyucular, her seferinde başa "fiziksel" kelimesini koyabilirler. Son olarak, şiddet de, cinayet de suçla eş anlamlı sayılmamalıdır. Bunların dereceli olarak suçla ilişkili hale gelmeleri, aslında kitapta tartışılacak ana temalardan biridir.

Suç kategorisinin ortaya çıkması ya da kişiler arası şiddetle devletin uyguladığı şiddet arasında ayrım yapılabilmesi, ancak görece modern toplumlarda söz konusudur. Johan Goudsblom (1998), dünya tarihi açısından üç tekelleşme aşaması olduğunu belirtir. İlk olarak yetişkin erkekler şiddeti kendi tekellerine almışlar, kadınları ve çocukları örgütlü şiddet kullanımından dışlamışlardır. Bu sürecin, bir erkek etkinliği olarak avlanma ve bir kadın etkinliği olarak sebze toplamanın ayrışmasıyla aynı zamanda başladığı varsayılmaktadır. Daha sonra askerî-tarımcı toplumlarda, seçkin savaşçılar şiddeti tekellerine alarak diğer

2 Bkz. Body-Gendrot ve Spierenburg, 2008'e katkım.

toplumsal grupları, esas olarak rahipleri ve köylüleri dışlamışlardır. İlk durumun kökeninde psikolojik ikna varken, ikinci durum başka bir tekelleşmeyle, silah taşıma tekeliyle pekiştirilmiştir. Üçüncü aşamada, görece özerk seçkin savaşçı grupları, giderek daha geniş örgütlere boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Şiddet, bugün devletler dediğimiz kurumlar çerçevesinde tekelleşmiştir. Örgütlü şiddet uygulayan tüm uzmanlar ya devlete dahil olmuş ya da ortadan kaldırılmıştır. Bu süreç birbirinden bağımsız olarak Kuzeybatı Avrupa'da ve Japonya'da, 16. yüzyıldan itibaren hız kazanmıştır. Devlet tekellerinin uygulamaları arasında, dışarıda diğer devletlerle savaşmak, içeridey-se fiziksel cezalar, işkence ve yasaya aykırı davrananların güç kullanımıyla sindirilmesi vardı. Önceki dönemlerde olduğu gibi, tekel durumu izafiydi: Tüm saldırılar ve cinayetlerin yanı sıra, ayaklanmalar ve ara sıra çıkan iç savaşlar, tekeldeki çatlaklara işaret ediyordu. Bazı devletlerin şiddet üzerindeki ayrıcalıklı denetimlerini kaybettiği de oluyordu.

Yedi yüzyılı kapsayan bu kitap, Avrupa'da cinayetin tarihini, kişisel öldürme fiilinin devlet şiddetinden ayırt edilmeye başladığı zaman itibarıyla ele alıyor. Sonraki Ortaçağ döneminde, tekelleşmenin ikinci aşamadan üçüncü aşamaya geçişine şahit oluruz. Bununla birlikte, cinayetlerin sayısıyla ilgili en eski güvenilir kaynaklar, 1300'lere aittir. Böyle kanıtlar bize çok önemli bir temel oluşturmakla birlikte, bu kitapta öldürmenin sıklığını araştırmaktan öteye geçilmektedir. Kitapta bir anlatıdan diğerine de atlanmamaktadır. Bunun yerine, sosyal-bilimsel bir bakış açısı benimsenerek, cinayetlerin niteliği, sıklığı, toplumsal anlamı ve kültürel bağlamının nasıl bir örüntü içinde yer aldığı incelenmektedir. Şiddetin temsili gibi alt temalara kitap boyunca dikkat çekilmekteyse de, esas olarak, gerçekleşen olaylara odaklanılmaktadır.

Cinayetlerin uzun vadedeki azalışı

Hal böyleyken, başlangıç noktamız yine de nicel zaman serileridir. Onyıllar boyunca çok sayıda tarihçi, zahmetli ampirik

araştırmalarla, birkaç yüzyıl içinde tekil şehir ve bölgelerdeki cinayetlerin sıklığını ortaya koyan veriler toplamıştır. Araştırmacılar daha yakın dönemlerle ilgili ulusal istatistiklere kolayca ulaşır hale gelmiş olsa da, bu yeni arşiv çalışması, öldürmenin boyutlarıyla ilgili bilgimizi muazzam ölçüde artırmıştır. Ted Robert Gurr'la (1981) başlamak üzere bazı araştırmacılar, bu çalışmaları, cinayetlerin sıklığıyla ilgili uzun dönemli grafikler hazırlamak için kullanmışlardır. Manuel Eisner'in veritabanı halen, şimdiye kadar gerçekleştirilmiş nicel çalışmaları sistematize etme yönündeki en kapsamlı çabadır.

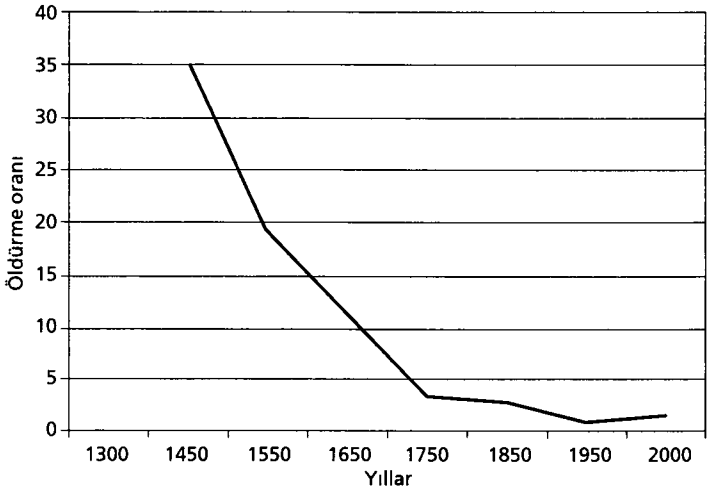
Şekil 0.1'in gösterdiği şeye, öldürme oranı (*homicide rate*) denmektedir. Rasyo (*ratio*) terimi daha uygun görünse de, her zaman kullanılan terim, orandır. Tüm suç araştırmalarında olduğu gibi, öldürme oranı, cinayetlerin, ortaya çıktıkları bölgedeki toplam nüfusa oranını ifade etmektedir. Bu oran her zaman yıllık olarak ölçülür. Geçmiş yüzyıllar için söz konusu rakam, daha uzun bir dönemdeki yıllık ortalamayı ifade eder, çünkü elimizde sadece bir yıla ilişkin ölçüm bulunursa, bu ölçümün ait olduğu yüzyıl için normal mi, istisnai mi olduğunu bilemeyiz. Ölçü olarak alınan yerleşik insan sayısı genellikle yüz bindir. Oranı on bin ya da bir milyon insan üzerinden de hesaplayabiliriz ama yüz binlik ölçü o kadar yaygındır ki, çoğu zaman zımni şekilde kabul edilip kullanılmaktadır. Kitap boyunca, öldürme oranı tek bir rakam olarak sunulduğunda, bu rakam yüz binlik nüfus başına yıllık ortalamayı ifade edecektir.

Ortaçağ'a ait verilerin kıtlığı, beni bu verilerin tümünü bir arada değerlendirmeye yöneltti.[3] O dönemden bugüne doğru, açık bir düşüş eğilimi görülmektedir. Ortaçağ şehirlerinde on-on beşlik öldürme oranı yaygınken, 20. yüzyıl ortalarının Avrupası'nda bu rakam yaklaşık olarak birdir. Elbette, bu denli bütüncül bir grafik, coğrafi farklılıkları ve geçici dalgalanmaları gözden saklamaktadır. Önümüzdeki bölümlerde te-

3 Şekil 0.1'deki grafik, yüzyıl ortasını ölçüm noktası olarak almaktadır: 14. yüzyıl için ölçüm noktası 1350'dir ve böyle devam eder. O yüzden, Ortaçağ'dan 16. yüzyıla doğru gerçekleşen düşüş 1450'de başlamaktadır. Grafik, fazladan bir ölçüm noktası olan 2000'de sonlanmaktadır.

mel orta vadeli eğilimler ve bu eğilimlere eşlik eden, cinayetlerin özelliklerindeki nitel değişiklikler tartışılacaktır. Yaklaşık olarak 1970'ten beri, bu uzun vadeli düşüş eğilimi tersine dönmüş durumdadır. Bununla birlikte, Şekil 0.1'de neredeyse görülemeyen yakın dönemli yükseliş, başlangıçtaki seviyeye nazaran çok cüzidir. Kitabın son bölümü, bu güncel gelişmeyi ele almaktadır.

ŞEKİL 0.1
Yıllık Olarak Yüz Bin Nüfus Esas Alınarak, Avrupa'da Öldürmenin Uzun Vadeli Düşüşü; Her Yüzyıl Başına Tahmini Ortalamalar

Kaynaklar: Eisner 2001 ve 2003; Monkkonen 2006.

Bazı okuyucular bu verilerden nasıl emin olduğumuzu merak edebilir. Burada bir "karanlık sayı" yok mudur? Suçbilimin temel kavramlarından olan karanlık sayı ya da karanlık rakam, kayıtlı suçlarla gerçekte işlenen suçlar arasındaki sayısal farkı anlatır. Bu fark, suçun sıklığıyla ilgili nicel çalışmalarda bir yöntembilim sorunu teşkil eder. Biri bisikletimi çalar ve ben de bunu polise bildirmezsem, karanlık sayıya katkıda bulunuyorum demektir. Öte yandan, örneklemine girdiğim için beni

arayan bir araştırmacıya bunu bildirirsem, çalınan bisikletim bir tahminin parçası haline gelir. Şimdilerde, mağdurlara uygulanan anketler (*victimization surveys*), karanlık sayı sorununu ortadan kaldırmanın temel aracı haline gelmiştir. Bu aracın cinayetler için kullanılamayacağı ortadadır ama başka yollar da mevcuttur. Az sayıda özel vaka haricinde, öldürme olayları genellikle fark edilir ve yakın zamanlı polis kayıtları güvenilirdir. Üstelik şiddet sonucu ölüm de dahil olmak üzere, ölüm sebepleriyle ilgili tıbbi istatistikler ortalama yüz yıl önce tutulmaya başlamıştır. Otoriteler, faille ilgili bilgi sahibi olsalar da olmasalar da, şiddet sonucu ölüm emareleri taşıyan tüm şüpheli cesetler için soruşturma emri vermişlerdir. İngiltere'de "keşif ve tahkikat kayıtları" (*coroner's report*) denen bu soruşturma raporları, uzun vadeli cinayet grafiklerimizin temelini oluşturmaktadır. Geriye kalan tek karanlık rakam, başarıyla saklanan cesetlerin sayısıdır ama araştırmacılar bu sayının ihmal edilebileceğini kabul ederler. Ayrıca, yaraları iyileştirme konusundaki tıbbi ilerlemeler, 20. yüzyıldan önce öldürme oranını pek etkilememiştir.[4]

Nicel kayıtlara eklenen adli bulgular, cinayetlerin sıklığının ötesinde bilgiler sağlar. Cinsiyet, hayati bir faktördür. Yüksek öldürme oranları, hemen her zaman, erkek erkeğe dövüşlerin yaygınlığından kaynaklanır. Birkaç bölümde, kan davası ve düello gibi örneklerle, bu husus tartışılacaktır. Öte yandan, öldürme olaylarının azalmasını takiben, yakın ilişki içinde bulunulan kişilerin, artan oranda cinayete kurban gittiğini gözlemlemekteyiz. Yeni doğan bebeklerin öldürülme sıklığı esas olarak, evlilik dışı cinsel ilişkiyle ilgili kaygıların yoğunluğuyla bağlantılıdır. Çoğu araştırmacı bu fenomen için ayrı grafikler hazırlamaktadır. Cinsiyetten sonra, yaş ve toplumsal sınıf kategorileri de cinayetleri daha geniş bir bağlamda kavramak için önemlidir. Dövüşenler, umumiyetle erkek oldukları gibi, aynı zamanda görece gençtiler. Bu faktör, uzun dönemdeki düşüşten bağımsız olarak, şaşırtıcı şekilde hep aynı kalmıştır. Toplumsal tabakalaşma örüntüsü, seçkinlerin edilgenleştirilmesi sebebiyle

4 Daha ayrıntılı metodoloji tartışmaları için bkz. Spierenburg, 1996: 67-76.

önem kazanır.[5] Ortaçağ'ın üst sınıfları şiddet eğilimi konusunda düşük toplumsal konumdakileri geride bırakırken, sonraki nesillerin barışçıl bir yaşam tarzı benimsemeleri, öldürmelerin azalacağına işaret ediyordu. Irk meselesinin Amerikan cinayet tarihinde önemli yeri vardır ama Avrupa'da durum pek böyle değildir. 20. yüzyılın sonlarına kadar, Yahudilerle Hıristiyanlar arasındaki gerilimler dışında, ırk farklılıkları ve etnik farklılıklar Avrupa'daki cinayetlerin niteliğini fazla etkilememiştir. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nde, öldürme fiillerindeki azalış daha düşük kalmış, burada her zaman Avrupa'dakinden daha yüksek seviyeler görülmüştür.[6]

Araştırmacıların çoğu, öldürme fiillerindeki uzun vadeli azalışı açıklamak için Norbert Elias'ın medenileşme süreçleri kuramına başvurur.[7] Aşina olmayan okuyucular için, bu kuramın izahı yeri geldiği zaman yapılacaktır. Bununla birlikte, söz konusu kuramın toplumların genel gelişimiyle ilgili olduğunu vurgulamak gerekir. Elias, 1939'da ilk kez basılan eserinin başlığında, "medeniyet" kelimesini bir fikir tartışması yaratmak amacıyla kullanmıştı. Çağdaşlarının pek çoğu bir medeniyet değerleri krizinin endişesi içindeyken, Elias kendine şunu sormuştu: "Peki öyleyse, bu medeniyetin bileşenleri nelerdir?" Elias bu soruyu cevaplamak için, Ortaçağ'dan başlayarak çeşitli dönemlerde görgü kuralları hakkında yazılmış kitapları inceledi. Bu kitapların, bir insan idrara çıkma ihtiyacı duyduğunda yahut tükürmeyi şiddetle arzu ettiğinde nasıl davranması gerektiği gibi, çok şaşırtıcı sorunlarla uğraştığını gördü. Böyle kitaplar yemek konusunu özellikle ayrıntılı olarak işliyordu. Ortaçağ'da yemek masasında oturanlar aynı tabaktan elleriyle yiyip aynı bardaktan içerlerdi; çatal ve ayrı tabaklar 16. yüzyıldan itibaren kullanıma girdi. Zamanla yemek yeme kuralları yaygınlaştı ve insanlar karşılarındakinin yemek masasındaki ağız ve el hareketlerine giderek daha fazla dikkat eder oldular.

---

5 Bu süreç hakkında, ayrıca bkz. Cooney, 1997.

6 Monkkonen, 2006; Spierenburg, 2006a.

7 Özellikle Elias 1969 ve 1992. Kuramın şiddete uygulanışı için, bkz. Fletcher, 1997.

Aynı şey insan bedeninin diğer işlevleri için de geçerliydi. Elias, görgü kuralları kitaplarından elde ettiği bulguları diğer kaynaklarla da destekleyerek, özellikle seks ve fiziksel saldırı konusundaki davranış standartları hakkında bilgi topladı.

Elias'm bu verilerden çıkardığı temel sonuçlardan biri, medeniyetin hiçbir zaman durağan olmadığı, karmaşık değişim süreçleri içerdiğiydi. Altı yüzyıl boyunca davranış standartları, bireylerin daha fazla özdenetimli davranmasını gerektirecek şekilde, giderek sıkılaşmıştı. Örneğin 1900'de, Avrupalılar medeni insanlar olmakla övünseler de, belli davranış standartlarına sahip çıkmaları tamamen, 19. yüzyılda doğmuş olmalarının bir sonucuydu. Pek çok bakımdan, Victoria çağı, ruhsal baskının doruğa ulaştığı dönemdi ama o zamandan bu yana, pek çok araştırmacının söylediği gibi, insanların kendi davranışları üzerindeki denetimi daha istikrarlı ve dengeli hale gelmiş, belli bir zamana yayılmıştır. Sonuç olarak, modern dünyada ortalama özdenetim seviyesi hâlâ yüksektir. Şiddetli dürtü ve heyecanlarla ilgili düzenlemeler yemek, cinsiyet ve çatışmaları da içine alacak şekilde, tüm yaşam alanlarını kapsar. Etkili bir örnek olarak, çok sayıda 17. yüzyıl görgü kitabında tekrarlanan, bıçağın ağza sokulması konusundaki yasak gösterilebilir. Görünüşte bu bir görgü kuralıdır ve masada oturanların, böyle çirkin bir davranışın sergilenmesinden duydukları rahatsızlığı yansıtır. Ama söz konusu kural aynı zamanda, bıçağın tehlikeli bir silah olarak görüldüğünü anlatmakta ve kibar bir insanın yemek masasında vakarla hareket ederek, sık sık münakaşa ve kavgalara girmemesi gerektiği şeklindeki bakış açısını ortaya koymaktadır.

Son olarak, bu sosyo-psikolojik süreçler bir bütün olarak toplumdaki değişimlerle, özellikle de modern devletin gelişimiyle bağlantılıdır. En genel düzeyde medeniyet kuramı, doğal kaynakların yönetim şeklindeki, insanlar arası örgütlenmedeki, bireylerin duygularının ve davranış şekillerinin doğasındaki değişimlerin birbiriyle ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Bu üç alanın her birindeki denetim düzeyi için de aynı şey geçerlidir. Alanların birindeki denetim azalır ya da artarsa, diğer iki

alanda da aynı şey gerçekleşir. Avrupa tarihinin son altı yüzyılında, yüksek toplumsal bütünleşme ve işlevlerdeki ayrışmayla birlikte, özdenetimin miktarı ve istikrarının ortalaması da yükselmiştir. Davranışlar üzerindeki bu denetim içinde, saldırgan dürtülerin ve heyecanların dönüştürülmesi önde gelen öneme sahipti. Devlet örgütlerinin gerçekleştirdiği edilgenleştirme ve tekelleşmenin yanı sıra iktisadi ayrışma ve şehirleşme ilerlerken, bireylerin fiziksel saldırı eğilimi azalmıştır. Öte yandan, devletlerarası çatışmaların potansiyel öldürücülüğü önemli ölçüde artmıştır. Medeniyetler tarihinde, toplumsal gruplar arasındaki kudret farklılıkları, önemli bir bileşendir. Güçlü konumda olanlar için, davranışlarını denetim altında tutmak ve "medeni" olmakla övünmek, dışarıda kalanların sahip olmadığı kudret kaynaklarıdır.

Araştırmacıların tümü bu kuramı onaylamamaktadır. Bazı tarihçiler tüm teorik açıklamaların geçerliliğinden şüphe etmektedir. Durkheim'ı, özellikle de onun, kimi alt süreçlerin kaybolmasını, örneğin yaygın aile bağlarının hayati önem taşıdığı kan davasının giderek daha az görülmesini açıklamaya çok uygun düşen bireycilik kuramını ve müşterek bağların gücünün azalmasını önemseyen sosyolog sayısı azdır. Eliaşçı ve Durkheimcı bakış açıları kolayca birleştirilebilir gibi görünmektedir.

Cinayetin nicel olarak azalmasını açıklayacak kuramın, cinayetin değişken yüzlerini hesaba katması gerekir. Öldürme ve saldırılar, konumlarına bağlı olarak, birbiriyle ilişkili ama farklı iki eksende ayrıştırılabilirler.[8] Birinci eksen, dürtüsel şiddetten tasarlanmış şiddete kadar olan aralığı kapsar. Burada esas olarak failin akli *habitus*'u önemlidir ve eylemin ne derece kendiliğinden ya da denetimli olduğunun tahkik edilmesi gerekir. Törensel şiddetten araçsal şiddete kadar uzanan ikinci eksen ise, saldırganca bir çatışmanın sosyal ve kültürel anlamıyla ilgilidir. Şiddet ne kadar törensel nitelik kazanırsa, o kadar kendi için yapılıyor demektir. Araçsal niteliği yüksek olan şiddet ise, kendisi için değil, başka bir şey elde etmek için yapılır. Bu-

8 Bu konuyla ilgili geniş bir tartışma için, bkz. Spierenburg, 1999: 112-15.

nun klasik örneği soygundur, fakat haydutlar da törenler uygulamıştır. Demek ki insan davranışı her zaman bu iki eksen arasındadır, ama ille de orta noktada değildir. İlke olarak, her şiddet olayı bu eksenlerden birindeki bir noktada yer alıyor olabilir. İki eksen, dört ayrı yöne uzanacak şekilde, birbirini çaprazlama kesebilir. Bu temsil şekli bize şiddetin, örneğin hem araçsal hem de dürtüsel olabileceği ihtimalini hatırlatır. Eksenler paralel olarak da temsil edilebilir. Bu durumda eksenler, zaman içinde şiddet ortalamasının, törensel şiddet kutbundan araçsal şiddet kutbuna ve dürtüsel şiddet kutbundan tasarlanmış şiddet kutbuna doğru kaydığı hipotezini ortaya koyar. Formel olarak söylersek, özdenetimi yansıtan çok sayıda tasarlanmış cinayet, medeni bir düşünme tarzına karşılık gelir. Ama bugün tüm katiller, toplumun büyük çoğunluğunun değer verdiği medeni standartlara aykırı hareket etmektedirler.

Törenlerin gerçek davranışlarla ilgili olduğu belirtilmelidir. Çağdaş fenomenleri inceleyen yazarlar bazen, törensel şiddet terimini, tehlikeli bir dövüş değil de eğlence amaçlı bir oyunun söz konusu olduğunu anlatmak için kullanırlar. Ama saldırganlığın taklit edilmesi ve oyunlar, sembolik şiddet olarak isimlendirilmelidir. Örneğin, bir köyün sakinleri Mardi Gras'ın (*Shrove Tuesday*)* sonunda Lord Carnival'ın boynunu vurduğunda, bir kukla gerçekten ölemeyeceği için, bu sembolik bir öldürmedir. Sembolik davranış çoğunlukla aynı zamanda törenseldir ama her tören sembolik değildir. Törenler, gerçekliğin alanına da sarkar. Örneğin bıçakla dövüşenler, törensel anlamından ötürü çoğu zaman rakibin yüzünü hedef alırlar. Törenler zalimce, alçaltıcı olabilir ve her tarihçi bunu onaylamasa da, törenler ve dürtüsel şiddet iç içedir.

Şerefin hayati önemi

Şiddetin niteliğini uzun vadede incelerken, en önemli bileşen şereftir. Avrupa'daki ve başka yerlerdeki cinayetlerin ezici ço-

(*) Hıristiyanlıkta, Büyük Perhiz'in başlangıcı olan salı günü – ç.n.

günlüğünda bu bileşen vardır. Şeref yüksek derecede cinsiyete bağlıdır. Bir erkek için şerefli sayılan şey, çoğu zaman bir kadın için şerefsizcedir. Kadına ve erkeğe ait şerefin yakınsama içine girmesi sadece, iki cinsiyet arasındaki kudret farklılıklarının azaldığı modern dünyaya özgüdür. Oysa birçok toplumda, geçmişte ve günümüzde kadın ve erkek şerefi son derece *ıraksak* olmuş, toplumsal rollerde de benzer bir uzaklık görülmüştür. Burada bizi ilgilendiren kültürel yapı içinde, kadın şerefi önce iffete, sonra da edilgenlik ve sessizliğe dayanıyordu. Kadına uygun görülen edilgen rol, onların kendi şereflerini korumak için sınırlı imkânlara sahip olması sonucunu doğuruyordu. Ataerkil toplumlarda, erkeklerin şerefinin önemli bir parçası kadınların şerefini korumaktı ki, bu da özellikle, eylemleriyle bir kadının şerefine gölge düşüren erkeklere saldırarak ve onlardan intikam alarak yapılıyordu. Söz konusu kadın genellikle, onu müdafaa edenin karısı, kızı ya da annesiydi; yahut müdafaa eden erkek, bu kadının bakımından sorumluydu. Ama erkek, biri doğrudan kendi şerefine saldırdığında da şiddetle karşılık vermekteydi. Yani erkekler için, şeref ve şerefin savunulması, uygulamada aynı şeydi. Erkek şerefi fiziksel cesarete, mertliğe ve şiddet eğilimine dayanıyordu. İster sözlü, ister fiziksel olsun, yapılan hakaret erkeğin şerefine eşit derecede zarar veriyordu ve bu durumu düzeltmenin tek yolu, karşı saldırıda bulunmaktı. Her tür, örneğin toprak kullanım hakkı konusundaki bir çatışmadan, erkek şerefini ilgilendiren sonuçlar doğabilirdi. Birçok cinayet, böylesi çatışmalardan kaynaklanmıştır.

Bu şeref yapısıyla ilk kez Julian Pitt-Rivers ve Pierre Bourdieu gibi antropologlar sistematik şekilde meşgul olmuştur. Bu antropologlar 1950'ler ve 60'larda, söz konusu yapının Akdeniz'in her iki yakasındaki ülkelerde hâlâ canlı olduğunu keşfetmişlerdir. Bourdieu bulgularından, sermayenin çeşitli biçimleriyle ilgili kuramı için yararlanmıştır. Ona göre şeref, ekonomik kâr ve zararın yasasına uymuyordu; şeref, insanların çok değer verdiği sembolik bir sermayeydi.[9] Tarihî antropolog Anton Blok da, geleneksel erkek şerefinin bedenle olan bütün-

9 Bourdieu, 1972 ve 1980.

leşimini vurgular. Bedenin tüm parçalarının ayrı ayrı sembolik anlamları vardır. Birçok dilde, erkeğin yüzü şerefinin göstergesiyken, testisleri onu gerçek bir erkek yapar. Bu bütünleşim hayvan bedenlerine, özellikle koçlar ve tekelerin birbirine karşıt davranışlarına da uzanır. Köyde yaşayanların deneyimlerinden bildiği gibi, bir erkek keçi diğer erkek türdeşlerinin dişilerle çiftleşmesine izin verirken, koçlar böyle bir tacize engel olmak için sürekli birbirleriyle savaşırlar. Halkbilimde olumsuz işaret olarak göze çarpan tüm boynuzlar için –örneğin boynuzlu kocalar, şeytanın boynuzu– esas olarak keçi boynuzlarından esinlenilmiştir. Şerefli bir erkek, koç gibi hareket eder; diğer erkeklerle savaşarak, koruması altındaki dişileri denetim altında tutar.[10] Bu davranış erken modern dönem İngilteresi'ndeki popüler halk şarkılarına da yansımıştır; bu şarkılarda, sadece karılarına hâkim olabilen erkeklerin kızarmış koç eti yiyebileceği söylenir. Zayıf erkekler sevgililerini kızdırmaktan korktukları için koç eti yemek istemezler; boynuzlu kocalar ise bu eti zaten yutamazlar.[11] Kan davasındaki kan imgesi, insan bedeniyle ilgili sembolizmi yansıtmaktadır. İntikam konusu olan şey, erkeğin canından ziyade kanıdır ve dolayısıyla ancak, katille kan hısımlığı olan bir kişiden öç alınabilir.[12] Gerçekten, şerefle bedenin ilişkilendirilmesi, Ortaçağ ile erken modern dönem Avrupası'nda çok yaygındır ve çeşitli tarihçiler, erkek şerefiyle erkek şiddeti arasında yakın bir bağ saptamıştır.

Şerefle ilgili çeşitli kuramlar vardır. Daly ve Wilson (1988) geleneksel erkek şerefi ve onunla bağlantılı olarak ortaya çıkan şiddet eğiliminin çeşitli toplumlarda bu kadar yaygın olmasını, üreme sürecinde başarı kazandırma niteliğiyle açıklarken, diğer yazarların çoğu kültürel açıklamaları tercih etmektedir. Frank Henderson Stewart'a göre (1994) şeref, saygı gösterilmesi gereken bir hak olarak anlaşılmalıdır. Stewart, şerefin dikey ve yatay boyutlarını birbirinden ayırarak, bir diğer önemli bileşen ekler. Geçmişteki şiddetle ilgili çalışmalar genellikle ikinci

10 Yenilenmiş ve gözden geçirilmiş baskı için, Blok, 2001: 173-209.

11 Foyster, 1999a: 111 (doğru bir yorum ile).

12 Brown (Keith), 1986: 28-30.

boyutu gözlemlemektedir. Örneğin, esnaftan iki kişi bir tavernada içerler ve bunlardan biri diğerine, "pis köpek" der. Aşağılanan adam bıçağıyla, bu hakareti temizleyecek tehditkâr bir hareket yapar. Bu adamın böyle durumlarda her zaman şiddete başvurduğu bilinse ve çok az insan ona meydan okumaya cesaret edebilseydi, adam çok şerefli sayılacaktı. Burada yatay şeref, kişinin eşitleriyle ilişkisine bağlıdır. Bir tarafın kazanıp diğer tarafın kaybettiği bir oyun söz konusudur. Öte yandan dikey şeref, kişinin konumu ya da payesinden kaynaklanır. Düşük toplumsal konumdaki insanlar bu şereften yoksundur. Bu tipteki şeref de şiddetle yakından bağlantılıdır. Örneğin, arada sınıf farkı varsa, karşı tarafa formel bir düello teklif etmek uygun düşmezdi. Seçkin düellocular kendi uyguladıkları şiddeti meşru görmekte, zanaatkârlar ya da köylüler arasındaki kavgalarda ise şeref aranamayacağını düşünmekteydiler.

Şiddet hakkındaki kuram gibi, şerefle ilgili ikna edici bir kuram da, zaman perspektifine sahip olmalıdır. Birçok cinayet şerefle bağlantılıysa ve zaman geçtikçe cinayet oranı azaldıysa, şeref hissi de azalmış mıdır? Aslında şeref, azalmaktan ziyade değişime uğramıştır. Blok bunu belirtirken, George Fenwick Jones'un çalışmalarına göndermede bulunur. Alman edebiyatını inceleyen Jones, 18. yüzyılın ortalarından başlayıp 19. yüzyılın sonlarına doğru genelgeçer kabul görmüş bir ideal halini alacak şekilde, dış şereften iç şerefe doğru gerçekleşen bir kaymadan bahsetmektedir. Şeref eskiden hürmetin, saygınlığın, nüfuzun, paye sahibi olmanın yahut üstünlüğün belirtisiyken sonradan, hayran olunan bir davranış şeklinin, sağlam bir kişiliğin yahut neyin doğru neyin yanlış olduğuna ilişkin bir iç anlayışın belirtisi haline gelmiştir. Jones, diğer ülkelerde de benzer bir gelişim yaşandığını belirtir.[13] Ancak iki tip şerefi karşı karşıya getirmek ya da geleneksel tipe şeref, yeni tipe ise fazilet yahut sağlam kişilik demek yerine, kademeli bir değişim sürecini vurgulamak anlamlı olacaktır. Birkaç yüzyıl boyunca, şerefin temeli, özellikle erkek değişken, bedenle olan yakın ilişkisinden uzaklaşmıştır. Şeref giderek, şahsi fazilete ilişkin hale

13 Jones, 1959: 190-2.

gelmiştir. Sonuç olarak, hakarete uğrayan veya kendisine meydan okunan kişinin, itibarını kurtarmak için şiddet kullanma ihtiyacı çok azalmıştır. Sonuç olarak, bir adam hem saldırganlıktan uzak durup hem de şeref sahibi olabilir. Bu sürece, "şerefin ruhanileşmesi" (*the spiritualization of honor*) diyeceğiz.[14]

Ruhanileşme süreci, tarihin belli bir dönemine ait olmayıp, ortaya çıktığı toplumun tipine bağlıdır. Örneğin antik çağda bu süreci görürüz. Roma toplumunda "şeref" (*honor*) kelimesi, payelere *honores* adı verilmesinden anlaşılacağı üzere, esas olarak dikey şerefi ifade ediyordu. Ruhanileşme süreci *virtus* kelimesi etrafında dönüyordu ki, bu kelimenin özgün anlamı erkeklikti. Erken Cumhuriyet döneminde, *virtus* gerçekten de, bedenle bağlantılı ve özellikle askerî cesaret yoluyla kazanılır olmak üzere, geleneksel erkek şerefini ifade eder oldu. Öte yandan, Cumhuriyet'in sonraki yılları ve İmparatorluk döneminde, itidali, ciddiyeti, iffeti hatırlatır hale gelerek, çağdaş anlamda "fazilet" manasını kazandı.[15] Aksi biçimde, Avrupa tarihi sonradan, 19. yüzyıl burjuvazisinde düellonun tekrar rağbet kazanması gibi, ruhanileşme sürecine karşıt hareketlere sahne oldu. Daha yakın zamanda, şehir çevresinde, bedenle bağlantılı erkek şerefi yeniden ortaya çıktı ki, bu konu son bölümde işlenecektir.

Göründüğü kadarıyla bedenle bağlantılı şeref anlayışı, istikrarlı bir devlet sistemine ve ayrışmış bir ekonomiye sahip olmayan toplumlarda daha güçlüyken, ruhanileşme sürecine karşıt hareketlerin tümü değilse de çoğu, devlet kurumlarının gerçekleştirdiği edilgenleştirme içindeki geçici aksamalarda ortaya çıkmıştır. Bu bizi tekrar Elias'm kuramına getirir. Elias utanç kavramıyla geniş ölçüde ilgilenmiş, şeref üzerinde ise hiç durmamıştır. Yine de şeref perspektifi, medeniyet kuramına rahatça eklemlenebilir. Hipotez olarak, şiddetin devlet kurumlarınca tekelleştirilmesi ve ekonomik ayrışma en alt noktasındayken, cinayet oranının en üst ve geleneksel erkek şerefinin en yoğun noktalarda olmasını beklemekteyiz. Ortaçağ Avrupası'nda görülen durum böyleydi. Erkeklerin çoğu kendilerini, bakmakla yükümlü ol-

14 Bu konunun ayrıntılı bir tartışması için, bkz. Spierenburg, 1998a: 4-7.

15 Barton, 2001: 281-2.

dukları kişileri ve mülklerini savunmak için kendi kaynaklarına güvenmek zorundaydılar ve bundan gurur duyuyorlardı. Devlet ve iktisadi kurumlar geliştikçe, şerefin ruhanileşmesi başladı ve şahsi şiddet daha az görülür oldu. Bu gelişmenin ayrıntıları ve mekanizmasına, ailenin dönüşümü ve popüler kültürü değiştirme girişimleri gibi süreçlerle birlikte, ilerleyen bölümlerde ampirik bulgularla bağlantılı olarak değinilecektir.[16]

Kitabın ana hatları

İzleyen bölümlerde, hem zaman dizinli hem de tematik bir yapı kullanılmıştır. Kitabın coğrafi alanı kabaca, Soğuk Savaş sırasında "Demir Perde"nin batısında yer alan ülkeleri kapsıyor. Bu geniş bölgede, İngiltere, Fransa, Almanya, Alçak Memleketler* ve İtalya çekirdek alanı oluşturuyor ama cinayetle ilgili başat eğilimler tüm Avrupa'yı kapsamaktadır.

Sentez çalışmaları her zaman, büyük ölçüde, başka araştırmacıların çabalarına dayanır. Ben buna ek olarak, özellikle tarihî matbuatta yer tutmamış soru ve cevaplarla ilgili ayrıntılı bulgular sağlayan, Amsterdam'daki zengin arşivden de faydalandım. Örneğin halk düelloları konusu, şiddetin ve şerefin evrimini anlamak bakımından hayati önemdedir ama bugüne kadar tarih yazımında ihmal edilmiştir. Bu şekilde, her zaman coğrafi ve tematik kapsamlı değinimler arasında bir denge sağlamaya çalıştım.

Her bölümün odaklandığı ayrı bir mesele vardır. Birinci bölüm özellikle kan davasına odaklanarak, Ortaçağ'daki cinayetleri ele almaktadır. Öldürmenin hukuki bağlamda ele alınışıyla ilgili her şey, öldürmenin kademeli olarak suç kapsamına girişinin işlendiği ikinci bölüme bırakılmıştır. Söz konusu süreç, Ortaçağ'ın sonlarını erken modern dönemin başlarına bağlamaktadır. Üçüncü bölüm, formel düellolar ve halk düelloları-

16 Verilerin bazıları, yine de Elias'ın kuramına kuşkuyla bakan yazarlardan alınmıştır. Gerekli olmadıkça, onların eleştirilerini çürütmekten kaçındım.

(*) Kitapta kullanılan ve Türkçede yerleşik olmayan *low countries* (Alçak Memleketler) terimi, bugün Belçika, Lüksemburg ve Hollanda sınırları içinde kalan toprakları anlatmak için kullanılır – ç.n.

nın işaret ettiği toplumsal ayrışmayı başat tema kabul ederek, erken modern dönem Avrupası'nda erkekler arası kavgayı ele almaktadır. Dördüncü bölüm, kadınların ve yakın ilişki içindeki kişilerin kurban ya da fail olduğu cinayetleri incelemektedir. Ortaçağ'dan başlanarak araştırılan bu olgunun, 17. yüzyılla 19. yüzyılın ortaları arasında giderek daha çok görülmesi tartışılmaktadır. Bazı cinayet türlerinin delilik belirtisi olarak kabul edilmesi eğiliminin artması, beşinci bölümün konusudur. Bu durum özellikle, önceleri sert şekilde bastırılırken, sonraları talihsiz koşulların bir neticesi şeklinde muamele gören, 20. yüzyıla gelindiğinde görülme sıklığı son derece düşen, küçük çocuklara yönelik cinayetlerdir. 1800'den sonra cinayetin marjinalleşmesi, altıncı bülümün temasını oluşturmaktadır. Bu bölümde daha sonra, düellonun yeniden rağbet kazanmasının yanı sıra, *crime passionnel*, seri cinayet ve yeraltı dünyası gibi yeni olgular ele alınmaktadır. Yedinci bölümün ana odağı, modern çağda öldürmenin artarak, yüzyıllardır süren eğilimi tersine çevirmesidir. Bu artış geçici midir, yoksa böyle sürüp gidecek midir?

Kitabın bölümlerinde, bazı şiddet içeren olaylara değinilmiştir. Çoğu zaman, saldırganların isimlerinin temel işlevi, "kim kimdir" sorusuna kolayca yanıt verebilmektir. Bu işlev en iyi şekilde, ilk isimler sayesinde gerçekleşir; özellikle olayda erkeklerin yanı sıra kadınlar da yer alıyorsa. Zaten erken modern dönemdeki alt sınıf insanlarının çoğu, baba-dede isimleriyle ayırt edilirlerdi ve bir soyadma sahip değildiler. Bilhassa 19. yüzyılı konu edinen tarihçiler, saldırganların tam ismini verdikten sonra, onlardan soyadlarıyla bahsetmeyi âdet edinmişlerdir. Ben bunun okumada yeknesaklık yarattığını düşünüyorum. İnsanları, sistematik olarak değilse de, daha çok ilk adlarıyla anmayı tercih ettim. Bu onları daha hoş göstermek istediğimden değil, rahat okunurluğu sağlamak içindir. Böylece, tarihî aktörlerin şahsi tecrübelerinin birebir izlenmesini kolaylaştırmış oldum.

1

Romeo'nun Akrabaları: Ortaçağ Avrupası'nda Yaşamın Kırılganlığı

Juliet Capulet ve Romeo Montague, dost bir rahibin huzurunda gizlice, iyi günde kötü günde birlikte olmaya söz verirler. Kısa zaman sonra, genç damat ve bazı erkek akrabaları şehirde yürürken, düşmanlarından bir grupla karşılaşırlar. Onlardan biri olan Tybalt, Romeo'ya hakaret eder. Aşkın gücü Romeo'yu hemen misillemede bulunmaktan alıkoysa da, Romeo'nun arkadaşı Mercutio kılıcını çeker. Verona Prensi'nin şehirde huzur istediğini haykıran Romeo, dövüşü durdurmaya yeltenir, fakat çok geç kalmıştır. Mercutio ağır şekilde yaralanır. Romeo korkakça davranışına esef eder:*

> *Ah tatlı Juliet! Güzelliğin kadınlaştırdı beni,*
> *özümdeki yiğitlik çeliğini yumuşattı.*[1]

Romeo az sonra, Mercutio'nun öldüğünü öğrenir. Tybalt döndüğünde, erkekliğini yeniden kazanmış olan Romeo, katile meydan okur. İkisinden biri ölmek zorundadır. Bu kez, Tybalt kavgada hayatını kaybeden taraf olur. Romeo kaçıp sakla-

(*) "Romeo ile Juliet" oyunundan yapılmış tüm alıntılarda, A. Turan Oflazoğlu'nun çevirisi (İz Yayıncılık, 2007) esas alınmıştır – ç.n.

1 *Romeo ve Juliet*'ten yaptığım tüm alıntılar Project Gutenberg'den alınmıştır: www.gutenberg.net/dirs/etext98/2ms1610.txt (26 Ağustos 2004).

mr ama geri dönmemek üzere gitmeden önce, saklandığı yerden ayrılıp birkaç mesut saatini yeni evlendiği eşiyle geçirir. Tarlakuşu sabah olduğunu duyururken, Romeo Juliet'e veda eder: "Ya gidip yaşamalı, ya kalıp ölmeliyim."

Gizlice yapılmış evlilikten habersiz olan Capulet ailesi, kızlarını genç asil Paris'le evlendirme hazırlıklarına girişmiştir. Juliet, yardım etmesi için rahibe gider. Juliet'i Romeo'yla evlendirdiğini söyleyemeyen ve geçersiz bir evlilik törenini yönetmek zorunda kalmaktan korkan rahip, bir plan yapar. Elinde, Juliet'in iki gün boyunca ölü gibi görünmesini sağlayacak gizemli bir iksir vardır. Böylece Juliet ailenin mezar mahzenine yerleştirilir; tabuta konmayıp, en güzel giysileri giydirilmiştir. Sonra kader oyununu oynar. Rahip, Romeo'yu kandırmacadan haberdar etmek için Mantova'ya bir haberci göndermiştir; böylece Romeo, uyku halindeki Juliet'i kapıp kaçırabilecektir. Ama haberci, bir veba söylentisi yüzünden yolda kalır. Başka bir tanışı Romeo'ya, Juliet'in aniden öldüğünü söyler. Romeo, Mantova'da temin ettiği zehirle, Verona'ya döner; mezar mahzenine dalar ve loş ışıkta Juliet'in bedenini görür:

Ah sevgilim! Karım benim!
Nefesinin balını emen ölüm
Güzelliğine el sürememiş daha...

Ardından, zehri içer:

Sevgilimin şerefine!
Ey doğru sözlü eczacı!
Çabuk etkiliyor ilaçların.-
İşte bir öpücükle ölüyorum.

Bunun hemen sonrasında, Juliet uzun uykusundan uyanır ve ölü kocasını fark eder:

Bu da ne? Sadık sevgilimin elinde bir şişe ha?
Zehirden olmuş demek vakitsiz göçmesi.-
Cimri! Hepsini içmiş! Bana yoldaş olacak
Bir damlacık bile bırakmadın demek?

Ben de dudaklarını öpeyim,
Orada, o vaktiyle hayat veren yerde
Bir parça zehir kalmıştır ola ki.

Ama Romeo'nun dudaklarında yeterince zehir kalmamıştır ve bekçilerin yaklaştığını duyan Juliet, Romeo'nun hançerini kavrayıp kendi bedenine saplar. Kısa zaman içinde, tüm ana karakterler iki ölü bedenin çevresinde toplanır. Kederin birleştirdiği Capulet ve Montague aileleri barışırlar. Son sözü Prens söyler: "Daha acıklı öykü olmamıştır, bilin / bu öyküsünden Romeo'yla Juliet'in."

14. yüzyıl başlarında Kuzey İtalya'daki Verona şehrinde meydana geldiği rivayet edilen bu olaylar, burada İngiliz piyes yazarı William Shakespeare'in (1564-1616) anlattığı şekliyle aktarılmıştır. Elbette bunlar, sıradan tarihî olaylar değildir. Romeo ile Juliet'i hakkıyla değerlendirmek için, modern araştırmacıların hükümlerine değil, bu piyesin nesiller boyunca nasıl hayranlık uyandırdığına bakmak gerekir. Genç çift 16. yüzyıldan beri, Romantik dönem boyunca ve günümüze kadar, izleyicileri büyülemiştir. Oyuncular, yönetmenler ve piyesin yeni versiyonlarını yazanlar, bu motifi her yeni nesil için değişik şekilde yorumlamıştır. *Batı Yakasının Hikâyesi* (*West Side Story*), 50 yıl kadar öncenin sevilen müzikal ve filmi, en iyi bilinen modern yorumdur. Demek ki Romeo ve Juliet, her seferinde yeni bir kılıkla karşımıza çıkan karakterlerdir. Temkinli bir tarihçinin haşin tavrıyla, bu piyesin 14. yüzyıl Veronası'nı ya da geç Ortaçağ dönemi İtalyası'nı tasvir etmediğine dikkat çekmek, son derece gereksiz olacaktır. Efsanevi çifte bu bölümde, kısa romantik birlikteliklerini trajik şekilde bozan aile husumetleri sebebiyle değinilmektedir. Hikâyenin bu parçası, kurgulanmış içeriği ne olursa olsun, dikkatimizi İtalya'da ve başka yerlerde meydana gelen gerçek olaylara çekmektedir.[2]

Hikâyenin bir toplumdan diğerine göç etmesi, esasen bir avantajdır. Shakespeare'in kaynaklarını düşündüğümüzde bu-

2 Muir, (1993: xxviii), Friuli'deki kan davalarını tartışırken, bir ara *Romeo ve Juliet*'e değinir. Muir, Shakespeare'in kaynaklarından (aşağıya bakınız) Porto'ya değinir ama Masuccio'nun özgün metninden bahsetmez.

nun sebebi anlaşılacaktır. Shakespeare bu oyunu 1590'ların başında yazdığında, efsanenin İngilizce versiyonları zaten mevcuttu. İngilizlerin yanı sıra, Fransız ve İspanyol yazarlar da, bu hikâyeyi Luigi da Porto'nun (1485-1529) bir romanından alıp uyarlamışlardı.[3] Vicenzalı bir asil olan bu adamın eserinde, Giulietta ve Romeo'nun trajik aşkı, Bartolomeo della Scala'nın iktidarı (1301-4) zamanında, Verona'da yaşanıyordu. Da Porto, Dante'nin *İlahi Komedya*'smdaki (*Divina Commedia*) anlamı muğlak bir kıtadan yola çıkarak, Montecchiler ve Cappellettilerin kan davası içindeki Veronalı aileler olduğunu varsaymıştı.[4] Ama bu yazar, dikkate değer şekilde yeniden işlediği temayı, ilk kez keşfetmiş değildir. Edebiyat tarihçileri daha da eski bir versiyon saptayıncaya kadar, özgün kaynak, Masuccio Salernitano'nun 1450'de yazdığı *Il Novellino*'dur. Asıl adı Tommaso Guardati olan Masuccio (1410-75), Napoli'deki Aragon krallığı maiyetindeydi. *Novellino* adlı kitabı kısa hikâyelerden oluşur ve bu hikâyelerden biri, Mariotto ve Ganozza'nın gizli aşkını anlatmaktadır. Masuccio'ya göre, bu olaylar "yakın bir geçmişte" ve daha önemlisi, Siena'da vuku bulmuştur. Mariotto Mignanelli "iyi bir aileye mensup bir delikanlı", soyadı anılmayan Ganozza ise itibarlı bir vatandaşın kızıdır. Gizli evlilik, adam öldürme nedeniyle sürgün ve âşıkların ölümü motiflerinin hepsi bu kitapta vardır; ancak Mariotto intihar etmeyip, mahkeme kararıyla başı vurulur.[5] Şaşırtıcı olan, Masuccio'nun

---

3 Porto ve çalışmaları için, bkz. Clough, 1993.

4 "Vieni a veder Montecchi e Cappelletti/Monaldi e Filippeschi, uom sanza cura:/color già tristi, e questi con sospetti! - Alighieri 1980: 74 (Purgatorio, canto VI, 106-8 dizeler). Editörler, ismi anılan dört grubun da politik mücadeleler içindeki hizipler olduğunu açıklamaktadır. Montecchi Verona'nın *ghibelline*'leriydi; Cappeletti (ya da Capuleti) ise Verona'nın bile değil, Cremona'nın *guelph*'leriydi. [Ghibellineler ve Guelphler, 12. ve 13. yüzyıllarda Orta ve Kuzey İtalya'da ortaya çıkmış iki hizipti; Ghibellineler Kutsal Roma Imparatoru'ndan, Guelphler Papa'dan yanaydılar – ç.n.]

5 Salernitato 1975: (novella XXXIII). Özete göre Ganozza, Mariotto'nun bedeninin yanında kendini öldürür; hikâyenin aslında ise kızın anne-babası, onu bir manastıra gönderirler. Bu tutarsızlık Masuccio'nun, ölümünden sonra basılan kitabı yeniden gözden geçirme fırsatı bulamamasından kaynaklanıyor. Bkz. Salvatore Nigro'nun giriş yazısı (s. xi). Hikâyedeki tekil temaların izi daha eski zamanlara kadar sürülebilir. Karşılaştır: Clough, 1993.

Siena'daki hikâyesinde düşman ailelerin bulunmamasıdır. Mariotto, "bir diğer şerefli vatandaş"la tartışır ve bu tartışma bir kavgaya dönüşür; kafasına bir sopayla vurulan vatandaş, ölür. Bu öldürme kuşkusuz, şeref için gerçekleştirilmiştir ama ortada bir kan davası yoktur.

Romeo ile Juliet hikâyesinin Sienalı ve Napolili kökenleri, bizi uyarmaktadır. Ortaçağ'daki her adam öldürme, bir kan davasına dayanmaz. Kendiliğinden gelişen sokak kavgaları, eşler arası sürtüşmeler ve şiddet içeren soygunlar da hem o zaman hem de Avrupa tarihinin izleyen dönemlerinde olagelmiştir. Bununla birlikte, sonraki dönemleri ele aldığımızda, kan davası hayati bir görüngü haline gelir. Ortaçağ'da gözlenebilen başka her tür tehlikeli şiddet eylemi, aynı zamanda erken modern döneme ve hatta sonrasına özgüdür. 16. yüzyıl civarında sona eren dönemin özelliği, her yerde görülen kan davalarıdır: Düşman aileler, rakip hizipler, komşu lordlar ve hizmetçileri, askerî bir çatışmadaki tarafların üyeleri ya da yakın iç bağlara sahip iki grup arasındaki, başka sebeplerle doğmuş kan davaları. Seçkin bir Fransız tarihçinin sözleriyle: "Kan davası, özellikle şehirlerde, en azından 15. yüzyıla kadarki Ortaçağ hayatının her veçhesine damgasını vurmuştu."[6]

Yani, Masuccio'nun hikâyesinde düşman aileler olmasa da, Siena kan davalarından payına düşeni almıştı. 14. yüzyılın ortalarında, Tolomei ve Salimbeni aileleri birbirine düşmandı; Malavolti ve Piccolomini aileleri de öyle. Siena'nın önde gelen tarihçilerinden birinin kırk yıl önce açıkladığı gibi: "Kodaman ailelerin karıştığı çeşitli olayları sıralamaya gerek duymuyoruz. Sadece basılmış vakayinameler bile, bu ailelerin cinayetleri, saldırıları ve küçük çaplı savaşlarıyla dolup taşmaktadır."[7] Bu bölümde Ortaçağ'ı, 1300 civarlarından 16. yüzyıl ortalarına kadarki dönem olarak ele alacağız. Bu dönemde devlet kurumları yeni yeni ortaya çıkıyor olsa da, kişiler arası şiddet ile dev-

6 "La vendetta marque vraiment toute la vie médiévale, plus particulièrement dans les villes et ceci jusq'au XVe siècle au moins" - Heers, 1974: 116. Bu bölümde ve sonrasında, "feud" ve "vendetta" kelimeleri, kan davası anlamında değişimli olarak kullanılmıştır.

7 Bowsky, 1967: 4 (alıntı), 14.

let şiddetini birbirinden ayırmak, az ya da çok mümkün oluyordu. Bu dönemde de mutlaka şiddeti önlemeye yönelik önlemler vardı ama çok güdük olan bu önlemleri aşmak kolaydı.

Cinayet ve Ortaçağ şehirleri

Kan davasının yaygınlığı, Ortaçağ'daki öldürme oranlarını yükselten temel etmenlerden biridir. Bu oranlar, Avrupa'da şiddetin yerleşik olduğu konusunda şüpheye yer bırakmamaktadır. Şaşırtıcı şekilde, 13. yüzyıl İngilteresi'ne ait en eski güvenilir rakamlar, 14. ve 15. yüzyıla nazaran –çok düşük değilse de– ılımlıdır. James Given, *eyre* kayıtlarındaki (adli yetkililerin ziyaret kayıtları) 13. yüzyıla ait oranları derlemiş ve meçhul saldırganlarla ilgili vakaları içeren, keşif ve tahkikat kayıtlarını da bunlara eklemişti. Bedford, Kent, Norfolk, Oxford ve Warwick şehirlerinin üç ya da dört yıllık ortalaması, tahmini 100.000 yerleşik nüfus içinde 9 ila 25 idi. Bu rakam, iki yıl içinde Londra'da 12 ve Bristol'da 4'tü. İncelenen bu kontluk ve şehirlerin, güney İngiltere'nin daha küçük iç alanında bulunduğunu da belirtmek gerekir. Given, Galler Ülkesi ve İskoçya'nın kan davalarıyla ilgili kötü bir şöhreti olduğunu söylese de, İngiltere'nin kalan kesimlerinin, onun tetkik ettiği bölgeden daha şiddet dolu olması mümkündür.[8] Her halükârda, 14. yüzyıl İngilteresi için hesaplanan rakamlar daha yüksektir. Londra'da, 1300'le 1340 arasında, 100.000 yerleşik nüfus başına ortalama rakam 42'dir.[9] Yaklaşık olarak aynı dönemde, Surrey'de bu rakam daha düşüktü (12), ama Herefordshire'daki rakam başkenttekine yakındı (40).[10] 1340'larda, veba salgınından hemen önce, Oxford şehrindeki öldürme oranı 110'a ulaşarak rekor kırmıştı.[11]

8 Given, 1977: 5-6, 10-11, 36, 69-79. Given'ın, Warwick'in nüfus rakamlarıyla ilgili hataları dikkate alınmıştır.

9 Hanawalt 1976: 300-2. Bu rakam, Hanawalt'ın verdiği, tahmini nüfus *erim* ortalamasına (42.500) dayanmaktadır. Hanawalt ayrıca 1300 ile 1420 arasındaki 70 yılda Northamptonshire'da işlenen 575 cinayetten bahsetmekte ama nüfusa dair bir rakam vermemektedir.

10 Hanawalt, 1979: 272.

11 Hammer, 1978: 11, 16. 110 rakamı, Hammer'ın sırasıyla 1342-8 ve 1342-6

Elimizde, 14. yüzyıl ortalarıyla 16. yüzyıl ortaları İngilteresi'ne ait bir rakam yoktur.

Avrupa kıtasının öldürme oranları ezici çoğunlukla şehirlere aittir. Oxford'un rekorunu yakalayan Floransa, 14. yüzyılın ikinci yarısında yine 100.000 yerleşik kişi başına 110 rakamına sahipti.[12] Uç noktadaki bu rakamlar dışında, Almanya, Hollanda ve diğer ülkelerin şehirlerinde, 50 civarındaki oranlara rastlanmıyor değildi. 15. yüzyılın ilk yarısında Utrecht'in öldürme oranı 53'e, aynı yüzyılın ortasında Amsterdam'da 47'ye ulaşmıştı. Freiburg ve Breisgau'da 14. yüzyılın ikinci yarısında, bu oran 60 ile 90 arasında salmıyordu.[13] Martin Schüssler, çeşitli yayınlardan, günümüzdeki bazı Almanya, Polonya ve Çek Cumhuriyeti şehirleri için öldürme oranlarını toplamıştır: Speyer (30), Nürnberg (42), Augsburg (60), Regensburg (20), Olmütz/Olomouc (77), Liegnitz/Legnica (70), Breslau/Wroclaw (27) ve Krakow (64).[14] Elimizde İsveç şehirlerine ait şu oranlar vardır: Stockholm (1470'ler ve 1480'ler için 38) ve küçük Arboga şehri (1452 ile 1543 arasında 23).[15] Birkaç vakada, alman yaraların az çok sistematik şekilde kayıtlara geçirildiği görülmektedir ama muhtemelen geriye bir miktar "karanlık sayı" kalmıştır. Yıllık fiziksel hasar oranı Regensburg için (1324-50) 100.000 yerleşik nüfus başına 234, Krakow için (1361-1405) 175'ti.[16] 1410-59 arasındaki tüm kayıtları içeren başka bir Regensburg kaynağı, bir süre hapis yattıktan sonra şehri terk eden insanlardan alman

yılları için hesapladığı 120/130 oranlarının ortalamasıdır. Hammer'm hesaplamalarıyla ilgili eleştirel bir not için, bkz. Dean, 2001: 113-14.

12 Becker, 1976: 287. Bu rakam yaklaşıktır, çünkü Becker, 1352-5 arası için 152 oranını ve 1380-3 arası için 68 oranını hesap etmiştir.

13 Spierenburg, 1996: 66 (Freiburg), 79-80 (Utrecht, Amsterdam).

14 Schüssler, 1994: 166-70. Schüssler her alt dönem için ayrı ayrı rakamlar veriyor, bense bunların ortalamasını aldım. Krakow verileri; Schüssler, 1998: 216.

15 Österberg verileri; Johnson ve Monkkonen, 1996: 44. Tüm alt dönemlere ait rakamların ortalamasını aldım.

16 Resenburg verileri için, bkz. Kolmer, 1997: 276 (Kolmer 602 *Wundungen* (yaralama), 73 *Lähmungen* (kötürüm etme), 37 *Hausfriedenbrüche* (ev içi huzursuzluk) sıralamaktadır. Bunlardan ilk ikisini fiziksel yaralama olarak aldım; nüfusu Bairoch ve arkadaşlarının belirttiği gibi 1300 yılı için 11.000 olarak kabul ettim. Yaralar kitabının tam tarihi Schüssler, 1994, not 68'de belirtilmiştir.) Krakow verileri için, bkz. Schüssler, 1998: 225.

yeminleri listelemektedir; bu insanların 647'si, ki bu 100.000 kişi başına yılda 108 eder, bir saldırıda bulunmuştur.[17]

İngiltere dışında, köy alanlarındaki öldürme fiilleriyle ilgili güvenilir verilere sahip olmamamız talihsiz bir durumdur. Bunu kısmen telafi etmek için, bu bölümde incelediğimiz dönemin sonuna ait minimum tahmini değerleri hesapladım. Bu tahminler, Marjan Vrolijk'in temin ettiği verilere dayanıyor. Söz konusu veriler, Hollanda'nın, zamanında büyük ölçüde köylük olan Holland* ve Zeeland eyaletlerinde bir cinayet işlemiş olanların, düzgün muamele görmek ya da affedilmek için verdikleri dilekçelerle ilgilidir. Dilekçe konusu olan öldürme oranı 1531-5 yılları arasında 15, 1546-50 arasında 18 ve 1561-5 arasında 16'dır.[18] Bunlar minimum oranlardır, çünkü dilekçe konusu olmayan, meçhul sayıdaki cinayeti kapsamazlar. Ama sadece katillerin çoğunluğu Holland Mahkemesi'ne dilekçe vermiş olsa bile, bu rakam, "şiddet dolu şehirlere karşın huzurlu bir köylük alan"ın bulunduğu hipotezinin çürüklüğünü göstermektedir.

Schüssler'in makalesi dahil olmak üzere, tarih yazılarının daha düşük rakamlara da yer verdiği doğrudur. Ama bunların istisnasız hepsi, tutuklamalara ve benzer mahkeme işlemlerine dayalı verilerdir; yani sadece tutuklanan ve yargılanan katillere ilişkin rakamlardır. Az önce aktardığımız yüksek oranlar, bilinen katilleri kapsar; bunlar arasında kaçıp sürgüne gidenler ya da barışma yoluyla mahkemeye çıkmaktan kurtulanlar da vardır. Az sayıda tarihçi, hangi kaynaktan derlenirse derlensin tüm öldürme rakamlarının dikkate alınması gerektiğini savunuyorsa da, bu sav kabul edilemez. Açıktır ki, meçhul sayıdaki

17 Wercicke, 2000: 390.

(*) Şimdilerde *Holland* kelimesinin ülke adı olarak kullanımı yaygınlaşmıştır; aslında burası ülkenin, eskiden eyalet olan bir bölgesidir – ç.n.

18 Hesaplamalarımın dayandığı veriler için bkz. Vrolijk, 2001: 132-3. İlk dönem için, Vrolijk bana daha kesin olarak hesaplanmış bir dilekçe toplamı sağladı ki, bu toplam pratikte benimkiyle aynıydı. Bu yüzden, sonraki iki dönem için bulduğum toplamların da geçerli olduğunu kabul ediyorum. Nüfus tahminlerimin dayanağı için bkz. de Vries ve van der Woude, 1995: 74, 80. Hesaplamanın ayrıntıları yazardan istenebilir.

katillerin yargıdan kaçtığı her vakada, katillerin gerçek sayısı – yargılananlar artı karanlık sayı– kovuşturulmuş öldürme fiillerinin sayısından daha az olamaz; daha fazla olması gerekir. Aktardığımız en yüksek öldürme oranları bile, kimliği tespit edilemeyen ve bu sebeple şehirden sürgün dahi edilemeyecek katilleri kapsamamaktadır. Daha yüksek rakamların gerçek duruma yakın olduğu açıktır. Kıta Avrupası'nın bazı bölgelerinde 16. yüzyıl ortalarından itibaren yapılan güvenilir vücut muayeneleri, oranları hiçbir zaman 100.000 kişi başına 20'den yukarı çekmez. Hatta birkaç marjinal bölge dışında, bu rakamlar çok daha aşağıdadır. Sonuç olarak nicel rakamlar, kişiler arası şiddetin Ortaçağ yaşamında, Avrupa tarihinin sonraki dönemlerine kıyasla daha yaygın bir bileşen olduğunu, su götürmez biçimde ortaya koymaktadır.

Sadece öldürme oranları değil, Ortaçağ'daki şiddetle ilgili nitel bulguların çoğu da, şehir yerleşimlerinden toplanmaktadır. Bu durum, şehir hayatına daha yakından bakmayı gerektirir. 14. ve 15. yüzyıllarda şehirlerde kim yaşıyor, buraları kim yönetiyordu? Buralarda kavgalar dışında ne tür etkinlikler gerçekleşiyordu?[19] Şehirler bazı bakımlardan birbirinden farklı olsa da, son tahlilde, benzerlikler daha önemliydi. Farklılıklar esas olarak şehirlerin boyutları ve iktisadi işlevleriyle ilgiliydi. Elimizdeki bulgulardan anladığımız kadarıyla, iktisadi ya da demografik çakışmalar, kişiler arası şiddetin yoğunluğu ya da kan davalarının azgınlığı üzerinde etkili değildi. 1300-1550 arasındaki dönemde, öldürme oranları yüksek kalmaya ve kan davaları zaman zaman alevlenmeye devam etti. Veba da, Yahudilere ve cüzzamlılara uygulanan toplu şiddet bir yana, uzun vadede fazla bir değişikliğe yol açmadı.[20]

En eski şehirler, daha önce var olan bir yapının, genellikle bir kalenin ya da manastırın çevresinde kurulmuştu. Daha sonraki merkez noktalar, vatandaşların kendi başlarına inşa etmeleri gereken katedraller ve pazar yerleriydi. İtalyan şehirlerinde bü-

19 Burada çizilen (geç dönem) Ortaçağ şehirleri portresinin dayandığı kaynak, aksi belirtilmedikçe: Nicholas, 1997 ve Heers, 1990.

20 Ayrıca bkz. Cohn, 2002.

yük ailelerin diktiği saraylar ve Kuzey Avrupa'daki kamu binaları sağlam taşlardan yapılmaydı. Ama 15. yüzyılda sıradan meskenlerin büyük çoğunluğunda, hâlâ kereste kullanılmaktaydı. Yangın tehlikesi hep kapıdaydı ve vatandaşların yangından, kan davasıyla bağlantılı şiddetten daha fazla korkuyor olmaları muhtemeldir. Mahalle ya da sokak tarafından organize edilen yangın söndürme ekiplerinde, gönüllüler çalışıyordu. Hamamlar, fırınlar ve bira imalathaneleri, gerekirse kendi kuyularını açıyorlardı. Sokakların darlığı, yangının yıkıcılığını artırıyordu. Örneğin Paris'te, ana caddelerin genişliği beş ila sekiz metre ve dar sokakların genişliği iki ila üç metreydi. Her yerde zemin, en iyi ihtimalle Arnavut kaldırımıydı. Sokaklar sosyal hayat için de önemliydi. Bir zanaatkâr mallarını evinde üretir, bunları kapısının önünde satmayı tercih ederdi. Sokaklarda alışverişin yanında, konuşmalar ve kavgalar gerçekleşirdi. Günümüzde, hır çıktığını gören kişi hemen kapısını kapatır, ama şiddete bizden daha fazla aşina olan Ortaçağ insanları, böyle bir hadiseyi umumiyetle sosyal hayatlarının bir parçası olarak görürlerdi.

Mevcut içme suları güvenilir olmadığından, tüm şehir sakinleri, hatta mahkûmlar, susuzluklarını dindirmek için bira içerlerdi. Biranın alkol düzeyi düşüktü; fazla alkol tükettiği için kavga çıkaran bir şahıs, daha kuvvetli bir bira ya da şarap içmiş demekti. Belki, hayvanların öldürülmesini normal bir olay şeklinde izlemek de şiddete meyil veriyordu. Kasaplar inek ve domuzları sokaklardan geçirerek mezbahaya götürürler, bu hayvanları keserek hemen etlerini satışa sunarlardı. Herhalde insanlar kesimi izleyerek, taze et aldıklarına emin olmaktaydılar. Kasaplar et artıklarını ve kanı çoğunlukla en yakın kanala dökerlerdi. Bazı şehirler, bunun için dere ya da nehirlerin kullanılmasını talep etmeye başlamıştı. Pazar yerinin yakınındaki çıkmaz sokaklar, çoğu zaman hela vazifesi görmekteydi. Bu imkânlardan yerleşiklerin yanı sıra, çok sayıdaki seyyah da yararlanmaktaydı. Sadece hacca gidenler ve serseriler değil, tüccarlar ve onların mümessilleri de seyahat halindeydi; yani çoğunlukla çok erkekler. Bir sürü pansiyon ve han bu seyyahları ağırlardı. Buralarda kalanlar, kural olarak, yataklarını başkalarıyla

paylaşmak zorundaydılar. Daha maceracı olanlar fuhuş yapılan mahalleyi ziyaret ederler ya da Almanya'da "kadınlar evi" olarak isimlendirilen mekânda kalırlardı.

Şehirlerin tümünde yüksek bir toplumsal tabakalaşma vardı ve farklı kökenlerden gelme seçkinlerin baskınlığı söz konusuydu. Seçkinler bazen aileden kalma topraklara sahip asiller, bazen sıradan ticaret erbaplarından oluşuyordu. Bu ikincilerin bile saygın bir nesebi bulunmaktaydı ve her yerde, baskın grup sahip oldukları silahları el üstünde tutup, turnuvalara katılırdı. Şehrin kurulu olduğu bölgenin feodal lordu belli ölçüde söz sahibi olsa da, şehir yönetimi seçkinlerin tekelindeydi. Aynı zamanda, çoğu şehir çevredeki köyler üzerinde de bir derece kontrol sahibiydi. Bu kontrol biçimi en iyi şekilde, çoğu şehrin kendi *contado*'larım* tamamen denetim altında tuttuğu İtalya'da işliyordu. Ortaçağ'ın sonraki zamanlarında halk hareketleri ve ayaklanmalarla, seçkinlerin baskın konumu sarsılmış ama yıkılmamıştı. Belirtmek gerekir ki, "halk" terimi gerçekten yoksul olanları kapsamıyordu. İtalya'nın kuzeyinde ve merkezinde, kodamanlardan oluşan eski seçkinler 13. yüzyılın sonunda meydan okumalara maruz kalsalar da, yeni liderler yine zengin ticaret erbaplarıydı. 14. yüzyılda Kuzey Avrupa şehirlerinde, lonca mensupları, 15. yüzyıl sonlarına dek devam eden ayaklanmalar sonrasında, şehir konseyinde sandalyeler ve başka makamlar elde ettiler. Ama şehir yönetiminde pay alma talepleri kabul edilmiş olsa da, parsanın çoğunu genellikle, şarap tüccarları gibi daha varlıklı loncalar topluyordu. Başarılı lonca ya da *popolo*** aileleri yeni bir kapalı grup oluşturarak, eski seçkinlerle ortak hareket etmeye başladılar ve "halk" şehir yönetimlerine dahil olsa da olmasa da, aileler her zaman makam kavgası içinde oldular. İtalyan şehirlerinde çoğu zaman, üstün gelmeyi başaran tek bir ailenin önde gelen üyesi *signore* unva-

(*) *Contado*: Modern dönem öncesi İtalya'da, şehrin çevresindeki ve şehir-devletin denetimindeki köylük alan – ç.n.

(**) *Popolo*: İtalyanca "halk" demektir. 13. yüzyılda zengin ticaret erbabının, çıkarlarını asilzadelere karşı korumak amacıyla oluşturdukları baskı grubunu anlatmak için kullanılan terimdir – ç.n.

nını alırdı ve bu şehir lordları *popolono'ya* mensup oldukları gibi, kodaman kökenliydiler de.

Ortaçağ şehirlerinin bu portresinde, üst sınıflar kayırılmaktaydı ama bu durumu mazur göstermek kolaydı. Ortaçağ'ın toplumsal seçkinleri de nüfusun geri kalanı kadar çok, hatta bazen haddinden fazla saldırı ve cinayete karışmaktaydılar. Avrupa'da kişiler arası şiddetin yüksek sınıflarla birlikte başladığını söylemek yerinde olur. Şehirler ortaya çıkmadan önce, eski seçkinlerin adamları olan savaşçılar, sadece silahsız köylülerle ve barışçı din adamlarıyla komşuluk ediyordu. Malikânelerdeki lordlar, birbiriyle kavga eden serflere para cezası verirlerdi ama kendi kavgaları genellikle çok önemsizdi. Seçkinler için şiddet, yaşam biçimlerinin bir parçasıydı. Şehirler ortaya çıktığında, bu şehirlerin yüksek tabakası aristokrasiyle kaynaştı ya da onlarla ittifak kurdu; kısa sürede bunların çoğu, aristokratların yaşam şeklini benimsedi. Ortaçağ'ın yüksek tabakası ve aristokratlar ortak bir tavırla, şiddeti kendi imtiyazlarında saymışlardı.

Seçkinlerin şiddeti

Nicel adli veriler, aşırı bir üst sınıf saldırganlığını ancak kısmi olarak doğrulamaktadır. Örneğin 13. yüzyıl İngilteresi'nde katillerden müsadere edilen paraların kayıtları, bunların çoğunluğunun gayet mütevazı miktarlar olduğunu gösteriyor.[21] Regensburg'daki kayıt defterinde yer alan suçluların meslekleri, terzi sayısının fazlalığını saymazsak, şehir nüfusunun bir kesitini sunmaktadır.[22] Başka yerlerden gelen rakamlar, biraz daha seçkinleri töhmet altında bırakır gibidir. 14. yüzyıl Venedik'inde, asillerin cinayet vakalarında yer alma sıklığı ortalama düzeydedir, ama saldırı, tecavüz ve hakaret vakalarında bu sayı fazlasıyla yüksektir.[23] 15. yüzyıl ortalarında Konstanz'da, silah

21 Given, 1977: 69-79.

22 Kolmer, 1997: 272-3.

23 Ruggiero, 1980: 67. Tecavüz kurbanları arasında rahibeler de vardı: Chojnacki, Martines, 1972: 199-200 içinde.

kullanımıyla bağlantılı suçlar için ceza alanlar arasında, yüksek vergi ödeyenlerin payı çok fazlaydı. 30 yıl içinde, konsey kendi üyelerinden 19 kişiye ve bazı hizmetçileriyle habercilerine saldırı suçundan para cezası kesmişti.[24] Floransa'da, 1400'lü yıllarda başka bir durum ortaya çıktı. Saldırıdan hüküm giyen kodamanların da, çok fakir insanların da sayısı gayet yüksekti. Bununla birlikte, fakirlerin adli cezai takibattan kaçmaları daha zor olduğundan, gerçekte kodamanların sayısı daha fazlaydı.[25] Floransa'daki durum muhtemelen başka yerler için de geçerliydi.[26] Seçkinlerin şiddeti büyük ölçüde kayıtlara geçmeden kaldıysa, mevcut istatistiklerin kıymeti sınırlı demektir.

Kurbanlar boynu bükük fakirlerden olunca, saldırgan asillerin ve zenginlerin cezasız kalma olasılığı yükseliyordu. Ortaçağ'ın belirleyici unsuru kan davaları olsa da, sıradan insanların çoğu, şahıslarına yönelik ve genellikle haksız şiddete de maruz kalıyordu. Seçkinlerin imtiyazları, canlarını sıkan alt seviyedeki insanları taciz etme hakkını da içeriyordu. Böyle birçok şiddet eylemi gerçekleşmiş ve bildirilmeden kalmıştır. Olay dava konusu edilse bile, çoğu zaman, yaptıkları saldırganın yanına kâr kalmıştır. At üstünde giden asilin yoluna bir köylü çıkar: Asil kılıcını çekip köylünün kolunu kesebilir. Bir zanaatkâr tavernada, zengin tüccarın bira bardağını devirir: Tüccar, zanaatkârı yere yıkabilir. Bir başka durumda, hizmetçilerden biri, kendisinden aşağı konumdaki haddini bilmeze dayak atabilir. Aristokratlar, han sahibi ya da onlara hizmet sunan başka biri hesabı ödemelerini isteyince, sıklıkla sinirlenirler. Avamdan birinin engelleyici ya da ne yaptığını bilir tavrı, büyükler tarafından küstahlık olarak algılanır. Kendilerinde açıkça bu hakkı görmeleri, Ortaçağ'da mevcut olan büyük güç dengesizliğinin yapıtaşlarından biridir. 16. yüzyıl başlarına gelindiğinde bile, Flaman hukuk yazarı Filips Wielant, avamdan biri yanağını tokatlamak istediğinde, bir beyefendinin kendi-

24 Schuster, 2000a: 135-8; 2000b: 365.

25 Brucker, Martines, 1972: 165 içinde.

26 Nicholas (1997: 312) bunu yaygın bir örüntü olarak nitelemekte ama çok az misal vermektedir.

ni kılıcıyla savunabileceğini yazmıştı. Beyefendi mütecavizi öldürürse, bir "köylü"nün kendisini "bu şekilde utandırmasına göz yummak zorunda olmadığı" için, nefsi müdafaada bulunmuş sayılacaktı.[27]

Böyle süreklilik gösteren bir saldırganlığın İngiltere, Almanya, İtalya ve başka ülkelerde yaygın olduğunu görüyoruz.[28] İtalya'nın asil ailelerinden gençler, atlarını *contado'ya* sürer ve "eğlence" niyetine köylülere şiddet uygularlardı. Hemen her yerde böyle faaliyetler, ancak bir aristokrat uzun süre çok kalpsizce eylemlerde bulunursa adli kayıtlara geçiyordu. Asiller genellikle yetkililerle, adli süreci engelleyecek ilişkileri kurmuşlardı. Örneğin İngiliz sulh yargıçları (*magistrate*)* ve şerifleri,** ticaret, aile bağları ya da başka bir şey dolayısıyla bir büyük lorda yamanmışlardı ve bu yüzden lordlara ve onların bakımı altındakilere karşı hareket etmeye çekiniyorlardı. Üstelik bu mevki sahipleri, şahsi ihtilafları çözmek için, adli sistem üzerinde sahip oldukları kontrolü kullanıyorlardı.[29] Avrupa'nın her yerinde, uygunsuz davranışlar içindeki yargıçlara rastlanıyordu; bunlar içiyor, kumar oynuyor, kavga ediyor, insanlara gözdağı vererek istediğini yaptırıyor ya da bir mahkûmu salıvermenin karşılığında, adamın karısıyla birlikte olmayı talep ediyorlardı.[30] Varlıklı ticaret erbapları, yargıçları kolayca satın alabiliyordu. Daha yüksek bir makam bu suistimalleri nadiren engelliyordu. İtalyan asilleri çoğu zaman, görevleri gereği onlara yaklaşan şehir muhafızlarına ya da mahkeme görevlilerine, öfke ve tepkiyle saldırıyorlardı. Asiller böyle eylemleri için yargılansalar da, hafif bir para cezasına çarptırılıyorlardı; oysa avamdan biri benzer durumda çok daha ağır bir ceza almaktaydı.[31]

---

27 Wielant, Vrolijk, 2001: 207 içinde.

28 Dean, 2001: 31.

(*) *Magistrate*: Adli, icrai veya idari yetkiler üstlenmiş bir devlet görevlisi – ç.n.

(**) Şerif/*Sheriff*: Yönetim bölgesinde kral adına huzur ve düzenin sağlanması için yetkilendirilmiş resmî görevli – ç.n.

29 Bellamy, 1973: 2; Hanawalt, 1979: 273.

30 Dean, 2001: 38-9.

31 Ruggiero, 1980: 74, 99; Nicholas, 1997: 313.

Seçkinlerin avamdan olanlara uyguladığı şiddet, Elias'ın sağlam konumdakilerle dışarıda kalanların ilişkilerine dair kurduğu modele mükemmelen uyar.[32] İki grup arasındaki bu eşitsiz ilişki, genel "medeni" davranışlar seviyesinden bağımsız olarak, fiilen her toplumda gözlenebilir. Bir grubun üyeleri başka bir grup üzerinde geniş oranda güç sahibi iseler, genellikle kendilerini aslen, aşağı tabakadakilerden "üstün" kabul ederler. Sağlam konumdaki gruplar kendilerini birinci sınıf insanlar olarak görür ve insan olma vasfını dışarıdakilerden esirgerler. Daha huzurlu toplumlarda, sağlam konumdakiler medeni hal ve tavırlarından gurur duymakta ve dışarıdakileri pis, seksüel açıdan ahlaksız ya da saldırgan olarak damgalamaktadır. Dışarıdakiler, temasları kesilerek ve benzeri önlemlerle toplumsal olarak dışlanırlar. Şeref ve mertliği yücelten toplumlarda, dışarıdakiler gerçek anlamda bir kenara itilebilir. Kahramanlıkları ve silahlarıyla gururlanan sağlam konumdakiler, alt tabakadan biriyle fiziksel temasa geçmekle, en azından tek taraflı şiddet içeren bir temasa geçmekle, kendilerini lekelenmiş hissetmezler. Dışarıdakilerden biri, seçkin bir insanın yoluna çıkar ve keyfini kaçırırsa, dövülür ve yara alır; artık değersizliğinin işaretlerini taşımaya mahkûmdur.

Sağlam konumdaki bir seçkinin kudretine meydan okunduğunda, denge değişebilir. İtalyan yerel idarelerinde "halk yönetimleri"nin ortaya çıkması, anlaşılması zor bir örnek oluşturur. Ortaçağ tarihçileri, aristokratların saldırganlığına gem vurma yönündeki girişimin etkililiği konusunda farklı fikirler savunmaktadır. Biraz önce belirttiğimiz gibi, *popolo*'nun liderleri yeni bir seçkinler grubu oluşturmuş, asillerin kendilerine yönelik keyfî davranışlarına kısıtlama getirmeye çalışıyorlardı. Yeni seçkinler kan davalarına, seleflerinden farklı bakmıyorlardı. Andrea Zorzi, Floransa'da, 13. ve 14. yüzyıllarda, aristokrat ailelerin dahil olduğu 66 kan davası saptamıştır. Bunlar arasında, 28 çatışmada *popolo* evleri vardı ve 11 vakada, her iki taraf da "halk"a mensuptu. Bir kan davasında eski kodaman sınıfından Mannelli klanı, yün alım-satımı yapan zengin tüccarlardan

32 Elias, 1976 (özgün İngilizce baskı, 1965).

kurulu Velluti klanıyla çatışmaktaydı. Velluti 1295'te kodamanlara karşı hazırlanan yasanın kaleme alınmasına katıldıysa da, Lippo Mannelli bu yasanın neşredilmesinden birkaç gün önce öldürülmüştü.[33]

Bu cinayet, tarih yazımında ün kazanmış bir vakadır. Görünüşte, bu cinayet Vellutilerin en az 28 yıl önceki kayıplarının misillemesiydi. Vellutilerin yeni kuşağından Donato, 1360'ta bu vakayı yazmıştı. Açıkladığına göre 1295'te babası, birkaç kuzen ve iş yaptıkları birkaç kişi, 1267'de Mannello Manelli tarafından öldürülen Ghino'nun intikamını almışlardı. Donato *ricordanze*'sini* yazdığında, şehirde birkaç makamın birden sahibiydi; bunlardan biri de yargıçlık makamıydı. Buna rağmen, atalarının yaptığı misillemeyi övmüş, sülalelerine ve yaşadıkları çevreye olan sevgileri yüzünden bunu yaptıklarını söylemişti. Donato'nun yazdıkları, kan davası ve aile yükümlülükleri açısından farklı şekillerde yorumlanmaktadır. John Larner'a göre, bir cinayetle misillemesi arasında geçen uzun zaman ve kan davasının sonraki nesillerce hatırlanması, akrabaların sürekli birbirlerinden destek almalarını gerektirmiştir. Ona göre, birlikte öldüren aileler, her zaman birlikte kalır.[34] Öte yandan Trevor Dean'e göre, Donato 1295'teki olayı bir intikam cinayeti olarak yorumlasa da, hakikat böyle değildir. Zaten ailenin Donato tarafı, kuzenleri tarafından kan davasında öncü rol üstlenmekle suçlanıyordu.[35]

Demek ki kan davasındaki grup, aile grubundan daha büyük yahut daha küçük olabilmekteydi. Donato'nun bazı kuzenleriyle arası bozuktu ama Lippo'nun öldürülmesini sülaleyle *ve* yaşanan çevre sevgisiyle ilişkilendiriyordu. *Romeo ile Juliet*'te olduğu gibi, kan davaları, hizmetçileri ve iş yapılan kişileri de kapsıyordu. Bu kadar çok potansiyel intikamcıya karşılık olarak, eşit derecede çok potansiyel kurban ortaya çıkıyordu. Bir cinayetin ardından, suçlunun kendisinden başka, onun bir ak-

33 Zorzi, 1995: 110-11.

(*) *Ricordanze*: Kişisel kayıt defteri – ç.n.

34 Larner, 1980: 64-5.

35 Dean, 1997: 19-20.

rabasmdan veya bakmakla yükümlü olduğu bir kişiden de intikam alınabilirdi. Ama nüfusla ilgili gerçekler, kan davasında etkin rol alma olasılığı bulunan grubu kısıtlıyordu. Tüm toplumlarda, şiddet yeniyetmelerin ve genç yetişkinlerin alanıdır. Bir cinayete kurban giden kişinin babası, hâlâ hayattaysa, çoğu zaman intikam almak için çok yaşlıydı. Meşru erkek evlatlar, özellikle İtalya'daki seçkin ailelerin 30'lu yaşlarda evlenen erkeklerinden dünyaya gelenler, umumiyetle henüz çok genç oluyordu. Çoğu kan davasında intikam alan erkek kardeşlerden bahsedilmesi bundandır.[36] Evli biri cinayete kurban gittiğinde, yaşayan erkek kardeşi yoksa kuzenleri ya da yeğenleri de harekete geçmek istemiyorsa, erkek evlatlardan biri büyüyene kadar misillemenin ertelenmesi gerekmekteydi. Erkek evlat da bu fırsattan, kendisinin aile reisi olarak tanınmasını sağlayan bir olgunlaşma töreni misali yararlanırdı.

Kan davası grubunun bileşimindeki muğlaklık, cinayetin tarihini yazarken sorun yaratmaz. Kan davası çemberlerinin yapısı, bölgeye ve döneme bağlı olarak farklılık göstermiştir. Bazen, intikamcıların tümü kurbanın akrabası olsalar da, birbirleriyle akraba olmayabilirlerdi. Kimi zaman da aralarında hiçbir kan bağı bulunmazdı. Zaten, kan davası formel kanun alanına ait olmayıp, sosyal âdetler alanına ait olduğundan, kesin katılım kuralları yoktu. Klan ya da sülale gibi terimlerin elverişliliği meselesi, aile tarihçilerine bırakılabilir. Şiddet tarihi açısından can alıcı gözlem, iç dayanışmanın çoğu zaman intikam fikrini de içermesidir. Bu dayanışma ne kadar güçlü olursa olsun, otomatik şekilde oluşamaz. Yakın ilişkiler içinde olan, etkin şekilde ya da potansiyel olarak dışarıdakilere karşı savunma ya da kan davası içinde bulunan her grup, iç çatışmalar yaşamamaya dikkat etmek zorunda kalıyordu. Ortaçağ ve erken modern dönem tarihinde, kan bağı olmayan gruplarda iç kavgaları yasaklayan kanunlar koyulduğu ve buna rağmen çıkabilen kavgaların hakemlik yoluyla çözüldüğü iyi bilinir. Loncalar, kardeşlikler, ticari ortaklıklar ve *Hansa* gibi tüccar birliklerinin böyle kanunları vardı. İtalya'da bunlar, aile klanları için keşfedilmişti.

36 Glaudemans, 2004: 104.

Ailelerin bir araya gelerek oluşturduğu gruplara *consorteria* yahut *albergo* denirdi. İtalya'daki *consorterie* gibi Almanya, Fransa ve İber Yarımadasındaki aile grupları da, düşmanlarına karşı mevzi ve kudretlerinin göstergesi olmak üzere, şehirlerinde kuleler yahut müstahkem binalar diktiler.[37]

İtalya'daki kan davalarıyla ilgili çok sayıda bulgu Floransa'dan gelmektedir ama bu durum sadece tarihçilerin o şehre gösterdiği aşırı ilgiden kaynaklanıyor olabilir. Diğer şehir ve bölgelerde de benzer olaylar yaşanmıştı. Örneğin 1490'larda Milano şehri, bir kan davasıyla sarsılmıştı. Bu kan davasında, Sforza idaresiyle bağlantıları bulunan iki güçlü aile; Caimi ve Castiglioni klanları karşı karşıya gelmişti. Çağdaş bir belgeye göre, her iki tarafta ağır şekilde yaralananlar olmuş ve birkaç kişi de öldürülmüştü. Prens (zamanın Milano'su için uygun terim buydu) iki tarafı barıştırmak için büyük gayret sarf etmek zorunda kalmıştı.[38]

Öte yandan Venedik, 14. yüzyılın başlarından itibaren kan davalarından büyük ölçüde uzak kalmış görünmektedir. 1320'de şehrin yönetici sınıfı, burjuva kökenli olmasına karşın, biçimsel açıdan bir tür aristokrasiydi. Her yerde olduğu gibi burada da, asiller saldırgandı ama şehir yönetimi bunların birbirlerinden intikam almaya çalışmasını önlemekte hayli başarılıydı. Adli kayıtlarda yer alan kan davaları, genellikle alt tabaka halk grupları, örneğin komşular arasında gerçekleşmişti. İlginçtir, modern türdeki anlaşmalı cinayetlerin en eski örneklerinden birinin, Venedikli aristokratların dünyasında gerçekleştiği rapor edilmişti. 1355'te, asilzade bankacı Zanino Soranzo, iş dünyasındaki rakibi Semelino da Mosto'yu ortadan kaldırmak için bir tersane işçisiyle anlaşmıştı. Suikastçı 100 dukalık ücretini ve Treviso'da saklandığı sırada yaptığı masrafları tahsil edememiş, çünkü yakalanmıştı. Bunun üzerine Soranzo, Venedik'ten kaçmak zorunda kalmıştı.[39] Şehirde 1400'lerde

37 Heers, 1974: 190-203 ve 1990: 274-97.

38 Covini, Nubola ve Würgler, 2002: 139 içinde.

39 Ruggiero, 1980: 112, 150 (alt sınıf kan davaları), 72-3, 175-6 (anlaşmalı cinayet; vaka ilk kez tartışılırken katilin bir marangoz, ikinci keresinde bir kayıkçı olduğu söylenmektedir).

bunun gibi birkaç vaka daha yaşanmıştı. Ama anlaşmalı cinayetlerle, kan davasının yokluğu arasında bir ilişki kuruvermek, işin kolayına kaçmak olacaktır. 1396'da kan davalarına meyilli Floransa'da, yine kiralık bir suikastçının işlediği bir cinayete rastlıyoruz.[40]

İtalyan şehir devletlerinden Marsilya şehrine geçmek kolaydı. Venedik'ten Katalonya'ya kadar olan Akdeniz bölgesi kültürel ve iktisadi açıdan bütünlük taşıyordu. Marsilya politik olarak Fransa krallığına aitti ama buradaki Fransız varlığı bir *viguier*, onun vekili ve birkaç yardımcısından ibaretti. Gerçek otorite, aileler ve çevrelerindeydi. 14. yüzyıl ortalarında tüm şehir, bir yanda Vivaut ve Martin ailelerinin, diğer yanda De Jerusalem ailesinin başını çektiği iki hizip arasında bölünmüş durumdaydı. Bu üç ailenin üyeleri şehir konseyinde yer alıyor ve başka önemli makamlara da sahip bulunuyorlardı. Şehirdeki şiddetin çoğu bu ailelerin husumetinden çıkıyordu, çünkü daha düşük statüdeki aileler ve diğer dayanışma grupları, iki hizipten biriyle ittifak halindeydi. 1356'da, Vivaut hizbinden bir katil, kendi güvenliği için *viguier* ve yardımcılarına teslim olmuştu. De Jerusalemlerden bazıları tutukluyu kanun adamlarından zorla almaya çalışınca, *subviguier* Perie Guibert kılıcını çekip, "Onu ancak cesedimi çiğneyerek alabilirsiniz," demişti. Cesareti muhtemelen makamından ziyade, Vivaut hizbiyle işbirliği yapmasından geliyordu; sonraları, bir De Jerusalem'i öldürmekle suçlanacaktı. Demek ki bazen, krallık görevlileri bile yerel kan davalarına dahil olabiliyordu. Fransız Kralı'ndan korkmayan saldırganlar, herkes adil şekilde intikam aldıklarını görsün diye, eylemlerini gün ortasında gerçekleştiriyorlardı. 1403'te bir gün, Johan Areat pazardan evine dönerken, düşmanı ve iki işbirlikçisi onu işlek bir hat olan Caysarie Sokağı'nda pusuya düşürerek, çok sayıda insanın gözü önünde katlettiler.[41]

Fransa'da, Languedoc'un kuzeyinde, kan davaları aynı şekilde yaygındı. Ama 14. yüzyılın ortasından sonra intikam eylem-

40 Brucker, 1983: 117.

41 Smail, 2003. s. 167 ve 168'deki vakalar. Smail, burada tartışılan ilk vakanın nasıl sonuçlandığından bahsetmemektedir.

leri nadiren başarılı misillemelere yol açtı. Gauvard bunu, çoğu kan davasının görece erken bitmesini sağlayan bir toplumsal kodun gelişmesine bağlar. Bu kod her iki taraftaki kadın akrabaların barışı sağlama etkinliklerine büyük önem veriyordu; bu kadınlar erkekleri barışmaya teşvik ediyorlar ve bu barışın tescillendiği yemekler ya da içkili törenler düzenliyorlardı. Fransız devletinin artan etkisini de göz ardı etmemek gerekir, zira intikamcıların çoğu, adaletten kaçmak için yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalıyorlardı. Buna rağmen bitmeyen kan davaları da, genellikle bir-iki nesilden fazla devam etmiyordu.[42]

Alçak Memleketler'deki bulgular da, Marsilya'dakiler gibi, intikamı gözler önünde alma isteğini ortaya koymaktadır. Holland ve Zeeland'da, intikam çoğu zaman pazar günü kilise kapısında, tüm cemaat izlerken alınıyordu. *Sacrament* Günü,* uzun tören alayı ve orada bulunan rahipler, yüksek memurlar, değişik mesleklerden insanlarla, özellikle uygun bir zamandı. Vossemeer'de 1495'in *Sacrament* Günü, üç adam tören alayına dalarak, akrabalarını öldüren *bailiff*'i** bıçaklayıp katlettiler.[43] Bunun ortaya koyduğu bir başka şey, kan davaları söz konusu olduğunda, sayı denkliğinin aranmadığıdır. Dört-beş kişi toplanıp tek bir rakibi öldürse bile, intikam ve kan davası her zaman şerefli kabul ediliyordu. Örneğin 1449'da, Utrecht'ten bir grup akraba, içlerinden birinin gayrimeşru oğlunu yaralayan adamdan intikam almak için, Holland sınırını geçmişti. Mütecavizin kardeşini tarlada çalışırken görünce, hemen ona saldırdılar. Benzer bir olay 1498'de bir Zeeland köyünde gerçekleşmişti. İki erkek kardeş ve iki kuzenleri, Hallinck Cornelis adındaki adamı kovalamışlar, ama adam saldırganlardan birini mızrağıyla öldürüp kaçmıştı. Bunun üzerine diğer üçü, Hallinck'in ihtiyar babasının evine gittiler, onu yatağından kaldırıp 17 kez

42 Gauvard, 1991: Cilt II: 737, 756, 772-9.

(*) *Sacrament*: Hz. İsa tarafından tesis edildiğine inanılan (ekmek ve şarap ayini, vaftiz töreni gibi) bir Hıristiyan töreni – ç.n.

(**) *Bailiff*: Ortaçağ'da, adaletin sağlanması, idarenin yürütülmesi ve gelirlerin tahsil edilmesi gibi konularda yetkili kılınmış bir resmî görevli – ç.n.

43 Glaudemans, 2004: 116-18.

bıçakladılar ve başını bir sopayla ezerek işini bitirdiler.[44] Kadınlar bile güvende değildi. 1533'te, Holland'daki Rijnsburg köyünden üç erkek kardeş, içlerinden birinin oğlunu öldüren adamın evine gittiler. Katilin kaçmış olduğunu öğrenince, pencereleri kırıp içeri dalarak, adamın annesini dövdüler.[45]

İngiltere de, Venedik kadar olmasa da, bir ölçüde kan davalarından azadeydi. Kanal* boyunca, Kıta Avrupası'ndaki kan davalarının daha yumuşak bir varyantı hüküm sürmekteydi.[46] İngiliz asilleri, Fransız aristokratları ve İtalyan kodamanlarından farklı olarak, kavga etme işini uşaklarına ve hizmetçilerine bırakmışlardır. Daha 13. yüzyılda durum böyleydi.[47] Söz konusu çatışma ister toprak meselesinden, ister eğlence, isterse öncelikler yüzünden çıkmış olsun, bir beyefendinin uşakları, onun bekçi köpekleriydiler. Bir beyefendi nadiren kan davasında şahsen yer alır, o zaman da düşmanın kendisine değil, hizmetçisine saldırırdı. Ancak Londra'daki iki hizip arasında çıkan bir kan davasına, her iki taraftan birkaç genç aristokrat etkin olarak katılmıştı. Bu kan davasında en az iki cinayet işlenmişti: İlk cinayet 1228'de ve bunun intikamı 1243'teydi. İkinci cinayetin kurbanı, hizbin lideriydi.[48] İngiltere'de üst sınıf şiddetiyle ilgili diğer rapor edilmiş vakalar, 15. yüzyıla uzanır. 1446'da, bir beyefendi alışılmadık bir vasiyet bırakarak, mülkünü dul kız kardeşine bırakmak yerine, gayrimeşru çocukları arasında taksim etmişti. Toprak sahibinin ölümünden sonra, gayrimeşru çocuklar ve onların seçkin koruyucularıyla, kız kardeşin ikinci kocasının ailesi arasında bir çatışma yaşandı. Bu çatışmalarda, ikinci gruptan dört adam, ilk gruptan birini öldürdü.[49] Dokuz yıl sonra, Dewonshirelı seçkinlerden oluşan iki hizip arasındaki kan davasında, hiziplerden birine mensup bir avukat öldürüldü. Ka-

---

44 de Waardt, 1996: 20-1.

45 Vrolijk, 2001: 424.

(*) *The English Channel*: İngiltere ile Fransa arasındaki boğaz – ç.n.

46 Dean, 2001: 104.

47 Given, 1977: 69-70.

48 Given, 1977: 50-4.

49 İki vakadan ilkinin tartışması için bkz. Payling, 1998.

tiller avukattan yiyecek istemiş, evindeki tüm değerli şeyleri almış, sonra da onu kılıçları ve hançerleriyle doğramışlardı.[50] 15. yüzyıldaki bu vakaların her ikisinde de şiddetin uygulayıcısı, kan davası içindeki kodamanların hizmetçileri olmuştu.

Pusular ve eşitsiz dövüşlerle ilgili kan davası hikâyeleri, her tür önemsiz çarpışmayı da kapsamak üzere, tüm şiddet olaylarının sadece bir kısmını temsil ediyordu. Birden fazla saldırgan ve kurbanlarıyla ilgili nicel veriler bunu ispatlamaktadır. Mesela 14. yüzyıl Olomouc'unda 246 cinayetten 195'i tek kişi, 25'i iki kişi, 26'sı üç yahut daha fazla kişi tarafından işlenmişti. Raporlara geçen 67 yaralanmadan 49'u, tek kişinin eseridir. Cinayete kurban gitmek, Olomouc'ta kolektif nitelikte bir olgu değildi: 223 tekil cesede karşılık 10 ceset grubu ve 51 tekil yaralanmaya karşılık 6 yaralı grubu.[51] Amsterdam'da 1431-62 arasında cinayete kurban giden 42 kişiden altısı, iki kişi tarafından; iki kurban ise üç kişi tarafından öldürülmüştü.[52] 15. yüzyıl sonunda Paris'te, tüm dövüşlerin dörtte üçü teke tek dövüşlerdi ama bunlar genellikle basit yumruklaşmalardı.[53] İlginçtir, grup halinde işlenen en fazla sayıda cinayeti, 13. yüzyıl İngilteresi'ndeki neredeyse tamamlanmış cinayet kayıtlarında bulmaktayız. Katillerin yaklaşık yüzde 60'ı, bir yardımcıyla birlikte hareket etmişti; bu yardımcılar sadece pasif suç ortakları değildi. Olayların yüzde 35'inde, birden fazla insan öldürülmüştü.[54]

Kan davalarında eşitsiz saldırıların tüm şiddet olaylarının küçük bir bölümünü temsil etmesi gibi, tek bir saldırgan tarafından alınan intikam da, hiçbir zaman otomatik bir tepki olmuyordu. Örneğin Floransalı aristokratlar, iktisadi rekabet ya da makam elde etme çalışması gibi barışçıl amaçlarla, bazen kan davalarını devam ettirmeyi tercih ederlerdi.[55] Her yerde, kan davaları barışma yoluyla bitirilebilir ya da en baştan önle-

50 Bellamy, 1973: 55-7.

51 Schüssler, 1994: 176-9.

52 Boomgaard, 1992: 92-3.

53 Cohen (Esther), 1996: 62.

54 Given, 1977: 40-1.

55 Zorzi, 1995: 120.

nebilirdi. Bir cinayet ya da kan davasından sonra barışmaya gidilmesi, yavaş yavaş sistematik hale geldi (bkz. Bölüm 2). Trevor Dean, intikamın gerçekleşmesinden önce üç koşulun yerine gelmesi gerektiğini vurgular: Çatışmanın büyümesi, bir akrabanın teşviki ya da üçüncü bir şahsın ayıplayıcı yaklaşımı ve olayı yatıştırmaya yönelik güçlerin aşılması.[56] Dean, üçüncü etmenin özellikle güçlü olduğunu düşünmekte ve araştırmacıların kan davasının önüne geçildiği vakaları arayıp bulmaları gerektiğini belirtmektedir.

1405'teki namlı bir vakada, kan davasını sürdürmek yahut barışmak meselesi, acı bir baba-oğul çatışmasına konu olmuştu.[57] Seçkin Florentine ailesinin genç evladı Remigio Lanfredini, Ferrara'ya yaptığı bir seyahatten döndüğünde, ailesinin düşmanlarından Giacomo Pascilocha'yla karşılaşmıştı. Genç adamı şaşırtacak şekilde, Giacomo ona elini uzatmış; bu hareket Remigio'yu kılıcını çekmeye yöneltmişti. O zaman aile düşmanları, baba Lanfredino Lanfredini'nin kendisiyle barıştığını açıklamıştı. Bu barışın tasdiki olmak üzere, şahitler huzurunda içki bile içmişlerdi ama Lanfredino, ailesini ikna etmek için on gün sessiz kalmalarını talep etmişti. Ama bu karşılaşma, tasarıları alt üst etmişti. Ondan yana duran annesi, hiddet içindeki Remigio'yu, Tanrı'nın izniyle intikamlarını alacaklarını söyleyerek teselli etti. Öfkesi geçmeyen delikanlı, Lanfredino'nun aile şerefini tehlikeye atan bir hain olduğunu söyledi. Çatışma ancak, Remigio'nun Venedik'e göçmesiyle sona erdi ve delikanlı burada, soyadını Bellini'ye çevirdi. İki aile arasındaki düşmanlığın ilk olarak nasıl başladığını bilmiyoruz ama Giacomo'nun Remigio'yu kişisel olarak incitmiş olduğu sanılmaktadır.

Bu vaka değişik şekillerde yorumlanabilir. Bir erkek evladın, birçok toplumda olduğu gibi, özellikle ailenin bütününü ilgilendiren kararlarda, babanın otoritesine meydan okuyabildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, gerekli görülen on günlük sessizlikten belli olduğu gibi, bu tür ihtilafların, babanın otoritesi zayıf olduğunda ortaya çıkması çok daha muhtemeldi. Cina-

56 Dean, 2001: 98.

57 Bu konunun ayrıntılı tartışması için bkz. Kuehn, 1991: 129-42.

yetler tarihi açısından, bu vakaya iki şekilde bakılabilir. Dikkatimizi Lanfredino'ya odaklarsak, vakayı Dean'in bahsettiği şekilde, bir kan davasının önüne geçilmesi olarak kabul edebiliriz. Sonradan Bellini soyadını alan Remigio'ya ve annesine dönersek, birçok erkek ve kadının nazarında, şeref için kan davasının sürdürülmesi ve kolayca barışılmaması gerektiğini idrak ederiz. Her iki bakış açısının bir terkibi, bir dayanışma grubu içinde yaşanan çatışmanın, gelecekteki olaylarla ilgili belirsizliğe yol açacağını göstermektedir. Her iki tarafın üyeleri aynı fikirde olduğu zaman, barış sağlanması olasılığı da, kan davasının devam etme olasılığı da çok yüksektir. Birlikte öldüren ailelerin her zaman birlikte kaldığı şeklindeki darbımesel, barışarak hayatta kalan aileleri de içerecek şekilde yeniden söylenmelidir. Ama bu darbımeseli doğrulayan şekilde Ortaçağ, kan davalarının yaygın ve öldürme oranlarının sonraki yüzyıllardan daha yüksek olduğu bir dönemdi.

Kan davalarıyla ilgili bulguların şehirlerden gelmesi, kısmen başlangıç noktamızın 1300'ler olmasıdır. O günlerde, Kutsal Roma İmparatorluğu* haricindeki yerlerde, asiller arasındaki kan davalarının en azgın dönemi geçmişti. 14. ve 15. yüzyıllarda, İmparatorluğun çoğu bölümünde güdük bir merkezî otorite bile yoktu ve köylük alanlardaki kan davalarıyla ilgili en fazla belge bu alanlardan gelmiştir. Ama günümüzde Almanlar kan davası (*Fehde*) kelimesini geniş anlamlı kullanmaktadır. Bu kan davalarının çoğu, aslında birbirine komşu bağımsız asiller arasındaki küçük savaşlardı.[58] Hırsız baronlardan pek de farklı olmayan feodal şövalyeler, bir şehre karşı kan davası gütmeye başladıklarında, böyle savaşlar tekrar şehirleri vurmaya başladı. Köln'de, şehirle kan davalı olan kişilerin, kaydı bile tutulmuş; liderler, akrabaları ve yardımcıları ayrı ayrı yazılmıştı. 1384 ile 1400 arasında, kayıtlarda şehre karşı 232 ayrı kan davası güden 177 lider sıralanmıştı. Köln sürekli olarak, kan davalarını "barışma parası" ödeyerek defediyor, karşı taraf

(*) *Holy Roman Empire*: 9. yahut 10. yüzyıldan 1806'ya kadar, Alman ve İtalyan topraklarının gevşek bir konferedasyonu şeklinde var olan imparatorluk – ç.n.

58 Algazi, 1996.

genellikle bu durumdan hoşnut kalıyordu. Bunun tersi olarak, Frankfurt am Main etkin şekilde, pazarlara gitmekte olan tüccarları soyan şövalyelere karşı kan davası ilan ediyordu: 1381 ile 1425 arasında 229 adet.[59] Böyle kan davalarında işlenen cinayet sayısı az ama saldırı ve yaralanmalar yaygındı. Şehrin ilan ettiği kan davasını ileten haberciler tehlike altındaydı ve Göttingen'den gönderilen bir haberci, pantolonsuz da olsa eve dönebildiğine şükretmişti.[60]

İmparatorluk'ta "kan davası" sözünün istismar edildiği açıktır. Edward Muir'in çözümlediği Friuli vakası, klasik köylük çevre kan davalarına daha iyi bir örnektir. Görece olarak geri kalmış bu alanda, 15. yüzyıl boyunca kan davaları şahlanmış vaziyetteydi; çatışmalar yüzünden 1511'de ortalık bir kan gölüne döndü ve Venedikliler 1568'de bir barış ortamı dayatana kadar bu çatışmalar sonlanmadı. Bu çatışmalarda boy ölçüşen hiziplerin mensupları sürekli değişmekteydi ama her birinin çekirdeğinde, bölgede kaleleri bulunan aristokrat aileleri vardı. Çatışmaların sebebi umumiyetle su kaynakları ya da otlaklar üzerindeki ortak haklar gibi gündelik konulardı. Şehirdeki kan davalarında olduğu gibi, burada da adil olmak gibi bir kaygı yoktu. Düşman klanların mensupları, avlanan hayvanlar misali öldürülürdü. Lordlarla iş yapanlar ya da hizmetçiler, kendilerini lordlarının sadık köpeği olarak nitelerlerdi ve zaten kavgaların birçoğu da, birinin köpeğine zarar verildiği için başlardı. Çağdaş yorumlara göre, bu hayvanlar da insanlar gibi, tabiatları gereği vahşi değildiler ama bazen öfkelenebiliyorlardı. Kan davalarında, pusular çokça görülüyordu. Eskiden çok güçlü olan bir hizbin sürgündeki lideri Antonio Savorgnan 1512'de Villiach'da öldürüldüğünde, 10 adam saklandıkları yerden üzerine atlamış, onu bir köşeye çekmişler, son darbeyi vurma fırsatını, Savorgnan'ın can düşmanına bırakmışlardı. Beynini büyük bir köpeğe yedirdikleri rivayet edilir.[61] 1560'lara kadar, pusular düzenlenmeye devam edildi.

---

59 Blockmas, Marsilje vd., 1990: 15-17 içinde.

60 Glaudemans, 2004:38.

61 Muir, 1993: 220-1. 1511 olayları için ayrıca bkz. Bianco, Dean ve Lowe, 1994: 249-73 içinde.

Kan davaları ve şehir yönetimi

Kan davaları ve yönetim, bağdaşmaz şeyler gibi görünebilir. Ambrogio Lorenzetti'nin, bugüne kadar Siena'nın Palazzo Comunale'sindeki Dokuzlar Hükümeti* toplantı odasını süsleyen ünlü fresklerinde de bu fikir yansıtılmaktadır. İyi yönetim, işçilerin evler inşa etmesi, tüccarların mal satması ve hanımların sokaklarda dans etmesi demektir; şehrin hâkimiyetindeki *contado*, seyyahlar için güvenlidir. Kötü yönetimi resmeden hasar görmüş freskte betimlenenler arasında, soyulmuş bir tüccar, cinayet, tecavüz ve zincirlere vurulmuş adalet vardır.[62] Bu cinayet bir kan davasıyla mı ilgilidir? Öyle ya da değil, kan davaları bir aşağılamaya karşı açık bir tepkiydi; öyle ki, kan davalarıyla teorik olarak otoritelerine tecavüz edilen bölge ve şehir yönetimleri, başka türlü bir dünyayı tasavvur bile edemiyordu. Donato Velluti'nin, atasının işlediği cinayeti bir intikam eylemi olarak değerlendirmekte hatalı olduğuna inanan araştırmacıların gözünde bile, sonuç değişmiyordu: Bu yargıç kendi ailesi için, kan davasını mazur görüyordu. Konseyler, yargıçlar ve belediye başkanları, şerefleri için cinayet işleyen insanlara oldukça anlayışlı davranıyorlardı, çünkü kendileri de bu oyunun etkin katılımcılarıydılar.

Her yerde kan davasına resmî olarak tolerans gösterilmesi, belli koşullara bağlıydı. Bunlar Alçak Memleketler'de çoğu yerde yazıya da geçirilmişti; örneğin Ghent'te. Karşı tarafa resmen bildirildiğinde, kan davası yasalara uygun hale geliyordu ve bu doğrultuda işlenen her cinayeti, bir barışma prosedürünün izlemesi gerekiyordu.[63] Alçak Memleketler'de katiller ayrıca, eylemin yasal bir intikam olduğuna işaret etmek üzere, kurbanın bedeni üzerine silahlar ve birkaç adet metal para bırakmak gibi ritüeller uygulamaktaydı. Öte yandan İsviçre şehirlerinde kan davaları, resmî kurallara bağlanmaksızın, uygula-

(*) 13. yüzyılda bitirilen bina, şehrin dokuz yöneticisini barındırmaktaydı. Bunlara Dokuzlar Hükümeti/*The Government of Nine* denmektedir – ç.n.

62 Bowsky, 1981: 288-90; Kemper, 1987: 165-72.

63 Nicholas, 1970: 1153.

mada serbest bırakılmıştı. Yalnız Zürih konseyi 1448'de, ancak en yakın akrabaların intikam alabileceğini karara bağlamıştı.[64] Bu tür kurallar Alp'lerde de yaygındı. 1325'te, ardından 1356'da ve 1415'te, Floransa'daki *Podestà* (baş sulh yargıcı) tarafından, yargıçlar ve kanun uygulayıcıları, yasal kan davalarına taraf olan kişilere dokunmaktan men edilmişti. Şu koşullar yerine getirildiğinde, kan davası yasal oluyordu: İlk suç aşikâr olacaktı; alman intikam buna uygun düşecekti; ancak suçu işleyen öldüyse çocuklarından intikam alınabilirdi; intikam, zarar gören adamın dördüncü dereceden kuzenlerine kadar olan akrabaları tarafından alınabilirdi. Floransalı noter Filippo Ceffi, kan davası için yapılan hazırlığı bir vatandaşlık ödevi olarak görüyordu ve suç işleyen bir kişiye karşı kan davası ilan etmek için başvuru yapılması halinde, sulh yargıcının nasıl davranması gerektiğini bile açıklamıştı.[65] Trevor Dean hiçbir İtalyan şehrinin Floransa kadar müsamahalı davranmadığını savunsa da, uygulamada hemen her yerde tolerans söz konusuydu.[66] Şehir devletleri kan davalarının sayı ve sürelerini kısıtlamaya önem veriyor, ama ilke olarak bunları yasaklamıyordu.[67] Örneğin Romagna bölgesindeki şehirlerde, suçun asıl sahibi dışındaki birinden intikam alınması yasaktı.[68] William Bowsky şu sonuca varır: "Kan davası sınırlanabilmekte, düzenlenebilmekte ama ortadan kaldırılamamaktadır."[69] Bu durum monarşiler için de geçerliydi. Katalonya'da 1360 tarihli bir krallık kararnamesinde, şu kurallar sıralanmıştı: Müstakbel intikamcılar niyetlerini bir mektupla, hedef aldıkları kişinin evine iletecek, 10 gün bekledikten sonra sadece katil ya da saldırgandan intikam alabileceklerdi.[70] 13. yüzyıl sonundan itibaren, Fransız kanunları, intikam alabilecek akraba gruplarının boyutunu sınırlandırmış-

64 Pohl, 1999: 241, 251.

65 Zorzi, 1995: 115-16.

66 Dean, 1997: 8-9.

67 Larner, 1980: 123; Zorzi, 1995: 117-19.

68 Larner, Martines, 1972: 68-9 içinde.

69 Bowsky, 1981: 123-7 (alıntı 123'te).

70 Dean, 2001: 107.

tı. Ama böyle kanunlar gerçek uygulamayı değil, krallıkların ve şehir yönetimlerinin arzularını ifade ediyordu.[71]

Yönetimle kan davasının iç içe geçmesini, çok uzun süren ve Ghent'in tüm yönetici sınıfını bölen bir kan davasında çok iyi izleyebiliriz. En çok kan 1294-6 yılları arasında dökülmüş, ama sorun 1306'ya kadar çözülmemişti. 1282'deki bir şeref cinayeti, zaten yaşanmakta olan husumeti şiddetlendirmişti. Arnulf Papenzoon adlı, yüksek ihtimalle bir rahibin gayrimeşru oğlu olan kurban, aristokrasiden iki genç hanımın gönlüne girmeyi başarmıştı. Önce Elisabeth Borluut'la evlenmiş ama onu güzel Annekin de Brune için terk etmişti. Bunun üzerine, Elisabeth'in iki erkek kardeşi, sekiz güçlü adamın yardımıyla, bir kilise mezarlığına saklanan Arnulf'u öldürmüştü. Baş sulh yargıcı ve iki intikamcının dedesi olan Gerelm Borluut'un öncülük ettiği formel bir barış sayesinde, daha fazla şiddet yaşanmasının önüne geçilmişti. Barışmanın parçası olarak, Annekin'in erkek kardeşi Jan, kız kardeşinin nişanlı bir adama gönül vermekle hata ettiğini kabul etmek zorunda kalmıştı. Lakin Gerelm'in dört yıl sonra ölmesiyle, güç dengesi sarsılmıştı. Konsey, Gerelm'e halef olarak oğlunu değil, Scheldt ırmağının karşı kıyısında yerleşik hasım bir ailenin genç bir evladını seçmişti. Yeni sulh yargıcı bir de Jan de Brune'un kuzeniydi. Sekiz yıl sonra, Jan de Brune'la, iki intikamcıdan biri olan Jan Borluut arasındaki karşılaşma, var olan gerilimi yeniden tırmandırdı.

Ağustos ayının güneşli bir öğle sonrası, Meryem Ana'nın Cennete Kabulü Yortusu'nun (*Feast of the Assumption*) arifesiydi. Kumaş pazarında bazı işlerini görmüş olan Borluut, dokumacılarla çene çalmaktaydı. O sırada, yanında karısıyla De Brune geldi. Düşmanını kışkırtma fırsatı yakaladığını görerek, yüzünde bir gülümsemeyle sordu: "Baban sulh yargıcı olamayınca, basit zanaatkârlarla sohbet etmeye mecbur mu kaldın?" Borluut: "Siz De Brunelar kodaman gibi davranmaya çalışan zavallı sonradan görmelersiniz, benim ailem ise bu şehrin en eskilerindendir." De Brune: "Kumaş pazarına sırf yüzünü göstermeye geliyorsun; yoksa işlerinin yılardır ne kadar kötü oldu-

71 Heers, 1974: 119-20.

ğundan haberimiz var." Bu sözde doğruluk payı olduğu için, Borluut iyice çileden çıktı: "Sözlerine dikkat et; Borluutların şerefine dil uzatamazsın." De Brune'un yapmayı sürdürdüğü tam da buydu: "Kız kardeşini bir manastırda saklamak zorunda kaldın, çünkü bir rahibin oğlu tarafından bile reddedildikten sonra, kimse onu istemiyordu." Bu sözler Borluut'u o kadar hiddetlendirdi ki, atının üstünden hasmınm suratına bir tokat attı. De Brune karşılık vermeye kalktı ama karısı araya girdi; zaten Borluut'un yanında dört erkek hizmetçisi vardı. Atılan tokadın birkaç anlamı vardı. Fiziki şiddet olması açısından, De Brune'u küçük düşürmesi önemliydi. Ama bu tokat, Borluut'u 1282 barışını bozan taraf olarak damgalamak için yeterliydi. Bu yüzden De Brune'un karısı onu geri çekilmeye ve adli tazmini beklemeye ikna etmişti. Geri çekilmesi, olayı izleyen birçok zanaatkârm, De Brune'un korkaklığıyla alay etmesine yol açmıştı. Meydanda bütün gece Borluut'un zaferini kutlayarak, onu halkın dostu ilan ettiler. İki aydan fazla süre hiçbir şey olmadı, ama 18 Ekim'de De Brune'un kuzeni başkanlığında toplanan Ghent mahkemesi, Borluut'u 100 sterlinlik olağan cezanın yanı sıra, herhangi bir yasal gerekçe olmadan, on yıllık sürgüne mahkûm etti. Ertesi gece, Borluut'un başını çektiği kalabalık bir grup, Scheldt'i geçerek baş sulh yargıcının konutunu kuşattı. Onu ele geçiremediler ama bölgenin *bailiff*'i olan yeğenini öldürdüler. Bu cinayet kan davasını canlandırdı. İki geniş aile karşı karşıya geldi. Her iki aile çatışmalarda kendi kinini ortaya koydu ve şehrin konumunu belirleyen ittifaklar yüzünden, Flamanya kontu ve Fransız kralı da soruna dahil oldu. 1296'ya gelindiğinde, toplam 13 kurban verilmişti: Beş aristokrat ve iki hizmetçi ölmüş, altı adam ağır şekilde yaralanmıştı. 14. yüzyıla girilirken, aile ittifakları bitmek bilmeyen politik mücadelelere yol açmış, 1306'da taraflardan birinin kan davasını yeniden ateşleme planları, ancak büyük bir hakemlik tertibiyle bertaraf edilebilmişti.[72]

Siyasi ya da adli makam sahiplerinin baş aktör olduğu kişisel kan davalarına daha başka örnekler, Kuzey Flamanya bölge-

72 Bu kan davasının çok ayrıntılı bir tartışması için bkz. Blockmans, 1987.

sinden gelir. 15. yüzyılda, şehirlerdeki sulh yargıçları gerek saldırgan, gerekse kurban olarak, intikam, kan davası ya da kişisel adalet vakalarına dahil oldular. 1365'le 1404 arasında, Haarlem *schout*'u* ve akrabaları, birkaç önde gelen aileyle kanlı olmuştu. Bu çatışma bir ikinciye yol açtı; bu kez Holland Kontu'nun yakınındakiler de işe karışmıştı. 1392 tarihinde Hague'da kontun yakınlarından birinin ve bir hanımın cinayete kurban gitmesi, iki asiller hizbi arasında 1414'e kadar süren bir kan davasını başlattı.[73] Holland ve Brabant sınırındaki Heusden'de çıkan son derece küçük bir kan davasında, şehrin *schout*'u, eski bir sulh yargıcı ile karşı karşıya gelmişti; her ikisi de akrabalarının desteğini arkalarına almışlardı. Çatışma ağız dalaşlarıyla başladı, hakemlik yoluyla çözüldü, sonra barış bozuldu ve ölümlü kavgalar yaşandı; bunların hepsi 1463 Aralık'ında bir pazar günü gerçekleşti. İki taraftan akrabalar ağır şekilde yaralandı ve gece geç saatlerde eski sulh yargıcı, *schout*'u bıçaklayıp öldürdü.[74]

Bu bulgular içinde, Ghent'teki kan davasının önemi, çok etraflıca belgelenmiş olmasıdır. Blockmans vakanın nasıl "modern" bir bağlamı olduğuna dikkat çeker; örneğin Borluut ailesinin kumaş işi, on yıllar içinde Flamanya ve İngiltere arasındaki rekabet yüzünden gerileme göstermiştir. Kişisel dalaşmaların iç içeliği ve şehrin siyasi hiyerarşisinde halkın konumunun yanı sıra, aristokratlarla zanaatkârlar arasındaki yapısal çatışma da çok açıktır. Öteden beri var olan bu tip gerilimlerin, her yerdeki kan davalarında payı vardı. Siyasi ve toplumsal çatışmaları, ekonomik rekabeti "modern" olarak niteleyebiliriz ama bu, şiddete bakış açısının kesinlikle, örneğin 19. yüzyıldakinden çok farklı olduğu gerçeğini değiştirmez. Cinayete gösterilen açık rıza, Ortaçağ kültürünün bir parçasıydı ve bu da, söz konusu kültürü sonraki kültürlerden ayırt etmemizi sağlayan anahtar niteliğindeki bir bileşendir. Bunu en açık şekilde, bir adamın evlilik ahdini bozduğu için öldürülebileceğinin, şehir aristokrat-

(*) *Schout*: Hollanda'da *bailiff* ve şeriflere benzer görevleri bulunan resmî görevli – ç.n.

73 Glaudemans, 2004: 138-48.

74 Hoppenbrouwers, 1992: 201-5.

ları arasında zımnen kabul görmesinden anlıyoruz. Aynı şeyi, adli bir karara karşı gösterilen kişisel ve cinai direnişlerden ve bir *bailiff*'in bunu desteklemesinden de anlıyoruz. Bu cinayetler aristokratlar arasında vuku bulmuştu ama kumaş pazarı meydanındaki kutlama, avamdan insanların da bu değer sistemini anladığını ve paylaştığını göstermektedir. İktisadi ve siyasi çatışmaların birincil önemde olduğunu ve şiddetin bundan doğduğunu söylemek bile yanlış olacaktır. Borluut'un De Brune'la olan, esasen kişisel düşmanlık ve aile şerefi sebepli kapışmasının, Borluut'u halkın tarafına çektiği izlenimini edinmekteyiz.

Hizip çatışmaları, 1360-1440 arasındaki büyük şehir isyanlarında, özellikle Flamanya, İtalya ve Sen Nehri havzasında gerçekten büyük rol oynamıştır. Bu isyanlar İtalyan şehir devletlerinde daha önce gerçekleşen *popolo* hareketlerine nazaran, daha bir aşağı-sınıf karakterindeydi. Yine de, neredeyse hiçbir zaman, isyancıların arasında çok fakir kişiler yoktu. Üstelik isyanların liderleri seçkin vatandaşlardı; Paris'teki Etienne Marcel, Ghentli Artevelde ve Floransa'daki Ciompi ayaklanmasına liderlik eden Salvestro de Medici gibi. Ciompi "devrimi" büyük ölçüde, o zamana kadar şehir yönetiminden dışlanan bir topluluğun, kan davalarını devam ettirmek ve üyelerinin sürgüne gönderilmesinin intikamını almak istemesinden kaynaklanmıştı. Benzer bir durum 1390'larda kuzeyde, Almanya'nın Stralsund şehrinde yaşanmıştı.[75] 1370'lerde birbiriyle kanlı iki ailenin biri asilzadelerin, diğeri halktan insanların oluşturduğu hiziplerin liderleri olmuşlardı.[76] Aileler arası rekabet ve siyasi yarışın karşılıklı ilişkisi, birçok Alman ve İsviçre şehrinde ve 14. yüzyılda Hoeken ve Kabeljauwen şehirleriyle Holland'ın kibar tabakasını bölen hizip mücadelelerinde izleyebiliriz.[77]

Yine Ghent'ten bir örnek vereceğiz. Ünlü halk liderleri olan baba-oğul Van Arteveldelerin hayatları ve kariyerleri, yaşadıkları zamanın tüm büyük toplumsal zıtlaşmalarının ortasında

75 Heers, 1974: 127-9.

76 van Herwaarden, 1978: 61-2.

77 Rogge, Schreiner ve Schwerhoff, 1995: 110-43 içinde; Marsilje vd., 1990'a birkaç katkı.

gelişmişti. Ama altını her zaman şiddetin doldurduğu güçlü bir aile duygusu, onları birbirlerine bağlıyordu.[78] Jacob ve Oğlu Philip yıllarca kinlerini bileyip, saldırmak için doğru zamanın gelmesini beklediler. Jacob 1338'de önder seçildikten sonra, kendisine hasım olduğundan şüphelendiği birini tek işaretiyle öldürecek 60'la 80 arasında koruma tuttu. Jacob'un kendisi de onlara örnek olarak, Ağustos 1338'de Flamanya sarayının askerlerinden biri olan rakibi Fulk uten Rosen'i, kontun gözleri önünde öldürdü. Mart 1345'te, Jacob'un hasımları onu azledip, korumalarından yoksun bıraktılar. Bunun sonucunda Jacob, Haziran ayında bir suikasta kurban gitti. Suikast büyük ölçüde kişisel garezlerden kaynaklanmıştı. Suikastçılar Jacob'un politik düşmanları olsalar da, amaçları aile şereflerini temizlemek, onlara ve akrabalarına yapılan hakaretlerin öcünü almaktı. Jacob'un oğulları da karşılık olarak, babalarının ve ailelerinin hasımlarını, bazen görünürde hiçbir politik sebep yokken katlettiler. Ocak 1382'de, ağır bir iktisadi ve siyasi krizin ortasında, Philip van Artevelde beklenmedik şekilde önderliğe seçilince, Jacob'un hasmı olan ailelere mensup çeşitli mümtaz vatandaşlar, Ghent'ten kaçmak zorunda kaldı. Geride kalanlar, Philip'in girişimiyle katledildiler. Nesebinin son erkeği olan Philip, aynı yılın Kasım ayında, Fransızlarla yapılan bir savaşta öldü. 1384'te, Burgundy Dükü Flamanya kontluk tahtına geçince, kan davasının yönü tersine döndü.

Törenler, erkeklik ve dürtüler

Kan davası ve seçkinlerin şiddetine ait iki ana tema, birbirinden ayrı tutulmalıdır. İlk olarak, kan davasının, 15. yüzyıl Hollandası'nda olduğu gibi, geniş bir toplumsal tabanı vardı. İntikama kurban gidenler arasında, mürettebatının bir ya da birkaçım yitirerek seferden dönen kaptanlara da rastlanıyordu; toplum, tayfaların boğulmasından onları sorumlu tutmuştu.[79]

78 Arteveldes dönemindeki Ghent'le ilgili tüm bilgiler, Nicholas, 1988'den alınmıştır.

79 Glaudemans, 2004: 127-9, 106-7.

İkinci olarak, avam tabakası mensuplarının yanında seçkinler de, intikam motifi söz konusu olmaksızın şiddet uygulamaktaydılar. Asiller ve aristokratlar bunu eğlence için yaparken, sıradan insanlar arasındaki çatışmalar genellikle iş gibi gündelik meselelerden çıkıyordu. Örneğin 14. yüzyıl İngilteresi'nde, ekim ve hasat zamanlarında, öldürme olayları daha çok görülmekteydi.[80] Üçüncü olarak, şiddet hemen her zaman, gayet törenseldi. Kan davasıyla ilgili olarak tartıştığımız törensellik, sıradan şiddetin de bir parçasıydı.

Fiziki saldırganlıkta törenlerin rolü, Ortaçağ ile ilgili tüm çalışmalarda vurgulanmıştır. Mesela Zürih'te, taşlarla, yumruklarla ya da bıçaklarla yapılan sıradan kavgalarda, en çok hedeflenen yer kafa, özellikle de yüzdü. Sembolik lisanda yüz, kişinin bütün varlığı ve itibarıydı. Hakaretler sıklıkla kavgaya yol açardı. Erkeklere edilen hakaretler birincil olarak, "yalancı" ya da "sahtekâr"* ve ikincil olarak "hırsız" ya da "haydut";** kadınlara edilen hakaret mütemadiyen, "orospu"ydu. Bu tür aşağılayıcı sözler Hıristiyanların yanı sıra, Zürih'te yerleşik Yahudilere de söylenirdi.[81] Alçak Memleketler ve Fransa'da, benzer hakaretler sık sık şiddet eylemlerine sebep olurdu. Kadınlar türlü olumsuz sıfatlarla orospu ya da "rahibin kapatması" olarak adlandırılırdı. "Hırsız", "hain", "boynuzlu" ve "piç", erkekler için kullanılan bazı sözlerdi. Bazen de isimlerinin sonuna bir küçültme eki takılırdı. "Boynuzlu" ve "piç" sözleri seksüel ayıpları ima etse de, doğrudan aşağılanan adamla ilgili değildi. "Orospunun oğlu" en seçme hakaretti, çünkü iki kişinin birden şerefini ilgilendiriyor ve nesebin sahihliğini sorguluyordu. Asillerin gayrimeşru oğulları ise görece daha yüksek konumdaydılar; bu yüzden piç diye anılmak onları incitmiyordu. Bir adamın başlığını almak ya da başlığa doğru hamle etmek de bir hakaret yöntemiydi. Bu, sıklıkla kavgaya yol açardı. Gauvard, Ortaçağ erkeklerinin genellikle sivri şapkalar giy-

80 Hanawalt, 1979: 172.

(*) Özgün metinde *perjurer*; mahkemede yalan ifade veren şahit manasında – ç.n.

(**) Özgün metinde *male-factor*; kötülük eden, suç işleyen anlamında – ç.n.

81 Burghartz, 1990: 127, 147.

mesinin çok önemli olduğunu düşünmektedir; bu şapka erkeklik organını simgeler. O yüzden, bir adamın başlığına yönelik kötü hareket, onun erkekliğiyle alay etmek anlamına gelmektedir. Bu niçin erkeklerin kilisede şapkalarını çıkarmaları gerektiğini de açıklar; oysa kadınlar, iffeti simgeleyen şapkalarını başlarında tutmak zorundadır.[82] Yüz ve baş, Avrupa'nın her yerinde Ortaçağ'dan çok sonraları bile, törensel saldırının favori nesnesi olmuştur. Modern dönemin başlarındaki hakaret repertuarıyla ve törensel şiddetle ilgili çok sayıda bulgu, Bölüm 3'te tartışılmaktadır.

Tören ve şeref yakından ilişkiliydi, çünkü törende ifade edilen mesaj hemen her zaman bir kişinin şerefine dokunmaktaydı. Mütecavizin ya da kurbanın itibarı söz konusu olabilir ve mesaj bir kişinin ya da topluluğun şerefini ilgilendirebilirdi. Ancak, bir kişinin şerefine yönelik saldırının tatmin edici olması için, şiddet kullanmak gerekmezdi. Neredeyse her yerde, şehirlerde ve köylerde, adli otoriteler insanlara sürekli, ettikleri hakaretler ve yaptıkları sözlü tacizler için para cezası vermekteydi. Yani aşağılanan taraf, şerefinin yeniden tesis edilmesi için mahkemeye gitmeyi tercih edebilirdi. Bununla bağlantılı olarak, Schuster "şeref" ve "şeref hissiyatı" arasında ayrım yapmaktadır. Ona göre Ortaçağ'ın sulh yargıçları, hakaretleri cezalandırarak bunlardan birincisini korumakta ama ikincisini tanımayı reddetmekteydiler. Bu yüzden, şerefin çiğnenmesinden kaynaklanan şiddetli tepkileri de cezalandırıyorlardı. Bir adam ne kadar saldırgansa, kendi itibarını o kadar fazla önemsiyordu: "Saldırganlık üzerindeki kısıtlamalar azaldıkça, şeref hissiyatı ve bu hissiyatla hareket etme eğilimi artıyordu."[83] Bununla birlikte, şerefle ilgili şiddete verilen görece hafif cezalar ve kan davalarına gösterilen tolerans, sulh yargıçlarının halkın şeref hissiyatını tanımamasının da kesin sınırları bulunduğunu göstermektedir.

---

82 Gauvard, 1991: Cilt II: 719-34. Hollanda'daki hakaretlerin bir envanteri için bkz. Glaudemann, 2004: 356-8.

83 Schuster, 2000a: 102-4. s. 104'teki alıntı: "Das Ehrgefühl sowie die Neigung zum Ehrenhändel nahm mit dem Grad agressiver Enthemmung zu."

Şiddetin uygulaması, erkek dünyasında gerçekleşiyordu. Kurbanlar açısından tam olarak aynı şey geçerli değilse de, kan davası hikâyelerinden, çoğu yer ve zamanda durumun böyle olduğunu anlıyoruz. Ortaçağ için, birkaç nicel veri yetecektir. 13. yüzyıl İngilteresi'ne ait keşif-tahkikat ve *eyre* kayıtlarında, katillerin yüzde 90'ından ve kurbanların yüzde sekseninden fazlası erkekti.[84] 14. yüzyıldaki keşif ve tahkikat kayıtlarında, sadece kurbanlarla ilgili bilgi vardır; Northamptonshire'dakilerin yüzde 94'ü, Oxford'dakilerin 96,5'i, Londra'dakilerin yüzde 90'ı erkekti.[85] Floransa'da, üç örnek dönemde (1344-5, 1374-5, 1455-66) saldırı sebebiyle cezai takibata uğrayan erkeklerin yüzdesi sırasıyla 93, 88 ve 97,5'ti.[86] Gauvard'ın, 14. ve 15. yüzyıla ait Fransız af mektuplarını* içeren geniş veritabanında, erkeklerin ezici çoğunluğu vardır: Katillerin yüzde 99'u ve öldürülenlerin yüzde 97'si.[87] 16. yüzyılın ilk yarısında Picardy'deki af mektuplarını incelendiği bir çalışmada, bu oranlar sırasıyla yüzde 99,4 ve yüzde 96,5'ti.[88]

1535 Eylülü'nde, erkekliğe dil uzatılmasının Augsburg aristokratları arasında bir cinayete yol açması, bu bölümde incelenen dönemin sonlarına doğru, seçkinlerin şiddetinin hâlâ yaygın olduğunu göstermektedir. Katilin erkek kardeşi, altı yıl önce kurbanın babasıyla aralarındaki ticaret ortaklığını bozmuş olduğundan, cinayetin ardında aile sürtüşmelerinin olması muhtemeldir. Olay, erkek aristokratlara ayrılmış Herrenstube tavernasında başlamıştı. O gece herkesin keyfi yerindeydi. Tavernaya giren Jeremias Ehem de neşeli ortama uyum sağlayarak, karısının evden beri kendisini takip ettiğini söyledi. Sonra, belki bu

84 Given, 1977: 135. (135).

85 Haawalt, 1976: 306.

(*) Af mektubu/*pardon letter*: İşlenen suçun affedildiğini belirten belge – ç.n.

86 Cohn, 1996: Tablodan (s. 26-7) ve şartnameden (s. 32-3) yeniden hesaplanmıştır.

87 Gauvard, 1991: Cilt I: 307-8. Tablo kurbanlar için yüzde 97 ve metin hem yüzde 97 hem de yüzde 79 diyor. Gauvard'ın veri seti, 1364-1498 arasını kapsayan ve yarısından fazlası öldürme fiilleri için yazılmış 3,752 af mektubundan oluşmaktadır.

88 Paresys, 1998:17.

şakanın etkisini dengelemek için, orada bulunanlardan Joachim Herwart'a erkekliğiyle ilgili sataşmada bulundu. Olaya tanıklık edenler sonradan, Ehem'in Herwart'a gösterdiği objenin ne olduğu konusunda farklı şeyler söylese de, hepsi bunun erkeklik uzvunu andırdığı konusunda hemfikirdi. Ehem: "Artık kaldıramadığın için seninki bir işe yaramıyor." Bu iktidarsızlık imasına, klasik tarzda yanıt geldi: "Sevgilini üstüne bir oturtayım istersen; eminim onun hoşuna gider." Ehem'in karısı basit bir kasabın kızı olduğundan, bu söz onun, sadece güzelliği için evlenilmiş ucuz bir orospu olduğunu ima ediyordu. Sözlü atışma biraz daha devam ettikten sonra, Herwart karşısındakine, dalga geçecek başka birini bulmasını söyledi ve Ehem tavernadan ayrıldı. Ehem'in eve gitmediğini sezinleyen arkadaşları, Herwart'ı orada tutmaya çalıştılar ama o da tavernadan çıktı. Dışarıda iki adam da kılıçlarını çektiler ve Ehem, Herwart'ı ölümcül şekilde yaraladı. Katil, Augsburg'dan kaçtı ama kısa süre sonra birkaç konsey üyesi, kurbanın dul karısına 500 gulden ödenmesi karşılığında bir anlaşma sağlayınca, geri dönebildi.[89]

Şiddetle erkeklik arasındaki bağlantı sonraki dönemlerde fazla değişmezken, silah seçimi, Ortaçağ yaşamını ve teknolojiyi yansıtıyordu. 13. yüzyıl İngilteresi'nde, cinayet kurbanlarının yüzde 30'u bıçak yaraları yüzünden ölmüş; kalanlara sopa, taş ya da bir tarım aletiyle vurulmuştu. Sonraki yüzyılda, cinayetlerin yüzde 42'si bıçakla işlenmiş ve yüzde 73 oranında kesici aletler kullanılmıştı (kalan cinayetler küt bir aletle işlenmişti).[90] 14. yüzyıl sonunda Zürih'te gerçekleşen erkek erkeğe kavgalarda umumiyetle bıçak kullanılmış ama baltalar, çekiçler, baltalı kargılar, kılıçlar ve mızraklar da eksik olmamıştı.[91] Krakow'un kenar mahallesi Kazimierz'de kaydedilen öldürme ve ölüme yol açmayan yaralanmalarda, keskin aletler baskındı: Bıçakla 458, kılıçla 122 ve diğer aletlerle sadece 11 vaka.[92] Çeşitli kayıt ve cezai takibat politikaları bu rakamları etkilemiş olsa da, çok sayı-

89 Häberlein, 1998: 148-51.

90 Given, 1977: 189; Hanawalt, 1976: 310, 319.

91 Burghartz, 1990: 146.

92 Schüssler, 1998: 310.

da adamın kesici silahlar, özellikle bıçak taşıdığı ve bunları bir kavgada kullanmaya hazır oldukları açıktır. Bıçaklar, yiyecekleri kesmek için de kullanılıyordu elbette. Askerlikten terhis edilen kişilerin silahları, genellikle kendilerinde kalırdı. Geceleri Paris, değişik kılıçlar, hançerler, mızraklar taşıyan adamlarla dolardı; aslında bu kanuna aykırıydı.[93] 15. yüzyılda İtalyan şehirleri sıklıkla, silah taşımakla ilgili yasaklar getirmişti ama bu yasakların bir sürü istisnası olduğundan, etkileri ihmal edilebilir derecede kaldı.[94] Alçak Memleketler'in şehirlerinde, bıçakların fazla ince ya da uzun olup olmadığını belirlemek için resmî ölçümler yapılıyordu. Glaudemann'ın belli hallerde yasak olan silahlar listesi, öldürmekte kullanılması mümkün görülen tüm nesneleri kapsıyordu.[95]

Sonraki yüzyıllarda olduğu gibi, tavernalar herkesin şiddet eylemi sergilediği yerlerdi. Küçük şehirlerde bile çok sayıda taverna vardı. Kimi yerde yasadışı olan kumarhaneler, başka yerlerde şehrin resmî gelir kaynakları arasındaydı.[96] Adli kayıtlar böyle yerlerdeki kavgalar konusunda sessizken, bu konudaki malumatı kimi anlatılarda buluyoruz. İngiltere'de de durum böyledir; burada yerel mahkemeler, geç saatte kapanmaları, rahiplere ya da çıraklara hizmet vermeleri yahut gayri resmî genelevler olmaları sebebiyle tavernalarla uğraşırdı; kavgalarla pek ilgilenmezlerdi.[97] Ancak 1519 yılına, zar oyununda kimin kazandığı tartışmasından çıkan bir çatışmayla girildi. Hançerlenen kurban, yere düşerken bağırıyordu: "Aşağılık adamlar tarafından öldürülüyorum".[98] Paris mahkemeleri sürekli olarak tavernalardaki şiddetle meşgul oluyordu ama Fransız af mektuplarından, sokaklarda ve köşe başlarında sık sık öldürme fiillerinin gerçekleştiği anlaşılıyor.[99] 16. yüzyılın ilk yarısında

93 Cohen (Esther), 1996: 61.

94 Dean, Dean ve Lowe, 1994: 35 içinde.

95 Glaudemans, 2004: 113, 341-3.

96 Nicholas, 1997: 304-5.

97 McIntosh, 1998: 74-8.

98 Langbein, 1974: 92.

99 Gauvard, 1991: Cilt II: 737; Potter, 1997: 288; Cohen, (Esther) 1996: 64.

Holland'da yazılmış af mektuplarından da, tavernaların şiddetli çatışmalara sahne olduğunu öğreniyoruz.[100]

Modern suç tarihini inceleyen ilk araştırmacılar, Ortaçağ'daki şiddetin çoğunlukla o sırada ortaya çıkan anlık dürtülerin ya da "kontrol edilemeyen hiddetin" eseri olduğundan pek kuşku duymazlar.[101] 1990'lardan bir sentez çalışması böyle bir ifadeyle, üst sınıfa ait kan davaları bir yana, Ortaçağ'daki şiddetin çoğunlukla kendiliğinden, tesadüfi karşılaşmalar sırasında ortaya çıktığı sonucuna varmaktadır.[102] Bu tür ifadelerin çok keskin tarzda ortaya konmaması gerekir. Dürtülerin de bir derecesi vardır. Her toplumda, insan davranışı öncelikle öğrenmeye dayanır. Kızmak ya da saldırganlaşmak için, aniden ortaya çıkmış olsa da, bir sebep gerekir. Dostça ortamlarla düşmanca ortamlar, birbirinden ayrı değerlendirilmelidir. Mesela rakip hizbin bir üyesi odaya girdiğinde, düşmanca bir ortamın oluşması beklenir. Ortaçağ'daki kadın ve erkek davranışları, modern insanların davranışlarına nazaran daha fazla mı dürtüler tarafından belirleniyordu, asıl mesele budur. Bazı tarihçiler, o zamanlar şiddetin daha sık görüldüğünü reddedemeseler de, bulguların yüksek bir kendiliğindenlik unsuruna işaret etmediğini belirtirler. Burada hareket noktası, törensellik ve dürtülerin birbiriyle uyuşmadığı kabulüdür. Ortaçağ'daki şiddet çoğunlukla törensel nitelikte olduğuna göre, bunun denetimli bir şiddet olması gerektiği iddia edilmektedir. Oysa, törenler insanların halihazırda bildiği sabit kalıpları ifade eder; bunlar illa özdenetim ve hesap-kitap gerektirmez. Törensellik ve dürtüler birbiriyle uyuşur.[103] Daniel Smail'in çok güzel ifade ettiği gibi, "yerel deyişe göre sevgiler ve nefretler, giysilere benzerdi; taşıdıkları pek çok anlam vardı, herkes görsün diye bedenin dışında taşınır ve kolayca değiştirilirlerdi."[104]

Tören, bir mesaj taşır. Bazen kurbanı küçük düşürücü nite-

100 Vrolijk, 2001: 189.

101 Bkz. örn. Bellamy, 1973: 106 (alıntı); Hammer, 1978: 20; Hanawalt, 1979: 171.

102 Nicholas 1997: 312-13.

103 Bu argüman, Spierenburg, 2001'de daha ayrıntılı olarak tartışılmıştır.

104 Smail, 2003: 93.

likteki her tür mesaj. Törensellik ve şerefle ilgili değerlendirmeler, Venedik asilzadeleri arasında olduğu gibi, duruma göre yumuşatıcı ya da kötüleştirici olabiliyordu. Bir asil alt sınıftan birine saldırdığında, ölüm neredeyse hiç yaşanmıyordu; halbuki saldırganlığını kendisi gibi asil birine yönelttiğinde, kurban çoğu zaman hayatını kaybederdi. Ruggiero'nun izah ettiği gibi, asiller kendilerini diğer insanlardan o kadar üstün görüyorlardı ki, alt sınıftan birini öldürmek ona fazla büyük bir "şeref" bahşetmek olurdu. "Bir tokat hor görmeyi ifade ederdi; cinayetse eşitlik anlamına gelirdi."[105] Demek ki, şeref/tören kompleksi, emsal bir asil söz konusu olduğunda durumu kötüleştirici, başka biri söz konusu olduğunda yumuşatıcı etki yapıyordu. Kitabımızın girişinde sunulan eksenlere göre, dürtüler törensellik tarafından değil, yapılan planlar tarafından bertaraf edilir. Pusu kurarak işlenen cinayetler bir planlama gerektirirdi ve intikamın uzun süre ertelendiği vakalarda, yüksek derecede dürtüsellik bulunamazdı. İtalyan şehirlerinde ve Marsilya'da, intikamcı genellikle ilk cinayetin yıldönümünde, tercihen cinayet mahallinde ya da oraya yakın bir yerde harekete geçerdi.[106] Emelini gerçekleştirmesi için, müstakbel kurbanın aynı gün orada olması gerekirdi ki, o da gelmekten geri kalmayarak, intikamcısına kafa tutardı.

Eğlenceler söz konusu olduğunda da, planlama düşük düzeydeydi. İnsanlar eğlence amaçlı şiddet uyguladığında, eğlencenin içine şiddet karışırdı. Çoğu insan için turnuvalar ve Ortaçağ birbirinden ayrı düşünülemez ama turnuvaların tarihi, bu bölümün kapsamını aşmaktadır. Zaman içinde, turnuvaların üç varyantı ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, Latince *hastiludium* adını taşır ve 11. yüzyıldan itibaren kayıtlarda geçmektedir. Burada iki takımdaki şövalyeler karşı karşıya gelirdi; atlarını hızla sürerek, birbirlerini mızrakla eğerden düşürmeye

105 Ruggiero, 1980: 74. Bu, seçkinlerin bazen eşit durumda olanları tokat atarak küçük düşürmelerine engel olmuyordu; yukarıda tartıştığımız Borluut/deBrune karşılaşmasında olduğu gibi. 16. yüzyıl başlarının Picardy'sinde görüldüğü üzere, asilzadelerin bazen sıradan insanları öldürdüğü olurdu ama çoğunluk, böyle biriyle dövüşmeyi reddederdi: Paresys, 1998: 105-8.

106 Smail, 2003: 176.

çalışırlardı. Bazen takımlar, bunaltıcı bir kuşatmaya ara vererek oyun oynayan gerçek düşmanlardan kurulu olurdu; bazen de sadece yerel hasımlar kapışırdı. Çok sayıda oyuncu hayatını kaybederdi. Bu, gerçek savaş için bir alıştırmaydı ve oyunun aynı zamanda erkekleri haçlı seferlerine hazırladığı anlaşılınca, dinî yazarlar bile endişelenmeyi bıraktılar. 13. yüzyılda, Fransızca *joute* adı verilen ikinci varyant, Avrupa'nın çoğu yerinde yaygınlaştı. Bunun birincisinden farkı, bu kez sadece iki şövalyenin dövüşüyor olmasıydı. Zarif at sürmek ve izleyicinin arasındaki asilzade hanımları etkilemek de, önemli hedefler haline geldi. Artık eskisine göre daha az ölüm oluyordu; bunun sebeplerinden biri, körletilmiş silah kullanmanın yaygınlaşmış olmasıydı. Turnuvalar, asillere özgü bir eğlence olarak kalmadı. Mesela kuzey Almanya ve Flamanya şehirlerinde turnuvalar düzenleniyordu.[107]

Ortaçağ'm sonunda vahşiliği daha da azalan turnuvalar, teatral gösterilere dönüştü. O zaman bile, 1559'da Fransız Kralı II. Henry'nin başına geldiği gibi, katılımcıların hayatını kaybettiği oluyordu.[108] 16. ve 17. yüzyılın krallık ve dükalıklarında, önceki ikisinden çok farklı bir üçüncü oyun varyantı ortaya çıktı. Oyuncular artık mızraklarını bir insana yöneltmiyorlardı. Yine at üstünde, mızraklarını küçük bir halkanın içinden geçirmeye yahut silahlarını bir Mağribînin ya da Türk'ün ahşap tasvirine saplamaya çalışıyorlardı. Yani fiziksel saldırı tamamen temsiliydi. Bu oyunun gerektirdiği kıvraklık hâlâ iyi bir askerî talim sağlasa da, Ortaçağ turnuvalarıyla kıyaslandığında, şiddetten uzak niteliği hemen göze çarpıyordu. 1680'le 1730 arasında, halkanın içinden mızrak geçirme oyunu, hanımlar tarafından bile, genellikle bir at arabasına binmek suretiyle oynanıyordu.[109] Turnuvaların ılımlılaşması, öldürmenin suç kapsamına girmesiyle (Bölüm 2'de tartışıldığı üzere) doğrudan bağlantılı değildi ama her iki değişim de, genel anlamda medenileşme ve devletin biçimlenme süreçlerinin parçasıydı.

107 Barker, 1986; Given, 1977: 80-1; van den Neste, 1996; Vale, 2000.

108 Guttmann, 1986: 35-46.

109 Watanabe-O'Kelly, 1990 ve 1992.

Turnuvalar seçkinlerin oyunu olarak kalırken, futbol halk arasında sevilen bir eğlenceydi. Bu oyunda da yaralanmalar ve nadir ölümler gerçekleşiyordu.[110] İngiliz ve Fransız yönetimleri, insanları ülke savunması açısından daha iyi bir egzersiz olan okçuluktan uzaklaştırdığı için, futboldan hoşlanmıyordu. 14. yüzyıl Sienası'nda gençler grup halinde *pugna* ve *boccata* oynuyorlardı. Bu oyunlar yumruk kavgaları ya da tahtadan silahlarla gerçekleştirilen göstermelik bir savaş şeklinde başlıyor ama giderek kızışıyordu. O zaman katılımcılar birbirlerine taş atarlar ve tahta sopalarını bırakıp ellerine bastonlar, bıçaklar ve mızraklar alırlardı. Gençler, şehri oluşturan mahalleler arasındaki geleneksel çekişmelere göre gruplaşırlar ve sert bir savaş başlardı. Bu savaş oyunları genellikle Palazzo Comunale'nin pencereleri altındaki Campo'da oynanırdı. Sulh yargıçları onlardan ancak, rejimin mağdur ettiği taraflar birleşip, göstermelik kavgayı *palazzo*'ya dönük bir saldırıya dönüştürürse korkarlardı.[111] O zaman şiddet dolu oyunlar, yeni bir çatışmaya yol açardı. Fransız af mektuplarına göre, öldürme fiillerinin yüzde 3,5'inde suç mahalli, bir oyun alanıydı.[112]

Toplumdan dışlananlar

Ortaçağ'da şiddete bakış açısının temelinde, basit bir ilke vardı: Edepli insanlar dövüşebilir ama hırsızlık yapmazlar. Hırsızlık şerefsizceydi ve sonuç olarak, birinin yararına başka birini zarara uğratan şiddet de şerefsizceydi. Burada bile istisnalar vardı; örneğin bir kodaman, kan davası ya da çatışma halinde, başka birinin mülkünü yağmalatabilirdi. Ama yerel düzeyde, bir adam komşusunun mallarının üzerine oturmak için şiddet kullanırsa, toplumun saygın bir üyesi olmaktan çıkardı. Dahası, birine gizlice arkadan ya da gece vakti saldırmak ayıplanırdı. Çünkü böyle bir saldırının amacı soygun olmasa bile, ona yakın bir şey demekti. Bu yüzden Ortaçağ'da cinayetle ka-

110 Mehl, 1990: 68-75; Muchembled, 1989: 297-9.

111 Bowsky, 1981: 118-19.

112 Gauvard, 1991: Cilt II: 737.

sıtsız adam öldürme arasındaki ayrımın temel kriteri önceden tasarlanmışlık değil, sinsilikti. Bir öldürme eylemi çok menfursa; çünkü geceleyin, hiç uyarıda bulunmaksızın gerçekleştirilmişse; sonradan ceset saklanmışsa ya da kurban hamile bir kadınsa, söz konusu vaka cinayet olarak kovuşturulup idamla cezalandırılabilirdi.[113] O zamanın inancına göre, fail geri gelmeye cüret ettiğinde, cesedin yaraları tekrar kanamaya başlayıp, sinsi katilin kimliğini ifşa ederdi. Bu inanç Diebold Schilling'in 1513 tarihli Luzern güncesinde bir çizimle betimlenmiştir.[114]

Cinayet yasal anlamda utanç vericiyken, açık ve aleni kavga, tesadüfen gerçekleşmiş olsa bile şereflendirici görülüyordu. Birçok Almanya ve İsviçre şehri bu ikincisini, resmî şekilde "şerefli ya da sıradan öldürme" olarak isimlendirmişti. 1377'de Zürihli bir kasap, et pazarında çalışma arkadaşını bıçaklayıp öldürmüştü, ama sulh yargıçları bunun şereflendirici bir kavga olduğuna hükmettiler; çünkü kurban, katilin ailesi için dolandırıcılar güruhu demişti.[115] 1375'te bir Lincolnshire şövalyesi güzel giysileri, mahmuzları ve kemeriyle, bir otluk alanda ölü bulunduğunda, ona soyguncular saldırmış gibi görünüyordu. Ama sonradan, onu kendi adamlarının öldürüp, cesedini uzaklara götürdükleri anlaşıldı; karısı ve muhtemel sevgilisi de suça iştirak etmişlerdi. Bu vakada ve 1464'teki bir aşk faciasında bile, katiller affedilmiş ya da hafif bir cezayla kurtulmuşlardır.[116]

Belli ki intihar, şeref alanının dışındaydı. Kendini öldüren birinin ailesi çoğu zaman gerçek ölüm sebebini gizlemeye çalışırdı. Bu kısmen, mirasın müsadere edilmesini önlemek içindi ve teftişi gerçekleştiren görevlilere, bu tür gizleme çabalarına karşı uyanık olmaları talimatı verilmişti. Ama ailenin tutumu aynı zamanda, bu eylemin kendisinden ve daha sonra bedenin görmesi muhtemel olan muameleden duydukları, derin utanç duygusundan kaynaklanıyordu. Kendini öldüren insanların ce-

113 Spierenburg, 1996: 69-70; Jansson, 1998: 10.

114 Groebner, 2003: 118.

115 Pohl, 1999: 239-40.

116 Bellamy, 1973: 54-5; Payling, 1998 (iki vakanın ikincisi tartışılmıştır).

sedinin sergilenmesi veya küçük düşürücü şekilde gömülmesi, modern dönemin başlarına kadar devam etmiştir. Dinî yazarlar, intiharın Hıristiyanlığa son derece aykırı olması üzerinde yoğunlaşıyorlardı. İnsanları bu en büyük günahı işlemeye yönelten, her zaman şeytandı ve tabiatı gereği, intiharın tövbesi mümkün değildi. Zaten dünyevi talihsizliklerin yanında, kişinin günahlarının affından umudunu kesmesi de, yaygın intihar sebepleriydi. Az sayıda vakanın sebebi olarak zikredilen delilik, aile şerefinin az çok korunmasını sağlayan tek şeydi.[117] Kendi canına kıyan insanların itibarlarını uygun şekilde koruyabilmeleri, Avrupa tarihinin çok sonraki zamanlarında şeref kavramının değişmesiyle mümkün olabilecekti. Ortaçağ'daki intiharlarla ilgili güvenilir oranlar, öldürme oranlarından azdır ama yakın zamanda İngiltere ve Fransa için yapılmış bir tahmin, kişinin kendisine yönelik şiddetin, başkalarına yönelik şiddetten çok daha seyrek görüldüğünü ortaya koymaktadır. Öldürme/intihar kesiri çoğunlukla yirmiye bir ya da daha büyüktü.[118]

Bu intihar oranlarının yanında, İngiltere'de başka bir maksatla gerçekleştirilmiş şiddetle ilgili nicel veriler de mevcuttur. Given'ın 13. yüzyıl için hesapladığı, haydutlar tarafından gerçekleştirilmiş öldürme fiilleri oranı, kontluklarda 100.000'e 2; Londra ve Bristol'da ise çok önemsizdi. Tüm kurbanların yüzde 10'unun, haydutlar ya da hırsızlar tarafından öldürüldüğü beyan edilmişti.[119] 14. yüzyıl İngilteresi'nde iki köylük alandaki öldürme fillerinin yüzde 25 ila 30'u hırsızlık ya da soygunla bağlantılıyken, Londra'da bu oran yüzde 5'ti.[120] Haydutlar çoğu zaman uç derecede şiddet uygular, değerli şeylerini nereye sakladıklarını öğrenmek için kurbanlarına işkence ederler ve her tür silahla, onları ölene kadar kesip biçerlerdi.[121] Ancak 15. yüzyılın Doğu *Anglia*'sında,* silahları genellikle ucuz bıçaklar

117 Schmitt, 1976 ve çok kapsamlı olarak, Murray, 1998 ve 2000.

118 Murray, 1998: 356-62.

119 Given, 1977: 106-7.

120 Hanawalt, 1976: 313, 320.

121 Hanawalt, 1979: 171, 172.

(*) *Anglia*: İngiltere – ç.n.

ve tarım aletleriydi.[122] Anlatılarda Robin Hood'dan değil, kötü şöhretli Coterel ve Folville çetelerinden bahsedilir. Bunlar, affedilip askerî seferlerde görevlendiren, hatta yerel makamlar tahsis edilen belalı tiplerdi.[123] Avrupa'da, ciddi bir şiddetin eşlik ettiği hırsızlık olayları, daha çok köylük yerlerde görülürdü. İsviçre şehri Fribourg'daki kaçak katillerin arasında çok sayıda soyguncu bulunduğu anlatılsa da, bunların üssü herhalde çevredeki kırsal alandaydı.[124]

Aslında toplumdan dışlanmış olmasalar da, öğrenciler ve genç akademikler çoğu zaman toplumun kenarında, taşkın ve bazen şiddet dolu bir hayat yaşıyorlardı. Ünlü şair François Villon bunlardan biriydi. Genç bir âlimken, sokakta takıştığı bir papazı öldürmüş ve Paris'te Collège Navarre soygununa katılmıştı. Birden fazla defa hüküm giyip affedilmiş ve yıllarca Fransa dolaylarında dolaşmak zorunda kalmıştı.[125] Villon'ın meslektaşları o kadar kötü şöhretli değildiler ama öğrencilerle vatandaşlar ya da güvenlik görevlileri arasındaki geniş ölçekli kavgalar, Paris'te ve başka yerlerde alışılmış olaylardandı. Castile'in Salamanca şehrinde 1462 senesinde patlak veren bir hizip çatışmasına, öğrencilerin hevesle katıldığı söylenir.[126] Londra ve Paris'te, öğrenciler haricinde de önemli bir marjinal nüfus vardı. Dilencilerin tembellik ve seksüel düşkünlükleri dışında, şiddet eğilimleriyle ilgili söylenenler de, herhalde zamanın basmakalıp yargıları kadar, onların gerçek tutumlarına da dayanmaktaydı.[127] İster şerefsizce bir şiddet olsun, isterse baş ağrıtıcı herhangi bir şey, Paris'te düzen dışı unsurlar bilinçli olarak merkezden uzağa, şehir duvarlarına doğru itiliyordu. Bu bölge, şehrin sorumluluk alanında olsa da, sembolik bir hudut oluşturuyordu: "Orada öğrenciler sevgili edinir, sarhoşlar bağıra çağıra şarkı söyler, komşular birbiriy-

122 Maddern, 1992: 20.

123 Bellamy, 1973: 86-8.

124 Gyger, 1998: 120-31.

125 Geremek, 1976: 168-73.

126 Gonthier, 1992: 120.

127 Rexrotp, 1999 (Londra; Geremek, 1976 (Paris).

le dövüşür ve tecavüze yeltenenler kurbanlarını surlara doğru sürüklerdi."[128]

Fahişelerin şiddete karşı savunmasızlığı, genelgeçer bir fenomendir. 15. yüzyıl Parisi'nde fahişeler dövülmekten, tehdit edilmekten, kaçırılmaktan ve tecavüze uğramaktan yana dertliydiler. Bazen iki yahut daha fazla adam bir fahişeye saldırır, bir güvenlik görevlisi fahişelerden birine saldırdığı için tutuklanır; bazı erkekler, kadınların kaldığı bir pansiyona gece vakti zorla girerlerdi. Ama erkekler ayrıca, genelevlerde başka erkeklere saldırırken fahişelerden yardım alır, onlar tarafından teşvik edilirlerdi. Fahişelerin birçoğunun birbirlerine karşı davranışları da şiddet yüklüydü. Ortaçağ'ın sonlarında Almanya, Fransa ve İspanya'da genelev sahipliğinin kadınlardan erkeklere geçmesi, şiddeti bastırma ihtiyacındandır. Geneleve girerken silahların teslim edilmesi yükümlülüğüne karşın, müşteriler sıklıkla orospuları hırpalıyor ya da birbirleriyle kavga ediyorlardı. Alman şehirlerindeki kanuni düzenlemeler gereği, "ev sahibi"nin bıçak taşıyarak, kendini ve emanetindekileri savunma izni vardı, ama bu iznin iyi bir sebep olmaksızın bir müşteriye karşı kullanılmaması beklenirdi.[129]

Demek ki şiddet uygulayan insan kategorilerinden bazıları toplumdan dışlanmış insanlarken, toplumsal olarak kenara itilmişlik, şiddet kurbanı olma ihtimalini de artıyordu. Bu durum, cüzzamlılar ve Yahudiler gibi azınlık gruplarına sıklıkla yapılan saldırılarda çok açıkça görülüyor. İber Yarımadası'nda, Reconquista'dan* sonra, bu azınlıklara Müslümanlar da katılmıştı. Azınlıklara yönelmiş şiddet, birçok bakımdan, kan davasının şereflendirici kavgalarının zıddıydı. Kan davaları eşitler arasında gerçekleşirdi; güç ya da kelle sayısı olarak eşit olmasalar da, aşağı yukarı aynı toplumsal düzeydeki aileler ya da hi-

128 Cohen (Esther), 1996: 49-50.

129 Cohen (Esther), 1996: 73; Gauvard, 1991: Cilt I: 332-9; Spierenburg, 1998b: 295-300.

(*) *Reconquista*: Endülüs döneminde İber Yarımadası'ndaki Hıristiyanların, Müslümanların yarımadadaki varlıklarını ortadan kaldırmak için gösterdiği çabaya verilen ad. 1492 yılında son Endülüs devletinin yıkılmasıyla başarıya ulaşan *Reconquista*, İspanyolca "Yeniden Fetih" anlamına gelir – ç.n.

zipler arasındaydı. Azınlık grupları ise, tanımları gereği, düşük konumdaydılar. İktisadi açıdan kıyıda kalmış olmasalar da, çoğunluk tarafından onlara bir şeref payesi biçilmiyordu. Aragon Krallığı'nda, Müslümanlara ve Yahudilere resmî olarak kan davasında taraf olma hakkı tanınmıyordu. Kan davasında, tarafların oluşturduğu gruplar büyüyüp küçülebilirken, bir azınlık grubunun üyeleri her zaman aynı konumda kalırdı. Onlara yönelen şiddet çoğunlukla kolektifti. Bir Hıristiyan bir yahut daha fazla Yahudi veya Müslüman'la dövüştüğü zaman bile, sosyal bağlam bu Yahudi ve Müslümanları sembolik olarak düşük konuma yerleştirirdi. Misilleme tehlikesi her zaman hissedilmekteydi. Yiyecekler yüzünden sık sık çatışma çıkardı. Üç dinin her birinde, neyin nasıl tüketileceğiyle ilgili kurallar vardı; herhangi bir dinin mensupları diğerlerinin yediği etten yemezdi ve hepsinin pazarları, kasapları ayrı ayrıydı. Farklı dinlerden kişilerin seksüel birlikteliği, başka bir olası şiddet sebebiydi. Ayrı itikattan kişilerin sevişmesiyle ilgili yasak herkesi kapsasa da, bunun akla getirdiği basmakalıp kirlilik imajı, özellikle Hıristiyan olmayanların üzerine yapışırdı. Öte yandan, bu gruplar çoğunlukla krallar, yerel lordlar ve şehir yöneticilerinin sağladığı özel korumaya sığınırlardı.[130]

Her yıl Paskalya'dan önceki perşembe günü, Hıristiyanlar Yahudilere törensel saldırılar düzenlemekteydi. Bu İber Yarımadası'nda, İtalya'da ve Fransa'nın güneyinde uygulanan bir âdetti. Rhineland'de* ve diğer bölgelerde, Birinci Haçlı Seferi'nden beri Yahudiler zaman zaman kıyıma uğrarlardı ama Veba Salgını'ndan önce, İber Yarımadası'nda azınlık karşıtı şiddetten ölüm nadir görülürdü. Veba salgınından sonra da Yahudilere yönelik şiddet, oradan oraya gezen dinci fanatiklerin vaazlarıyla kışkırtılarak sürüp gitti. Mesela 1411'de Toledo, Salamanca ve Perpignan'da, vaiz Vincent Ferrier, Yahudileri sinagoglardan çıkarıp kiliselere sokan kalabalıklara liderlik etmişti.[131]

---

130 Nirenberg, 1996, özellikle bölüm 6 ve 7.

(*) *Rhineland*: Batı Almanya'nın, Rhine ırmağının orta kısmı çevresindeki toprakları – ç.n.

131 Graus, 1987; Gonthier, 1992: 58.

Toplumsal değişim?

Bazı tarihçiler kan davalarının ya da genel olarak seçkinlerin şiddetinin, Ortaçağ bitmeden çok önce azalmaya başladığını düşünmektedir. Bir Floransa uzmanına göre, Medici ve Strozzi ailelerinin saldırgan eylemleri 15. yüzyılda, 14. yüzyıla nazaran azalmış ve bu eylemlerde daha az insan ölür olmuştu.[132] Daha yakın zamanlı bir çalışma, Floransa'daki otoritelerin Veba'dan sonra şiddetle, etkin şekilde mücadele ettiğini kaydeder.[133] Fransa'da, yönetimlerin müdahalelerini genişletmelerine ve kamuoyu nezdinde huzur anlayışının önem kazanmasına bağlı olarak, 15. yüzyılda kişisel intikam eylemlerinin azaldığı söylenmektedir.[134] Daniel Smail bu analize, hayati bir ekleme yapar. Devlet gücünün sınırlı da olsa artması bir ölçüde, paradoksal olarak, intikam arzusunun devam etmesinden kaynaklanıyordu. Hükümdarlar, konseyler ve mahkemeler etki alanlarını genişletmek istiyordu ama aşağıdan gelen talep de önemli bir etmendi. Bu talebin sahipleri, taktik sebeplerle, ihbar ve dava yolunu kullanarak düşmanlarına daha çok zarar vereceklerini düşünen kişi ve gruplardı. Saldırgan duygular önemli bir rol oynamaya devam etse de, intikam adli eyleme kanalize oldu. Bu sayede, tabandaki yapısal çatışmalar, devlet kurumlarının gücünün az da olsa artmasına katkıda bulundu.[135]

Bundan başka, aile bağlarının güç ve kapsayıcılığındaki değişimi dikkate almamız gerekir. Kan davası ve intikam farklı toplumsal grupları içerse de, en önemli şey her zaman kan bağlarıydı. Kademeli olarak daha bireyci tutumların ortaya çıkması, kişinin kendisini bağlı hissettiği akrabalık çemberini küçülttü. Bir kez daha, Juliet'in ağzından radikal dozdaki bireyciliği seslendiren Shakespeare'e kulak verelim:

---

132 Brucker, 1983: 116.

133 Cohn, 2002: 705.

134 Gauvard, 1991: Cilt II: 785-8.

135 Smail, 2003: 16-17.

JULIET Ah Romeo, Romeo! Neden Romeo'sun sen?
İnkâr et babanı, kendi adını reddet;
bu elinden gelmezse, yemin et beni sevdiğine,
vazgeçeyim ben Capulet olmaktan.

ROMEO (Kendi kendine) Daha dinleyeyim mi, yoksa konuşayım mı?

JULIET Yalnız adındır benim düşmanım olan;
Montague olmasan da kendinsin sen.
Hem Montague nedir ki? El değil, ayak değil,
kol değil, yüz değil,
ne de insanın bir başka uzvu.
Ah, bir başka ad bul kendine! –
Adda ne var ki? Şu bizim gül dediğimiz
aynı güzellikte kokmaz mı
bir başka ad alsa da?

Aile kimliğinin bu kadar radikal şekilde inkâr edilmesi, piyesin konu ettiği zamanda yaşayan hemen herkes için imkânsızdı. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Reform ve Karşı Reform'un* yanı sıra, Avrupa'nın çeşitli yerlerinde daha güçlü ve istikrarlı devlet kurumlarının ortaya çıkmasıyla, çekirdek aileye daha fazla önem verilir oldu. 16. yüzyılın ortasına kadar, şiddete dönük ya da şiddetin uygulanışıyla ilgili yaklaşımlarda çok az değişiklik gözlenmiştir. Elimizdeki öldürme oranları, 14. ve 15. yüzyıllarda, saldırganlıkla ilgili iç denetimin ortalama seviyesinde fazla bir yükselme olmadığını gösteriyor. Aynı şey, genel olarak davranışlarla ilgili denetim için de söz konusuydu; Erasmus'un 1530 tarihli görgü kuralları kitabı bu konuda yeni bir hamleyi temsil eder. Ölümle sonuçlanabilen ama dürüstçe kavgalara ilişkin tutum, daha bile yavaş değişiyordu. 16. yüzyılın ortalarından önce, tek bir dönüşümün izleri rahatça görülebiliyordu: Öldürmenin suç haline gelmesi.

(*) Karşı Reform/*Counter-Reformation*: 16. ve 17. yüzyıllardaki, Protestan Reformu'nu takip eden Katolik reform hareketi – ç.n.

2

Bir Öpücükle Mühürlemek: Rızadan Suça

24 Haziran 1295'te Lippo Mannelli'yi öldüren intikamcılar, hemen Floransa'yı terk etmişlerdi. Sürgün edileceklerini anlamışlardı ama kısa süre sonra yine şehre dönebileceklerini biliyorlardı. Ama bu kez, sulh yargıçları daha fazlasını istiyorlardı. İki mümtaz aile arasında bir anlaşma sağlamak umuduyla müzakereler başlattılar. İlk denemeleri başarısız oldu. Sonra katiller para cezalarını ödeyip Floransa'ya döndüler ve bir uyuşma sağlanması için uygun ortam hazır hale geldi. 17 Haziran'da Mannelli ve Velluti klanlarının üyeleri, intikamcıların kendileri de dahil olmak üzere, San Pietro Scheragio Kilisesi'nde bir araya gelerek dudak dudağa öpüştüler ve öç almayı burada sonlandırmaya söz verdiler. Şehir yönetiminin baskısıyla sonuçlandırılmış olsa da, bu barış paktının sürdürülmesi, tarafların iyi niyetine bağlıydı. Mannelliler kendilerini üstün saymaya devam edip Vellutileri hor görseler de, barış bozulmadan sürdü.[1]

Öpücük, saygıyla anılan antik çağlardan kalma bir törensel jesttir. İbraniler, Yunanlılar ve Romalılar arasında öpücük esas olarak, akrabalık bağlarından gelen muhabbet ve barışı sembolize ederdi; muhtemelen antik Germen halkları için de benzer bir anlamı vardı. İlk Hıristiyanlar, herkesin kardeş olduğunu vurgu-

1 Petkov, 2003: 221-4.

lamak için öpüşürlerdi. Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde öpüşmenin törenselliği, göreve atama törenlerine dek uzanarak, sonraları feodal vasallık ayinlerinde kullanılır oldu. Ellerin saygıyla kavuşturulması ve ağza kondurulan öpücük, vasalların lordlarına olan sadakatinin yanında, lordun vasallarını koruyacağına ve onlara saygı göstereceğine işaret ediyordu. Öpüşmenin hangi zaman diliminde barışmayı da ima ettiği tam olarak açık değildir ama bu anlam da, Hıristiyanlığın yerini sağlamlaştırmasıyla birlikte giderek yerleşmeye başlamıştır. Kilise adamları, Katolik dinsel törenlerinin önemli bir parçası haline gelen barış öpücüğünün reklamını yapıyorlardı.[2] Rahipler günah çıkarma sonrası cemaatteki herkesi öperlerse, cemaatte herkesin birbiriyle barıştığı anlaşılırdı. Demek ki, öldürme eylemi sonrasında düzenlenen barışma seremonilerinde, öpüşme unsuruna rastlamak şaşırtıcı gelmemelidir. Günümüz Felemenkçesini bilenler bunu zaten çıkarsayabilir, çünkü eskiden barışma anlamına gelen kelime (*zoen*), öpücük anlamında kullanılır olmuştur.

Barışma seremonisi

Öldürmenin suç haline gelmesinin hikâyesi, barışma törenleriyle başlar. 14. yüzyıl sonundan 17. yüzyıl ortalarına kadar süren ve rızadan suça uzanan süreç konusunda, şimdiye kadar çok az sayıda sistematik betimleme ya da analiz yapılmıştır. Aslında bu süreç, öldürme ve kişiler arası şiddetin genel tarihi içinde hayati öneme sahiptir.

Öpücük kelimesi bu bölümün başlığına girmiş olsa da, öpücükle *zoen* aynı şey değildir. Törensel öpüşme, barış sağlama alanının ötesine geçer; barışma seremonisi de, dudaklarla vaatte bulunmaktan öte törensel bileşenler içerir. Zaten Ortaçağ'ın sonlarına doğru, birçok yerde öpüşme, bu seremonilerde görülmez olmuştur. Aynı süreci, iki sözcük arasındaki ilişkiye rağmen, Hollanda da yaşamıştır.[3] Seremoninin içeriği değiş-

2 Bloch, 1965: 228; le Goff, 1980: 239-48; Petkov, 2003: 12-18.

3 Böyle etimolojik kaymalar genellikle kaza eseridir (bilgi Marlies Philippa'dan. Ayrıca bkz. Philippa, 2004: 47-9).

mekte olduğundan, bazı bileşenlerin kökenini aramak anlamsız hale gelmiştir. Başlangıcı ve sonu olmayan törensel bir repertuar tahayyül etmek daha verimli olacaktır. İyi kurulmuş bir devlet yapısından yoksun toplumlarda, kişiler arasındaki barış anlaşmaları önemli bir araç vazifesi görür; bu barışmalardaki dramatik unsurlar, çok eski geleneklere dayanır. Benzer şekilde, kişisel barışma seremonileri toplumsal hayatın başka alanlarındaki, hatta yabancı kültürlerdeki törenlerden etkilenebilir. Ortaçağ Avrupası'nda, bu bakımdan Katoliklik ve feodalitenin önemli kaynaklar olmasına şaşmamak gerekir.

Öldürme eylemleriyle ilgili barış anlaşmalarının ortaya çıkması da benzer şekilde açıklanmaktadır. İster *Treuga Dei* (şövalyeler arasındaki küçük savaşları durdurmayı hedeflemiş dinî hareket) ister Germenik *wergild** usullerine kadar iz sürelim, gereken açıklamayı bulamayız. Bir töreni, âdeti ya da kanunu açıklamak için, onu ortaya çıktığı toplumda konumlandırmak gerekir. Barış anlaşmaları söz konusu olduğunda, temel bileşen bunların, otoritelerin hakemliği ya da baskısıyla azalmayan kişisel niteliğidir. Temel olarak iki tür çatışma, gönüllülükle sona erdirilebiliyordu: Bunların birincisinde, tekil bir cinayetten sonra öç alınmasının –ve muhtemel bir kan davasının– önüne geçiliyordu; ikincisinde, her iki taraftan da en az bir kişi öldürüldükten sonra, kan davası sonlandırılıyordu. Kan davaları seyrekleştikçe, birinci tip giderek yaygınlaştı. Kan davası ve kişisel uzlaşım, aynı paranın iki yüzüydü. Bu iki yüzün toplamı, devlet otoritesinin ve bir adalet sisteminin izafi yokluğuna işaret ediyordu. İstikrarlı bir devlet yapısı olmayan her toplumda, kan davaları *ve* kişisel uzlaşımlar görülecektir. Paranın iki yüzü ayrıca, intikamların sıklığıyla barışmaların sıklığı arasında ters bağıntı bulunmadığına işaret ediyor. Bazı yazarlar devletsiz toplumlarda müzakerelerin ve enformel uzlaşımların sık görüldüğüne, bu yüzden o toplumlarda daha az cinayet işlendiğine inanıyorlar. Ama bu toplumlar, kural değil istisna olmuştur.[4] Benzer şekilde Or-

(*) Wergild: Antik Germen hukukunda, birini yaralayan kişinin, yaralıya ya da ölüm durumunda onun ailesine ödemesi öngörülen tazminat – ç.n.

4 Edgerton, 1992; Cooney, 1998: 49-52.

taçağ Avrupası'nda, barış anlaşmalarının yaygınlığına karşın, öldürme oranları sonraki dönemlere nazaran yüksekti.

Daha önceki dönemlerden birkaç örnek, öldürme fiilleriyle ilgili barış anlaşmalarının, bu kitabın ele aldığı dönemden önce de görüldüğünü ve bunların coğrafi olarak, literatürde hakkıyla aktarılmamış bir yaygınlıkta olduğunu göstermeye yetecektir. Mart 1134'te, Orleans başrahibinin yardımcısını (*sub-dean*) öldürenlerden biri, kendini bağışlatmaya niyetlenmişti. Suç ortaklarını, vasallarını ve en itibarlı akrabalarını, toplam 240 kişiyi toparladı; kurbanın akrabalarıyla el sıkışıp öpüştü.[5] 1162'de Galiçya'da benzer bir seremoni gerçekleşti. Juan Arias'ın oğlu, aristokratik bir kan davasında, Ovequo klanından üç kişiyi öldürmüştü. Hem Ariaslarla hem de Ovequolarla yakın ilişki içinde bulunan Sobrado Manastırı keşişleri, arabulucu olmayı teklif ettiler. Barışmanın, Meryem Ana'nın Cennete Kabulü Yortusu'nda, manastır binasında gerçekleşmesi kararlaştırıldı. Kanlılar bir araya geldi, el sıkışıldı, barış ve güvenlik adına öpüşüldü. Barış anlaşmaları İtalyan şehirlerinde olduğu gibi, Kutsal Roma İmparatorluğu'nda da yaygındı. Floransa arşivinde 12. yüzyıl sonlarından 14. yüzyıl sonlarına kadar olan dönemde öldürme fiillerinin, şeref kavgalarının ve diğer çatışmaların ardından yapılmış, bir dizi kişisel barış sözleşmesi mevcuttur.[6] Alman âdetleri geçmişten beri *Urfehde* ve *Unfehde*'yi (kelime anlamıyla, "kan davasının karşıtı") içeriyordu; bu her iki tarafın törenle, bundan sonra birbirlerine saldırmamaya yemin etmeleri demekti.

Barış anlaşmalarıyla ilgili bulgulardaki sorun, siyasi ve adli otoritelerin müdahalelerinden kaynaklanmaktadır. Tekil bir öldürme eylemini ya da bir kan davasını takip eden barışmalar kişisel iyi niyete dayanıyor olsa da, lordlar ve sulh yargıçları çoğu zaman bundan hoşnut kalıyor ve barışı teşvik ediyorlardı. Otoritelerin barış seremonisine müdahil oldukları ölçüde, seremoninin kayıtlarda yer alma şansı artıyordu. Bu yüzden, ilgilendiğimiz şey gönüllü uzlaşımlar olsa da, tamamen kişisel kal-

5 Bloch, 1965: 129-30.

6 Petkov, 2003: 62 (Galicia), 85-6 (Floransa), 96-9 (diğer İtalyan şehirleri).

mış barış anlaşmalarına dair bilgimiz iyice azdır. Otoriteler Ortaçağ'ın sonlarına doğru giderek daha müdahaleci olduklarından, bulgularımız o döneme ve sonrasına aittir. Ayrıca Alçak Memleketler'le* ilgili veriler daha zengin görünmektedir. Barışma törenleriyle ve seremonilerin öldürme eylemlerinin suç kapsamına girmesindeki rolüyle ilgili bilgimiz, bugün Hollanda, Belçika ve kuzey Fransa ile batı Almanya'nın bazı komşu bölgelerinde yoğunlaşmıştı. Edward Muir'in "Erken Modern Dönem Avrupası'nda Törenler/*Ritual in Early Modern Europe*" eserinde konunun ele alınışındaki üstünkörülük, bulgularla ilgili duruma işaret etmektedir.[7] Şimdi önce Alçak Memleketler'e bakalım, ardından, Avrupa'nın başka yerlerinde uzlaşım ve barış süreçlerinin nasıl yürütüldüğünü de örneklemeye çalışalım.

En itinalı barışma seremonileri üç gün sürerdi. Ayrıntıları gruplandırmak biraz keyfi olacaktır ama seremoniyi dört temel bileşene bölmek fayda sağlayabilir: Parasal tazminatın ödenmesi, katilin pişmanlığı üzerinde yoğunlaşan törenler, taraflar arasındaki barış üzerinde yoğunlaşan törenler ve dinî hazırlıklar.[8] Bu bileşenlerden ikisinin, uzun süren bir kan davasının sonuna değil de, tekil bir cinayetin ertesine uygun düşer görünümde olduğu açıktır. Her iki tarafın verdiği kurban sayısı eşitse, parasal tazminat da eşitlenecek ve af dileyen suçlu tarafla, affeden mağdur taraf arasında net bir ayrım kalmayacaktır. Ama bu tür barış seremonilerinin kan davalarında söz konusu olmayacağı sonucuna varmak, acelecilik olur. Ghent şehrinde, bir kan davasının yasal olabilmesi için, bu kan davasına bağlı olarak işlenen her cinayetin ardından bir barışma süreci yaşanması gerektiğinin öngörüldüğünü hatırlayınız. Demek ki nihayetinde, barışma seremonisinin en önemli niteliği, onun tüm bileşenlerine nüfuz ediyordu: Bu seremoni bir aile hadisesiydi. Barışma hiçbir zaman bireyler arasında gerçekleşmezdi; bu her zaman kolektif bir meseleydi.

(*) Belçika, Lüksemburg ve Hollanda – ç.n.

7 Muir, 2005: 115-16.

8 Barışma seremonilerinin tarifi, aksi belirtilmedikçe van Herwaarden 1978 (bölüm 2 ve 3), de Waardt, 1996 (yorumlar bakımından zengin) ve Glaudemans, 2004 (bölüm 9)'a dayanmaktadır.

İlk bakışta parasal tazminat çok dünyevi görünebilir ama bu tazminatın ödenmesi, seremoninin bütünleyici bir parçasıydı. Üç ayrı ödeme söz konusuydu. Barışma öncesinde, hakemlere ya da iki tarafı bir araya getiren kişilere para ödenirdi. Seremoninin gerçekleşeceği gün, katil tazminat miktarını kurbanın en yakın akrabasına verirdi; o da bu parayı, varsa ölünün diğer varisleriyle paylaşmak zorundaydı. Üçüncü gün, seremoniye katılan diğer akrabalara, hısımlık parası denen ödeme yapılırdı; kişinin akrabalık derecesi düştükçe, payı da buna göre azalırdı. Yazılı kaynaklarda, farklı para birimlerinin çeşitli tutarlarına rastlasak da, bu tutarların somut iktisadi mallara çevrildiğini pek göremeyiz. Bununla birlikte, Finlandiya'daki bir vakada "kan parası", altı ineğe denkti.[9] Parasal tazminata katkıda bulunmanın, katil ve akrabaları için büyük bir yük oluşturduğuna emin olabiliriz. Bazen, kurban hemen ölmediyse ya da barış anlaşması sadece bir saldırıyla ilgiliyse, ödenen paraya tıbbi harcamaların karşılanması da dahil oluyordu. Elbette kurbanların birçoğu direniş göstermekteydi. Ghent'te âdet olduğu üzere, katil ya da yanındakiler yaralanmışsa, onların tıbbi harcamaları, tazminattan düşülürdü.[10] Çeşitli tutarlardaki paraların el değiştirmesi, antropologların incelediği birçok toplumda hediyelere ne kadar önem verildiğini akla getirir. Verilen para bir tazminat, yani bir tür borç olsa da, bu paranın seremonilerle el değiştirmesi, iki aile arasında yeni bir saygı bağının yaratılmasını sembolize etmekteydi.

Para ödemesi dışındaki törensel uygulamalar, en fazla sayıda katılımcının bir araya geldiği asıl seremoni gününde toplanmıştı. Bu gün, genellikle bir dinî yortuya denk getirildi. Suçlu tarafın, kurbanın akrabalarından özür dilemesi gerekirdi. Bu temel olarak, katil ve akrabalarının ellerini kavuşturarak, karşı tarafın önünde bir, iki ya da üç defa diz çökmesiyle gerçekleştirilirdi. Sonrası, bir yerden diğerine değişiklik gösterirdi. Bazı yerlerde, kiliseye önce tövbekâr grup girerdi; affedici taraf olan aile, aracıların elinden parasını alana kadar beklerdi. Bazı yerlerde, seremoni gereği elbiselerini değiştirmeleri gerektiğinden,

9 Ylikangas vd., 1998: 31.

10 Nicholas, 1970: 1144-8.

tövbekâr aile sonradan gelirdi. Tövbekârlar her zaman çok sade giyinirler, başları açık ve ayakları çıplak olurdu; üstlerinde sadece gri, beyaz ya da siyah renkte, yünlü yahut keten bir fanila bulunurdu. Yerlere kapanma faslından sonra, aileler bazen birbirlerine saygılarını sunarlardı. Katil ve en yakın akrabaları, ellerini kurbanın en yakın akrabalarına uzatırlardı. Suçlu grubun gösterdiği tevazuya karşılık olarak, diğer grup intikam almaktan vazgeçmeye söz verirdi. Bu söz *Uhrfehde* andı biçiminde olabileceği gibi, yazılı bir belgeden ibaret de olabilirdi. Her bir tören, genellikle belli bir sırayla, önce iki tarafın önde gelen temsilcileri, sonra diğer kişiler tarafından gerçekleştirilirdi.

Barış törenleri başlangıçta, öpücük üzerinde yoğunlaşmıştı. Ağza kondurulan öpücük, taraflar arasındaki eşitliği ifade eder. Mükemmel bir vücut simetrisi söz konusudur ve öpeni öpülenden ayırt etmek mümkün değildir. 1568'e gelindiğinde, Venedikli Friuli klanları arasındaki savaş bu şekilde mühürlenmişti.[11] Holland'da öpüşme ekseriya katille, karşı tarafın resmî şefi olan, kurbanın en yakın akrabası arasında gerçekleşirdi. O yüzden bu şefe *mondzoener* ("ağzıyla barıştıran"/"*mouth-reconciliator*") denir, öpüşmenin ve para aktarımının gerçekleştiği gün *monzoen* olarak bilinirdi. Zaman içinde "ağız" kelimesi, en yakın akrabanın tüm sülalenin sözcüsü olduğunu da anlatır oldu. 15. yüzyıla gelindiğinde, "ağzıyla barıştıran", törensel içeriğinden bağımsız olarak, kurbanın temsilcisini ifade eden geleneksel bir terim halini aldı. Yakın bir akraba bulunamadığında, 1459'da Ghent'te varılan bir uzlaşmada olduğu gibi, uzak bir akraba bu görevi üstlenebilirdi. Michiel oğlu Jan Merckaert'in, bir ay içinde, maktul Joris Merckaert adına hareket etmeye yetkili olduğunu kanıtlaması şart koşulmuştu.[12]

O sıralarda, Alçak Memleketler'de uygulandığı haliyle öpüşme, barışma törenlerinde pek görülmez olmuştu. Öpüşme muhtemelen, daha eşitlikçi seremonilere uygun görülür olmuştu. Eğer öyle ise, öpüşmenin ortadan kalkması, bir grubun su götürmez şekilde suçlu taraf olarak hareket ettiği eşit-

11 Petkov, 2003: 113.

12 van Herwaarden, 1978: 655.

liksiz seremonilerin, giderek yaygınlaştığını gösteriyor demektir. 1437'de Brüksel yakınlarındaki Aalst'da, Willem Scinkel'in Marten Joris tarafından öldürülmesinin ardından, öpüşmenin eşitliksiz bir varyantının görülmüş olması kayda değerdir. Bir manastırda düzenlenen, birkaç otoritenin yönettiği barışma seremonisinde Marten, babası ve erkek kardeşi, Willem'in erkek kardeşini yanağından öpmüşlerdi.[13] Ama belki, öpüşmenin barışma seremonilerinden kaybolmasını çok fazla önemsememek gerekir. El sıkışma gibi başka barış jestleri sürdü ya da öpüşmeye ikame edildi. Bu jestler de eşitliğin ifadesiydi. Seremoniden sonra iki tarafın bir araya gelip yemek yemesi ya da bir şeyler içmesi, Ortaçağ'ın sonlarına doğru giderek yaygınlaştı ve sonuna kadar, barışma törenlerinin bir bileşeni olarak kaldı.

Barış anlaşmalarıyla ilgili dinî hazırlıklar, toplumsal hiyerarşiyi yansıtıyordu. Örneğin kurbanın ruhunu kutsamak için toplananların sayısı, genellikle onun fani dünyadaki konumuna bağlıydı. Beş yüz kişi az görülen bir kalabalık değildi ama birkaç törende bin yahut daha fazla kişinin toplandığı da anlatılmaktaydı. Önemli kurbanların ruhlarını teskin için bir şapel inşa edilir, bazen bu şapele bir de rahip atanırdı. Daha yaygın ve herkese açık olan uygulama, kurbanın, ölümünden sonra bir manastıra kabul edilmesiydi. Katil, kurbanın adını vefat etmiş kardeşlerinin listesine kaydetmeleri ve ölümünün yıldönümünde ruhu için dua etmeleri karşılığında, keşişlere bir miktar para öderdi. Birçok seremoni, fakirlere veya dilenci keşişlere hayır için verilen hediyelerle mühürlenirdi. Ayrıca Alçak Memleketler'de, barış anlaşmalarının gereği olarak, saldırganın bir hac seyahatine çıkması gerekirdi; mahkemeler de bazen, çeşitli suçları cezalandırmak için kişiye bu mükellefiyeti yükleyebilirdi. Son olarak, seremoninin gerçekleştiği mekân da dinî atmosfere katkıda bulunurdu; bu mekân çoğunlukla bir kilise ya da manastır olurdu. 1389'la 1472 arasında Holland'da, 25 barışma seremonisinin eyaletin değişik yerlerindeki kiliselerde gerçekleştirildiği kaydedilmiştir.[14]

13 Petkov, 2003: 120-3.

14 Glaudemans, 2004: 365-6 (ek 8).

O zaman yaşayanların barışma törenlerini, kan davasının seküler niteliğiyle taban tabana zıt, dinî bir ödev olarak algıladığı sanılabilir. Bu düşünce fazla basittir. Herkes ölümden sonraki hayata inandığından, dinî törenler ve hac seyahatleri, kurbana yapılan bağışlar olup, akrabalara ödenen tazminatı tamamlayıcı nitelikteydi. Ölenin akrabaları bu bağışı, vefat edenin ruhuna yapılan somut bir katkı olarak görürlerdi. Katilin yaşadığı yere ya da kurbanın mezarına bir işaret konulması şeklindeki yükümlülüğe de sık rastlanır ve burada da ruhun selamete ermesine yardım etme gayesi belirgindir. Mesela Joris Merckaert'in katilleri, cinayetin vuku bulduğu evin karşısındaki duvara, çarmıha gerilmeyi, Meryem Ana'yı ve Hz. Yahya'yı betimleyen bir resim yaptırmakla yükümlüydüler. Antwerp'te 1475'te bir barışma seremonisi, cinayetten 20 yıl sonra, hem de Lombardy'de öldüğü sanılan katilin yokluğunda yapılmıştı. Her iki aile de, müteveffanın ruhunun bunu hak ettiği kanısındaydı. Dinî törenlerin yoğun olduğu anlaşmadan sonra, katil beklenmedik şekilde Lombardy'den sağ dönerse, derhal Roma'ya doğru hac yolculuğuna çıkması gerekecekti.

Barışma törenlerinin kolektif niteliği son derece fazladır. İstisnasız olarak, törenlerde her iki taraf temel olarak ailelerden oluşur, diğer katılımcılar ise hizmetçiler ve ailelerin himayesindekilerden oluşurdu. Barışma grubu, kan davası grubuyla aynıydı. Nadiren, 1429'da Antwerp fuarında bir Solingenli tüccarın öldürülmesinde olduğu gibi, kan davası grubunda da aile haricinde dayanışma çemberleri bulunurdu. Anlaşmanın hükümlerinden biri, katilin babasının Almanya ve Hanse'deki sıradan tüccarları şereflendirmek için bir kilisedeki pencere camının parasını ödemesiydi.[15] Ama barışma törenlerinin çoğu aileleri kapsardı. Katilin tarafındaki tüm akrabalar katılım konusunda istekli davranırlardı, çünkü barış sağlanmadığı sürece hepsi intikamın hedefindeydiler. Seremoniye katılmak da, barışma parasına katkıda bulunmayı gerektirirdi. Akrabaların bu katkıyı sağlamaktan kaçınmalarından ziyade, sistemi istismar ederek onları paylarına düşenin üzerinde para vermeye zorla-

15 van Herwaarden, 1978: 67.

yan katillere rastlıyoruz. Katilin tüm akrabaları hedef olabilecekleri için, tüm potansiyel intikamcıların törende yer alıp kendilerini bağlamalarını isterlerdi. O yüzden, yüzlerce adamdan oluşan bir grubun, eşit büyüklükteki diğer grup önünde yerlere kapandığı, sık görülen bir şeydi. Barışma, iki aile arasında vasallığa yakın özel bir bağ yaratırdı. Bu bağın kutsal sayılması, yeni saldırganlıkların ortaya çıkmaması içindi. Aile, barışma töreninin tüm sosyal ve kültürel bağlamının merkezindeydi; bu bağlam içinde bir kişinin eylemleri her zaman, ait olduğu akrabalar grubunun tümünde yankısını bulmaktaydı.

Kişisel barışmalara dair belgeler, 14. yüzyıldan 17. yüzyılın ilk yarısına kadar, İtalya, İberya ve Güney Fransa şehirlerinde muhafaza edilmiştir. Taraflar çoğunlukla, uzlaşmalarını bir notere kaydettirirlerdi. Bu noterlik belgeleri Kuzey Avrupa'daki barışma protokollerinden farklıdır, zira yalnız öldürme fiillerini değil, çok sayıda saldırıyla ve komşular arasındaki her tür çatışmayla ilgili uzlaşmaları da içerirler. Bu da barışma sürecinin, bazen sadece birkaç akraba ya da arabulucuyu içine alan yalın bir hadise gibi göründüğünü açıklayabilir. Ancak adam öldürme ve uzatmalı çatışmalar söz konusu olduğunda, daha geniş akraba grupları hazır bulunarak, barışı bir kilise, manastır ya da hastanede, rahiplerin tanıklığında mühürlüyorlardı. Bu törenlerde mağdur taraf bir el sıkışma, kucaklaşma ya da ortak bir yemek eşliğinde, diğer tarafı affederdi.[16] Noterlik belgesinin ticareti çağrıştıran niteliği, duyguların ifade edilmesine mani olmuyordu. Barış anlaşmalarının noterce kaydedilmesinin çok yaygın olduğu Siena'da, 14. yüzyıl ortalarında yaşamış Barna da Siena namlı sanatçı, *St. Catherine'in Mistik Evliliği* adlı bir tablo yapmıştı. Bir kan davasının sona ermesini kutlamak için yapılan tablonun alt kısmında bir barışma sahnesi betimlenir; azizler eski düşmanları, silahlarını bırakıp kucaklaşmaya teşvik etmektedirler.[17]

İlk bakışta İngiltere bir istisna teşkil eder gibidir; çünkü ki-

16 Barraqué, 1988: 50; Rousseaux 1993: 73; Dean ve Lowe, 1994: 36-8 içinde; Niccoli, 1999: 235-6; Nubola ve Würgler, 2002: 55-6.

17 www.mfa.org/collections. Araştırma erişim numarası 15.1145.

şisel barışmalar erken bir tarihte yasa dışı ilan edilmiştir. Bu ülkede, şiddetle ilgili tutumlarda daha ileri bir modernleşme mi vardı? Önceki bölümde, aslında durumun böyle olmadığını görmüştük. İngiliz seçkinleri Kıta Avrupası'ndaki emsallerine nazaran şiddete daha az düşkün olsalar da, hizmetçilerini ve adamlarını dövüştürerek, kan davalarını canlı tutuyorlardı. 13. yüzyılda Londra çevresindeki bölgede biraz düşük olan öldürme oranları, 14. yüzyılda yine Kıta Avrupası'na yakın düzeydeydi. Burada barışmalara dair bir açıklamada bulunmak gerekiyor. Anglosaksonlar kan davası güder ya da kurban için *wergild* ödeyerek, intikam alınmasının önüne geçerlerdi ama 12. yüzyılda Krallık öldürme fiillerini kontrol etmeyi başardı. Artık *wergild* ödenerek varılan kişisel uzlaşımlara izin yoktu. Ancak, bu tür uzlaşımlarm enformel şekilde yapılmaya devam edildiğine dair bulgular vardır ve Thomas Green, söz konusu uygulamanın Ortaçağ boyunca ortadan kalkmadığına inanmaktadır.[18] Ama bu enformel uzlaşımlarda ödenen paraların miktarı ve yapılan törenlerle ilgili pek bilgimiz yoktur.

Barışma seremonisinin büyük ölçüde, intikamın tamamlayıcısı olduğu sonucuna varabiliriz. Barışma da, en azından ortaya çıkışı itibarıyla, intikam kadar kişiseldi. İki tarafın uzlaşmasını gerektirdiğinden, barışmanın intikama nazaran daha gönülden gerçekleştirildiği dahi söylenebilir. İlke olarak bir kan davası iki tarafın isteğiyle devam etse de, taraflardan sadece biri tekil intikam eylemine karar verebilir. Kan davasındaki ve barışma seremonisindeki taraflar bakımından, mükemmel bir simetri ortaya çıkmaktadır. Her iki âdet de dayanışma grupları etrafında dönmektedir; genellikle ailelerin oluşturduğu bu gruplara, hizmetçiler, görevliler ve komşular da dahil olabilmektedir. Kilise ve yeni ortaya çıkmakta olan devlet kurumları çoğu zaman ailelere ve klanlara karşıt güçler olarak çalıştığından, bu kurumların kan davalarıyla savaşması ve arabuluculukla uğraşması şaşırtıcı değildir. Bazı araştırmacılar kan davalarıyla barışma törenleri arasında daha da fazla paralellik görürler. Bu araştırmacılara göre kan davası, aslında toplumsal de-

18 Green, 1985: 58.

netim sistemlerinden biridir. Sonuçta intikam, yanlış eylemlere gösterilen bir tepkidir ve intikam korkusu, insanların kötülükten uzak durmasını sağlayabilir. Bu savunudaki sorun, kan davasında cürüm ile tepkinin, uygulamada birbirlerinden ayırt edilemez oluşudur. Kural olarak her ikisinde de kasıtsız öldürme vardır. Daha da önemlisi, intikam her zaman olayların tek taraflı değerlendirilmesine dayanır. Kan davası söz konusu olduğunda, bir taraf açısından katlanılmaz bir rezillik olan şey, diğer taraf açısından şerefli bir intikam eylemidir. Demek kan davası ile barışma törenleri arasındaki bu temel farka dikkat etmek daha doğru olacaktır: Toplumsal denetim aracı olan kan davaları değil, barışma törenleridir.

Şiddetle ilgili toplumsal tutumları değerlendirirken, kan davaları ve barışmaları bir arada ele alabiliriz. İntikam almaya hazır olmak kadar, katilin suçunu barışma yoluyla temizlemesinin mümkün olduğu fikri de, kişiler arası şiddet konusunda yaygın olarak gösterilen rızanın ifadesiydi. O zamanın insanları şeref için kan dökmeyi, günlük hayatın bir olgusu olarak kabul ediyorlardı. Topluluklar intikamı çoğu zaman hoş görüyor ve dürüstçe yapılmış bir kavgada gerçekleşen ölüm, hiçbir zaman toplumsal olarak dışlanmaya sebep olmuyordu. Barışmadan ya da bir para cezasının ödenmesinden sonra, katil hiçbir şey olmamış gibi komşularıyla yaşamaya devam ediyordu. Hal böyleyse, seçkinler içindeki katiller sulh yargıcı olabilir yahut mevcut makamlarını koruyabilirlerdi.[19] Almanya'daki bazı çalışmalar, şiddetle ilgili toplumsal tutumlar konusunu sistemli olarak ele almıştır. Bu çalışmalarda, Ortaçağ'da öldürme oranlarının çok yüksek olmasına karşın, şehir sakinlerinin bu yerleşik şiddetten pek korkmadıkları görülmektedir. Bu insanların başta gelen ve en büyük korkuları, Tanrı'dan gelecek cezaydı. Şehirlerinden dışarı çıkmaya korkmaktaydılar, çünkü dışarıda onları tehlikeli soyguncular beklemekteydi. Bir komşuları doğal sebeplerle ama anlaşılmaz derecede ani olarak ölürse, endişe duyarlardı. Vatandaşlar arasındaki ölümcül çatışmalar bile, gece uykuların bölünme-

19 Bkz. örn. Burghartz, 1990: 152; Smail, 2003: 174-5; Glaudemans, 2004: 271-3.

sine yol açmazdı. Almanya'da 1500'lere değin, güvenlikle ilgili konular gündeme gelmemişti.[20] Fransızlar da, soyguncular dan dolayı şehirlerarası yolların güvensiz olduğunu düşünürlerdi. Askerî etkinliklerle ilgili ya da bu etkinlikler sonrasında ortaya çıkan suçlar da onları endişelendirirdi. 15. yüzyılın ikinci yarısında Fransa'da bir suç edebiyatı doğmuştu ama bu edebiyat temel olarak cinayetleri değil de, zina, adam kaçırma, tecavüz gibi olayları ve politik entrikaları konu ediniyordu.[21] Ortaçağ Avrupası'nda güvenlik söylemine rastlanmaması, Elias'ın kuramıyla uyumludur. İnsanlar o çağda, modern zamanlardakine nazaran daha gündelik yaşıyorlar, etkinliklerini uzun vadeli bir bakış açısına dayandırmıyorlardı.

Barışma, kovuşturma ve af

Şehir konseyleri ve prensler boş boş oturmuyorlardı. Huzuru sağlamanın göze çarpan yöntemlerinden biri, haksızlıklara gösterilen tepkinin iki türü arasındaki dengeyi sarsmaktı. Avrupa'nın her yerinde, yeni yeni ortaya çıkan devlet kurumları, barışma ve arabuluculuğu teşvik ederek intikamcılıkla mücadeleyi teşvik etmeye çalışmıştır. Başlangıçta bu kurumların temel amacı, üçüncü olasılığı, yani suçla ilgili cezai takibatı bertaraf etmekti. Suçunun tazminatını ödeyen bir katil kendisini ve akrabalarını intikam tehlikesinden koruduğu gibi, mahkemeye çıkmaktan da kurtuluyordu. Örneğin Siena'da, sulh yargıçları bir kan davasını başlatmak ya da sürdürmek yerine düşmanlarıyla barışmaya hazırlanan her katile, ceza görmeme sözü verirlerdi. Özellikle, Sienalıların bir "barış aracı" olarak isimlendirdikleri noterli uzlaşma tercih ediliyordu. Katil, kurbanın ailesiyle; bir saldırı gerçekleştirmiş kişi ise kurbanın kendisiyle müzakereye girişmeliydi. Sanık yargılanırken böyle bir belge hazırlasa dahi, mahkeme suça ilişkin tüm işlemleri hemen iptal ediyordu. Barış aracı aynı zamanda, bir dinî festival

20 Dinges ve Sack, 2000: Katkıda bulunanlar Schuster (s. 67-84) ve Scwerhoff (s. 139-56); Groebner, 2003: 36.

21 Gauvard, 1999: 6-14, 23-4.

düzenlendiği zaman, sürgün cezasının kaldırılmasının ya da affa uğramanın ön koşulu oluyordu.[22]

14. yüzyıla gelindiğinde, adam öldürmeye gösterilen üçüncü tipteki reaksiyon –suça ilişkin cezai takibat– her yerde görülür oldu. Gizlice adam öldüren failler ya da yol üstünde saldırı düzenleyen soyguncular, yakalandıkları zaman idam edilmekteydiler. Böyle haysiyetsiz katiller, her şeyden önce, güçlü aile bağlarından yoksundu. Oysa mahkemeler, adil bir kavgada adam öldüren yahut intikam amacıyla cinayet işleyen şeref sahibi katilleri kovuşturduklarında, çoğunlukla daha hafif cezalara hükmolunurdu. Avrupa'nın her yerinde, otoriteler ve kamuoyu, kasıtsız öldürme için adli bir soruşturma söz konusu olduğunda, para cezasına hükmedilmesini normal buluyordu. Bazen mahkemeler bunun yerine sürgün cezasına hükmeder, bir para cezasının ödenmesinden sonra çoğunlukla fail hemen geri dönerdi.[23]

Otoriteler tarafların arasını bulmak için, biçimsel bir barış da ilan edebilirlerdi. Alçak Memleketler'de, barış ilanları 14. yüzyılda kurumsallaştı. Şehir yönetimleri, tüm tehlikeli şiddet eylemlerini, otomatik olarak altı haftalık bir barış döneminin izlemesi gerektiğine hükmetmişti. Bu altı ay içinde intikam almaya girişmek ağır bir yasa ihlali sayılıyordu. Örneğin şehrin çanı çalınır ya da yönetim barış teklif etmesi için bir haberci gönderirdi; kurbanın ailesinin bu teklifi, el sıkışarak kabul etmesi gerekirdi. Gönülsüz akrabalar haberciyi içeri almaz ya da kilise avlusuna kaçar, bu şekilde intikam almaya hak kazandıklarını düşünürlerdi. Halbuki 15. yüzyıl boyunca, barışı reddeden ya da bozan kişiler hep cezalandırılmış, hatta bazen sürgün edilmişlerdi. Burgundy hanedanına bağlı eyaletlerde, prensler bu önlemleri pekiştirme eğilimindeydiler. 1446'da, İyi Philip (*Philip the Good*) bir adam öldürmenin yahut saldırının ardından, Holland'ın tüm sathında geçerli olmak üzere altı haftalık bir müzarekeye varılmasını zorunlu kılmıştı.[24]

22 Bowsky, 1967: 12-13; 1981: 123-7; Pazzaglini, 1979: 93-5.

23 Smail, 2003: 8-9, 185.

24 Glaudemans, 2004: 93-112, 174-5.

İngiltere'de erken bir dönemden itibaren yargıçların çok etkili olduğunu görsek de, bu erken modernleşme görüntüsüne bakıp aldanmamak gerekir. 12. yüzyılda tüm öldürme fiilleriyle ilgili yargılama yetkisi kralın elindeyken, kabahatli olanları, affedilebilir ya da mazur görülebilir olanlardan ayırt etmek kolay oluyordu. Nefsi müdafaayla ilgili çok sıkı kurallar yürürlükteydi. Kabahat içeren öldürmenin, hararetli bir kavga esnasında işlenmiş dahi olsa, yasaya büyük bir aykırılık teşkil ettiği kabul ediliyordu. Yasada şeref kelimesi anılmamaktaydı. Buna bakınca, modern bir sistem görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, adli alanda atılmış bu büyük adım, ancak yerel topluluklara verilen tavizlerle mümkün olmaktaydı. Sanıkların suçunu yerel adamlar belirlemekteydi ve 1215'te kilisenin ağır cezalar verilmesi engellendikten sonra, bu görev kiliseye mensup olmayan jüri üyelerine düştü. Jüri sistemi nedeniyle İngiltere'de cinayetlerle ilgili tutum, Kıta Avrupası'ndan pek farklılaşmadı; iş kralın yasalarına kalsa, durum farklı olurdu. Tüm topluluklarda jüri üyeleri, gizlice işlenen cinayetlerle, Kıta Avrupası'nda yaygın olarak görülen, adil bir dövüşte gerçekleşen basit öldürmeleri birbirinden ayrı tuttular. Basit cinayetle suçlanan adamlar her zaman aklanırlar ya da affedilmeleri tavsiye edilirdi. Jüri üyeleri yetersiz kanıtlara dayanarak, sanığın kendisini savunduğuna, yasanın gereklerine uygun hareket ettiğine kanaat getirirlerdi. Gerçekte, böyle sanıklar hayatlarının tehlikede olduğunu hissettiklerinde yeniden saldırmaktan geri durmazlardı. 14. yüzyılda jüri üyeleri, kendilerine hakaret eden ya da sakallarını çeken silahsız kişileri bıçaklayıp öldüren kimi adamların, nefsi müdafaada bulunduğuna hükmetmişlerdi. Krallık görevlileri bu tür uygulamalardan haberdar olsalar da, rıza göstermek zorunda kalıyorlardı.[25]

Jüri sistemi, Kıta Avrupası'nda coşkuyla karşılanmadı. İnsanları cinayetlerle ilgili adli cezai takibatlara alıştırmanın yöntemlerinden biri, kan davası geleneklerine uygun hareket etmekti. Böylece mahkemeler hem kan davası âdetlerine saygılarını hem de bu âdetleri suç saymaya başlama eğilimlerini ortaya

25 Green, 1985: 30-59, 65-9.

koyuyorlardı. İntikamı teşvik edici törenler, Avrupa'nın çeşitli yerlerinde bilinmekteydi. Mesela Floransa'da, kılıçla öldürülen bir adam gömüleceği zaman, yaralarının yıkanmaması gerektiği söylenirdi; böylece kanlı beden mezarından, intikam isteğini haykırabilirmiş.[26] Holland, Rhine ve Kuzey Almanya'da görülen bir âdet, geleneklerle adli takibat arasında bağlantı sağlıyordu. Mahkemeler cinayet kurbanlarının akrabalarını, adli başvuruda bulunmaya ve ölenin elini, davanın başlangıcında yanlarında getirmeye teşvik ediyorlardı. En doğru tutum, akrabaların kurbanın elini, ölümden hemen sonra kesip almasıydı. Akrabalar bunu yapmak istemez ya da yapmaları mümkün olmazsa, bir yargıç ya da *bailiff* işi hallederdi. El temizlenir ya da birkaç saat tuzlu suda bekletilir, ardından balmumu içinde saklanırdı. Mahkeme çoğu zaman mührünü balmumuna basardı. Bu seremonilerden sonra, el ya mahkeme binasında tutulur ya da sonradan duruşmaya getirilmek üzere akrabalara teslim edilirdi. Duruşma sona erdikten sonra, eli mezardaki cesetle yeniden birleştirmek için bir tören daha düzenlenirdi. 16. yüzyılın başlarında, ölünün eliyle ilgili bu âdetten vazgeçildi. Leiden'da 1509'da yayımlanan bir kararnameye göre, söz konusu âdet "tabii olmayan bir eylem biçimiydi; gayri ahlakiydi ve ölenin akrabaları açısından üzüntü uyandırıcıydı."[27]

Adli kovuşturmaların giderek sıklaşması, Alçak Memleketler'de barışma törenlerinin önemini azaltmadı. Tam tersine, şehir ve bölge yöneticileri barış anlaşmalarını zorunlu kılma eğilimindeydiler. Prenslerin müdahaleleri, az çok özerklik sahibi olan taraflar arasında arabuluculuk etmek şeklinde başladı; taraflar söz konusu arabuluculuğu prensin toplumsal konumu ve prestiji sebebiyle kabul ettiler ve bunu bir hükümet eylemi gibi görmediler. 14. yüzyılın sonlarından itibaren arabuluculuk, etkin müdahalelere kapı açmaya başladı. Şehir konseyleri ve mahkemeler giderek, katilin ve kurbanın aileleri arasında barış sağlanmasını dayatmaya başladılar.[28] Alman şehirlerinde gö-

26 Heers, 1974: 117.

27 Glaudemans, 2004: 79-92 (alıntı s. 87'de).

28 van Herwaarden, 1978: 64-86; Glaudemans, 2004: 209-24.

nüllü barışmalar sürdü ama bu artık suç kovuşturmasına karşı bir garanti sağlamıyordu. Nuremberg Konseyi 1482'de, kasıtsız olarak adam öldüren herkesin, karşı tarafla anlaşıp anlaşmadığına bakılmaksızın bir cezaya çarptırılmasına hükmetti.[29] Aynı sıralarda İsviçre şehri Zürih, şereflice işlenmiş kasıtsız cinayetle, haysiyetsizce yahut gayri makul kasıtsız cinayet arasında ayrım yaptı. Bunlardan ikincisine iki kat para cezası veya artan sıklıkla, idam cezası vermeye başladı.[30] Güçlü prensler, şehirlerde öldürmenin suç kapsamında kovuşturulması eğilimini desteklediler. Burgundy hanedanı, kendi bölgesinde kan davasıyla etkin şekilde savaşıyordu. 15. yüzyılın sonlarında, ölenin bedenine törensel işaretler konmuş olsun olmasın, intikam cinayetleri genellikle kovuşturuluyordu. Ağır şekilde cezalandırılma riskine karşın, çok sayıda insan intikam eylemini kutsal bir görev saymayı sürdürdü.[31] Habsburglar seleflerinin siyasetini devam ettirerek, bunu İspanya'ya taşıdılar. Eski kurucu yasa Siete Partidas'ı* 1555'te yeniden gözden geçiren hukuk araştırmacısı Gregorio López'in yazdığına göre, barış iki tarafın tam katılımı sağlanmadan başarılı olamayacak kişisel bir sözleşme olsa da, bu sözleşme devlet tarafından dayatılıp denetleniyordu.[32]

Suç kovuşturmalarının sıklığı ve sertliği artıp, kan davasına karşı etkin bir direniş başlatılırken, barışma seremonileri yalınlaştı. Yine, Alçak Memleketler'e ait veriler daha ayrıntılıdır ve buralarda, her iki taraftan katılımcı akrabaların sayısının düştüğü görülmektedir. Eskiden hem saldırganın hem de kurbanın grubu dördüncü dereceye kadar akrabalardan oluşurken, 1500'lerde gruba katılımı üçüncü dereceyle sınırlandırılmıştı. Ayrıca, otoriteler cinayete müdahil olmamış akrabaların barışma için para ödemekten muaf tutulmasını garanti edi-

29 Schuster, 2000a: 149.

30 Pohl, 1999.

31 de Waart, 1996: 22-5.

(*) *Siete Partidas*: İspanya'nın Kastilya bölgesinde, ilk olarak 10. Alfonso (1252-1284) zamanında, krallığın tümünde geçerli bir kurallar bütünü oluşturmak gayesiyle oluşturulan yasa – ç.n.

32 Petkov, 2003: 33-4.

yordu. Aynı şekilde yerlere kapanmalar, dualar ve dinî törenler de azaldı ve hac yolculukları, yakınlardaki kutsal mekânlarla sınırlandırıldı. Özgün haliyle intikamdan vazgeçmenin bedeli olan barışma parası, giderek, kurbanın gelirinden yoksun kalan dul ve yetimlerin kaybını telafi edici nitelikte algılanır oldu. 17. yüzyıl başında, barışma seremonileri hâlâ yapılıyor olsa da, her iki taraftan ancak birkaç akraba bunlara iştirak ediyor, törende görece mütevazı bir miktar para el değiştiriyor, bağışlanma dilek ve kabulleri basit bir törenle gerçekleştiriliyordu.[33]

Bir katil adli kovuşturmaya uğradığında, cezadan kurtulmasının iki temel yolu kiliseye sığınmak ya da affa uğramaktı. Bunlardan ilki en eski yoldu ve yargılanmaktan kaçmak için kullanılırdı. Avrupa'nın her yerinde, tüm kutsal mekânlar –kiliseler, kilise avluları ve manastırlar– sığınma yeri sayılırdı. 16. yüzyılın ortasına kadar Kilise, seküler yöneticilerin şiddet konusundaki dünyevi tekelini otomatik olarak tanımamıştı. Kutsal mekânların yanı sıra, genellikle sınırda bulunan bazı bölgeler de, geleneksel olarak sığınma alanı sayılma ayrıcalığına sahipti. Teoride bu ayrıcalık, şereflice cinayet işlemiş kaçaklara tanınırdı ama bu koşula her zaman uyulmuyordu. Otoriteler cezai takibat yapmaya karar verirlerse, kaçağı teslim olmaya zorlarlardı. Bunun alışılmış yöntemi, sığınma yerinin etrafını sararak kaçağı aç bırakmaktı. Bazen dinî tabuyu yok sayıp, kaçağı tutukladıkları da olurdu. Yerel halkın da çoğu zaman kaçakları taciz etmek ya da yakalamak için sebepleri olurdu. Kaçakların bazıları saray kurallarına sakince itaat etmek yerine, saklandıkları yeri, çevre sakinlerini ve gezginleri soymak için üs olarak kullanırlardı. Bununla birlikte birçok katil için saklandıkları yer, müzakerelere girişmek ve barışma sürecini başlatmak için güvenli bir barınak niteliğindeydi. 16. yüzyılda, Protestan olsun Katolik olsun, Avrupa'nın tüm güçlü hükümdarları sığınma hakkını ortadan kaldıran yahut sıkı şekilde sınırlayan kararnameler yayımladılar ama bazı dinî ve din

33 van Herwaarden, 1978: 72; Hoppenbrouwers, 1992: 208-9; de Waardt, 1996: 27, 31-2; Glaudemans, 2004: 275-8.

dışı sığınma mekânları, *ancien régime*'in* sonuna dek varlığını sürdürdü.[34]

Af kurumu da cezadan kurtulmanın ya da yargılanmayı en baştan önlemenin bir yöntemiydi. Prenslerin şahsi merhameti, sorgulanamaz bir hak olarak, mahkemelerin geçmişteki ve gelecekteki tüm kararlarını geçersiz kılabilirdi. Borçlulara da çekici gelen sığınma kurumundan farklı olarak, af kurumu bir suç işleyenlere, genellikle katillere özgüydü ama ihanet suçunu da kapsıyordu. Lordların ve yerel yöneticilerin birçoğu, mahkeme hükümlerini iptal etmeye alışkındı. Ancak 15. yüzyılda af, özellikle üç kudretli prensin sistematik uygulaması halini aldı: İngiltere ve Fransa kralları ile Burgundy Dükü.

İngiltere'de ortaya çıkan sabit ceza sistemi, af kurumunu, işlenen cinayet karşılığında ceza almaktan kurtulmanın temel yöntemi haline getiriyordu. Öldürmeyle ilgili erken dönem aflar, bize Kıta Avrupası'ndaki barışma törenlerini hatırlatmaktadır. Bu barışmalarda failin, kurbanın ailesiyle barışması koşulu aranır ve bazen failin bir manastıra girmesi ya da Kutsal Topraklara** gitmesi şart koşulurdu.[35] Saldırganın her zaman krallık hazinesine bir miktar para ödemesi gerekirdi ki, bu da fiilen, ölüm cezasını ikame eden bir ödemeydi. Kral çoğu zaman, daha fazla gelir elde etmek kaygısıyla, merhametini hırsızlara ve kurbanlarını öldüren yol üstü soyguncularına da gösterirdi. 14. yüzyıl ortalarından başlayarak parlamento yasaları, böyle haysiyetsiz katilleri affetmek konusunda kralın otoritesini sınırlandırdı.[36] Tudor hanedanlığında, üst yargıya başvuru imkânının yokluğunu, af prosedürü telafi eder oldu. Krallık görevlileri vakayı yeniden inceliyorlar, failin suçlu olup olmadığını değerlendiriyorlardı. Nefsi müdafaayla ilgili görece geniş anlayış hâlâ geçerliydi ve bunun sonucunda, çok sayıda şereflice iş-

(*) *Ancien Régime*: Fransız Devriminden önce Fransa'da geçerli olan politik ve toplumsal örgütlenme biçimi – ç.n.

34 Bellamy, 1973: 106-15; Dean, 2001: 111; Glaudemans, 2004: 187-96, 206.

(**) Kutsal Topraklar/*Holy Land*: Filistin – ç.n.

35 Hurnard, 1997: 36, 171-93.

36 Green, 1985: 69-76.

lenmiş cinayet bağışlanıyordu. Tudor hükümdarları affı, krallık kudretinin bir aracı olarak kullanıyorlardı; krala özgü hayırseverliği esirgemezlerken, bu imtiyazı kendi altlarındaki hiçbir lorda tanımıyorlardı. "Merhamet, devlet yapısının bir aracı olmuştu." Ama bu durum İngiltere'deki isyan vakalarında, cinayet vakalarından bile daha fazla geçerliydi.[37]

Fransa'da ve Burgundy bölgelerinde af kurumu, neredeyse sadece öldürme için işler durumdaydı. 1400'de Fransız kralı, bağışlama hususunda dinî ve seküler lordları da büyük ölçüde yetkisiz bırakmıştı. Sadece Burgundy Dükü boyun eğmeyi reddediyordu. Çoğu Kutsal Roma İmparatorluğu'na ait olan Burgundy toprakları, giderek bir tür rakip krallık halini almaya başlıyordu. Birbiri ardına gelen prensler, bağımsız hareket ederek, tebaalarına af ihsan ettiler ve Habsburglar 1482'de bu topraklara hükmetmeye başladıklarında, Burgundy siyasetini devam ettirdiler. Esasen af kurumu, öldürmenin giderek daha sıkı adli takibe alınmasının bir neticesiydi. Prensler, "mahkemelerime hesap vermek zorundasınız" mesajını veriyorlardı; "ama hükmün yeniden gözden geçirilmesini isteyebilirsiniz." Suistimallerin giderileceği vaadi, adli kovuşturmaları daha hoşa gider kıldı. Çoğu saldırganın mahkemelere güveni o kadar azdı ki, duruşmalarını beklemiyorlardı. Kaçıyorlar ve tez elden affedilmek için başvuruda bulunuyorlardı. Bu arada yerel mahkeme vakayı ele alırsa, sanığın gıyabında sürgün cezasına hükmediliyordu.

Mahkemelerde çoğunlukla belge bulunmadığından, Kıta Avrupası'nda affa hükmedilirken, talepte bulunanın, olayla ilgili ayrıntılı anlatımı esas alınıyordu. Bağışlama ölçütleri İngiltere'dekiyle aynıydı ve mazur görülebilir öldürme fiilleri konusunda, benzer bir anlayış geçerliydi. Af talebinde bulunan makul bir insan, eylemi tamamen kazayla gerçekleştirmemişse, baştan çıkarıldığını ve rakibini öldürmek istememiş olduğunu açıklardı. Söz konusu anlatıları içeren kayıtların basmakalıp içeriğinden dolayı, Natalie Davis bunların "arşivdeki bir edebiyat" olduğu kanısına varmış ve bunların esasen, hikâ-

37 Kesselring, 2003: 3 (alıntı), 95-116 (öldürme) ve sıklıkla geçiyor.

ye anlatım örnekleri olarak incelenmesi gerektiğine hükmetmiştir. Ancak Davis, Fransa'daki krallık af mektuplarının bir mahkeme tarafından reddedilip, sonuçta sanığın idam edilmesinin mümkün olduğunu belirtmiştir.[38] Aslında, Fransa'da olduğu gibi Burgundy topraklarında da, af mektuplarının her zaman bir yerel mahkeme ya da eyalet mahkemeleri tarafından tasdik edilmesi gerekirdi. 16. yüzyılın ilk yarısında Picardy'de çeşitli *bailliage*'lar ve *sénéchaussée*'ler tasdik işiyle yahut o zamanki adıyla *interinement*'le meşgul olurdu.[39] Holland'da bu, eyalet mahkemesinin göreviydi.[40] Tasdik prosedürü herhangi bir duruşmadan farksızdı; savcı af isteminin reddedilmesini talep ederken, kurbanın akrabaları da katilin olayları betimleyişine karşı çıkma fırsatı bulurlardı. Çoğunlukla af isteyen kişinin tek umarı, prensin onun anlattıklarına inanması olurdu. Katil, kurbanın ailesinin, kendi anlattıklarından ziyade maddi tazminatla ilgileneceğini bilirdi. Bu durumda tasdik süreci barış anlaşmasının yenilenmesiyle ya da önceden barışılmadıysa, yere kapanmalar ve bir heybe ya da bir avuç paranın el değiştirmesiyle tamamlanırdı. Flanders ve Holland'da af dileyenlerin anlattıkları hikâyeleri ve bunların tasdik prosedürü içinde nasıl değerlendirildiğini karşılaştırmalı olarak inceleyen Marjan Vrolijk'e göre, bu hikâyelerin sistematik olarak güvenilmez bulunması için bir sebep yoktur.[41]

Kıta Avrupası'nda da affetme imtiyazı, hükümdarların kudretini destekleyici nitelikteydi. İngiltere'de af kurumunun altın dönemi, Ortaçağ'ın hemen ardından başlamıştır. Robert Muchembled, 1470 ile 1660 arasındaki afların sıklığını, beş yıllık ortalamalar kullanarak grafiğe dökmüştü. Grafikte iki tepe noktası vardır; bunlardan çok yüksek olanı 1520 ile 1540 arasında ve daha düşük olanı 1590 sonlarıyla 1630 başları arasındadır.[42] Avrupa'nın diğer bölgeleri için böyle uzun vadeli gra-

38 Davis (Natalie), 1987: 141-2.

39 Paresys, 1998: 15.

40 de Waardt, 1996: 22-4.

41 Vrolijk, 2001: 27, 35-6, 307-40, 444-61.

42 Muchembled, 1989:20.

fikler yoktur. Öldürmenin suç haline gelmesi sürecinde af kurumunun oynadığı rolü saptamak, bu kurumun devletin biçimlenmesindeki rolünü saptamaktan daha zordur. Belki iki aşamanın var olduğunu düşünmek doğru olacaktır. Birinci aşamada, gerekli bir düzeltim aracı olarak algılanan af kurumu, suç kovuşturmalarının artan sıklığına karşı panzehir işlevi görmüştü. Adli müdahalelerin kabul görebilmesi için, bir emniyet supabı şarttı. Kovuşturmalar sonrasında başlayan ikinci aşama bir ilke haline gelmiş ve geniş kamusal onay görmüştü. Artık af herkes için bir güvenlik supabı değil, temel olarak, istisnai koşullara özgü olağandışı bir merhamet biçimiydi. Modern dünyada af çoğunlukla en ağır müeyyideden esirgenmeyi ifade etmekte ama ceza tamamen ortadan kalkmamakta, yani söz konusu kabahatin suç olma vasfı değişmemektedir.

Öldürmenin suç haline gelmesi: Son aşama

Öldürmenin suç haline gelme sürecinde ulaşılan son aşamayla ilgili belgeler, son derece parça bölüktür. Bu aşama Kıta Avrupası'nın çekirdek alanında 1530'larda başladı ve öldürmenin tam anlamıyla suç haline gelmesi muhtemelen 17. yüzyıl ortalarında gerçekleşti. Bunu "sessizlikten çıkarsıyoruz";* artık barışma törenlerinden bahsedilmemekte, nefsi müdafaa için çok sıkı ölçütler belirlenmektedir. Bu son aşamanın başlangıcında, tahkikat duruşmaları prosedürüne öncelik tanıyan kararnameler yayımlandığını görüyoruz. Davacı tarafın yokluğunda, tahkikat prosedürü, ağır bir suç işlediğinden şüphelenilen kişiyi yargılama ve işkenceye tâbi tutma olasılığını doğuruyordu. Bu olasılık kasıtsız öldürme vakalarını da kapsıyordu. Fransa'da 1539 yılında yayımlanan bir kararname, ülkede tahkikat prosedürlerine öncelik tanıyor, öldürme fiilleriyle ilgili barışma süreçlerine değinmiyordu.

Kutsal Roma İmparatorluğu için, Carolina olarak bilinen 1532 tarihli suç yasası, bir dönüm noktası teşkil eder. Caroli-

(*) *Argument from silence*: Sessizliğe ya da karşı delil bulunmamasına dayanan çıkarsama – ç.n.

na da barışma sürecine değinmez ama 137. maddede suç kovuşturmasından yana bir tercih ima edilir; bu maddede, kendisini temize çıkaracak yasal bir gerekçe ortaya koyamayan katillerin, yaptıklarının cezasını hayatlarıyla ödeyecekleri yazılıdır. Nefsi müdafaa, kişinin kendini temize çıkarmasının en yaygın biçimiydi. V. Charles'ın nefsi müdafaayı geniş anlamıyla kavrayan yasası hâlâ geçerliydi. John Langbein'in çevirisiyle, 140. madde şöyle diyordu: "Bir kişi ölümcül bir silahla ya da koluyla karşısındakine meydan okur, saldırır ya da vurursa ve saldırıya uğrayan da vücudunu, yaşamını, şeref ve itibarını tehlikeye atmadan, zarar görmeden kaçıp kurtulacak durumda değilse, vücudunu ve yaşamını korumak için duruma uygun şekilde karşı güç uyguladığı için, herhangi bir cezaya çarptırılmaz."[43] İfadenin kuruluşunda bir müphemlik olmakla birlikte, kendini müdafaa edenin yaşamı ve şerefine yönelik tehditlerin, aynı şekilde muamele gördüğü aşikârdır. Ricat etmenin şerefsizce kabul edilmesi sebebiyle, Carolina bu tutumu zorunlu saymamıştı. Günümüzün hukuk yazarları yorumumuzu destekliyorlar.[44] Bu imparatorluk yasasının etkisini fazla büyütmemek gerekir. Habsburg topraklarının dışında, prensler ve şehirler oldukça özerk, mahkemeler kararlarında büyük ölçüde bağımsızdı. Ancak modern dönemin başlarında, Kutsal Roma İmparatorluğu'nda akademik hukukçuların kriminal konulardaki etkisi arttı ve Carolina belirleyici kabul edilmeye başlandı.

Habsburg hükümeti 1544'te Hollanda'daki topraklarında yayımladığı bir kararnamede, barışma törenlerine zımni olarak atıfta bulunmuştu. Kararnamede yerel savcılardan, katilleri tutuklayıp mahkemeye çıkartmak için ellerinden geleni yapmaları isteniyordu. Dahası kararname, af uygulamalarında doğru prosedürlerin uygulanmasında ısrarlıydı; eyalet mahkemesinin af kararını tasdik etmesi zorunluluğu ve kurbanın akrabalarına kara-

43 Langbein, 1974: 169-72 (s. 171'deki alıntı). Langbein'in indeksi, öldürme fiilleri başlığı altında, alıntılanan bölüm haricinde, barışma törenlerine yahut öldürmenin suç haline gelmesine dair bir referans içermiyor; özel uzlaşımlarla ilgili hiçbir kayıt da bulunmuyor.

44 Vrolijk, 2001: 191-5.

ra itiraz etme fırsatı verilmesi, buna dahildi.[45] O zamandan sonra, zaten sadeleşmiş olan barışma seremonileri, katilin af başvurusunda bulunmaya niyetlendiği vakalarla sınırlandırıldı. Barışma, af ve cezai takibat iç içe geçmiş ve bunlardan birincisinin rolü büyük bir değişim geçirmişti. Uzun zaman boyunca barışma, cezai takibata uğramamanın garantisi sayılmışken, artık affa uğramanın ön koşullarından biri haline gelmişti. Artık kişisel ve gönüllü bir şey olmaktan çıkan af törenleri, yine de, af yaygınlaşırken görece sık görülüyordu. Kuzey eyaletlerindeki isyan, barışma, af ve cezai takibatın iç içeliğini temelde değiştirmedi. Yeni kurulan Hollanda Cumhuriyeti'ndeki* eyaletlerin otoriteleri, öldürmenin suç kabul edilmesi siyasetini devam ettirdiler.[46]

Hollanda'daki isyan aynı zamanda Protestanlığın utkusunu beraberinde getirdi; Protestanlık da Kalvinizmin baskın olarak ortaya çıkmasına yol açtı. Yarım yüzyıldan fazla bir zaman, Reform Kilisesi'nin meclisleri, öldürmenin suç sayılmasını seküler otoritelerden daha etkin şekilde destekledi.[47] Kalvinistler, üyeleri arasında uyuşma ve uzlaşım gözetmelerine karşın, barışma seremonilerinden nefret ediyorlardı. Reformcu seküler topluluk, çoğunlukla bir kilisede rahipler ve tanıklarla yapılan bu seremonilerin, Protestan din adamları huzurunda yapılarak devam ettirilmesini istiyordu. Vaizlerin barışma törenlerine katılmasını yasaklıyor ve üyelerini bunlardan uzak tutmaya çalışıyorlardı. Kilise adamları ayrıca, barışma konusundaki görüşleriyle uyum içinde olmak üzere, af kurumunun fazla hafife alındığına ve fazla sık işletildiğine inanıyorlardı. Onlara göre barışma seremonilerinin düzenlenmesinin temel amacı, otoritelerden af koparmayı kolaylaştırmaktı ve adam öldürmenin affedilmesi değil, cezalandırılması gerekiyordu. Kilise meclislerinin protokollerinde, yaklaşık 1630'a kadar, barışma törenleriyle ilgili kınamalar tekrarlanmıştır.

---

45 Boomgard, 1992: 94-5.

(*) *Dutch Republic*: 1588-1795 arasında, yaklaşık olarak bugünkü Hollanda toprakları sınırları içinde kurulu bulunan devlet – ç.n.

46 Hollandts Placcaet-boeck, 1645: Cilt I: 262-3.

47 Spierenburg, 2006b'de daha ayrıntılı olarak tartışılmıştır.

Kilise meclisleri aynı zamanda, hiçbir katilin cezadan kaçamaması için zaman zaman mahkemelere ve savcılara baskı yaptı. Cumhuriyet döneminin başında, Habsburg merkezileşmesinin geçici olarak durakladığı ve yerel mahkemelerin imtiyazlarını geri aldıkları zamanda, faillerin şansı çok yüksekti. Ruhban, yerel mahkemelerin hiç hakları olmadığı halde suçluları affetmesinden ya da onları korumasından şikâyetçiydi. Ancak bu yerelcilik kısa zaman sonra yeniden, eyaletler düzeyinde adli merkezileşmeye zemin hazırladı. 1620'lerden itibaren, kilise meclisleri her tür şiddete karşı daha sert duyurular yapılmasını talep etmeye başladı. Öte yandan, 1630'lar ve 40'larda, Orange Prensi'nin* ya da *Estate*'lerin** kolayca verdiği af kararlarından yakınmalar sürdü. Gelgelelim 1680'de kilise adamları, af sürecinin sıkı denetim altına alındığını kabul etmek zorunda kaldılar. 20 yıl öncesinde barış törenleri için olduğu gibi, kilise meclisleri nezdinde af kurumu temel bir mesele olmaktan çıktı. Her iki prosedür de fiiliyatta marjinalleşti. Barışma törenlerinin ve af kurumunun 17. yüzyıl ortalarındaki marjinalleşmesi, *Estate*'ler ve mahkemelerin, Kilise'nin isteğine uyduğu anlamına geliyordu. Aynı zamanda, Amsterdam mahkemelerinin 1650'den sonraki uygulamalarının ortaya koyduğu gibi, sulh yargıçları nefsi müdafaayla ilgili kuralları sıkılaştırmışlardı.

Diğer Avrupa şehirlerinde yapılan kilise toplantılarıyla ilgili ayrıntılı bilgilere sahip olmamamız, öldürmenin suç haline gelme sürecinin yörüngesini tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. Küçük yönetim birimlerinin ve şehir devletlerinin bölgesel prensliklere dönüştüğü ya da onlar tarafından soğurulduğu 16. yüzyıl İtalyası'na ait bilgilerimiz parça bölüktür. Tuscany'de de benzer şekilde barış anlaşmaları, cinayet suçunun bağışlanması için bir ön koşul haline gelmişti.[48] Triuli'deki kan davalarını

(*) *Prince of Orange*: Şimdi güney Fransa toprakları içinde kalmış olan Orange prensliğiyle bağlantılı bir asalet unvanı – ç.n.

(**) Ortaçağ toplumları, bugünkü "sınıf" kavramına yakın bir anlamda olmak üzere, "*estate*" olarak isimlendirilen üç toplum grubundan oluşuyordu: Asilzadeler, ruhban ve köylüler – ç.n.

48 Nubola ve Würgler, 2002: 56 (not 77).

1568'de sona erdirmeyi başaran Venedik Cumhuriyeti, 1570'te aynı şeyi Brescia ve Verona'da da gerçekleştirdi; klan liderlerine ev hapsi dayatarak, patlak vermesi muhtemel kan davalarının önüne geçildi.[49] Stuart Carroll 16. ve 17. yüzyıllarda özellikle din savaşı zamanlarının huzursuz ortamında, Fransa'nın köylük alanında asilzade aileler arasında gerçekleşmiş birkaç barışma töreni tespit etmiştir. Bu törenlerde de Alçak Memleketler'deki benzerlerinde olduğu gibi kefaret törenleri, barış öpücüğü ve elden ele geçen bir para vardı. Seremonilerin çoğu af tasdiki prosedürüyle bağlantılı gibidir.[50] Her yerde, barışma ve af kurumları arasındaki sağlam bağlantı, nefsi müdafaayla ilgili ölçütler daha kısıtlayıcı olurken, barışma kurumunun giderek marjinalleşeceği anlamına gelmekteydi.

İmparatorluk'ta da aynı şey yaşanıyordu. Saksonya'da, 1572'deki suç yasası reformundan sonra, kayıtlardaki barış anlaşmalarının sayısı çok düştü.[51] Württemberg'de durum biraz farklıydı. 1515 tarihli bir kararname barışmayı affa bağlarken, barışmaya zamansal öncelik vermiyordu. Karşısındakini istemeden öldürmüş olan kişi affedilmek için başvurabilir ve dükün bu talebi kabul etmesi durumunda, hazineye bir para cezası yatırdıktan sonra, kurbanın akrabalarıyla barış müzakerelerine başlayabilirdi. 16. yüzyıla ait birkaç vakadan anlaşıldığı kadarıyla, kışkırtma sonucu kasıtsız şekilde adam öldürenlerin affedilme şansı yüksekti. 1580'lere kadar, belediye başkanları (*burgomaster*), din adamları ve seçkin vatandaşlar, tarafların anlaşmaya varmasına yardımcı olmuştur. Bu anlaşmalarda, kurbanın akrabalarının intikam almaktan ve suçlayıcı konuşmalardan vazgeçmeleri şart koşuluyor ve para ödemesinin, sadece kurbanın dul eşinin zararını karşılamak üzere yapılması öngörülüyordu.[52] Münster piskoposluğunda af kurumu, özellikle adil muamele garantisine bağlı hale gelmişti. 1610'lara ka-

49 Laven, Dean ve Lowe, 1994: 222-3 içinde.

50 Carroll, 2003: 106 ve sıklıkla geçiyor.

51 Lück, Rudolph ve Schnabel-Schüle, 2003: 283-5 içinde.

52 Schnabel-Schüle, 1997: 247-8; Pohl, Rudolph ve Schnabel-Schüle, 2003: 245-8 içinde.

dar, otoritelere ödenen bir ceza eşliğinde gerçekleşen barış anlaşmalarına kayıtlarda rastlıyoruz. Ancak, Münster, Jülich, Cleves ve Berg'de geçerli olmak üzere yayımlanmış 1608 tarihli bir kararnamede, öldürme fiilleriyle ilgili barış anlaşmalarının gizlice, mahkemenin bilgisi dışında da yapıldığından yakınılmaktadır. 17. yüzyıl başlarında Münster'deki durum iyice karışmıştı, çünkü çeşitli alt mahkemeler cezai takibat sürecini bulandırmaktaydı. Bölge otoriteleri birkaç kez bu mahkemelere bir katili tutuklamaları ya da güvenlik güçlerine teslim etmeleri için emir vermişti. Üstelik bir küçük kasaba sığınma yeri olarak hizmet veriyor, Charlemagne'ın kendilerine bu hakkı ihsan ettiğini iddia ediyordu. Sulh yargıçları, 1640'larda vazgeçtikleri bu iddiayı kanıtlayacak bir belge sunamamışlardı.[53] Belli ki İmparatorluk'un tüm bu kesimlerinde, öldürmenin suç sayılması, en azından 17. yüzyılın sonlarına kadar tam anlamıyla gerçekleşmemişti.

Nihayet, İskandinav tarihçiler 16. ve 17. yüzyılda öldürmenin suç haline gelişini belgelediler. Ortaçağ boyunca, Danimarka'dan İzlanda'ya kadar, şiddetin portresi Avrupa'nın geri kalanında olduğundan farklı değildir. İntikam yaygın olsa ve genel kabul görse de, barışma ve maddi tazmin yoluyla kolayca önlenmesi mümkündü.[54] O zamanlar Finlandiya topraklarının da çoğunu elinde bulunduran İsveç krallığında 16. yüzyılda, barışma kurumu iyiden iyiye mahkemelere ve devlete bağlanmıştı. 1550 civarında, öldürme fiilleriyle ilgili tüm kişisel anlaşmaların içeriği ve vakalarla ilgili bulgular yerel jüriler tarafından gözden geçiriliyor, tazminat bedelinin bir kısmının krala ödenmesi gerekiyordu. Kurbanın tarafında, dul kalan eşin rolü önemliydi. Örneğin 1573'teki bir vakada, dul eş barış anlaşmasına rıza göstermemiş, katilin kanının (cellat tarafından) döküldüğünü görmekten başka bir arzusu olmadığını beyan etmişti. Demek ki barış anlaşmasının reddedilmesi durumunda, mahkemenin sanığı idam etmesi söz konusu olabiliyordu. İsveç ve Finlandiya'da 1620'lere kadar barış anlaşmaları yaygın-

53 Wittke, 2002: 62-73, 103-10, 119-32, 141-2, 148-51, 197.

54 Stein-Wilkeshuis, 1991: 20-3.

dı. Sonraları öldürme giderek, sistematik olarak kovuşturulmaya başlandı.[55]

Öldürmeyi suç saymanın paradoksu

Öldürmenin suç haline geliş süreci sadece kişiler arası şiddeti değil, başka davranış tiplerini de etkilemiştir. Üstelik bu süreçler çok veçheli olup, mahkeme eliyle cezalandırılmaya elverişli bazı etkinlikleri ve bunların toplumdaki geniş gruplarca kabul görmesini de hedef olarak gözetmekteydi. Tarihsel olarak bu suç haline geliş süreci, çok benzer nitelikteki, suç sayılmaktan çıkma sürecinin önüne geçmişti. Bir etkinliği suç saymak için, en azından minimal bir adli örgütlenmenin var olması gerekir. Devletin bulunmadığı bir toplumda, insanlar genel anlamda mağdur olur ve sıkıntı çekerler ama tüm bu mağduriyetler kişisel dertlerdir ve kişisel eylemlerle tamir edilmeleri gerekir. Bu hal, mahkemelerin esas olarak hakemlik görevi üstlendiği Ortaçağ boyunca, pek değişmedi. Vatandaşlar çevrelerinde vuku bulan kavga ve öldürmelerden korkmuyorlar, duruma razı oluyorlardı. Belki sadece dinî sapkınlığın ve 15. yüzyıldan başlayarak da büyücülüğün, Tanrı'nm tüm topluluktan öç almasına engel olmak için cezalandırılması gerektiği kabul edilmişti. 16. yüzyıldan itibaren, tepeden inme bir adalet sistemiyle, mahkemeler giderek inisiyatifi ele almaya başladılar. Çoğu yeniden tanımlanan cürümler, artık sadece kurbanın haklarına değil, daha geniş bir topluluğa ve devlet tarafından korunan kamu huzuruna tecavüz edilmesi olarak algılanır oldu. Suç kavramı yüzeye çıktı ve bu kavram kısa zamanda dilencilik, kaçakçılık gibi seküler ve bir kurbanı olmayan etkinliklere kadar genişledi. Öldürme de, giderek kamu huzurunun ihlali olarak görülmeye başlandı.

Suç kavramı daha büyük bir yapıya ilişkin olarak anlaşılınca, suç olmaktan çıkma durumu da bir olasılık haline geldi. Suç kategorisinin oluşturulmasına yardım eden dinî ve ahlaki cürümler, mahkemelerin ceza alanından çıkması uygun görülen

55 Ylikangas vd., 1998: 30-58, 151-9.

ilk hedefler oldu. Aynı zamanda, uzun süre geleneksel bir hak kabul edilmiş olan, hasat artıklarını toplama* ya da başkasının arazisinde avlanma gibi eylemler, suç olarak kovuşturulmaya başlandı. Elbette, uzun vadede eylemlerin suç kabul edilmeye başlaması, yekpare bir süreç izlemedi. 17. yüzyıldan başlayarak, suç haline gelme ve suç olmaktan çıkma süreçleri çakışmalı olarak, yan yana yaşandı ve her iki sürecin de, farklı tutumlar üzerinde etkisi oldu. Üstelik, yasanın bir etkinliği suç olarak tanımlaması ve bu tanımın yaygın kabul görmesi, söz konusu etkinliğin mutlaka cezalandırılacağı anlamına gelmemektedir. Hasat artıklarını toplamak, 18. yüzyıl mahkemeleri tarafından hiçbir zaman idamla cezalandırılmamıştı; oysa kasıtsız öldürme için sürekli idam cezaları verilmiştir. Adam öldürme söz konusu olduğunda, suç haline geliş süreci içinde kan davaları ve barışma törenleri ortadan kalkmış, af kurumu ve sığınma hakkı marjinalleşmiş, suçlu bulunan katillerin çoğu idam cezasına çarptırılmaya başlanmıştı. Modern dönemin başlarında, ağır suçların ölümle cezalandırılması, Avrupa kültüründe yaygınlaşmış bir olguydu. Uygun cezayla ilgili görüşler değişince, bazı öldürme fiillerine yine daha hafif cezalar verilmeye başlandı ama Ortaçağ'da olduğu gibi bir para cezasıyla yetinildiği, enderdi. Bugün sanayileşmiş ülkelerin neredeyse hepsinde ölüm cezası kaldırılmıştır, yani en berbat katiller bile hapisle cezalandırılmaktadır. Yine de cinayet ve fiziksel saldırı artık suç kabul edilmeye başlamış, diğer bazı etkinliklerin aksine, bu sürecin hızında azalma olmamıştır.

Öldürmenin suç haline gelmesindeki paradoks, sürecin 17. yüzyıl sonunda, görece geç sonuçlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. (Bu Avrupa'nın çekirdek alanı için geçerlidir, çünkü bazı çevre bölgelerde kan davaları devam etmiştir.) O zamana kadar mülke yönelik suçların kovuşturulması ve ağır şekilde cezalandırılması kuraldı; dilenciler takip edilerek çalışmaya zorlanırlardı. Niçin "kazayla" ve kışkırtma sonucu işlenen cinayetlere daha uzun bir süre boyunca tolerans göste-

(*) Çiftçiler asıl hasatı bitirdikten sonra, tarlada kalan ekinin başkaları tarafından toplanması eyleminden (*gleaning*) söz ediliyor – ç.n.

rilmiştir? Adaletin yukarıdan aşağıya doğru sağlamlaştırılması ve suç kavramında gerçekleştirilen atılım, şiddeti tekeline alma eğiliminde olan devletin biçimlenme sürecinin bir parçasıydı. Bu durumda, daha güçlü devletleri yönetenlerin kişisel şiddet unsurlarını tez elden denetim altına almaya çalışması beklenebilirdi; öyle olmamıştır. Niçin?

Buna verilebilecek basit ama önemli bir yanıt, uzun dönemli tarihî süreçlerin körlemesine gerçekleştiği ve asla önceden, bir kişi ya da grup tarafından planlanmadığıdır. Sonraki dönemlerde geriye dönüp bakıldığında, ortaya çıkan tabloda daha fazla huzur; şiddetin devlet ajanları tarafından tekelleştirilmesi; cinayet ve saldırılar için bir cezalandırma sistemi görülse de, bütün bunların "mantıkî" bir olaylar dizisi içinde ortaya çıkması gerekmemektedir. O zamanın insanları, etkinlikleriyle gerçekleşmesine yardımcı oldukları, öldürmenin suç haline gelmesini sağlayan gelişmelerin ayırdında değildiler. Sürecin tümünü ancak, olayları sonradan değerlendirebilme avantajına ve sosyal-bilimsel bir bakışa sahip modern araştırmacı görebilir. Üstelik uzun dönemli süreçler, her zaman çok veçhelidir. Bu süreçler milyonlarca insanın, basit insanların, nesiller boyunca süren eylemlerinden doğar. Böylece, bir tahakküm sisteminin yavaş yavaş kurulması, sistemin her iki ucundaki grupların iç içe geçmiş tutumları sayesinde mümkün olur. Devletin biçimlenme süreci de, sadece yukarıdan aşağıya doğru değil, aynı zamanda aşağıdan yukarıya doğru gerçekleşir. Bu süreçler yalnızca, akıllı yöneticilerin iktidarlarını yaygınlaştırmak için yakaladıkları fırsatları değerlendirdikleri anlamına gelmez. Ortaçağ kralları, dükleri ve konseyleri, başkaları üzerinde otorite ve denetim kurmaya çalışmaktan geri durmazlardı ama insanları intikam alma haklarından mahrum edecek bir tahakküm sistemini tasavvur etmemişlerdi. Başlangıçta, belki birkaç kral kendilerini tüm ailelerin ve dayanışma gruplarının üstünde görüyordu; böylece kendileri ve yakın danışmanları, insanları şerefli bir intikamın tatmininden yoksun bırakmayı düşünebilmişlerdi. Böyle yöneticilerin sayısı azar azar arttı. O zaman bile, af kurumunun yaygınlığı, adam öldürmeye karşı hayli keyfî bir

yaklaşım benimsenmesine yol açtı. Tasdik prosedürünün varlığına rağmen, hükümdar üstü kapalı olarak şu mesajı veriyordu: "Tebaama genel bir yasal güvenlik sundum. Ama tebaamın, talihsiz sonuçlara sebep olan bir çatışmadan dolayı, mahkemelerle başlarının belaya gireceğinden korkmaları gerekmez."

Başka bir açıdan bakıldığında, öldürmenin suç haline gelmesinin zamanlamasında bir mantık ölçütü görülebilir. Devletin biçimlenme döneminin başlarında, yavaş yavaş askerî kuvvetler ve vergilendirmeden müteşekkil çift başlı bir tekel kurulmaktaydı. Norbert Elias, Fransa'dan bahsederken, bu durumu, krallık mekanizmasının oluşumu olarak isimlendirir. Bu iki tekelin her biri, diğerinin ön koşuluydu. Yeterli derecede askerî tehdit kralın vergi toplayabilmesini, vergiler de askerlere ödeme yapılabilmesini sağlıyordu. Tekil cinayetler, hatta kan davaları, krallık tekelini tehdit etmiyordu; asıl tehdit özel ordulardan gelmekteydi. Üstelik hazinenin gelirleri, ülkenin refah durumuna bağlıydı. Hırsızlık ve soygunlar, ticaret ve sanayiyi olumsuz etkiliyordu; iş görebilir durumdaki dilencilerin de ülke servetine halel getirdiği düşünülmeye başlanmıştı. Gerçi yasalar ve kararnamelerde ekonomik değerlendirmelere değil kanuni ölçütlere yer veriliyordu ama herhalde ekonominin de belli bir etkisi vardı. Bütün bunlardan, güçlü hükümdarların ve cumhuriyetçi seçkinlerin öncelikle, özel orduları ortadan kaldırmaya ve mülke yönelik ağır suçlar üzerindeki adalet ağını sıkılaştırmaya dikkat kesildiklerini anlıyoruz. Kişiler arası şiddetle mücadele, daha sonra geliyordu.

Nihayet yaygın şeref anlayışı da, öldürmenin, mülke karşı işlenen suçlardan daha geç bir dönemde suç haline gelmiş olmasının sebeplerindendir. Hırsızlık başından beri haysiyetsizce bir eylem sayılırken, çoğu şiddet eylemi –genellikle olduğu gibi erkekler tarafından gerçekleştirildiğinde– şeref alanı içinde kalıyordu. Hırsızların ve soyguncuların suçlu sayılmasına karşı çıkan pek yoktu. Verilen cezalar, haysiyetsiz insanlara hak ettikleri şekilde muamele edilmesini ifade ediyordu. Bazı kurbanlar mallarını kendileri korumayı tercih edebilir, belki hırsıza dayak atabilirlerdi ama bu tür cürümler nadiren kan davala-

rına yahut barışma seremonileri yapılmasına sebep olurdu. Demek ki devletin biçimlenme süreçleri açısından, adalet sisteminin kurulmuş olduğu bir aşamaya gelindiğinde, suça ilişkin cezai takibatları tüm cürümlere yaygınlaştırmak görece kolaydı. Ortaçağ'da şiddeti azaltmanın temel yöntemlerinden biri, işlenen bir cinayetin başka cinayetleri tetiklemesinin önüne geçmekti. O yüzden otoriteler, kişisel barışmaları ve arabuluculuğu desteklemişlerdir. Baştan düşünülmemiş bir netice olarak, resmî makamların olduğu kadar halkın tutumu da, sapkın cinayetler haricinde öldürmenin, uzun süre suç alanının merkezinden uzakta kalmasına sebep olmuştur.

Resmî tutumdaki belirleyici değişiklik, Reform ve Karşı Reform'dan sonra gerçekleşti. Bu hareketlerin ne derecede, seküler otoriteleri suçun kovuşturulmasına yönlendirdiği ve geleneksel erkek şerefi anlayışının değişmesine sebep olduğu, Avrupa ölçeğinde araştırılmalıdır. Ancak başka bir şey daha vardır. Hem Reform hem de Karşı Reform, çekirdek aileyi teşvik ederek, öldürmenin kişiselliğinin ortadan kalkmasına dolaylı ama çok önemli bir katkıda bulunmuştu. Luther ve diğer Protestan liderler, manastırları kapattılar ve herkese evlenmeyi tavsiye ettiler. Katolik din adamları bekâr kalmayı sürdürseler de, böyle bir kariyerin özel nitelikler gerektirdiğini ve az sayıda kişinin bu niteliklere sahip olduğunu vurguluyorlardı. Protestanlar ve Katolikler baba, anne ve çocuğun birlikteliğini methetmekteydi; baba ailenin reisi olmakla birlikte, karısına muhabbet ve saygıyla yaklaşmalıydı. Prensler ve şehirlerdeki din adamları, kendilerinin halk karşısında bir baba konumunda oldukları (*paternal*) düzeni temellendiren bu "mikro ataerkillik"i desteklediler. Ahlakçı yazarlar, evlilik ve ataerkillikle çok ilgiliydiler ama onların çekirdek aileyi övmeleri, akrabalık bağlarının zayıflamasına yardımcı oldu.[56] İntikam eylemleri ve barışma seremonileri, bu bağlara dayanıyordu. Barışmada ödenen paranın, kurbanın akrabaları için değil de dul karısı için bir tazminat olarak görülmesi, çekirdek ailenin önem kazandığını açıkça belli etmektedir. Kalvinistler bunu, adli kovuşturma-

56 Spierenburg, 1998b: 315-20'de daha ayrıntılı olarak tartışılmıştır.

ya engel teşkil etmeyen, geçerli bir ödeme gayesi olarak kabul ediyorlardı. Nihayet, barışma törenleri, öldürmenin suç haline gelme sürecine zemin hazırlıyordu.

Günümüz toplumunda, şiddete karşı yaygın bir duyarlılık vardır. Kastî olarak birinin ölümüne sebep vermek ya da ağır fiziksel zarar görmesine yol açmak, en ağır suçlar arasında kabul edilir. Öldürmenin suç sayılmaya başlaması, bu anlayışın gelişmesinin başlangıcında yer alır. Duyarlılıktaki gelişmeler genellikle yavaş kök salar. Dövüşmenin şerefli bir eylem olduğu ve yaşanan ölümlerin mazur görülebileceği şeklindeki eski görüş, 18. yüzyıla kadar yerleşikti. Modern dönemin başlarında, resmî makamların ve halkın şiddete ilişkin tutumları arasındaki mesafenin giderek açıldığını görüyoruz.

3

Kılıçlar, Bıçaklar ve Sopalar: Erkek Erkeğe Kavgada Toplumsal Tabakalaşma

Warnaar Warnaarse, belediye başkanı (*burgomaster*) Nicolaes Witsen'in bahçıvanı olarak çalışıyordu. Warnaar'ın işi mütevazıydı ama işvereni, Amsterdam'ın önde gelen bir aristokratı, bir gemi yapımcısı, ilim adamı ve Rus imparatoru Büyük Petro'nun danışmanıydı. Bu yüzden bahçıvan, sıradan bir işçiden daha yüksek statüye sahipti. 1704'te yaşanan bir çatışma sebebiyle adı tarihî kayıtlara geçmişti; yaşı belirtilmemişti ama çatıştığı kişiler onun ihtiyar olduğunu düşünmekteydiler. Düşmanı 24 yaşındaki, Şaşı Hein lakaplı Hendrik Blok'tu; değişik işlere girip çıkmış, şimdi patiska baskı işinde çalışan bir adamdı bu. Husumete sebep olan neydi bilmiyoruz ama belki bahçıvan, efendisinin mülkünü diğer adama karşı korumuştu. Ortaçağ'da güçlü adamların hizmetinde çalışanların birçoğu etkin şekilde kan davalarında yer alırken, Warnaar genellikle edilgin kalmıştı. O yılın Mayısında şehir duvarlarının dışında, kendisi hiçbir şey yapmazken, yanında altı adam bulunan Hendrik birkaç ölü martıyla kafasına öyle sert vurmuştu ki, Warnaar bir hendeğe düşmüştü. Düşmanlar Eylül ayında yine, Warnaar'ın bir Çavuşla çene çaldığı Utrecht Kapısı'nda bir araya geldiler. Warnaar'a namussuz ihtiyar ve hırsız diye seslenerek, onu belediye başkanının güvercinlerini çalmakla suçlayan Hendrik,

cebinde bıçağını arandı. Yanındakilerden biri onu cesaretlendirdi: "Bıçağını sapma kadar şu ihtiyar köpeğin derisine batır." Ama Hendrik bunun yerine, Warnaar'a meydan okuyarak, ondan pazar günü oğluyla birlikte "pis kokulu imalathane"ye gelmesini istedi; orada her ikisinin de suratına birer kesik atacağını söyledi. Bahçıvan bu çağrıya uymadı. 18 Ekim Cumartesi günü tekrar karşılaştılar. Warnaar ve "küçük kızı" (ki herhalde o kadar da küçük değildi) yağmurdan kaçıp, bir kasap dükkânına sığınmışlardı. Düşmanı tekrar meydan okudu: "Yarın, pazar günü, pis kokulu imalathanede suratına bir kesik atacağım, seni namussuz ihtiyar." Kendini tehdit altında hisseden Warnaar, karşısındakini defetmek için eline bir sopa aldı ama rakibi bıçağını çekerek, Warnaar'ın çenesini ve urbasını kesti. Yapılan şikâyet üzerine, Kasım ayı başında Hendrik tutuklandı. İşkence altında, belediye başkanmm bahçıvanını taciz ettiğini ve ona saldırdığını; ayrıca yedi değişik olayda daha bıçak kullandığını ve insanları yaraladığını itiraf etti.[1]

Sopaya karşı bıçak kullanmış olması, Warnaar'ın toplumsal üstünlüğüne işaret ediyordu. Hiçbir vaka bir dönemin bütününü, hatta şiddetin bir türünü temsil etmez. Yaş farkı yüzünden kurban muhtemelen iyice edilgen davranmıştı. Sonunda biraz ihtiyatsızca harekete geçmişti, çünkü Amsterdamlılar ellerine sopayı, genellikle karşı taraf halihazırda bıçağını çekmiş olduğu için alırlardı. Warnaar karşısındakinin tehlikeli bir adam olduğunu kestirmişti. Hikâyenin Warnaar tarafından aktarıldığını da unutmayalım, zira Hendrik olanları, ancak işkence edilince kabul etmişti. Bu olay bir cinayete sebep olmamıştı ama işin içine bıçağın karıştığı her münakaşa, kolayca rayından çıkabilir. Vakanın önemi, aralarında uçurum olmasa da toplumsal konum farklılığı bulunan iki adamın karşı karşıya gelmiş olmasındadır. Belediye başkanmın bahçıvanı, daha üst konumdakilerin barışçıl değerlerine göre hareket eden, saygın bir meslek

1 R.A. 354, fos. 25vs, 64vs, 67. (Burada ve bölüm 3-5'teki buna benzer tüm referanslarda R.A'nın anlamı, *Stadsarchief* [şehir arşivi] *Amsterdam*, arşiv no. 5061 (*oud-rechterlijk archief*)'dir. Ardından gelenler envanter numarası ve folyo numarasıdır.)

erbabıydı. Düşmanının ise düzenli bir işi yoktu, kaba saba işçilere uygun bir lakap taşıyor ve şiddet dolu bir hayat sürüyordu. İşte bu vaka, modern dönemin başlarındaki Avrupa'da erkekler arasında yaşanan şiddetle ilgili büyük bir gelişmeyi betimlemektedir: Tutumlar ve uygulamalardaki toplumsal ayrışmayı.

Modern dönemin başları, nitel terimlerle de incelenebilir. Öldürme oranlarındaki büyük düşüşün ilk izleri 1600'lere doğru görülmeye başlamış ve bu süreç, takip eden iki yüzyıl boyunca Avrupa'nın bazı bölgeleri başı çekmek üzere, hız kazanmıştır. Bu durum büyük ölçüde, erkekler arasındaki kavgaların sıklığı ve ciddiyetindeki düşüşten kaynaklanıyordu. Derlenen veriler Ortaçağ'dan sonraki cinayet tarihinin geçmişin tekerrürü olduğu, ancak her bir dönemde olayların giderek azaldığı izlenimini verebilir. Neyse ki, söylenecek başka şeyler de vardır. Cinayete daha kişisel bir nitelik kazandıran marjinal bölgeler haricinde, büyük kan davalarının çağı bitmişti. İncelmiş ve çok iyi düzenlenmiş bir dövüş biçimi olan düello ortaya çıkmıştı. Düello seçkinler, özellikle aristokratlar ve askerler, bir ölçüde de tüccarlar ve entelektüeller arasında hemen kabul görmüştü. Hıristiyan ahlakçıları, kendilerine bağlı insanların alışkanlıklarını yumuşatmaya çalışırlarken, düelloyu kötülemişlerdi. Düelloya, üst ve orta sınıfların giderek çatışmalardan uzaklaşmalarını engelleyecek kadar rağbet edilmedi. Bu insanların çoğunluğu hesapçı girişimciler, mülk sahipleri ve incelik sahibi krallık görevlileri haline gelmişti. 18. yüzyılda, artık fiziksel cesarete ve kuvvet kullanımına dayanmayan yeni bir şiddet anlayışı görülür olmuştu. Öte yandan, alt sınıftan birçok erkek, geleneksel şeref anlayışına sahip çıkmaya ve onlara hakaret eden ya da önlerine engel çıkaran kişilere saldırma eğilimini sürdürdüler. Bazıları kendilerince düellolar düzenleyip, kılıç yerine bıçak kullanıyorlar ve birisi onlara meydan okuduğunda hemen bu yola başvuruyorlardı. Böylece, giderek genişleyen bir toplumsal uçurum, nüfusun birbirinden ayrı dilimlerini, yani görece barışçıl bir hayata sürenler ile hayli şiddet dolu bir yaşam tarzına sahip olanları birbirinden ayırmaya başladı.

Ortaçağ 1550 civarına kadar uzandığından, bu bölümde hikâyemizi o tarihten devam ettiriyoruz. Sadece erkekler arasındaki kavgalar üzerinde duracak, ev içindeki ya da yakın ilişki sürenler arasındaki yahut kadınların dahil olduğu şiddet olaylarını bir sonraki bölüme bırakacağız.

Ortaçağ tutumlarının sürdürülmesi

Modern dönemin başlarında, değişim en alt düzeyde görülmekteydi. Birçok bakımdan, 1600'den önceki yirmi-otuz yılda kişiler arası şiddet, Ortaçağ'ın devamı niteliğindeydi. Fransa'da 16. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan ve 1539 tarihli suça ilişkin kararnameye vesile olan merkezileşme dalgasını, yüzyılın ikinci yarısında iç savaşlar ve din savaşları takip etmiş; 1572'deki St.Bartholomew kıyımı, o dönemin en kötü vakası olmuştu. Söz konusu istikrarsızlığa, aristokratlar arasındaki çatışmaların yeniden alevlenmesi eşlik etmiş, bu da art arda kan davası benzeri *querelle*'lere* yol açmıştı.[2] Yani, kişiler arası şiddetin sıklığı, devlet kurumlarının temin edebildiği genel asayiş düzeyiyle başa baş gidiyordu. Fransa'da iç savaş yaşanırken, İspanya ve İngiltere'de merkezileşme daha da artmış, krallık merkezli mutlakıyetçilik Danimarka ve İsveç'te de gelişmişti. Avrupa ölçeğinde, 17. yüzyılın ortalarında, özellikle 1648 tarihli Westphalia Barışı sayesinde, modern devletin kalıcı olup olmadığı konusundaki belirsizlik dönemi sona erdi. Ondan sonra Batı, Orta ve Kuzey Avrupa merkezileşmiş devletlerle dolmuş; askerî seferlerin sıklıkla gerçekleştiği güney Hollanda ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun bazı kesimleri, bu durumun temel istisnaları olmuştu. Federalist Hollanda Cumhuriyeti'nin otoriteleri de, ağır suçların kovuşturulması hususunda giderek işbirlikçi davranmaya başlamışlardı.

O tarihten önce, Ortaçağ'ın mirası 17. yüzyılda Fransız ve Habsburg hükümdarlarına sunulmuş çok sayıda af dilekçesinde anlatılan hikâyelerde izlenebilmektedir. Tüm dilekçe sahip-

(*) *Querelle*: Kavga, münakaşa – ç.n.

2 Carroll, 2003.

leri, kadınlar, meyhanede gelen hesap ve iktisadi mukaveleler yüzünden çıkan çatışmalarla ilgili, birbirine benzer hikâyeler anlatmaktaydı.[3] Yazılı bulgular, ünlü Floransalı sanatçı ve otobiyografi yazarı Benvenuto Cellini'den gelir; Cellini 1558'le 1562 arasındaki yaşantılarını kaleme almıştı. Bu anılarda saldırganlık, profesyonel rekabet ve tepkisel eylemlerin, her an patlamaya hazır bir karışımını görürüz.[4] İtalya'nın her yerinde, düellonun keşfedilmiş olmasına rağmen, seçkinlerin davranışı kan davası günlerini andırıyordu. Hakarete uğradıkları yahut yalancılıkla itham edildiklerinde, çoğunlukla hemen kılıçlarını çekerler ve her zaman adil bir dövüş anlayışına bağlı kalmazlardı. Birçok şiddet olayı, aile çatışmalarından doğardı. Böyle bir durumun yaşandığı Tuscany'de, büyük dükler üst toplum katmanını Santa Stefano'nun şövalyelik nizamı altında birleştirerek, barışı sağlamaya çalışmışlardı. Ancak 1578'de, bu nizam içinde yer alan ve Pistoia'nın önde gelen vatandaşlarından olan iki kişi, kendiliğinden gelişen bir kılıç kavgasında karşı karşıya gelmişler, birinin burnu kesilmişti. İki aile arasındaki barış müzakereleri yılsonuna kadar devam etti. Kan davası benzeri silahlı çatışmalar, Roma'da da sürüyordu. Üst tabakadan vatandaşlar *sicari* denen, kendilerine düşmanlarını dövmek ya da öldürmekte yardım eden adamlar tutuyorlardı. 1560'ların papalık devletine mensup, bağımsız bir kodaman olan Ascanio della Cornea, kendine cinayet işledikleri için Floransa'dan sürülmüş iki adam tutmuştu. Yine 1618'de, kiralık suikastçılar, Brescia'nın önde gelen aileleri arasında bir kan davası başlatmıştı. İngiltere'de de, 16. yüzyılın sonuna kadar, hizmetçiler patronlarının düşmanlarına beklenmedik saldırılar düzenlemeyi sürdürdüler; Fransa'daki Haute Auvergne'de de pusular yaygın olarak görülüyordu.[5]

Gerçek kan davaları Avrupa'nın bazı bölümlerinde, özellikle Akdeniz ülkelerindeki kenar bölgelerde devam etti. Dağlık

3 Davis, (Natalie), 1987; Muchembled, 1989; Paresys, 1998; Vrolijk, 2001: 66-79.

4 Cellini, 1982: 61-2; Rossi, Dean ve Lowe, 1994: 181-3 içinde.

5 Weinstein, 2000; Blastenbrei, 1995: 79-83; Cohen ve Cohen, 1993: ilk vaka; Ferraro, 1993: 147-8; Stone, 1965: 225-6; Greenshields, 1994: 73, 87.

körfez bölgelerinde ve Korsika gibi adalarda, kan davaları modern dönemin başlarında, hatta sonrasında kalıcılığını sürdürdü.[6] Bu kalıcılığın sebebi büyük ölçüde, modern devletin görece yavaş gelişmesi ve kurumlarının kenar bölgelere nüfuz etmekte yetersiz kalmasıydı. 17. yüzyılın başlarına dek, aynı durum İskoçya için de geçerliydi. İskoçya'mn klanları görece bağımsızdı ve krallık makamı tarafların tepesinde olmaktan ziyade, kudret oyunundaki bir oyuncu gibiydi. Burada 1587'de kötü bir olay meydana gelmişti. Olayın nihai kurbanı Walter Stewart, krallıktan gördüğü iltifattan cesaret alarak merhametsizce davranan bir adamdı. V. James'in gayrimeşru oğlu olan Beşinci Bothwell Kontu'yla münakaşa ederken, ağzından klasik sövgü olan "kıçımı öp" sözü çıkmış, rakibi de yakında bunu gerçekten yapacağına yemin etmişti. Bir gün Stewart'ı Kara Keşiş tavernasında görünce, bu şansı yakalamış oldu. Bothwell düşmanına arkadan yaklaştı ve şöyle dedi: "Şimdi kıçını öpeceğim." Bir anda, ince uzun kılıcını Stewart'ın kalçasına saplayıp, göbeğine kadar soktu. Stewart bu saldırgan öpücükten sonra hayata veda etti.[7] Söz konusu cinayet bireysel şerefe yönelik bir aşağılamanın öcü niteliğinde olsa da, arkadan saldırılmış olması, kan davalarına özgü kalleşliği akla getirmektedir. Cinayetten sonra kurbanın bedenini tahrip etmek, klanlar arası intikam eylemlerinde görülen yaygın bir davranıştı. 1610'larda, İngiliz ve İskoç tahtlarının birleşmesine bağlı olarak (*The Union of the Crowns*)* İskoçya'da kan davalarının sayısı düşmüş, dağlık kuzey İskoçya'da (*Highlands*) bu düşüş daha az olmuştu.

Geleneksel erkek şerefi anlayışı, kan davalarından da sebatlı çıkmış, kenar bölgelerin yanı sıra merkezileşen devletlerde de varlığını sürdürmüştü. Bir kez daha tarihî bir kontrol noktası kabul edeceğimiz 1600 senesi civarında, bir adamın mütecavizlere, düşmanlara ve meydan okuyanlara saldırmasını ge-

---

6 Raggio, 1991: Torre, 1994: Graziani, 1997; 146-74; Serpentini, 2003.

7 Brown (Keith), 1986: 23-4.

(*) *The Union of the Crowns*: İskoçya Kralı VI. James'in, İngiltere tahtına geçtikten sonra, 1603'te İskoçya ile İngiltere'yi tek hükümranlık altında birleştirmesine bu ad verilir – ç.n.

rektiren, bedenle bağlantılı şeref anlayışı, hem Avrupa'nın seçkinleri hem de aşağı sınıf içinde tam anlamıyla egemendi. Tek değişiklik, kalleşliğin yavaş yavaş kötülenmeye başlaması ve buna bağlı olarak, adil dövüşün kıymet kazanmasıydı. Tudor İngilteresi'nde olduğu gibi, yeni doğmakta olan mutlak monarşilerde aristokratlar bağımsız bir duruş benimsemeye gayret ettiler. Mervyn James'in klasik analizine göre aristokratik şeref, İngiliz asilleri arasındaki isyankâr gelenekle bağlantılıdır. Şeref, "çatışmaların şiddet kullanmadan çözülemediği kişisel ve politik vaziyetlerin tekerrürünü" ima ediyordu. Sonuç olarak bu zihniyet, yüksek dozda bir kadercilikle bağıntılıydı. Şerefin gerekleri bir adamı, aniden ve beklenmedik şekilde, kendisini mahvedebilecek ve hayatına mal olabilecek eylemlerde bulunmaya mecbur kılabilirdi. O yüzden, talihin insan tarihinde belirleyici rolü vardır. Bir aristokratın itibarının temel ölçütü, başarı ya da başarısızlık değil, eyleme geçmeye hazır olup olmadığıydı. Kişinin efendisine hizmet etmesi şerefli bir şeyse de, efendi değiştirmeyi talep etmek mümkündü.[8]

Statüden bağımsız olarak, bedenle bağlantılı şeref anlayışının, alt sınıftan erkekler arasında da eşit derecede yaygın olduğunu gösteren emareler boldur. Bu anlayış, "ev tacizi" (*house-scorning*) denen bir törende önemli rol oynuyordu. En basit biçimiyle, bu törende bir adam başka birinin evinin önünde durur, evdekini dışarı çağırırdı. Evdeki adam dışarı çıksa da çıkmasa da çağıran kişi dışarıda kalırdı, çünkü haneye izinsiz girmek, şerefsizce bir hareket olarak kabul edilirdi. Evdeki dışarı çıktığı takdirde, iki adam bir hakaretin öcünü almak ya da her ne sorunları varsa onun için dövüşecekler demekti. 15. yüzyıl sonundan 17. yüzyıl başına kadar, İmparatorluk'taki yerel kararnamelerde bu tören, bir köylü âdeti şeklinde anılıyordu. Bu kararnamelerden bazıları, başkasının evine silahlı ya da silahsız yaklaşmayı birbirinden ayırıyordu.[9] Holstein'daki bir sahil kasabası olan Wilster'in arşivinde, Almanya'daki ev tacizi vakaları kayıtlıdır. Bu tacizler her zaman değilse de çoğunlukla erkekler tarafından

8 James, 1978 (alıntı s.1'dedir).

9 Fehr, 1908: 25-6.

başka erkeklere karşı, akşam ya da gece saatlerinde yapılmıştı. Eve gelen adam içeridekini, hakaretlerle evden çıkarmaya çalışır ya da kapıya pencereye vurup, taşlar atardı. Bu küçük kasabada her sınıftan adam, söz konusu âdeti uygulamaktaydı. Sebepler değişse de, her zaman şereflice hareket etmek zorundaydılar. "Mütecaviz"in (*scorner*) dışarıda beklemesi gerekse de, düşmanının hanesine tecavüz etmiş kişilere karşı, en azından yılda bir kez dava açılmış olduğunu görüyoruz.[10]

Büyük bir şehir olan Roma'da da, 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başında ev tacizi vakaları bildirilmişti. Orada bu törenler, işçi sınıfı yerleşimlerinde yoğunlaşmış gibi görünmektedir. Çok sayıda fakir insan, bir yerleşim yeriyle diğeri arasındaki kesin sınırı ayırt etmenin zorlaştığı, geniş binalarla dolu bölgelerde yaşıyordu. Bununla birlikte, herkes kendi *casa*'sına* sembolik bir değer atfederdi. Eve gelen adam, yanma birkaç arkadaşını da alırdı. Hep birlikte kinayeli laflar ya da tehditler savururlar, duvarlara ya da pencerelere taş atarlar, kapıya vururlar; evi kan, mürekkep ya da dışkıyla sıvarlar yahut duvarlara müstehcen resimler çizerlerdi. Papalık şehrinde, mütecavizler umumiyetle genç erkekler olurdu ama vakaların çoğunluğunda kadınlar hedef alınmıştı. Bu kadınların yakını olan erkekler için, evi savunmak şerefli bir görevdi. Almanya'da olduğu gibi, taciz için en iyi zaman, bu yasadışı utandırma eylemine katılanların yüzünü saklayan karanlığın çöktüğü saatlerdi.[11] Roma'daki ev tacizleri alt sınıflar arasında gerçekleşiyor olsa da, Cohenlerin çalışmaları, papalık şehrindeki ve İtalya genelindeki tüm toplumsal tabakaların, geleneksel şeref kodunu benimsediğini ortaya koymaktadır.[12]

Tüm toplumsal sınıflar geleneksel şeref kodunu benimsemiş ve hâlâ şiddete eğilimli iken, barışçıl bir yaşam tarzını benimseyen görünürdeki ilk grup, ruhban oldu. Ortaçağ'da, sıradan rahipler sık sık cemaatleriyle sosyal ilişki içine girip,

10 Mohrmann, 1977: 271-7.

(*) *Casa*: Ev (İtalyanca) – ç.n.

11 Cohen (Elizabeth), 1992.

12 Cohen (Thomas), 1992; Cohan ve Cohen, 1993. Ayrıca bkz. Strocchia, 1998.

yaşanan şiddetli çatışmalar içinde yer almışlardır. Hollanda Cumhuriyeti'ndeki ilk iki nesil reformcu papazlar arasında, dövüşçüler ve hatta katiller vardı. Yerel kilise meclisleri onlara çürük elma gözüyle bakardı. 1620'den sonra, Hollanda'daki kilise meclisleri artık sorunun çözüldüğünü belirterek, şiddet eylemleri yapan papazlardan bahsetmez oldular. Protestanlar "Ortaçağ tarzı" yaşamı papalığın bir kalıntısı olarak görüyorlardı ama Katolik reformcular da ruhban içindeki şiddeti ve diğer günahları, aynı şekilde zapt altında tutmaktaydılar. Karşı Reform, rahiplerin seküler topluluktan, Ortaçağ'dakinden daha fazla ayrılmasına sebep oldu; Protestan pastörlerinin şiddetten uzaklaştırılması, Hollanda Cumhuriyeti'nin dışında da vuku buldu. Bu noktadan sonra, Katolik ve Protestan din adamları, "ayrı yerde" bulunan bir insanlar grubu halini aldı.[13] Örneğin güney Hollanda'daki piskoposluk ziyaretlerinin kayıtları, 1630'dan sonra, semt rahiplerinin yaşam tarzıyla ilgili şikâyetlerin belirgin şekilde azaldığını göstermektedir. Ancak bu şikâyetler, şiddete ilişkin olmayıp, sarhoşlukla ve bekârlık yeminine uyulmamasıyla ilgiliydi.[14] Rahiplerin denetim altına alınması, her yerde aynı hızda gerçekleşmiyordu. Haute Auvergne'nin dağlarında, 17. yüzyılın ortalarında rahipler hâlâ şiddet eylemlerine karışmaktaydı.[15]

1600'lerdeki öldürme oranları, kimi zaman görece Ortaçağ ile benzerlik izlemekte, kimi zaman değişiklik göstermektedir. Yine, sadece katilin yargılanmaktan kaçtığı vakalarla ilgili rakamları göz önünde bulundurmalıyız. Eldeki verilere göre bu dönemde Roma, 1560 ile 1585 arasında, 47,3'lük oranla en fazla şiddet eylemi yaşanan şehirdi.[16] Avrupa'nın öte yakasındaki Stockholm'de, 1545-1625 arasında öldürme oranları 20 ile 36 arasında dalgalanıyordu.[17] Amsterdam'ın oranı 16.

---

13 Spierenburg, 2006b: 16-18 (alıntı s. 18'dedir).

14 Mols, 1979: 380.

15 Greenshields, 1994: 144-9.

16 Blastenbrei, 1995: 71. Bu grafik ve tablolardan yaptığım hesaplama.

17 Österberg, Johnson ve Monkkonen, 1996: 44 içinde. Jansson, (1998: 16) 1610'lar için daha yüksek bir rakam vermektedir.

yüzyıl ortasında yaklaşık 28 ve 1560 ile 1590 arasında yaklaşık 23'tü.[18] Bu son rakam aynı dönem Roması'nın ve 15. yüzyıl Amsterdamı'nm yarısıydı ama başka yerler için rakamlar daha da düşüktü. Köln'de, 1557-1620 arasındaki dönemde gerçekleşen şiddet sonucu ölümlere ilişkin oldukça bütünlüklü bir liste, bize cinayet oranını 10 olarak vermektedir.[19] Münster piskoposluğunun güney kesimi için de, 1581-1600 arasında aynı oran hesaplanabilir.[20] Fransa, güvenilir nicel veriler haritasında karanlık bir nokta teşkil eder ama Haute Auvergne için, 1587-1664 arasındaki *maréchaussée** kayıtlarına dayanarak, öldürme oranım oldukça güvenilir şekilde hesaplayabiliriz. Söz konusu oran 15'tir (Nüfusun büyüklüğü belirsiz olduğu için, bu kaba bir hesaplamadır).[21] Auvergne'in bütün olarak, özellikle kanunsuz bir eyalet olduğunu ve o yüzden kralın 1665-6'da *Grands Jours d'Auvergne* isimli özel bir mahkeme örgütlediğini eklemek gerekir. Güvenilir oranlar içinde en düşük olanlar, Elizabeth dönemi İngilteresi'ne aittir: Essex için yaklaşık 7 ve Kent için 5'in biraz altı.[22] Bu rakamlar 14. yüzyıldan başlayarak İngiltere'deki öldürme oranlarında çok büyük bir düşüş olduğunu gösteriyor ama aradaki dönem için veriler eksik olduğundan, bu düşüşün ne zaman süreklilik kazandığını söyleyemiyoruz.

Eşsiz bir İtalyanca kaynak olan *relazioni dei barbieri*, fiziksel yaralanmalara ilişkin araştırmalar için çok güzel olanaklar sunmakla birlikte, henüz pek incelenmemiştir. İtalyan şehirlerinde tüm berber-cerrahlar ve doktorlar, şiddet sonucu ortaya çıkmış yaraları tedavi ettiklerinde, bunu rapor etmek zo-

18 Spierenburg, 1996: 80-1.

19 Schwerhoff, 1991: 282-4.

20 Wittke (2002: 29-32, 77-78) bu yıllar için toplam cinayet rakamını 193 olarak vermektedir. Reekers'e (1956) dayanarak, nüfusu 90.000 olarak hesapladım.

(*) *Maréchaussée*: Tarihsel olarak Fransız jandarma birliklerinin temelini oluşturan, başlıca işlevi yolları haydutlardan korumak olan güvenlik birimi – ç.n.

21 Greenshields'e (1994: 68, 120) göre bu dönemde, hakkında veri bulunan yıllarda cinayet sayısı ortalama olarak beş civarındadır. Grimmer, 1983 ve Poitrineau 1965'e dayanarak, Haute Auvergne'nin nüfusunu 33.000 olarak hesapladım.

22 Cockburn, 1991: 76-9.

rundaydılar. Bazen bu, surata atılan bir tokadın tedavisine kadar uzanıyordu. Blastenbrei, Roma şehrinde 1560'larda ve 1570 başlarında tutulmuş raporlara dayanan rakamları önümüze koyar. Yıllık ortalama 1,260 fiziksel yaralanmadır ki, bu da 1.000 şehir sakini başına 18 eder.[23] Her yıl, tüm Roma nüfusunun yüzde 1,8'i, şiddet görmekten mustarip olarak doktoru ziyaret ediyordu. Bu ziyaretlerin sayısı karnaval zamanında zirveye ulaşıyor ve yazın da bir derece çoğalıyordu. Kovuşturulan saldırı vakalarının sayısı bize fazla bir şey söylemez, çünkü karanlık sayının büyüklüğü hakkında hiçbir fikrimiz yoktur. Bununla birlikte, sonuçta kayda değer bir rakam ortaya çıkmışsa, gerçek vaka sayısı zorunlu olarak, en azından bu rakama eşittir. Augsburg'da 1590'larda her sene, 900'den fazla dövüş ve çevreyi rahatsız eden tartışma için para cezası tahsil edilmişti.[24] Bu yıllık olarak, 1.000 yerleşik kişi başına 30 vakaya tekabül eder ki, Roma'da kaydedilen vakalardan bile fazladır. Bu şiddetin büyük bir diliminin, sadece yumruk yumruğa kavgaları içerdiğini sanıyoruz.

Formel düellonun ortaya çıkışı

Az önce alıntıladığımız ölüm ve yaralanmaların bazıları, düellolar sonucunda gerçekleşmiştir. Yine de, düellonun ortaya çıkışı ayrı bir başlık açmayı hak ediyor. Düello, 16. yüzyılın ortalarında icat edilmiş olsa da, Ortaçağ mirasının bir parçası değildi. Bunu doğrulayan şeylerden biri olmak üzere, birçok tarihçi, düello âdetinin kan davasının yerini aldığını düşünmektedir ve dahası, bu âdet Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. 1790 gibi ileri bir tarihte, düello âdetine karşı çıkan adını bilmediğimiz bir İskoçyalı, bu karşı çıkışma karşın şu sarih tanımı yapmıştı: "Sanırım düello, iki kişi arasındaki, hayati tehlike içeren bir dövüştür ki; bu dövüş herhangi bir kamu otorite-

23 Blastenbrei, 1995: 56-68; Blastenbrei, Dinges ve Sack, 2000: 127 içinde. Kendi hesaplamam (Ayrıntıları yazardan istenebilir). Spierenburg, 2006a: 105'te geçen "yıllık oran" yanlıştır; "aylık oran" olması gerekiyordu.

24 Tlusty, 2001: 88.

sinin dahli olmaksızın, taraflardan birinin, kendisine ya da bir sevdiğine hakaret edildiğini tahayyül ederek ve maruz kaldığını farz ettiği hakareti bu yolla temizlemeye niyetlenerek, diğer tarafa meydan okuması sonucunda başlar."[25]

"Tahayyül ederek" ve "farz ettiği" sözleri, bir erkeğin sudan sebeplerle kendini hakarete uğramış hissetmemesi gerektiği fikrini ele vermektedir ama onun dışında, bu mesafeli bir tanımdır. "Bir kamu otoritesinin dahli olmaksızın" ifadesiyle, düello ve Ortaçağ tarzı yasal dövüşler arasında bir ayrım yapılmaktadır. Ancak bu tanım, *formel* bir düellodan bahsetmeyi mümkün kılan ayrıntılı tutum ve davranış kuralları hakkında bir şey söylememektedir. Söz konusu kurallar arasında, düelloya davet için bir mektup yazılması da vardı; bu mektupta düello için önerilen tarih, en azından bir gün sonraya olmak üzere belirtilir ve silahların seçimi rakibe bırakılırdı. Böyle kurallar, düello âdetini diğer tüm bire bir dövüşlerden ayırmaktadır. 16. yüzyılın ilk yarısında, İtalyanlar formel düelloyu icat ederek, kimlerin düello yapabileceğini ve nasıl dövüşüleceğini belirlediler. Bu âdet İtalya'dan İspanya'ya, Fransa'ya, İngiltere'ye ve kısa süre sonra İmparatorluk ile diğer ülkelere yayıldı. "Formel düello" ve "seçkinlerin düellosu" terimlerinin her ikisi de genellikle aynı anlamda kullanılmaktadır; aslında zaman zaman alt toplumsal gruplar, özellikle sıradan askerler de düello yaparlardı. Öte yandan, formel düello aristokrasiyle birlikte ortaya çıkmamıştır ve tarih içinde, seçkinlerin tutumlarıyla ilişkili olagelmiştir. Toplumsal konum tüm düello kodlarının temel bileşenlerinden biri olduğu için, bu durum anlaşılır niteliktedir. Dövüşecek tarafların, yaklaşık olarak eşit statüde iki erkek olması gerekirdi. Eğer bir adam kendisinden çok düşük konumdaki biri tarafından düelloya davet edildiyse, bu daveti reddetmek korkaklık değil, sağduyulu bir hareket olurdu. Tersine, genel toplumsal konum ya da askerî rütbe bakımından daha yukarıdaki birini düelloya davet etmek ise, küstahça davranmak, kendini olduğundan yukarıda görmek anlamına gelirdi. Sıradan bir adam bir asile meydan okuduğu ya da hakaret

25 Akt. Peltonen, 2003: 3.

ettiği zaman, asil genellikle bu mütecavizi dövmeleri için erkek hizmetçilerini görevlendirirdi.[26]

Düello bir anlamda, Ortaçağ'daki şiddetin devamı niteliğindeydi. Önemli olan şerefti. Kan davası günlerinde olduğu gibi, beden dolayımlı ve hakarete uğrayan bir erkeği şiddet kullanarak karşılık vermeye zorlayan geleneksel şeref anlayışı, düellocuların dünyasında da hayati öneme sahipti. Bununla birlikte düello büyük ölçüde, Ortaçağ'daki şiddetten bir sapmayı temsil ediyordu. Kelimenin asıl anlamı gereği,* düello inceltilmiş ve kurallara bağlanmış bire bir dövüşü ifade eder. Gerisinde önceden yaşanmış bir çatışma olsa da, dövüşün gerçekleşmesi için ille de o sırada edilmiş bir hakaret olması gerekir. Kan davasında, kalleşlik, pusu kurma, birden fazla adamın tek kişiye ya da genç birinin yaşlı birine saldırması alelade şeylerdi. O günden sonraysa, yalancılıkla suçlanmak, yani bir bakıma kalleşlikle itham edilmek, tahayyül edilebilecek en ağır hakaretlerden biri, dolayısıyla da esaslı bir düelloya davet gerekçesi haline geldi.

Demek ki düello, şiddetteki büyük bir yeniliği temsil ediyordu. Düelloya davetle fiili kavga arasında geçen zaman, heyecanın bastırılmasına hizmet ediyordu. Anlık dürtüsel davranıştan bir adım uzaklaşılmış, tasarlanmış şiddete giden yolda mesafe alınmıştı. İnceltilmiş niteliğinden ötürü, 16. yüzyıl aristokratları düelloyu, kibar davranış repertuarlarının bir parçası olarak kabul ediyorlardı. Şiddet içeren bir âdet olmasına karşın düello, Castiglione'nin *Cortegiano*'sunda savunulduğu gibi, yeni yargılama kültürüyle ilişki içindeydi. Bu kültür İtalyan şehir-devletlerinin yeşerttiği prenslikler ve cumhuriyetler içinde doğmuş; kısa zaman sonra İspanya, Fransa, İngiltere ve diğer monarşilerde yayılmıştı. Böylece, düellonun ve yeni yargılama kültürünün yayılışı büyük ölçüde aynı güzergâhı izledi. Asil ya da aristokratik kafa yapısındaki yazarlar, bu âdeti uygulamanın yanında, düello ve "şeref meselesi" hakkında kuram ürettiler. Girolamo Muzio'nun 1550'de Venedik'te basılan *Il Duello*'suyla

26 Fuchs, 1999: 220-4; Shephard, 2003: 141.

(*) İngilizcede düello anlamına gelen *duel* kelimesinin kökeni, Latince'de "iki kişi arasındaki dövüş" demek olan *duellum*'dur – ç.n.

başlamak üzere, birbiri ardına basılan sayısız kitabın yazarları, düelloyu olumlu bir âdet olarak yücelttiler, düelloya davet için uygun halleri, sebepleri açıkladılar ve dövüşün kurallarını ortaya koydular. Birkaç Avrupa dilindeki bu literatür, formel düelloya, ortaya çıkışından sönüp kayboluşuna kadar eşlik etti.

Çok geçmeden, düello karşıtı bir literatür de belirdi. Düellonun yayılışı, öldürmenin Avrupa çapında suç kabul edilmeye başladığı dönemde gerçekleşmişti. Hükümdarlar ve mahkemeler, aristokratik elebaşları kasıtsız öldürme suçuyla yargılamayı reddederken, düelloyu, seçkinleri şiddetten vazgeçirme çabalarının önünde bir engel olarak görüyorlardı. Bu âdet, Avrupa'daki kısa ömürlü şiddet tekellerine yönelmiş bir tehditti. Ulusal otoriteler düelloların sona ermesini ne kadar çok istese de, yaşanan çelişkili durum 19. yüzyıla kadar devam etti. Bunun derecesi ülkeden ülkeye ve dönemden döneme değişiyordu. Fransa'da, bir düello düşmanı olarak bilinen 14. Lois, maiyetindekileri bu eylemden uzak tutmayı başarmıştır. Öte yandan Almanya'da, şeref meselesi noktasında çok anlayışlı davranılmakta ve bazı devlet adamları dahi düello davetlerinde bulunmaktaydı. Düelloya dinî yahut ahlaki bakış açısıyla ideolojik eleştiri getirenler, genellikle hiç uzlaşımcı değildiler. Düellodaki şiddeti, Hıristiyanlara ve iyi vatandaşlara yaraşmayan bir barbarlık olarak değerlendiriyorlardı. Düello taraftarları Birinci Dünya Savaşı arifesine değin, düellonun aslında medeniyeti teşvik ettiğini, çünkü düelloya davet edilme olasılığının erkekleri sosyal münasebetlerde kibar davranmaya zorladığını savunuyorlardı. Düellodan taraf olanlar ve ona karşı çıkanlar, ülkelerini sevmek noktasında birleşiyorlardı. Taraftarları düellonun temel ülke değerlerini ifade ettiğini düşünürken, karşıtları istisnasız olarak, düelloyu dışarıdan ithal edilmiş bir âdet olarak görüyorlardı.

İtalya, özellikle Friuli hakkında yazan Edward Muir, yeni saray kültürünün gelişimine bağlı olarak, kan davalarından düelloya çok derli toplu şekilde geçildiğini düşünmektedir. 1560'larda Milano mahkemesi artık ıslah olmuştu ve kendi bölgelerinde her tür kalleşliği yapabilen Friuli asilzadeleri Milano'ya sık sık gelir, düellolarını burada gerçekleştirmeyi

tercih ederlerdi. Kan davalı taraflar arasında yapılan 1568 barışı, bir dönüm noktası oldu. Barış anlaşması öncesinde her iki hizbin liderleri arasında bir düello ayarlanmış, dövüşenler münasip şekilde ölmüşlerdi. Yine Muir'e göre, "şeref meselesi" sebebiyle, kral maiyetindekilerin dürüstlüğünün bilinçaltında onaylanması söz konusuydu. Aslında yeni kültür, aristokratların bir maske takarak gerçek duygularını gizlemelerini ve yapmacık davranışlar sergilemelerini gerektiriyordu. Sonuç olan herkeste, birinin "yalanını yüzüne vurma"nın en ağır hakaret olduğu şeklindeki yanlış kanı, saplantı halini aldı. Doğru olsun ya da olmasın, bu suçlama, tüm kral maiyetinin doğru sözlü olduğu şeklindeki kolektif kurgunun foyasını, geçici olarak meydana çıkarıyordu. Böyle bir hakarette bulunmak biraz hesaplı olmayı gerektirirdi. Bir adam bir başkasının şerefine dil uzatır, mesela karısının onu aldattığını söylerdi. Aşağılanan adam ise, hemen diğerini düelloya davet etmezdi. Bunun yerine, "yalan söylüyorsun" diye yanıtlayarak, yalanını yüzüne vurduğu adamı, kendisini düelloya davet etmeye mecbur bırakırdı. Düelloya davet edilen kişinin avantajı, kurallar gereği silah seçiminin ona bırakılmasıydı.[27]

Aristokratik ve askerî bir simge niteliğindeki kılıç, temel düello silahıydı. Eski günlerde bu silah ağırdı ama uzman silah yapımcıları daha hafif tipte bir kılıç geliştirmişlerdi bile. İspanyolca *espada ropera* adıyla bilinen bu kılıç, birkaç Avrupa diline *rapier** şeklinde yerleşti. *Rapier* kas gücü değil, teknik beceri gerektiriyordu ve aynı zamanda, sıradan bir kılıçtan daha öldürücüydü. Tek bir hızlı dokunuşta, rakibin kalbini ya da başka bir hayati organını delip geçebilirdi. *Rapier*'ı tasarlayanlar bu silahı seçkinlere, geceleyin sokaktayken ya da kırda seyahat ederken kendilerini hızlı ve rahat şekilde savunabilsinler diye öneriyorlardı. Zaman içinde *rapier*, düşünülebilecek en iyi düello silahı haline geldi.[28] İster bir saldırıdan korunmak, isterse

27 Muir, 1993: 252-64. Öte yandan Carroll, (2003: 75)'a göre 16. yüzyıl sonlarının Fransası'nda, düellolar kan davalarını yeniden canlandırmıştı.

(*) Bir tür ince kılıç – ç.n.

28 Brioist vd., 2002: 44-53.

düello yapmak için kullanılıyor olsun, eskrim ustaları öğrencilerine bu silahla ilgili teknikleri öğretmekteydiler. İngiltere'de, *rapier* ve eskrim sanatı 1580'lerden itibaren geçerlilik kazandı.[29] Birkaç Avrupa dilinin güncel terminolojisi, düellolarda kullanılan kılıcın tipini her zaman belirtmemektedir ve özellikle Fransa'da *rapier* yaygın olarak, *épée* adıyla anılmaktadır.

Düelloda içsel olan stil ve heyecan kontrolü, abartılmamalıdır. Özellikle ilk yıllarında düello, gerçek uygulamaya nazaran teoride "medeni"ydi. Bunun kanıtlarından biri, *rapier*'ın yaygınlığına karşın, yardımcı silahların kullanımına da yasak getirilmemiş olmasıydı. Pek çok düellocu, bir ellerinde hançer, diğer ellerinde kılıçla dövüşmeye alışmıştı. Bazıları, düello kuralları gereği göğüslerinin üstüne bir zırh giymeye hakları olduğunu düşünmekteydi. Bu zırh onları hasımlarının *rapier*'ından koruyor ve hançer savurmalarına yardımcı oluyordu. 17. yüzyıla gelindiğinde, İspanyollar bu şekilde düello yapmakla ünlenmişlerdi.[30] Daha da önemlisi, "düello" kelimesinin ima ettiği bire bir dövüş kuralı, her zaman uygulanmıyordu. Dövüşçülerin her biri, kurallara uyulmasını ve dövüşün adil şekilde gerçekleşmesini sağlamakla görevli iki şahit bulundururdu. Teoride, bu iki kişinin yükümlülüğü sadece tanıklıktı ve şeref kurtarıldığı zaman dövüşenleri durmaya ikna edebilirlerdi. Dövüşenlerin, hemen tedavi edilmezse öldürücü olabilecek yaralar için yanlarında bir cerrah getirmesi de akıllıca olurdu. Ancak 17. yüzyılda ve Avrupa'nın çeşitli yerlerinde, şahitler çoğu zaman kendilerini, tanıklıkla değil de müttefiklikle yükümlü gördüler. Velinimetlerinin tehlikede olduğuna kanaat getirdikleri zaman, etkin şekilde kavgaya müdahale ederlerdi. Hasımlardan her birinin tek silahlı şahit bulundurabileceği ve bu şahidin ancak, velinimetine yönelik ciddi bir tehdit içeren kural ihlalleri olması durumunda kavgaya müdahale edebileceği şeklindeki kuralın kabul görmesi zaman aldı.[31] Düellonun kan davası-

29 Peltonen, 2003: 61.

30 Kiernan, 1988: 64, 73.

31 Hollandts Placcaet-boeck, 1645: Clt 320-3; Kelly 1995; Frevert, Spienerenburg, 1998a: 39-40 içinde; Peltonen, 2003: 203.

nın yerini aldığı ama hâlâ görece vahşice yapıldığı bu geçiş dönemi, ani karşıtlıklar değil de kademeli ve uzun vadeli değişimler öngören Elias'ın kuramıyla uyumludur.

Gerçekten de, İtalya'daki hızlı değişimler daha çok 16. yüzyılla sınırlı kalmış ve önceki bölümde açıklandığı gibi, kan davası benzeri şiddet, düellonun yanı sıra var olmaya devam etmiştir. İtalyanların icat ettiği kibar düello, yarımadada 17. ve 18. yüzyıl boyunca uygulamaya geçememişti. Bu, tekrar "vahşi" dövüşlerin başladığı anlamına gelmemektedir. Mevcut çatışma enerjisinin bir kısmı, tarafların birbirine suçlayıcı notlar iletmesi şeklindeki barışçıl sözlü düello âdetine kanalize edilmişti.[32] Bu arada, gerçek düello İtalya dışında kendini kabul ettirmişti.

Bıçakla dövüşenlerin adı, okuyucunun olayın kahramanlarını ayırt etmesinden başka bir işleve sahip değilken; formel düellolardaki tarafların isimleri, çoğu zaman modern toplumun gazete sütunlarına eşdeğer metinlerde yer almaktaydı. Mesela 1556'da, Habsburg kralının maiyetinden iki adam çıkan bir çatışmada, Richard de Mérode bir mektupla, Don Rodrigo de Benavidès'i Brüksel'in hemen dışındaki bir yerde düelloya davet etmişti. Gelgelelim Benavidès yola düşmüş İspanya'ya dönüyordu ve mektup eline geçmedi. Bir yıl sonra Mérode bir mektup daha yazarak, bu kez rakibini düello için İtalya'ya davet etti. Daveti kabul ederek silah seçimini yapan Benavidès'in talepleri arasında, koruyucu bir zırh giymek de vardı. Mérode bu İspanyol âdetini uygun bulmadı; bu biraz da Benavidès'in hançerle dövüşte kendisinden daha iyi olması yüzündendi. Zırh hakkındaki tartışma, oraya toplanmış İtalyan asillerinin gözleri önünde, bir saat boyunca sürdü. Sonunda Mérode rakibini korkaklıkla itham etti ve düelloyu kendisinin kazandığını duyurdu.[33] İngiliz aristokrasisindeki düello davetleri gerçek anlamda takip ediliyordu. 1613'teki kamuya mal olmuş bir sürtüşmede, Dorset Kontu'nun kardeşi Edward Sackville'le, kral danışmanının oğlu olan Kinloss Lordu Bruce karşı karşıya gelmişlerdi. Bu iki adam

32 Weinstein, Dean ve Lowe, 1994: 213-20 içinde; Spierenburg, Hughes, 1998a: 65 içinde.

33 Raeymakers, 2004: 92-8.

arkadaştılar ama arkadaşlıkları düşmanlığa dönüşmüştü. Ocakta ikisi de Dover'dan denize açılmak istiyorlardı ama kötü hava sebebiyle Bruce İngiltere'de kaldı. Söylentilere göre Bruce, mayısta eskrim dersleri almak için Fransa'ya gitti. Daha sonra yaptığı düello daveti, Sackville tarafından kabul edildi. Flamanya ile Hollanda Cumhuriyeti arasındaki sınır bölgesinde dövüştüler ve her ikisi de ağır şekilde yaralandılar. Bruce birkaç gün sonra öldü. İki yıl sonra, Essex Kontu, erkekliğini sorguladığı için kayınbiraderini düelloya davet etti. Taraflar Flamanya'ya vardı ama son anda, kralın elçisi onları dövüşten vazgeçmeye ikna etti.[34] Avrupa'nın her yerinde, burjuvalar dövüşmeye aristokratlar ve askerlerden daha az meyyaldiler ama İspanyol Hollandası'nın (*Spanish Netherlands*)* birkaç yüksek rütbeli vatandaşı, 17. yüzyılda düellolar yapmaktaydı.[35]

Krallar nazik bir yaklaşımla, maiyetindekileri düellodan uzak kalmaya ikna etmekteydiler. Düello Avrupa'nın yeni monarşilerinde kendine yer bulduysa da, sıklığı politik istikrarsızlığa bağlı olarak artmış gibidir. En azından Fransa'da durum böyleydi. IV. Henry'nin tahta çıkmasından önceki yıllarda ve yine Fronde** zamanında, düelloların sayısı en üst noktasına ulaşmıştı. Kayıtlarda yer alan sebepler arasında, kadınların şerefiyle ilgili meseleler göze çarpıyor; rakip hizipler arasındaki çatışmalar ise ikinci sıradaydı. Eskrim sanatı iyice yaygınlaşmıştı. Daha zarif bir kendini savunma biçimi olduğu için, burjuva erkekleri de bu sanatı öğrenmekteydi. Eskrim, bir spor da olabiliyordu. 1628 gibi erken bir tarihte, Girard Thibault d'Anvers kılıç hamlelerini düelloya özgü *en rigeur* ve evdeki spor odasında yapılan *en courtoisie* hamleler olarak ayırmaktaydı.[36] İngiltere'de, risalelerde kayıtlı

34 Peltonen, 2003: 82-5.

(*) *Spanish Netherlands*: 16. ve 18. yüzyıllar arasında İspanyol hâkimiyetinde bulunan, bugün Belçika, Lüksemburg ve Kuzey Fransa sınırları içinde kalmış bir bölge – ç.n.

35 Raeymakers, 2004: 103-8.

(*) *Fronde*: Fransa'da 1648-53 yılları arasında Mazarin yönetimine karşı gerçekleşen ayaklanma – ç.n.

36 Billacois, 1986: 128, 134; Brioist vd., 2002: 199-200, 221-3. Fransa'daki şeref anlayışı için ayrıca bkz. Neuschel, 1989.

düelloların sayısı 1590'larda 20, 1610'larda 33'tü. Gerçek rakam çok daha yüksekti, zira I. James'in hükümranlığı zamanında Star Chamber* 200 civarında düello hakkında hüküm vermişti; bunlar arasında düelloya davetten öteye geçmeyen vakalar da vardı.[37] Çok geçmeden, düello İrlanda'ya da uzandı ve Protestanların yanı sıra Katolikler de bu âdeti benimseyip uygulamaya başladılar. Ancak, III. William'ın zaferlerinden sonra Katolikler, şerefini savunmak için silah taşımasına izin verilen adamlar çemberinden çıkarıldılar. Bu yasaya rağmen, otoritelerin uygulamada toleranslı davranması, İrlanda'nın düelloya eğilimi yüksek bir ülke olarak şöhret kazanmasına yol açtı.[38]

İmparatorluk'ta düellolar 17. yüzyılın ortasına kadar başlamadıysa da, Almanlar bu âdeti bir kez benimsedikten sonra, uzun bir süre boyunca hevesli düellocular olarak kaldılar. Öte yandan, düello âdetini kuşatan sosyal zorlama, gayet yoğundu. Bir adam hakarete uğrar ve bunun o kadar önemli olmadığını öne sürerek karşısındakini düelloya davet etmezse, korkak durumuna düşüp alaya alınırdı. Arkadaşları bu hakareti zaman zaman tekrarlardı ve adam düello davetinde bulunmayı reddetmekte ısrarlı olursa, bu kez toplumdan dışlanırdı. Zorlama o kadar güçlüydü ki, çok büyük olmayan toplumsal rütbe farklılıkları da, düelloyu önlemekte yetersiz kalırdı. Başka yerlerde, toplumsal olarak daha üst konumda bulunmaya dayanarak bir düello davetini reddetmek, şerefli bir çıkış yoluydu. Düellolar eşitlerden oluşan bir grup içinde yapılıyordu. İmparatorluk'ta, statülerinden emin olmayan erkekler, hasımlarının sosyal çemberine kabul edilmek amacıyla kasten düello gerekçesi yaratırlardı. 1707'de, yakın zaman önce asillik payesi almış bir Frankfurtlu ailenin evladı olan Johann von Klettenberg'in yaptığı da buydu. Öyle davranışlar sergilemişti ki, köklü Von Stallburg ai-

(*) *Star Chamber*: 14. ve 15. yüzyıl İngilteresi'nde, krallık konseyi içinden kurulan ve Tudorların güçlü asilzadeleri yargılamak için kullandıkları mahkeme. I. James ve I. Charles'ın keyfî şekilde yönlendirdiği Star Chamber'ın adı, çok hızlı şekilde hüküm vermesi, işkence ve haraç uygulamaları yapması sebebiyle kötüye çıkmıştı – ç.n.

37 Stone, 1965: 245; Peltonen, 2003: 82.

38 Kelly, 1995: 1-50.

lesine mensup bir adam küçümseyici bir işaret yapmadan edememiş, bunun üzerine Klettenberg hemen onu bir tabanca düellosuna davet etmişti. Tabancalarını ateşlemelerinin ardından Stallburg durmak istemiş, Klettenberg ise dövüşü *rapier*'lerle devam ettirmek konusunda ısrarcı olmuş ve sonunda rakibini öldürmüştü. Kurban ölmeden hemen önce, taraflar el sıkışmış ve birbirlerini kardeş olarak gördüklerini ilan etmişlerdi. Böylece Klettenberg asıl amacına ulaşmış, seçkinlerin saflarına katılımı onaylanmış oluyordu.[39]

Yelpazenin öteki ucunda, 17. yüzyıl sonlarından itibaren seçkinlerce aristokratça alışkanlıkların benimsenmesine karşın resmî düellonun kök salamadığı, Hollanda Cumhuriyeti vardı. Önde gelen aristokratik ailelerden birinin evladı olan ve velinimeti Fransız duc de Guise'e Roma'ya kadar eşlik eden Volkert Teding van Berkhout, 1628'de bir diğer Hollandalı ile düelloya tutuşarak bir skandala yol açmış, adam bir hafta sonra ölmüştü. Roma'daki doktorlar kurbanın fazla içkinin yol açtığı amel yüzünden öldüğüne karar verdilerse de, Holland'daki aile birkaç mektupla, üzüntülerini dile getirmişti.[40] Amsterdam'daki mahkeme kayıtları, alt sınıfların bıçak kavgalarıyla ilgili çok sayıda veri sunarken, resmî düellolar konusunda neredeyse tamamen sessizdir. Bu âdete olan ilgisizlikleri sebebiyle, Hollandalı sivil seçkinler, nadiren statü sembolü olarak bir *rapier* taşırlardı. 1668 tarihli bir Amsterdam kararnamesi, etkin bir askerî görevi bulunmayan kişilerin gündüz vakti herhangi bir tip kılıç taşımasını bile yasaklıyordu. Belge, Amsterdam çok güvenli bir yer olduğu için böyle bir silah bulundurmanın bir kazanım sağlamayacağını açıkça belirtiyordu.[41] Amsterdam adli kayıtlarında değinilen *rapier*'ler daha çok yabancılara aittir. 1713'te 30 yaşındaki Kopenhag doğumlu bir peruka imalatçısı, kendisini geceleyin bardan atıp sopayla döven görevliye karşı *rapier*'ını çektiği için sorgulanmıştı. Yargıçlar ona açıkça, perukacılık mesleğiyle uyuşmadığı halde niçin bu silahı taşıdığını sormuşlar-

39 Frevert, Spierenburg, 1998a: 40-7 içinde.

40 Schmidt, 1986: 50-1.

41 Andrews, 1994: 40-1.

dı.[42] Tüm bunlar, Avrupa'nın çoğu yerinde farklıydı. Örneğin Roma'da, kendini önemli gören her adam bir *spada** taşırdı. Alman memleketlerinde basit zanaatkârlar, çoğu zaman yasalara aykırı olsa da, bellerinde bir *rapier* bulundurarak daha iyi görünmeye çalışırlardı.

Hükümdarlar hâlâ formel düello konusunda kararsızken, kilise adamları bu âdete ağır eleştiriler getiriyordu. Trent Konseyi düelloyu Katoliklere yasaklamıştı ve Karşı Reform programında, düellonun kökünün kazınması vardı. Kısa zaman sonra İtalya'da, düello karşıtı kitaplar basılmaya başladı; bunu çok geçmeden İspanyol yazarların eserleri izledi. Bu yazarların çoğu asiller için bile geleneksel erkek şerefi kavramını reddediyorlar ya da Hıristiyan ahlakının bundan önce geldiğini düşünüyorlardı.[43] İntikam almayı Tanrı'mn imtiyazı olarak gören Katolik kuramcılar, düelloyu kan davasıyla ve buna ek olarak, Kilise'nin uzun bir zaman boyunca yerdiği planlı dövüşlerle bir tutuyordu.[44] Karşı Reform'un düelloya saldırısı en fazla İtalya'da ve en az Fransa'da etkili olmuş gibidir. Düello, Protestan memleketlerine biraz daha geç geldiği için, Reform sürecindeki eleştiriler de daha geç başlamıştı ama Protestan din adamları ve ahlakçıları eşit derecede haşindiler. 1600'de İngiliz vaizler söylevlerinde dikkat çektikleri ahlaksızlıklar arasına düelloyu eklerken, Fransızca düello karşıtı kitaplar da İngilizceye çevrildi. Tenkitçiler düelloyu içki, spor ve sigara gibi diğer aristokratik ahlaksızlıklarla ilişkili görüyorlardı.[45] Hollanda Cumhuriyeti'nde de, düellonun daha az yaygınlaşmış olmasına karşın, durum böyleydi. Protestan ve Katolik memleketlerinde meşhur bir tartışma konusu, Eski Ahit'te geçen Dâvut ile Câlut (*Goliath*) arasındaki dövüşün bir düello olup olmadığıydı. Düello taraftarları öyle olduğunu söylüyor ama ahlakçılar hiddetle buna karşı çıkıyorlardı.[46]

---

42 R.A. 367, fos. 182, 229vs.

(*) Kılıç (İtalyanca) – ç.n.

43 Chauchadis, 1984.

44 Muir, 1993: 260-1.

45 Andrew, 1980; Peltonen, 2003: 86-92; Brown (Keith), 1986: 184-207.

46 Billacois, 1986: 212-18; Peltonen, 2003: 109-10; Spierenburg, 2006b:13.

Seküler otoriteler gerçek uygulamada değilse de, en azından yasama aşamasında tutumlarını sertleştirdiler. 1557'de II. Philip, bir tebliğle Brabant eyaletinde düelloyu yasakladı ve bu emre karşı gelenleri hem idam cezasıyla tehdit etti hem de böylelerini haysiyetsiz sayacağını ilan etti.[47] Fransa'da, baskılar zirve dönemleri arasında başladı. 1599'da, Paris parlamentosu düelloyu hükümdara karşı işlenen bir suç olarak tanımladı ve üç yıl sonra düelloya karşı ilk krallık tebliği yayımlandı. 1651'de, Fransız aristokratları içinden bir azınlık grubu, düello etmemeye yeminli bir kardeşlik örgütü kurdu. Örgüttekiler, Trent konseyinin kararlarını ciddiye alıyorlardı. Kültürel iklim çok yavaş değişmekteydi ve XIV. Lois zamanında var olan baskı bile, uygulamada ılımlıydı. Kral, maiyetindekileri düellodan uzak tutmakta başarılıydı ve şeref meselesini, temelde kendisini memnun edecek şekilde yeniden tanımlamaya çalışıyordu. Bununla birlikte çok sayıda asilzade, hükümdarın bahşettiği imtiyazları, malları ve rütbeleri ifade eden "şerefler"le, kişiye ait olan ve sadece onun emsalleri tarafından değerlendirilebilecek "şeref"i birbirinden ayırıyordu.[48] İngiltere'de I. James zamanında, Francis Bacon tarafından, aristokratik şerefi hükümdara yüklemek için bir girişimde bulunulmuştu zaten. Bacon şöyle yazıyordu: "Şerefin kaynağı kral ve onun makamıdır; onun huzurundan kovulmak, şerefin alabileceği en büyük yaralardan biri olur."[49] İngiltere'de mutlakıyetçiliğin başarısız olması, asilzadeleri krallık makamı çevresinde toplama çabalarını sekteye uğratmıştı ama Fransız asilzadeleri de esasen itaatsizdiler. Avrupa'daki seçkinlerin yaygın şekilde düellodan feragat etmeleri için, 18. yüzyılda şerefin ruhanileşmesiyle gerçekleşen kopuşu beklemek gerekecekti.

İskandinav hükümdarları 1660'larla 1680'ler arasında, düelloya yasaklamalar getirdiler.[50] Öte yandan Hollandalı kanun koyucular, düelloyu başlı başına bir cürüm olarak görmeyi reddediyorlardı. Eyaletlerde askıya çıkarılan duyurularda, düello-

47 Raeymakers, 2004: 53-4.

48 Billacois, 1986: 148, 247, 295, 302-5, 348-9.

49 Akt. Billacois, 1986: 348.

50 Österberg ve Sogner, 2000: 83.

Resim 3.1. Şeytan tarafından izlenen bir düello. Alıntı: *Gulden-Spiegel*, Jacop Coanraeds Mayvogel, 1680. İzin alınarak basılmıştır. (© Leiden Üniversitesi Kütüphanesi)

ya umumiyetle, dövüşler ve saldırılarla bağlantılı olarak değiniliyordu. Ahlakçılar ve reformcu kilise meclisleri bu âdeti askeriyeyle ilişkilendirerek, yerel yöneticinin (*stadtholder*) genel bir yasaklama ilan etmesini istiyorlardı. III. William nihayet 1682'de buna razı oldu.[51] İmparatorluk'taki otoritelerin ikircikli tavrı, küçük bölgeler ve şehir-devletlerde olduğu kadar, yeni güç kazanan Prusya devleti gibi geniş prensliklerde de yarı gönülsüz bir baskı yarattı. Prusya'daki güçlü askerî gelenek sebebiyle, düelloya doğrudan karşı çıkılmıyordu. Avrupa'nın genelinde, prensler asilzadelere, yöneticiyi şerefin yegâne kaynağı olarak tanımlayan bir kodu benimsetmeyi başaramadılar. Kralın maiyetindekiler olsun, subaylar ya da bürokratlar olsun, asiller büyük ölçüde bağımsız tutumlarını sürdürdüler.[52]

51 Van Well, 1977; Spierenburg, 2006b: 10-13, 24-5.

52 Frevert, 1991: 32-4, 65.

İmparatorluk'un dışında, aristokratik düellonun son zirvelerine 17. yüzyılın ortasında ulaşıldı. Artık Avrupa ölçeğinde, seçkinlerin barışçıllaşması konusunda kesin bir ilerleme sağlanmış durumdaydı. Ataları savaşçı olan aristokratlar kralın maiyetine girmiş ve eyaletlerdeki asilzadeler bile, yumuşak tabiatlı mülk sahipleri oluvermişlerdi. Tüccarlar artık erekliklerini savunmak için şiddete başvurmayı gerekli görmüyorlardı. Augsburg'da 1610'lara kadar, erkeklerin hançerlerine sarıldığı şiddetli çatışmalar, aristokratlara ve zengin tüccarlara ayrılmış özel sosyal mekânlar olan tavernalarda görülmeye devam etti. O tarihten sonra, şehrin seçkinleri daha barışçıl hale geldi.[53] Fransa'da 17. yüzyılın ikinci yarısında, üst sınıftan sadece küçük taşra kasabalarının yerel seçkinleri, şiddetli çatışmalara karışmaktaydı. Örneğin Agen ve Clariac'm saygın aile reisleri, bazen genç vatandaşların hasım çeteler oluşturarak kavga etmelerine engel olamıyorlardı.[54] Hollandalı taşra aristokratları ise tersine, son derece barışçıldı. İskandinav tarihçiler, üst ve orta sınıfların 17. yüzyıldan başlayarak kişiler arası şiddetten el çektiklerini belgelemişlerdir.[55] Seçkinlerin barışçıllaşmasıyla ilgili bulgular hâlâ bölük pörçüktür ama hem Cooney hem de Eisner, modern dönemin başlarında seçkinlerin işledikleri cinayetlerde bir azalmanın başladığını savunmaktadırlar.[56] 18. yüzyıl Parisi'ndeki taverna kavgalarında, kurbanların yüzde 12'si ve sanıkların yüzde 8'i, dükkân sahipliğinin üzerinde bir statüye sahip kişilerden oluşuyordu.[57]

17. yüzyıl ortalarında, düellolar müstesna olmak üzere, üst sınıftan insanların karıştığı cinayetler, sansasyon yaratan ender olaylar haline geldi. Coğrafi ve kronolojik olarak birbirine yakın, böyle iki cinayet gerçekleşmişti. 1638'de, Dijon'daki Burgundy parlamentosundan bir yargıç, krallık mahkemesinin eski başkanı olan ve karısıyla ilişki yaşadığı kuzenini öldürmüştü.

53 Häberlain, 1998.

54 Hanlon, 1985: 247-51, 257.

55 Österberg ve Sogner, 2000: 76-7.

56 Cooney, 1997; Eisner, 2003: 115-18.

57 Brennan, 1988: 36.

On bir yıl sonra, Burgundy'deki küçük Beaune kasabasının krallık savcısı olan Nicolas Guyot'nun iki oğlu, ayrıntılı delillere dayanılarak, enişte lerini ve hanım hizmetçisini babalarının yardımıyla öldürmekle itham edilmişlerdi. Guyot'nun kayınbiraderi olan kurban, o yörenin sulh yargıcıydı ve önceden Beaune belediye başkanlığı yapmıştı. O ve hizmetçisi evlerinde kanlar içinde, henüz canlı ama konuşamayacak halde bulundular. Kısa süre sonra öldüler. Katiller onları çekiçle dövmüş, belki olaya soygun süsü vermek için kasayı zorlayarak açmış ve boşaltmışlardı. Küçük kasabadaki herkes Nicolas Guyot ve ailesi ile Guyot'nun annesi, kız kardeşleri ve onların kocaları arasındaki gerilimden haberdardı. Guyot annesini, babasının mirasını kendisini zarara sokacak şekilde yönetmekle suçluyordu. Bu çatışma çerçevesinde kız kardeşlerden biri ölmüş, böylece müstakbel katil, dul kalmıştı. 1638'de gerçekleşen vakada, iki yıl tutuklanmadan kalan katil, daha yüksek statüye sahipti. Guyot asılır ve oğulları işkence tekerleğinde öldürülürken, katilin boynu vurulmuştu.[58] Her iki vaka da, geleneksel üst sınıf şiddetinden çok farklıydı; bunlar şeref için işlenmiş cinayetler değildi ve ne kılıç, ne de benzer şereflice silahlar kullanılmıştı.

Her uzun dönemli süreç gibi, seçkinlerin barışçıllaşmasında da, öldürmenin sıfır noktasına gelmesi gibi bir son nokta yoktu. Her tarih döneminde eklenebilecek vakalar vardır; kâhyasını öldüren ve Tyburn'de asılan kötü şöhretli Lord Ferrers'in vakası gibi.[59] Bununla birlikte 17. yüzyılın ortalarından itibaren, artık adli kayıtlarda üst ya da orta sınıftan katillerin isimlerine pek rastlanmaz.

Halk düelloları

Düellonun temel niteliği, adında saklıydı: Her düelloda yalnız iki kişi vardı. Her iki taraftan şahitlerin dövüşe katıldığı, erken dönem seçkin düellolarında, en azından dövüşenlerin sayısında eşitlik sağlanırdı. 16. yüzyılın ortasından itibaren gide-

58 Farr, 2003; Garnot, 2004.

59 Hay, Hay vd., 1975: 34 içinde.

rek, eşitsiz dövüşlerin adaletsizce ve dolayısıyla şerefsizce olduğu kabul görmeye başladı. Değerlerdeki bu değişim, üst sınıflarla sınırlı kalmadı. Aslında adil dövüşteki sayı eşitliği denkleminin üst sınıflarca ortaya konduğundan emin değiliz. Alt sınıf dövüşleri yazılı kodlardan yoksun olduğu için, bu kodları ancak uygulamaya bakarak çıkarsayabiliyoruz. Halktan düellocuların doğru törensel uygulamaları kendileri gibi insanlara temas ederek öğrenmeleri gerekirken, seçkinlerin kitaplara başvurabilmeleri, bu iki âdet arasındaki temel farkı oluşturuyordu.

Halk düellolarının formel düellonun taklidi olarak ortaya çıkmış olması mümkündür ama sayısal eşitliğe verilen önem daha önceki tarihlere dayanır. Kişinin evden çıkıp dövüşmeye çağırıldığı ev tacizi vakalarının çoğunun temelinde bu fikir vardı. Holland mahkemesinde kayıtlı 1545 tarihli bir af mektubunda belirtildiğine göre, bir öldürme fiilinde kurban önce rakibine bir bıçak vermiş, sonra da onu düelloya davet etmişti.[60] 1618 tarihli, ziraat alanlarına ve eğlencelere dair resimlerin yer aldığı bir kitapçıktaki tek şiddet içerikli çizim, belli ki bir halk düellosudur. Bir tavernanın dışında, iki köylü bıçakla dövüşürken, içeridekiler ve yoldan geçen iki kişi onları seyretmektedir.[61] 17. ve 18. yüzyıllarda, Avrupa'da halk düelloları yaygındır ama Amsterdam'da, bunların şartları ve kodlarıyla ilgili olarak, her yerdekinden daha iyi veriler vardır. O yüzden, bu şehir üzerinde yoğunlaşmamız önem kazanıyor. Avrupa'nın geneliyle ilgili bir değerlendirme, bu bölümün sonunda yapılacaktır.

Amsterdam mahkeme kayıtlarında, görece tek tipleşmiş halk düelloları görüyoruz. Bu düelloların büyük çoğunluğu kılıçla değil, bıçakla yapılıyordu. Yine de bıçak kavgaları, bazı bakımlardan resmî düellolara benziyordu. Bazen bu kavgaların temelinde, geçmişte yaşanmış çatışmalar oluyordu ama genellikle anlaşmazlık o sırada ortaya çıkıyordu. En azından, taraflardan birinin şerefine dil uzatılmış olması gerekiyordu. Anlaşmazlığa eşlik eden sert dil yahut ani bir hakaret, çoğu zaman olayın fitilini ateşlerdi. Dövüşün başlaması için bir tarafın diğerine mey-

60 Vrolijk, 2001: 200.

61 Marci, 1618: nr. 35.

Resim 3.2. Avrupa'daki bıçak kavgalarının, muhtemelen bugüne kalan en eski temsili. Alıntı: *Deliciae Batavicae*, Jacobus Marcus, 1618. İzin alınarak basılmıştır. (© Universiteitsbibliotheek Amsterdam (UvA) Bijzondere Collecties)

dan okuması gerekiyordu. Bu da, iç mekânlarda dövüşmemek gerektiği şeklindeki zımnî kod gereğince, çoğunlukla bir tarafın diğerini dışarı davet etmesi şeklinde gerçekleşirdi. Tavernada hararet yükselmişken, "gel benimle, dışarı çıkalım" sözlerinin yanlış anlaşılması zordu. Sokakta, dövüş hemen başlamayabilirdi. Taraflar sözlü çatışmayı sürdürebilirlerdi. Yahut sakin bir yere, bir arka sokağa ya da bir avluya çekilme kararı alabilirlerdi. Örneğin bir Aralık akşamı, bir barda tartışan iki adam dışarı çıkıp bıçaklarını çektiklerinde, havanın iyice kararmış olduğunu fark ettiler. Birisi onu izlemekte olan diğerine, "Buraya gel, fenerin altına" dedi.[62] Böylece, karşılıklı anlaşmayla düelloya başladılar. Her ne olursa olsun, "*sta vast*" ("sıkı dur") diye bağırıldıktan sonra, artık geriye dönüş yoktu. Ortamda başka kişiler de varsa, onlar şahitlik görevi üstlenirlerdi. Rolleri resmî düellodaki şahitlerinkine benzemekle birlikte, orada bulunmaları önceden ayarlanmış değildi.

Üçüncü kişilerin kavgaya müdahale etmeyi reddettiği vakalarda, düello kodunun bire bir dövüşü öngördüğü iyice açık ha-

62 R.A. 378, fos. 51, 52, 53vs, 100.

le gelmektedir. Aralık 1690'da Antwerp doğumlu Claas Abrams, Abram Smit'le dövüşürken, Smit'in arkadaşı Freek Spanjaart onları izlemekle yetinmişti. Dövüşün ortasında Abram'ın bıçağı kırılınca, Freek ona kendi bıçağını vermişti. Belli ki o sırada Claas rakibine, kısa bir mola hakkı tanımıştı. Bu Abram'ın işine yaramamıştı. Ölümcül bir bıçak yarası almış ve kaldırıldığı sargı odasında o gece ölmüştü.[63] Bunlar olurken, başka bir mahkemenin kayıtları, dövüşe katılmayıp sadece arkadaşına bıçağını veren Freek Spanjaart'm, o zamanki deyişle ünlü bir *voorvechter*, yani bıçak dövüşçüsü olduğunu ortaya koymaktaydı. Bu mahkemenin sanığı olan Hermanus de Bruijn de en az onun kadar ünlüydü. Bir hanım arkadaşı, sık sık gittikleri bir yerde onun gıyabında yapılan bir konuşmadan bahsetmiştir. Hancıya göre, Hermanus kimsenin yenemeyeceği bir *voorvechter*'di; Harmen Hoedemaker ya da Freek Spanjaart'dan bile iyiydi.[64] Bu konuşma bize, bıçak dövüşçülerinden ve bunların önde gelenlerinden tavernalarda bahsedildiğini, pek çok insanın usta dövüşçülere gıpta ettiğini anlatmaktadır. Vücut muayene raporlarını dosyalayan kâtipler, öldürülen birkaç kişinin şöhret sahibi usta dövüşçüler olduğunu da not düşmüşlerdi.

Dövüşe müdahale tamamen yasaklanmış değildi. Dövüş mevcut kodun sınırları içinde kalacaksa, iki biçim alabilirdi. Birinci olarak, üçüncü bir kişi atılıp, artık dövüşecek durumda olmayan yoldaşının yerini alabilirdi. 1698'de, Coenraat ve Antonie kardeşler bir tavernada otururlarken, Antonie'nin bir düşmanı içeri girmişti. Biraz sonra Antonie ve düşmanı dövüşmek üzere dışarı çıktılar. Antonie sendeleyip yere düştüğü zaman Coenraat, belli ki kardeşinin yerini kendisinin alabileceğini düşünerek, dövüşe müdahale etti. Karnından yaralanan düşmanları, ertesi gün öldü.[65] İkinci tip müdahale daha yaygındı. Bıçak kavgalarıyla ilgili kayıtların birçoğu, üçüncü bir adamın tarafların arasına girerek onları durdurmaya çalıştığından bah-

63 R.A. 336, fos. 129vs, 132vs, 138, 140vs; R.A. 596, fo. 177vs.

64 R.A. 336, fos. 145, 148, 151vs, 153, 155vs, 192; R.A. 596, fo. 216.

65 R.A. 347, fos. 49, 52, 54vs, 56, 57vs, 59, 66, 81vs, 116vs, 121vvs, 123, 144, 147.

seder. Kayıtlarda bu hep, dövüşenleri ayırmak olarak adlandırılır. Bazen bu çaba başarılı olur, herkesin memnuniyeti tesis edilirdi. Başka vakalarda, az sonra tartışma bir kez daha alevlenir ve kavga yeniden başlardı. Ayrıntılı verileri edindiğimiz öldürme vakalarında da haliyle böyle olmuştu. Ayırma maksatlı müdahalenin riskleri vardı. Bıçak dövüşçülerinin birçoğu hasımlarına o kadar yoğunlaşmış oluyordu ki, gereken dikkati gösteremiyorlardı. Üçüncü kişilerden bazıları da yanlışlıkla yaralanıyor, bu yaralanmalar ciddi olabiliyordu. 1721'de vücudu muayene edilen bir adamın, önceki gece Leiden Meydam'nda, iki bıçak dövüşçüsünü ayırmaya çalışırken öldüğü kaydedilmişti. Düellocuların kendileri yakalanamamıştı.[66]

Sadece eşit bir dövüşün şereflice kabul edildiğini çıkarsıyoruz. Hazırlık aşamasında herkes işe karışabilirdi ama iki adam arasında dövüş başladıktan sonra, ötekiler kenara çekilirdi. Bu ötekiler, dövüşçülerden birinin ya da diğerinin arkadaşları olabilirdi. Geleneksel şeref koduna göre, bir erkeğin şerefi, yaşamından önemliydi. Sonuç olarak, müdahalede bulunmayanlar, yoldaşları için en iyi olan şeyi yapmaktaydılar. Vakayı ikiye bir şeklinde haysiyetsizce bir kavgaya dönüştürmek, en kötü çözümdü. Bu noktada, halk düellosuyla resmî düello kesişiyordu. Düellonun açık havada yapılması için de aynı şey söylenebilir. Halk düellosunun anlık olarak gelişme niteliği, bir tavernada sürtüşme yaşandığında, taraflara geri çekilme şansı tanıyordu. O yüzden, dışarı çıkma çağrısı, düello için meydan okuma olarak anlaşılırdı. Bir taverna müşterisinin iç mekânda bıçak çektiği vakalar, genellikle düello değildi. İki düello tipi arasındaki temel fark, halk düellosunun çok daha doğrudan olmasıydı. Bu düelloda törenler vardı ama bunlar, çatışma başladıktan sonra anlık olarak, ortama göre ayarlanıyordu. Halktan düellocular asla yazılı düello davetleri hazırlamazdı; zaten çoğu okuma-yazma bilmiyordu. Amsterdam adli arşivinden incelenen vakalardan sadece bir tanesi, halka ait bir mekânda gerçekleşmekle birlikte, anlık olarak ortaya çıkmamıştı. Savcı, 25 yaşındaki bir peruka yapımcısını, önceki gün şehrin doğu ya-

66 R.A. 640f: 11 Mart 1721.

kasında bir İngiliz'e meydan okuyup onu dövüşe davet etmekle suçlamıştı. Adam bunun işareti olarak, mendilini ortadan yırtıp yarısını rakibine vermişti. Sanık suçu üzerinden atmaya çalıştı: Asıl İngiliz kendisine meydan okumuş, bu işareti kendisi istemişti. Ertesi gün gerçekten karşılaşmışlar, ama kavgaya girişmek yerine barışıp, birlikte içki içmişlerdi. Hangi silahı kullanmayı düşündükleri, kayıtlarda yer almıyor.[67]

Birçok bıçak kavgası, bir adam bir diğerine ya da onun sevdiklerine hakaret ettiği için başlıyordu. Amsterdam'ın hakaret repertuarı, Avrupa'nın herhangi bir yerindekiyle benzerdi. Kızgın bir adam rakibine serseri, puşt ya da daha özel durumlarda hırsız derdi. Bir adamın kız arkadaşına orospu demek de, kavga sebebi olabilirdi. Hem erkeklere hem de kadınlara, hayvan adlarıyla, örneğin köpek diyerek hakaret edilebiliyordu. Genç dövüşçüler, kendilerine çocuk ya da "küçük kardeş" denmesini hakaret sayarlardı. Bir adam, kendisini tanıdığını iddia eden bir başka adama, "kıçıma anlatırsın sen onu" diye yanıt vermişti.[68] Böyle hakaretler, halk düellolarının kodlarını görmezden gelen saldırılara yol açardı. Amsterdam mahkemesinde görülen diğer öldürme ve saldırı davaları ise, kumar borçları ya da üçkâğıtçılık iddiaları yüzünden yaşanan anlaşmazlıklarla ilgiliydi.

Bazen kurbanın ölümüyle alakalı özel törenlerden bahsedilmektedir; örneğin 1681 Haziranı'nda bir çarşamba gecesi dört genç adam, içlerinden birinin tanıdığı 15 yaşındaki bir oğlanla dışarı çıktılar. Önce, oğlanın arkadaşı onunla alay ettiği için bir sürtüşme yaşandı. Sataşmalar ve birkaç yumruktan sonra, oğlan ve gençlerden Simon adındaki, yetkinliklerini bıçakla sınamaya koyuldular. "*Sta vast*" dedi Simon, "şimdi ya ben senin yüzüne bir kesik atacağım, ya da sen benimkine". Gövdesine bıçak saplanan Simon, elini göğsüne koydu ve "Yaralandım" diye bağırarak yere düştü. Oğlan ona şöyle dedi: "Günahlarını düşün ve dua et ki Tanrı seni affetsin". Kurban artık konuşacak durumda değildi ve tüm grup, o ölene kadar yanında otu-

67 R.A. 381, fos. 236vs, 238 (yıl: 1724).

68 R.A. 338, fos. 149, 154vs, 202.

rup beklediler. Sonra katil, kurbanın cebinden mendilini çıkardı ve onun göğsünün üstüne yerleştirdi.[69]

Cinsiyet çeşitli şekillerde, bıçak kültüründe bir etmendi. Töreni repertuarı ve uygulayıcıların bağlı olduğu şeref kodu, erkekler dünyasına aitti. Dövüş aracılığıyla, hasımların her biri sert, kadınsılıktan uzak bir görüntü çizmekteydi. Halktan düellocular, karşılarındakinin dövüş yeteneğini sınarken, onun erkekliğini de sınadıklarını düşünürlerdi. Kaynaklar bu görüşümüzü destekleyen az sayıda açık gönderme içeriyor; bu yüzden dolaylı verilerle yetinmek zorundayız. Örneğin bir müzik salonunda yaşanan öldürme vakasında, salon sahibinin kardeşi, iki erkek müşteriye eşlik eden kadınlardan biriyle dans etmek isteyince tatsızlık çıkmıştı. Takip eden kavgada, mekân sahibinin kardeşi ölümcül bıçak darbeleri almıştı. Katilin yoldaşı olan 34 yaşındaki David adlı denizci, lakabının *lolder* olduğunu şiddetle inkâr etmişti; bu terim eşcinsel davranışlar sergileyenler için kullanılırdı. İlginçtir, bu iki yoldaşın mahkemesi 1729 yazma, büyük çaplı eşcinsellik kovuşturmalarının başlamasından bir yıl önceye denk gelmişti.[70]

Şövalyelik de, bu yüceltici kelimeyi kullanmamız caizse, bir başka dolaylı veri parçası olarak kabul edilebilir. Bazı bıçak dövüşleri bir erkeğin bir kadını, başka bir erkeğe karşı savunmak istemesi sebebiyle çıkardı; savunmacı erkek çoğu zaman kadının kocası ya da sevgilisi değildi. Erkeklerin tavernalarda öfkelenip kadınları dövmeleri sık görülen bir şeydi ama buna karşı gelenler de olurdu. Daha önce bahsettiğimiz Claas Abrams ile Abram Smit arasındaki düello, Smit'in baldızı Jets yüzünden çıkmıştı. Claas önce Jets'le bir barda karşılaşmış, aralarında tartışma çıkmıştı. Bardaki diğer erkek müşteriler, Jets'i takip etmek isteyen Claas'ı kapıda durdurdu ama Claas daha sonra kadına bir köprüde yetişti. Jets'in eniştesi Abram yanlarına gelerek, onu savundu. Şövalyece davranan başka adamlar, bir kadını hırsızlık tehlikesine karşı savunmuşlardı. 1715 yazının baş-

69 R.A. 326, fos. 162, 165, 195, 201, 219, 221vs.

70 R.A. 387, fos. 182vs, 185vs, 196vs (katil); fos. 116, 125, 137vs, 173, 187, 242 vs (arkadaşı).

larında, hepsi lakaplarıyla tanınan üç erkek arkadaş ve üç kadın karşılaşmışlardı. Erkekler kadınlara, yakın bir ara sokaktaki barda içki içmeyi önerdiler. Herkes güzel vakit geçirdi ve bardan ayrıldıklarında, kadınlardan biri o kadar sarhoştu ki, bir kiliseciğin kapı eşiğinde uyuyakaldı. Kadın parasını, yarı görünür şekilde göğsünde taşımaktaydı. Adamlardan biri bu parayı alıp yoldaşına verince, üçüncü adam çileden çıktı: "Köpek soyu, niye kadının parasını alıyorsun? Onu soymanı istemiyorum." Sonuçta kadını savunan adamla hırsız bıçak kavgasına tutuştular; beş gün sonra hırsız öldü.[71] Ama şövalyece savunu daha çok, taciz ve şiddete karşı yapılırdı.

Kadınlar, kendilerini savunan arkadaşlarını cesaretlendirirlerdi. Yoldan geçen biri, bir adamla birlikte yürüyen iki kadına "orospular" demişti. Kadınlardan biri, "Haydi Toon, ona bir şeyler ver" deyince Toon itaat etmiş ve adamı bıçaklamıştı.[72] Bir kadını savunmak için yapılan kavgalar, her zaman eşit düellolar değildi. Birkaç insanın sorguya çekilmesine sebep olan bir vaka hakkında şunları biliyoruz: Cinayetin faili Frans, boşanmış bir kadın olan hizmetçisiyle dışarı çıkmıştı. İçki içip dans ettiler, başka adamlarla karşılaştılar ve gecenin geç saatlerinde, bir balık satıcısıyla karşılaştılar. Frans adama şaka yollu olarak, kız kardeşini öpmek istiyorsa bunun, her defasında ona bir librelik balığa mal olacağını söyledi. Bunun sonucunda çıkan kavgada, silahsız balık satıcısı bir hançer yarasıyla hayatını kaybetti.[73] Bir başka eşitsiz dövüş, bir düello davetinin reddedilmesinden sonra yaşandı. Philip Braek ve arkadaşı bir barda tavla oynuyorlardı ve Philip'in bu oyunda tecrübesiz olması sebebiyle, iki sürahi bira kaybettiler. Bir sürtüşme yaşandı. Mekân sahibinin karısı, Philip'i üç kez fiziksel olarak sıkıştırdı, bunun üzerine Philip ona vurdu ve kadın yere düştü. Ardından bıçağını çeken Philip, kadını savunmaya hazır kim varsa, meydan okumaya hazır olduğunu söyledi. Odada başka adam yoktu ve diğer

71 R.A. 374, fos. 203vs, 223vs, 227vs, R.A. 375, fo. 20.

72 R.A. 385, fos. 49vs, 83 (Toon); fos. 74vs, 85vs (kadın) (yıl: 1726).

73 R.A. 399 (sistematik folyolamadan yoksun son dosya); R.A. 400, fo. 24 (yıl: 1739).

müşterilerin sadece sözle ikna ettiği Philip, dört bardak brendi içtikten sonra barı terk etti. Kimsenin meydan okumasına karşılık vermemesinden tedirgin olan Philip, ertesi gün geri gelerek, bıçağını kadının kocasının göğsüne dayadı. Aslında onu bıçaklamayı hiç istemediğini söyledi ama ardından yüzünü kesiverdi. Kurbanı tedavi eden cerrah, bunun ağzın köşesinden burna dek uzanan, kemiğe dayanacak kadar derin, suyolu gibi bir kesik olduğunu söylemişti.[74]

Resmî düelloda olduğu gibi, halk düellosu varyantlarında da her zaman, iki dövüşçünün birden yaralanması, hatta ikisinin birden hayatını kaybetmesi yüksek bir olasılıktı. Amsterdam'daki vücut muayene raporları, iki bıçak dövüşçüsünün de öldüğü üç vakaya değinmektedir. Yargılanan katillerin bazıları ağır şekilde yaralıydı ve bunlardan biri, cellat kellesini uçururken sandalyede oturmak zorunda kalmıştı.

Aktarılan bıçak kavgalarının neredeyse tümünün ölümle sonuçlanmış olması, kaynakların doğası gereğidir. Ayrıntılı veriler ağırlıklı olarak, cinayet davalarından gelmektedir. Otoriteler bıçak yaraları taşıyan bir ceset bulduklarında, bir fail ararlar ve çoğu zaman da bulurlardı. İki adam birbirlerini yaralayıp yollarına gittikleri zaman, çok az insanın bu durumdan haberi olurdu. Bıçak dövüşçüleri düellolarını basılı kaynaklarda anlatmaz, gazeteler bu dövüşlerden bahsetmezdi. Ölümle sonuçlanmayan halk düellolarının varlığı sadece, görüşülen asıl suçun bir mülkiyet ihlali ya da başka bir cürüm olduğu duruşmalarda açığa çıkardı. Savcı ek olarak, sanığa birini yaralama suçlamasını da yöneltebilirdi. Bazen sanık kişi, bu yaralamanın kavga sırasında meydana geldiğini ve öteki adamın da bıçak çektiğini söylerdi. Bazen mahkeme "kavga sırasında" ifadesini kendiliğinden eklerdi. Az sayıda vakada, sanığın rakibinin yanağını, burnunu ya da yüzünü kestiği açıkça belirtilmişti. Ayrıca mahkeme kayıtlarında, bıçak çektiği için ufak cezalara çarptırılan adamlarla ilgili vakalara da çok bilgilendirici olmayan şekilde değiniliyordu. Bu adamlar genellikle, bunu bir çatışma sırasında kendilerini korumak için yaptıklarını söyler ve kimseyi incitmediklerini sözleri-

74 R.A. 392, fos. 21, 36, 40vs (yıl: 1734).

ne eklerlerdi. Bunlar, düelloya yol açmayan vakalar olarak değerlendirilebilir. Bu parçaları bir araya getirerek, halk düellosunun esas olarak, taraflardan biri diğerini bıçakladığı ya da açık bir üstünlük elde ettiği zaman sona eren bir yetkinlik sınaması olduğu sonucuna varabiliriz. Hatta en yetkin dövüşçülerin her zaman hasımlarının yüzünü yaralamayı başarıp, evlerine tatmin olmuş vaziyette döndüklerini düşünebiliriz. Daha tecrübesiz olanların, istemeden hasımlarının göğsünü ya da karnını yaralama şansları yüksekti ki, bu da cinayet davalarında bu tür yaralamaların sayıca baskın oluşunu açıklamaktadır.

Bazı bıçak dövüşçüleri bir tartışma ya da hakaret söz konusu olmadan da, kendi yetkinliklerini sınamak isterlerdi. Veriler kıt ama açıklayıcıdır. Böyle bir vakada, birlikte gezen üç genç adamdan biri, bıçağını yere fırlatarak şöyle bağırmıştı: "Benimle dövüşmek isteyen bunu yerden alsın." Ötekilerden biri bıçağı aldı ve dövüşmeye başladılar. Bu vakanın mahkemeye taşınması, onları bıçak elde izleyen yirmi yaşındaki bir şapka yapımcısının, düelloculari ayırmak üzere müdahalede bulunan bir yabancıyı bıçaklaması yüzündendi.[75] Bazı başka adamlar, karşılık vermeye hevesli herhangi birine meydan okuma anlamına gelmek üzere, bıçaklarını kaldırıma ya da bir taşa sürttükleri için ceza almışlardı. Sokaktan geçen birini yaralamakla suçlanan bir adam, barda içerken niyetini belli etmişti. Bıçağını cakayla masaya saplamış ve şöyle sormuştu: "Var mı bunun tadına bakmak isteyen?"[76]

Bıçakla dövüş teknikleri nadiren belirtilir. Denir ki, iki adam tavernaya giderlerken, bunlardan birinin siyah ceketini çıkarması mümkün olana dek düellolarını ertelemeye karar vermişlerdi. Adam o gün daha erken saatlerde bir cenazeye katılmıştı.[77] 1618 tarihli bir kitapçıkta yer alan çizimdeki silahlar, ot kesmeye yarayan mutfak bıçaklarına benzemektedir ama ressamın ne kadar gerçekçi olduğunu bilemeyiz. 1633 tarihli, aylak ve sefih insanları betimleyen resimlerin yer aldığı bir ko-

75 R.A. 329, fo. 218 (yıl: 1685).

76 R.A. 325, fos. 138vs, 140, 141, 143 (yıl: 1680).

77 R.A. 349, fos. 246, 250, 262vs, 265vs, 273, 277vs, 278.

leksiyonda, daha ince bir bıçak görüyoruz.[78] Halktan düellocular her zaman bıçağı, keskin tarafı dışarıya bakacak şekilde tutarlardı; bu tutuş diğer bıçağa karşı savunma yapmak için gerekliydi ama bıçağı elden düşürme riskini de artırıyordu. Nicolaes Petter'in, silahsız bir adamın bıçaklı birini nasıl şaşırttığını betimleyen, 1674 tarihli *Güreş Sanatı* (*Art of Wrestling*) kitabındaki çizimler –ki bunlara aşağıda daha fazla değineceğiz– karşısında silahlı biri bulunmayan dövüşçülerin bile, bıçağın keskin tarafını dışta tuttuklarını göstermektedir. Saldırgan daha en başta, kınından çıkarırken, bıçağını böyle tutmaktadır.[79] Gerçek hayatta, bıçakları birbirinden ayırt etmek kolay değildi. Ölümle sonuçlanan bir kavgadan sonra, katil genellikle silahını bir kanala yahut karanlık bir sokağa atardı. Bekçiler ve tanıklar genel olarak, temizlenip mahkemeye getirilen bu bıçakları sanığın malı olarak teşhis ederlerdi. Bununla birlikte mahkeme, hiçbir zaman farklı bıçakları yan yana koyup, tanığa bunlar arasından seçim yaptırmıyordu.

Halk düellolarının çoğu, büyük ölçüde dürtüsel niteliktedi. Bölüm 1'de yapılan yorumlar burada da geçerlidir. Düellocuların bir tören senaryosunu takip ettikleri gerçeği, tek başına dürtüselliğin derecesi hakkında bir şey söylemez. Bu senaryo, birkaç varyantıyla, insanların kafasındaydı ve durup bunun hakkında düşünmeye gerek duymazlardı. Birçok vakada, görünen o ki, önceden yaşanmış bir çatışma ya da husumet yoktu. Bazen düellocular günün erken saatlerinde çatışma yaşar, daha geç saatlerde çatışmalarını devam ettirirlerdi. Az sayıdaki vakada, mahkeme daha uzun süren husumetleri kayda geçirmiştir. Örneğin Black Toon namlı bir zât, ta Haarlem'den mavnayla yola çıkıp, Texel rıhtımına düşmanıyla karşılaşmaya gelmişti. Onu görünce bağırdı: "Evet, işte geldim!" Toon önce düşmanının kafasına vurdu, sonra "*sta vast*" dedi ve ikisi de bıçaklarını çektiler. Husumeti neyin başlattığını bilmiyoruz.[80] Mahkeme-

78 A[mpzing], 1633: nr. 10.

79 Petter, 1674: çizimler s. 56-64. Bıçakların nasıl tutulduğu meselesine ilk kez dikkatimi çektiği için, Joel Rosenthal'a teşekkürlerimle.

80 R.A. 372, fos. 143vs, 147vs, 171.

nin diğer vakalar için uzun süreli çatışmalardan bahsetmemesini, böyle çatışmaların var olmadığına yorabiliriz. Bıçak kavgalarının kendiliğinden ortaya çıkma özelliğinin belirleyici olduğu gözlemiyle yetineceğiz. Modern dönemin başlarındaki dövüşlerin Ortaçağ'daki şiddet eylemlerinden daha az dürtüsel olup olmadığını araştırmanın gereği yoktur. Uzun vadeli eğilim daha çok, bazı grupların giderek, çatışma ve memnuniyetsizlik halleriyle kavga etmeden başa çıkmayı öğrenmesini içermektedir.

Halk düellosu, husumetlerin barışma yoluyla sona erdirilebilmesi bakımından kan davasına benzemektedir. Hollanda kaynaklarında sıklıkla geçen *afdrinken*, "çatışmaları içkiyle çözmek" anlamındadır. Çatışma bir barda başladıysa, erkekler genellikle oracıkta bira ya da şarap içerlerdi; bu bazen, gereken tıbbi tedavinin uygulanmasından sonra yapılırdı. İki adam, Lambert ve Fredrick, tavernada bir fahişe yüzünden birbirlerine girmişler ve kavgada, Fredrick Lambert'i kolundan yaralamıştı. Lambert hancıyla birlikte bir cerraha uğradı ve gece yarısından sonra l'de, aralarında yine husumet çıktı ve Fredrick, Lambert'i dışarıya davet etti. Lambert bıçak kavgasında Frederick'in sol yanağını yaraladı, düşürdüğü bıçağı yerden almasına izin verdi ve sonra onu karnından bıçakladı. Frederick ertesi gün öldü.[81] Belli ki, vardıkları barış anlaşması uzun süreli olmamıştı. Barış anlaşmaları konusunda da, verilerin çoğu taraflardan birinin hayatını kaybettiği cinayet öykülerinden gelir. İçki töreninin kaç defa etkili olduğunu bilmiyoruz ama birlikte içerek barışmanın Avrupa'nın çok yerinde görüldüğü bilgisine sahibiz. Bu tutum, erkeklerin karşılıklı sözlü hakaretlerden sonra sıklıkla, sulh yapmak için birlikte içtikleri Almanya'da yaygındı. Bununla birlikte, Amsterdam'da olduğu gibi, çatışma yeniden alevlenip ardından fiili şiddet gelebilirdi. 1643'te Aubsburg'da tavernadaki üç kasap, bir arabacıya hakaret etmişlerdi. Arabacı masalarına yaklaşarak onlardan kendisine bira ısmarlamalarını istemiş, bu isteği reddedilmişti. Bunu hakaretler izlemiş ve kasaplar arabacıyı dövmüştü. Ertesi gün, taverna sa-

81 R.A. 345, fos. 226, 227, 229vs, 257vs, 261vs; R.A. 346, fos. 24vs, 31vs, 36vs, 41vs, 119 (yıl 1696).

hibinin de katılımıyla bir barışma içkisi içilmiş ve sonunda olay tatlıya bağlanmıştı. Taverna sahibi, otoriteler bu vakayı duyduğu takdirde kasaplara kesilecek para cezasını bile ödeme sözü vermişti.[82] Bu örnek, "içkiyle çözümleme" töreninin düelloyla ilgili olaylarla sınırlı kalmadığını göstermektedir.

Frankfurt otoritelerinin barışma törenlerinden ziyade, baskıyla şiddeti önlemeye eğilimli olduğu açıktır. Mahkemenin şeref kültürünü tanımayı reddettiği Amsterdam'da da durum böyleydi. Sulh yargıçları nefsi müdafaayı mazeret olarak kabul etmeye isteksizdi; kimi halk düellocularına, hasımları bıçağını düşürdüğü zaman oradan kaçabileceklerini söylemişlerdi. Öte yandan birçok sıradan vatandaş, öldürmenin suç sayılmaya başlanmasına karşın, bıçak dövüşçülerinin ölümünü bir kaza olarak görmeye devam ettiler. Talihsiz faile, tavsiyelerle, etkinliklerle ve bazen parayla, şehirden kaçışında yardımcı olmaya hazırdılar. Dikkat çekici olan, bıçak dövüşçülerini affetme eğiliminde olan halkın, düzgün ve silahsız vatandaşlara saldıranlara aynı şekilde yaklaşmamasıdır. Haziran 1674'te iki beyefendi, yanlarındaki kadını döven başka iki adamı azarlamışlardı. Bu iki adam beyefendilere bıçakla saldırdılar; kurbanlardan birinin belinde *rapier* olması, saldırganları durdurmamıştı. Saldırganlar elleri kanlı vaziyette bir bara sığındılar ve burada bir kadın, ellerindeki kanı cin ve suyla yıkadı. Kadın diğer müşterileri her şeyin yolunda olduğuna inandırmak için, bu ikisinin birbirleriyle kavga ettiğini söyledi.[83]

Amsterdam'daki bıçak dövüşü kültürü, belli bir sosyal ortam içinde yer almaktaydı. Bu kültür açık şekilde cinsiyetçiydi. Kadınlara biçilen tek rol, bu dövüşlerin bazılarına sebep teşkil etmekti. Düello ayrıca, yeniyetmelerle değilse de gençlerle bağlantılı bir kültürdü. Düello sanıklarının çoğu 20'li yaşlardaydı. Amsterdam'da 1650-1750 arası dönemde yaralama veya saldırıdan dolayı tutuklanan erkekler arasında, 20-29 yaş grubunun oranı yüzde 40-60 arasındaydı. O dönemde tüm suçlular için durum aşağı yukarı aynıydı; hatta hüküm giyen hırsızların yaş

82 Tlusty, 2001: 110.

83 R.A. 321, fos. 209vs, 211vs; R.A. 322, fos. 5vs, 11vs.

ortalaması, saldırganlarınkinden biraz daha düşüktü. Bu büyük ölçüde, çocuk yaştaki suçluların saldırganlıktan ziyade hırsızlığa eğilimli olmalarmdandı. Yaşı yirmiden küçük sanıklar, basit hırsızlıktan dolayı hüküm giyenlerin yüzde 40-50'sini ve saldırıdan dolayı hüküm giyenlerin sadece yüzde 10'unu yahut daha azını oluşturuyorlardı.[84] Aradaki fark temelde, cezai takibat tercihlerinden kaynaklanıyordu. Mahkeme yeniyetmelerle, esas olarak bir hırsızlar grubuna katıldıkları, onlara yardım ettikleri için meşgul oluyordu. Adli yargı, gençlerin hiç eksik olmayan kavgalarıyla pek ilgilenmiyordu. Çocuk suçluluğu kavramı henüz ortada yoktu.

Çocukların kavgaları, biri sonraki yıllarda tutuklanıp, tanıklar ya da suçlu arkadaşları onun geçmişiyle ilgili hikâyeler anlattığı zaman satha çıkıyordu. Örnek olarak, Amsterdam'dan Yün Topağı Co lakaplı Jacob Manuels'in ilgi çekici suç kariyerini ele alalım. Mart 1711'de ilk kez tutuklandığında, 20 yaşındaydı; küçük zorbalıklar, yankesicilik ve kapısı kilitlenmemiş evlere girme suçlarından mahkemeye çıkarılmıştı. Bununla birlikte birkaç mahkûm onu, bir bıçak dövüşçüsü olduğu eski günlerinden tanıyordu. Sanığın beş yıl önce, Tereyağı Pazarı civarında takılan, düşkünlerevi yakınındaki oğlanlarla dövüşen başka bir oğlanlar grubuna mensup olduğunu hatırlıyorlardı. Bu dövüşlerin birinde 15 yaşındaki Co, düşkünlerevinden bir oğlanı kalçasından bıçaklamıştı. Aynı zamanlarda, yine Tereyağı Pazarı'nda, o ve Küçük Piet bıçakla dövüşmüşler, Piet'in bacağı yaralanmıştı. Co 17 yaşındayken Jan Dik'le dövüşüp onun yüzünü yaralamış, Jan Dik de onun şakağını yaralayarak intikamını almıştı. Birkaç ay sonra, tekrar Tereyağı Pazarı'nda, Co bıçağını düşmanı Meindert'e doğru atmış ama kendi anlattığına göre, yanlışlıkla bir kızın kalçasına isabet ettirmişti. Annesi kıza, yapılması gereken pansuman için bir düka altını vermişti. Yargıçlar Jo'yu kafasının üstünde bir bıçak asılı vaziyette kırbaçlanmaya, törpüevinde (*rasphouse* - Amsterdam'da hapishane) 10 yıla ve işlediğine kanaat getirilen çeşitli suçlar için 12 yıl sürgüne mahkûm ettiler. Törpüevindeyken, tutukluların

84 Spierenburg, 1984: 158-60, 231.

ceza süresi genellikle kısaltılırdı ve Co serbest kaldıktan sonra suç kariyerini devam ettirdi. 1717 Mayısı'nda, Arie Cornelisz'in otopsi raporunu dosyalayan kâtip, dosyaya, katilin Yün Topağı Co olduğunun söylendiğini yazmıştı. Bu vaka ertesi yılın ocak ayında, Co'nun arkadaşlarından birinin yargılandığı davada yeniden gündeme geldi. Üç adamın Arie'ye saldırdığına şahitlik eden iki kişi vardı ama sanık ısrarla, olay sırasında orada olmadığını, bu işi Yün Topağı Co ve bir arkadaşının yaptığını söylüyordu. Yargıçlar belli ki sanığa inandılar ve onu sadece başka birkaç cürümden dolayı mahkûm ettiler.[85] Artık 27 yaşında olan Co'nun adı, bir daha kayıtlarda görülmedi. Onun bıçak dövüşçülüğü kariyerinin manidar tarafı, en iyi ihtimalle 15 yaşında başlamış olmasıdır. 1700 yılı civarında, yeniyetmeler arasındaki bu tür kavgalar Londra'da da görülmekteydi.[86]

Cinsiyet ve yaştan sonra üçüncü önemli etmen, toplumsal tabakalaşmadır. Amsterdam'daki bıçak dövüşçülerinin alt sınıf erkekleri olması şaşırtıcı değildir. Fiiliyatta bu, şehir mahkemesinin bir soruşturma prosedürü neticesinde mahkûm ettiği tüm sanıklar için geçerliydi. Üstelik bunların birçoğu, yeraltı dünyasının hudutlarında dolaşan nüfusa yahut kent nüfusunun kötü şöhretli kesimine dahildiler. Lonca mensupları gibi konumunu sağlamlaştırmış işçiler, çoğunlukla gözaltında tutulmadan mahkemeye çıkarılma ayrıcalığına sahiptiler. Bunların büyük bölümü saldırı davaları olsa da, söz konusu şiddet hemen her zaman çok küçüktü.[87] 17. yüzyılın başlarında sağlam konumlu şehir sakinleri, Reform Kilisesi'nin mensupları, bazen bıçak kullanımını da içeren şiddet eylemleri sebebiyle ayıplanmaktaydı ama 1630'lardan itibaren buna gerek kalmamıştı.[88] Demek ki halk düellolarının 1700 civarındaki çoğalışı, erkekler arasındaki anlık ve tehlikeli dövüşlerin, sadece seçkinler için değil nüfusun geniş ve "saygın" bir dilimi için de ka-

85 R.A. 363, fos. 92vs, 98, 131, 139vs, 151, 156, 171; R.A. 640f: 13 Mayıs 1717; R.A. 375, fos. 235vs, 239, 248, 248vs.

86 Shoemaker, 2001: 199.

87 Faber, 1983: 91-8.

88 Roodenbirg, 1990: 347-61.

bul edilemez olmasına yol açan sürecin, açıklayıcı bir örneğidir. Bu daha sonra resmî düelloya getirilen düzenlemelerle de kendini belli eden, Avrupa çapında bir süreçti. 1700'e gelindiğinde, artık formel düello yapan hiç kimse, *rapier*'mın yanında bir de hançer kullanmıyordu.

Amsterdam'daki meslekleri ayrı ayrı ele aldığımızda, gemicilerin durumu diğerlerinden ayrışmaktadır. Elbette bu, liman şehirlerinin genişliğinden kaynaklanmaktaydı. Denizciler Avrupa'nın diğer liman şehirlerinin, örneğin İspanya'daki Sevilla'nın şiddet dolu alt kültürlerinde de aynı şekilde öne çıkıyordu.[89] Denizci olsun olmasın, Amsterdam'daki birçok bıçak dövüşçüsü hırsızlık ve soygundan ek gelir sağlıyordu. Cinayetten yargılananların tümü içinde sabıkalıların oranı 1650 ile 1700 arasında yüzde 29,7, 1700 ile 1750 arasında 24,3 ve bıçak kavgalarının artık revaçta olmadığı 1750 ile 1810 arasında yüzde 10,8'di. Sabıkalıların çoğu mülkiyet suçları işlemişlerdi. Ölümle sonuçlanmamış şiddet davalarında, küçük mülkiyet cürümlerine sıklıkla ek ceza veriliyor ve tersine olmak üzere, sokak soygunları yahut hırsızlık için darağacına gönderilen adamların birçoğu, aynı zamanda başka bir erkek ya da kadını yaralama suçu da işlemiş oluyorlardı.

Bıçak kavgasının kötü şöhretli insanlara özgü kabul edilmesi, saygın adamların bu kavgalara dahil olmayı reddetmesinden de belli olmaktadır. Okuduğunuz bölümün başında, bu toplumsal ayrışmayı betimlemiştik. Bazen bir bıçak dövüşçüsü yanlış kişiye saldırırdı, yani rakibi bıçak çekmeyip, bunun yerine kendini bir sopayla savunurdu. Kendini uzun bir sopayla savunan kişi, saldırganı kendine fazla yaklaştırmayarak, yaralanmaktan kurtulurdu. Maksat, saldırganın silahını elinden düşürmek ya da ona, geri çekilmesini sağlayacak kadar sert şekilde vurmaktı. Mahkemelik olan vakalarda, sopa kullanan kişiler iki gruba ayrılıyordu: Yoluna gitmekte olan saygın vatandaşlar ve kamusal mekânlardaki personel. İkinci gruptakiler, öncelikle müessesede huzuru tesis etmek istiyorlardı. Hal böyleyken, Haziran 1699'da, kendisine hizmet edilmediği için öfkele-

89 Spierenburg, 1999; Sevilla: Mantecón, 2006a; Perry, 1980.

nen bir adam bıçağını çekip tehditler savurunca, taverna sahibi hemen bağırmıştı: "Sopaları alalım!" Erkek kardeşi saldırganın kafasına o kadar sert vurmuştu ki, sopa kırılmıştı.[90]

1736 Ağustosu'nda bir cumartesi gecesi, eli sopalı birinin eyleme geçtiği anlaşılıyor. Elmas yontuculukla iştigal eden iki kuzen ve iki ustabaşının dışarıda oldukları bir gece, Willem Soldier'in barında bir çatışma çıktı. Elmas yontuculardan biri, Doğu Hindistan'dan bir adama* meydan okuyup, onu dışarıya davet etmişti. Ama meydan okuyan adam dışarıda beklerken, mekân sahibinin karısı, denizciye durup beklemesi için ikna etti. Elmas yontucu geri geldi ve iki adam içki içerek barıştılar. Bütün bunlar olurken mekân sahibi yataktaydı ama tartışma yeniden alevlenip karısı yine denizciyi dışarı çıkmamaya ikna ederken, Willem uyandı. Denizci kızgınlıkla, bu evde sözü geçenin kim olduğunu sordu. İlginçtir, Willem mahkemede, elmas yontucuyu kovmak için üç adamıyla birlikte, ellerine sopa alıp dışarı çıktıklarını beyan etmişti. Oysa komşulardan ikisi ve bir müşteri, sadece kemancının elinde bir sopayla, elmas yontucunun bıçağına karşı durduğunu söylemişlerdi. Kemancı karnından bıçaklanıp ölmüştü.[91] Willem'in yalan gibi görünen ifadesi, kararlılığını ve meydan okunan erkekliğini ortaya koymak içindi. Kemancısının yalnız ölmesine göz yummadığına kendini inandırarak, vicdanını rahatlatmak istiyordu. Willem'in ifadesinden hiç rahatsız olmayan mahkemeye göre, bu hareket kanunun kişilerce uygulanmasının sağlam bir örneğiydi. Gerçekten de sopa, gece bekçilerinin standart silahıydı ve adli kayıtlarda bu silahın, bıçak çeken saldırganları etkisizleştirmek için kullanılışının örnekleri vardır.

Sopa kullananların birkaçı, bıçak dövüşçülerini yaralamayı da başarıyordu; bunlardan biri sokakta saldırıya uğrayan bir vatandaştı. Ailesiyle birlikte yürürken bir Fransız onu bıçakla tehdit etmiş ve ona hergele diye seslenmişti. Bastonunu hazır tutan vatandaş, Fransız'ın başını pansuman gerektirecek şekilde yar-

90 R.A. 349, fos. 249, 261, 278.

(*) Belli ki, Doğu Hindistan'da çalışan bir Hollandalı kastediliyor – ç.n.

91 R.A. 394, fos. 204vs, 220vs, 244vs, 247; R.A. 395, fo. 1.

dı.[92] Ama bazen sopalı vatandaşların da öldürüldüğü oluyordu. Servaas van der Tas, birkaç bara uğradıktan sonra, sokakta rastladığı üç adama selam verdi. Adamlar onunla sohbet etmeye yanaşmadılar: "Seninle konuşmuyoruz, küçük arkadaş." Bunun üzerine Servaas bıçağını çekerek, adamlardan ikisine saldırdı. Bunlardan biri yaralanarak, daha sonra öldü. Öbür adam ise saldırganı sopasıyla etkisiz hale getirdi.[93] Evlerinin önünde ya da yakınında saldırıya uğrayan başka vatandaşlar da, hemen bir sopa almak üzere içeri seğirtirlerdi. Bıçağa karşı sopa kullanılan kavgalarda her zaman, iki tarafın da hayatını kaybetme olasılığı vardı. 1705 Kasımı'nda iki erkek cesedi muayene edilmiş, bunlardan birinin diğerini bıçaklayarak, bıçaklanan kurbanınsa diğerini sopayla vurarak öldürdüğü kaydedilmişti.[94] Bir kez daha, verilerin doğası gereği, başarısızlığa uğramış savunma vakaları çoğunluktadır. Sopalı adam bıçak çekeni geri püskürttüğünde, bıçak çeken bir şikâyette bulunmadığı takdirde vakanın mahkemeye intikal etme olasılığı düşüktü. İncelenen kaynaklar arasında, hiçbir sıradan sopa kullanıcısının sanık durumuna düştüğüne rast gelmiyoruz; yalnızca bir adam, arkadaşının elindeki bıçağı bir *janbroer* (kurşun uçlu sopa) ile vurarak düşürdüğü için 15 gulden cezaya ve arkadaşını tedavi eden cerrahın ücretini ödemeye mahkûm edilmişti.[95] Amsterdam'da 1700 civarında, şiddet dolu yaşam tarzları toplumsal ölçekte giderek azalış gösteriyordu ama şiddet henüz kontrol altına alınamamıştı. Kendilerini ve mülklerini korumak için öz kaynaklarına güvenmek zorunda kalan saygın insanlar az değildi. Bıçaklı adamlar alt sınıfların kötü şöhretli dilimine, sopalı adamlar ise yine alt sınıfın saygın dilimine ya da alt-orta sınıfa mensup idiler.

1674'te basılan ilginç bir kitapçık, erkekler arası dövüşlerdeki toplumsal ayrışmayı daha da uç noktada ortaya koymaktadır. Kitapçığın yazarı Nicolaes Petter, Hessen'de doğmuş bir Almandı ve şarap ticareti için Amsterdam'a gelip, daha sonra bir

92 R.A. 343, fos. 117, 128vs, 131, 145vs (yıl: 1696).

93 R.A. 356, fos. 100, 102, 129vs (yıl: 1706).

94 R.A. 640e: 10 Kasım 1705.

95 R.A. 348, fos. 48vs, 57vs, 70vs, 72vs, 209.

güreş okulu açmıştı. 1672'de 48 yaşında ölünce, avukatı Robbert Cors, müsveddenin basımını üstlenmişti. Kitapçık esas olarak, *stadtholder* III. William'ın himayesindeki ünlü gravürcü Romeyn de Hooghe'un 70 çiziminden oluşuyordu. Romeyn de Hooghe, belki Petter'in okulunda temrin yapmıştı. Güreşçiler açık şekilde, orta ve yüksek sınıf insanları olarak resmedilmiştir. XIV. Lois tarzı peruklar ve güzel elbiseler giymektedirler. Hasımları da düzgün giyimli olmakla beraber, başlık sayfasında, kitapta öğretilen sanat "başkalarını dövmeye eğilimli çatışmacı insanlara yahut birisini bıçakla tehdit edip yaralamaya çalışanlara karşı çok kullanışlı ve avantaj sağlayıcı" olarak tavsiye edilmektedir. Önsözde, "kavga düşkünü" haydutlardan söz edilir. Silahsız güreşçiler tarafından beceriyle zararsız hale getirilen bıçak dövüşçüleri, hırpani giysiler ve tipik alt sınıf şapkaları giymektedirler. Bunlar, "sulanmış beyinleri akılla yola getirilemeyecek, son derece mantıksız ve zapt olunmaz alçaklardır." Belli ki güreş, bıçağa sopayla karşı koymanın alternatifi olarak tavsiye edilmektedir. Yabancılar için, kitapta öğretilen sanat, bir *rapier*'le savunma yapmanın alternatifi olmaktadır. Petter'in eseri aynı yıl Almancaya, 1712'de de Fransızcaya çevrilerek basılmıştı. Sonradan İngiltere kralı olan III. William'ın dolaylı desteğiyle, kitap gerçek anlamda uluslararası nitelik kazanmıştı.[96]

Kuvvetle muhtemeldir ki, bıçak kavgaları uluslararası nitelikte bir geçici meşgaleydi. Amsterdam'daki adli kayıtlar bu düşüncemizi destekleyici niteliktedir. Yabancı göçmenler her zaman halk düellosu kültürünün bir parçasıydılar. Walloon'dan iki dokuma işçisi, Lille doğumlu baba ve Leiden doğumlu oğlu, 1682'de bir cinayet vakasına karışmışlardı. Oğul şu sözlerle babasını yardıma çağırmıştı: "*Mon père, mon père, on me frappe.*"* Ayrıca ikisi de daha önce, ölümle sonuçlanmayan bıçak kavgalarına karıştıkları için ceza almışlardı.[97] Düşüncemizin sebeple-

96 Petter, 1674. Petter ve kitabı hakkında bkz. *Amsteladomum Maandblad* 57 (1970): 7; 68 (1981): 8.

(*) "Baba, baba, bana saldırıyorlar." – ç.n.

97 R.A. 327, fos. 56, 59, 76vs, 80, 102vs, 130vs, (oğul); fos. 74, 82, 85vs, 89vs, 102, 130vs (baba).

Resim 3.3. *Klare Onderrichtinge der Voortreffelijcke Wortel-Konst*'dan, Nicolaes Petter, 1674. İzin alınarak basılmıştır.
(© Hollanda Ulusal Kütüphanesi)

rinden biri de, 19. yüzyılda İtalya, Yunanistan ve Finlandiya gibi uzak memleketlerde bıçak kavgalarına şahit olmamızdır. Bıçak kavgalarının buralarda, modern dönemin başlarında da görüldüğünü kabul etmek mantıklı olacaktır.

Modern dönemin başlarındaki şiddetle ilgili mevcut literatür, çok az veri sağlamaktadır. Toplu olarak değerlendirildiğinde bu veriler, formel düellodan, anlık olarak gelişen kılıç kavgalarına, az önce anlattığımız bıçak kavgalarına ve boks yaparak gerçekleştirilen düellolara doğru bir geçiş yaşandığını or-

taya koymaktadır. Bu son varyant Paris'te ve İngiltere'nin bazı bölgelerinde, özellikle 18. yüzyılda kayıtlara geçmiştir. Özellikle Fransız başkentinde, yumruk kavgalarının sayıca baskınlığı, mevcut verilerin doğasından kaynaklanıyor olabilir. Paris'le ilgili çalışan tarihçiler genellikle geniş polis arşivinden yararlanırlar. Bu arşiv kayıtlarında, şehir nüfusunun en az yüzde 10'unun, yani çoğunlukla şehirde geçici olarak bulunanlardan oluşan grubun hiçbir şikâyeti yer almamaktadır. Bu insanların tavernada harcayacak paraları olmadığını iddia eden Brennan, çoğunun hırsızlıkla ek gelir elde ettiğini kabul etmektedir. Demek ki bunlar gelirlerini içkiye harcayıp, tavernalarda bıçaklı kavgalara girişmiş ama adları kayıtlarda geçmemiş olabilir. Paris polis kayıtlarındaki erkekler, ortalama olarak, toplumsal ölçekte Amsterdamlı sanıklardan daha yukarıda yer alıyorlardı. Bu Parisliler esas olarak, halk arasında revaçta olduğu şekilde, yumruk yumruğa dövüşürlerdi. Düellolara genellikle, bir adamın ekonomik güvenilirliğiyle ilgili kuşku ifade eden hakaretler sebep olurdu. Yumruk yumruğa kavgalar ister tavernalarda, ister sokakta, isterse başka bir yerde gerçekleşsin, vakaların yarısından fazlasında hedef rakibin kafasıydı.[98]

İngiltere'de, halk düelloları çoğu zaman boks maçları şeklindeydi. Bu müsabakalar eğlence için değil, hakaret ve tartışmalar yüzünden yapılmaktaydı. Boks maçları nadiren ölümlere yol açardı ama bunun istisnaları vardı. 1659'da Yorkshire'da tartışan adamlardan biri, diğerinden hesap sormak istemişti. Bunun üzerine şahitler önünde dövüşmeyi kararlaştırdılar. İkisi de silahsız olmasına rağmen, biri daha sonra yaralarından ötürü hayatını kaybetti.[99] Burada meseleyi dövüşerek çözmeye o anda karar verilmişti. 1720'lerde bir Fransız, alt sınıftan Londralıların ihtilafları yumruk kavgasıyla çözmeye eğilimli olduklarını gözlemlemişti. Sakin bir yere çekilirler, belden yukarı soyunurlar, el sıkışarak maça başlarlardı. Bir Alman ziyaretçi de bu durumu onaylayarak, böyle maçlarda her zaman bir adil dövüş anlayışının gözlemlendiğini eklemişti. Silah bulunmaması-

98 Brennan, 1988: 45-8, 61-3, 74-5; Dinges, 1994: 213-15, 341-2.

99 McMahon, 2004: 167.

na rağmen taraflardan birinin öldüğü az sayıdaki vaka, 18. yüzyılın ikinci çeyreğinde taşra kasabalarından Surrey'de kovuşturulmuştu. Kriket oyununda hile yaptığı suçlamasına maruz kalan bir adam, rakibini boks maçına davet etmişti. Başka iki adam tavernada tartışıp barışmışlar ama gece vakti tartışma yeniden alevlenmişti. Avluya çıktılar ve bir şamdan istemek için geri geldiklerinde, hancı onlara ışık tutarak kavganın geri kalanını izledi. Taraflardan biri diğerinin karnına kafa attı, eve bir el arabasında götürülen adam, ertesi gün öldü.[100] Bu ve başka vakalar, Avrupa'nın çeşitli yerlerinde, bir barda çıkan çatışmayı dışarı çıkıp çözmenin yaygın bir davranış olduğunu göstermektedir.

Avrupa'nın bazı bölgelerinde, halk düellosunun birkaç varyantı yan yana uygulanırdı. Mesela Augsburg'daki taverna müşterileri, şereflerine yönelik bir hakarete karşılarındakini dışarı davet edip, yumruk yumruğa yahut bıçakla dövüşmek suretiyle tepki verirlerdi. 1591'de, şehir muhafızlarının iki üyesinden biri diğerine köpek amcığı deyince, bir kılıç kavgası çıkmıştı. Hakaret eden adam yaralanıp ölmüştü.[101] Bu vaka, o anda gelişmiş olması dışında resmî düellolara benziyordu. 17. yüzyıl ve 18. yüzyılın başında Stockholm'deki birkaç öldürme fiili, bir adamın diğerine meydan okuması ve kılıçlarla ya da bıçaklarla dövüşülmesi suretiyle yapılan halk düellolarının sonucu gibi görünmektedir.[102]

Bıçak kullanımı, Güney Avrupa'da da yaygındı. *Desafío* gibi adlarla bilinen halk düellosu, yabancı ziyaretçilerin, kendilerini bıçakla müdafaa eden sıradan işçilerde keskin bir şeref anlayışı gözlemlediği İspanya'da yaygınlaşmıştı.[103] Fransa'da, Paris haricinde halk düellolarında en fazla kullanılan silah, kılıçtı. Fransızlar anında gelişen kavgaları resmî düellolardan ayırmak için, bunlara *recontres* derlerdi. 1600'de, eyaletlerdeki asil-

100 Beattie, 1986: 92-3; Foyster, 1999a: 177-9; Shoemaker, 2001: 195-6, 198.

101 Tlusty, 2001: 127-33.

102 Jansson, 1998: 114-20.

103 Kiernan, 1988: Mantecón (Tomás), "Long-term changes of ritualized interpersonal violence. The early modern Spanish *desafíos*." "Crime, Violence and the Modern State" konferansında (Rethymon, Yunanistan, Mart 2007) sunulan bildiri.

zadeler de *recontres*'lere giriştiler ama sonradan bu âdet tamamen halka özgü hale geldi. Languedoc'taki çoğu köylü kılıç kullanmayı bilirdi ve hakaret ya da söz konusu mesele çok ciddiyse, düellolar ölümcül olurdu. Adillik, silahların eşit olmasını gerektirirdi. Kılıç taşıyan bir adam sokakta silahsız biriyle çatışmaya girdiği zaman, onu kılıcıyla tehdit edebilir ama ancak kılıcın düz tarafıyla ya da bir sopayla darbe vurabilirdi.[104] Dövüşenleri durdurmak için yapılan müdahaleler de kayıtlara geçmişti. Auvergne'deki bir köy hanında, hancı yatağa girdikten sonra, iki konuk gecenin geç saatlerine kadar kumar oynadılar. Kumar oynayanlar kavgaya başlayınca, hancı uyandı. İki adamın arasına giriverdi ve üst bacağına gelen kılıç darbesi, hayati bir atardamarı kesti. Hancı ölüm döşeğindeyken, dövüşenler ondan özür dileyip, bu ölümcül darbeden dolayı birbirlerini suçladılar ve kaçıp gittiler.[105]

Adil dövüşün sınırları

Erkek kavgaları resmî düellolar ya da halk düellolarıyla sınırlı değildi. Modern dönemin başlarında tüm erkeklerin her zaman bire bir dövüş koduna bağlı kalması şaşırtıcı olurdu. Bıçağa sopayla karşı durulduğu haller kuşkusuz düello değildi ama tarafların kazanma şansları açısından ince bir denge söz konusuydu. Bunun ötesinde, erkekler arasındaki düello dışı şiddet, gerek tarafların sayısı, gerekse kullanılan silahlar açısından eşitsizlik içermekteydi. Böyle vakalarda da, çoğu zaman şerefin ve törenselliğin oynadığı bir rol vardı. Bir adam gururu incindiği, hakarete uğradığı ya da kışkırtıldığı için silahsız birini yaralarsa, bu eylem hiçbir düello koduna uymamakla birlikte, yine de saldıranın şerefini korumaya hizmet ederdi. Kişinin itibarı, o sırada hemen harekete geçmesini gerektirirdi. Vakaların hemen hiçbirinde, saldırganın eşit bir dövüş imkânı için beklemeyi reddedip reddetmediğini ya da bunu ilk elde önemseyip önemsemediğini bilmemiz mümkün olmuyor.

104 Castan, 1980a: 57-8; Hanlon, 1985: 258; Farr, 1988: 180; Greenshields, 1994: 72.
105 Greenshields, 1994: 83-5 (yıl: 1626).

Tıpkı halk düelloları gibi, tek taraflı saldırıların birçoğu da taverna atışmalarıyla başlamaktaydı. Erken modern dönem Avrupası'nın her yerinde, şiddetle ilgili araştırmalarda ortak alanlar tehlikeli yerler olarak geçer. İngiliz meyhanelerinde. Fransız *cabaret*'lerinde ve Alman *Bierstuben*'larında, büyük şehirlerde, küçük kasabalarda, köylerde kavgalar çıkardı. Bunun önceden tasarlanmış bir şiddet olduğu enderdi. İşin ucu ölüme vardığında, sebebi hemen her zaman, kavganın kontrolden çıkmış olmasıydı. Sarhoş saldırganların gösterdiği tipik bir şiddet davranışı, kamusal mekânın sahibine saldırmaktı. Halk düelloları genellikle içki içen iki adam arasındaki tartışmalardan kaynaklanırken, bir müşteriye hizmet edilmemesi tek taraflı saldırının yaygın gerekçelerindendi. Barları çoğu zaman kadınların işlettiği Amsterdam'da, kayıtlı kurbanların çoğu kadındı. Paris'te erkek han sahiplerinin sayısı daha fazlaydı. Taverna kavgalarının üçte ikisi müşteriler arasında çıkıyordu ama üçte bir oranında da mâlik ve çalışanlara saldırılıyordu. Alman memleketlerinde, askerler tavernada hesap ödememekle ve iyi hizmet görmedikleri gerekçesiyle mekân sahibine saldırmakla nam salmışlardı.[106] Hancılara yapılan hücumlar nadiren kurbanın ölümüyle sonuçlanır, bu yüzden olayı bir cinayet davası değil de, saldırı davası izlerdi. Bu tür şiddetin ölümcül olmayan niteliği, törensellik ve dürtüselliğine bakılarak açıklanabilir. Memnuniyetsiz müşteri, öfkesini karşısındaki silahsız mekân sahibinden çıkarmak istiyordu. Törensel anlamda onun öfkesini cezbedecek vücut parçalarına, örneğin kurbanın yüzüne ya da korunma amaçlı olarak kaldırdığı koluna vurmasının önünde, ciddi bir engel yoktu. Öte yandan, aynı anda hem saldırmak hem de kendilerini korumak zorunda olan iki düellocunun, hayati bir organı yaralama olasılıkları daha fazlaydı.

Halk düellosunun törensel seyri çoğu zaman şiddeti yumuşatıcı bir etki yaparken, eşitsiz kavgalar, tanımları gereği bir adil dövüş anlayışından yoksundular. Sonuç olarak, bu vakalarda gözlemlenen törensel davranışlar, çoğu zaman saldırıla-

106 Brennan, 1988: 34-5; Tlusty 2002.

rı küçük düşürücü kılmaktaydı. Böyle küçük düşürücü törensel davranışlardan biri, muhatabın kaba etini şamarlamaktı. Amsterdam'daki kurbanların çoğu kadın olduğu için, bu muameleye maruz kalan az sayıdaki adam kendilerini iki kat aşağılanmış hissediyorlardı. Kaba eti şamarlamak, 15. yüzyıl Bolognası ve 16. yüzyıl Zeeland'ında kayıtlara geçmiş, eski ve yaygın bir âdetti.[107] Küçük düşürücü törensel davranışlardan biri de, mantıken sadece erkeklere uygulanabilecek olan, kişi işerken saldırıda bulunmaktı. Aralık 1718'de iki denizci, Amsterdam'daki Doğu Hindistan Evi'nde münakaşa etmişler, biri diğerinin içkisini fırlatıp atmıştı. İçkisi fırlatılan adam birkaç gün sonra akşam vakti, aynı mütecavizi Doğu Hindistan'a gidenlerin gemilerine bindiği yerin yakınında bir ağaca işerken görünce, misillemesini yaptı. Kurban dönüp bakmış olmalı, çünkü göğsünden bıçaklanmıştı. Yere düşünce tekrar, bu kez sırtından bıçaklandı.[108] Bu tür şiddet de çoğu zaman saldırı düzeyinde kalıp, öldürmeye kadar varmıyordu.

İnsanları sokakta takip edip aşağılayan bazı adamlar, onların şapkalarının peşindeydiler. Bir erkek başlığının Ortaçağ'daki sembolik değeri çok aşikârdı. Erken modern dönem Avrupası'nda, artık sivri şapkalar moda olmasa da, durum değişmemişti. Bir erkeğin şapkasıyla uğraşmanın onun erkekliğine meydan okumak anlamına geldiği hâlâ yaygın bir kanıydı. Avrupa'nın çeşitli yerlerinde erken modern dönemdeki şiddetle ilgili çalışmalarda, şaka yollu sataşmalardan tutun, tehlikeli saldırılara kadar, erkeklerin şapkalarına yönelik tacizlere değinilmektedir. 18. yüzyıl Parisi'nde, düşmanların şapkalarına ganimet muamelesi yapılırdı ve münakaşa eden iki domuz eti satıcısından biri, diğerinin şapkasını kapıp içine işemişti.[109] Batı Almanya'nın dağlık Eifel bölgesinde, genç erkekler birbirinin şapkasını kapıp, içki parası alana kadar geri vermemeyi âdet edinmişlerdi.[110] İngiltere'de, bir erkeğin şapkasını kafasından

107 Dean, Dean ve Lowe, 1994: 18 içinde; Vrolijk, 2001: 181.

108 R.A. 640f: Aralık 23, 1718; R.A. 376, fos. 229vs, 235vs, 242vs.

109 Brennan, 1988: 55; Dinges, 1994: 324-5.

110 Lacour, 2001: 650.

düşürmek ağır bir hakaret sayılırdı.[111] Amsterdam'da gerçekleşen bir hadisede, geceyi dışarıda geçiren iki Hamburg doğumlu denizci, yoldan geçenlerin şapkalarını, özellikle yeni şapkaları kapıp, çer çöple değiştiriyorlardı. Sabahın erken saatlerinde denizcilerden biri, şapkasını geri almaya çalışan bir gemi kaptanına bıçak çekince, vatandaşlar onun hakkından geldiler.[112]

Amsterdam, Londra ve Paris gibi şehirlerin kalabalığı, bir ölçüde, küçük kasaba ve şehirlerde bulunmayan şiddet tiplerinin ortaya çıkmasını kolaylaştırıyordu. Şehir ortamı, buralarda yaşayanlara kolektif kimlik kazandıran bir topluluk işlevi görse de, bir bütün olarak metropoller, aynı zamanda bir tanınmamışlık sağlıyordu. Bir taşra topluluğunda mümkün olmayacak şekilde, hiç tanımadığınız bir kişi tarafından saldırıya uğrayabilirdiniz. Bununla birlikte, köylüler de şiddete maruz kalıyordu. Birçok araştırmacının vurguladığı gibi, insanların birbirini iyi tanıması çatışmaların önünde engel değildir ve yüz yüze yaşayan insanlar, çoğu zaman, birbirine sırt dönmüş insanlardır. 1730'larda iki kardeş olan Drohmannların Zell (Württemberg) halkını korkutup sindirdikleri, özellikle köy rahibinin öldürülmesinden sonra sessiz kalmaya zorladıkları günlerde, durum böyleydi.[113]

Tüm bir yerleşim alanının birkaç şiddet uygulayıcısı tarafından, nüfusun yoğun olduğu yerlerde mümkün olmayacak şekilde fiziksel baskı altına alınması, istisnai bir hal olarak kabul edilebilir. Bunun dışında köylerde de, şehirlerde olduğu gibi, hakaret, kışkırtma, içki ve kumar dolayısıyla öldürme ve saldırılar yaşanmaktaydı. Elbette, bu küçük topluluklarda söz konusu vakaların daha az ortaya çıkması beklenirdi. Mevcut kaynaklar, en azından iki sebeple yaşanan şiddet olaylarının, şehirlerde kırsal alanlara nazaran daha seyrek görüldüğüne işaret ediyor: Mülkiyet hakları yahut toprak kullanımı konusundaki ihtilaflar ve yerel halkla askerler arasındaki sürtüşmeler.

111 Shepard, 2003: 145.

112 R.A. 354, fos. 39vs, 40, 40vs, 41, 41vs, 42, 49vs, 56, 56vs, 58, 70 (Ocak); fos. 42vs, 54, 57vs, 69 vs (Lodewijk) (yıl: 1704).

113 Sabean, 1984: 144-73.

Bu iki kategori İngiltere, Fransa, Alman bölgeleri ve Finlandiya'da sık yaşanan çatışma tipleri arasındaydı ve bu çatışmalar bazen ölümle sonuçlanırdı.[114] Askerler bir savaş sırasında kendi ülkelerinin ya da yabancı bir kuvvetin ordusuna yazılabilirlerdi ama her iki durumda da, genellikle yerel topluluk içinde yabancı konumundaydılar. Bazı memleketler, bu askerleri sivillerin evlerinde barındırma sistemini uyguluyorlardı. 17. yüzyılda Güney Hollanda'daki Namur kırsal alanında olduğu gibi, İsveç başkentinde de askerlerle yerel halk arasında şiddet olayları yaşanmaktaydı.[115] Dolayısıyla, böyle çatışmalar şehirlerde görülmüyor değildi. Bir başka kent/kır ayrımı, aile yapısından kaynaklanıyordu. Köylerde ve küçük kasabalarda, geniş aile grupları çoğunlukla birbirlerine yakın yerlerde yaşıyor, bu da çatışmalara yol açabiliyordu.[116] Köyler ve küçük kasabalardaki çatışmalarda ortaya çıkan tehlikeli saldırı vakalarının, görece, şehirdekilerden az sayıda olduğunu düşünmek için bir sebebimiz yoktur. Araştırmalar, bıçak ya da kılıç kullanılmayan masum kavgaların kırsal alanda baskın olduğunu ve öldürme fiillerine az rastlandığını göstermektedir. Bu şaşırtıcı gelmemelidir çünkü incelenen alanın nüfusu da genellikle fazla değildir. Amsterdam mahkemesi, sadece rakamsal olarak daha fazla oldukları için, tehlikeli saldırılar üzerinde yoğunlaşmıştır. Avrupa'da mahkeme sistemleri ve cezai takibat politikaları değişiklik gösterdiği için, literatürde yer alan şiddetin farklı tip ve bağlamlarına ilişkin yüzdelerin, fazla kıymeti yoktur. İster mülkiyet haklarıyla ilgili olsun, ister bir kadını savunmak veya başka bir şey için olsun, neredeyse tüm erkek erkeğe dövüşlerde şerefin rol oynadığını tekrar etmek gerekir. Şiddet konusunda şerefi tek başına, ayrı bir saik olarak ele alan çalışmalar, hedefi ıskalamaktadır.

Gerek köylerde gerekse şehirlerde, "sinsi" cinayetler, uzun

114 McMahon 2004: 187-8, 209-10; Greenshields 1994: 77-8; Lacour, 2000: 112-64; 2001: 659-60 (iki basımda tüm kategori setleri tamamen aynı değildir); Frank, 1995: 247; Ylikangas vd. 1998: 88-94; Koskivirta, Koskivirta ve Forsström, 2002: 141 içinde.

115 Dupont-Bouchat, 1994: 15-17; Jansson, 1998: 128-30.

116 Hanlon, 1985: 256-7.

zaman boyunca olduğu gibi yine haysiyetsizce görülüyordu. Özel bir cinayet tipi, Ortaçağ ve Rönesans İtalyası'nda zaten örneklerine rastlanan, anlaşmalı cinayetti. Erken modern dönem Avrupası'ndaki şiddet sonucu ölümler arasında, nadiren anlaşmalı cinayetler yer alıyordu. 1664'te, kiralık bir katil bir Yahudi'yi, başka bir Yahudi'nin isteği üzerine, onun tedarik ettiği tabancayla öldürdüğünde, Amsterdam mahkemesi böyle bir suçun daha önce hiç duyulmadığını belirtmişti.[117] Bu değerlendirmeyle anlaşmanın mı, tabanca kullanımının mı kastedildiği açık değildir. Başka bir kiralık katil, bir dans hocası tarafından, bir şekilde onun boşanma hadisesine dahil olan bir adamı öldürmesi için tutulmuşsa da, kurbanı sadece sarhoş etmiş ve kafasına vurmuştu.[118] Avrupa'nın çoğu yerinde, gizli saklı cinayetleri saptama ve kanıt bulma yöntemleri yavaş gelişmekteydi. Erken modern dönemde, önceleri birçok insan hâlâ umudunu büyülü ya da doğaüstü gereçlere bağlamış durumdaydı. Kanıt toplama konusundaki tıbbi tekniklerin daha rafine hale gelmesi, 18. yüzyılı bulmuştur.[119]

Anlaşmalı cinayetlerden birinde tabanca kullanılmış olması, diğer tüm şiddet vakalarında hangi silahların kullanıldığı meselesini akla getirmektedir. Yine, söz konusu yüzdeler, verileri aldığımız mahkemenin erişim menzilinin uzunluğu ya da kısalığından etkilenmektedir. Eğer veriler seti ciddi vakalardan ılımlı vakalara kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsıyorsa, yumruk kavgaları ve her tür nesneyle yapılan saldırılar, sayısal olarak baskın çıkacaktır. Veriler seti sadece şiddet dozu yüksek saldırıları ve öldürme fillerini kapsadığında, tehlikeli silahların kullanım oranı büyüyecektir. O yüzden, öldürme oranlarını hesap etmek için en iyi kaynak olan vücut muayene raporları, silah kullanımı konusundaki eğilimleri ortaya koymak için de en güvenilir belgelerdir. Söz konusu veri dizileri, uzunluklarına göre sıralarsak, Kent, Cenevre, Amsterdam ve Paris'te mevcuttur.

117 R.A. 316, fos. 63vs, 66, 67vs, 70vs, 75; R.A. 585, fo. 1.

118 R.A. 403, fos. 105, 113, 123, 124vs, 129, 139vs, 142vs, 146vs, 156vs (katil); fos. 99, 130, 135vs, 259vs (anlaşmayı yapan) (yıl: 1742).

119 Gaskill, 1998; 2000.

Bu dörtlünün tek kırsal bölgesi olan Kent, ateşli silahlarda en büyük yüzdeyle kayıtlara geçmişti. Ateşli silahların payı 1560'la 1649 arasında yüzde ikiyken, sonraki üç yarım asır içinde bu pay yüzde 8'e, yüzde 14'e ve yüzde 21'e çıkmıştı. 1800-50 arasında yüzde 15'e düşmüştü. Aynı şekilde, kesici alet kullanımı da azalmıştı: Yüzde 34 (1560-99), yüzde 28 (1600-49) ve yüzde 19 (1650-99); sonraki üç yarım asır boyunca da sırasıyla yüzde 14, yüzde 13 ve yüzde 12. Diğer kategorilerin payı (kesici olmayan aletler; vurma ve tekmeleme; boğma/boğazlama ve diğerleri) bir inip bir çıkıyordu ama bunlar bir arada çoğunluğu oluşturmaktaydılar.[120] Üç şehirde kesici aletler hakimdi. Cenevre'de 1530'lardan 1798'e kadar gerçekleşen bıçaklamaların oranı, yüzde 40 ile 60 arasında oynuyordu. Genel öldürme oranıyla bağıntı yoktu.[121] Gelgelelim Amsterdam'da bu bağıntı vardı. Orada, 1690'lardan 1720'lerin ortasına kadar öldürme fiillerinde görülen geçici yükseliş sırasında, bıçaklı saldırılar zirve noktasına vardı (yüzde 75 ile yüzde 83 arası); öldürme fiillerinin görece azaldığı 1660'lar ve 1670'lerde yüzde 49'da durdu ve tüm oranların hâlâ düşük olduğu 1752 ile 1816 arasında, yüzde 17 ile yüzde 29 arasında salındı.[122] 18. yüzyıl Parisi'nde, yüzde 49'dan aşağı düşmemek üzere kılıçların hâkimiyeti vardı. Kurbanların ezici çoğunluğu, göğüsten *rapier*'le yaralanmıştı. Paris'te kılıçların çok yaygın kullanılması sebebiyle, bıçak yaralarından ölüm oranı sıfırın biraz üzerindeydi. Diğer kategoriler, kafatası kırıkları (yüzde 28), boğazlama (yüzde 10), ateşli silahlar (yüzde 7), yumruklama (yüzde 6) ve zehirlemeydi (yüzde 0,4).[123]

Vardığımız kesin bir sonuç, Avrupa'nın bazı bölgeleri dışında, ateşli silah çağının daha başlamadığıdır. En azından şehirlerde, bıçaklar ve kılıçlar cinayet amaçlı olarak, ateşli silahlardan çok daha fazla kullanılıyordu. Restorasyon'dan* sonra,

120 Cockburn, 1991: 80-1'deki tablo 2'den. Dönemler ve bazı kategoriler, Spierenburg, 2000: 184'teki gibi gruplandırılmıştır.

121 Watt, 2001: 52.

122 Spierenburg, 1996: 85.

123 Brioist vd., 2002; 340-9.

(*) *The Restoration*: İngiltere'de II. Charles'ın tahta geçmesiyle (1660) monarşinin yeniden tesis edilmesi ve bu olayı izleyen dönem – ç.n.

İngiltere'de ateşli silahlar görece yaygınlaşmıştı. Kent'ten alınan verilere göre, 18. yüzyıl ortalarından itibaren kesici aletlerden daha yaygın hale gelen ateşli silahlar, yine de az sayıdaki cinayette kullanılmıştı. Söz konusu vakaların birçoğu, hırsızları vuran çiftçilere ilişkindi.[124] Avrupa'nın kırsal yerlerinde yaşayanların, çoğu zaman av tüfekleri olurdu. Başkasının arazisinde kaçak avlanırken bu tüfekleri kullanırlardı ve bazen, kanun gereği onları durdurmaya çalışan görevlilere ateş ederlerdi. Avrupa'da, kan davalarının sürdüğü Korsika gibi bazı yerlerde, ateşli silahların öldürme amaçlı kullanımı yaygındı. Haydutların da tabancaları olurdu ama bunları esasen, sadece kurbanlarını korkutmak için kullanırlardı. Aslına bakılırsa, erken modern dönemde tabancaları doldurmak büyük ihtimam isterdi ve bu tabancalar henüz güvenilir değildi. Ateşli silahların izafen etkisiz olduğu, Amsterdam'daki birkaç vakada ortaya çıkmıştır. 1654 Aralığı'nda gece bekçisi, iki adam hırgür çıkardığı için bir bara girmiş, adamlardan biri *hailshot* tabancasını ateşlemiş ama anlaşılan kimseye isabet ettirememişti. Bıçak bulamadığı için yanma tabanca aldığını itiraf etmişti.[125] 1698'de, aynı gün gerçekleşen ve neyin yol açtığı belli olmayan üç şiddet vakasında, üç kişilik grubun kullandığı tabancalar pek etkili olmamıştı. Bir keresinde grubun lideri, yanan barutun mermiyi ateşlemediğini görüp, bıçağını çıkarmıştı. Üçüncü vakadan sonra, birkaç vatandaşın kovaladığı üç adam tabancalarını yine boşu boşuna ateşlemişler, ondan sonra grubun lideri vatandaşlardan birinin yüzüne bıçağıyla bir kesik atmıştı.[126]

Bu noktaya kadar, düellolar ya da eşitsiz karşılaşmalar şeklindeki bireysel kavgalar üzerinde durduk. Oysa erken modern dönemdeki erkek şiddetinde, grup şiddetinin payı büyüktü. Popüler kültür tarihi çalışmalarında, kolektif kavgalar gözde konulardandır. Bu kavgalar birkaç açıdan törenseldi; bu-

124 Cockburn, 1991: 86-7.

125 R.A. 310. fos. 121vs, 124vs.

126 R.A. 346, fos. 33, 33vs, 35vs, 36, 38vs, 39, 39vs, 40, 54, 54vs, 55, 98, 98vs, 99, 99vs, 103vs, 104, 119 (lider); fos. 33vs, 34, 34vs, 35, 40, 40vs, 41, 41vs, 100, 100vs, 101, 101 vs, 105, 105vs, 106, 119 (suç ortağı).

nun sebeplerinden biri tarafların çoğu zaman özel vesilelerle dövüşmeleriydi. İki komşu köy, şehirlerdeki bitişik mahalleler, rakip loncalar ya da bir yerdeki evli ve bekâr erkekler arasında kavgalar çıkardı. Özellikle bu son durum, karşıt kamplaın ortaya çıkması için toplumsal ayrımların veya nüfus yoğunluğunun şart olmadığını ortaya koymaktadır. Avrupa çapında, bu tür olaylar nadiren ölümle sonuçlanmaktaydı ama istisnalar da vardı. Örneğin güney Fransa'daki Roussillon'da, komşu köyler 18. yüzyıl boyunca sürekli çatışma halinde olmuştu. Bir tarafın gençleri, saldırıya geçmeden önce hasımlarım bir tepedeki müstahkem mevkiden izlerlerdi. Saint-Laurent'in sakinleri, kendi köylerinin Saint-Hyppolite'den daha önemli olduğunu düşünüyorlardı. 1774'te bir Mayıs gecesi, Saint-Laurentli genç erkekler Saint-Hyppolite'in Mayıs Sırığı'nı* yıkmayı başardılar. Bu eylemden sonra kovalandılarsa da, kılıçlarla, tabancalarla ve başka silahlarla donanmış 100 adam alıp geri geldiler. Herhangi bir ölüm yaşanmadı. Ancak dört yıl sonra, Estagel'den Rivesaltes'e gelen bir ziyaretçi, bir kedi hakkındaki münakaşaya burnunu sokunca, Rivesaltesliler ona düşman kesildiler. Çıkan hırgürde, Estagelli adam bıçakla öldürüldü. Bu köyler kesin olarak, kendi içlerinde de şiddet yaşıyorlardı ve bu şiddet bazen azımsanmayacak vahşilikteydi.[127] Bazı bölgesel kavgalar sahne gösterilerine dönüşüyordu. İnsanların uzaklardan gelip izlediği, Venedik köprülerindeki ünlü yaz dövüşleri böyleydi. Yine ölümler meydana gelse de, bunlar kural değil, istisnaydı.[128]

Bölgesel dövüşlerin dostça ve eğlenceli atmosferi, genellikle ağır yaralanmalara mâni olurdu ama yeni ortaya çıkan, kendilerine birtakım adlar takmış şehir çetelerinin durumu farklıydı. Büyük şehirlerde bunlardan bahsedildiğini duymaktayız. Böyle çetelerin ilklerinden biri olan 1685'in Amsterdam Laberlotları belki tamamen hayal ürünüydü ama sulh yargıç-

(*) Mayıs Sırığı/*Maypole*: Çiçeklerle, flamalarla vs. süslenmiş, insanların Mayıs'ın birinci günü (*May Day*) etrafında dans ettikleri uzun bir sırık – ç.n.

127 Brunet, 2001: 146-62.

128 Davis, (Robert) 1994.

ları bunları, yazılı bir uyarı bastıracak kadar ciddiye almışlardı.[129] 1712'de benzer bir korku Londra'da yayılmıştı. Buradaki çete bir Amerikan yerli ulusunun adını almış, böylece çeşitli ülkelerde çok tutulan bir moda başlatmıştı. Gazete ve kitapçık yazarları, o sene gerçek bir ahlaki panik yaratmışlardı. Yazarlara göre, bir barbar kabilenin ismini benimseyecek kadar zevk yoksunu olan bu Mohocklar çetesi üyeleri, üst tabakadan gelme bozuk ahlaklı ve tehlikeli gençlerdi. Önlerine geleni kılıçla kesiyorlar, yaşlı kadınları yüksek hızla tepeden aşağı yuvarlıyorlardı. Söz konusu çetenin adını değilse de, şiddet düşkünü bir gençlik grubunun varlığını teyit eden mahkeme kayıtlarına ulaşılmıştır. 1712 Baharı'nda tutuklanan birçok delikanlı, gazetelerde bahsedildiği gibi yoldan geçen erkek ve kadınlara saldırıp yaralamıştı. İki vakaya, seçkin tabakadan bazı gençler karışmıştı; ilk vakada bir gece bekçisine saldırılırken, diğer gruptakiler kılıçlarıyla bir uşağın burnunu kesmişlerdi. Amatör kanun uygulayıcıları olan ve kendilerine saldıranlardan daha düşük toplumsal konumda bulunan gece bekçileri, Mohockların gözde kurbanlarıydı. Gece bekçileri aynı zamanda yaşça çok daha büyüktüler ki, bu da olaylara bir kuşak çatışması boyutu kazandırıyordu. O dönemde az sayıda insan bu ahlaki paniğin dışında kalarak, kısmen mazur görülebilir gençlik aşırılıklarından bahsediyordu.[130]

Yahudiler ile Hıristiyanlar arasındaki şiddet elbette gerçekti. 17. yüzyılın ikinci yarısında Amsterdam'daki Yahudi cemaati, hâlâ görece küçük olsa da, gözle görülür hale gelmişti. 1682'de, sekiz delikanlı bir sinagoga yaklaşmış, Yahudi erkek ve kadınlara sokakta bıçakla saldırıp, genç bir adamı yaralamışlardı.[131] Almanya ve Polonya'dan Yiddiş konuşan göçmenlerin gelişi, azalmadan devam etti; 1700'den sonra sayıları iyice artan Yahudiler, artık sadece kurban değildiler. O tarihten sonra, Yahudilerle Hıristiyanlar arasındaki kavgalar az çok süreklilik kazandı. 1716 Ekimi'nde, Amsterdam mahkemesi bu sorunu,

129 Spierenburg, 1999: 140-1'de daha ayrıntılı olarak tartışılmıştır.

130 Statt, 1995.

131 R.A. 327, fos. 21vs, 22, 25, 25vs, 54.

özel bir kararname yayımlayacak kadar ciddiye aldı. Kararnamede, *smouseŋ** ve Hıristiyan oğlanların sık sık bir araya gelerek sopalar, taşlar, bıçaklar ve hançerlerle savaştıklarından söz ediliyordu. Kararnameye göre bu savaşlarda taraflar ağır şekilde yaralanıyor, yoldan geçenler incinebiliyor, atlar ürküp kaçıyorlardı. Bundan böyle kişinin böyle bir dövüş grubunda bulunması bile, kırbaç cezası alması için yeterli olacaktı. Olay yerini terk etme emrine uymayan izleyicilere para cezası verilecekti. Mahkemenin bunu, sadece "çok sayıda oğlan ve aynı zamanda erkekler" arasındaki kavgalardan bahseden 1627 tarihli kararın yeniden işlenişi olarak adlandırması önemlidir.[132]

Mahkemenin oğlanlar üzerinde durması haklı görünmektedir, çünkü Yahudi/Hıristiyan kavgaları yüzünden yargılanan birçok saldırgan, yeniyetmelerdi. Örneğin 1718 Haziranı'nda 14 yaşındaki Abram Isaacqs, grubu bir kavga sırasında geri çekilip, güvenlik güçleri geldiğinde bir tekneye atladıktan sonra tutuklanmıştı. Kavgayı seyreden vatandaşlar, hançer taşıyan Abram'm kavgada başı çektiğini söylemişlerdi.[133] 1729'da yargılanan, inancına uygun olarak Christiaan Christiaansz adını taşıyan bir Hıristiyan, 22 yaşındaydı. Bir pazar günü Amstel nehri boyunda tutuklandığı zaman, oradan öylesine geçmekteyken, Hıristiyanlarla Yahudilerin dövüştüklerini fark ettiğini iddia etmişti. İki küçük oğlanın bıçaklı iki Yahudi tarafından dövülmekte olduğunu görünce, o da bıçağını çekip olaya müdahale etmek zorunda kalmıştı. Gelgelelim Christiaan, önceki Cumartesi günü Yahudilerle kavga etmekten ve hançer taşımaktan ötürü ceza almıştı ve zaten geçmiş yıllarda da, Hıristiyan/Yahudi kavgalarına karıştığı için sürgünle cezalandırılmışlığı vardı.[134] Bu olaylarda törenselliğin payı olduğu açıktır, zira birçoğu ya Sabbath** ya da pazar günü gerçekleşmiştir. Olayların gerisin-

(*) O günün argosunda "yahudi" anlamına gelen söz – ç.n.

132 Gemeente-Archief Amsterdam, Keurboek S, fo. 86vs; Handvesten 1748: 1049.

133 R.A. 376, fos. 111, 116vs.

134 R.A. 387, fos. 254vs, 259vs.

(*) Yahudilerin dinî tatil günü olan Sabbath, cumartesiye denk gelir. Hıristiyanların dinî tatili ise, bilindiği gibi Pazar'dır – ç.n.

de dinî ve etnik farklılıkların bulunduğu açık olsa da, çatışmaların bölgesel bir veçhesi de vardı. Amsterdam'daki Yahudi cemaatinin büyük çoğunluğu şehrin kuzey doğu kesiminde yaşıyordu ve Amstel nehri üzerindeki Mavi Köprü, "Hıristiyan" ve "Yahudi" bölgeleri arasındaki sınırı oluşturuyordu. Kavgalar umumiyetle bu köprü üzerinde gerçekleşirdi. Bıçak ya da hançer çeken kavgacılar kırbaç cezası alırdı ama çoğunluk muhtemelen kesici olmayan silahlar ya da sadece yumruklarını kullanmaktaydı. İkisi de Hıristiyan olan iki maktul rapor edilmişti: 1720'de bir yetim oğlan ve 1724'te bir İngiliz erkek. İlk cinayetten sonra, mahkeme 1716 tarihli kararnameyi bir kez daha yayımladı ama her iki vakada da, fail yakalanmış değildi.[135]

Şiddette dinî ve etnik dayanışmanın yanında, mesleki bağlar da rol oynardı. Hal böyle olduğunda da, nadiren ciddi çatışmalar yaşanırdı. Mesela Frankfurt'ta, farklı mesleklere mensup oldukları giysilerinden anlaşılabilen seyyahlar, yirmi-otuz kişilik gruplar halinde birbirleriyle dövüşürlerdi ama normal olarak sadece yumruklar kullanılırdı. Alman seyyahlarla ilgili kararnameler genellikle "yumruk hakkı"nı teslim etmekteydi.[136] 1661'de Amsterdam'da, bir grup kumaş işçisi yemek arası verdikleri sırada başka birkaç adamın saldırısına uğramışlardı. Saldırganlardan biri, bir ayakkabı tamircisi, çıkan hırgürde yaralanmış ve bu yaralar yüzünden ölmüştü. Tanıklar "bunu kumaş işçilerinin yaptığını" söyleseler de, suçlunun hangisi olduğu ortaya çıkarılamamıştı.[137] Yine Ağustos 1807'de bir Amsterdam barının önünde, aynı gemide çalışan Portekizli ve Amerikalı denizciler arasında gerçekleşen bıçaklama olayında, etnik dayanışma işin içine girmişti.[138]

Haydutlar arasındaki dayanışma açık şekilde yasadışıydı. Bir çetenin varlığını sürdürebilmesi için, üyelerinin birbirini kollaması ve tasarlanan faaliyetler konusunda sessiz kalması gereki-

135 R.A. 640f, 15 Aralık, 1720 ve 29 Mayıs 1724; Keurboek S, fo. 131vs.

136 Eibach, 1998: 374-5.

137 İkisi yargılanmış ama inkâr etmişlerdi: R.A. 313, fos. 201vs, 210 ve fos. 202, 206, 210, 210vs.

138 R.A. 510, s. 120, 169, 410, 430, 435.

yordu. Bir eşkıya grubunun başarılı olmak ve kolektif varlığını sürdürebilmek için bundan da fazlasına ihtiyacı vardı. Erken modern dönemde ve sonrasında birçok çetenin uzun ömürlülüğü, 1970'lerin başında Eric Hobsbawm ile Anton Blok arasındaki bir tartışmanın merkezî bileşeni olmuştu. Bu ikisi, bir çetenin ancak dışarıdan destek alırsa uzun dönem boyunca başarılı olabileceği konusunda hemfikirdiler; peki bu destek kimden gelecekti? Bir çalışmasında Avrupa içindeki ve dışındaki taşra topluluklarını ele alan Hobsbawm'a göre, bu desteği veren, köylülerdi.[139] Hobsbawm eşkıyalığı bir sınıf mücadelesi modeli içinde yorumluyordu. Hobsbawm'a göre, modernizm öncesi haydutlar bilinçli devrimciler olmasalar da, var olan erk yapısına muhalif, iptidai asiler gibi hareket ediyorlardı. Köylü nüfus, haydutları kendilerinden biliyorlardı. Halk edebiyatında, Robin Hood gibi simalar genellikle kahraman olarak betimlenmektedir. Çok az haydut –o da belki– ganimetini yoksullara dağıtıyor olsa da, köylüler bu insanlara sevecenlikle yaklaşıyordu. Blok ise tersine, geniş çetelerin her zaman, gelişmekte olan devletlerin boş bıraktığı alanlarda faaliyet gösterdiğini vurguluyordu.[140] Eşkıyalar ulaşılmaz yerlere çekiliyorlar ya da devletler arasındaki sınır bölgelerinde gelişip serpiliyorlardı. Soyguncuların çoğu zaman deri yüzücülüğü, seyyar satıcılık gibi, onlara bir tek köyün ötesinde geniş bir alanı tanıma fırsatı veren gezici işleri varken, köylüler oyundaki en zayıf taraf olarak kalıyorlardı. Haydutlar daha çok, gelişmekte olan modern devletin tehdidi altındaki bölgesel seçkinlerden destek görüyorlardı. Gerçekten de 19. yüzyılda, klasik haydutluk faaliyetleri Batı ve Merkez Avrupa'da ortadan kalktı. Fransa'da, Napolyon'un iktidara gelmesinden hemen önceki çalkantılı devrim yılları, son başarılı çetelerin varlığına şahit oldu.[141]

Hobsbawm-Blok tartışması cinayet konusunun ötesine uzansa da, bu konuyla bağlantılıdır. Haydutlar sert ve acımasız ha-

139 Hobsbawn, 1981 (Özgün basım 1969).

140 Yakın tarihli çalışmalar dahil edilerek yeniden değerlendirilmiş şekilde, Blok 2001: 14-28 içinde.

141 Cobb, 1970; Brown (Howard), 1997.

le geldikçe, bir toplumsal protesto ortaya koyan iptidai asi görüntüsünden sıyrılmaktadırlar. Bu veçheyi incelemeye, kaçakçı çetelerini soyguncu çetelerinden ayırarak başlamak gerekir. Kaçakçı çeteleri büyük halk desteğine sahipti, çünkü etkinlikleri, temel ihtiyaç maddelerinin fiyatını düşürüyordu. Kaçakçılar esas olarak, peşlerine düşen kanun adamlarına karşı şiddet uyguluyorlardı. Bir şehre vergisi ödenmemiş un ya da et getiren gruplar genellikle çok büyük değildi. Daha geniş kaçakçı grupları ekseriyetle kırsal alanlarda görülüyordu. Bunlar İngiltere, İspanya ve bazı başka ülkelerin sahil bölgelerinde, ya da Fransa'da olduğu gibi, gümrük bariyerlerinde faaliyet gösteriyorlardı.[142] Soyguncu çeteleri şiddet kullanmaya daha çok eğilimliydiler. Doğal kurbanlarının belli bir serveti vardı; sunlar sınıf mücadelesindeki düşmanları oldukları için değil, çabalarının karşılığını almak istedikleri için. Yalıtılmış yerlerdeki çiftlik evleri, buralarda yaşayanlar sermayelerini evdeki güvenli bir yerde tuttukları için; kiliseler de altın ve mücevherle dolu kutsal eşyalar barındırdıkları için, soyguncuların gözde hedefleriydi. Böyle eylemlerde bulunan soyguncular, Ortaçağ çetelerinin şiddet geleneğinin taşıyıcısıydı. Bir çiftlik evine girdiklerinde, evde oturanları bir iskemleye bağlayıp, mesela çıplak ayaklarının altına şamdan alevi tutarak onlara işkence ederler, böylece servetlerini sakladıkları yeri söyletmeye çalışırlardı. Haydutlar hiç çekinmeden kurbanlarını vurabilirlerdi. Bazen törensel bir davranışla, rehin aldıkları kişilere işkence yapılmasını izlerken ziyafet sofrasına otururlardı.

Demek ki soyguncu çetelerin etkinlikleri Hobsbawm'dan ziyade Blok'un modeline uymaktadır. Bu çetelerden birkaçının, mesela İspanya'daki Morisco çetelerinin oluşumunda, bir toplumsal protesto bileşeni rol oynamış olabilir.[143] Bazı başka vakalarda, tam çete üyesi olmayan suç ortakları halktan destek görüyordu. Bununla birlikte soyguncu çetelerinin çoğu, halktan bulamadıkları desteği kendi işlerini gördürmek iste-

142 Winslow, Hay vd. 1975: 119-66 içinde; Mantecón, 2006b; Hufton, 1974: 284-305.

143 Ruff, 2001: 232.

yen güçlü adamlardan görüyorlardı. Dahası, araştırmaların çoğunda eski köylülerin soyguncu çeteler içinde küçük bir azınlığı teşkil ettikleri ve birçok çete üyesinin eski askerler ya da marjinal gruplardan gelme kişiler olduğu ortaya konmuştur. Hal böyleyken bazı kötü şöhretli çete liderleri politik hırslarıyla tanındılar ya da sonradan halk kahramanları olarak hatırlandılar. Bunlar arasında Fransa'daki Mandrin ve Cartouche, İngiltere'deki Dick Turpin ve Almanya'daki Schinderhannes vardı.[144] Çoğu zaman 50'den fazla üyesi olan soyguncu çeteleri Akdeniz bölgesinde, Fransa'nın çoğu eyaletinde, İngiltere'nin bir kısım kırsal alanında, İmparatorluk'un her tarafında, kuzey ve güney Hollanda arasındaki topraklar gibi sınır bölgelerinde, bir süreliğine günümüzdeki güney İsveç toprakları içinde kalmış olan Danimarka-İsveç sınırında etkindiler.[145] Bunların etkinlikleri bir dereceye kadar bu kitabın şemasını bozmaktadır, zira kadınlar da çetelerde aktif şekilde faaliyet gösteriyorlardı. Bazı çeteler uzak alanlarda erkek, kadın ve çocukların bir arada yaşadığı küçük topluluklar bile oluşturmuşlardı. Öte yandan, kurbanların öldürülmesi genellikle erkek haydutların üstlendiği bir görevdi.

Örgütlü çetelerin yanında, iki ila beş adamdan kurulu gruplar da soygunlar, hırsızlıklar gerçekleştiriyordu. Kadınlar çoğunlukla bunlara çıraklık ediyor, yardımcı oluyor, mesela çalınan malların satılmasını kolaylaştırıyorlardı. Bu suç tipi taşrada bilinmiyor değildi ama daha çok şehirlere özgüydü. Sokak soygunları, erken modern dönem Avrupası'nda büyük şehirlerin sakinlerinin başına musallat olmuş yaygın bir suçtu. Sanıkların etkinlikleri, toplu olarak bakıldığında birbirine benziyordu; ekseriyetle kadın olan kurban etkisiz hale getirilip para kesesi çalınıyor yahut bıçakla tehdit edilerek, değerli nesi varsa elinden alınıyordu. Amsterdam'daki vakaların çoğunda, kurban hiç direniş göstermemişti. Fransa ve İngiltere'nin kırsal alanlarında

144 Castan, 1980b: 195; Sharpe, 2004; Roeck, 1993: 135-6.

145 Hufton, 1974: 266-83; Sharpe, 2004: 106-38; Küther, 1976; Danker, 1988; Lange, 1994; Spicker-Beck, 1995; Blok, 1991; Egmond, 1993 ve Johnson ve Monkkonen, 1996: 138-52 içinde.

durum farklı olup, buralarda pazara giderken soyulan çiftçiler, çoğu zaman hırsızı saatlerce kovalar, bazen de mallarını geri almayı başarırlardı.[146] Bu süreçte ara sıra, soyguncunun hayatını kaybettiği de olurdu. Şehirlerdeki sokak soygunlarında adam öldürüldüğü pek olmazdı, çünkü ganimet genellikle oldukça mütevazıydı. Amsterdam mahkemesi öldürmeyi de içeren az sayıda soygun vakasına bakmıştı; yalnız 1710'larda, Hamburg doğumlu Jaco önderliğindeki kötü şöhretli bir çete, güvenlik güçlerince sokaktan toplanmıştı. Bu çetenin faaliyetleri şehir/kırsal alan ayrımına uymuyordu, zira şehir çıkışlı olmalarına karşın, taşrada yağmalar gerçekleştirmişlerdi.

Amsterdam'daki cinayetlerin büyük çoğunluğu bir mülkiyet suçunu kolaylaştırmak için işlenmediğinden, yaralama ve saldırı davaları da, ölümle neticelenen soygun davalarından daha fazlaydı. Bu oran 1650-1700 arasından en azından 14:1, sonraki yarım yüzyıl boyunca da 4:1'den biraz fazlaydı. Bu durum, genel olarak törensel şiddet kutbundan araçsal şiddet kutbuna doğru bir kayış eğiliminin göstergesi olarak algılanabilir. Bununla birlikte aradaki fark tamamen, daha az tehlikeli mahiyetteki saldırılarla ilgili cezai takibatların seyrelmesine bağlıydı. Sadece kamusal cezalandırmayla sonuçlanan davalara bakınca, ikinci periyotta yaralamalar soygunların birazcık önüne geçmekte, birinci periyotta ise oran eşitlenmektedir.[147] İçdürtüsel-tasarlanmış öldürme ekseninde bakınca, Amsterdam'da cinayetin eşlik ettiği soygunlardan birkaçının muhakkak dürtüsel nitelikte olduğu söylenmelidir. Ancak bunların hemen hepsi bu bölümün teması dışında kalmaktadır, çünkü sanık, tanık ya da hem sanık hem de tanık olarak bir kadının mevcudiyeti söz konusudur. Erkek erkeğe suç kategorisinde iki açıkça dürtüsel soygun vakası vardı; bunlardan birincisi 1660 yazında gerçekleşmişti. Kısa zaman önce Emden'den Almanya'ya gelmiş ve ka-

146 Cameron, 1981: 192; Cockburn, 1991: 87.

147 1650-1700: 61 soygun, darağacıyla cezalandırılan 62 yaralama, kamusal olmayan biçimde cezalandırılmış (tahmini) 780 yaralama; 1701-50: 77 (Jaco çetesi dışında), sırasıyla 116 ve 220. Kamusal olmayan cezalandırma örneklemim içinde hiç soygunlar bulunmamaktadır. Hesaplama Spierenburg 1984'e göre yapılmıştır.

nal açma işinde çalışmaya başlamış bir adam, birlikte içki içtiği bir vatandaşın cebinde altı duka altını bulunduğunu fark etmişti. Derhal, bu altınları almaya karar verdi. Keskin kenarlı bir kürekle ona vurdu; kaçarken aldığı ikinci darbeyle bir hendeğe yuvarlanan adam, boğuldu.[148]

Kişiler arası şiddetin azalışı

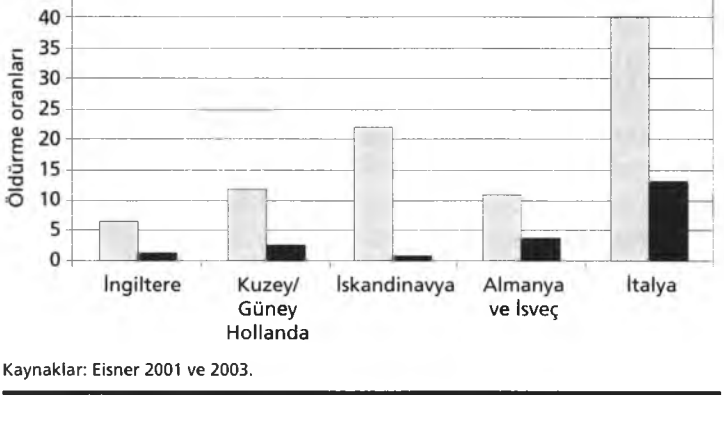
Betimlediğimiz şiddetin toplam büyüklüğü, 17. ve 18. yüzyıllarda, zamanlaması bölgeden bölgeye değişmek üzere çok hızlı şekilde azalmıştır. (Yetişkinlere özgü) öldürme sıklığının yüksek olduğu herhangi bir toplumda, bu yükseklik ağırlıklı olarak, erkeklerin hem kurban hem de sanık olduğu öldürme vakalarından kaynaklanır. Bununla ilgili veriler o kadar açıktır ki, istatistiklerle ilgili ayrıntılı bir tartışmayı sonraki bölümlere bırakmak doğru olacaktır. Erken modern dönemde öldürmedeki azalma önemli ölçüde, erkek erkeğe kavgaların azalmasının sonucudur; genel oranlar hakkında konuşmak için en uygun yer burasıdır.

Amsterdam'ın 16. yüzyıl sonunda 20'nin üzerinde olan öldürme oranları, 1667 ile 1679 arasında 3,1 gibi çok düşük bir orana geriledi ama burada muhtemelen bazı vakaların raporlara geçirilmemiş olmasının da payı vardır. Yine de 9,6'lık (1693-1709) ve 8,7'lik (1710-26) oranlar, bıçak kavgalarının en revaçta olduğu dönemle çakışan geçici bir zirveyi temsil eder. Kayıtlarda bir boşluk daha görüldükten sonra, oranlar tekrar kayda değer şekilde düşmeye başlamıştı: 2,1 (1752-67), 2,7 (1768-83), 2,0 (1784-99) ve 1,4 (1800-16).[149] Şekil 3.1 Eisner tarafından hesaplanan Avrupa çapındaki eğilimleri temsil ediyor. İskandinavya için rakamın şaşırtıcı şekilde düşük çıkması, 1750'lerden itibaren kullanılan ve İsveçli tarihçilerin güveni-

148 R.A. 313, fos. 82-5, 89-90.

149 Spierenburg, 1996: 82-3'ten uyarlanmıştır. Yedi dönem için, Nusteling'deki en yakın zamanlı tahminlere dayalı yeni nüfus rakamlarını (200, 200, 200, 205, 220, 205 x 1.000) kullandım. Bu dönemlerdeki mutlak yıllık ortalama cinayet sayısı olarak, kesin sayılarla toplam sayının ortalamasını aldım.

ŞEKİL 3.1
1600 ve 1800 Civarında Beş Avrupa Bölgesinde
100.000 Yerleşik Kişi Başına Yıllık Adam Öldürme Ortalaması

Kaynaklar: Eisner 2001 ve 2003.

lir bulduğu ulusal tıbbi istatistiklerden kaynaklanmaktadır.[150] Başlangıç ve bitiş seviyelerindeki farklılaşmalara rağmen, 1600 ile 1800 arasındaki devasa düşüş, tüm bölgeler için belirleyiciydi. Bu iki yüzyıl boyunca Avrupa'nın nüfusu, söz konusu düşüşe karşılık gelecek bir çarpanla artmadığından, mutlak rakamlarla bile öldürmede azalış gerçekleşmiştir.

Tek tek şehirler ve bölgeler nadiren bu eğilimin dışında kalmıştır. 17. yüzyılın ikinci yarısında öldürme oranının tekrar 6,8'e çıktığı Cenevre, istisnalardan biridir.[151] Şekildeki beş bölgenin dışında, Dublin 1780 ile 1795 arasında 8 gibi görece yüksek bir orana sahipti.[152] Öte yandan, Madrid'deki öldürme oranı, 1650 ile 1720 arasında 15 oranıyla zirveye çıkmışken, 18. yüzyılın ikinci yarısında 5'in altına düştü. Taşradaki Cantabria'nın 1660-1830 periyodunda gerçekleşen 1,2 ile 1,8

150 Body-Gendrot ve Spierenburg, 2008'de, Linström tarafından tartışılmıştır.

151 Watt, 2001: 55-6'a (*livers de morts* içinde) dayanarak. Nüfus rakamları Porrett, 1992: 473'ten alınmıştır.

152 Henry, 1994'ten hesaplanmıştır. Bairoch 1988: 39'a dayanarak 182.000 nüfus.

arasındaki oranı, şaşırtıcı şekilde düşüktü.[153] Fransa'daki araştırmaların izafi azlığı sebebiyle, Paris'e ait rakamlar önemlidir. Brioist, Drévillon ve Serna'dan başka, erken modern dönemin vücut muayene raporları üzerinden nicel araştırma yapan Fransız bilim insanı yoktur. Onlar Paris morgunda bulunan, 1692 ile 1791 arasındaki 25 yıla ait tüm kayıtları incelediler. Bu yıllarda şiddet sonucu ölen bedenlerin sayısı 251'di ve bu, yıllık yüzde 10'luk ortalamaya denk düşüyordu. Avrupa'nın en büyük ikinci şehri Paris'te 18. yüzyılda 500.000 ila 600.000 kişi yaşıyordu ama hemen teşhis edilen vücutların kayıtlara geçirilmediğini göz önünde bulundurarak, öldürme oranını 2'ye yuvarlamak mantıklı görünmektedir.[154] Bu rakamı daha önce Haute Auvergne için aktardığımız 15 rakamıyla kıyaslamak, elmalarla portakalları kıyaslamak gibi olacaktır ama Fransa için elimizden gelen ancak budur. Ne anlama gelirlerse gelsinler, bu iki oran Avrupa'daki genel eğilime karşıtlık teşkil etmemektedir.

Ölümle sonuçlanmayan şiddet olaylarının sıklığını kestirmek her zaman güçtür; tıpkı elde edebildiğimiz cezai takibatlardaki eğilimleri yorumlamanın güç olduğu gibi. Mesela cezai olarak kovuşturulan saldırı vakalarının çoğalması, söz konusu nüfusun şiddete daha düşkün hale geldiğine yorulabileceği gibi, şiddete karşı duyarlılığın arttığına ve bu yüzden saldırganlara karşı eylemlerin yoğunlaştığına da yorulabilir. Tüm olası etmenleri hesaba katan ortalamalar İngiltere, özellikle Londra, Surrey ve Sussex için mevcuttur. Hem Beattie hem de Shoemaker, toplumsal ilişkilerde bir barışçıllaşma yaşandığını savunurlar. Restorasyon'dan başlayarak, öldürmenin yanı sıra saldırılar da azalmış, bu konuda 18. yüzyılın en büyük düşüşü gerçekleşmişti. Shoemaker bu eğilimi değişen erkeklik anlayışıyla olduğu kadar, şerefle de ilişkili görür. Giderek tüm erkekler

153 Mantecón (Tomás), "Homicide and violence in early modern Spain." Ocak 2007'de Rotterdam'daki CRIMPREV şiddet konferansında sunulan bildiri.

154 Brioist vd., 2002: 331-7. Nüfus Bairoch, 1988: 28'den alınmıştır. Vücut muayene rakamları, 17. yüzyılın sonundan itibaren Fransa'daki çeşitli yargı dairelerinden alınabiliyordu: Garnot, 2000: 101-2. Bir vakanüvis tarafından kaydedilen, 1643'te Paris'de işlenmiş 372 cinayet, öldürme oranım 93 olarak vermektedir ama bu rakamın güvenilir olmadığı açıktır.

için, şiddete başvurmadan da saygı görmek mümkün hale geliyordu.[155]

Yaşamın şiddet ortalaması azaldıkça, şerefle ilgili fikirler yavaş yavaş değişmeye başladı. Bu dönüşüm kadın şerefine de dokundu ama asıl etkisi erkek öz imgesi üzerinde oldu. Çok az insan, emsalleri arasındaki statülerinin ne kadar sert olduklarına ya da fiziksel kendilerini, mülklerini, bakmakla yükümlü olduklarını koruma kapasitelerine bağlı olduğunu düşünüyordu. Giderek, ekonomik dayanışma gibi alternatif şeref kaynakları öne çıkmaya başladı. Hırsızlık kesinlikle haysiyetsizce bir şey olarak kabul edilmişti ve "hırsız" geleneksel bir aşağılama sözüydü. Ancak, çıkışı itibarıyla hırsız sözü, kişinin toplum dışına itilmiş alt tabaka mensuplarından olduğunu anlatırdı. 17. yüzyıldan itibaren, yerleşik sınıfların mensupları, ekonomik hususlarda güvenilir bilinmekten gurur duyar oldular. İflas da aynı şekilde utanılacak bir şey kabul edilmeye başlandı. Örneğin 17. yüzyıl Dijon'unda, ekonomik dayanışma erkekler için temel şeref kaynağıydı ve "hırsız", "*banqueroutier*",* "çalınmış mal satıcısı" ("*receiver*") sözleri yaygın hakaretlerdi. Bu son söz, başkasının ustabaşını kaçak olarak çalıştıranlar için de kullanılırdı. Seksüel adap bile, kadınlar için olageldiği gibi, erkekler için de bir şeref kaynağı haline geldi.[156] 16. yüzyıl sonundan 19. yüzyıl ortalarına kadar Wilster'deki çatışmaları inceleyen Mohrmann'a göre bu dönemde, "hakikate bağlılık, dürüstlük, disiplin ve lekesiz bir soydan gelmek" temel şeref kaynakları haline gelmiş, "buna karşılık dindarlık ve cesaret, artık eskisi gibi şeref konusunda belirleyici değildi."[157]

Medenilik anlayışı giderek, toplumsal ilişkilerde barışçıllık merkezinde şekillenmeye başladı. Başlangıçta, zarif bir saray adamının ideal özellikleri arasında, gerektiğinde tarz sahibi bir dövüşü yerine getirmek de vardı. 1673'te bir İngiliz yazarı, medeniliğin üç bileşeni olduğunu söylemişti: "Sözle veya davra-

155 Beattie, 1986: 132-9; Shoemaker, 1999 ve 2001.

(*) Müflis; kendi kusuruyla batkın duruma düşmüş kişi – ç.n.

156 Farr, 1988: 166, 187-91.

157 Mohrmann, 1977: 239.

nışla başkalarını incitmemek, onlara saygısızlık etmemek, sövmemek ya da onları küçük düşürmemek; başkaları tarafından incitilmemek ve hakarete uğramamak; başkaları için tüm güç vazifeleri ve olağan iyilikleri yerine getirmeye hazır olmak." İkinci bileşen, hakaret ya da küçük düşürücü bir eylem olarak yorumlanması mümkün her şeyi o şekilde kabul etmemek gerektiğini ima ediyordu. Gerçek anlamda kibar bir adam, her şeyi *point d'honneur** yapmak yerine, bazı davranışları görmezden gelmeliydi. 18. yüzyılda bu tür davranış İngiliz seçkinleri arasında olduğu gibi, Fransa ve İtalya gibi memleketlerde de yayıldı. Medeni tutumun öç alma isteğine sınırlama getirmesinin de katkısıyla, erkek şerefi artık fiziksel cesaretle bütünleşik görülmekten uzaklaşmaya başladı.[158]

Paradoksal şekilde, Hıristiyanlığın geleneksel erkek şeref koduna hücumu, sertliğini azaltarak değişime katkıda bulundu. 1700'den hemen sonra, bazı dinbilimciler ve din merkezli ahlakçılar farklı bir ağız benimsediler. Selefleri şerefi tamamen reddetmiş ve özellikle düelloyu kötülemişlerdi. O kadar uzlaşmaz şekilde hücumda bulunuyorlardı ki, kilise dışından sadece sofuları etkileyebiliyorlardı. Kalan kesim büyük ölçüde, ahlakçıların uyarılarını kulak arkası ediyordu. Bununla birlikte 18. yüzyıl başlarının birkaç Hıristiyan filozofu, şerefin itibarını kısmen iade etmişti. Bunlar hâlâ fiziksel şiddeti kötülüyorlardı ama erkeklerin şeref ve haklarını barışçıl yöntemlerle savunmalarına cevaz vermişler, böylece şeref anlayışının ruhanileşmesini desteklemişlerdi.[159]

Robert Shoemaker hakaret hakkındaki ayrıntılı araştırmasında, Londra özelinde, şerefin ruhanileşmesi şeklindeki atılımı ortaya koymaktadır. 1700'den hemen önce, çeşitli taraflar eliyle, hakaretler ani bir çıkışa geçmişti ki, Shoemaker bunu şiddetin azalmaya başlamasıyla ilişkili görmektedir. Hakaretlerdeki artış, geçici bir süreliğine daha çok erkeğin, şereflerinde yara açılmasına saldırarak değil de, bir karşı hakaretle tepki verme-

(*) *Point d'honneur/point of honor*: Şeref meselesi – ç.n.

158 Burke, 2000: 37.

159 Spierenburg, 2006b: 15-16.

sine yol açmıştı. Lakin 1720'den başlayarak, şiddetin yanı sıra hakaretlerin sıklığı da azalmaya başladı. Shoemaker bunu hem nicel hem nitel verilerle ortaya koyar. Üstelik hakaretin işlevleri de değişiyordu. Bir kere, hakaret eskisi kadar aleni yapılmıyordu. Geleneksel şeref anlayışına göre, birinin itibarını zedelemek isteyen kişi, çok sayıda insanın bundan haberdar olmasını sağlamaya dikkat ederdi. Bir hakaretin etkili olması için, aleni olması gerekirdi. 18. yüzyılda, hakaretler giderek sokakta değil de, kişinin evinde, dükkânlarda ya da birahanelerde dillendirilmeye başlandı. Aynı zamanda, hakaretamiz sözlerin sosyal kudreti de azalıyordu. Geçmişte, insanlar doğruluğu teyit edilmemiş hakaretler yüzünden müşterilerini ya da arkadaşlarını kaybedebilirlerdi. Hakaretamiz söz, kişinin itibarına zarar verebilir, başka insanların o kişiyle görüşmeyi kesmelerine yol açabilirdi. 18. yüzyılda, kötüleyici sözlerin kişinin itibarını zedelemesi için, en azından doğru olmaları gerekirdi. Nihayet, yüzyıl ortasından itibaren, hakaretle ilgili şikâyetler giderek sözlerin kendisi üzerinde değil de, bu sözlere eşlik eden tehdit, tükürme, dövme ve benzeri eylemler üzerinde yoğunlaştı. Yüzyılın sonunda, gerek erkek gerekse kadın şerefi, uluorta tartışılması uygun düşmeyen özel bir mesele olarak görülmeye ve eskide kalmış bir taşra etkinliği olarak hor algılanmaya başlandı. 19. yüzyıl başında, sözlü saldırılar eyaletlerde de azaldı. İnsanlar giderek kendilerini, kimlikleri içsel, "hakiki" bir özbenlik tarafından belirlenen bireyler olarak görmeye başladılar.[160]

Edebiyat da bir diğer önemli kaynak oluşturuyor. 18. yüzyılın ikinci yarısında, yeni bir erkek şerefi anlayışına geçiş, yüksek edebiyatta olduğu kadar, popüler eserlerde de izlenebilir. Mesela 1770'lerde sabun köpüğü işler üreten Hollandalı yazarlar, gizlice fahişeleri ziyaret eden ya da müşterilerini kazıklayan sözümona mazbut vatandaşları ifşa etmeyi, bir spor bellemişlerdi. Yazılarında birbirlerine de gaddarca saldırıyorlardı. Meslektaşlarından biri her zaman bir "şeref hırsızı" olmuş, kendi mali kazancı için arkadaşlarının itibarını beş paralık etmişti. Bu yazarların el üstünde tuttukları şeref modeli, ailesi-

160 Shoemaker, 2000.

ni yasal yollardan geçindiren lekesiz kocanın şerefiydi. Bu şeref, şiddet uygulamak ya da uygulatmak konusundaki yeterliliğiyle saygı toplayan maço erkek idealinden çok uzaktı.[161] 18. yüzyıl sonunun Alman romancıları ve filozofları şerefi içsel erdemle eş görüp, bu şerefin sıradan ya da büyük, her edepli erkekte bulunduğunu kabul ediyorlardı. Kişisel şerefin son derece önemli olduğunu söyleyen Fichte, şunları ekliyordu: "Bu şerefi başkalarının benim eylemlerimle ilgili yargıları değil... benim onlarla ilgili yargılarım belirler."[162] Fichte kendi şerefinin derecesini tamamen kendi başına belirleyebileceğini düşünürken, modern sosyal bilimciler şerefin her zaman başkalarının yargılarını içerdiğini bilmektedir. Ama yargıların ölçütleri giderek, kişinin ahlaki ve kültürel meziyetlerine dayanmaya başlamıştı.

Kültürel bir hareket olarak Aydınlanma, hem ruhanileşme sürecini desteklemiş hem de şerefin demokratikleşmesine katkıda bulunmuştu. 18. yüzyılda, şerefin sadece Prensten kaynaklandığı şeklindeki fikirde bedenle kurulan bağlantı zayıfladıysa da, bu fikrin seçkinci niteliği devam etti. Montesquieu hâlâ, tebaanın hükümdarlarına hizmet ederek şeref konusundaki arzularını göstermesine izin verildiği sürece, monarşinin en iyi şekilde işleyeceğini savunuyordu. 18. yüzyılın ikinci yarısında ise yazarlar, kralı memnun etmeyi değil de, kişinin vatandaşlık görevlerine bağlılığını ve ticari dürüstlüğü temel şeref kaynağı olarak kabul etmeye başladılar. İlkesel olarak herkes bir vatandaştı. Şerefin gerçek barınağı ruh olduğuna göre, bedene yapılacak tacizler şereften bir şey eksiltemezdi. Mütecavizin bedenine yapılacak saldırılar da, saldıranın şerefini onaramazdı. *Encyclopédie*'nin birkaç maddesinde yeni şeref anlayışı savunulmakta, şiddete karşı çıkılmakta ve düelloyla alay edilmektedir.[163]

---

161 Spierenburg, 2004: 136-7.

162 "Diese Ehre setze ich keineswegs in das Urtheil anderer über meine Handlungen ... sondern in dasjenige, das ich selbst über sie fallen kann." Akt. Jones (George), 1959: 154.

163 Shovlin, 2000; Brioist, vd. 2002: 379-413.

Demek ki şerefin ruhanileşmesi ile barışçıl bir yaşam tarzının yaygınlaşması yakından ilişkilidir ama kişiler arası şiddetin reddedilmesiyle açık bir bağlantıyı gösteren veriler büyük ölçüde dolaylıdır. İnsanların hakaret, iftira ve çatışmaları mahkemeleri ve yargıçlara taşımaya daha hazır hale geldiğini biliyoruz; mesela İsveç'te durum böyleydi.[164] Bu dönüşüm yalnız sıradan insanları değil, özellikle düelloyla ilgili tutumları bakımından seçkinleri de etkiledi. Aynı zamanda, prensler ve hükümetler aristokrasi için özel şeref mahkemeleri kurdular. Aristokratlar, düello yapmak yerine ihtilaflarını yargıya taşımaya ve itibarlarını bu yolla kurtarmaya teşvik edildiler. Fransa'da *Maréchaux de France** 1651'den itibaren, şeref ve itibarla ilgili ihtilaflar için özel bir mahkeme gibi hareket ettiler. Fransız şeref mahkemesinin kuruluşuna düelloyla ilgili formel bir yasaklama eşlik etmişti; İngiliz Parlamentosu düello karşıtı belgeyi 1819'a kadar kabul etmedi.[165]

18. yüzyıldaki seçkin düellolarının boyutu araştırmacılar arasında tartışma konusu olmuştur. Bu düelloların Alman aristokratları arasındaki yaygınlığını sürdürdüğüne kuşku yoktur. İrlandalılar da hevesli düellocular olmaya devam ettiler ama bu karşılaşmalardaki ölüm oranı gittikçe düştü. 1800 tarihli Birleşme Yasası (*Act of Union*) ve İrlanda Parlamento'sunun lağvedilmesiyle, o tarihe kadar süren büyük bir tartışma ortadan kalktı ve düello gözden düştü.[166] Fransa'da, 18. yüzyılın başında ve 1730-50 arasında büyük cezai takibat dalgaları vardı. Paris'teki vücut muayene raporlarından anlaşıldığı üzere, insanların çoğu kılıçla öldürüldüğü için, Brioist vd. cezai takibat rakamlarının gerçek tutumu yansıttığına ve aristokratlar da dahil olmak üzere birçok erkeğin, gizlice düello yapmayı sürdürdüğüne inanmaktadırlar.[167] 1712'de İngiltere'de yaşanan ve kötü anısı olan bir aristokratik düelloda Hamilton Dükü'yle Lord

164 Österberg ve Sognar, 2000: 84; Kaspersson, Godfrey vd., 2003: 78-9 içinde.

(*) Fransa Mareşalleri – ç.n.

165 Billacois, Garnot, 1996: 251-6 içinde; Peltonen, 2003: 135-8, 207-12.

166 Kelly, 1995: sıklıkla geçiyor.

167 Brioist vd., 2002: 245-6, 323.

Mohun, Hyde Park'ta dövüşmüşler, ikisi de hayatını kaybetmişti. Öte yandan, 18. yüzyılda düelloya muhalefet yoğunlaştı. Barışçıl sosyal ilişkilerin önem kazanmasıyla uyumlu olarak, artan sayıda insan düellonun medenilikle uyuşmadığını savunmaya başlamıştı. Onlara göre gerçek medenilik dış görünüşe, teatral kibarlığa ve başkalarının fikirlerine değil, içten gelen iyilikseverliğe dayanmaktaydı.[168] 1730'lardan başlayarak, İsviçre Konfederasyonuyla müttefik bir cumhuriyet olan Cenevre'de, düello üzerinde ağır bir baskı uygulanmaya başladı. Düello yapanlar ağır suçlu damgası yiyor, hasımlarını öldürdükleri zaman idam cezasını hak ediyorlardı. Düello ölümle sonuçlanmadıysa, haysiyetsizce bir ceza verilmesi iyi bir fikir olarak görülüyordu; bu ceza sonucunda taraflar, kurtarmaya çalıştıkları şereften de oluyorlardı. Savcılar düelloyu eskide kalmış, toplum antlaşmasına ve genel olarak cumhuriyet törelerine aykırı bir âdet olarak kabul ediyorlardı.[169]

18. yüzyılda bıçakla yapılan halk düellolarının sıklığı konusunda da, benzer belirsizlikler söz konusudur. Emin olduğumuz tek şey, bu halk düellolarının sürekliliği ya da sona ermesiyle ilgili bölgesel farklılıklardır. 19. yüzyılda bile Avrupa'nın bazı kesimlerinde halk düelloları devamlılığını ve canlılığını sürdürüyordu. Amsterdam'da, halk düelloları özellikle 1690 ile 1720 arasında, şehrin öldürme oranındaki geçici bir yükselişle kesişmek üzere çoğalmıştı; bu denizcilerin şiddet olaylarına en fazla karıştığı dönem ve müzik salonlarının en parlak dönemiydi. O tarihten sonra bire bir bıçak kavgaları, muhtemelen sokak ve taverna hayatından büyük ölçüde çekildiği için, şehir kayıtlarında daha az görülür oldu. Bunun yanında, katillerin kaçışına yardım edenlerden de bahsedilmez olmuştu. Dahası, on ya da yirmi yıl sonra, bıçak dövüşçülerine sopayla karşı koyan vatandaşlardan da nadiren bahis geçmeye başlamıştı. Görünüşe göre, 18. yüzyılın ikinci yarısında, sadece görece marjinal kalmış Aşkenazi Yahudileri halk düelloları yapar oldular. 1768'de bunlardan ikisi, bir hırsızlık ganimeti yüzünden

168 Peltonen, 2003: 210, 223-62.

169 Porret, 1992: 163-77.

kanlı bir kavgaya girişmişlerdi. Katil, Paris'e kadar kaçmış ama altı ay sora Avusturya Hollandası'ndaki* Bruges'de tutuklanarak ülkesine iade edilmişti; bu da tehlikeli suçluların yakalanması konusunda uluslararası işbirliğinin giderek arttığına işaret etmektedir.[170]

Erken modern dönem boyunca, kişiler arası erkek şiddetiyle ilgili büyük bir korkunun izlerine rastlanmıyordu. Zamanın görsel sanatlarında bıçak kavgalarının temsillerine pek yer verilmezdi. Ucuz çizimlerde çoğu zaman, aile içinde ya da başka şaşırtıcı koşullar altında gerçekleşen, az rastlanır türde cinayet vakalarına yer verilirdi. Ressamların cinayet temsilleri savaşın dehşetiyle, asker kaçakları ve terhis edilmiş askerlerden gelen tehlikeler üzerine yoğunlaşmıştı.[171] Kötü namlı haydutlar afişlerde ve kitapçıklarda sıkça betimlenirdi ama eşkıyalığın sebep olduğu sıkıntı anlamında şiddetten ziyade hırsızlık üzerinde durulurdu. Genel olarak, erken modern dönem insanları fiziksel olarak incinmekten çok, mallarını kaybetmekten korkarlardı. Korkulan suçlar, temelde mülkiyet suçlarıydı.

Öldürme oranlarındaki büyük düşüşün ağırlıklı olarak erkek saldırganlığındaki azalışa bağlı olduğu kolayca söylenebilir. Bunun gerisinde bir tek etmen değil, Elias'ın kuramıyla uyumlu birkaç bağımsız gelişme vardır. Erkek kavgalarındaki ayrışma çok hayati, aracı niteliğinde bir süreç kuruyordu. Tüm memleketlerin üst tabakasındaki inanç, bir beyefendiye uygun düşenin düello yapmak olduğu şeklindeydi. Düellodan saymadıkları bıçak kavgasını, aşağı tabakadan insanların aşağılık bir meşgalesi olarak görüp, sıradan kavga-gürültüyle aynı sınıfa koyuyorlardı. Bu tutum daha aşağılara öylesine sirayet etti ki, 1700'de Amsterdam işçi sınıfının saygın üst tabakasındakiler bile bıçak kavgalarından kaçınıyorlar ve gerekirse, kendilerini sopayla savunmayı tercih ediyorlardı. 18. yüzyılda, resmi düellonun da üst sınıf erkekleri arasındaki hâkimiyeti azaldı; yalnız

(*) *Austrian Netherlands* (1713-95): Alçak Memleketler'in güney kesiminde yer alan, yaklaşık olarak bugünkü Belçika ve Lüksemburg'a denk gelen topraklar.

170 R.A. 429, s. 79, 111, 156, 233.

171 Örn. bkz. Fishman, 1982.

bu söylediğimiz, Alman bölgeleri ve muhtemelen Paris için daha az geçerliydi. Düelloya karşı çıkan üst ve orta sınıf mensupları, seslerini daha çok çıkarır oldular. 18. yüzyılda seçkinler, ortalama olarak daha barışçıl hale gelmiş, bu da diğer grupların barışseverlik eğilimlerini artırmıştı.

Şiddet içermeyen bir yaşam tarzını başlatan seçkinlerin barışçıllaşması olgusu, devletin biçimlenme süreçlerine çok şey borçluydu. Asilzadeler ve yüksek düzeyli bürokratlar, prenslik mahkemeleri gibi, davranışlarını kısıtlayan ulusal merkezlere bağlı hale geldiler. Bu süreç yeni monarşilerde başladı ve Avrupa devlet sisteminin pekişmesinden sonra hız kazandı. Bu sistemin varlığı daha küçük ve daha az merkezileşmiş bölgelerde de hayatı etkiledi. Şehirleşme de devletin biçimlenmesi kadar hayati bir etmendi. Mesela Hollanda şehirlerindeki aristokratlar, İsyan'dan* başlayarak, dolayısıyla Avrupa devlet sisteminin pekiştirilmesinden önce, görece barışsever bir yaşam tarzına övgüyle yaklaşmaya başlamışlardı. Erken modern dönemde şehirlerin toplam sayısı arttı ve çoğu şehir büyüme gösterdi. Geniş kitleler içinde yaşamanın muhtemelen barışçıllaştıran bir etkisi olmuştu; ancak bu etkiyi tam olarak belirlemek zordur ve şehirlerde bıçak kavgaları yaşanmaya devam ediyordu. Bununla birlikte 18. yüzyılın sonuna doğru, Güney Avrupa müstesna olmak üzere, bıçakların kullanıldığı ciddi şiddet olayları daha çok taşraya özgü hale gelmiş gibidir.

Şehirleşmenin, devletin biçimlenişinden daha önemli olduğunu düşünmek için bir sebep yoktur. Örneğin İngiltere'de erken bir tarihte, Kent ve Essex gibi kırsal bölgelerde adam öldürmeye karşı çıkılmaya başlanmıştı. Amsterdam, 1540'larda ekonomik olarak önem kazanmaya başladı ve 1590'da, öldürme oranı 20'nin üzerinde olan şehir, daha o zaman 60.000 kadar nüfusa sahipti. Üstelik Fransa için güvenilir oranlara sahip olmamamız, şehirlerin büyümesine kıyasla bürokratik merkezileşmenin katkısını kestirmemizi güçleştirmektedir. İskandinavya'da bü-

(*) Hollanda İsyanı (1568-1609), Alçak Memleketler'deki On Yedi Eyalet'in İspanyol İmparatorluğu'na karşı gerçekleştirdiği isyandı. Bağımsız Hollanda devletinin kurulmasına ve Seksen Yıl Savaşları'nın başlamasına yol açmıştı – ç.n.

rokratik merkezileşme daha ziyade belirleyici olmuş, 1600 ile 1800 arasında yüzde yirmilik azalmayla, oranlardaki en büyük düşüş burada gerçekleşmişti. Nihayet, bir kültürel etmen olarak şerefin ruhanileşmesi, erkek şiddetindeki düşüşle iç içe geçmişti. Muhtemelen bu süreçler, ikisi de öncelik kazanmadan birbirlerini desteklemişlerdi. Her iki süreç de yeni erkeklik modelleri üretmiştir. 1650'lerde oğlanlara sertlik öğretilir, bazen yumruk ve sopayla dövüşmeleri beklenirken, 1750'de böyle bir durum gözlenmiyordu.[172] Demek ki erkek dövüşlerinin azalması, kültürel, demografik ve politik gelişmelerin birbirinden bağımsız olarak rol oynadığı, toplumdaki genel bütünleşme ve ayrışma süreçlerinin bir parçasıydı.

172 Foyster, 1999b.

4

Ataerkillik ve Halinden Memnun Olmayanlar: Kadınlar ve Ev İçi Ortam

Emilie Breil, Cenevre Şehri'nin batısındaki sevilen bir mesire olan Cauroge'de, kahvehane işleten anne-babasıyla birlikte yaşıyordu. Cenevre Cumhuriyeti, oraya bir teokrasi kurmak için gelen Jean Calvin ve kitaplarını yazmak için oradan ayrılan Jean-Jacques Rousseau gibi ünlü sakinleriyle övünürdü. Emilie'nin daha alçakgönüllü bir şöhreti vardı. İlk adı sadece iki olayda anılmıştı, çünkü hemen herkes ona *la fille Breil** derdi. Adının kötü bir şekilde duyulması 1760'a denk geliyor. Olanlar bir pazar günü duyuldu; altı genç erkekten oluşan bir grup, aralarında usta bir cerrah da olmak üzere, Cauroge'in pek çok hanından birinde akşam yemeği için bir araya gelmişler ve ardından, kahvehaneye uğramışlardı. İşletme sahibi hanıma kızının nasıl olduğunu sorduklarında, onun hasta yattığını öğrendiler. Usta cerrah kibarca yardımcı olmayı önerdi ve anne bir an tereddüt ettikten sonra, onu yukarı çıkardı. Cerrah, Emilie'nin bir adamla düello ederken kolunu yaraladığını öğrendi.

Kavga önceki çarşamba günü, 19 Kasım'da gerçekleşmişti ama tam olarak ne yaşanmıştı? Hiç görgü tanığı yoktu ve belli ki mahkeme, yaralı kolu yargılanmaya engel teşkil etmeyecek

(*) "Breil'lerin kızı" – ç.n.

olan şüpheliyi sorguya çekmek için, koşulları yeterli görmemişti. İfadeler kulaktan dolma bilgilere dayanıyordu ve sadece iki tanık vardı –usta cerrah ve bir başka genç adam– ve bunlar da hikâyeyi Emilie'nin kendisinden dinlediklerini beyan etmişlerdi. Belli ki, gruptakilerin kahvehaneye uğramalarının sebebi, söylentileri önceden duymuş olmalarıydı. Bazıları Emilie'nin rakibine meydan okuyup onu şehir surlarına çağırdığını, bazıları tesadüfen orada karşılaştıklarını düşünüyordu. Tüm ifadelerde tekrarlanan şey şuydu: Bir *monsieur* yaşadığı maceraları ballandırarak anlatırken, herkese Emilie'yle ve onun arkadaşı Rosalie'yle yattığını söylemişti. Emilie bu yalanı ona ödetmek istemişti. Birkaç tanığın daha önce gördüğü, gümüş rengi bir kılıcı vardı. Bir adam kılıcın kendisine ait olduğunu iddia etmiş, birkaç gün önce kılıcı Emilie'nin babasına bıraktığını belirtmişti. Surlarda, Emilie önce karşısındakinin suratına tokat atmıştı. Sonra kılıcını çekerek bağırmıştı: "Kolla kendini de, Emilie'yi tanı." Adam tereddüt etmiş ama sonunda o kılıcını çekmişti. Belki vaziyeti yeterince ciddiye almadığından, yaralanmış ve yere düşmüştü. Emilie onunla ilgilenmek için diz çöktüğü anda, adam onu koluna bir darbe vurarak, ağır bir yara açmıştı. Bu kalleşçe harekete çok öfkelenen Emilie, kılıcını adamın vücuduna saplamıştı. Bir cerrahın adamla ilgileneceğine güvenerek oradan ayrılan kız, Rosalie'nin çağırdığı bir at arabasıyla eve dönmüştü.

Belki bütün bunlar uydurmaydı. Sözü edilen adam hiç ortaya çıkmadı ve tanıklar onun kim olduğu konusunda fikir birliğine varamadılar. Burnay, Beurlin, Beranger ya da benzeri adı olan bir Fransız'dı ama Deschamps diye de biliniyordu. Bazılarına göre Paris'ten yeni gelmişti. Savcılık görevlileri düellocuyu ölü ya da diri olarak bulmak için boş yere arandılar. Arama devam ederken, kasabada dedikodular kesilmiyor, çoğunluk adamın ölmüş olduğuna inanıyordu. Görevliler tutanaktaki tüm isimleri araştırdılar ve sonunda 20 yaşındaki, Cenevre vatandaşı Jacop Beranger'e ulaştılar. Adam kısa ifadesinde, Breil ailesinin kızını yalnız bir kez kahvehanede gördüğünü ve hikâyenin tamamen uydurma olduğunu düşündüğünü söyledi. Mahke-

me dosyayı geçici olarak "*plus amplement informé*" ile kapattı; bu, yeni bilgiler elde edilene kadar davanın açık kalacağı anlamına geliyordu.[1] Yani olayın gerçekliğinden emin olamıyoruz. Ama her halükarda, ister Emilie Breil hikâyeyi uydurmuş, isterse gerçekten bir düelloda dövüşmüş olsun, her şey gayet istisnaidir. Her iki senaryoda da, halkın duyduğu hayranlık değişmeyecektir, çünkü onlar anlatılanlara inanmıştır.

Böyle sıra dışı bir hikâyeyi niçin bu bölümün girişine koyduk? Cevap basittir. Cinayetlerin kurbanı ve faili olarak kadınlar ve yakın ilişki içinde bulunulan kişiler söz konusuysa, hiçbir vaka standart değildir. Kadın ve şiddetle ilgili akademik söylem çoğu zaman, kadınların kurban seçilmesi sorunu etrafında döner. Kuşkusuz, istatistikler de bu hali doğrulamaktadır. Lakin bazı kadınlar sadece kurban değildi ve kendi kavgalarını verdiler. Ev ortamı dışında şiddete başvurduklarında, bunu genellikle başka kadınlara saldırarak yaptılar. Bu durum, Emilie Breil'in vakasını iki kat istisnai yapmaktadır: Emilie azınlık içinde azınlıktı. Yine de gayet geleneksel bir dürtüyle hareket etmişti. Çağlar boyunca bir kadının en değerli varlığı sayılan iffetini ve itibarını savunmuştu. Bir kadının düello yaptığı şeklindeki heyecanlı haber yayılınca halk hayranlık duygusuna kapılmış, Emilie'yi kendi başına bir şahıs olarak değil de, birinin kızı olarak değerlendirmişlerdi. Her şeyden fazla, "Emilie'yi tanı" bağırışı, bu vakayı erkek erkeğe şiddetle kıyaslama tavrımızı haklı çıkarıyor. Sorgulanan kişilerden sadece birinin Emilie'ye atfettiği ve gerçekten söylendiğine emin olamadığımız bu söz, yine de çağına özgü bir düşünce tarzını ortaya koymaktadır. Hikâyenin versiyonlarından birine göre, adam başka iki kadınla yatmış ama bunların Emilie ve Rosalie olduklarını söylemişti. Emilie karşısına dikildiğinde, isimlerini vermiş ve onları tanıyıp tanımadığını sormuş, adam da "evet" diye yanıtlamıştı. O zaman kız, "Ben Emilie'yim. Beni tanı." demişti. Eski zamanlarda "tanıma"nın ikinci bir anlamı vardı; "cin-

1 Archives d'Etat de Genève, PC, nr. 10820 (1760). Michel Porret'ye, tüm dosyanın fotokopisini tedarik ettiği için minnettarım. Ayrıca bkz. Porret, Garnot, 1996: 182 içinde.

sel anlamda" imasını taşır, birisiyle seksüel ilişki kurulduğunu anlatırdı. Emilie şöyle demek istemişti: "Beni tanıdığını ortalık yerde anlatıp durdun, şimdi beni gerçekten tanıyacaksın." Gösterdiği tepki, önceki bölümde aktardığımız Bothwell Kontu'nun davranışına çok benziyordu: Emilie de yapılan hakareti, şiddetli bir tarzda sembolik olarak yinelemişti.

Bir yahut daha fazla kadının yer aldığı hemen her şiddet eyleminde rolü olan kadın şerefini, bu bölümün merkezî teması olarak belirledik. İlk bakışta, bu kafa karıştırıcı gelebilir. Şeref yüksek oranda cinsiyetçiydi. Ruhanileşmenin ortaya çıkmasından önce erkek şerefi fiziksel kahramanlık ve korumacılığa dayanırken, kadınların şerefi cinsellikleriyle yakından bağlantılıydı. Bir kadının itibarı her şeyden önce, hakkında uygunsuz laflar edilmemesine ve büyüyle ilgili inançlar yaygın olduğundan, cadılıkla uğraştığı söylentileri çıkmamasına bağlıydı. Karşıt olarak, evli ya da bekâr bir kadını baştan çıkaran adamın itibarı zarar görmez, tersine artardı; kadını nüfuzu altında bulunduran erkeğin şerefi açısından ise bu, ağır bir darbeydi. Aldatılan kocanın payına özellikle, alay edilmek düşerdi. Şerefin kaynaklarına ilişkin ayrım, cinsiyet rollerinin erkeklere etkin, kadınlara ise edilginlik atfeden bölümlenişiyle paraleldi. Erkek, hakkında konuşuluyorsa; kadın ise hakkında konuşulmuyorsa şerefliydi. Gelin görün ki kadınlardan istenen edilginlik onların şiddetten uzak durması beklentisini doğururken, erkeklerle kadınlar arasındaki etkileşim, özellikle erkek ve kadın şerefi, sık sık çatışmalara, dolayısıyla şiddete yol açıyordu. Söz konusu karışıklık yüzünden çıkan vakalar, 18. yüzyıldaki öldürme ve saldırı vakaları içinde azınlık olarak kalsa da, bu suçların toplumsal bağlamı hakkındaki kavrayışımızı artıracaktır.

Çoğunlukla aileler arası sorunlardan çıkan erkek erkeğe kavgaların sayısal baskınlığı, bu kalıbın dışında kalan vakaları toplu olarak değerlendirmemizi ve bunları bir bütün kabul etmemizi haklı kılacaktır. Buna çekirdek aile içinde gerçekleşen çok az sayıdaki erkek erkeğe şiddet vakası dahildir.

Saldırgan kadınlar

Emilie Breil'in vakası benzersiz görünümdedir. Kadınlar arasında nadiren, erkek erkeğe düello kodunu andıran kavgalara rastlanmaktadır ama referansların hepsi güvenilmezdir. 1665'teki olayları listeleyen bir Paris yıllığında belirtildiğine göre, 25 Mayıs'ta "isimleri bilinmeyen iki hanım, Paris'e iki kilometre mesafede, tabancayla düello yapmışlardı. Bunlardan biri ölmüştü."[2] Amsterdam yün eğirme evinde* kalan iki kadın, serbest bırakıldıkları zaman ölümüne bir dövüş ayarlayacaklarına yemin etmişlerdi; kullandıkları simge, bir önceki bölümde anılan bir vakadakiyle aynıydı: İki kadın bir mendili ortadan yırtmışlar, parçaları aralarında bölüşmüşlerdi.[3] 1636'da Jusepe de Ribera, çağdaşlarının o tarihten 80 yıl önce Napoli'de gerçekleştiğine inandıkları, iki kadın arasındaki bir düelloyu resmetmişti.[4]

Avrupa'nın öldürme ve saldırı kayıtlarında her zaman kadın failler de olmuştur. Günümüzle kıyaslandığında bunlar küçük bir azınlık teşkil etmeye devam ettiklerinden, eğilimlere bakmak boşunadır. Kadınların şiddet eylemleri içindeki yeri, zaman içinde çok daha fazla değişim gösteren genel suç tablosu içindeki yerlerinden farklıdır. 17. yüzyılda, kadınların işlediği suçların payı yüzde 30 ile 40 arasında, bazen daha da yüksekti. Bu pay 18. yüzyılda biraz düştü ve 1800'den sonra düşmeye devam etti; ta ki 20. yüzyıl başlarında yüzde onluk modern çağ rakamına ulaşıncaya değin.[5] Öte yandan, kadınların ağır suçlar içindeki yeri, bu değişime karşı izatefen dirençliydi.

---

2 Akt. Lebigre, 1991: 11.

(*) *Spinhouse* (*Spinhaus*): Amsterdam'da 1645'te açılan *spinhouse*, kadınlara ayrılmış ilk cezaeviydi. Kadın mahkûmlar burada tekstil sanayii için yün eğiriyorlardı – ç.n.

3 Van de Pol, 1996b: 38 (tarih belirtilmemiştir).

4 Mantecón (Tomás), "Long-term changes of ritualized interpersonal violence. The early modern Spanish *desafíos*." "Crime, Violence and the Modern State" konferansında (Rethymon, Yunanistan, Mart 2007) sunulan bildiri.

5 Feeley ve Little, 1991 ve Malcolm Feeley ile Hadar Aviram'ın basılacak olan kitabı.

Resim 4.1. *Isabella de Carazzi ile Diambra de Pottinella'nın Düellosu*, Jusepe de Ribera, 1636. İzin alınarak basılmıştır. (© Museo Nacional del Prado)

Eisner'e göre Ortaçağ'dan 20. yüzyıla kadar kadın faillerin payı normal olarak –öldürme, saldırı ve soygun bir arada olmak üzere– yüzde 5 ile 12 aralığında yer alıyordu. Üst sınır yaklaşık olarak yüzde 15'ti.[6] Akla yakın bir hipoteze göre, kadın şiddetinin seviyesi, erkeklerle kadınlar arasındaki kudret dengesinin bir fonksiyonudur. Bu denge asırlar boyunca hep eşitsiz olagelmiş ve yakın zamanlarda vaziyet sadece birazcık değişmiştir.

Burun kesmek, hem ağır hem de kadınlara özgü bir şiddet bi-

6 Eisner, 2003: 109-12.

çimiydi. Evli kadınlar, kocalarının ilişki kurduğu kadınlardan böyle intikam almayı âdet edinmişlerdi. Fail, iffetine dar anlamda dokunulmamış olmasa da, bu agresif müdafaayı cinsel itibarını korumak için yapıyordu. İntikamcı, rakibini haysiyetsiz biri olarak işaretlemekle, kendisini dürüst bir eş olarak sergilemiş oluyordu. Evli kadının, zina eden kocasını değil de, diğer kadını suçluyor olması kayda değerdir. "Burun kesmek" terimi, alman sonucun ortalamasını anlatmaktadır; bazı failler sadece kurbanın burnunu yaralarken, az sayıda fail burnu tamamen kesip atmayı başarırdı. Kurbanın da evli olması mümkündü. 1486'da, Nuremberg sakinleri, bir Nuremberg vatandaşının karısıyla ilişkisi olan, komşu kasaba Schwabach'ın sikke ustasıyla (*coin master*) ilgili haberleri merakla takip ediyorlardı. Konsey zina eden çiftin birbirini görmesini yasaklamış olsa da, bu ikisi herkesin gözü önünde şehirde buluşmaya devam ediyorlardı. 3 Ekim'de, sikke ustasının karısı Schwabach'tan Nuremberg'e seyahat etti, dar bir sokakta pusuya düşürdüğü rakibine bıçakla saldırdı. Onun burnunu kesip koparmayı başaramadı. Konsey, failin kocasıyla birlikte tutuklanmasını emretti. Scwabach *margrave*'inin* araya girmesiyle, kısa zaman sonra ikisi de salıverildi. Sulh yargıçları sikke ustasının Nuremberg'e girmesini tamamen yasakladılar. Adamın zina suçundan mı yoksa karısının intikam eyleminden dolayı mı tutuklandığı belli değildir ama belli ki kadının, kocasıyla gizli işbirliği içinde hareket ettiği haller de vardır. Kocanın ilişkisinin sona erdirdiği ya da erdirmek istediği hallerde vaziyetin böyle olduğu anlaşılıyor; 1506'daki bir başka Nuremberg vakasında olduğu gibi. Hizmetçisini hamile bırakan bir vatandaş, 10 gulden ödeyerek onu göndermek konusunda anlaşmaya varmıştı. Karısı ve bir erkek akrabasından, parayı verirken yanında olmalarını istemişti ama parayı verdikten sonra kıza saldırdılar. Erkekler hizmetçiyi zapt ederlerken, kadın onun burnunu kesti.[7]

(*) *Margrave* (Alm. *Markgrave*): Ortaçağ'da, Almanya'nın sınır eyaletlerindeki askerî yönetici – ç.n.

7 Groebner, Schreiner ve Schwerhoff, 1995: 361-80 içinde ve Groebner, 2003: 72ff.

Rapor edilen en fazla sayıda burun kesme olayı, 1500'lerin güney Almanya ve İsviçresi'ne aittir ama bu âdet gerek coğrafi, gerekse tarihsel olarak çok daha yaygındı. 15. yüzyıl Parisi'nde, Jeanne Albiz adındaki bir kadın, rakibi üzerinde bu eylemi gerçekleştirmeyi başarmıştı. Onu bir budama bıçağıyla pusuya düşürmüş, üstüne atlayıp burnunu kesmişti.[8] 17. yüzyıl başının Londrası'nda, birkaç kadın kocalarının metresini burnunu kesmekle tehdit etmiş ama gerçekleşen şiddet, yüzdeki bir çizikle sınırlı kalmıştı. Buna "orospu işareti" denmesi anlamlıydı. Aldatılan kadının tipik intikam şekli olarak burun kesme, eski İngiliz baladlarında da yer alır.[9] Ancak 17. yüzyılda bu âdetin kadın intikamıyla bağlantısı zayıflar, zira karısına orospu diyen ve onu burnunu kesmekle tehdit eden adamlarla ilgili birkaç vaka bildirilmiştir.[10] Söz konusu âdetin, muhtemelen asıl uygulamadan ziyade temsil niteliğiyle çok yaygınlaşmış olması, bu intikam şeklinin birçok kadına uygulanabilir gibi görülmesine yol açmıştı. Bu aynı zamanda, kadınların şereflerini korumak için şiddet uygulamalarını engelleyen kodun, istisnaları bulunduğunu kanıtlamaktadır. Nihayet bu olgu, kadın şerefinin de esasen, bedenle bağlantılı olduğuna işaret etmektedir. Burnun, erkek ve kadın cinselliğiyle bağlantılı yüksek bir sembolik değeri vardı. Erkeklerde burun, üreme organını simgeliyordu ve burnun büyüklüğü, üreme organının büyüklüğüne işaret ediyordu; erkeğin burnunun kesilmesi, hadım edilmeyi simgeliyordu. Kadınlarda ise kötü şekilde yaralanmış bir burun, güzelliğin bozulması, dolayısıyla seksüel çekiciliğin azalması anlamına geliyordu.

İntikamın hedefinde diğer kadının bulunması tesadüfi değildi. Bazı kadınların özellikle evlerinde ve evlerinin yakınında bir erkeğe saldırdıkları görülmüş olsa da, ev alanı dışında böyle bir şeye pek rastlanmazdı. Avrupa'nın çeşitli yerleriyle ilgili çalışmalar, kadınlar saldırganlık gösterdikleri zaman, bu saldırganlığın erkeklerden ziyade kadınlara yöneldiğini göstermiş-

8 Cohen (Esther), 1996: 64.

9 Gowing, 1994: 32; 1996: 103-4.

10 Foyster, 1999a: 182.

Resim 4.2. *Roma'da Kavga Eden Kadınlar*, Bartolomeo Pinelli, 1809.

tir.[11] İstisnai davranışlar, farklı yorumlara sebep olurdu. Kölnlü bir komutanın karısı, gece vakti hoşnutsuz askerlerle kocası arasında çıkan bir çatışmada ona yardımcı olmaya kalkınca, askerler şöyle demişlerdi: "Erkeklerin işine karışırsan, erkekçe bir karşılık alırsın"; karşılıktan kastettikleri şey yumruktu.[12] Amsterdam'da bir adamı bıçakla yaralamak suçunun sanığı olmuş tek kadın, bunu bir yanlışlık sonucu yapmıştı. Sokakta gece yarısı, kadın arkadaşını bıçaklamak niyetindeyken, oradan geçmekte olan genç bir adam araya girmişti. Adam, bıçağı kadının elinden almak için mücadele ederken yaralanmıştı. Savcı, o saatte, üzerinde bir bıçakla sokağa çıkmasına şaşırmıştı.[13] Aslına bakılırsa, bazı yazarların savunduğu gibi, kadınlar da erkekler kadar saldırgandı ve ağır şiddet eylemleriyle ilgili dava-

11 Dean, 2001: 77; Dinges, 1994: 346; Hanlon, 1985: 259-60; van der Heijden, 1995: 27-30; Lacour, 2000: 93. Cheshire bir istisnaya benziyor: Walker, 2003: 79-81.

12 Schwerhoff, Ulbricht, 1995: 99-100 içinde (1557 ve 1620 arası).

13 R.A. 355, fo. 120vs, 124 (yıl: 1706).

larda daha az yer almaları, tamamen kadınların bıçak kullanımı konusundaki tabudan kaynaklanıyordu.

Kadınlar arası şiddet, istatistiksel olarak kadınların erkeklere uyguladığı şiddetten daha yaygın olsa da, ya önemsiz bulunup incelenmemiş, ya da genel olarak mizahi tarzda betimlenmiştir. Erken modern dönemin popüler kitapları ve piyesleri bu konuyu hep hicvetmişlerdir. Erkekler tırmalayan, saç çeken, kap kacağı birbirlerine atan kadınlara gülmüşlerdir. Erkeğin karısını dövmesi bile, en azından 17. yüzyıla kadar mizah konusu olmuştur.[14] Kadınlar arası şiddete yönelik küçümseme, edebiyat ürünleriyle sınırlı kalmamıştır. 18. yüzyılda bir polis memuru şöyle demişti: "Kadınlar arasındaki bir münakaşa kimsenin ilgisini çekmez."[15]

Bununla birlikte, kadın şiddetiyle erkek şiddetinin ortak bir bileşeni vardı: Şeref bileşeni. Kadın şiddetine yol açtığı kayıtlara geçmiş saikler genellikle, saldıranın kendi şerefini koruma çabasıyla ilgiliydi. Amsterdam'da cezai takibata uğramış tek cinayet vakasında, yetişkin bir kadın bir hakaret sebebiyle diğer bir kadına saldırmıştı. Olay kısmen ev içi şiddet niteliğindeydi. Maria Borman adındaki kurban, Jannetie Fagelaar ve 14 yaşındaki kızının da kirada oturduğu bir pansiyonun üst katındaki odada kalıyordu. Böyle odalarda kalanlar, aralarında akrabalık olmasa da, hayatlarını büyük ölçüde ortak şekilde sürdürmekteydiler. Jannetie, ateşi çıktığı için, kızından ona biraz bira almasını söylemişti. Kız döndüğünde, ev sahibi kadın onu çok geç geldiği için ayıpladı, kız da kaba sözlerle karşılık verdi. O zaman Maria merdivenlerden seslendi: "İhtiyara nasıl böyle sert davranırsın?" Artık o kadar hasta olmayan anne, kiracı arkadaşının doğru yolu göstermeye yönelik yaklaşımını değerlendiremeyerek, şöyle tepki verdi: "Sana ne oluyor? Seni hiç ilgilendirmez!" Sonra iki taraf birbirine hakaretler sıralamaya başladı. O zaman Maria, Jannetie'ye doğru yürüdü, saçını çekti ve onun evli bir adamın orospusu olduğunu söyledi. Bu son derece ağır bir hakaretti. Fahişeler bile, evli adamları müşteri

14 Wiltenburg, 1992: 188-96.

15 Farge, Dauphin ve Farge, 1997: 79 içinde.

olarak kabul eden meslektaşlarını hor görürlerdi. Jannetie aynı sözleri iade etti ve Maria onu tokatlamaya yeltendiğinde, ekmek ve sosis kesmekte kullandığı bıçağı alıp, Maria'nın göğsüne sapladı. Kurban yere düştü ve az sonra öldü.[16]

Bazı kadınlar ise maddi kazanç için öldürmekteydi. Amsterdam mahkemesi en az beş kadını, önceden planlanmamış bir soygun sırasında yahut bir parasal sorunu çözmek için cinayet işlemekten yargılamıştı. Tüm bu davalarda, kurbanlar da kadındı. Bu vakalar temelde, araçsal ve yüksek derecede tepkisel şiddet kategorisindedir. Bu kategoride erkek erkeğe şiddet vakalarından daha fazla kadın kadına şiddet vakası vardır ama Amsterdam'daki genel sayı, kesin bir sonuca varmak için fazla düşüktür ve Avrupa edebiyatı nadiren bu tür vakalara yer vermektedir.

Şeref ya da maddi kazanç için işlenmiş kadın cinayetlerinin sayısı azdır. Bununla birlikte, kadınlar her zaman yemek yapmak için bıçak kullanırdı ve bunlar bazen, ağır kültürel tabuya karşın, silah olarak da kullanılırdı. Başkentlerin merkezlerinde, çok sayıda kadın barlara giderdi. Kuvvetle muhtemeldir ki, kadın şiddeti kadar, kadınların şiddetten kaçınması da bir öğrenme sürecinin neticesiydi. Pek çok kadın kültürel edilginlik örüntüsünün dışına çıkmıyordu ve saldırdıkları ya da kendilerini savundukları zaman da, hedefte genellikle kendi cinsiyetlerinden kişiler oluyordu. Herhalde, bu edilgin kadınlar grubu göründüğünden biraz daha büyüktü, çünkü kadın sanıklar ve şahitler mahkemede, etkin rollerini kabul etmeye çekinirlerdi. Diğer grup, belli bir ölçüdeki şiddete alışkın az sayıdaki kadın, özellikle Avrupa'nın büyük kentlerinde mevcuttu. Alt sınıftan erkeklerle daha sık arkadaşlık ederler ve onlarla geçirdikleri zaman zarfında, saldırganlığı öğrenirlerdi. Muhtemelen bu saldırganlığı, erkeklerin bilinçli öğretmenliğiyle değil, taklit yoluyla geliştirmekteydiler. Saldırgan fahişeler ve genelev sahipleri için de aynı sonucu çıkarsayabiliriz. Paris ve Amsterdam'da çok sayıda kadının genelev işlettiğini belirtmek gerekiyor. Bunların birçoğu güçlü kadınlardı ve tuttukları sert adamlar fahişeleri

16 R.A. 409, fo. 187, 190vs, 204vs (yıl: 1750).

saldırıdan koruyup, ödeme yapmaktan kaçman müşterileri takip ederlerdi. Üstelik her iki şehirde de, halk fahişelerin tutuklanmaktan kurtulmalarına yardımcı olurdu. 1785'te Paris'te, bir adam birkaç kadını içeri atan gardiyanlara saldırmış, kadınların kaçmasını sağlamıştı. Bunun üzerine birkaç polis, bir pezevenk olduğunu düşündükleri saldırganı tutukladılar ama adam da, bu kez büyük bir kalabalık tarafından kurtarıldı.[17]

Kadınların yabancılar ve tanıdıkları tarafından kurban seçilmesi

Fahişelikle bağlantılı şiddet kategorisi, kadın saldırganlığı ile kadınların kurban seçilmesi arasındaki mesafeyi kapatmaktadır. Tüm korumacı önlemlere karşın, Ortaçağ'da gözlemlediğimiz üzere, fahişeler çoğu zaman sıkıntı içindeydiler. Bu sıkıntının çoğu arızî şiddet olaylarından kaynaklansa da, fahişelere yönelik şiddeti eski Roma'daki ev tacizi vakalarına kadar izlemek mümkündür. Bu törensel saldırının hedefleri arasında, özel bir müşteriyi reddeden fahişeler de vardı. Romalı erkekler tercih edilen bir ziyaretçi olmayı kişisel bir ilişkiye yakın görürlerdi, yani saldırganlar, kendisini terk edilen âşıklar gibi hisseden erkeklerdi.[18] Bazen, hedefteki kadın bir fahişe olmayabilir ama saldırgan hakaret amacıyla ya da bunun seksüel bir saldırı olduğunun altını çizmek için, ona fahişe derdi. 17. yüzyıl İngilteresi'nde, ev tacizlerinde pencerelerin kırıldığı da görülüyor, bazı evli kadınlar bile bu saldırıların kurbanı oluyorlardı. Daha tipik bir örnek olmak üzere, Jane Minshull'un vakasında, kurban bir duldu. Thomas Cowdell geceleyin iki kapıyı birden kırıp eve girecek kadar ileri gitmişti. Kadın arka kapıyı kullanarak yatak odasından kaçmış, üzerinde sadece iş önlüğü olduğu halde komşusunun evine sığınmıştı. Thomas, dehşete düşmüş çocuklara dokunmamış, Jane'in bir orospu olduğunu ve onu mahvedeceğini söylemekle yetinmişti.[19]

17 Van de Pol, 1996a: 289-90; Benabou, 1987: 480-1.

18 Cohen (Elizabeth), 1992: 609-12.

19 Walker, 2003: 52-5.

Belli ki bu kadın evinde saldırıya uğramıştı ama başka kadınlar genelevlerde, sokaklarda ve tavernalarda şiddete maruz kalmaktaydı. En yakınlardan gelen saldırılar bile ev içiyle sınırlı kalmıyordu. Kadınlar arası şiddete zaten değindiğimiz için, bu bölümde erkek arkadaşlar, tanıdıklar ve yabancılar eliyle kadınlara yönelik olarak gerçekleştirilen öldürme ve saldırı vakalarını inceleyeceğiz. Nicel çalışmalar genellikle, kadınları kurban seçenlerin onların yakınları olup olmadığına bakmaz. Üstelik vücut muayene raporlarında çoğu zaman, faillerle ilgili yeterli bilgi bulamayız. Bununla birlikte söz konusu raporlar, kurbanın cinsiyetini belirlemek için en güvenilir kaynaklardır. Bu durumda da, Eisner'in veri tabanı en kapsamlı enformasyonu sunar. Eisner'e göre öldürme vakalarında kadın kurbanların oranı 13. yüzyılla 16. yüzyıl arasında yaklaşık yüzde 7, 17. yüzyılda yüzde 13 ve 18. yüzyılda yüzde 27'ydi.[20] Ancak bu artışın büyük oranda, ev içi cinayet vakalarının payındaki artıştan kaynaklanıyor olması muhtemeldir. Erken modern dönem Cenevresi'nde kadın cinayet kurbanlarının oranı yüzde 10'un biraz altındaydı.[21] 17. ve 18. yüzyıllara ait vücut muayene raporlarına göre, kadın kurbanların payı beşte birdir. Bir başka kritik bulgu da, genel öldürme oranı yükseldiği zaman, kadın kurbanların yüzdesinin düştüğüdür. Bıçak kavgalarının en revaçta olduğu dönem olan 1690'lar ve 1720'lerde, öldürme oranı 9 iken, kadın kurbanların yüzdesi sadece 13'tü. Kadın kurbanların oranı, cinayetlerin düşüşe geçtiği 1660'lar ile 1670'ler arasında 22 ve genel oranların daha da düşük olduğu 1752 ile 1816 arasında, yaklaşık üçte birdi. Genel öldürme oranı aynı zamanda, bebeklikten çıkmış çocukların ve yeni yetmelerin kurbanlar arasındaki oranıyla ve bıçaklamanın ölüm sebebi olarak yer alma yüzdesiyle, ters orantı içindeydi.[22]

Öldürme istatistikleri sadece ağır şiddeti gösterir. Erkeklerin karılarına yahut yabancı kadınlara yönelik şiddet eylemle-

20 Eisner, 2003: 118-19.

21 Watt, 2001: 61.

22 Spierenburg, 1996: 84-5.

ri, başka erkeklere yönelik şiddet eylemleri kadar yaygın olsa bile, daha nadiren cezai takibata tâbi olurdu. Böyle vakalara dair bir kodun yokluğu, erkeğin kadına olan saldırısını daha tesadüfi ve hissizce kılmaktaydı. 18. yüzyıl Londrası'nda, erkeklerin kadına yönelmiş şiddeti en fazla, tek yönlü saldırılar şeklindeydi.[23] Öte yandan, eşe yahut sevgiliye yönelmiş şiddetin, yabancı ve tanıdık kadınlara yönelmiş şiddete nazaran daha sık ölüme yol açtığını görüyoruz. Bunu, her iki kategorinin Amsterdam cinayet davaları içindeki sayılarından anlamaktayız. Yakınlar dışındaki erkeklerin kadınlara yönelik arızî şiddetinin en sık görüldüğü yerler, görece tanınmamışlık içinde yaşanılan ve oldukça geniş bir bağımsız kadınlar topluluğunun bulunduğu, büyük şehirlerdi. Küçük kasaba ve köylerde, erkeklerin iyi düşünüp taşınması gerekirdi çünkü kadının kocası, babası ya da başka bir erkek akrabası, o sırada orada değilse bile kısa zamanda olanlardan haberdar olurdu. Geçen bölümde gördüğümüz gibi, yabancıların da kadınları savunduğu bellidir.

Bir dövüş kodunun yokluğuyla uyumlu olmak üzere, erkeğin kadına yönelmiş şiddetinde, adil dövüşün kurallarını belirleyen bir yazı ya da "çatışmayı içkiyle çözmek" gibi törensel unsurlar da yoktu. Gözlemlediğimiz törensel unsurlar daha çok aşağılama repertuarına aitti. Kaba etlere şaplak vurmak, Hollandalı erkeklerin tercih ettiği bir davranıştı; bundan bazı erkekler de mustarip olmuşsa bile, asıl hedef kadınlardı. Bu küçültücü davranış yakın olma-olmama sınırının ötesindeydi, çünkü alt sınıftan erkekler habire karılarının, sevgililerinin ve hatta tanıdıkları kadınların kaba etlerine şaplak vurup dururlardı. Bu davranış küçültücü olduğu gibi, elbette öldürücülükten uzaktı, çünkü vücudun bu bölgesinde hiçbir hayati damar yoktur. Amsterdam mahkeme kayıtları, kadınların kaba etlerine şaplak vurulmasını hemen her zaman ek bir suç olarak anmakta ve daha fazla bilgi vermemektedir. Ancak, önceden tasarlanmış şiddetin sıradışı bir örneği, kadın vücudunun bu kısmına atfedilen sembolik önemi açıkça ortaya koymaktadır. İki

23 Shoemaker, 2001: 203.

adam, bilmediğimiz sebeplerle bir kadının evine girmiş ve ona saldırmışlardı. Adamlardan biri kadını yere yatırırken, diğeri onu iki kere sağ, iki kere sol kalçasından ve bir kere de sırtının tam kalça üstündeki bölgesinden bıçaklamıştı.[24] Daha tehlikeli sonuçları olan törensel bir saldırıda, hamile bir kadın karnında tekmelenmişti. Bu kürtajı simgeleyen bir eylemdi ama kolayca gerçek bir kürtaja dönüşebilirdi. Böyle saldırılar Fransa ve İngiltere'de kayıtlara geçmişti. Bir Parisli, saygı duyduğu bir hanım hakkında konuşurken, onun karnına tekme atılacak tipte bir kadın olmadığını söylemişti.[25]

Bazen bir kadın da erkeklerinkine benzer şekilde şiddetin kurbanı olarak seçilirdi; örneğin serbest bırakılan bir mahkûm, davasında tanıklık ettiği için ondan intikam almak isteyebilirdi. Daha sık olmak üzere, kadınlar meslekleri yüzünden, özellikle mekân işletmecisi olmaları münasebetiyle risk altına girerlerdi. Sarhoş erkekler, kendilerine hizmet etmeyi reddeden yahut hesabı tahsil etmek isteyen han sahibi kadınlara saldırırlardı. Bazı vakalarda kurbanlar, Emilie Breil'in annesi gibi, halka açık bir yerde kocalarıyla birlikte çalışan evli kadınlar oluyordu. Kibar bir müşteri öfkesini kocadan çıkarabilirdi ama çoğu erkek, haksızlığa uğradığını düşündüğünde doğrudan kadına saldırmaktaydı. Kadının kocası, ortalarda olup ona yardım edemeyebiliyordu. Saldırılara maruz kalan diğer han sahipleri, bekâr ya da duldu. Yardıma koşacak erkekler bulunduğu zaman bile, işler çığırından çıkabiliyordu. Haute-Auvergne'deki bir kır tavernasında, işletmeci Anne Guion, Bernard de Conquans'dan hesabı ödemesini istemişti. Kadının isteğini nezaketsizce dillendirdiğini düşünen De Conquans, bir küfürle tepki verdi. Hesabı zaten ödediğini, kendisini rahat bırakmazsa onu öldüreceğini söyledi. Lafını eyleme dökemeden, bazı erkek müşteriler onu dışarı attılar. Küfürler savurmaya devam eden adam, kılıcını çekip tekrar içeri girdi, yine dışarı atılınca bu kez öfkesini, orada duran hizmetçi kıza yöneltti. Niyeti kılıcının kör tarafıy-

24 R.A. 346, fo. 33vs, 34, 34 vs, 35, 40, 40vs, 41, 41vs, 100, 100vs, 101, 101vs, 105, 105vs, 106, 119.

25 Dinges, 1994: 343; Walker, 2003: 61-2; McMohan, 2004: 157.

la onu dövmekten ibaretti ama kendini savunmak için kolunu kaldıran kız, sakat kaldı.[26]

Erkekler gibi kadınlar da, mallarına yönelik saldırılarla karşılaşıyorlardı. Zaten çok kötü bir şöhrete sahip olan haydutlar, erkeklere de kadınlara da ayrım gözetmeksizin saldırıyorlardı. Sokak soyguncuları için de kadınlar kolay avdı; bıçakla tehdit edildikleri zaman mallarından vazgeçmeye, erkeklerden daha kolay razı oluyorlardı. Her konuda olduğu gibi, bunun da istisnaları vardı. Ocak ayının bir gecesi iki arkadaşıyla dışarı çıkan Jan Kijser, üç kadının sokakta yürüdüğünü gördü. Bunlardan biri kolunun altında bir yağmurluk taşıyordu. Jan'ın arkadaşları onu cesaretlendirdiler: "Bu yağmurluk alınmayı bekliyor." Jan arkadan yaklaşıp yağmurluğu eteğinden yakaladı ama kadın eşyasını bırakmadı. Jan kadını üç evlik mesafe boyunca sürükledi ama yağmurluğu alamadı. O zaman Jan bıçağını çekti. Kurban, giysisinin çeşitli yerlerinden ve hasır şapkasının üzerinden sathi şekilde yaralandı, suratında da derin bir yara açıldı.[27]

Bir kadının şapkasını ya da başörtüsünü çekip almak fiziki yaralanmaya sebep olmuyordu ama sembolik şeref ve utanç sözlüğünde bu hareketin önemli yeri vardı. James Farr'ın deyişiyle "baş bozmak" (*uncoiffing*), Avrupa'nın her yerinde kayıtlara geçmiş bir eylemdi. Bu eylemde, şeref meselesi noktasında erkek ve kadın birbirine yakınlaşıyordu. Erkeğin şapkası, onun mertlik ve erkekliğini temsil ettiğinden, başka bir erkeğin bunu alması utandırıcı oluyordu. Kadının şapkası iffet simgesiydi, dolayısıyla onu çekip almak edepsizlikti. Fail ya kurbanın zaten iffetsiz olduğunu ortaya koymaya, ya da saygın bir kadını iffetsiz göstermeye çalışıyor demekti. Her halükarda, kadının itibarı zarar görüyordu. Burgundy'deki vakalarda failler, genellikle başka kadınlardı. Eyleme sözlü aşağılamalar eşlik eder veya kurbanın başlığı çamura atılırdı. Bir *seigneur*'un aşığı olduğundan şüphelenilen bir kadın, başlığını herkese göstererek sokağa çıkıyordu.[28] Kuzey Almanya kasabası Wilster'deki "baş

26 Greenshields, 1994: 83 (yıl belirtilmemiştir).

27 R.A. 371, fo. 208, 212vs, 217, 221vs; R.A. 372, fo. 16.

28 Farr, 1991: 408-11. Amsterdam için, bkz. Van de Pol, 1996a: 80.

bozucular" kadın da, erkek de olabiliyordu. Bir kadını dövdüğünü kabul eden adam, şapkasını başından alacak kadar ileri gitmediğini söylemişti.[29] Amsterdam'daki bir vakada, fail erkekti. Birlikte içki içtiği bir kadını eve getirmiş ve yolda ona tecavüz etmeye yeltenmiş, ama kadın çığlık atmıştı. O zaman adam bıçağıyla kadının şapkasını kesip almıştı. Niyeti, kadınla yattığını ispat için şapkayı taverna sahibine göstermekti ama bunu yapamadan tutuklandı.[30]

Tecavüz ve cinsel saldırının hedefinde özellikle kadın kurbanlar vardır, çünkü homoseksüel şiddetine ilişkin tarihî veriler çok azdır. Zaman içinde, tecavüzün üç saldırı kategorisinden birine dahil olduğu düşünülmüştür: Mülkiyet, ahlak ya da şiddet. Üçüncü bakış açısı görece yenidir. Uzun süre, tecavüze bir tür mülkiyet suçu muamelesi yapıldı. Kurban kadının kendisi değil de onun koruyucusu, yani kocası, babası ya da başka bir erkek akrabaydı. Bu, kadına kendine ait bir kimlik hakkı tanımayan, son derece ataerkil bir kültürün mantığıydı. Cinsel bir saldırı, kadını koruması gereken kişinin görevini yerine getiremediği ve şerefini zedelediği şeklinde değerlendiriliyordu. Tecavüzcü, erkeğin sembolik sermayesini çalmış oluyordu ki, bunun ekonomik sermaye üzerinde de yansıması vardı. Eylem bir baştan çıkarma hadisesi ise, kadın gönüllü olarak boyun eğdiyse, yine sonuç değişmiyordu çünkü koruma ve denetim, madalyonun iki yüzü gibiydi. Ayrıca, kadının bağımsız bir şerefi yoktu; sadece kocasından ya da babasından kaynaklanan bir konuma sahipti. Avrupa'da, bu durum Ortaçağ'ın sonlarında değişmeye başladı. Kadınlar kısmen kendi şereflerini korumaktan sorumlu hale geldiler ki, bunun anlamı her şeyden önce, cinsel itibarlarını kendi başlarına korumaları gerektiğiydi. Ama tecavüzün ekonomik bir kayıp olduğu düşüncesi değişmedi. Bir kadının bekâreti bozulduğunda, bu bilhassa, onun evlilik pazarındaki değerinin düşmesi anlamına geliyordu. Reform'dan sonra, ahlakçı görüş ortaya çıktı. Tecavüz, her tür evlilik dışı cinsel ilişkiyi ayıplayan yeni medeniyet anlayı-

29 Mohrmann, 1977: 237-8, 278 (not 255).

30 R.A. 353, fo. 234vs, 240 (yıl: 1704).

şının hedefindeydi. Ahlakçılara göre tecavüz, birinci olarak yasak cinsel ilişki, ikinci olarak da saldırı içerdiğinden suç kabul edilmeliydi. Erken modern dönem boyunca, mülkiyet ve ahlak görüşleri bir arada var oldu.[31]

20. yüzyıla kadar, tecavüze kurban odaklı yaklaşılmaması, cezai takibata uğrayan vaka tipleri ve dolayısıyla bizim öğrenebildiğimiz vakalar üzerinde belirleyici oldu. Kurbanı suçlama mekanizmasıyla uyumlu şekilde, tecavüzcüler ve müdafaanın şahitleri, kadının kışkırtıcı şekilde hareket ettiğini veya en azından bu eylemden hoşlandığını savunurlardı. Erken modern dönemde, tecavüz sonucu ortaya çıkan hamilelik durumunun, tecavüz suçlamasını imkân dışı bırakacağı inancı yaygındı. Doktor Johann Gottlieb Walter 1776 tarihli yazısında buna karşı çıkarak, ahlaki bekâretle fiziksel bekâreti birbirinden ayrı tutmuştu. Bir tecavüz eyleminden sonra, kızlık zarı hasar görse bile, ahlaki bekâret bozulmadan kalırdı. Walter, kadın şerefinin ruhanileştirilmesi yönünde çok büyük bir adım atmıştı ama fikirlerinin kabul görmesi zaman aldı.[32] Avrupa'nın her tarafından elde edilen veriler, kurbanlarının bakire olmadığını bilen ya da öyle düşünen tecavüzcülerin, kendilerini mazur gördüklerini ortaya koyuyor. Özellikle kadın para için ya da başka bir sebeple arızî cinsel ilişkilere girmişse, diğer erkekler kendilerinde, kadını onlarla da birlikte olmaya zorlama hakkı görüyorlardı. Fransız camcı Jacques-Louis Ménétra'nın anlattığına göre, o ve arkadaşı ormanda gezdikleri sırada, seksüel bir buluşma yaşamak üzere olan genç bir adamla bir kızı fark etmişlerdi. Adam kılıcını hemen yanına, toprağa saplamıştı ama Ménétra'mn arkadaşı kılıcı almayı başardı. Daha sonra sırasıyla, genç adamı kılıçla uzakta tutarak, kıza tecavüz ettiler. Ménétra, kurban açısından hiç de hoş olmayan bu olayı, bir şaka gibi anlatıyordu. Ona göre, nasıl olsa kadın ilişkiye girmeye hazır durumdaydı.[33]

Fransız yargıçlar büyük ölçüde, camcıyla aynı tutumdaydılar. Erken modern dönemde, tecavüzün cezai takibata uğradı-

31 Literatüre genel bakış için bkz. van der Heijden, 2000: 624-5.

32 Meyer-Knees, 1992: 55-7, 77-103, 161.

33 Vigarello, 1998: 13.

ğı az görülürdü; ağır cezalar verildiği daha da seyrekti. Mahkemeler böyle bir kararı ancak ağır şartlar söz konusuysa ya da ek cürümler işlendiyse veriyordu. Mesela 1606'da, bir aristokratın kızına tecavüz edip hizmetkârını öldüren, ardından kadını da boğan üç asker, işkence tekerleğine bağlanarak idam edilmişlerdi. Provence Parlamentosu evli bir kadına tecavüz eden bir adamı, zinaya zorlayıcı hareketle, böylece kadının kocasına en büyük hakareti etmekle suçlamıştı.[34] 1664'ta Auvergne'de yaşanan bir vaka, sanık hapisten firar edip gittiği için çözülebilmişti. Fail ve kurban, bir yerel aristokratın malikânesinde hizmetçi olarak çalışırken tanışmışlardı. Kadının ifadesine göre, adam onu arzusu dışında cinsel ilişkiye zorlamış ve sessiz kalırsa onunla evleneceğine söz vermişti. Şimdi hamile olduğunu söylüyor, bir ebe ise buna dair bir işaret göremiyordu. Adam her şeyi inkâr etti. Suçlamalar ve karşı suçlamalar, birkaç seviyede şeref etrafında dolandı. Adam, kadının fahişelik yaptığını ve nesebinin dahi belirsiz olduğunu söylüyor, kendisini ise itibarlı bir insan olarak niteliyordu. Kadın ise tam tersine, ikisinin köylerinin komşu olduğunu, kendisinin aristokratik bir evde saygın bir işi bulunduğunu, daha önce de her zaman şerefli işlerde çalıştığını söylüyordu. Kadın adamın şerefine, onun her zaman en düşük seviyedeki ev işlerini gördüğünü belirterek saldırıyordu. Tecavüzcü kaçtıktan sonra, ebe nihayet kurbanın hamile olduğu sonucuna vardı. En azından yargıçlar bunu, kadının cinsel ilişkiye rıza gösterdiğinin işareti olarak değerlendirmediler. Kaçağın yakalanmasını ve müsadere edilen mallarından 60 *livre*'nin kadına verilmesini karara bağladılar.[35]

İngiliz suç isnat sisteminde, bir tecavüzcünün cezai takibata uğraması çok güçtü. Kadınlar kendilerine inanılması için, saldırıda bilinç kaybına uğradıklarını beyan ederler ya da kurtulmak için nasıl boşu boşuna uğraştıklarını vurgularlardı. Londralı kadınlar, özellikle hizmetçiler, jürileri tecavüze uğradıklarına inandırmakta zorlanırlardı.[36] İspanyol kasabası

34 Vigarello, 1998: 21, 57-8 (ikinci vakanın yılı: 1667).

35 Greenshields, 1994: 107-9.

36 Gowing, 1994: 37; Walker, 2003: 55-60.

Manganeses'de 1649'da gerçekleşen vakaya, Engizisyon Mahkemesi görevlilerinden Gabriel Temprano'nun adı karışmıştı. Adam, yeğeni olan 18 yaşındaki Lorenza Lozana'yı hizmetçi olarak evine almıştı. Amcanın, görülecek cinsel nitelikte hizmetleri de olduğu söylentisi yayılmıştı. Komşuları, adamın karısının şüpheleri olduğunu biliyordu; kadın bu genç kıza, giderek daha saldırgan tarzda davranmaya başlamıştı. Dedikoduların çoğalmasını önlemek isteyen karı-koca, artık 20 yaşına gelmiş olan yeğenlerini, sığırları tuttukları bitişik binaya taşıdılar. Bir gün, onu ahırda ölü olarak buldular. Kızın intihar ettiği sonucuna varılınca, yeniden söylentiler dolaşmaya başladı. Bazı komşular kıskanç yengenin, kötülükleriyle kızı bu eyleme sürüklediğini; bazıları da kızın, amcasıyla yaptığı anlaşmadan dolayı utanç içinde olduğunu düşünüyordu. Hatta Gabriel'in, yeğeni intihar etmeden önce, karısını öldürmeyi planladığı yolunda dedikodular bile vardı. Vaka neticelendirilmeden kaldı ama tecavüz suçlamaları hiç soruşturulmadı.[37]

Mahkemeler, çok genç kızlarla zora dayalı cinsel ilişki kurulması vakalarında, harekete geçmeye daha hevesliydi. Düşük toplumsal konumdan gelme kurbanlar bile, kendilerine saldıranın cezai takibata uğradığını görme şansına sahiptiler. Bununla birlikte isnat edilen suç, esas olarak, bir kızın bekâretini elinden almaktı. Floransalı sulh yargıçları 1487'de böyle bir davaya bakmışlardı. Dokumacı Giovanni Francisci, 10 yaşında fakir bir kız olan Ginevra Angeli'yi evinde tutmuş, başka birkaç adamın ona tecavüz etmesine, hatta anal yolla tecavüzüne izin vermişti. Sulh yargıçları Francisci'yi kırbaç cezasına ve 10 yıl hapse mahkûm etmişler, adam ayrıca Santa Maria Nuova'ya, kız için çeyiz parası mahiyetinde 100 *lire* yatırmaya mecbur kalmıştı. Kız, "Din Değiştirmiş Kadınlar Manastırı"na yerleştirilmişti.[38] 1700 yılında, Rotterdam'daki Reform kilisesine bağlı çocuk düşkünler evinin yöneticisi, ona emanet edilen kızlardan beşinin ırzına geçtiğini kabul etmişti. Kurbanların ifadesinden yola çıkılarak, 1698'den itibaren on iki kıza te-

37 Mantecón, 2002: 171-2.

38 Cohen (Sherril), 1992: 64.

cavüz etmekle itham edildi. Adam yaptığını bir saldırı olarak görmüyordu ki, karısından zina işlediği için af dilemişti. Ölüm cezasına çarptırıldı.[39]

Yetişkin kadınlara tecavüz edenlerin kovuşturulmasına dair gönülsüzlük, erken modern dönemden sonra da devam etti. İngiltere'de, 19. yüzyılın ikinci yarısında, çok az sayıda tecavüz davası görülmüştü; bu vakalar genellikle mahkeme dışında hal yoluna koyuluyordu. Saldırgana karşı ifade vermek zorunda kalmamak için, birçok kadın şikâyetçi olmaktan kaçınıyordu. O zamanlar Belçika'da da mahkeme dışında hallolunan tecavüz vakaları aynı şekilde yaygındı. Sulh yargıçları ve konuyla profesyonel olarak ilgilenen diğer erkekler, kadınların çoğu zaman bu eylemi kışkırttığına inanmayı sürdürdüler.[40] Avrupa'nın hiçbir yerinde, kimi zaman yaşanan ensest vakaları haricinde, evlilik içi tecavüz cezai takibata uğramıyordu. 20. yüzyılın sonuna değin, ceza hukuku evlilik içinde tecavüz yaşanabileceği olasılığını tanımıyordu. Örneğin İngiltere'de, 1991'e kadar evliliğin sağladığı dokunulmazlık kaldırılmamıştır.[41]

Zehirleme muamması

Zehirleme bizi eve yakınlaştırır. Öldürücü yiyecek ve içecekler genellikle mutfakta hazırlanır ama dışarıdaki kurbanlara ikram edilebilirdi. Bu suç birkaç sebeple özel bir durum arz eder. Failler arasında başka erkekleri ortadan kaldıran erkekler de vardı ama bu tartışmayı iki bölüm üzerinden yürütmek doğru olabilir. İkincisi, zehirleme aleni bir saldırganlık ortaya koymaz, bu yüzden de özel bir durum arz eder. Yine de kuşkusuz, cinayet başlığı altında ele alınmalıdır. Zehirlemede saldırganlığın bulunmaması, kadınların bu suça daha meyyal olduğu şeklindeki basmakalıp yargıya yol açmıştı. Erkekler kurbanlarını silah kullanarak öldürürken, kadınlar zehirli özler kullanırlardı. Bu basmakalıp görüş en azından Antik Roma'dan kal-

39 van der Heijden, 2000: 626-7.

40 Emsley, 1996: 162; Leclercq, gren vd. tarihsiz.: 177-93.

41 Doggett, 1992: 46.

madır. Sanayileşme öncesi Avrupa'da birçok insan zehirlemeyi, zararlı büyücülük faaliyetlerine benzetirdi, çünkü her iki faaliyet de gizlice yürütülüyor ve işleyişleri eşit derecede gizemli görünüyordu.

Ancak Franck Collard'm Ortaçağ vakalarıyla ilgili veri tabanında, sadece yüzde 18 oranındaki vakanın kadın failleri vardı; bir diğer yüzde yedilik oran da, erkeklere birlikte hareket eden kadınlardan oluşmaktaydı. Collard bunun iki şekilde yorumlanabileceğini vurgular. Kadınlar belli ki zehir kullananlar arasında bir azınlık oluşturuyorlardı ama bunların oranı, kadın katillerin vakalar içindeki genel payına kıyasla çok yüksekti. Bu veri tabanından çıkarılan bir başka sonuç daha da önemlidir. Ortaçağ'da tüm zehirlenme kurbanlarının dörtte üçü, üst sınıflara mensuptu. Toplumun bu kesiminde, zehirleme, bir düşmanı ya da rakibi ortadan kaldırmak için en çok tercih edilen yöntemlerden biriydi. Bu olgu, diğer tüm istatistikleri açıklamaktadır. Söz konusu cinayetler genellikle eşit derecede yüksek seviyedeki insanlar arasında işleniyor ve bunların hizmetçileri tarafından uygulamaya geçiriliyordu. Asilzadelerin ve kodamanların malikânelerinde, mutfak dahil olmak üzere, erkeklerin yanı sıra kadınlar da çalışıyordu. Tüm veri tabanının yüzde 11'inde ve cezai takibata konu olmuş vakaların yüzde 20'sinde yer alan kadın kurbanlar da, Ortaçağ'daki cinayet vakalarındaki paylarına göre çok daha fazla sayıdadırlar. Bu durum büyük ölçüde, bir piskoposun değilse de, bir prens ya da kontun, karısıyla birlikte zehirlendiği olaylarla açıklanabilir. Nihayetinde tüm istatistikler, mahkemelerin ele aldığı ya da kayıtlara geçirilmiş vakalara dayanmaktadır. Kayıtlardaki vakalarda da seçkinlerin ağırlıkta olduğu, rakamlara yansımıştır.[42]

Vücut muayene raporlarında ve ölüm sebebi istatistiklerinde, zehirleme vakaları her zaman, tüm cinayetler arasında küçük bir azınlık teşkil eder. Mesela 18. yüzyıl Amsterdam'ında, teftiş komitesi zehirlemenin sadece her üç yılda bir kez ölüme sebep olduğunu bulmuştu.[43] Bazı tarihçiler bunların, aslm-

42 Collard, 2003: 99-114.

43 Spierenburg, 1996: 162; 93-4.

da güvenilir tipteki bir kaynağa dayanan ama yanlış hesaplanmış rakamlar olduğunu düşünmektedir. Vücudunda kesikler ya da çürükler olan bir ceset bulunduğunda, cerraha iş düşerdi ama birinin ölümü hiç şüphe uyandırmadıysa, vücut hemen yakılırdı. Bu yüzden, zehirleme yoluyla işlenen meçhul sayıdaki cinayet, doğal sebeplerle ölüm olarak kayıtlara geçmiş ve ölümden sonra bir tıbbi inceleme gerçekleşmiş olsa bile, doktorlar her zaman doğal olmayan ölüm sebebini anlayamamışlardır. Durumun, 20. yüzyıl ortalarına kadar böyle devam ettiğini sanıyoruz. Avrupalılar şüpheli ölümler hakkında dedikodu üretmemek konusunda hızlıydılar; özellikle sağlıklı görünen bir kişi çokça kustuktan sonra aniden öldüyse. Bazen bu şüphe mesnetsiz olurdu. Öyleyse, çok sayıda hesaba katılmamış zehirleme olduğu savı akla yakın mıdır? Zehirleme vakalarıyla ilgili karanlık sayı ne olursa olsun, Ortaçağ'dan sonra tepkisel dövüşlerin azaldığını güvenle söyleyebiliriz. Ayrıca, geçmişte sıradan evlerin çoğunda yemekleri kadınların pişirdiğini de kesin olarak biliyoruz. Gelecekteki araştırmalar bir şekilde, bu kadınlardan birçoğunun sürekli ev halkından kişileri ve misafirleri zehirlediğini kanıtlasa, cinayetle ilgili standart kuramlarımızı gözden geçirmek zorunda kalırdık. O zaman varacağımız sonuç, kadınların da yüzyıllar boyunca erkekler kadar çok cinayet işledikleri, 1750 ile 1950 arasında erkeklerden de fazla sayıda insan öldürdükleri ve dedektiflik yöntemleri gelişince birden suç faaliyetlerini durdurdukları olurdu. Bu senaryo pek akla yatkın değil gibidir. Zehirleme, belli ki ön hazırlık gerektirir. Kan davası dışında, erkek erkeğe cinayetlerin ezici çoğunluğunda önceden tasarlanmışlık yoktu. Erkekler sıklıkla cinaî niyetler beslemiyorsa, kadınlar neden beslesindi?

Ortaçağ'da çeşitli zehirler bilinmekteydi. Bunların hepsi kolayca bulunmuyordu ama çoğu zaman fare zehri denen arsenik ve sineklere karşı kullanılan toz, hem kırsal alanda hem de şehirlerde kullanılan standart maddelerdi. Bazı tarihçiler mutsuz evli kadınların farelerle birlikte kocalarından da kurtulduklarını düşünürken, o zamanın insanları sıklıkla, yeniden evlenenlerle ilgili söylentiler çıkarırdı. En tipik dedikodu sebebi,

bir erkekle kadının eşlerinin kısa bir zaman dilimi içinde ölmeleri ve geride kalanların birbiriyle evlenmesiydi. Kent şehrinin Sulh Yargıcı William Lambarde, 1580'lerde böyle bir vakayı araştırmıştı. 23 Şubat 1583'te günlüğüne, bir meslektaşıyla birlikte Sevenoaks'daki birkaç kişiyi sorguya çektiklerini, çünkü Parnel'in, ikinci kocası Thomas Heyward'la birlikte, ilk kocasını zehirlediğinden şüphelenildiğini yazmıştı. Beş gün sonra, o ve iki meslektaşı, Heyward'ın sabık karısının da öldürüldüğü şüphesiyle, bu kez başka insanları sorguya çektiler.[44]

Zehirlemeyle cinayet işlendiğinin saptanması için, halka mal olmuş bilgileri, hukuki akıl yürütmeyi ve tıbbi uzmanlığı birleştirmek gerekiyordu. Asırlarca, halka mal olmuş bilgilerle işe girişildi çünkü doktorlar pahalıydı ve her ölen kişinin başucunda yahut her hastalık halinde hazır bulunmaları mümkün olmuyordu. 18. yüzyıl Almanyası'nda, karın ya da baş ağrısı, denge kaybı, ateş ve kusma, bir aile içindeki ya da komşular arasındaki çatışmalarla bir araya getirildiğinde, zehirlenme belirtileri olarak değerlendirilirdi. Şüpheli bir ölümden sonra, köylüler yemeğin kalanını bir tavuğa ya da köpeğe yedirirlerdi.[45] Avukatlar, bir zehirleme davasında işkence izni çıkması için böyle kötü bir niyetin varlığına dair açık belirtiler bulunması gerektiğinde ısrarlıydı. 1772 tarihli bir makalede Hollandalı avukat Johan Jacob van Hasselt, tüm şüpheli ölümlerde vücutların muayene edilmesi gerektiğini savunarak, bir paragrafı "zehirle öldürüldüğü söylentileri dolaşan vücutlar"a ayırmıştı.[46] Erken modern dönemde Fransa ve İngiltere'de, böyle vakalarda otopsi yapılması yaygın hale gelmişti. 19. yüzyılda Avrupa'nın her yerinde, zehirlenmeyi saptama yöntemleri giderek gelişirken, zehir satışı üzerindeki denetim de arttı.[47]

Suç davalarıyla ilgili vaka incelemeleri bazen zehirlemenin bir kadın suçu olduğu şeklindeki beylik yargıyı destekler, bazen desteklemez. İstatistikler cezai takibat tarzına ve her bir

44 Langbein, 1974: 41.

45 Lorenz, 1999: 265-6.

46 Van Hasselt, 1772: 24.

47 Gaskill, 2000: 276-7; Watson, 2004: 16-30, 42-3, 149-73.

bölge ya da şehirde uygulanan saptama yöntemlerine dayanmaktadır. Erken modern dönem İngilteresi'nde, söz konusu beylik yargı mahkeme uygulamalarının yanı sıra, popüler edebiyatı da etkilemiştir. Cheshire'da zehirlemeden sanık tüm kişilerin üçte birinden biraz fazlası erkekti; genel cinayet oranlarıyla kıyaslandığında bu oran oldukça düşüktür. Oysa erkekler, karılarının hasta olduğu ya da doğum yaptığı zamanlarda evi yönettikleri için, bu suçu rahatça işleyebilirlerdi. 17. yüzyılın ilk yarısındaki suça ilişkin kitapçıklar, kocasını zehirlenen kadınlar üzerine yoğunlaşmıştı; aynı yüzyılın ikinci yarısında ise bu suçu eşlerden birine yüklemeye başladılar. Öte yandan, karısını zehirlediğinden şüphelenilen bazı İngiliz erkekleri, yaygın basmakalıp fikri kendi lehlerine kullandılar. Böyle şeylerden anlamadıklarını ileri sürdüklerinde, mahkemece aklanıyor yahut daha baştan, yargılanmaktan kurtuluyorlardı. Birkaç adam, şüpheyi bir erkek hizmetçiye çekmeye çalışmıştı.[48] 17. yüzyıl İngilteresi'nde ayrıca, ilk seri katiller olarak isimlendirilebilecek kişilerin sebep olduğu bazı skandallar yaşanmıştı. Failler arasında erkekler ve kadınlar vardı; bunların çoğu zehir kullanmıştı. Mesela 1671'de bir adam karısını, kayınpederini, aileden diğer beş kişiyi ve bir hizmetçiyi öldürmek için arsenik kullanmıştı.[49] Hollanda kasabası Brielle'deki benzer bir vakada, bir kadın yedi yetişkin ve sekiz çocuğu zehirlemişti.

Alman çalışmaları çoğunlukla, zehirlemenin esasen bir kadın suçu olduğunu desteklemektedir. Güneydeki küçük kasabalarda, zehirlemelerin ya da zehirleme teşebbüslerinin çoğunu evli kadınlar gerçekleştirmişti. Sebep, ya çözümsüz evlilik çatışmaları ya da aşk yaşanan biriyle evlenme arzusuydu. İlk kategorideki zehirleme vakalarının çoğu, düğünden kısa zaman sonra yaşanmıştı. Söz konusu eşler, birbirlerini gerçek anlamda tanıyamadan evlendirilmişlerdi. Zehirlemeye teşebbüsten yargılanan bir kadın, sadece kocasını güçten düşürmek istediğini söylemişti. Öte yandan, 18. yüzyıl Württemberg'inde,

48 Turner, 2002: 124; Walker, 2003: 146; McMahon, 2004: 119.

49 Capp, 1996: 21-2; McMahon, 2004: 223-5.

mutfakta denemeler yapan birkaç adam görülmüştü. 18. yüzyılda Schleswig-Holstein'da, görece sabit sayıda olmak üzere, yargılananlar yine evli kadınlardı. Bu kırsal bölgede, birçok kadın 20'li yaşlarının sonuna kadar ev hizmetlerinde çalışıyorlar, bu yüzden evlilik pazarında şansları azalıyordu. Bazıları hayatlarının geri kalanını maddi açıdan rahat geçirmek için, genellikle kısa süren bir tanışıklığın ardından, kendilerinden yaşça büyük bir dulla evleniyorlardı. Bazıları yanlış seçim yaptıklarını anlayıp, hayal kırıklığına uğruyorlardı. Kocaları onlara kötü davranıyor ya da üvey evlatlara bakmak çok ağır bir yük haline gelmeye başlıyordu.[50]

1800'den sonraki, failler ve kurbanlarla, kayıtlı cinayet sebeplerine ilişkin istatistikler, erken modern dönemdeki örgüyü devam ettirmektedir. Zehirle adam öldürenler arasında erkekler de kadınlar da vardı ama kadınların payı, tüm katiller arasındaki paylarına nazaran çok yüksekti. 1750-1914 arasındaki dönemde İngiltere'deki kurbanların dörtte biri eşler, beşte biri anne-babalardı; bu orana üvey babalar ve eşlerin anne-babaları dahildi. Buna karşın, Fransa'da yapılmış anne-baba cinayetlerine ilişkin bir çalışmada, tüm vakaların sadece yüzde 11'inde zehir kullanıldığı bulunmuştu. Bu düşük yüzdeye rağmen, Fransız çiftçiler arseniğe "veraset tozu" diyorlardı; bu zehir İngiltere'de de benzer bir şöhrete sahipti.[51] Belçika'da zehir kullananlar genellikle alt sınıfa mensuptu ve bu yöntemi bir akrabalarından kurtulmak için kullanmışlardı; katillerin yarıdan biraz fazlası kadındı.[52] 19. yüzyılda ayrıca, birkaç kişinin birden arsenikle öldürülmesi fenomeni yeniden ortaya çıktı; bu kez parasal kazanç hedefleniyordu. İngiltere ve Hollanda'daki zehir kullanıcıları, kurbanlarının cenazesinden ya da hayat sigortasından para elde ediyorlardı. 1880'lerde Leiden'de, İyi Mie olarak tanınan bir kadın yaşamaktaydı. O zamanlar, tüm ölümler için bir doktor raporu düzenlenmesi zorunluydu ama bu yasa

50 Rublack, 1998: 215-8, 318-22; Wegert, 1994: 138-9; Göttsch, Ulbricht, 1995: 315-35 içinde.

51 Watson, 2004: 45-7; Lapalis, 2004: 240-3.

52 Septon, 1996.

yoksul mahallelerde pek uygulanmazdı. Mie lakabını, görünüşte komşularına büyük ihtimam göstermesine borçluydu. Örneğin, onlara cenaze sigortası yaptırır, çoğu zaman primleri kendisi öderdi. Bu komşular kimsede bir suç şüphesi uyandırmadan öldüklerinde, paranın çoğu Mie'ya ödenirdi. Bir aileden üç kişi birden aynı anda ölünce, Mie'nın suçu açığa çıktı.[53]

Ev içi şiddet

Önce terminolojiyle ilgili bir meseleyi halletmek gerekiyor. Ev içi şiddet, hem geçmişe hem de günümüze göndermeyle kullanılan yaygın bir ifadedir. Tanıdıklar ya da yabancılar eliyle şiddet kurbanı olan kadınlarla ilgili bölümde açıklandığı üzere, yakın ilişki, suçun mekânından çok kriterini teşkil eder. Sonuç olarak ev içi şiddet, kişinin iyi tanıdığı birine ev dışında saldırdığı halleri de kapsamaktadır. Ama yakın ilişkiyle neyi kastediyoruz? Öldürmeyle ilgili tarihî literatürde, bu kategori genellikle aile kategorisiyle karıştırılmaktadır; oysa ikisi tam anlamıyla örtüşmez. Tekil vakalarda kendi kararımızı vermemiz mümkünken, kavram karmaşası istatistiksel çalışmalara yansımaktadır. Bazı yazarlar yakın ilişki cinayetlerini değil de, aile cinayetlerini hesaba katmaktadırlar. Bununla birlikte, kişinin çekirdek aile dışındaki bir akrabayla ilişkisi, o kişinin bir arkadaşı ya da komşusuyla olan ilişkisiyle kıyaslanabilir. Oysa evli olmayan çiftler, dar anlamda aile olmasalar da, çok yakın ilişki içindedirler. Modern çağda birçok çift, evlenmeksizin yıllarca birlikte yaşıyor. Sanayileşme öncesi dönemin şehirlerinde, bu durum alt sınıflar arasında yaygındı ve çiftler çoğu zaman resmi olarak başkasıyla evliydiler. O zamanki saygın insanlarca kınanması, bu birliktelikleri bir ortak yaşam biçimi olarak sınıflandırmamızın önüne geçmemelidir. Evlilik amaçlı ilişkiler de bu grup içinde sayılmalıdır. Nihayet, yakın ilişki kategorisi gay ve lezbiyen birlikteliklerini de içerir ama bunlar arasında geçmiş ev içi şiddet örnekleri çok azdır. Biraz önce tartıştığı-

53 www.dodenakkers.nl/artikelen/leidsgif.html (23 Şubat 2007). İngiltere için, bkz. Watson, 2004: 89, 97-122.

mız birçok zehirleme vakasında olduğu gibi, bu bölüm de sevdiği halde saldırganlık gösteren ve bazen birbirini öldüren insanlarla ilgilidir.

Belki bu belirttiklerimiz, 17. yüzyıldan önceki dönem için daha az geçerlidir. Zaman içinde geriye gittikçe, kan bağına dayanan ilişkilerin, yakınlığa dayanan ilişkilere göre öncelik kazandığını görmekteyiz. Ev içi şiddetin bir sorun olarak ortaya çıkması ve bu şiddetin değişken yüzleri, ailedeki ve kişisel ilişkilerdeki uzun vadeli gelişmelere dayanılarak açıklanmalıdır. Eşe olan bağlılıkla anne-babaya olan bağlılık arasındaki büyük ve çözümsüz çatışmaya fazla girmeksizin, birkaç şey güvenle söylenebilir. Avrupa'da kan davalarının azalışı ve barışma törenlerinin sadeleşmesi, geniş akrabalık bağlarının zayıflamasıyla yakından bağlantılıydı. Geniş ve dayanışma içindeki akraba grupları sosyo-politik alanda kudretli oyuncular iken, seküler ve dinî otoriteler onları kendilerine rakip olarak görüyorlardı. 16. yüzyılda bu mücadele büyük ölçüde sona erdi. Aile artık çekirdek aile anlamına gelmeye başlayınca, kilise ve devlet onu desteklemeye başladı. Netice olarak ataerkillik vurgusu güç kazanmaya başladı ama bu, karısına, çocuklarına ve birkaç hizmetçiye liderlik eden bir babanın "mikro ataerkilliği"ydi. Krallar ve sulh yargıçları bunu, kendi iyiliksever yönetimlerinin bir yansıması olarak kabul ediyorlardı. Protestan ve Katolik ahlakçılar evliliği, kocanın sözünün geçtiği duygusal bir ortak yaşam biçimi olarak tanımlıyorlardı.[54] Diktatörce değil, babaca bir tarzda olması gereken bu mikro ataerkilliğin, yine de ev içinde gerilimlere yol açması mümkündü. Ev içi şiddetin çoğalması, kan davalarındaki azalmayla bu şekilde dolaylı olarak bağlantılıydı.

Ataerkillik, sevgi bağlarını dışlamıyordu. Eski tarihçilerin ortaya koyduğu, geçmişte eşler arasındaki ilişkinin ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin sevgiden yoksun olduğu, evlilik amaçlı ilişkilerin sadece, ekonomik amaçlı bir birleşmenin sağlanması için araç niteliğinde olduğu savunusu, haklı olarak tenkit edilmiş-

54 Genel değerlendirme için bkz. Spierenburg, 1998b: 318-20. Daha yakın tarihli olarak: Nolde, 2003: 65-211; Pinar, 2002: 174-5.

tir. Bununla birlikte, aşkın niteliği de erken modern dönem boyunca değişim geçirmişti. Kocaların karılarına dayattığı, eşler arası şiddetin niteliğini etkileyen fiziksel disiplin, giderek meşruluğunu kaybetmişti. 18. yüzyılda, karı-kocanın boş zamanlarını birlikte geçirmesi daha yaygın bir tutum haline gelmişti. Aile hayatı, kültürel alanın merkezine kaymıştı. Yeni romantizm aşkın psikolojik boyutuna vurgu yaparken, duygusal romanlar kalp sızısı ve yalnızlık iniltileriyle dolmuştu. Bu değişim evli çiftlerin yanı sıra, gayri resmi şekilde birlikte olan, nişanlı, zina yapan ve geçici birliktelik yaşayan çiftleri de etkilemişti. Aradaki psikolojik yakınlık çoğu zaman, karşılıklı hislerin barışçıl biçimde keşfedilmesini sağlamaktaydı ama yakın bağlar, birden patlamalara yol açan özel gerilimler de doğurabilirdi. Ya da bu gerilimler, araya giren üçüncü bir şahıstan kurtulma isteğinin baskısını artırabilirdi. Giderek, çoğu cinayet vakası, yaşanan aşk facialarından kaynaklanmaya başlamıştı; bugün de aynı durum devam etmektedir.

Elimizdeki istatistiklerde belirsizlik yoktur. Yakınlar arası cinayetlerin oranı, Ortaçağ'dan modern zamanlara doğru sürekli artış göstermiştir. Genel oranlardaki büyük düşüşten sonra, öldürme konusunda önem taşıyan ikinci uzun vadeli eğilim budur. Elbette bilgimiz, suçun failinin teşhis edilebildiği, başka deyişle cezai takibatın söz konusu olduğu vakalarla sınırlıdır. Yakın ilişkide bulunulan katillerin genellikle kaçmayacağı, bu yüzden rakamların hatalı olabileceği şeklinde bir itiraz gelebilir ama vaziyet bu itirazı haklı çıkarmamaktadır. En azından gerilimli ilişkilerden kaynaklanan şiddetin ön plana çıktığı 18. yüzyıl sonuna kadar, tıpkı bıçak dövüşçüleri gibi, karısını öldürenler de firar ederdi. İngiltere, Hollanda ve Almanya'daki çalışmalar, 16. yüzyıla kadar yakın ilişki cinayetlerine kurban gidenlerin yüzde 10'un altında kaldığını, ortalama oranın yüzde 5 olduğunu göstermektedir. Bu oran 17. yüzyılda yüzde 16 civarına ve 18. yüzyılda yüzde 30'a çıktı; 1800'den sonra ise yaygın oran yüzde 40 veya daha fazlaydı.[55] Amsterdam'da bu artış 18. yüzyıl ortasında gerçekleşti. 1700'le 1750 arasında, yabancıla-

55 Eisner, 2003: 120; cf. Cooney, 2003.

rın işlediği cinayetler yüzde 44 ve yakınlar tarafından işlenen cinayetler yüzde 14,7 oranındaydı. Sonraki 60 sene boyunca bu rasyo tersine döndü: Yüzde 17,5'e karşılık yüzde 42,5 (son veri grubu belki biraz hatalı olmak üzere).[56] Daha az dile getirilen bir başka eğilim, Almanya'nın dağlık Eifel bölgesinde görülmekteydi. Burada, yakınlarca işlenen cinayet ve saldırıların payındaki yükselme daha erken başlamış ve daha yavaş şekilde artmıştı.[57] Stockholm'de de gelişme yavaş gerçekleşmiş, yakınlar arası cinayetlerin oranı 16. yüzyılda yüzde on, 17. yüzyıl başında yüzde 14, 18. yüzyılda yüzde 24 ve 20. yüzyılda yüzde 50'nin biraz fazlası olmuştu.[58]

Görüldüğü gibi, uzun vadeli eğilim, erkek erkeğe kavgaların azalması yönündedir. Buna karşılık gelen sonuç daha müphemdir. Ev içi şiddet etkileyici şekilde artmış ama genel oranların daha da fazla artmasının sonucunda, yakınlar arası cinayetlerin oram da düşmüştü. Avrupa'ya ilişkin tüm verileri birleştirerek elde ettiğimiz yaklaşık rakam, 100.000 toplam nüfus için Ortaçağ'da 2 ve 1800'den sonra 0,5 yakınlar arası cinayettir. Demek ki, yakın ilişki cinayetlerini topluma yerleşmiş, değişmez nitelikte görmek doğru değildir. Öldürme oranlarının yüksek olduğu her zaman ve yerde, bunun sorumlusunun erkek erkeğe dövüşler olduğu doğrudur. Ancak, erkek erkeğe dövüşlerin son derece azalması ve buna bağlı olarak yakın ilişki cinayetlerinin otomatikman çoğalmasının, öldürmenin uzun vadedeki azalışının ifade ettiği tek şey olduğu söylenemez. Yakın ilişki cinayetlerinin senaryoları da değişmiştir.

Yavaş yavaş ev içine doğru yönelirken, başlangıç noktamız bir evlilik amaçlı ilişkinin sona ermesi sebebiyle yaşanan çatışma olacak. Amsterdam'daki sanıklar arasında, eski sevgililerine saldıran terk edilmiş erkekler de vardı. 1700'lerde yaşanan vakalarda genellikle, kadının yüzünün şekli bıçakla bozulmuştu; bu intikam şekli bugün hâlâ, bazı ülkelerde uygulanmak-

56 Spierenburg, 1996: 89-91'dekinden daha bütünlüklü bir cinayetler serisine dayanmaktadır.

57 Lacour, 2000: 180.

58 Jansson, 1998: 126; Kaspersson , Godfrey vd., 2003: 80.

tadır. Bir adam, verdiği yüzüğü geri almak üzere, eski nişanlısının odasına gitmişti. Kadın hâlâ arkadaş olduklarını ve adamın onu öpmek üzere eğildiğini sandı. Ama adam onun yüzüyle boynunu kesti. Cerraha göre, kadının hayatını boynundaki sekiz katlı yaka kurtarmıştı.[59] 1775'teki meşhur bir vakada, romantik bir hayalperest olan Johannes van Gogh, eski bir fahişe olan sevdiğini bıçaklayıp öldürmüştü. Aslında intihar etmek niyetinde olduğunu iddia etse de, tasarlayarak intikam almakla itham edilmişti.[60] Evlilik amaçlı ilişkiyi sonlandırmaktan memnun olan erkekler de vardı. Württemberg temyiz mahkemesi, hamile kız arkadaşlarından kurtulan birkaç genç adamı yargılamıştı. Altı aylık hamile olan 23 yaşındaki Barbara Kuhn, kafasına aldığı ağır darbeler sebebiyle ölmüş olarak ormanda bulunmuştu. Otoriteler hemen, kızın sevgilisi olan marangoz çırağı Johann Haldenwanger'i tutukladılar; bu adam, kızın ailesinin rızası olmaksızın, onunla evlilik amaçlı ilişki kurmuştu. İşkence altında, senelik fuara giderlerken kızın ona baba olacağını haber verdiğini, bunun üzerine kafasına sopayla vurarak kızı öldürdüğünü itiraf etti.[61]

Neredeyse eşler arası cinayetlerin tümü, hiyerarşi, şeref ve aşk üçgeninde yer alır. Özellikle, çoğu zaman tarih öncesi bir saldırganlık içeren evli kadın cinayetleri, önce rutin evlilik içi şiddeti değerlendirmeyi lüzumlu kılmaktadır. Uzun zaman, otoriteler buna esas olarak özel bir mesele gözüyle baktılar. Karı-koca, sorunlarını kendileri çözmeliydiler. Otoriteler evlilik çatışmalarına sadece arabulucu olarak müdahil oldular. Aile içi çatışmalar –cinayet haricinde– dışarıdaki mümessillerin derdi değildi.[62] Sanayileşme öncesi dönemin değerlerine göre ideal durum, evdeki herkesin kendi arzusuyla koca ve baba olan kişinin liderliğini kabul etmesi, böylece bir fiziksel saldırganlığın ortaya çıkmamasıydı. Gerçek durum ise, bekleneceği üzere, bundan farklıydı. Avrupa'da, birbirine baskın çıkmaya çalı-

59 R.A. 372, fo. 178, 193 (yıl: 1715).

60 Spierenburg, 2004: ikinci vaka.

61 Wegert, 1994: 150 (yıl: 1768); Schnabel-Schüle, 1997: 248-50.

62 Cohen (Esther), 1996: 63; Schuster, 2000a: 159-63.

şan ısrarcı eşler arasındaki çatışmalar, ağır şiddetin potansiyel kaynaklarından biriydi.

İngiltere için, hukuki bakış açısının gelişimini belli bir kesinlikle takip edebiliyoruz. 16. yüzyıl hukukçuları kocanın karısını dövme hakkını tanıyor, ılımlı bir bakış açısıyla, bunu kadının yanlış davranışlarının cezası olarak görüyorlardı. 1619'da Sulh Yargıçları için hazırlanan bir el kitabında, bir kadının bu muameleden ancak, kocası onu öldürmekle tehdit ederse ya da döverken "insaf ölçülerini aşarsa" şikâyetçi olabileceği yazılıydı. "İnsaf ölçülerini aşma"nın tanımı, her zaman tartışma konusuydu. 17. yüzyılın ikinci yarısında bazı hukukçular eş dövmenin hukukiliğini sorguladılar ise de, 19. yüzyılın ortasına kadar, makul bedensel ceza doktrini etkisini kaybetmedi. O günlerde, hukuk yazarlarının çoğu eş dövmenin geçmişte kalmış bir şey oluğunu, bir kocanın şiddet kullanma tehdidinde bulunmasının bile zalimlik kapsamına girdiğini düşünüyorlardı.[63] Bu standartlar doğrultusunda, erken modern dönemde mahkemeye kocasının had safhadaki şiddetine dair şikâyette bulunma cesaretini gösteren bir kadın, sürekli olarak, hayatından ya da en azından vücuduna büyük bir zarar geleceğinden endişe ettiğini ifade etmişti. Kıta Avrupası'nda da evli kadınlar, benzer sözler sarf ediyorlardı. Kocasından dayak yiyen kadınlar ceza mahkemesine veya bir kilise derneğine şikâyette bulunurlar yahut boşanma talebiyle dava açarlardı.

Öte yandan, otoritesini zora kabul ettirmek istemeyen kocalar, bir "shivaree"nin (ya da özgün Fransızca haliyle "charivari"nin) odağı olurlardı. Bu alay etme töreni, popüler kültür çalışmalarında geniş ölçüde analiz edilmiştir. Komşular bir kocayı ya da evli çifti ele güne karşı utandırmak için, kapılarının önünde rahatsız edici müzikler çalarlar ya da adamı bir eşek, at yahut tahta değnek üzerinde ortalıkta gezdirirlerdi. Bu özellikle bir evli çift "doğal düzeni" tersine çevirdiğinde, yani kadın kocasını dövdüğünde yapılırdı. Halk geleneğine göre, bir erkeğin Mayıs ayında karısını dövmekten kaçınması gerekirdi. Aksi takdirde yine aynı utandırıcı törenin kurbanı olurdu. İkinci

63 Doggett, 1992: 1-32; Walker, 2003: 63.

adım, gelenekten gelen fiziksel ceza haklarını, karılarını haddinden fazla döverek istismar eden kocalara *shivaree* uygulanmasıydı. *Shivaree*'nin bu şekildeki kullanımı 18. yüzyılda daha yaygındı; 19. yüzyılda, özellikle İngiltere'de iyice yaygınlaştı. Böylece, ataerkilliği destekleyici enformel bir müeyyide olarak başlayan bu tören, zalim kocayı utandırıcı bir âdete dönüştü.[64] Evdeki kadının dövülmesine verilen kültürel onay, 16. ve 20. yüzyıllar arasında 180 derece değişim geçirmiştir. Eskiden enformel toplum denetiminin kabul görmüş bir aracı olan bu davranış, modern zamanlarda bir suç haline gelmiştir. Schwerhoff bu tarihî değişikliği, kişiler arası şiddetin sadece toplumsal denetimin elverişli bir nesnesi olarak görülmeye başlamasıyla bağlantılı görmektedir; oysa eskiden kişiler arası şiddet, yerel topluluklar içinde, denetimin her aracı, hem de nesnesiydi.[65]

Bir Alman köyünü inceleyen David Sabean, kocaların sistematik şiddetiyle tepkisel şiddetini birbirinden ayrı değerlendirir. Birincisinde, erkek karısına bir ceza vermeye hakkı olduğu inancıyla hareket etmektedir. Böyle vakalarda, adam karısının yüzüne tokat atar, onun omzuna ya da sırtına kısa bir kürekle ya da iple vurur. 1800 dolaylarında, tepkisel şiddete doğru belirleyici bir kayış gerçekleşti: Artık cezalandırma hakkına duyulan inanç değil, öfke birincil etmendi.[66] Sabean'ın kategorileri eşler arası cinayetin türlerini birbirinden ayırmak için bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Erkeğin karısına uyguladığı sistematik şiddet, yolundan çıkabilir. Bu şiddet cinayete kadar varırsa, söz konusu vaka "ceza dolayımlı" kategorisine girer. Eşin ölümüne yol açan tepkisel şiddet ise "öfke dolayımlı" olarak nitelenir. Ölümcül olmayan şiddet alanında karşılığı bulunmayan üçüncü bir kategori gereklidir. Bu kategori romantizm ve duygusallığın ortaya çıkışıyla bağlantılıdır ve bunların karanlık yüzünü teşkil eder. Modern çağda psikolojik keşifle-

64 Avrupa'da teneke çalma âdetine genel bir bakış için, bkz. Spierenburg 1998b: 51-2, 98-103. Ayrıca bkz. Ingram, Roodenburg ve Spierenburg, 2004: 220-46 içinde.

65 Schwerhoff, Roodenburg ve Spierenburg içinde, 2004: 220-46.

66 Sabean, 1990: 133-8. Aktarılar vaka s. 135'tedir (yıl: 1742).

rin ağırlık kazanması, eşler arasındaki olası gerilimin çoğu zaman suyun yüzüne çıkmaması ve bu gerilimin ancak tetiklendiği zaman, bir patlamaya yol açmasındandır. Böyle bir durumdan kaynaklanan eş cinayetlerine "gerilim dolayımlı" denir. Üç kategorinin en "demokratik" olanı budur, zira istatistikler nasıl olursa olsun, karı ve koca katilleri için senaryo aşağı yukarı aynıdır. Öfke dolayımlı şiddet kategorisi erkek erkeğe şiddete daha yakındır ve özellikle kocalara özgü gibi görünmektedir. Ceza dolayımlı cinayet, evlilik hiyerarşisine karşı çıkan ve sonradan bu hiyerarşiyi kesin şekilde sonlandıran evli kadınları da hedef almıştır. Öfke dolayımlı eş cinayetleriyle ilgili veriler zaman içinde bir örüntü ortaya koyacak kadar çok değildir. Bununla birlikte öfke dolayımlı cinayetlerin de, erkek erkeğe dövüşlerde olduğu gibi, medenileşme eğilimi gösterdiğini kabul etmek doğru olacaktır. Büyük tarihî kayma, birinci kategoriden üçüncü kategoriye doğru gerçekleşmiştir.

Karısını öldürenler, ekseriyetle, kocasını öldürenlerden fazlaydı; gerçi bazı tarihçiler bunun cezai takibat politikasının bir neticesi olarak görmektedir. Yine de biz birinci grupla başlayalım. Bunlar 15. ve 16. yüzyılın af mektuplarında ortaya çıkmaktadır. Bu tür kaynakların genellikle süslü eklemelerle dolu hikâyeler içerdiğini, af dileyen kişinin her zaman kendisinin görece masum olduğunu öne sürdüğünü görmüştük. Şu halde, evli kadın cinayetlerini hemen her zaman öfke dolayımlı olması şaşırtıcı değildir. Af talebinde bulunan kişi, tıpkı erkek erkeğe kavgalarda olduğu gibi, bunun istemeden gerçekleşen talihsiz bir kaza olduğunu söylerdi. Picardy'den, temel işi yerel garnizona et teslim etmek olan bir kasap, karısıyla uzun süre mükemmel bir uyum içinde yaşadıklarını vurgulamıştı. 1524 yılında bir gece, bazı askerleri konuk olarak ağırlamışlardı. Hallerinden memnun şekilde şarap içtikleri sırada, kasap misafirlerine, karısıyla 12 yıldır evli olduklarını söylemişti. Karısı, "hayır, 13 yıldır" diye araya girmişti. Adam karısını yalan söylemekle itham edince, kadın ona hiddetle çıkışmıştı. Adamın attığı bıçak, kazara karısını öldürmüştü.[67]

67 Potter, 1997: 304.

Nolde'nin, Fransa'nın üçte ikisinde temyiz yetkisine sahip olan Paris Yüksek Mahkemesi (*Parlement of Paris*)* hakkındaki çalışması, 1580-1620 yılları arasını kapsar; sistematik bir çalışmaya konu edilmiş en eski tarih budur. Erkeklerin işlediği eş cinayetleri arasında, ceza dolayımlı türdekiler açık şekilde baskın sayıdadır. Bu hukuki bakış açısındaki bir değişimi yansıtır, çünkü Ortaçağ'ın örfî hukukunda, karısını cezalandırırken ipin ucunu kaçıran kocalar, cinayet suçlamasından muaf tutulurdu. 16. yüzyılda ise, yerel mahkemeler bile böyle bir mazereti kabul etmez olmuştu. Yüksek Mahkeme tarafından yargılanan kocaların çoğu, geçmişte karılarına uyguladıkları şiddet yüzünden de ceza almışlardı. Suçlanan adamların çoğu, saldırganlıklarını olduğundan az göstermeye çalışmıştı. Bunlardan biri karısını dövdüğünü kabul etmiş ama en azından iki-üç yıldır dövmeyi kestiğini söylemişti. Karısını sopayla dövüp öldürmekten ceza alan bir adam, sadece yumruklarını kullandığını iddia etmişti. Yine üçüncü bir adam, karısını tokatlayıp sopaladığını kabul etmiş, ama onu öldürmekle tehdit ettiğini inkâr etmişti. Başkaları da kurbanın ölüm sebebinin, uyguladıkları şiddet olduğunu reddediyorlardı. Bu adamların iddiasına göre kadın veba ya da saradan mustaripti.[68]

Ceza dolayımlı eş cinayetleri erken modern dönem İngilteresi'nde ve kuzey İspanya eyaleti Cantabria'da da aynı şekilde yaygındı. 1799'da Canales köyünde gerçekleşen namlı bir suçun geriside, bir sistematik şiddet hikâyesi vardı. Antonia Isabel Sánchez isimli kurban, yerel *cacique*'in** baldızıydı. Evlendirildiği adamla 19 yıl süren evliliğinin sonunda, komşular Antonia'yı kanlar içinde, on bıçak darbesi almış halde buldular. Kocası Don Domingo García, çokça malı mülkü olan biriydi. Hem hizmetçiler hem de komşular, onun daha önce elinde bıçakla karısına ölüm tehditleri savurduğunu birkaç kez görmüşlerdi. Ayrıca karısına, dünyadaki tüm keşişlerle yatmayı

(*) *Parlement*: *Ancien Régime* zamanındaki yüksek mahkemelerin genel ismi; bu mahkemeler 1790'da kaldırılmıştır – ç.n.

68 Nolde, 2003: 388-92.

(**) İspanyolca konuşulan yerlerde, otonom şeflerin ismi – ç.n.

onunla yatmaya tercih edeceğini söylediğini de duymuşlardı. Aslında adam, kadın hizmetçilerden biriyle biraz fazla samimiyet kurmuş, bunun yol açtığı skandal yüzünden, rahipler onu ayıplamışlardı. Domingo bir iş gezisi için Andalucia'ya gittiğinde, Antonia giderek kız kardeşinin kocası olan *cacique*'e içini dökmeye başlamıştı; bu merhametsiz ve saygın bir adamdı ama bacanağıyla araları iyi değildi. Domingo gezisinden döndüğünde, karısına iyice öfke beslemeye başladı ve bunun ölümcül sonuçları oldu.[69]

Öfke dolayımlı eş cinayetleri, bazı bakımlardan erkek erkeğe cinayetlere benziyordu. Bunlar, 18. yüzyıl İngilteresi'nde olduğu gibi, kaza olarak adlandırılabiliyordu.[70] Saldırıyla kurbanın ölümü arasında, çoğu zaman, kocanın özür dileyip karısının onu affettiği bir bölüm yer alıyordu; Württemberg'deki Rosenfeld köyünde yaşanan bir vakada da böyle olmuştu. Bir sabah, Hans Jakob Schlagenhausen hizmetçisinden, otlağa gübre serpmesini istemişti. İsmini öğrenemediğimiz karısı, karşı çıkmıştı: Bu hizmetçinin yün eğirme saatiydi. Kocası ısrar etti: Hava iyiydi ve bu iş çabucak biter, sonra da yün eğirme işi yapılırdı. Kadın çileden çıktı ve bir sözlü atışmadan sonra şöyle bağırdı: "Her şeyi yönetmek istersin ama paranı har vurup harman savurursun." Adam onu tokatlamaya niyetlendi ama bir komşu onu engelledi; ardından kadın dırlanmaya devam etti. Hans kadının örekesiyle onu tehdit ederek, "Allah aşkına, kapa çeneni!" diye bağırdı. Kadın sertçe yanıt verdi: "İnşallah o gübre gömleğine yapışır da, çıkarayım diye bana gelirsin." O zaman Hans ona örekeyle vurdu ve kadın yere düştü. Son sahne, bilinci yarı açık halde yatan kadının başucunda gerçekleşti. Adam, "Tanrım, merhamet et bize; ölmesine izin verme" derken, karısı onu şöyle yanıtladı: "Seni bin kez affediyorum." Otopside, kadının yedi aylık hamile olduğu ortaya çıkmıştı.[71]

Evli kadınların davaları, kocaların davalarına nazaran, kültürel kalıpların daha fazla etkisi altında kalıyordu. Laura Go-

69 Mantecón, 1997. İngiltere için, bkz. McMahon, 2004: 83; Bailey 2006.

70 Bailey, 2006: 281.

71 Schnabel-Schüle, 1997: 252-3 (yıl: 1737).

wing'in yorumuyla, evli kadınların uyguladığı şiddet edebiyatta, tiyatroda ve gerçek hayatta o kadar komik bulunuyordu ki, ciddiye alınması için ölüme yol açması gerekiyordu.[72] İngiliz hukuku kadının kocasını öldürmesini, politik kurallar ve aile kurallarıyla mükemmelen uyumlu şekilde, düşük dereceden bir ihanet (*petty treason*) olarak kabul ediyordu. Resmi olarak bunun cezası yakılarak ölmekti; karısını öldürenler ise asılırdı. Efendilerini öldüren hizmetçiler ya da yüksek rütbeli rahipleri öldüren din adamlarının suçları da düşük dereceli ihanet kapsamındaydı.[73] Hiyerarşik bakış açısı Kıta Avrupası'nda da aynı şekilde geçerliydi. Nolde'un izah ettiği gibi, o zamanın insanları evlilikteki iktidarla ilgili ikincil bir bakış açısına sahipti, yani sadece hâkim durumda olanlar ve tahakküm altında bulunanlar vardı; bir ara durum pek mümkün görülmüyordu. Bu yüzden, bir kadının içinde bulunduğu şartları değiştirmeye çalışması, kocasının otoritesine meydan okumak olarak anlaşılıyordu. Böyle bir çaba, "dünyayı tersine döndürmek" demekti. Bu bakış açısı sulh yargıçlarının algısını büyük ölçüde belirliyor ve eş cinayetleriyle ilgili davaların sonucunu etkiliyordu. Ahlakçılar da insanları eşitsiz evliliklere karşı uyarıyorlardı. Mesela erkeklere, kendilerinden daha zengin bir kadınla evlenmemelerini tavsiye ediyorlardı, çünkü böyle bir kadın kocasının otoritesini kabul etmek istemeyebilir, işin ucu cinayete varabilirdi.[74] Aslında yaşanan durum daha karmaşıktı. Avrupa geneli için bir değerlendirme yapan Olwen Hufton, kadınların kocalarını öldürme gerekçelerini şöyle sıralar: Drahomasını geri almak ve bir dul olarak mali kazanç elde etmek; çoğu kez bir yandan da, kendi seçeceği biriyle evlenmenin peşinde olmak; yahut, kocanın ihanetinin ya da uyguladığı şiddetin intikamını almak.[75]

1600'lerde Paris Yüksek Mahkemesi'nin sulh yargıçları bir kadının isyankârlığını genellikle onun zina yaptığına yorarlardı. Her zaman kadının bir ilişkisi olduğundan şüphelenirler ve

72 Gowing, 1996: 229.

73 Walker, 2003: 138.

74 Nolde, 2003: 94-137.

75 Hufton, 1990: 83.

dolayısıyla, bu hususu soruştururlardı. Bu doğru olsun olmasın, gerçekten de kadın ve erkek sanıkların önemli kısmı, suç ortağıyla birlikte hareket etmekteydi. Bu olgu bir bakıma gerçek durumu yansıtıyordu ama söz konusu istatistikler aynı zamanda, adli bir vasıta olarak kullanılıyordu. Sulh yargıçları kadın sanıkları her zaman bir erkekle suç ortaklığı edip etmedikleri, sevda ilişkisi yaşayıp yaşamadıkları konusunda sorguluyorlardı; sanık erkek olduğundaysa, bu husus üzerinde o kadar ısrarcı olmuyorlardı. Bazen yardımcının rolü, mahkemede tam tersi hale gelebiliyordu. Sulh yargıçları Felizon Bourgoing'i ilk sorgusunda "kocasını öldürmekle" suçlamışlar, daha sonra onun "damadıyla birlikte kocasını öldürdüğünü" ve üçüncü sorguda "damadının, onun gözleri önünde kocasını öldüresiye dövdüğünü" ileri sürmüşlerdi.[76] Tersi durumda, evin reisini vuran bir askerin affedildiği bir vakada, sanığın yoldaşının şahitliği, evin hanımı Perrette Trillet'yi işin içine sokmuştu. İki asker aynı odayı paylaşmışlardı ve şahit, Perrette'nin yoldaşıyla yatağa girdiğini, onun erkeklik organını tuttuğunu görmüştü.[77]

17. yüzyıl İngilteresi'nde de, evli kadınlar çoğu zaman suç ortağı ya da asıl sanık olan erkeklerden yardım görürlerdi. Halk her zaman bu yardımcının kadının aşığı olduğunu düşünürdü, çünkü kimsenin sadece arkadaşlık uğruna cinayet işlemeyeceği kanısı hâkimdi. Kitapçıklardaki öykülerde yer alan en yaygın cinayet sebebi de, evlilik dışı bir ilişkiydi.[78] Almanya'da da durum farklı değildi. Kocaların öldürüldüğü birçok vakada erkek âşık, suç ortağı olarak da eylemi bizzat gerçekleştirerek yardımda bulunmuştu. Çoğu zaman bu âşık, evdeki bir hizmetçiydi. Johann Hunn'un karısı ise bir istisna teşkil etmektedir. Johann oldukça yaşlıydı ve karısı, kasaba kâtibinin oğluna âşık oldu. Şahitler kâtibin oğlunun, kadının göğüslerinden nasıl süt emdiğine dair renkli hikâyeler anlatıyorlardı. Bir keresinde, bir bahis üzerine genç adam, onun "deliğinin suyunu" içmişti. Yaşlı adamın serveti sebebiyle, boşanma söz konusu ol-

76 Nolde, 2003: 326.

77 Nolde, Garnot 1996: 147 içinde (yıl: 1594).

78 Turner, 2002: 130-5; Walker, 2003: 143.

muyordu.[79] Tarihî belgelerdeki koca cinayetlerinde, zina yapan kadınların çok sık görülmesi, bunun beylik kültürel inanç kalıplarından kaynaklandığına inanmamızı zorlaştırmaktadır.

Öte yandan bazı evli kadınlar, kocalarını para ya da başka bir sebeple başkasına öldürtüyorlardı. 29 Ekim 1728'de, Burgundy kırsal alanından Jean Boiveau adındaki bir beyefendi, Toulon-sur-Arroux ile Rozier arasındaki yolda bulunmuştu. Cesedi bulanlar adamın vurulmuş olduğunu hemen anladılar; muhtemelen sırtından iki kurşun yemişti. Ertesi gün Rozier *curé*'si,* vakayı yetkililere bildirdi. Boievau ve karısı alt aristokrasiye mensup olsalar da, daha düşük toplumsal tabakadan bazı insanlarla ahbaplıkları vardı. Kısa süre sonra yöreden iki adam tutuklandı, başka şüphelilerse firar etti. Magdelaine Boiveau'nun uzun zamandır mutsuz olduğu ortaya çıktı. Evliliğini annesi ayarlamıştı ve Magdelaine kocasından nefret ediyordu. Mahkemedeki şahitler onun daha önce, keşke kocam boğulsa, cenaze parasını ödemeye on kez razıyım, dediğini söylediler. Jean karısının, bir arkadaşları olan Barthélémy Bérard'la ilişkisi olduğundan şüpheleniyordu ve onun evlerine gelmesini yasaklamıştı. Tehditlerin ve şiddetin seviyesi yükseldi; Jean karısını dövüyor, Magdelaine ise onu tehdit edip, hangi yöntemle ölmek istediğini soruyordu. Yanıtını beklemeden, onun için pişirdiği ekmeğin hamuruna kahverengi bir zehir karıştırdı ama bu, kocasını yalnızca hasta etti. Başka iki denemesi de başarısız oldu. O zaman, aralarında Barthélémy'nin de bulunduğu bazı adamlardan yardım istedi. Ateş edenin gerçekten kim olduğunu bilmiyoruz, çünkü şahit yoktu ve modern gözlemciler olarak biz, işkence altında alınan itiraflara güvenemeyiz. Magdelaine ve yakalanan iki adam idam edilmiş, diğer suikastçıların da gıyaplarında idam kararı verilmişti. Kaçak durumda olan Barthélémy'nin, kadının aşığı olup olmadığı belli değildir.[80]

Rakibini, karısının işbirliği ya da kışkırtmasıyla ortadan kaldıran erkek âşık motifi, romantizmin ortaya çıkışında önce gö-

79 Rublack, 1998: 322-3 (yıl 1677).

(*) *Curé*: Katolik bölge papazı – ç.n.

80 Garnot, 1993.

rülmeye başlamıştı ama söz konusu kültürel hareket, suça duygusal bir boyut kazandırmıştır. Bunu ilk olarak, 18. yüzyıl biterken Amsterdam'da yaşanan bir vakada gözlemliyoruz. Cinayetin gerçekleştiği sıralarda, usta bir cerrah olan Hiddo Grittinga 44 ve aşığı Helena Knoop 25 yaşındaydı. Hiddo genç yaşında Amarentina Nolting'le evlenmiş, yedi çocukları dünyaya gelmişti; Hiddo'nun mahkemesi görülürken bunların ikisi hâlâ hayattaydı. Helena, 1690'ların ortasında hizmetçi ve pansiyoner olarak evlerine taşınmıştı. Bir gemide kâtiplik eden Gerrit Avares'le evlendikten sonra, emrinde çalıştığı çiftle dostluğu sürmüş, sık sık bir fincan kahve içmek için onlara uğrar olmuştu. Onların ahbaplığından hoşnuttu, çünkü kocası çoğu zaman denizde oluyordu. 1698'de kocası yıl boyunca denizdeydi ve bu sırada Helena hamile kaldı; galiba Hiddo onu yalnız başına da ziyaret ediyordu. Kayıtlardan, bu ilişkinin Helena evlenmeden önce mi başladığını anlayamıyoruz. 1698'in Aralık'mda Amarentia aniden ölünce, onun Helena'yla birlikte şarap içtikten sonra iki hafta boyunca hastalık çektiği söylentisi yayıldı. Helena'nın davasında mahkeme onu, zehirleme suçlamasıyla ilgili olarak kısaca sorguladı ama sonra bu suçlamayı, belli ki kuşkulu bulduğu için, düşürdü. Şubat 1699'da, Helena bir kız çocuğu dünyaya getirdi. Anne ve babanın sahte bir isimle vaftiz ettirdikleri çocuk, yedi ay sonra öldü. Bu arada Gerrit eve dönmüştü. Çocuk hakkında ne dedi? Yoksa anne-babası çocuğu ondan saklamayı başarmışlar mıydı?

Sahne dramatik bir son için hazırdı. Şimdi Hiddo'nun karısı ölmüş olduğuna göre, Helena'nın kocası da ölmeliydi. Başka seçenek yoktu. O zaman âşıklar evlenip, hayatlarının geri kalanını mutlu şekilde geçirebilirlerdi. Bu önceden tasarlanmış bir cinayetti. 1699'un 17 Nisan gecesi Helena, Gerritt'a bir tanıdığının onu görmek istediğini söyledi. Ona kapıda veda öpücüğü verdi. Hiddo'nun yolda, elinde bıçakla onu beklediğini biliyordu; Helena'yı, işbirliği yapmadığı takdirde bıçağı kendi göğsüne saplamakla tehdit etmişti. Ama Helena işbirliğine hazırdı. Hiddo pusu kurduğu yerden, Gerrit'i hazırlıksız yakaladı ve onu sırtından bıçakladı. Daha kimse onlardan şüphelenmediği için, katil ve suç ortağı, kurbanın cenazesine gittiler. Helena ve Hiddo daha sonra

Hague'a gittiler ve Kasımda, evleneceklerini duyurdular. Bir buçuk yıl sonra Helena tekrar hamile kalana dek evlenmediler. Bir yıl daha geçtikten sonra tutuklandılar ve Amsterdam mahkemesine teslim edildiler. Önce Helena çözüldü ve Hiddo'dan da suçunu itiraf etmesini istedi. Hiddo itiraf etti ama önce mahkemeyi ortada bir para meselesi olduğuna, bu yüzden bir meydan okuma gerçekleştiğine, iki tarafın da elinde bıçak varken dövüştüklerine inandırmaya çalıştı. İşkence askısında, cinayeti tasarladığını ve kurbanın silahsız olduğunu kabul etmek zorunda kaldı. Olay popüler edebiyatta da yankısını buldu. Çiftin idamından kısa zaman sonra basılan bir kitapçığın yazarı, Helena'nın gerçekten Hiddo'nun ilk karısını zehirlemiş olduğunu yazdı. Bu kitapçık Helena'nm ölümle buluşmaya giden kocasına verdiği Yahuda öpücüğünü cafcaflı bir tarzda betimlemekte ve idam sahnesiyle bunun arasında paralellik kurmaktadır. Cellat, Hiddo'yu idam edileceği çarmıha doğru götürürken, az önce boğularak öldürülen Helena'nm yanından geçerler. Hiddo ona son bir öpücük vermek için izin ister ama yetkili *sulh yargıcı* bunu reddeder.[81]

Romantizm, zina söz konusu olmadığı zamanlarda da, evlilik içi çatışmaları etkiliyordu. Karı-kocanın birlikte daha çok zaman geçirmesi şeklindeki ideal, gerilim dolayımlı cinayetlerin ortaya çıkmasına sebep oldu ama 18. yüzyılda bunun çok sayıda tipik örneğine rastlamıyoruz. Yakın ilişki kategorisi, eşler ve sevgililerin yanı sıra, ebeveyn-çocuk ve kardeş ilişkilerini de kapsamaktadır. Modern zamanlardan önce, öldürüldüğü kayıtlara geçmiş erkek ya da kız kardeşlerin sayısı, bir örüntü oluşturmamıza yetmeyecek kadar azdır. Ebeveynin cezalandırma hakkı 20. yüzyıla kadar hiç sorgulanmamıştı ama aşırılıklar ara sıra suç davalarına konu olurdu. Kuşkusuz, ölüm vakaları doğal ölümlermiş gibi örtbas ediliyordu. Küçük ya da yeniyetme çocuklarını öldürdüğü kayıtlara geçmiş anne-babaların çoğu, bunu bir aklî rahatsızlık ya da yoksulluk yüzünden yaşadıkları, uç noktadaki umutsuzluk sebebiyle yapmışlardı. Bu vakaları bir sonraki bölümde işlemek daha doğru olacaktır.

81 R.A. 352, fo 4vs et seq. (her iki dava); Spierenburg, 1984: 59. Onun davasında zehirleme suçlamasında bahsedilmemektedir.

Günümüze doğru bir bakış

Sanayileşme öncesi dönemin cinayetlerinde, sanık ya da kurban olarak kadınların payı, mütevazı ölçülerde kalmayı sürdürdü. Kadınlar daha çok, alelade tanıdıklarını ya da yabancıları değil de, kendilerine yakın olanları öldürüyorlardı. Bir kadının dahil olduğu hemen her vakada, kadın şerefi rol oynuyordu. Ancak, yakın ilişki cinayetleri söz konusu olduğunda, duygular da eşit derecede öne çıkan bir bileşendi. Aile ve evlilikle ilgili küçük değişiklikler, erkeğin kadına uyguladığı şiddet kadar, kadının erkeğe uyguladığı şiddeti de etkiliyordu. Kadın şerefinin ruhanileşmesi kadının kadına uyguladığı şiddeti öyle etkiledi ki, kadınları, itibarlarını saldırganca savunmak için kullanabildikleri az sayıdaki yöntemden de mahrum bıraktı.

Günümüze kadar, kadın katillerin genel öldürme rakamları içindeki payı düşük kalmıştır. Öte yandan, yakın ilişki cinayetleri, modern ölümcül şiddetin tipik örneğidir. Bugün için bu cinayetler, genellikle gerilim dolayımlı cinayet kategorisine girmektedir. Saldırgan kocaların aşırılıkları ortadan kalkmamıştır ama artık, ev reisinin toplumsal olarak kabul görmüş cezalandırma hakkı diye bir şey söz konusu değildir. Birisinin eşine –ki bu eş bazen erkek de olabilir– karşı gösterdiği her tür saldırganlık, artık ev içi şiddet olarak tanımlanmakta ve bununla etkin şekilde mücadele edilmektedir. Okul öğretmenlerinin ve diğer otorite sahiplerinin fiziksel ceza verme hakları ellerinden alınmış, anne-babaların bu hakları ciddi şekilde kısıtlanmıştır. Hiyerarşi ve ekonomik işbirliği, artık ailenin kurucu bileşenlerinden değildir. Modern Avrupa'da, birlikte yaşayan kişilerin ve anne-babayla çocukların arasındaki bağlar, büyük ölçüde psikolojik niteliktedir. Zaman zaman, bu bağlar özel sorunlara yol açar; modern çağda boşanmaların sıklaşması da, sorunlara katkıda bulunmaktadır. 18. yüzyıldan başlayarak giderek sayısı artan, gerilim dolayımlı yakın ilişki cinayetleri, o zamandan beri oldukça önem kazanmıştır.

5

Masumiyetin Belirtileri: Bebekler ve Deliler

Mahkeme salonuna giren Effie Deans "süslü buklelerini geriye çekti ve mahkemede bulunanlara çehresini gösterdi... bu çehre, solgun ve süzülmüş olmasına karşın, çektiği tüm ıstırap içinde yine de çok hoştu; öyle ki, herkesten acıma ve sempati ifade eden fısıltıların yükselmesine sebep oldu." Bir an sonra krallık avukatı, tekrar soğukkanlılığını kazanmış olarak, ona hukuki durumunu açıkladı: "Sert olsa da uygulanması gereken hükümlere göre, hamileliğini gizlemek zorunda kalan ve böyle durumlarda elzem olan yardımdan kendini mahrum bırakan sanık, zaten yavrusunun ölümünü önceden hazırlamış demektir... Bu şartlar altında sanık, bize çocuğunun doğal sebeplerle öldüğünün kanıtını sunamıyorsa ya da onun hâlâ hayatta olduğunu gösteremiyorsa, yasaya göre, onu öldürdüğü kabul edilmeli ve kendisi de aynı şekilde ölüm cezasına çarptırılmalıdır." Masumiyetini kanıtlayamayan Effie'nin idam edilmesine hükmedildi. Effie cezasının infaz edilmesini beklemek üzere, Edinburghluların Mid-Lothian'ın Kalbi olarak isimlendirdiği hapishaneye geri döndü. Ama sonra, kız kardeşi Jeanie, uzun ve zor bir yolculuğu göze alarak İskoçya'dan Londra'ya gitti. Argyle Dükü'nün tavsiyesi sayesinde, Effie için bir krallık affı çıkmasını sağladı. Bu af hükümlüyü ipten kurtardı. Effie de Londra'ya

giderek bir aristokratla evlendi ve krallık çevresinde sevilen bir hanım oldu.

Hikâye edilen bu olaylar, 1730'larda geçmektedir. 1817'de, Edinburgh otoriteleri eski şehir hapishanesinin kaldırılmasını emrettiler. Bu Sir Walter Scott'a (1771-1832), ertesi yıl basılacak olan *Mid-Lothian'ın Kalbi* (*The Heart of Mid-Lothian*) romanı için esin verdi. Yazarın Effie'yle ilgili sevecen betimlemesi, o günlerin romantizmini yansıtmaktadır. Pek çok insan suçu, evli olmayan bir kadını baştan çıkaran adama yüklemişti. Scott gerçek bir annenin bebeğini öldüremeyeceğine inanmış ve bu işi bir serserinin yaptığını ima etmişti. Evlenmeden çocuk doğuran bir kadının suçlu olduğu karinesini içeren yasaya şiddetle karşıydı. Ama romanın asıl kahramanı kız kardeş Jeanie'dir. 1830 basımının önsözünde, yazar onun asıl adının Helen Walker olduğunu ve açıklamış ve ertesi yıl, onun mezartaşına nakşedilen bir kitabe yazmıştı.[1]

Dinbilimcilere göre, ilk günahı taşıyarak doğsalar da, bebekler masumdu. Bu bölümde en genç cinayet kurbanları, bir grup masum katille bir araya geliyor. Tarih boyunca bazı öldürme eylemlerinin, fail tamamen delilik içinde hareket ettiğinden, ahlaki sorumluluk alanının dışında yer aldığı kabul edilmiştir. Masum ama tehlikeli olan böyle bir katil, genellikle bir kuruma teslim edilirdi. Böylece, masumiyet teması içinde, akıl hastalarının işlediği cinayetler, yenidoğan cinayetleriyle bağlantılı hale gelmektedir. Bu çağrışım bir tesadüften ibaret değildir. Uzun bir tarihî süreçten sonra, yeni doğan bebeklerini öldüren anneler de, akıl hastası kabul edilir olmuşlardı. Bunların doğum sonrası delilikten yahut daha az bilinen adıyla doğum sonrası depresyondan mustarip oldukları kabul edilirdi. Dahası, izleyen sayfalarda tartışılan cinayet tiplerinin hiçbiri, her gün rastlanan saldırganlık eğilimlerinden kaynaklanmamaktadır. Bunlar, sosyo-kültürel değişimi yansıtır. Yakın zamana kadar, delilik sonucu işlenen cinayetlere ilişkin güvenilir istatistikler bulunmuyordu. Böyle cinayetlerin tarihi, deliliğe karşı tutumla-

1 Walter Scott, *The Heart of Mid-Lothian*. Alıntılar Cilt I, Bölüm 21'dendir: www.gutenberg.org/6944 (5 Mart 2007). Ayrıca bkz. Symonds, 1997: 179-93.

Resim 5.1. *Mid-Lothian'ın Kalbi*, Edinburgh; eski hapishanenin yerini işaret etmektedir. İzin alınarak basılmıştır. (© Ruth Corrigan)

rın genel tarihinin bir parçasıdır. Yenidoğan cinayetleri özellikle evlilik dışı cinsel ilişkiye karşı tutumlarla ortaklık içindedir. Bu suç için, az sayıda istatistik mevcuttur. Yenidoğan cinayetlerinin sıklığı, gayrimeşru bir çocuk doğurmanın dezavantajının en fazla olduğu dönemlerde ve piçlerin dünyaya gelme riskinin en fazla olduğu yerlerde zirve noktaya ulaşmaktadır.

Çöpe atılan bebekler

Bu bölümün başlığı belki alaycı görünmekte ama söz konusu suçun özünü iyi aktarmaktadır. Anne evladını öldürdükten sonra, kendi hayatını kurtarmak için onu bertaraf etmek zorundaydı. O zaman DNA testleri yoktu. Vücut evden belli bir mesafede bulunduğu zaman, faili işaret edecek hiçbir ipucu bulunamazdı. "Yenidoğan cinayeti" (*infanticide*), bir bebeğin öldürülmesiyle ilgili genel terimdir. Bazı tarihçiler, başka Avru-

pa dillerinde de muadilleri bulunan *neonaticide* ya da "yeni doğan çocuk cinayeti" terimlerini tercih etmektedirler. Bunlardan ikincisinin avantajı, erken modern dönemdeki kullanıma uymasıdır ama bu terim usandırıcı şekilde uzundur. Hoffer ve Hull ise "yenidoğan cinayeti" terimini kullanmakla birlikte, anlamı fazla genişletmektedirler. Onlar bu kategoriye, 9 yaşa kadar tüm çocuk cinayetlerini, anne-baba haricindeki kişilerin işlediklerini bile dahil ederler. Diğer araştırmacılar yenidoğan cinayetinden, bir bebeğin, doğumda ya da az ertesinde anne tarafından yahut onun etkin suç ortaklığıyla öldürülmesini anlarlar.[2] Biz de söz konusu kelimeyi, bu anlamda kullanıyoruz.

James Cockburn, yenidoğan cinayetlerinin yakın ilişki cinayetleriyle birlikte ele alınması gerektiğini savunan tek tarihçidir.[3] Böyle bir prosedür, 17. yüzyılda yakınları tarafından öldürülenlerin oranının, modern dönemdeki orana yaklaşmasını sağlayacak ve 18. yüzyıldaki oran da muhtemelen bugünkünü aşacaktır. Ama istenmeyen bir hamilelikte söz konusu olan yakınlık, kişisel bir ilişkideki yakınlıktan oldukça farklıdır. Üstelik yenidoğan cinayetlerinin kategorize edilerek de olsa öldürme oranlarına dahil edilmesi, uzun vadeli grafiği değiştirecek, 17. ve 18. yüzyıllarda kayda değer farklılıklar yaratacaktır; erken modern dönemde cinayetlerde gerçekleşen düşüş daha az belirgin hale gelecek, 1800'ler sonrasındaki bir noktada yeni bir düşüş başlayacaktır. Bunu yapmaya gerek yoktur. Yeni doğmuş bir çocuk katledilirken, o çocuk hasım değil, kurbandır. Oysa yetişkin cinayetlerinde çoğunlukla, kurban aynı zamanda hasımdır. O yüzden çoğu araştırmacı gibi bu kitabın yazarı da, yenidoğan cinayetleri ve adam öldürme için, (bu ikinciyi birkaç günden daha büyük kişilerin öldürülmesi şeklinde tanımlayarak) birbirinden tamamen ayrı oran hesaplamaları yapmayı tercih etmektedirler.[4]

Böyle ayrı ayrı oranlar oluşturmak için bir diğer sebep de, yenidoğan cinayetleriyle ilgili güvenilir istatistiklerin azlığı-

2 Bkz. Beattie, 1986: 113 (not 84, Hoffer ve Hull'un eleştirisiyle).

3 Cockburn, 1991: 93-6.

4 Bkz. Spierenburg, 1996: 72-3'teki tartışma.

dır. 17. yüzyıldan önce, çok az sayıda *sulh yargıcı* bebek cesetlerinin muayene edilmesini gerekli görürdü. Zaten, fikir birliği etmiş bir çift için, bu suçun üstünü örtmek görece kolaydı. Yenidoğan cinayetlerinin sıklığıyla ilgili bir kestirimde bulunmak için, önce bu cinayetin evlilik içinde gerçekleşmesi ihtimalini değerlendirmek gerekir. Bir çocuğun özürlü olması, anne-babanın sefalet çekmesi ya da erkek çocuk tercihi, olası sebeplerdi. Bununla birlikte tarihçilerin çoğu, gerek Ortaçağ'da, gerekse erken modern dönemde, evlilik içinde yenidoğan cinayetlerinin yaygın olmadığına inanmaktadırlar. Ortaçağ İngilteresi'nde, yenidoğan cinayetleriyle Kilise mahkemeleri ilgilenirdi ve bu mahkemeler de söz konusu suçu, kefaret gerektiren bir günah olarak kabul ederlerdi. Örneğin Canterbury'deki Kilise yargıçları, 1470'te Joan Rose'a "üç pazar günü Hythe'daki mahalle kilisesine gidip, tören alayı önünde, sağ elinde yarım libreliк bir şamdan ve sol elinde oğlunu öldürmekte kullandığı bıçağı tutarak yürümesini" buyurmuşlardı. Kadın bu kefaret eylemini, Canterbury'nin ve iki komşu köyün pazarlarında tekrarlayacaktı.[5]

Reform ve Karşı Reform, evlilik dışı ilişkinin daha da fazla ayıplanmasına yol açtı. Evli çiftlerin cinselliği ideolojik anlamda, zorunlu bir kötülük olmaktan çıkıp, sevgiyi göstermenin bir aracı olma haline terfi etmişse de, ahlakçılar diğer tüm haller için cinsel ilişkiyi nefret edilesi bir şey olarak görüyorlardı.[6] Ahlakçılar geleneksel çifte standardı reddederek erkekleri, zina yaptıkları takdirde, zina yapan bir kadın gibi günaha girecekleri uyarısında bulunuyorlardı. Kilise konseyleri ve mahkemeleri, düğünün üzerinden dokuz ay geçmemişken bebek sahibi olan çiftleri kınamaya bile başladılar. Daha önce, nüfusbilimcilerin evlilik öncesi hamilelik (*prenuptial pregnancies*) adını verdiği bu vaziyetin üzerinde o kadar durulmazdı. Halkın zihninde bu hamilelikler şerefe hiç halel getirmezdi ve bu bakış açısı bir süre geçerliliğini korudu. Birçok insan için, evlilik

5 Dean, 2001: 79-80.

6 Başka birçok yayının yanında bkz. van der Heijden ve Burghartz, Roodenburg ve Spierenburg, 2004 içinde.

bağının kurulmasında yaşanan olaylar dizisinde cinsel ilişkinin mi, kilise töreninin mi önce gerçekleştiği o kadar önemli değildi. Ama görüşleri giderek egemen hale gelen ruhban için mühimdi. Dahası, mazbutluğa giderek önem verilmeye başlanması, pek mazbut olmayanları da etkiliyordu. İşverenler ve efendiler, çıraklarının ve hizmetçilerinin cinselliğini denetlemeye çalışıyorlardı. Hamile kalan bir kadın hizmetçi, hemen işten çıkarılırdı. Böylece, eskiden kalma şeref tasavvuru ile evlilik dışı cinsel ilişkiye karşı yürütülen yoğun ahlaki mücadele, birbirini destekledi. Refah yasaları da, özellikle İngiltere'de etkili olmuştu. 1576 tarihli Yoksulluk Yasası (*Poor Law*), babası belli olmayan çocukların doğdukları bölgeye mali yük getirmemesini amaçlıyordu. Bu çoğu zaman, yoksul bir kızı hamile bırakan adamları firara teşvik ediyordu.[7]

Bu gelişmeler, yenidoğan cinayetlerinde eşiği önemli ölçüde düşürmüştü. Ortaçağ kayıtlarının saklanma şartları bir ölçüde belirsizliğe sebep olsa da, tüm göstergeler, 16. yüzyılın ortalarından başlayarak bu suçun daha sık görülmeye başladığına işaret etmektedir. I. Elizabeth döneminde cezai takibatlar çoğalmaya başlamıştı.[8] Almanya'daki davalar da, 16. yüzyıl ortalarından sonra sıklaşmıştı. Elbette, yenidoğan cinayetleri hiçbir zaman, evlilik dışı hamileliğe verilen otomatik bir tepki değildi. Bekâr annelerin ezici çoğunluğu, çocuklarını esirgeyip yetiştiriyorlardı. Bu çoğunlukla ilgili olarak, vaftiz kayıtlarındaki bazı kısa notlar dışında verimiz olmadığı için, çocuklarını öldürme kararı veren ya da böyle bir dürtüyle hareket eden annelerle, çocuklarını esirgeyen kadınların duygusal ve toplumsal konumlarını kıyaslamamız güçtür. Sadece 16. yüzyılın ortasıyla 19. yüzyılın başı arasında, risklerin en yüksek düzeyde olduğunu biliyoruz. Ancak cezai takibat oranları, suç sıklığı kadar, otoritelerin sahip olduğu kaygıları da yansıtmaktadır. Öldürülmüş olarak bulunan tüm yenidoğanlarla ilgili kayıtlar, en iyi kaynağı oluşturmaktadır; yani çöpe atılan bebeklerin çoğunun bulunmuş olduğuna güvenebilirsek.

7 Hoffer ve Hull 1981: 13-17.

8 Hoffer ve Hull 1981: 3; Sharpe, 1984: 61.

Çeşitli ülkelerde, yok etme eylemleriyle ilgili veriler ve öldürülmüş yenidoğanlarla ilgili keşifler mevcuttur. Amsterdam'da ölü bebekler hemen her zaman, şehir kanallarının birinde yüzer halde bulunurdu; bu belki de onların tuvaletten buraya kadar geldiklerini gösteriyordu. Almanya ve İngiltere'de, tuvalette gerçekleşen doğum ve bebeği yok etme vakaları da kaydedilmiştir. İngiliz anneleri bazen bebeklerinin cesedini ateşte sıcak külde yakarlardı ama ırmaklar ve kuyuların yanı sıra, gömme amaçlı olarak gübre yığınları da yaygın şekilde kullanılmaktaydı. 18. yüzyıl için ağaç gövdeleri, kovalar, kuru ot yığınları, merdiven boşlukları, mahzenler ve kömür depolarından da söz edilir. Bazı tarihçiler bebekten kurtulmak için seçilen yerlerin rezilliğini, annelerin evlatlarına önem vermemesine yormayıp, bir tuvaletin ya da bir gübre yığınının, bozulan cesedin kokusunu saklayacak olmasına bağlıyorlar.[9] Ölü bedenlerin yarım yamalak şekilde gizlenmesinin yaygın tutum olduğu ama bu bedenlerin birçoğunun kolayca keşfedildiği sonucuna varılabilir. Bazı cesetlerin uzun süre saklı kaldıktan sonra şans eseri keşfedilmesinin karşıt bir örneği de, 1721'de bir yangının Fransız kasabası Rennis'i harabeye çevirmesiyle ortaya çıkmıştı. Yeniden inşa projesi lağımların açılmasını gerektirmiş, işçiler 80 yenidoğanın iskeletlerini bulmuşlardı; görünüşe bakılırsa hepsi dünyaya geldikleri ilk saatler içinde öldürülmüşlerdi.[10] Kayıtlarda yer alan böylesine şaşırtıcı tek keşfin bu olması ve bu olayın tarih yazılarında sürekli anılması, normal olarak, keşfedilmeden kalmış yenidoğan cesetlerine ait karanlık sayının o kadar da büyük olmadığını düşündürmektedir.

Anneler hakkında bilgi vermeksizin ölü bebek buluntularını anlatan, günümüze kalmış kayıtlar pek azdır. Nuremberg şehri için, 1484'ten 1803'e kadar uzanan, bilhassa uzun bir seri mevcuttur. 100.000 yerleşik kişi başına oranın, Richard van Dülmen'in hazırladığı, on yıllık periyotlar üzerinden mutlak toplamları gösteren bir grafik yardımıyla hesaplanması gerekir.

---

9 Hoffer ve Hull, 1981: 71; Beattie, 1986: 117; Spierenburg, 1996: 85; Rublack 1998: 244; McMahon, 2004: 140 (Joan Fountain vakası, 1724).

10 Hufton, 1974: 349 ve 1990: 77; tekrar aktaran Ruff, 2001: 153.

1524'e kadar, yenidoğan cinayetleri oranı 0,6 ile 1 arasındaydı. Bu oran sonraki 50 yılda 2 ile 3 arasında salındı ve 1574'le 1624 arasında 4 civarına tırmandı. Yenidoğan Cinayetleri oranı daha sonra büyük dalgalanmalar gösterip, 1700 civarındaki on yıllarda, 6'dan düşük olmayan bir zirveye erişti. 18. yüzyılda ekseriyetle 1 ile 3 arasında kaldı ve kayıtların tutulduğu periyodun sonunda yeniden 4,5'e çıktı.[11] Stockholm'e ait rakamlar daha da uzun bir dönemi kapsar ama uzun boşluklar içerir. Şehrin yenidoğan cinayetleri oranı hem 16. hem de 18. yüzyıllarda 1,5'te sabitlenmiştir. Bu, ilk periyot için tüm cinayetlerin küçük bir bölümünü temsil ederken, ikinci periyot için, yenidoğanlar haricindeki öldürme oranının üçte ikisine denk geliyordu. 20. yüzyılda, Stockholm'ün yeni doğan cinayetleri oranı önemsiz boyuttaydı.[12] Amsterdam'a ait mevcut oranlar sadece 0,3 ile başlar ama o zaman muhtemelen, muayene komitesi ölü bebekleri rutin olarak soruşturmuyordu. Yenidoğan Cinayeti oranları 1690'larla 1720'ler arasında 1,2 ve 1,9'a yükselip, 1750'lerle 1770'ler arasında 2,8 ve 3,3 zirvelerini gördü. Daha sonra oranlar 0,5'e (1784-99) ve 0,6'ya (1800-16) düştü.[13]

Yüzyıllara göre hesaplanan, Stockholm'ün yenidoğan cinayeti oranları, hiçbir zaman şehrin olağan öldürme oranlarının üstüne çıkmadı; Amsterdam'da ise 1752-83 yılları arasında Yenidoğan Cinayetleri, oransal olarak, olağan cinayetlerden fazlaydı. İngiltere'deki Chester Kontluğu'na (*Palatinate of Chester*) ait keşif ve tahkikat kayıtları, nüfus kestirimleri hesaba katılmadığı durumda, Yenidoğan Cinayetleri sayısının 1690'lar ve 1700'lerdeki öldürme fiilleri sayısına eşit olduğunu göstermektedir.[14] Nuremberg için öldürme oranları mevcut değildir. Elimizde bulunan az sayıdaki güvenilir rakam, Yenidoğan Cinayetlerinin, cezai takibat rakamlarının gösterdiğinden çok da-

11 van Dülmen, 1991: 59 (nüfus rakamları), 70-1 (grafik).

12 Kaspersson, Godfrey vd., 2003: 75-6 içinde. Resim 4.2 aslında 16. ve 18. yüzyıllar için 15 oranını vermektedir ama Resim 4.3'le yapılan bir karşılaştırma, Resim 4.2'de kesirlerin yanlış şekilde ihmal edildiği kanısını uyandırmaktadır.

13 Spierenburg 1996: 86 (yeni nüfus tahminlerinden ötürü biraz uyarlama yapılmıştır.)

14 Sharpe, 1984: 61.

ha yaygın olduğunu ve bu cinayetlerin sıklığının, genel öldürme eğilimlerini izlemediğini göstermektedir. Daha fazla sonuç çıkarmak spekülasyon yapmak olacaktır. Ancak Amsterdam'la ilgili veriler bir bilgi unsuru daha içermektedir. Hemen her vakada, muayene raporları bebeğin cinsiyetini ortaya koymaktadır. Komitenin vardığı sonuçlara göre, ölü doğanlar dışında, cesetlerin yüzde 51,6'sı oğlanlara, yüzde 48,4'ü kızlara aitti; bulunan tüm yenidoğan cesetleri ise yüzde 51,4 oranında oğlanların ve yüzde 48,6 oranında kızlarındı. Cenevre'de, Yenidoğan Cinayeti olduğunu belli eden vakalarda kızların ve sebebi kesinleşmemiş yenidoğan ölümlerinde oğlanların oranı birazcık daha yüksekti.[15] Demek bebeğin cinsiyeti yüzünden öldürülmesi, sık görülen bir şey değildi. Neredeyse tümü gayrimeşru ilişkilerden doğan bebeklerden öldürmek yoluyla kurtulma sürecinde, asıl önemli olan kurbanın nitelikleri değil, bu doğumun sonuçlarından duyulan korkudur; yukarıdaki gözlem bu düşüncemizi desteklemektedir.

Ancak, cesedin keşfedilmesinden sonra dikkatler bir şüpheliye yönelirse, sonuçlar anne açısından daha kötü olabiliyordu. Avrupa'da cezai takibat oranları görece düşük olsa da, cezalar ağır oluyordu. Alman mahkemelerinde bazen, cellâdın suçluyu öldürmeden önce, sıcak kerpetenle etinden parçalar koparmasına hükmediliyordu.[16] Öte yandan, ölü doğumları cinayetten ayırt etmenin zorluğu sebebiyle, sanık cezadan kurtulabiliyordu. Kullanılan temel yöntem, akciğer testiydi. Bir doktor çocuğun ciğerlerini kesip çıkarır, suya bırakırdı. Akciğerler yüzerse içlerinde hava olduğu anlaşılır, bu da çocuğun canlı doğduğunun delili sayılırdı. İngiltere'de 1720'ye, kuzeyde de 1760'lara kadar, akciğer testi kullanılmadı. Test sonuçlarının geçerliliği, tartışma konusuydu. 18. yüzyıl ortalarında, Alman ve Hollandalı doktorlar konuyla ilgili şüphelerini ifade etmeye başlamışlardı. Akciğer testi Almanya'da 17. yüzyılda yaygınlaşmaya başladı; o zamana kadar, ebeler ve doktorlar ölü bebeği, sadece

15 Watt, 2001: 61.

16 Hufton, 1974: 350; van Dülmen, 1991: 17, 49-51; Rublack, 1998: 237-8; Walker, 2003: 150-3.

dışarıdan görünen emareler açısından incelerlerdi. Amsterdam muayene komitesi akciğer testini, 19. yüzyıl sonuna kadar rutin şekilde uyguladı.[17]

Cinayetin kanıtlanması sorunu, evlilik dışı cinsel ilişkiyle ilgili kaygıların da etkisiyle, bazı ülkelerde özel yasaların çıkarılmasına vesile oldu. Bu ülkelerden ilki Fransa'ydı. II. Henry'nin 1556 tarihli yasası, hamile kalan her bekâr kadına, bir büroya kayıt yaptırma mecburiyeti getiriyordu; bu büroda bir *sulh yargıcı* kadını, ne zamandır hamile bulunduğu, buna neyin sebep olduğu ve söz konusu eylemin nerede gerçekleştiği konusunda sorgulamaktaydı. Temel amaç babanın kimliğini keşfederek, onu kadınla evlenmeye zorlamaktı. Kadının kayıt yaptırmamasının görece hafif bir cezası vardı ama gayrimeşru çocuk ölü doğar veya kısa bir süre içinde ölürse, cinayet kuşkusu hâsıl olurdu. Mahkemeler böyle vakalarda kadının suçlu olduğu ön kabulüyle hareket etmeye başladı. Yargıçlar çocuğun ölü doğup doğmadığını araştırmayı gereksiz görüyorlardı. Anne hamileliğini gizlemiş ve bebek ölmüşse, bu durum, kadının bebeğini öldürdüğünün ispatı sayılırdı. Söz konusu yoruma sistemli bir açıklama da getirilmişti. "Hamileliğini ya da loğusalığını açıklamayan, saklayan, gizli tutan her kadın, hamileliği ya da loğusalığıyla ilgili yeterli kanıt aranmaksızın, çocuğunu katletmiş sayılacak ve bunun karşılığında ölümle cezalandırılacaktır." Tüm rahiplerin bu yasayı üç ayda bir, dinî tören öncesinde cemaatlerine okumaları gerekiyordu.[18] Protestan İngiltere, belli bir gecikmeden sonra Katolik Fransa'yı takip etti. Bu konu 17. yüzyılın başlarından itibaren Parlamento'da tartışılmış ve sonunda 1624 tarihli Gayrimeşru Çocukların Ortadan Kaldırılmasını ve Öldürülmesini Önleme Kanunu çıkarılmıştı.[19] Teknik olarak, suçun varlığıyla ilgili ön kabul hamileliğin değil, bebeğin öldüğünün gizlenmesiyle bağlantılıydı ama hamileliğin gizlenmesi de, eğer kadın bunda başarılı olduysa, aynı kapsamdaydı.

17 Jackson, 1996: 94-5; van Dülmen, 1991: 33-5; Faber, 1978: 228-9.

18 Hufton, 1974: 321-2 (alıntı) ve 1990: 78.

19 Akt., başkalarının yanı sıra, Jackson, 1996: 32.

Dikkat çekici şekilde her iki ülkede de, gizleme eyleminin suçun varlığıyla ilgili ön kabule zemin teşkil etmesi, sadece evli olmayan kadınlar için söz konusudur. İffetsizliğini cinayetle mühürleyen kadınlar, kanun yapıcıların ahlak konusundaki öfkesiyle yüzleşirlerdi. Babanın iffetsiz tutumu ise, uygulanan çifte standartla uyumlu olmak üzere, o kadar öfkeyle karşılanmazdı. Bir modern yorumcu, yenidoğan ölümlerinin önüne geçmek için, gayrimeşru çocukların sosyal olarak bu kadar dışlanmamasını sağlamanın ve bekâr annelere yardım vasıtaları tesis etmenin yararlı olacağını savunabilir ama 17. yüzyıl politikacı ve ahlakçılarının düşünme şekli böyle değildi. Onlara göre, kötülük kötülüğü çağırırdı. Evlilik dışı cinsel ilişki hem bir cürüm hem de bir günahtı ve bu günahı işleyen, daha kötü bir suça da yönelebiliyordu. Her iki cürümle de sert şekilde mücadele etmek gerekmekteydi. Günahkârca ve kirli bir şehvetin sonucu olarak hamile kalan kadınların, kuşku duymadan çocuğunu hemen bağrına basan ve besleyip büyüten tüm diğer kadınların aksine, annelik içgüdüsünden yoksun olmaları beklenmeliydi.

Başka ülkelerde de, ölü doğum iddiasına karşı tedbir yasaları çıkarılmıştı. 1635'te, o zaman birleşik olan Danimarka ve Norveç'te, gizlice doğum yapanlara ölüm cezası verilmeye başlandı.[20] İskoç Parlamentosu, feshedilmesinden 17 yıl önce böyle bir yasa çıkardı: 1690 tarihli yasa, bekâr bir annenin çocuğu sadece kaybolsa bile, vakayı bir yenidoğan cinayeti olarak kabul ediyordu.[21] Walter Scott'ın karşı çıktığı yasa buydu. Başka bazı ülkelerdeki yasalar bu konuda aynı derecede sarih değildi ama doğumun gizli tutulması çoğu zaman, mahkeme kararıyla işkence yapılmasını haklı çıkarırdı. Öte yandan Hollanda mahkemeleri, kanıtlanmış bir çocuk cinayeti ile doğumun gizli tutulmasını birbirinden açık şekilde ayırırdı. Bir kadın ebe çağırmaktan geri durarak doğumu kendi başına gerçekleştirmiş ve çocuk ölmüşse, gerekli önlemleri almayan anne halka açık bir yerde kırbaçlanırdı. Mahkemeler bu cürümü yenidoğan cinayeti değil, ihmal sonucu ölüme sebebiyet verme olarak niteler-

20 Österberg ve Sogner, 2000: 173.

21 Symonds, 1997: 2-5.

lerdi.[22] Bu uygulama sebebiyle, erken modern dönem başlarında, idam edilen annelerin sayısı düşük kalmıştır. 1788'de, 24 yaşındaki bir ev hizmetçisi, bebeğini bir kumaş parçasıyla kasıtlı olarak boğduğunu itiraf etmişti. Çocuğun otopsi raporunu dolduran kâtip, bu annenin, kendisinin 36 yıllık görevi boyunca bir yenidoğan cinayeti sebebiyle idam edilen ilk kişi olduğu notunu düşmüştü.[23] Bu yıllar, yenidoğan cinayetleri sıklığının en üst noktaya çıktığı döneme denk düşmekteydi.

Avrupa'nın her yerinde, insanlar, toplumsal koşullar ve bebeklerini öldüren annelerin yargılanışıyla ilgili bilgiler, sadece mahkeme kayıtlarından elde edilebilmektedir. Şimdiye kadar yapılmış araştırmaların çoğu İngiltere ve Almanya'yla ilgilidir. Yenidoğan cinayetlerinin sanıkları ezici çoğunlukla bekâr annelerdi; bunlar da genellikle dullardan ziyade, henüz evlenmemiş hizmetçiler ve işçilerdi. Çok azı evli olmakla birlikte, kocalarından ayrı yaşamaktaydılar. Az sayıdaki sanığı oluşturan erkekler ve evli kadınlar, gayrimeşru bir çocuğun öldürülmesine yardımcı olmakla suçlanıyorlardı. Burada belli bir önyargı söz konusudur, çünkü kanun ve kamuoyu bekâr anneleri hedef alıyordu ama bu rakamların tamamen yapay olduğunu söyleyemeyiz. Az çok bilinçli bir inkârın yer aldığı gri bölgeye inat, çoğu tarihçi, az sayıdaki bazı evli çiftlerin, çocuklarını bilerek ve isteyerek öldürdüklerini düşünmektedir.

Bu bekâr kadınların hemen hepsi alt sınıflara mensuptu ki, bu da onların meslek yelpazesini daraltmaktaydı. Başta hizmetçiler ve çiftlik işçileri geliyordu. Bekleneceği üzere, ilk grup büyük şehirlerde, ikinci grup ise kırsal bölgelerde sayıca daha fazlaydı. Kuzey İngiltere'de yenidoğan cinayetiyle suçlanan kadınlar, yün eğirmek, ekin toplamak, hayvanlara bekçilik etmek ve bakmak, peynir ve diğer süt ürünlerini hazırlamak gibi işler yapıyorlardı.[24] Amsterdam'daki davalarda ise tersine, neredeyse istisnasız olarak hep ev hizmetçileri vardı.[25] Amsterdam için bu durum

22 Spierenburg, 1984: 120.

23 R.A. 640g: 1 Şubat 1788.

24 Gowing, 1997: 89.

25 Faber, 1978: 227.

şaşırtıcı değildir ama başka yerlerde ev hizmetçilerinin sayısı olması gerekenden fazla gibidir. Prusya'da, yenidoğan cinayeti sanıklarının yüzde 70'i ev hizmetçileriydi; 20 ile 30 yaş arasındaki tüm bekâr kadınların yüzde 50'si bu mesleğe mensuptu. Kerstin Michalik, ev hizmetçilerinin hem gönüllü olarak hem de efendilerinin arzularına boyun eğmeye zorlandıkları için, diğer genç kadınlardan daha sık olarak cinsel etkinlikler içinde yer aldıklarına inanmaktadır. Prusya'da kim olduğu bilinen babaların yüzde 30-40'ı, anneden daha yüksek bir toplumsal mevki işgal etmekteydiler.[26] Olwen Hufton ise ev hizmetçilerinin, üçüncü bir grup olan ve bir seri üretim sistemi içinde istihdam edilen kadın kumaş işçilerine nazaran, dezavantajlı durumda olduklarını vurgular. Ev hizmetçileri hamile kaldıklarında hemen kapının önüne konulurken, kumaş işçileri ekseriyetle çocukları olsa da çalışmaya devam edebiliyorlardı.[27] Yine de Güney Fransa'daki failler arasında çok sayıda kumaş işçisi vardı.[28]

Sık sık askerî harekâtların gerçekleştiği İmparatorluk bölgelerinde, bir grup daha göze çarpmaktadır. Özellikle Otuz Yıl Savaşları'nda, yenidoğan cinayetinden yargılanan kadınların birçoğu, onlara tecavüz eden ya da evlilik vaadiyle kandıran askerlerden gebe kalmışlardı. Bu hallerden ikincisinde, babalar hemen ortadan kaybolur ve kadınlara, askerlerin orospusu olarak anılmak kalırdı.[29] Almanya'nın tüm bölümlerinde, ev ya da çiftlik işlerini yapan kadınlar, yenidoğan cinayeti sanıkları arasında çoğunluğu teşkil ediyordu. Çoğu 20'lerindeydi ki, bu başka kadınlar için evlenme çağıydı. Adı anılan babalar, Prusya'daki durumun tersine, ağırlıklı olarak aynı toplumsal sınıftan gelmeydi. Babalar, kırsal alanlarda en alt tabaka ziraat işçileri ve şehirlerde ustabaşılar ya da erkek hizmetçiler oluyorlardı.[30] 1661-1821 arasında İskoçya'yı inceleyen bir çalışma da

26 Michalik, 1997: 56, 69, 112.

27 Hufton, 1990: 81.

28 Castan, 1980b: 310.

29 Rublack, 1998: 247, 260-1.

30 van Dülmen, 1991: 77; Ulbricht, Blauert ve Schwerhoff, 1993: 59 içinde; Wegert, 1994: 176.

benzer sonuçlara varmıştır. Sanıklar genç bekâr kadınlar, çoğunlukla çiftçilerin kızları ve zirai hizmetçilerdi. Bazen annelerinden, ara sıra da çocuğun babasından yardım kabul ediyorlardı. Deborah Symond'un vardığı sonuç, Michalik'in Prusya için vardığı sonucun tersidir: Babalarla ilgili mevcut veriler, vakalarda istismar, tecavüz ya da fahişeliğin nadir olarak yer aldığını ortaya koymaktadır. Baba, kadının efendisi olsa bile, genellikle pek varlıklı değildi.[31]

Sulh yargıçları ve komşular, fiili ya da kasıtlı yenidoğan cinayetlerinin saptanmasını arzu etme noktasında, çoğu zaman fikir birliği içindeydiler. İki tarihçi tarafından birbirinden bağımsız şekilde incelenen, İngiliz Kuzey Çevresi'ne (*English Northern Circuit*) ait veriler, vaziyeti çok güzel açıklamaktadır.[32] Her şey, bekâr bir kadını hamile olduğunu kabul etmeye zorlamak şeklinde başlamıştı. Hamile olduğunu sakladığı söylenen ve geçmişte bebeğini öldürmüş olduğu bilinen kadınlar özellikle şüphe altındaydı ama bu cürümü ilk kez işlediği iddia edilen kadınlardan da kuşkulanılıyordu. Komşu kadınlar, bazen hedef aldıkları kadının rızası dışında, ebe çağırarak ya da kendi başlarına araştırmalar yaparlardı. Bir kış günü, yaklaşık olarak Yeni Yıl zamanı, Isabel Barton'ın köyünden dört kadın onu annesinin evinde ziyaret ederek, göğüslerini görmek istediler. Isabel, bunun onları ilgilendirmediğini söyleyerek, göğüslerini göstermeyi reddetti. Sonra bir göğsünü göstermeye razı oldu ama onu da tam olarak açmadı; bu yüzden kadınlar tatmin olmadılar. Kadınlardan biri, meme uçlarının siyah ve mor olduğunu fark etti ve onları çekmek için müsaade istedi. Isabel çarçabuk iki göğsünü de gösterdi ama kimsenin ona dokunmasına razı olmadı. Ertesi gün ortadan kaybolmuştu ve iki ay sonra döndüğünde, ziyaretten önceki gün düşük yapmış olduğunu kabul etti. Daha da sorgulanınca, yaz ortalarında Scarborough pazarından dönerken, onu atından aşağı çeken bir adamın tecavüzüne uğradığını açıkladı. Düşük yapmıştı ama fetüsün şekil ve şemaili bozuktu.[33] Yaşı ilerle-

31 Symonds, 1997: 70-92.

32 Gowing, 1997 (1642-80 dönemi) ve Jackson, 1996 (1720-1800 dönemi).

33 Gowing, 1997: 91, 98 (yıl 1663).

miş bekâr kadınlar ve dullar daha fazla öz güven sahibi olduklarından, çoğu zaman böyle araştırmaları baştan reddederlerdi. Başka kadınlar, karınlarındaki şişliği açıklamak için çeşitli hastalıklar icat ederlerdi.

18. yüzyılda, fakirleri denetleyen kişiler çoğu zaman, hamile olduğundan şüphelenilen bekâr kadınları, komşu kadınların araştırma yapmasına boyun eğmeleri ve soruları yanıtlamaları için ikna ederlerdi. Bu, sulh yargıçlarının bile varsayılan doğumun üzerinden bir ay geçmeksizin kadını sorulan soruları yanıtlamaya zorlamaktan men eden, 1733 tarihli yasaya aykırıydı. Şişkin karın, en güvenilir gösterge olmaya devam etti. 1744'te, Cumberlandli Jane Barnes iki kez ilaç yapımcısı Henry Hall'u ziyaret ederek, şiddetli öksürükten, göğsündeki ve karnındaki ağrıdan yakınmıştı. Henry onu kuşku içinde sorguya geçmiş, özellikle, aybaşı kanamasının zamanında gerçekleşip gerçekleşmediğini öğrenmek istemişti. Kadın olumlu yanıt vermişti. Bununla birlikte daha sonra, doğum yaptığını gizlediği şüphesiyle yargılandı. Henry ifadesinde, Jane'i hiç cüppesiz görmediğini belirtti.[34] Başka kadınlar hamileliklerini saklamak için çemberli iç eteklikler ya da bol elbiseler giyerlerdi. 18. yüzyılın sonuna doğru, hamileliğin tespit edilmesinde erkek tıp doktorlarının rol oynadığı daha fazla görülür oldu.

Avrupa'nın başka bölümlerinde de komşular ve yerel görevliler işbirliği içine girmişti. Fransız kadınları başka kadınları açıkça suçlamayı, göğüslerinde süt olmadığını göstersinler diye onlara meydan okumayı âdet edinmişlerdi. Bazen şüpheliyi yoklasın diye bir ebe görevlendirmesi için, yerel rahibi çağırırlardı.[35] Cenevre yakınlarındaki bir köyde, birkaç kadın kaba şekilde bekâr bir kadına saldırıp, içlerinde süt var mı diye göğüslerine dokunmuşlardı.[36] Württemberg'de kadınlar, komşuları ve hatta bazen akrabaları tarafından, yetkililere ihbar edilirlerdi. Dorothea Mengler birkaç kişiyle birlikte tarlada çalışırken, kasılmalar hissetmeye başlamıştı. Hemen dönmek ni-

34 Jackson, 1996: 63.

35 Hufton, 1990: 82.

36 Porret, 1992: 210.

yetiyle uzaklaştı ama bebeği doğurması umulandan fazla sürünce, diğerleri kadını aramaya başladılar. Onu küçük bir nehrin kıyısında buldular ve bir parça otun kanla ıslanmış olduğunu fark ettiler. Kısa zaman sonra Dorothea'nın ölü bebeğini buldular. Kadını köye götürdüler ve komşu köyden polis memurları onu almaya gelene kadar, dört adam gardiyanlık görevini üstlendi.[37]

Bu tür çabalar bir yana, bu hamile kadınların durumlarını gizlemelerine yardım edildiğine dair veriler de vardır. Cheshire'da birkaç kadın, akrabalar ve arkadaşlardan oluşan şebekelerin desteğinden yararlanmıştı. Bu şebekedekiler doğumun gerçekleşmesine ve ölü bebeğin gizlenmesine yardım etmişlerdi.

1656'da John, Richard ve Elizabeth Hancocke, Amy Hancocke'un gizlice doğum yapmasına yardımcı olmuşlar, daha sonra bebeği John'un evine gömmüşlerdi. Elizabeth Fisbie, en az bir aileyle birlikte, Aldford'daki bir evde oturmaktaydı. 1732 Temmuzu'nda, doğum yapmak üzereyken, evi paylaştığı işçi ailesinin hanımına, birkaç blok öteden oturan erkek ve kız kardeşini çağırmasını söylemişti. Yenidoğan cinayetlerinde ekseriyetle, ailevi dayanışma, korku duygularına galebe çalardı. Bu veriye mahkeme kayıtlarında değinilip geçiliyor olsa da, Dickinson ve Sharpe, destek şebekeleri oluşturabilen bebek katillerinin, çoğu zaman hem hamileliklerini hem de cesedi saklamakta başarılı olduklarını düşünmektedir. Sonuç olarak, yakalanan ve kovuşturmaya uğrayan anneler oransız şekilde, böyle bir destek ayarlayamayan gruplardan olmaktaydı.[38] Alman şehirlerinde ve Hollanda eyaleti Friesland'da bildirilen benzer vakalarda da, aileden ve arkadaşlardan yardım alınmıştı. Frankfurt sakinlerinden Agnes Schönen, evli bir erkekten hamile kalmıştı. Kız kardeşi ve askerin karısı önce özel içkiler, banyo ve kan alma yöntemleriyle ona düşük yaptırmaya çalıştılar ama faydası olmadı. O zaman Agnes'in kız kardeşi bebeği öldürmek gerektiğini söyledi ve Agnes'in bunu yapmasına yardım-

37 Wegert, 1994: 164-5 (yıl: 1747).

38 Dickinson ve Sharpe, Jackson, 2002: 43-4 içinde.

cı oldu. Ardından, askerin karısı ölü bedeni gizlice evden çıkarıp, sakladı.[39]

Alman tarihçiler, yakalanan kadınların mahkûmiyetten kurtulmak için uyguladıkları stratejilere dikkat çekmişlerdir ki, burada anmaya değer. 16. ve 18. yüzyılda, cadılık rüzgârlarının sert estiği dönemde, birçok sanık şeytanın kulaklarına kötü sözler fısıldadığını iddia etmiş ama bu onlara fazla yardımcı olmamıştı.[40] 18. yüzyılda, daha incelikli savunma stratejileri benimsemeye başladılar. Bebeğin cesedi bulunduğu zaman, şüpheli geçici olarak evinde alıkoyulurdu ki, bu çoğu zaman kendisinin hizmet verdiği ev olurdu. O zaman sanık annesiyle konuşmayı talep eder, yargıçlar bunu öğrendikleri zaman şüphelenseler de, işveren genellikle söz konusu talebi kabul ederdi. Genellikle iki kadının tartışmalarının kaydı bulunmamaktadır ama onların savunma için plan yaptıklarını varsayabiliriz. Sanıklardan biri annesinin ona, Lübeck'teki bir hizmetçinin her şeyi inkâr ederek cinayet suçlamasından yakasını sıyırdığını söylediğini, kabul etmişti. Anne-kız genellikle, bebeğin ölü doğduğu iddiasında bulunmayı kararlaştırırlardı. Sanık bu iddiayı, çocuğun rahimde hareket ettiğini hiçbir zaman ya da en azından son birkaç haftadır hissetmediğini söylerdi. Bazıları da bir ara ciddi şekilde ateşlendiklerini, fetüsün bu yüzden ölmüş olması gerektiğini öne sürerlerdi. Cesedin kafasında yara izleri saptanınca, kadın şöminenin başında ayakta durarak ya da oturarak doğum yapmak zorunda kaldığını, bu sebeple bebeğin kafa üstü düşüp, kaza sonucu öldüğünü ifade etmişti. Sanıkların yüzde onu hamilelik ve doğumla ilgili hiçbir şey hatırlamadıklarını söylemişti ama olgular karşısında, bu pek etkili bir strateji olmuyordu. Çoğu vakada, anneler fiillerini bir şiddet eylemi olarak görmez gibidir. Onlara göre bu, cinayetten çok daha önemsiz bir cürümdü.[41]

Avrupa çapındaki araştırmalar, bebeklerin genellikle havasız bırakılarak ya da gırtlaklanarak öldürüldüğünü ve genel-

39 van Dülmen, 1991: 43-5. Friesland için, bkz. Faber, 1978: 234.

40 van Dülmen, 1991: 85.

41 Ulbricht, Blaubert ve Schwerhoff, 1993: 54-85 içinde.

likle ağır şiddet emarelerinin görülmediğini ortaya koymaktadır. Ama istisnalar vardı. Arada bir, bebeğin boğazının kesildiğini duyarız. Kuzey İngiltere'de birkaç yenidoğan, ağızları bağlı, başları örtük, boğazlarında ya da göğüslerinde yaralarla ve bir vakada dili kesilmiş olarak bulunmuştu.[42] Cheshireli bir kadın olan Mary Stockton'ın evinin yakınındaki toprakta, domuzlar eşinmekteydi. Hayvanlar topraktan, bir bebeğe benzeyen, iki ayaklı ve yuvarlak kafalı, ağır yaraları olan bir yaratık çıkardılar. Mary en sonunda, hamile kalıp doğum yaptığını kabul etti ve beklenenden sekiz hafta önce doğduğunu düşündüğü bebeğe, bu yüzden giysi hazırlayamadığım, zaten bebeğin rahimdeki hareketini son zamanlarda hissedemez olduğunu söyledi. Yaraları da domuzların açmış olması gerektiğini ekledi. Mary'ye ölüm cezası verildi.[43]

Mevcut verilerin bütünü, yenidoğan cinayetleriyle gayrimeşru doğum arasında kuvvetli bir bağ bulunduğunu doğrulamaktadır. Demografik ve kültürel tarihçiler, erken modern dönem Avrupası'ndaki gayrimeşru doğumların çoğu zaman, yolundan çıkmış cilveleşmelerden kaynaklandığını ortaya koymuşlardır. Evlilik içi doğumların bazen üçte birini oluşturan, gerdek gecesi öncesi hamilelikler, gayrimeşru doğumlardan çok daha yaygındı. Yaygın kabule göre, genç bir çiftin ilişkiye girmesi, kendileri, aileleri ve komşuları ikisinin sonunda evleneceğine dair makul bir beklenti içinde iseler, mazur görülebilirdi. İlişkileri ters gider ve kadın hamile kalmazsa, adam başka biriyle evlenmediği sürece kadının şerefine halel gelmezdi. Adam başka biriyle evlenmeyi tasarladığını ilan ederse, reddedilen nişanlı çoğu zaman onu dava ederek, başlangıçta verdiği sözü tutmaya zorlardı. Bir cilveleşme yolundan çıktıysa, hamile kalan kadın kendi şerefini tehlikeye atmış demekti. Bu durumda kadın, bir yenidoğan cinayeti işlemektense, gayrimeşru bir çocuk dünyaya getirmeye daha fazla eğilimli olurdu. Şerefin çoğu cinayet vakasında oynadığı hayati role karşın, verilere göre, anneyi bebeğini büyütmektense öldürmeye yönelten belirleyici etmen,

42 Gowing, 1997: 106.

43 Walker, 2003: 152-3 (yıl: 1681).

yoksulluktu. Hamile kaldıklarında hemen kapı önüne konmaları, sanıklar arasında ev hizmetçilerinin bu kadar çok sayıda olmasını açıklamaktadır. Ahlakçılar ve otoriteler yenidoğan cinayetine son derece günahkârca bir suç gözüyle bakarken, belki anneler bu eylemlerini, vaftiz edilmemiş bir bebeğin henüz tam olarak insan sayılmadığı düşüncesiyle haklı çıkarıyorlardı.

Akıl hastası katiller

Bir köpek delirmişse, tehlikelidir ve ne yapacağı belli olmaz: Kendi efendisi ve çocuklarını bile ayırmadan, herkesi ısırır; bu yüzden hırsızlara karşı kullanılmaya da elverişli değildir. İyi bir köpek ise tam tersine, sahiplerini rahat ettirir ve tüm davetsiz misafirlere saldırır. Deli bir köpeğin ısırdığı insanlar da delirir ama bazı insanlar daha ısırılmadan benzer ârazlar göstermektedir. Bu koşutluk, geçmişin Avrupalıları açısından çok açıktı. Birkaç dilde, hayvanlardaki kuduz ve insanlardaki saldırgan delilik için aynı (özgün) kelime kullanılırdı. Araştırmacıların çeşitli açılardan inceledikleri deliliğin tarihine, biz burada sadece cinayetin tarihiyle kesiştiği ölçüde değineceğiz.

Sanayileşme öncesi Avrupa, delice davranışın iki tipini tanıyordu. Birinci kategoride basit ve masum olarak tarif edilen, günlük işleri görmekten aciz ya da bu konuda kısmen yetersiz insanlar vardı. Onlarla ilgilenmeyeceğiz. Diğer tip, kimsenin anlayamadığı saldırgan bir davranış üreten, tehlikeli delilikti. Aklı başında bir adam, iyi bir köpek gibi davranırdı. Düşmanlarına saldırır, sevdiklerini koruyup gözetirdi. Bir koca karısını cezalandırırken sınırı aşıp onu öldürse bile, burada bir yordam vardı. Benzer şekilde, bir kışkırtma, hakaret ya da kavga sonucunda işlenen cinayetler, cezayı hak etse bile, anlaşılır nitelikteydi. Bir yabancıyı, komşusunu yahut yakınını ortada bir sebep yokken öldüren adamın, akıl hastası olduğu kabul edilirdi. Bir kadın da delilik içinde hareket edebilirdi; mesela yeni doğmuş, daha tam olarak insan sayılmayan bebeğini değil de, bir süredir besleyip büyüttüğü bir çocuğu öldüren kadınlar böyleydi. Akıl hastası katil, emelini gerçekleştirmekle maddi ya

da manevi hiçbir açık kazanım elde etmez. Böyle vakalarda, o zamanlar için geçerli olan standart ceza, uygulanmazdı. Mesela 1270'te Norwich mahkemesi, karısını ve çocuklarını öldüren bir adamın akıl hastası olduğuna karar vermiş ve onu yerel hastaneye göndermişti. 15. yüzyılda kurulan, Hollanda'nın ilk tımarhaneleri, ailelerinin zincire vurmak zorunda kaldığı kişilere ayrılmıştı.[44]

Akıl hastalarının savunulması hukuk tarihinde sürekli işlenen bir konu iken, deliliğin ya da cinayetin tarihiyle ilgilenen tarihçilerden çok azı, akıl hastası cinayetlerinin koşullarını incelemiştir. Württemberg'deki bazı vakalar üzerinde duran Helga Schnabel-Schüle, 18. yüzyılda dinî hassasiyetlerle bağlantılı suçların işlenme sıklığının arttığı sonucuna varmıştır.[45] Bununla birlikte, 16. ve 18. yüzyıllarda dinî ihtilaflar ve tarikatların çokluğu, bazı insanların kafasını karıştırmış durumdaydı. Burgoslu bir ayakkabı imalatçısı olan Martín López de Séneca, koyu bir Katolik'ti. Mart 1643'te bir sabah, tam giyinmemiş vaziyette, odasında asılı olan Kutsal Bakire resminin önünde dua ediyordu. Karısına, Nuestra Señora de la Victoria manastırındaki dinî törene katılmak niyetinde olduğunu ama önce kahvaltı etmek istediğini bildirdi. Kadın ona, kız kardeşinin önceki gün onun için yaptığı pastayı getirdi. Adam uzun bir bıçak aldı ama pastayı keseceğine, Francisco de la Peña'nın uyumakta olduğu çırak odasına gitti. Martín'in karısı acı bir çığlık duydu ve ardından, Francisco'nun yerde ölü olarak yattığını gördü. İdama mahkûm edilen Martín, kötü ruhların içine girerek ona bu işi yaptırdığını söylemişti. Onunla birkaç kez görüşen iki ruh kovucu, bu suçtan şeytanın sorumlu olduğu neticesine vardılar. Sonuç olarak ayakkabıcı, krallık affıyla serbest kaldı.[46]

Ruh kovucularm vardığı sonuç, 16. ve 18. yüzyıllarda dinî esinlerle işlenen cinayetlerin ekseriyetle dinî bir bağlam içinde değerlendirildiğine işaret etmektedir. Demek ki muhtemelen, 18. yüzyılda bu tür cinayetlerin açık şekilde çoğalması,

44 Spierenburg, 1998b: 220-6 (Norwich vakası s. 224'tedir).

45 Schnabel-Schüle, 1997: 259.

46 Mantecón, 2004.

bu cinayetleri akıl hastalığı belirtisi olarak görmeye daha meyyal, seküler bir bakış açısının ortaya çıkmasına bağlıydı. Ancak Württemberg'deki vakaların çoğundaki davalarda, hukuk profesörleri katilin akıl sağlığı hakkında tartışmışlar ama sonunda cezai mesuliyetin var olduğu kanaatine varmışlardı. 26 yaşında ve sağır olan bir diğer ayakkabı imalatçısı, bir rahibin vaazlarından, onu duyamamasına karşın çok etkileniyordu. Köylüler ona yazıyla, 33 yaşındaki karısının ikiz beklediğini yazdıkları zaman, onu başka bir adamın hamile bıraktığı kanısına vardı, çünkü kendisi gençliğinde mastürbasyon yoluyla çok fazla meni kaybetmişti. Karısını öldürmeye karar verdi.[47]

Almanya'nın başka yerlerinde de, katilin akli durumunun tartışma konusu edildiği çeşitli vakalar bildirilmişti. 24 yaşındaki bir tabakhane ustası, İncil'i ve "fanatikler"in yazdığı bazı kitapları okuyarak, tüm kadınların dünyaya günahı getiren cehennemlik yılanlar olduğu ve ölmeyi hak ettikleri sonucuna varmıştı. Bu kanıyla, 1724'te tanımadığı bir kadını öldürdü ve kanıyla yıkandı. Uzmanlar iki yıl tartıştıktan sonra, adamın bir melankolik olduğunu ilan ettiler. Fikirleri, çeşitli tarikatlarla kurduğu bağlantılardan değil, baskın yapıdaki annesi ve onu yönlendiren kadın öğretmenlerden kaynaklanıyordu.1731'deki benzer bir vakada, hamileliği ilerlemiş bir kadını bıçaklayıp öldüren sanığın da melankolik olduğu ilan edilmişti. Adam ne zaman bir kadın görse hiddetlendiğini ama aynı zamanda, aşkta hayal kırıklığına uğradığı için böyle bir eyleme giriştiğini ifade etmişti. 18. yüzyılın sonuna doğru mahkemelerde, ruhen dengesiz görünen katiller için tıbbi tavsiye alınması yaygınlaşmaya başlamıştı. Doktorlar, kızlarının gırtlağını kesmiş iki babayı teferruatlı şekilde sorgulamışlardı; bunlardan birinin kızı 9 yaşında, diğerinin kızı 9 haftalıktı. Her iki vakada da varılan sonuç, yine melankoliydi. Sulh yargıçları, kafasının içinde duyduğu seslerin etkisiyle sokakta küçük bir çocuğu öldüren silahşorun davasında, tıbbi tavsiye isteminde bulunmuşlardı.[48]

Bazı akıl hastası ya da ruhsal açıdan sorunlu katillerin, ya-

47 Schnabel-Schüle, 1997: 259-65 (yıl: 1778).

48 Lorenz, 1999: 269-82.

kınlarını, özellikle küçük çocukları öldürmesi, Amsterdam'da 17. yüzyılın ortalarından itibaren izlenebilen bir durumdur. Bazı anneler yoksulluk yüzünden bunalıma girmişti ama yargıçlar bunu bir mazeret olarak kabul etmiyorlardı. 1736'daki bir davaya kadar, sanığın akıl sağlığı değerlendirmeye alınmıyordu. 31 yaşında dul bir Yahudi olan Sara Abiatar'm, merhum kocasından olma 3 yaşında bir oğlu ve 9 aylık bir kızı vardı. İfadesine göre kız, yaşadığı evin oğluyla yaşadığı zoraki cinsel ilişkiden dünyaya gelmişti. Sorguya çekildiğinde, iki çocuğunu da sabah 3.30'da bıçakla öldürdüğünü hemen kabul etti. Bu kadar korkunç bir şeyi niçin yaptığı sorulduğunda yanıtı şöyle olmuştu: Yoksulluk, üzüntü ve borçlar yüzünden. Aynı evin arka odalarından birinde yaşayan bir adam, verdiği ifadede, sabah birinin kapısına vurup, "Cinayet! Cinayet! diye haykırdığını söylemişti. Çocuklardan birini yerde kanlar içinde, diğerini başı yatağın kenarından sarkmış vaziyette bulmuştu. Sara, komşuyu kendisinin uyardığını ve hemen gidip polise teslim olmak istediğini, lakin sabahın çok erken bir saatinde olduklarını açıklamıştı. Dava dosyasında kime ait olduğu bilinmeyen, muhtemelen mahkeme üyelerince sarf edilmiş iki yorum vardır. Bunlardan biri şöyle başlar: "Kabul etmeliyim ki, tutuklunun itirafını gördüğüm anda, onun tamamen ne yaptığını bilmez halde olduğunu düşündüm. Bir annenin iki çocuğunu sebepsiz yere, insanlık dışı şekilde öldürecek kadar alçalmasının başka izah tarzı olamaz." Yorumu yapan kişi, bu sonuca varmasına karşın, bütün cinayetlerin ve elbette annelerce işlenenlerin de ölümle cezalandırılması gerektiğini söylemişti. Diğer kişi de, sanığın aklî melekelerinin yerinde olduğunu anlamak için fazla vakit harcamaya gerek olmadığını bildirmişti. Yoksulluk, üzüntü ve borçlarını mazeret olarak göstermesi, onu idam cezasından kurtarmaya yetmiyordu.[49]

Ruhsal olarak sorunlu kişilerin yakınlarını öldürmelerinin kayıtlardaki diğer örneği, 1783'te yaşanmış ve bu kez Amsterdam mahkemesi akıl hastalığının varlığını kabul etmişti. 45 yaşındaki Maria Meijbeek ve kocasının beş çocuğu varken, bun-

49 R.A. 393, fo. 215vs, 222; 640L: 1736.

ların dördü doğal sebeplerle ölmüştü. Şimdi, 11 yaşındaki, sağır, dilsiz ve saf Harmanus da ölmüştü. Tıbbi incelemeyi yapanlar dış âraz olarak sadece bir çizik buldular ama oğlanın akciğerleri kanla doluydu; ölüm sebebinin bu olduğunu düşündüler. Anne bunun, onun için en iyisi olduğunu söyledi; gerçi kocasının dediği gibi, kendilerine kalan bu talihsiz çocuğa her zaman büyük sevecenlikle davranmıştı. Ama üç yıl önce, kocasının verdiği bir dilekçe üzerine, Maria'nın on iki ay akıl hastası olarak bir hastanede tutulduğu ortaya çıktı. Maria dava sırasında da karmaşık sözler etti. Oğluna sülfürle zarar verme tehdidinde bulunduklarını; kendisinin, kocasının ya da Prenses'in onu öldürmesi gerektiğini söyledi. Kendisi Katolik'ti ama şimdi Papa'nın işkencesine maruz kalmadan, mesut ölebilirdi. Yargıçlar Maria'nın aklını kaybettiği sonucuna vardılar ve onu yün eğirme evinin gizli koğuşuna 50 yıllığına gönderdiler.[50] Bu emsal karara rağmen, Batavia Devrimi'nden* sonra yeni atanan sulh yargıçları, bir adamın, yeni ilerleme ruhunun ifadesi olarak iki kızının boğazını kesmesine selam durdular.[51]

Ancien Régime'in sonlarına doğru mahkemelerin, katillerin akıl sağlıklarını dikkate almaya, giderek daha meyyal oldukları sonucuna varabiliriz. Cenevre Cumhuriyeti ve İngiltere'de de, akıl hastalarının savunmaları ve deli katillerin mahkemelerindeki tıbbi müdahaleler, 18. yüzyılda daha bir yaygınlaştı.[52] Bununla birlikte, İngiltere iki kötü namlı cinayetin akıl hastasına benzeyen faillerinin hemen idam edildiğine şahit oldu. Her iki vakada da, katilin hangi saik ve ruh haliyle hareket ettiği, günümüze kadar tartışma konusu olarak kalmıştır. 1743'te, Sussex'teki Rye'da yaşayan bir kasap ve hancı olan John Breads, kasabanın önde gelen tüccar ailelerinden birinin evladı olan Allen Grebell'i, bıçakla öldürmüştü. Breads, aslında Grebell'in ka-

50 R.A. 452, s. 419, 432, 448.

(*) Batavia Devrimi (*Batavian Revolution*): Batavia, Hollanda'nın Yedi Birleşik Eyaleti'ne (1795-1806) verilen isimdi. Batavia Devrimi, 1806'da Hollanda Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır – ç.n.

51 R.A. 477, s. 163, 169, 183, 431, 640g: 23 Temmuz 1795; Faber ve Krikke 1977.

52 Barras, Koenraadt, 1991: 283-300 içinde; Walker (Nigel), 1968; Eigen, 1995.

yınbiraderi olan, belediye başkanı James Lamb'i öldürmeye niyetlenmişti. Hedefteki adam bir yemeğe davet edilmiş ama kendini iyi hissetmeyerek, akrabasından onun yerine yemeğe katılmasını istemiş ve belediye başkanlığı cüppesini de ödünç vermişti. Grebell yemek dönüşü, epey yemiş ve şarap içmiş olarak kilise mezarlığından geçerken, hazırlıksız yakalanmıştı. Fail ertesi gün, sokakta dikkatleri kendisine çekerek dolaşıp, "Kasaplar kuzuları öldürür!"* diye bağırmıştı. Breads, birkaç yıl önce kendisine para cezası veren belediye başkanından nefret ederdi ama çoğu insan, katilin zırdeli olduğu kanısındaydı. Bu vaka sadece yerel düzeyde hatırlanırken, 1779'da Sandwich Kontu'nun metresi Martha Ray'in öldürülüşü, 19. yüzyıla varıncaya değin, ülkenin her yerindeki yazarlara ilham kaynağı olmuştu. Bu vakada, kamuoyu katile romantizm mi, delilik mi atfedeceğini bilemiyordu. James Hackman, Anglikan Kilisesi'ne daha yenilerde papaz olarak atanmış bir genç adam, yaşı kendisinin iki katı olan kurbanı Londra'daki Covent Garden tiyatrosunun merdivenlerinde vurmuştu. Katil kendisini de vurmuş ama hayatta kalmıştı; yani iki hafta sonra asılana kadar. James ile Martha'nın tanış oldukları belliydi. Bazılarına göre aralarında gizli bir ilişki vardı, bazıları ise adamın akıl hastası olduğuna, Martha'yla sevgili olduklarını hayalinde kurduğuna inanıyorlardı.[53]

İntihar: Dolaylı ve doğrudan

Sırada intihar var; ilk olarak bu eylem giderek delilikle bağlantılı algılandığından ve ikinci olarak da, dolaylı intihar olasılığının merak uyandırıcılığından ötürü. Bazı ruhsal açıdan sorunlu suçlular, darağacında can vermek ihtimalini memnuniyetle karşılıyorlardı. İdam cezası, yaşamaktan bıkmış olanlara gösterişli bir son hazırlama fırsatı sunuyordu. Hatta, Kıta Avrupası'nda geçerli sorgulama prosedürlerine göre, sanık kendi için bir cürüm uydurabilirdi; mahkemeler kendiliğinden yapılan itiraflara kuş-

(*) İngilizcede "lamb", kuzu anlamına geliyor – ç.n.

53 Monod, 2003 (Breads); Brewer, 2004 (Hackman).

kuyla yaklaşsalar da.[54] Dolaylı intiharın başarıyla tamamlanması için, gerçekten idamlık bir suç işlemek daha etkiliydi. Geçmişte, doğrudan intihara dinî açıdan itiraz edilmesi, bazı insanların başka birini öldürmeye yönelmesine sebep olmuştu.

Dinî sebepleri olan dolaylı intiharlar özellikle İsveç'te sık görülüyordu. Arne Jansson, 17. yüzyıldan 1770'lerin ortalarına kadar 62 vaka bulmuştur. Bunlardan 40'ı katilin intihar saikini kabul ettiği; 13'ü muhtemel, 9'i da girişim aşamasında kalmış vakalardı. Neredeyse tüm failler kadındı. Örneğin Margareta Höök'ün, Riga'da kaldığı sırada nişanlandığı bir askerden bir kızı olmuştu. Adam düğünlerinden hemen önce ölmüş, bunun üzerine Margareta, Stockholm'e dönmüştü. Durumu oldukça nazikti. Birkaç yıl sonra polis memuru Petter Barck'la tanıştı. Bir zina davasında karısına karşı şahitlik ettikten sonra, onunla evlenmeyi umuyordu. Protestan hukukuna göre, karısı tutuklanan polis memuru yeniden evlenebilecekti. Bu arada, Margareta'nın çoğu komşusu ona orospu gözüyle bakmaya başlamışlardı. Bir gece Petter onu eve getirdiğinde, Margareta'nın cinsel hizmetlerinden istifade edebileceğini düşünen bir adamla düello yapmak zorunda kalmıştı. Yine yalnız kalan Margareta ruhsal çöküntü içine girerek, cebinden Petter'in verdiği bıçağı çıkardı. Bunu kendi üzerinde kullanır ya da kendini suya atarsa, lanetleneceğini biliyordu. O yüzden bunun yerine, kızının boğazını öylesine bir kuvvetle kesti ki, kafayı gövdeden ayırdı. Bu vakanın tek sıra dışı yanı, dolaylı intiharı seçen faillerin çoğu zaman başkasının çocuğunun boğazını kesmesiydi. Böyle bir kurbanı sadece daha az direniş gösterdiği için değil, günahsız olduğuna ve cennete gideceğine inandıkları için de seçiyorlardı. Bu bilgi, öteki dünyaya kendisiyle birlikte ikinci bir kişiyi de götüren katilin, vicdanını rahatlatıyordu.

Yani böyle katiller aslında kimseyi incitmek istemiyorlardı ama dinî açıdan, doğrudan intihara karşıydılar. İdam edilerek ölmek, onları ebediyen lanetlenmekten kurtaracaktı. Modern çağın gözüyle bakıldığında, kesin olan bir şey vardır: Cezası ölüm olmasa, bu suç önlenebilirdi. Gelgelelim İsveç otori-

54 Spierenburg, 1984: 95-6.

teleri bu suçu, idam öncesinde yapılan ayrıntılı işkencelerle önlemeye çalıştılar. Ancak 19. yüzyılda ölüm cezası yerine hapislik geldi.[55] Öte yandan Schlesswig-Holstein'da, 1767 tarihli yasayla bu suça müebbet hapis cezası verilir oldu.[56] İsveç dışındaki bilinen birkaç vaka, Danimarka ve kuzey Almanya'da gerçekleşmiştir. Bir kayıkçının çocuğunu şehir duvarlarını çevreleyen kanala attıktan sonra teslim olan kadın, ölmek istediğini beyan etmişti. Bu fiilden önce, bir terziye idamı için bayramlık giysiler ısmarlamıştı.[57] Tarihçiler, doğrudan intiharla ilgili dinî çekinceleri, Luthercilikten ziyade, Kuzey Avrupa'daki güçlü Pietist* hareketlere atfetmektedir.[58]

Kayıtlara geçmiş dar anlamdaki intiharların oranı, 16. yüzyılda İngiltere ve Almanya'da büyük bir yükseliş yaşadı. Verileri dikkatlice değerlendiren Alexander Murray, bu yükselişin kısmen gerçek olduğu sonucuna varmaktadır. Murray'e göre Reform'un din adamları dışındaki insanlara yüklediği sorumluluk, belirleyici bir etmendi.[59] Buna mukabil cinayetlerdeki azalma, iki tarafın tam bir ters orantı içine girmesi anlamına geliyordu. 17. yüzyıl ortalarında ve İsveç gibi bazı yerlerde 18. yüzyılda, intiharların sayısı cinayetlerinkini geçmeye başladı. 18. yüzyıl Cenevresi'nde hem intiharların hem de cinayetlerin sıklığı çoğaldı ama intiharlardaki çoğalma daha hızlıydı. İngiliz kasabası Hull'da, 1840-1900 arasında intihar oranları 100.000 yerleşik kişi başına 11 ile 20 arasında salınmıştı. Tüm Alman İmparatorluğu'nda, 1880 ile 1910 arasında, intihar oranları fiilen 20 dolayında sabitlenmişti.[60] Fransa'da, erkeklere ait inti-

55 Jansson, 1998: 49-70. Alıntılanan vaka s. 56-7'dedir (yıl: 1686).

56 Lind, Watt, 2004: 78 içinde.

57 Göttsch, Ulbricht, 1995: 327 içinde; Lorenz, 1999: 282-3 (alıntılanan vaka; yıl: 1778).

(*) Pietizm: Luthercilığin, Almanya'da ortaya çıkan bir kolu. Philipp Jakob Spener'in başını çektiği Pietizm, dinî dogma ve formlardan ziyade, kişisel Tanrı deneyimine ve İncil okumalarına vurgu yapıyordu – ç.n.

58 Lind ve Jansson, Watt, 2004 içinde.

59 Murray, 1998: 368-78 (önceki çalışmaların rakamlarını gözden geçirerek).

60 Bailey (Victor), 1998: 129; Baumann, 2001: 250-1 (sırasıyla on yıllık ve beş yıllık ortalamalar).

har oranları 1835'te 10 civarındayken, 1900'de 40 civarına yükseldi; kadınlar için bu oran 4 civarında iken, 10 civarına çıkmıştı.[61] 20. yüzyıl için ülkeleri ya da bölgeleri birbiriyle kıyaslayan çalışmalar, her zaman değilse de çoğunlukla, cinayetlerin sıklığıyla intiharların sıklığı arasında ters ilişki bulmaktadır; bununla birlikte hemen her yerde, intiharlar daha yaygındır.[62]

İntihara yönelik bakış açısı, erken modern dönemin sonlarına doğru değişmeye başladı. Cadı kovuşturmalarının sona ermesi, şeytana biçilen rolün önemsizleşmesine katkıda bulundu; İblis artık kendini öldürme eyleminde elebaşı değildi. 18. yüzyıl boyunca her yerde, intihar bir suç olarak görülmekten çıktı. Halkın tutumları ise daha yavaş değişiyordu. Kuzey Almanya'daki sıradan insanlar, intihar girişiminden sağ olarak çıkanlar dahil olmak üzere, bu eylemi şeytana hamletmeyi sürdürdüler.[63] Öte yandan seçkinler, intiharı, o dönem çok sözü edilen melankoli ya da zarar verici öfke gibi illetlerin nihai sonucu olarak görüyorlardı. Montesquieu, Voltaire gibi Aydınlanmacı yazarlar ve ölümünden sonra basılan yazılarında David Hume, intihar hakkını savunmak için kuramsal açıklamalar yaptılar; Goethe ve Rousseau ise romanlarında bu eylemi romantize ettiler. Sanatsal bir gelenek, kendilerini ve ailelerini utançtan korumak için intihar eden tecavüze uğramış kadınları hep methederken, erkek şerefinin ruhsallaşması, intiharı erkekler için daha az ayıplanır kıldı. Bazı durumlarda erkeğin, şerefini kurtarmak için dövüşmek yerine bu dünyadan ayrılmayı seçtiği, artık anlaşılır hale gelmişti.[64]

Bu gelişmeler asla, intiharın toplumda tam anlamıyla kabul görmesine yol açmadı. 19. yüzyıl boyunca bu konuda karşıt değerlilik hüküm sürdü. 1818'de birçok İngiliz, memleketteki "kanlı anlayışa" karşı savaşmak için büyük gayret sarf eden ama sevgili karısının ölümünden duyduğu kederle ken-

61 Chesnais, 1976: 42-3.

62 Jansson, 1998: 138-43; Watt, 2001: 57.

63 Schär, 1985: 68-9; Wegert, 1994: 69-70; Lind, 1999: 159-67; Watt, 2004.

64 Schär, 1985: 100-3; Macdonald ve Murphy, 1990: sıklıkla geçiyor; Spierenburg, 1998b: 238-9; Baumann, 2001: 106-27; Watt, Watt, 2004: 1-8 içinde.

di boğazını kesen, Sir Samuel Romilly'ye sempati duymuştu.[65] Aynı zamanlarda, muhafazakâr Alman yazarları Goethe'yi ve Aydınlanma'yı, intihar oranlarının artmasına sebep olmakla suçluyorlardı. Yine de, 19. yüzyılın ilk yarısında bu tartışmanın yoğunluğu azalmıştı. Her yerde, intihar edenlerin düzgün bir törenle toprağa verilmesi benimsenmişti. Bununla birlikte, haddinden fazla sayıda bedenin son durağı anatomi sınıfları oluyordu. 19. yüzyılın sonunda Emile Durkheim, her tür ahlaki yargıyı bir kenara bırakıp, intiharı toplumsal bir olgu olarak ele aldı. Öte yandan psikiyatristler, bu eylemi bir maraz olarak değerlendirmeye devam ettiler. 20. yüzyıl boyunca, intiharın değerlendirilmesi, çeşitli politik ve dinî hareketlerin temsilcileri arasındaki süreğen tartışmaların temel meselelerinden biri oldu. Üstelik bu mesele, ötenazi meselesiyle bağlantılı olarak ele alınmaya başladı.[66]

Yenidoğan cinayetleriyle deliliğin yakınlaşması

Gizli şekilde yapılmış bir doğumda, bebeğin ölü olarak dünyaya geldiğini kanıtlama sorumluluğunu anneye yükleyen yasalar, hiçbir zaman çok sıkı şekilde uygulanmamıştı. Kanunu uygulamak hususundaki gönülsüzlük, 1720'lerde bu kanunun fiilen geçerliliğini kaybetmesine yol açtı. Mahkemeler cinayet davalarıyla aynı standartları uygulamaya başlayarak, annenin gerçekten bebeğini öldürdüğünün ve bu niyetle hareket ettiğinin kanıtını aramaya başladılar. Doğumla ilgili hazırlık yapıldığını gösteren veriler, örneğin keten bezler toplanmış ya da bir yatağın hazırlanmış olması, böyle bir niyetin olmadığına delalet ederdi. Akciğer testinin güvenilirliğiyle ilgili kuşkular, bu yeni adli yaklaşımları destekledi.[67] Kültürel değişim de mahkemeleri etkiliyordu. Dana Rabin'e göre, 18. yüzyılın duyarlılık kültürü, Yenidoğan Cinayeti işleyen annelere karşı daha fazla hoşgö-

65 Andrew, Watt, 2004: 175-90 içinde; http://en.wikipedia.org/wiki/Samuel_Romilly (20 Mart 2007).

66 Baumann, 2001: 145-379.

67 Beattie, 1989: 120; Jackson, 1996-98.

rünün ortaya çıkabileceği bir iklimin gelişmesine yardımcı olmuştu. Sanıklar ve şahitler giderek, suçlanan kişinin duygusal ve akli durumu üzerinde odaklanmaya başlamışlardı. Bebeğin bakımı için hazırlık yapılmış olması üzerine kurulu geleneksel müdafaanın yerini, geçici delilik iddiası aldı. Söz konusu kadınlar, yaptıklarını kabul ederken, heyecanlarının baskısı altında kaldıklarını ifade etmekteydiler.[68]

1770'teki başarısız bir denemeden sonra 1803'te, doğumun gizlenmesiyle ilgili İngiliz yasası resmen feshedildi. Başka bazı ülkeler daha erken davranmıştı. İsveç'te, III. Gustav'ın "yenidoğan cinayetleri hakkındaki kararname"si açık şekilde, kadınları kimseye haber vermeden doğum yapmak konusunda serbest bırakıyor ve sulh yargıçlarının anneyi, babanın kim olduğu konusunda sorgulamaktan men ediyordu. Fransa, doğumun gizlenmesi suçunu, devrim döneminin başında lağvetmişti. Bu reformu Yenidoğan Cinayeti davaları dalgası takip etmişti ki böylece, Fransa'da da yasaların sertliği dolayısıyla mahkemelerin cezai takibat konusunda gönülsüz davranmış olduğu anlaşılmaktadır. İskoçya'daki sert yasa da 1809'da, Walter Scott'un romanında bu yasaya başrolü vermesinden dokuz yıl önce, bozguna uğradı. Prusya ve Habsburg İmparatorluğu'nda da benzer reformlar gerçekleşti. Alman hukuk tarihçileri Büyük Frederick'in büyük bir tutum değişikliği yaşadığını düşünürler ama Prusya'da Yenidoğan Cinayetlerinin özel bir cürüme dönüşmesi, 19. yüzyıl başlarında gerçekleşmiştir.[69]

Bu hukuki reformlar, annelik ve evlilik dışı cinsel ilişkinin önemli rol oynadığı, geniş bir kültürel dönüşümü yansıtıyordu. Varılan sonuç, intihar konusunda olanlara benzemiyordu. Yazarlar, hukukçular, politikacılar ve doktorlar, yenidoğan cinayetlerini ya romantizm, ya da delilik kapsamında tartışıyorlardı. Aydınlanma döneminin İskoçları, bekâr annelerin bile kendi bebeklerini öldürmeye muktedir olmadıklarına inanıyorlardı ve bir İskoç baladının tipik kadın kahramanı figan edip, tatlı

68 Rabin, Jackson, 2002: 73-92 içinde.

69 Hufton, 1990: 79-80; Jackson, 1996: 159-76; Symonds, 1997: 8-9; Michalik, 1997: 19; Österberg ve Sogner, 2000: 186-7; Tinkova, 2005: 50.

bebeğini öldürmek zorunda kaldıysa da aslında bir katil olmadığını söylüyordu. 1770'lerle 1780'lerin *Sturm und Drang*'daki Alman romancı ve şairler, Walter Scott'dan 20-30 yıl sonra, yenidoğan cinayetlerine ona benzer bir tarzda yaklaştılar. Bilhassa asilzadeler tarafından iğfal edildikten sonra bebeğini öldüren, bekâr anneleri betimlediler. Asıl suçlu, mahkemeye bile getirilemeyen babaydı. Ayrıca bazı düşünürler, söz konusu kadınların öldürme niyetiyle hareket etmediğini, asıl sebebin doğumda çekilen fiziksel acı ve zihnî ıstırap olduğunu savunmaya başladılar.[70]

İğfal edilen kadınlara ne kadar merhamet gösterilirse gösterilsin, kadının temize çıkmasının ön koşulu hâlâ akıl hastalığı iddiasıydı. 19. yüzyılda doktorlar, annenin bebeğini öldürmesine yol açan özel bir rahatsızlık saptayınca, bu iddia iyice yaygınlaştı. 1820'de, Londralı kadın-doğum doktoru Robert Gooch, *puerperal* delilik denen rahatsızlıkla ilgili (rahatsızlık, adını doğumdan sonraki ilk, yani *puerperal* dönemden alıyordu) bir rapor yayımladı. Bu rapor, çağlar boyunca kadın yapısının genel olarak zayıf ve hastalanmaya eğilimli olduğuna inanılmasının bir ürünüydü. Gooch'un meslektaşı John Reid 1848'de, *puerperal* delilik intihara sebep olabilse de, genellikle bebeğin hedef haline geldiğini belirtmişti. "Anne, esrarlı bir içgüdüyle kendine ya da evladına şiddet uygulama isteği duyarken", aynı zamanda "bu suça karşı korku ve nefret duymaktadır". İngiltere'de *puerperal* delilik, bu rahatsızlığın anlaşılması zor tabiatına rağmen, yenidoğan cinayeti davalarında kullanılan standart savunma haline geldi. Yine de 1860'larda, İngiltere'de yenidoğan cinayeti davalarının sanıkları, ağırlıklı olarak, hamileliğini saklamış bekâr kadın hizmetçilerdi. 19. yüzyıl sonlarına doğru psikiyatristler, *puerperal* deliliğin sınırlarını, hamilelik ve emzirme sırasında yaşanan rahatsızlıkları da kapsayacak şekilde genişlettiler. Bu rahatsızlıktan mustarip olanlar ölüm cezasına çarptırılmıyorlar ama genellikle bir tımarhaneye gönderiliyorlardı.[71]

---

70 Symonds, 1997: 8-9, 57; McDonagh, 2003: 35-96; van Dülmen, 1991: 98-108.

71 Marland ve Quinn, Jackson, 2002 içinde (alıntı s. 175'te).

Fransa'da, yenidoğan cinayetlerinin tıbbi kapsamda ele alınması, Üçüncü Cumhuriyet'ten önce başlamadı. Britanny'yle ilgili, 1825-65 arasını kapsayan bir çalışmada, çok az sayıdaki vaka dışında, avukatların delilik iddiasında bulundukları ya da tıbbi tavsiye istedikleri ortaya çıkmıştır. Yasada ölüm cezasına hükmedilmişse de, jüriler her zaman, cezayı hafifletici koşulları da hesaba katarlardı. Kadınların yüzden 2'den biraz azı ölüm cezasına çarptırılmış, yüzde 38'i temize çıkmıştı. Britanny'de de, geleneksel şüpheliler sayıca baskındı.[72] Hollanda kralı, sadece 1822'de bebeğini canlı canlı yakan bir kadından bağışlayıcılığını esirgemişti. 20. yüzyıl başına kadar bu cürüm tıbbi kapsamda ele alınmadı; 1912 tarihli bir Amsterdam vakasında hazırlanan psikiyatri raporu, büyük bir ilerleme teşkil ediyordu. Psikiyatriste göre sanığın, çocuğun babasından başka bir erkekle nişanlı olması ve ebeveyninin göstereceği tepkiden duyduğu korku, doğum anı yaklaştıkça yoğunlaşan marazi duruma sebep olmuştu.[73] Ressam Antoine Wiertz'in, iğfal edilip yüzüstü bırakılan ve bebeğini öldüren anneleri betimlediği Belçika'da, jüriler bu anneleri sağlam delil yokluğu veya geçici delilik gerekçesiyle aklamışlardı.[74] Yukarı Bavyera'da 1878-1910 arasında, yenidoğan cinayeti işlemiş annelerin büyük çoğunluğu, fakir çiftlik hizmetçilerinden oluşuyordu. Münih ve Traunstein'daki üst mahkemeler bunları, hemen her zaman bir psikiyatri raporu talep ederek yargılamış ve hapse mahkûm etmişti.[75]

Böylece, yenidoğan cinayetleriyle deliliğin yakınlaşması İngiltere'de başladı ve en kapsamlı şekilde orada gelişti. İngiltere'deki durum, daha sonra olanları da anlamamızı sağlamaktadır. Refah yasalarının çıkarılmaya başlaması önemli bir etmendi. Gayrimeşru çocukların toplum tarafından reddedilmesindeki azalıştan bile önce, bu yasalar bekâr annelerin mali yükünü azalttı. 1872 tarihli bir yasa, babaların sağlamakla yükümlü ol-

72 Tillier, 2001: 110-27, 153-200.

73 Faber ve Donker, Koenraadt, 1991: 67-83 içinde.

74 Dupont-Bouchat, Bard vd., 2002: 75-96.

75 Schulte, 1989: 23-6, 126-76.

duğu desteği hatırı sayılır şekilde yükseltti. 1922 tarihli Yenidoğan Cinayetleri Yasası bu cürümü kasıtsız öldürmenin bir biçimi haline getirirken, 1938 tarihli bir diğer yasa da yenidoğan cinayetlerini, özellikle doğum sonrasında ya da emzirme döneminde ortaya çıkan bir ruh hali bozukluğuna bağlı olarak, 12 aydan daha küçük bir çocuğun ölümüne yol açan kasıtlı bir eylem ya da ihmal olarak tanımlıyordu.[76] Ev içi hizmetlerin azalmasıyla, en yüksek risk grubunun boyutu küçüldü. Avrupa'nın çoğu yerinde, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki durum buydu. 1960'larda doğum kontrol haplarının üretilmesi ve birçok ülkede kürtaj üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, evlilik dışı ilişkilerde doğuma kadar giden hamilelikleri iyice azalttı. Üstelik 1970'lerden itibaren, evlenmeden birlikte yaşamanın, hızlı boşanmaların, kadınların kendi istekleriyle evlenmeden çocuk doğurmasının yaygınlaşmasıyla, meşru ve gayrimeşru doğum ayrımı, anlamını kaybetti. 1990'larda bebeğini öldüren annelerle röportajlar yapan Julie Wheelwright, artık yenidoğan cinayetlerinin yoksullukla bağlantılı olmadığı sonucuna varmıştır. Wheelwright, İngiltere ve Galler Ülkesi için, terk edilen bebekler dahil olmak üzere, yıllık 20 vakalık bir kestirimde bulunur; yani ölüme terk edilen bebekleri de saysak bile, bu 100.000 nüfus başına 0.05'ten daha küçük bir orandır.[77] Amsterdam'da 1980'li yıllardaki tıbbi istatistikler, bir yaşın altındaki tüm cinayet kurbanlarını bir arada listelemektedir ki, bu da yenidoğan cinayetlerinin dar tanımının dışına çıkmaktadır. 11 yıllık bir dönem boyunca, bu kategoriye giren tek bir vaka gerçekleşmiştir.[78]

19. yüzyıl başlarından itibaren, alelade cinayet vakalarında bile delilik daha sık hesaba katılmaya başlamıştı. 1819'da Fransız psikiyatrist Jean-Etienne Esquirol, daha sonra başka meslektaşları tarafından geliştirilecek olan, "monomani" (*monomania*) kavramını ortaya attı. Bu kurama göre bir insan çoğu zaman normal davranışlar sergilese de, beyninin belli bir bö-

76 Jackson, Jackson, 2002: 10-11 içinde; Watson, 2004: 83.

77 Wheelwright, Jackson, 2002: 270-85 içinde.

78 Spierenburg, 1996: 88.

lümünde bozukluk olabilirdi. Mesela bir kleptoman, hırsızlık yapmak için karşı konulmaz bir istek duyardı ama bunun dışında normal ve yasalara uyan bir insandı. Bazı insanlar öldürme monomanisinden mustaripti. Bunlar mazbut, hatta saygın vatandaşlardı ama bazen öldürmeye mecburdular.[79] Bu fikir hiçbir zaman toplumun genelinde rağbet görmedi ama cinayetin suretinin daha da rahatsız edici hale gelmesine katkıda bulundu. Bu gelişmelere bir sonraki bölümde değineceğiz.

79 van Ruller, Koenraadt, 1991: 23-33.

6

Az'ın Kısaltması Olarak M: Cinayetin Marjinalleşmesi, 1800-1970

Frau Beckmann okuldan dönüşü gecikmiş olan Elsie için endişelenirken, birkaç evin ortak kullandığı avluda oynayan küçük çocuklar, bir kızın etrafında halka oluşturmuştur. Kız, herkesi kıyım kıyım kesen bir adamla ilgili, şarkılı bir tekerleme söylemektedir; son heceye geldiğinde, işaret ettiği çocuk halkadan çıkar. Tekerleme, kötü şöhretli katil Haarmann hakkındaki bir şarkının çeşitlemesidir. Şimdi kasabada yeni bir katil vardır. Elsie'nin topunu vurup sektirdiği afişte, şimdiden yedi çocuğun kayıp olduğu yazılıdır. Karşılaştığı hoş adam Elsie'ye bir balon alır; annesi kızını bir daha asla göremeyecektir. Gazete satıcıları heyecanla, meçhul katilin sekizinci kurbanını aldığını duyururlar. Polis umutsuzluk içindedir. Parmak izi araştırması yapmışlar, suçlunun basma gönderdiği bir mektuptaki el yazısını çözümlemişler, yine de hiç ipucuna ulaşamamışlardır. Köpekler de hiçbir iz bulamamıştır. Polis sadece her zamanki şüphelileri daha yakından takibe alabilmiş; profesyonel hırsızları, fahişeleri ve kumar oynatanları toplamıştır. Bu durum Berlin'in suç örgütleri olan *Ringvereine*'ye sıkıntı vermektedir. Seri katil, polis etkinliklerinin yoğunlaşmasına sebep olarak, onların işini kösteklemektedir. Çeşitli örgütlerin temsilcileri, Scotland Yard'ı bile aldatmış uluslararası bir suçlu olan Schränker'in baş-

kanlığında tartışırlar. Toplantının sonunda Schränker, vardığı sonucu açıklar: "Bu iblisi biz yakalamak zorundayız." Dilenciler ve dikiş-nakış malzemesi satıcıları, katilin kuşkusunu uyandırmadan her yere gidebilir ve onu bulabilirler.

Katil, yeni müstakbel kurbanıyla birlikte, balon satan bir adamın yanından geçip gider. Bu kız farklı bir hediye alacaktır ama balon satıcısı, adamın ıslıkla çaldığı melodiyi tanır: Kaybolduğu gün, Elsie Beckemann'a balon alırken çaldığı melodinin aynısıdır. Kör adam hemen dilenci dedektiflerden birine işaret eder, o da elinin ayasına tebeşirle "M" harfi yazıverir. Kazayla yapmış gibi adama çarpıp, onun paltosunun sırtına dokunur, böylece adamı katil olarak işaretlemiş olur. Şüpheli, rehinesini bir iş hanına götürmek niyetindedir ama yeraltı dünyasındakiler onu yakalayıp, terk edilmiş bir fabrikaya götürürler. Burada adam, Schränker'in başkanlığında toplanmış, "hukuki konularda uzman" devasa bir mahkeme heyetinin karşısına çıkar. Sanık bütün bütün suçlu olduğunu kabul ederek, "Ama kendime engel olamıyorum!" diye haykırır. Başkan'ın vardığı sonuca göre, bu adamın öldürme yönünde bir içgüdüsü varsa, ıslah edilmesi mümkün değilse, o halde yok edilmesi gerekmektedir. Odadaki tüm erkek ve kadınlar, katıldıklarını belirtirler. Sadece "savunma avukatı", sanığın hasta olduğunu ve bir doktora teslim edilmesi gerektiğini iddia eder ama izleyiciler buna gürültüyle karşı çıkarlar. Kalabalık suçluyu linç etmek üzere harekete geçmişken, herkes ellerini havaya kaldırır çünkü polis bulundukları yeri keşfetmiştir. Katilin yazgısının nasıl bağlandığını öğrenemeyiz.

Tabii bu anlattıklarımız, 1931'de gösterime giren *M* adlı filmin konusudur.[1] Film, cinayet ve profesyonel suç hakkında yorumlar içermenin ötesinde, o günün politik olaylarıyla ve film tarihiyle de bağlantılar kurmaktadır. Filmde yer alan iki kişi köken olarak, yakın zaman sonra Avrupa'nın çehresini değiştirecek olan adamla aynı memlekettendi. Yönetmen Fritz Lang (1890-1976) Viyana'da doğmuş, Almanya'da çalışmış, Hitler iktidara geldikten sonra ülkeyi terk etmiş ve nihayetinde Amerika

1 Film hakkında, bkz. Tatar 1995: 153-72; Kaes, 2000; Fritz Lang hakkında, bkz. http://en.wikipedia.org/wiki/Fritz_Lang (16 Mayıs 2007).

Birleşik Devletleri'ne gitmişti. Başroldeki aktör Peter Lorre, asıl adıyla László Löwenstein da, Avusturya-Macaristan kökenliydi. Yahudi soyundan gelmesi sebebiyle Nazi Almanyası'ndan hemen kaçmak zorunda kalmış, Fransa ve İngiltere'de çalıştıktan sonra, Hollywood'a gitmişti. Schränker'i oynayan Gustaf Gründges, başlangıçta sola yakınlık duyarken, 1933'ten sonra kariyerini, Nazileri memnun ederek ilerletmişti. Klaus Mann onun eleştirel portresini 1936 tarihli, 1981'de İstvan Szabó tarafından filmi çekilen, *Mephisto* romanında çizmişti. Lang'ın doğrulanması mümkün olmayan ifadesine göre, Joseph Gobbels, çektiği son filmi yasaklayacağını açıklarken, onu UFA film stüdyosunun başına geçmeye davet etmişti. Daha önce bazı Naziler *M*'in adını kendilerine göndermeyle "katiller (*murderers* – ç.n.) aramızda" şeklinde yorumlayıp, bu filmi de eleştirmişlerdi.

Lang'ın senaryosu, yerel varyantlar için bir şablon haline gelecek kadar güçlüydü; Fransa'da böyle bir durum yaşanmıştı. Nisan 1932'de Hollanda gazetesi *De Telegraaf*'ın Paris muhabiri, Marsilya'daki profesyonel suçlulara *nervis* denmesinden hareketle, uydurma bir haber yapmıştı. Haber, yeraltı dünyasının henüz yakalanamamış katilin peşine düşmesi dahil olmak üzere, *M*'deki temayla bire bir örtüşüyordu. Muhabir öldürülen kızlara yerel isimler vermiş ve yeni bir ayrıntı uydurmuştu: Seri katilin geride bıraktığı, parmak izi taşımayan haç motifli bıçaklar. Haber, durumdan hiç hoşlanmayan Marsilya polis şefinin dikkatini çekti. Polis şefinin yazdığına göre, tamamen hayal ürünü olan bu haber, şehrin itibarına ciddi şekilde zarar verebilirdi.[2]

M filmi çeşitli şekillerde, Napolyon'un çağından 1960'lara kadar cinayet konusundaki eğilimleri ortaya koymaktadır. Ortalama olarak daha az sayıdaki alt sınıf kavgası ölümle sonuçlandıkça, geriye kalan cinayetlerin resmi karanlıklaştı. 19. yüzyıl ortasından sonra beliren seri katiller, bu kötücüllüğün örnekleriydi. Yasalara saygılı insanlar ayrıca, gençlik çetelerinden, saldırgan soyguncular ve yeraltı dünyasından da korkuyorlar-

2 *De Telegraaf*, 26 Mayıs 1932; Marsilya Arşivi, 1M748 - Presse 1932. Marsilya referansı için Laurence Montel'e minnettarım.

dı. Aslında savaşlar arası dönemin* suç örgütleri, Lang'in gösterdiği kadar yumuşak huylu olmamakla birlikte, hasımlarını ortadan kaldırmak konusunda 20. yüzyılın uyuşturucu örgütleri kadar aktif değillerdi. Öldürme oranları da, 1970'ten sonra önemli ölçüde arttı; o yüzden bu bölümü 1970'lerde bitireceğiz. Korku yelpazesinin diğer tarafında, özellikle yüzyıl sonunda gördüğümüz, *crimes passionels*** işleyen kalbi kırık sevdalılar vardı. Birçok insan onları anlıyor ve mazur görüyordu. Genel olarak, Kıta Avrupası'nda Fransız Devrimi'nin sonucunda jürili mahkemelerin yaygınlaşması, şu ya da bu sebeple jüride sempati uyandıran bazı katillerin hafif cezalarla yakayı sıyırmasını sağlamıştı. Aynı şey, önce yeniden canlanıp sonra ortadan kaybolan resmî düello için de geçerliydi. Zamane insanlarının birçoğu, 20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan dünya savaşlarının, barış zamanlarına uzanan gaddarlaştırıcı bir etkisi olduğuna inanıyordu ama gerçekte, bu savaşların kişisel davranışlar üzerindeki uzun süreli etkisi çok azdı.

1800-1970 dönemine bütünlük kazandıran bir diğer etmen, kurbanlara yönelik anketlerin yokluğudur. Bu anketler 1970'lerden itibaren sistematik olarak suçbilimciler tarafından yapılmıştır. O zamana kadar, cinayet oranları şiddetle ilgili tek güvenilir nicel ölçüdür. Yakın zamanda, özellikle İngiltere'de, bunlar bile sert şekilde eleştirilmiştir. Howard Taylor'a göre bütçe kısıtlamaları, 19. yüzyıl ve sonrasında, şüpheli ölüm vakalarını tetkik eden memurların (*coroner*) ve polisin cinayetler ve diğer suçlar konusundaki tahkikatlarını yetersiz düzeye indirmişti. Bunun sonucunda, tüm cinayetler rapor edilmemeye başlamıştı; gerçi bu daha ziyade, kurban olarak çocukları ve yaşlıları içeren vakalarda geçerliydi ve erkek erkeğe dövüşlerin sıklığını çok az etkiliyordu. Ancak bazı araştırmacılar, Taylor'un savunusuna karşı çıkmışlardı.[3] Kıta

(*) *The interwar period*: Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden, İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen süre – ç.n.

(**) (Fr.) "Tutku Suçları" – ç.n.

3 Taylor, 1998. Eleştirileri: Morris (Robert) 2001; Wiener, 2004: 18; Chassaigne, 2005: 92.

Avrupası'nda, Napolyon döneminden sonra yerel mahkemelerin vücut muayene raporları, birkaç istisna dışında ya kaybolmuş, ya da tahkik edilmeden kalmıştı. Öldürmeyle ilgili nicel araştırmaların çoğunda, çabucak bir araya getirilmiş ulusal istatistiklerden yararlanılmıştı. Çoğu memlekette bu adli istatistikler, cezai takibata konu olmuş vakalara, bazen sadece mahkûmiyetlere dayanmaktadır; dolayısıyla geriye bir karanlık sayı kalmaktadır. Öte yandan, bu istatistikler cinayet girişimlerini içerebilmektedir ki, o zaman da bulunan rakam, fiili cinayet sayısının üzerine çıkmaktadır. Ölüm sebeplerine dair tıbbi istatistikler daha güvenilirdir ama İsveç dışında, 19. yüzyıl sonuna yahut 20. yüzyıl başına kadar bu istatistikler bir araya getirilmemiştir.

En azından şunu kesin olarak söyleyebiliriz ki, azalış eğilimi 1880'e kadar Avrupa çapında devam etti ama bu düşüşteki aslan payı, daha önceki bir tarihe aitti. Eisner'in incelediği beş Avrupa bölgesinde genel öldürme oranı ortalamaları, 100.000 yerleşik kişi başına yıllık olarak, 18. yüzyıl için 3,2, 19. yüzyıl için 2,6 ve 20. yüzyıl için 1,4'tü.[4] Anlaşıldığı kadarıyla, bu toplu oranlar tüm dalgalanmaları ve coğrafi farklılıkları gözden saklamaktadır. Adli kayıtlara bakılırsa, İngiltere'de 19. yüzyıl küçük bir artışla başlamıştı: Oran 1800'de 1,4 iken, 1825-50 arasında 1,7'ye çıkmıştı.[5] İngiltere ve Galler Ülkesi'ni kapsayan ölüm sebepleri istatistiklerinde, öldürme oranı 1870'lerde 2 civarındayken, 1930'larda 0,5 civarına düşmüştü.[6] Erken modern döneme ait neredeyse hiç güvenilir nicel veri bulunmadığı için, Fransız istatistikleri önemlidir. Jean-Claude Chesnais, adli istatistiklerle ölüm sebebi istatistiklerini karşılaştırarak yaptığı çıkarımlarla, 1826'dan itibaren, Fransa'daki gerçek öldürme oranlarını kestirmiştir. Oranlar 1855'e kadar 1'in biraz üzerinde sabitlenmiş, sonra 0,7 ile 0,9 arasında gidip gelmişti. 1906'dan Birinci Dünya Savaşı'na kadar oranlar yine 1'in

4 Eisner, 2003: 99.

5 Eisner, 2001: 629. Aynı tablo, ancak 1800'den önce kesirli rakamlar yuvarlanmış olarak Eisner, 2003: 99 içinde bulunuyor.

6 Chesnais, 1981: 76.

hemen üzerindeydi.[7] Eric Johnson, Prusya'daki, yani yaklaşık olarak İmparatorluk'un yarısındaki vücut muayene raporlarına dayanarak, Almanya'ya ait en doğru rakamları sunmaktadır. Oran 1873-5 arasında 2,1'di ve beş yıllık ortalamalarla ölçüldüğünde düşerek, 1886-90 arasında 1,2 oldu. Sonra yine yükselerek, 1911-13 arasında tekrar 2'ye ulaştı. Bir tek dönem haricinde, Berlin'e ait oranlar her zaman daha düşüktü.[8] İsviçre'nin ölüm sebebi istatistikleri 1880 ile 1940 arasında 3,5'ten 1,2'ye doğru, sürekli bir düşüşe işaret etmektedir.[9]

Gelgelelim en dikkat çekici gelişme, Avrupa'nın bir iç ve bir de dış bölgeye bölünmesiyle ilgilidir. Dış bölgede, 19. yüzyıl boyunca cinayetin sıklığı görece fazlaydı. Bu bölge İrlanda'dan Akdeniz'e, Balkanlar ve Doğu Avrupa üzerinden Finlandiya'ya uzanan bir çember oluşturuyordu. Bu bölgedeki birkaç memleket ve bölge için, elimizde iyi oranlar mevcuttur. Finlandiya'da, erken modern dönem içinde, tüm İskandinav ülkelerinde olduğu gibi öldürme oranları düşmüş ama ülke sonra, bu yoldan sapmaya başlamıştı. 18. yüzyılda öldürme oranları 2 civarından 3 civarına çıkmış, 20. yüzyılın çoğunda daha bile yüksek seyretmişti. 18. yüzyılda ve 19. yüzyıl başında yüksek oranlara sahip olan İrlanda'da, durum farklıydı. Yıl başına kurbanlar için öldürme oranı, 1830'ların sonunda ve yine 1850'lerde, 3'ün biraz üstünde kaldı. Daha sonra düşüş başladı ve İrlanda'nın artık dış bölgeye ait olmadığı 20. yüzyıl başlarında, oran 1 civarındaydı. Akdeniz bölgesinde daha yüksek oranlar bile görüldü. Yunanistan'ın batı sahili açıklarındaki Korfu ve Kefalonya'da, 19. yüzyılın ilk yarısında öldürme oranı 12,4'tü. İtalya'daki oranlar, güneye gidildikçe hep yükseliyordu. Roma'ya ait oranlar 1850'lerden 1880'lere kadar 10 ile 12 arasında, 1910'a kadar 8 civarında ve Büyük Savaş'ın* arifesinde 5'in hemen altındaydı. 19. yüzyıl boyunca, Korsika muhtemelen Avrupa'nın en şid-

7 Chesnais, 1976: 210, 298.

8 Johnson, 1995: 129. Yazar bir milyon yerleşik kişi başına oranları vermektedir; ben bunları 100.000 yerleşik kişi olarak uyarladım.

9 Eisner, 1997: 52.

(*) *Great War*: Birinci Dünya Savaşı – ç.n.

det dolu bölgesiydi. Burada öldürme oram, beş yıllık ortalamalarla ölçüldüğünde 1700'lerde 45 iken, 1800 ile 1850 arasında 26 ile 64 arasında salındı, sonra düştü, 1875'te tekrar yükseldi ve 1890'larda 14'te sabitlendi.[10]

Ölümcül olmayan şiddetle ilgili istatistikler sadece yol gösterici niteliktedir.[11] Bununla birlikte, bazı araştırmacılara göre, İngiltere'de saldırıların ve hırsızlıkların gerçek sıklığı 19. yüzyıl ortalarından 1920'lere kadar düşüş göstermiştir.[12] Almanya ve Hollanda'da, böyle bir düşüş görülebiliyordu ama bu düşüş 20. yüzyılın gelişinden önce gerçekleşmemişti. Ağır saldırı ve dayak olaylarından ötürü Almanya'da vuku bulan mahkûmiyetler, 1882 ile 1914 arasında 12 yaş ve üzerindeki 100.000 kişilik nüfus başına, 140 ile 240 arasında salınıyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bu oran 60 civarında sabitlendi. Hollanda'da kötü fiziksel muameleden dolayı gerçekleşen mahkûmiyetler 1850 ile 1905 arasında 100.000 yerleşik kişi başına 70 ile 100 arasında salmıyordu; sonra bu rakam 60'a düştü, 1970'e kadar 35 ile 55 arasında salındı.[13]

Yeni polis ve yeni korkular

Önceden olduğu gibi, şiddetteki azalış, devletin büyümesi ile toplumsal sınıflar arasındaki kültürel rekabetin karmaşık etkileşiminden kaynaklanıyordu. İngiltere'de bazı yenilikler ortaya çıkıyordu ama önce bu memleketin diğerlerini yakalaması gerekiyordu. Suçlayıcı yargılama sistemi içinde, Kıta Avrupası'na nazaran ölümcül olmayan şiddet daha özel bir sorun olarak kabul ediliyor, kasıtsız adam öldürmeye bile çoğu zaman yumuşak cezalar veriliyordu. 1780 ile 1820 arasında gerçekleşen bir değişimle, saldırı suçları parayla değil, hapisle cezalandırılır oldu.[14]

10 Ylikangas, 1998: 15-23, 38-45; O'Donnell, 2002: 64 ve Body-Gendrot ve Spierenburg, 2008 içinde; Gallant, 2000: 362; Boschi, Spierenburg, 1998a: 132-3 içinde; Serpentini, 2003; Wilson, 1988: 16.

11 İngiltere'de bu istatistiklerle ilgili sorunlar için, bkz. Emsley, 2005: 5-9.

12 Gatrell, 1980; Godfrey, 2003; Emsley, 2005: 19.

13 Johnson, 1995: 127; Franke, 1991: 23.

14 King, 1996; D'Cruze, D'Cruze, 2000: 5 içinde; Wiener, 2004: 9-39.

19. yüzyılın ilk yarısında, hukuki zorlamalar alanındaki en önemli yenilik, "yeni polis"ti. Bu makamın yeni tabir edilmesi, her zaman sayıca az olan geleneksel polis memurlarını ve adli görevlileri, sadece dilencileri ya da kaçakçıları avlayan özel kuvvetleri ve amatör gece bekçilerini ikame etmesindendi. Ancak, Paris'te 17. yüzyıl sonundan beri kalabalık bir polis gücü bulunduğunu unutmayalım. 1829'da İngiltere'de Londra ve çevresi için oluşturulan, 3.000 kişiden müteşekkil Başkent Polis Gücü (*Metropolitan Police Force*), Paris'teki kuvvetlerle mukayese edilebilir ama İngiliz hükümetleri bununla kalmamış, özellikle 1856'dan sonra, diğer şehir ve eyaletlerde de polis güçleri oluşturulmasını emretmişlerdir. İngiliz tarihçiler, suçun saptanması ve şüphelilerin tutuklanması için çok gelişmiş, pahalı ve etkili bir mekanizma işletildiğinden bahsetmektedirler. Bu mekanizma esas olarak mülkiyet suçlarına yönelik olmakla birlikte, şiddet olayları da giderek daha fazla dikkat çekmekteydi. Üstelik sokaklarda gaz lambalarının yaygınlaşması, geceleri güvenliğin sağlanmasında eski sistemlere nazaran daha etkili olmuştu. Şehirlerde polis gücünün oluşturulmasından sonra, Kıta Avrupası'ndaki çoğu ülke, kırsal bölgeler için özel kuvvetler oluşturdu. Bunlar çoğu zaman, yarı-askerî kolordular olup, Fransa'da ve Fransız kurumlarından etkilenmiş memleketlerde adları *gendarmerie*, İtalya'da *carabinieri*'ydi. Gerisinde politik amaçlar bulunan hukuki zorlamalar her yerde yaygınlaştı. Avrupa'nın her tarafında, 20. yüzyılı da kapsamak üzere, polis sadece suçla savaşmayı değil, var olan toplumsal düzeni korumayı ve iktidardaki rejimi savunmayı görev bellemiştir. İşçi sınıfının denetlenmesinde tüm bu hedefler bir araya gelmişti.[15]

Avrupa'nın en gelişmiş bölgelerinde, devlet kudretinin büyümesi asırlar boyunca bir baş belası olan klasik haydutluğun, ortadan kalkmasına sebep oldu. Bu durumu, yeni polisin kuruluşuna bağlayıp geçemeyiz. İngiltere, Fransa, Hollanda ve Prusya'da, haydutların ricatının, yeni polisin gelmesin-

15 Emsley, Emsley vd., 2004: 193-209 içinde; Wiener, 2004: 17; Chassaigne, 2005: 49.

den daha erken bir tarihte gerçekleştiği görülüyor. Büyük çetelerin kaybolması, modern ulus-devletlerin gelişmesi için gerekliydi. Ulus-devlet'in bütün kurumlarının artan etkisi yüzünden, soyguncu grupları kaçacak ve saklanacak yer bulamaz oldu. Öte yandan, devlet kurumlarının fazla etkili olamadığı güney İtalya'nın Korsika bölgesinde ve İspanya'nın birçok yerinde, haydutlar kol gezmeye devam ettiler.[16] Diğer yerlerde, yol üstü eşkıyalarından söz edildiğini duyarız ama bunlar bile zor günler yaşamaya başlamışlardı ve giderek, kırsal alan daha güvenli hale geldi. Mesela Paris'in batısındaki bölgede, 1830'dan sonra, yolcu arabalarının soyulması ve seyyahların soyulması olayları daha az yaşanır oldu.[17]

Hukuki zorlamalar konusunda ikinci önemli yenilik, asrın sonunda gerçekleşti. Fransa'daki Alphonse Bertillon gibi uzmanlar, suçluları saptamak için çeşitli sistemler geliştirmişlerdi ama bunların en uzun ömürlüsü, parmak izi analizi oldu. İlk defa olarak, şahidi bulunmayan suçlar, belli faillerle ilişkilendirilebiliyordu. İnsanları parmak izlerinden ayırt etme tekniği, Asya'da asırlardır kullanılmaktaydı. Bengal'deki bir sömürge subayı bunu bildirince, söz konusu teknik Avrupalı adli tıpçıların dikkatini çekti. Başlangıçta hırsızları ve soyguncuları mahkûm etmek için kullanılsa da, bu teknik, görgü tanığı bulunmayan tüm cinayet vakalarında kullanılabilme potansiyeline sahipti. Fahişelik yapan Bertha Singer'ı öldürdüğünden şüphelenilen Hugo Guthmann adlı pezevengin Berlin'deki duruşmasında, bir kimyager ve dört el yazısı uzmanı hazır bulunmuştu. Kimyager jüriye, her bireydeki parmak izlerinin kendine özgü olduğunu açıklayan fotoğraflar göstermiş ama jüri üyeleri buna rağmen sanığı aklamışlardı. İngiltere, parmak izi ve cinai mahkûmiyetler konusunda büyük bir atılım yapmıştı. 1905'te bir sabah, Alfred ve Albert Stratton kardeşler, para ve değerli şeyler çalmak için Londra yakınlarındaki bir dükkâna zorla girdiler. Üst katta karısıyla birlikte yaşayan dükkân yöneticisi, onları suçüstü yakaladı; bunun üzerine soyguncular onu ve karısı-

16 Wilson, 1988; Gómez Bravo, 2005: 66-75.

17 Chauvaud, 1995: 176.

nı sopayla vurarak öldürdüler. Kısa zaman sonra bir çırak, ölü çifti kanlar içinde yatarken buldu. Stratton kardeşler bu suçun yanlarına kalmayacağını sanıyorlardı ama onları sokak boyunca koşarken gören bir kadın, kardeşlerden büyük olanı tanımış, polis de onu tutuklamıştı. Dükkânın kasasında bulunan başparmak izinin, onunkiyle eşleştiği anlaşılmıştı. Jüri tarafından suçlu bulunan Strattonlar, aynı yıl asıldı. Bu meşhur vaka, parmak izi tekniğinin rutin olarak uygulanmasının yolunu açtı.[18]

Düzen güçlerini destekleyen sosyo-kültürel reformlar arasında, modern sporların ortaya çıkışını da sayabiliriz. Spor devasa bir değişim geçirdi ve şiddet dolu, bazen ölümlere yol açan karşılaşmalar, yerini denetimli gösterilere bıraktı. Yeni sporları ilk bağrına basan burjuvazi oldu ve işçi sınıfından oyuncular, sadece savaşlar arası dönemde baskın çıktılar. Bu reform esas olarak, Kıta Avrupası'na yayılan bir İngiliz hareketiydi ve buradaki insanlar İngiliz oyunlarını oynamaya başladılar. Geçmiş yüzyıllarda, İngiliz "halk" futbolu ve Fransız *soule*'u çok denetimsizdi. Katılımcılar sokakta, bir meydanda yahut köyün dışındaki bir çayırlık alanda oynarlardı. Ulusal müsabakalar bilinmiyordu; çoğu oyun festival günlerinde oynanır ve aynı yerden iki grup, oyuncu sayısı sınırlandırılmaksızın, karşı karşıya gelirdi. En önemlisi, az sayıda kısıtlayıcı kural vardı ve bu da fiziksel saldırganlığın, oyunun sonucunu etkilemesine yol açıyordu. Katılımcılardan birinin katledilmesi beklenmiyorsa da, her zaman böyle bir olasılık vardı. Loncalar ve dernekler, ölen oyuncuların aileleri için, onların kayıplarını telafi maksatlı bağış kutuları koyardı. "Medeni oyun", topu ele geçirmek için yumruklaşmaya değil, sadece güreşme ve tekmelemeye izin verilmesi anlamına geliyordu.[19] 1840'lardan başlayarak, spor giderek denetimli ve "medeni" hale geldi. Sonuç olarak, değişik oyunlar birbirinden daha net şekilde ayrılırken, şiddet azaldı. Her bir oyunda belli sayıda oyuncu vardı ve top elle, ayakla ya da bir araçla yönlendiriliyordu. 1863'te İngiliz Futbol Birliği'nin (*British Football Association*) kurulması, bir dönüm noktası ol-

18 Beavan, 2001; Hett 2004: 172.

19 Malcolmson, 1973; Spierenburg, 1998b: 256-60.

du. Bu kurumun koyduğu yeni kurallar, oyuncuların topu ellerinde tutarak koşmasını ve rakiplerini incik kemiğine vurarak durdurmasını yasaklıyordu. *Rugby*'nin kökeninde, bu kuralları kabul etmeyen azınlığın oynadığı oyunlar vardır. 1871'den sonra, kurumun kabul ettiği futbol ya da "*soccer*", "*rugger*" futbolundan ayrılmış ama bu ikinci sporda sonradan tekmeleme yasaklanmıştı. Böyle reformlar yaralanmaları tam olarak sona erdirmedi ve birçok oyunu oynamak için, bugünkünden çok daha sert bir fiziksel yapıya sahip olmak gerekiyordu. Kriketçiler bile rakiplerini yıldırmak için, attıkları topun, vurucunun (*batman*) bedenine çarpacak şekilde zıplamasını sağlarlardı. 1900'de, futbol gibi İngiliz oyunları Kıta Avrupası'nın çoğu ülkesine ve Arjantin'e yayılmıştı. Fransızlar spor dalları arasına bisikletçiliği de eklediler ve yine Fransa'dan, modern Olimpiyat oyunlarının babası Pierre de Coubertin çıktı. Özellikle orta sınıfların uğraştığı, yeni bir biçime sokulmuş sporlar, erkek işi sayılıyordu. Bunlar yeni erkeklik anlayışının ayrılmaz parçası olup, bu yeni anlayışa göre erkekler artık dövüşmüyor (düello tamamen ortadan kalkmış değilse de) ama erkeksiliklerini yine sert ve fiziksel bir yolla sergiliyorlardı.[20]

Boksun durumu özeldir. İngiltere'de boks, 18. yüzyılda olduğu gibi 19. yüzyıl boyunca da sevilen bir spordu. Kuralları fazla sınırlama gerektirmeyen bu sporda, ara sıra ölümler ve ağır yaralanmalar meydana geliyordu. Mahkemeler bazen bunlara, ünlü profesyonel boksör Brighton Bill'in 1838'deki ölümünde olduğu gibi, cezai takibata giderek tepki veriyorlardı. 1845'te hükmolunduğuna göre, profesyonel bir boks maçı taraflardan birinin ölümüyle neticelenirse, olayda yardımı olan herkes kasıtsız adam öldürmekten suçlu olacaktı. Bununla birlikte yargıçlar ve jüriler, ılımlı cezalar vermeyi sürdürdüler. 1860'ların ortasında, sekizinci Queensbery Markisi tarafından hazırlanan kısıtlayıcı düzenlemeler geldi. On yıl sonra, bu kuralların inceltilmiş bir versiyonu, modern boks için bir ön hazırlık ortaya koydu. O zamandan beri, para ödeyen izleyiciler önünde, yüksek platformlar üzerinde yapılan profesyonel boks, erkek-

20 Dunning ve Sheard 1979; Emsley, 2005: 47-9; Nye, 1984: 319-29.

ler arasındaki spontane dövüşlerden ayrı tutulmayı gerektiren nitelikler kazanmıştır.[21]

Paradoksal olarak, fiili şiddet azalırken, kamuoyundaki korkular çoğalmıştı. 1800'den önce, varlıklı vatandaşlar mülkiyet suçlarından, şiddete nazaran daha fazla korkarlardı ve birçok kişi, eşyalarını geri almak için hırsızlara saldırıyla yanıt verirdi. 19. yüzyılda, saygın insanların suçla ilgili korkuları, şiddet ve güvensizlik üzerinde yoğunlaşmaya başladı. Soyguncular dan ve çetelerden korkuyorlardı; kaygıları özellikle fiziksel saldırıya ilişkindi. Basın organlarının abartılı ilgisi, bir dizi kolektif paniğe sebep oldu; özellikle yüzyılın ortasında, İngilizler "boğazlayıcılar" (*garotters*) denen suçlulara karşı korku içindeyken. Her şey 1851 Haziram'nda *The Times*'ın, Manchester'daki bir soygunla ilgili haberiyle başladı. Kurban Victoria İstasyonu'ndan çıkarken, soyguncular arkadan saldırmış, gırtlağını kavrayıp onu boğmuşlar, parasını ve kıymetli eşyasını almışlardı. Bir yıl zarfında başka şehirlerde de benzer vakalar yaşanmış, kısa zaman sonra saldırganların boğazlama işini kolaylaştırmak için özel kordonlar kullandıkları yazılmıştı. 1856'da *Punch* dergisi yaşanan paniği boğazlanmaktan koruyucu bir yaka tasarımıyla hicvetmişti; bu yaka sayesinde saygın vatandaşlar yine sokakta güvenle yürüyebilecekti. On yılın sonunda "boğazlayıcı", kullanılan yönteme bakılmaksızın, sokak soygunları için kullanılan genel bir terim haline geldi. 1862'de bir Temmuz gecesi birkaç adam, geç vakitte işten eve dönen Parlamento Üyesi James Pilkington'ı yere devirip yaralanmasına sebep oldular ve altın saatini çaldılar. Ertesi gün, hiddet içindeki Avam Kamarası eyleme geçilmesini talep etti ve nihayet, sokak soyguncularına kırbaç cezası verilmesini hükme bağlayan bir yasa tasarısı onaylandı. 1862'nin ikinci yarısında boğazlayıcı paniği tüm ülkeyi pençesine almış ve yüzyılın kalan kısmında da, benzer ama o kadar yoğun olmayan panik halleri yine ortaya çıkmıştı.[22]

---

21 Malcolmson, 1973: 43-4; Gorn, 1986: 19-33; Wiener, 2004: 48-50; Wood, 2004: 72; Emsley, 2005: 45-6.

22 Chassaigne, 2005: 111-16; Emsley, 2005: 15-18.

Basın ayrıca halkın dikkatini, gençlik çetelerine yöneltmişti; gerçi bu çeteler daha çok birbirleriyle kavga etmekteydi. Manchester ve dış mahallelerinde, bu çetelere "koşuşturanlar" (*scuttlers*) denmekteydi. Bu ortak bir isimdi, zira çetelerin her biri kendisi için, Bengal Kaplanları gibisinden isimler seçmişti. Çete üyelerinin çoğu yeniyetmelik çağlarının ortasında ya da sonundaydılar; aileleriyle yaşıyorlardı ama para kazandıkları için, belli bir bağımsızlık içinde hareket ediyorlardı. Silah olarak kalın deri kemer kullanmayı âdet edinmişlerdi ama bazen tuğla, taş, hatta bıçak da kullanırlardı. Kendi bölgelerini korumaya büyük önem verirlerdi. Tüketim mallarının artan önemini vurgulayan özel giysiler, bir çeteyi diğerinden ayırırdı. Bu gençler için, geleneksel erkek şerefi hâlâ önemliydi. Birbirleriyle kavga etmenin yanı sıra, polise ve gözü korkmuş şahitlere de saldırırlardı ama eylemleri nadiren ölüme yol açardı. Andrew Davies, 1870-1900 arasında tüm Manchester bölgesinde, gençlik çetelerinin etkinliklerine bağlanabilecek sadece beş öldürme vakası bulabilmiştir. 19. yüzyıl çetelerinin yeni bir bileşeni, genç kadınların katılımıydı ki, mahkemeler ve basın bunları olduklarından daha edilgin göstermiştir. Gerçekte kızlar, çeteye karşı delil sunabilecek şahitleri tehdit etmekte, etkin şekilde rol almışlardı. Ama bellerine takmadıkları için pek kemer, ya da bıçak kullanmazlardı.[23]

Fransa'da, ortak isimlendirmelerin yanı sıra, çete adlarını da duyarız. Lyons'da Kangurular vardı, Marsilya'daki tüm gençlik çeteleri ise kendilerini *nerf*'ler olarak isimlendiriyordu. Burada da, farklı çeteleri kendilerine özgü giyimlerinden ayırt etmek mümkündü.[24] Belle Époque* sırasında Parisli gazeteciler, çetelere Kızılderili kabilelerinin isimlerini takma âdetini yeniden

23 Davies, 1998, 1999 ve D'Cruze, 2000: 70-85 içinde.

24 Montel, 2003: 5-6.

(*) *Belle Époque*: Fransızca "Güzel Dönem" anlamına gelir. Bu dönem, Avrupa tarihinde 19. yüzyıl sonundan Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. Üçüncü Fransız Cumhuriyeti ve Alman İmparatorluğu zamanına denk gelen, Avrupa'nın büyük güçleri arasında barışın hüküm sürdüğü, yeni teknolojilerin insan yaşamını kolaylaştırdığı *Belle Époque*, üst sınıflar için bir "altın çağ" olarak kabul ediliyordu – ç.n.

canlandırarak, tüm gençlik çetelerini Apaçiler olarak isimlendirmeye başladılar. Gençlerle ilgili haberlerde, gerçekle söylence birbirine karışıyordu. Paris şehir sınırları içinde 20-30.000 çete üyesi bulunduğu sanılıyordu ama gerçekte bunlar, her biri kendi bölgesine sahip birkaç yerel çeteydi. Çete üyelerinin çoğunun yaşı 15 ila 20'ydi ve içlerinde hem oğlanlar hem de kızlar vardı. Hasım çeteler birbiriyle, genellikle bıçak kullanarak dövüşür ama yine çok az ölüm hadisesi yaşanırdı. Apaçiler polisten ve burjuva şehir sakinlerinden nefret ederler ama kendilerine özgü giyinmeye önem verirlerdi; hepsinin ortak giysileri şunlardı: Kısa bir yelek, "fil" ("*elephant*") pantolonlar, geniş kenarlı bir şapka, altın düğmeli ve sivri uçlu çizmeler, parlak renkleri olan bir şal. Dövmeler, bir çeteyi diğerinden ayırırdı. Burjuvazinin kalbi kırık genç erkeklerinin, "Apaçiler eliyle intihar" etmek için gece vakti ara sokaklara girdiğini söylerlerdi. Korku içindeki vatandaşlar, Apaçilerin soyguncu olduğunu düşünüyorlardı ve 1910 yılının gazetelerinde, kişilere ya da mülke yönelik saldırılar için kırbaç cezası yeniden konulmalı mı diye, hararetli bir tartışma yapılmıştı. Fransa bu konuda İngiltere'yi izlemedi. 1914'te tüm Apaçiler askere alınıp eritildiler.[25]

Soyguncular ve gençlik çeteleriyle ilgili kaygılar, şiddete karşı duyarlılıktaki genel artışla çakıştı. Bu duyarlılık, darağacında somutlanan devlet şiddetine kadar uzanıyordu. 1850 ile 1870 arasında hemen her yerde, idamlar kapalı mekânlarda yapılmaya başlanmıştı. Düellocular hâlâ yaralarıyla gururlansalar da, birçok Avrupalı vücudunu güzelleştirmek istiyordu ve onların arzularını yerine getirmek için, estetik cerrahi gelişti. Artık Hıristiyan çileciliğini çağrıştırmayan acıya karşı duyarlılık da arttı. Kabul edilemez hale gelen acı, müstehcenliği çağrıştırır oldu ve 1880'lerde Richard von Krafft-Ebing tarafından "sadizm", "mazoşizm" terimlerinin ortaya atılmasından sonra bu hal en uç noktasına vardı. Acıyı hafifletmek için uzun zaman afyonlu ilaçlar kullanılmışken, 19. yüzyılda iki tıbbi atılım gerçekleşti. Bunlardan ilki, 1846'da ameliyatlarda anestezi kullanılmaya

25 Nye, 1984: 196-202; Perrot, 2001: 351-64; Kalifa, 2005: 44-66.

başlanmasıydı. İkincisi, Bayer şirketinin 1899'da aspirini keşfetmesiydi ki, İngilizler heyecanla bunu kopyalamaya çalıştılar. Almanlar 1918'de teslim olmalarının ardından, aspirin yapımının sırrını açıklamak zorunda kaldılar.[26]

Yine de, 20. yüzyılın başında Avrupalı saygın vatandaşların suça, çetelere ve şiddete karşı duydukları korkuyu abartmamalıyız. 1900-14 arasındaki Berlin'le ilgili bir çalışmada, yoldan geçenlerin bir saldırgana müdahale ettiği 36 vaka bulunmuştur. Bu müdahaleler genellikle tehlikeli bir saldırıyı önlemek için, özellikle bıçak çeken saldırganlara karşı yapılıyordu. Kalabalık gruplar, tabanca taşıyan bir suçluyu bile ortalarına alıp, silahsız bırakmaya çalışabiliyorlardı. İnsanlar, halkı tehlikeye atan pervasız at arabası sürücülerine karşı da harekete geçerlerdi. Çoğu zaman kendi hukukunu uygulayan bu kişiler çoğu zaman silahsızdı; hatta ellerinde bir sopa bile bulunmazdı. Buna rağmen genellikle hedeflerindeki kişiyi dövmeyi ve yaralamayı başarırlardı. Böyle vakalarda polis bazen saldırganı kurtarmak zorunda kalır, ama ona hücum edenlere dokunmazdı. O sıralarda Paris'te de insanlar benzer tavırlar izliyordu. Kalabalıklar korkuya kapılmadan, şüpheli saldırganlara ve katillere saldırıp, onları polise teslim eder ya da döverlerdi.[27]

Erkek erkeğe kavga ve işçi sınıfı

Soyguncular dan ve çetelerden duyulan korku giderek artarken, bireysel kavgalara yönelik tavır daha az açıktı. Düşük öldürme oranlarının önemsiz sonuçlarından biri olarak, 1800 sonrası edebiyatta cinayet ya da ölümcül olabilecek saldırılar daha az yer tutar. Yine de, gözlemlenen erkek erkeğe kavga örüntülerini incelemeye değer. Tüm araştırmacılar 1800'den sonraki erkek erkeğe kavgaların, büyük ölçüde şehirdeki ve kırsal alandaki işçi sınıfına özgü olduğu konusunda hemfikirdirler. Bu

26 Spierenburg, 1984: 196-9; Morris, 1991: 61-4; Halttunen, 1995; Rey, 1995; Gilman, 1999.

27 Lindenberger, Lindenberger ve Lüdtke, 1995: 190-212 içinde; Ambroise-Rendu, Garnot, 1996: 447-56 içinde.

da, erken modern dönemde başlayan toplumsal ayrışmayı tasdik etmektedir. Örneğin 19. yüzyıl Almanyası henüz kapsamlı şekilde incelenmemiştir ama şimdiye kadar edebiyat, kavgaların çalışan sınıflara özgü tabiatını teyit etmektedir.[28] John Carter Wood'a göre İngiltere'de, alt sınıftan insanlar polisin ve sosyal hizmet çalışanlarının medenileştirici baskısı altında olsalar da, şiddet günlük yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olarak kalmıştı. Kudretlerini göstermek için başka yolları olmadığından, fiziksel güç kullanımı alt sınıftakiler için, özellikle erkekler için kayda değer bir olanaktı. Onlar için, ruhanileşmiş bir şeref anlayışı üzerine kurulu yeni erkeklik idealleri, fazla anlamlı değildi. Ayrıca o günlerde seçkin kesimin erkekleri, aşağı tabakadan iki kişinin dövüşünü seyretmekten hoşlanırlardı.[29]

Böyle yumruk kavgaları, Londra'yı 18. yüzyılda ziyaret edenlerin bahsettikleri geleneği devam ettiren, âdet haline gelmiş hadiselerdi ama 1800'den sonra bu kavgaların formaliteleri çoğaldı. Dövüşenlerin her birine, bir ya da iki yardımcı destek olurdu ve profesyonel boksta olduğu gibi, ayrı ayrı rauntlar vardı. Hasımlar dövüşe başlamadan önce el sıkışır ve izleyiciler bir halka oluştururlardı. Hasımlardan biri pes edene yahut devam edemeyecek hale gelene kadar dövüşülürdü. Eski dönemlerdeki karşılaşmalarda olduğu gibi, dövüş mekânı her tür meyhane ve dövüş sebebi de küçük düşürücü bir hakaret ya da işaretti. Ancak, hasımlar arasında çok fazla cüsse farkı varsa, böyle bir dövüşün adil olmadığı düşünülürdü; bıçak kavgaları için pek geçerli olmayan bir unsurdu bu. 19. yüzyılın sonuna doğru, genç işçi sınıfı kadınları arasında gerçekleşen, izleyicilerin halka oluşturduğu teke tek sokak dövüşleri de bildirilmişti. İster erkekler, ister kadınlar arasında yapılsın, bu dövüşlerin ölümle sonuçlandığı nadirdi. İstisnalardan biri, 1830'da Hertfordshire yaz fuarında, John King ile Griffiths isimli tarım işçisi arasında gerçekleşen kavgaydı. Geceleyin, 30 kadar adam Leather Bottle meyhanesinde toplandı. Daha erken saatte, bir kırbaç kapma yarışı yapılmış ve Kitchener adlı biri ka-

28 Schwerhoff, 1999: 129-30.

29 Wood, 2004: 25 ve sıklıkla geçiyor.

zanmıştı. Bazı adamlar onun düzgün şekilde koşmadığı yolunda homurdanmışlar, aralarında Griffiths'in de bulunduğu birkaçı, kırbacı onun elinden çekip almışlardı. Çıkan hırgürde, belli ki John King yarışı kazanan adamı savunmuş, bir noktada herkes King ve Griffiths'in bu meseleyi dövüşerek çözmeleri gerektiğinde mutabık kalmıştı. İzleyiciler halka oldu ve her iki adam kendine birer yardımcı seçti. Üç raunt olacaktı. İkinci raunttan sonra seyircilerden bazıları artık durmaları gerektiğini, çünkü John King'in iyi görünmediğini söyledilerse de, çoğunluk bunun adil bir dövüş olduğu ve devam etmeleri gerektiği kanısındaydı. Üçüncü raundun sonunda Griffiths, King'in boynuna sert şekilde vurdu ve King yere düştü. Onu meyhanenin ahırına bıraktılar ama adamın bilinci yerine gelmedi ve ertesi sabah öldü.[30]

Halktan düellocular giderek daha çok cezai takibata uğramaya başladıklarından, İngilizler sadece çıplak elle dövüşmeye başladılar. Bu dönemde İngiliz erkekleri bıçak taşıyorlardı ama çete mensubu olmadıkları sürece, bu bıçaklar ekseriyetle, tüy kalem yontmaya yahut tütün kıymaya yarayan küçük bıçaklardı. 1840'larda, bıçak dövüşçülerine daha sert davranan mahkemeler, hasmını öldürenleri çoğu zaman kasıtlı cinayetten mahkûm etmeye başladılar. Sadece yabancı denizciler, kurbanları da yabancı ise daha ufak cezalarla kurtuluyorlardı, çünkü bunlar daha iyi davranmayı bilmeyen insanlardı. 1874'te, yerel halktan iki kişi arasında gerçekleşen ve ölüme sebebiyet vermeyen bir bıçaklama vakası hakkında hüküm belirten Liverpool sulh yargıcı, sanığa ve kurbana şu açıklamayı yapmıştı: "Siz ikiniz sadece yumruklarınızı kullanmakla yetinseydiniz, kasabaya iyilik etmiş olurdunuz... Yumruklarınızı kullanmış olsaydınız sizi serbest bırakırdım ama herkesin anlamasını istiyorum ki, bıçak kullanmaya kalktığınız anda, yasaya uygun şekilde muamele görürsünüz." Diğer erkek erkeğe dövüşlerde, çalışılan yerin konumuna bağlı olarak elde ne varsa; mesela kürek, çekiç, şişe, bardak ve pamuk orakları silah olarak kullanılmıştı.[31]

30 Davies, 1999: 77; Wood, 2004: 70-94 (alıntılanan vaka s. 80-1'dedir).

31 Archer, D'Cruze, 2000: 44-6 içinde (alıntı s. 44'te); Wiener, 2004: 55-75.

19. yüzyıldaki şiddeti inceleyen Fransız tarihçileri, özellikle kırsal alanlarla meşgul olmuşlardır. François Ploux'nun Haut Quercy ile ilgili 2002 tarihli çalışması, buna örnek niteliğindedir. Haut Quercy'deki köylüler arasında, eski zamanların erkek şerefi kodu hâlâ geçerli ve kuvvetliydi. Kendisine yapılan hakarete saldırıyla karşılık vermeyen erkek, itibar kaybederdi. Çatışmalar hep dövüşerek çözülür ve bazı intikam cinayetlerinin bile şeref meselesi olduğu kabul edilirdi. En azından 1860'lara kadar, kamuoyu ile hukuk arasında geniş bir mesafe bulunmaktaydı. Buralılar, köy içindeki kavgalarda gerçekleşen tüm vahşice ölümleri mazur görürler ama kişisel çıkar için cinayet işleyenlere iyi gözle bakmazlardı. Köy içi kavgalarda düzinelerce, bazen yüzlerce, genellikle 20'li yaşlardaki erkekler yer alırdı. Aynı köyün erkekleri arasındaki şeref çatışmaları, ailenin kadın üyelerinin cinselliğiyle ilgili olurdu ama meyhanelerin samimi ortamında yapılan hareketler, örneğin bir bardağın devrilmesi, düello sebebi olabilirdi. Halk düelloları genellikle kilise töreni sonrasında, köyün geri kalanının gözleri önünde yapılırdı. Bu vakalarda taşlar, yumruklar ya da vurma amaçlı olarak boş ateşli silahlar kullanılırdı. Kişiler ve gruplar daha sonra, birlikte şarap içerek barışırlardı.

Böyle köy içi kavgaları, sadece memleketin güney bölgelerine özgü değildi. 19. yüzyılın önemli bölümünde, Fransa'nın tüm kırsal bölgelerinde, hırgürler ve toplu boks karşılaşmaları sürekli gerçekleşiyordu. Hasımlar nadiren bıçak ya da ateşli silah kullanmaktaydı. Paris'e çok uzak olmayan bir yerde, bir köy doktoru Temmuz 1838 tarihli raporunda, iki adamın tedavisini gerçekleştirdiğini belirtmişti. Bunlardan biri kulağının yanından yaralanmıştı ve birkaç kırık kemiği vardı; beyin sarsıntısı geçirdiği için konuşamıyordu. Diğerinin sadece gözü kötü durumdaydı. Fransız tarihçileri, 19. yüzyıl sona ererken kırsal şiddetin ne derece azaldığı konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Bazıları Eugen Weber'in klasik çalışması (1976) üzerinden gider; Weber, Büyük Savaş'ı izleyen kırk yıl boyunca, okullar ve yollar inşa ederek Fransız kırsalını modernize eden ve köylülerin yaşam şeklini değiştiren, devasa seferber-

liği anlatmaktadır. Fréderic Chauvaud buna ek olarak, tarımla uğraşanların direnişlerindeki azalmaya ve intikamın giderek, hasmını dava etme biçimini aldığına işaret eder. Onun vardığı sonuca göre 1900'de, kent sakinleri artık kırsal bölgeleri şiddet ve tehlike yuvası olarak görmez olmuşlardı. Öte yandan Ploux, yakın zamanda yaptığı yeni bir incelemeye dayanarak, azalan gösterenin esasen toplu kavgalar olduğunu, bu eğilimin 1860'larda başladığını belirtir. Büyük Savaş arifesinde kırsal bölgelerdeki genel şiddet seviyesi, Napolyon döneminin hemen sonundaki kadar yüksekti.[32]

Tüm Fransız tarihçileri, kırsal yerleşimlerde en yaygın intikam biçiminin fiziksel saldırı değil, kundakçılık olduğunda hemfikirdirler. Hınçlı köylüler, düşmanlarının çiftlik ya da ahırlarını ateşe verirlerdi. Fransa'nın dışında da aynı şey geçerliydi. İngiltere ve Almanya'nın kırlık bölgelerinde, intikam amaçlı kundakçılık yaygın şekilde görülüyordu. Bavyeralı kundakçılar, düşmanlarının mülkü dışında bir şeye zarar vermemek için, rüzgârın yönüne çok dikkat ederlerdi.[33] Hollanda kırsal alanındaki kundakçılıkla ilgili ayrıntılı bilgiler mevcuttur ama bu bölgeler 19. yüzyıl içinde genel bir barışçıllaşma süreci yaşamıştır. 1860'lara kadar Brabant'ta, genellikle sopayla yapılan köy içi dövüşlerin yanında, sürüp giden törensel bıçak kavgaları ve bunlara eşlik eden, birlikte içerek barışma âdeti görülmekteydi.[34] Diğer Hollanda eyaletlerinin kırsal bölümlerinde de, yüzyıl sonunda, bıçakla yapılan saldırılar nadir görülür oldu.[35]

Şehirlerin barışçıllaşmasının en iyi örneği Paris'in durumudur. Kafelerdeki şiddeti inceleyen bir çalışmada ortaya konduğu gibi, 19. yüzyıl içinde, Paris'in işçi sınıfı dövüşmeye daha az meyilli hale geldi. Yüzyılın ilk yarısında, hâlâ şeref meselesi yü-

32 Chauvaud, 1991: 44-6, 105-11; 1995: 183-215 ve Garnot, 1996: 437-45; Ploux, Body-Gendrot ve Spierenburg, 2008 içinde.

33 Blasius, 1978: 64-8; Schulte, 1989; 41-117; Archer, 1990.

34 Hanewinckel, 1800: 88-94; van den Brink 1991; 1995: 306-21. Rombach (1993: 106-8) bıçak kavgalarının 20. yüzyıl başlarına kadar devam ettiğini öne sürmekte ama sadece orta sınıftan gözlemcilere atıfta bulunmaktadır.

35 Sleebe, 1994: 264-74; Eggens, 2005: 82-84.

zünden yapılan halk düelloları ve herkesin birbiriyle kavga ettiği kaotik arbedeler bildiriliyordu. Ancak 1870'te, her şey değişti. Üçüncü Cumhuriyet döneminde Paris'teki kafe hayatına, birinin itibarına yönelik meydan okumalar yerine, sohbetlerin şaka ve kahkahalar etrafında döndüğünü herkesin kavradığı, esprili ve eğlenceli bir ortam hâkim olmuştu. Patlak veren çatışmalar çoğu zaman, müşteriler ve barmenler tarafından yatıştırılırdı. Hemen alınganlık gösterip başkalarını dövüşmeye zorlayan bireylere, baş belası gözüyle bakılırdı.[36]

Böylece, Avrupa'nın merkezî memleketlerinde hem kent işçileri hem de köylüler giderek daha barışsever oldular. Bununla birlikte, yapılan nicel çalışmalar, şehirlerde ortalama şiddet seviyesinin daha düşük olduğunu göstermektedir. İngiltere'deki bir yığın yerel ve bölgesel istatistiği inceleyen Chassaigne, Londra dahil olmak üzere büyük şehirlerin çoğunda, şiddet eğiliminin kırsal alanlara nazaran daha düşük olduğu sonucuna varmıştır.[37] Alman İmparatorluğu'nda, 1883-97 arasında, saldırı ve dayaktan dolayı gerçekleşen mahkûmiyetler, şehir bölgelerinde 100.000 kişi başına 177 ve kırsal bölgelerde 190'dı. 1903-12 arasında aynı rakamlar 207 ve 240'tı. Bu dönem boyunca, sadece Berlin'deki oranlar şehirlerin ortalamasından önemli şekilde düşüktü.[38] 1900 civarında Fransa ve İtalya'da şehirleşmiş bölgelerdeki şiddet suçlarının sıklığı, aynı şekilde, kırsal bölgelere nazaran düşüktü. Fransa'nın sanayileşmiş département du Nord'undaki* cinayetlerle ilgili ayrıntılı bir çalışma, buradaki cinayetlerle ilgili cezai takibat oranının her zaman, 1826-1914 arasındaki ulusal ortalamanın çok altında kaldığını göstermektedir.[39] Düşük öldürme oranlarına sahip olan, Avrupa'nın iç bölgelerindeki erkek erkeğe dövüşlerle ilgili veriler, nicel bilgilerle uyumludur. Dövüşler geçmiş yüzyıla göre, toplumsal ola-

36 Haine, 1996: 170-7.

37 Chassaigne, 2005: 81-107.

38 Johnson, Johnson ve Monkkonen, 1996: 238 içinde.

(*) *Département du Nord* /Kuzey Departmanı: Fransa'nın kuzey ucundaki idari bölüm – ç.n.

39 Eisner, 1997: 51; Parrella 1992: 630-1.

rak iyice dar alanlı ve ölümcüllükten daha uzak hale gelmişti. Şiddet kullanmaya hazırlanan erkeklerin çoğu, çatışmanın çok tehlikeli olmaması, özellikle bıçak kullanmaktan kaçınılması gerektiği anlayışına sahiptiler. Uzamsal ayrılıklar, dövüşlerin dar alanlılığını artırdı. 18. yüzyıl sonunda seçkin tabakadan erkekler sıklıkla kendilerini savunmak zorunda kalırken, 1800'den sonra bunların daha alt tabakadan insanlarla karşılaşma olasılığı azaldı. Fiziksel boy ölçüşmeler iyiden iyiye işçi sınıfı ortamına ve kırsal alan köylerine sıkıştı. Ancak, Amerika Birleşik Devletleri'nin tersine, bu gelişmeler olurken tabanca kullanımı yaygınlaşmadı. Hollanda'da, mirasla intikal etmiş malların envanterleri üzerine yapılmış bir çalışma, 19. yüzyıl boyunca kırsal alanlardaki evlerin yüzde 18'inde, şehirleşmiş alanlardaki evlerin ise sadece yüzde 4'ünde ateşli silahlar bulunduğunu göstermiştir. Aradaki fark, söz konusu silahların çoğunlukla av tüfekleri olduğuna işaret etmektedir. İngiltere'de ateşli silahlar vardı ama bunlar nadiren kişiler arası şiddet içinde kullanılırdı. Yasaklayıcı kanunlar 1920'de kabul edildi.[40]

1800 sonrasında tehlikeli şiddetin daha da azalmasının gerisinde iki etmen olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi olan, yeni polisin önleyici etkisini ve geliştirilmiş arama yöntemlerini zaten tartıştık. İkinci etmen, ahlaki girişimciler ve hayır örgütlerinin sürüp giden medenilik kampanyalarıydı. Yüzyılın sonuna doğru, böyle kampanyaların etkisi daha da fazlaydı çünkü bu kampanyalar işçi sınıfı liderlerinden de gelirdi. Mesela 1850'lerle 1880'ler arasında süren, Amsterdam'daki ilk sosyalist hareket, popülist nitelikteydi ve geleneksel erkek şerefi bu hareketin kurucu bileşenlerinden biriydi. Fiziksel saldırganlık grevlere, ayaklanmalara ve sınıf düşmanlarıyla kavga etmeye kanalize edilmişti. İkinci nesil işçi sınıfı liderleri, şeref söylemini politik ideoloji söylemiyle ikame ettiler.[41] Avrupa'nın her yerinde, işçi hareketinin 1890'larda ortaya çıkan sosyal-demokratik kolu, bir burjuva yaşam tarzını yayıyor-

40 Hollanda rakamları, Spierenburg, 2000: 186 içinde aktarılmıştır. İngiltere için, bkz. Emsley, 2005: 88.

41 Bos, 2000.

du; buna göre erkeklik değerleri, kocaların yeterince para kazanıp karılarını evde tutabilmeleriyle sınırlıydı. Yine geri plandaki bir başka etmen, o çağın emperyalizminden kaynaklanıyordu. Bazı araştırmacıların vurguladığı gibi, Avrupa'nın birçok bölgesinde ulaşılan barışçıllaşma seviyesine, muhtemelen de ona bağlı olmak üzere, köle ticareti sebebiyle 19. yüzyıl başlarında ve daha sonra sömürgeciliğin yayılması esnasında, Avrupalı olmayanlara yüksek seviyede şiddetle yaklaşılması eşlik ediyordu.[42]

Avrupa'nın dış bölgelerini daha yakından incelediğimizde, bu sonuçları destekleyen verilere ulaşıyoruz. İrlanda, 19. yüzyılın ilk yarısında o bölgeye dahildi. Öldürme fiillerindeki düşüş kıtlığın hemen arkasından gelmediyse de, muhtemelen bu felaketin daha sonra ortaya çıkan bir etkisi olmuştur. Aslında şiddete meyilli birçok adam açlıktan ölüyordu; birçokları Amerika Birleşik Devletleri'ne göç ettiler. İlgi çekici şekilde, 19. yüzyıl sonuna kadar geleneksel şeref kültürü geçerliliğini korumuştu. Erkekler birbirlerine meydan okumaya, bir hakaret ya da küçümseme yüzünden dövüşmeye devam etmişler ve ölüm meydana geldiğinde, dövüşü izleyenler buna bir kaza gözüyle bakmışlardı. Carolyn Conley bu kültürde yüzyılın ikinci yarısında düşük öldürme oranları görülmesini şöyle açıklar: İnsanlar bıçaklarla değil, yumruklarıyla yahut taşlarla dövüşüyorlardı. Öldürme olaylarının yalnız yüzde 11,4'ünde bıçak kullanılmış ve karşısındakini bıçaklayarak öldüren bir adam şerefsiz kabul edilmişti. Öldürme fiillerinin yüzde 1.8'inde ateşli silahlar kullanılmıştı.[43] Öte yandan, Ulster'deki *Orangeman*'ler* arasında, ateşli silah kullanımı yaygındı. Oradaki mezhepler arası çarpışmaların niteliği, güney Fransa'daki bölgesel kavgalarla, kolektif politik şiddet arasında bir yerdeydi. *Orangeman*'ler, törensel bir meydan okuma ve karşı koyma söz dağarcığıyla, ken-

42 Bkz., başkaları yanında, Fletcher, 1997: 52.

43 Conley, 1999a: 33-5 ve sıklıkla geçiyor; Spierenburg, 1998a: 17.

(*) *Orangeman*: 1795'te İrlanda'da, Protestan nüfuzunu sağlamak için oluşturulan politik örgütün üyelerine, bu ad veriliyordu. Adını İngiltere Kralı, *Orange* Prensi III. William'dan alan örgütün kolları, İngilizce konuşulan birçok ülkede kurulmuştur – ç.n.

dilerini göstere göstere Katolik bölgesine girerlerdi; her iki taraf da atlarını hızla koşturacakları için, yanlarına uzun sopalar alırlardı. Her iki tarafın da takviminde çok sayıda tatil vardı; bu da karşılıklı şiddet gösterileri için çok sayıda fırsat demekti.[44]

Finlandiya'da, özellikle Ostrobothnia eyaletinde, erkekler silah olarak bıçağı tercih etmeyi sürdürdüler. Köyler arası kavgalar da sık görülüyor, hatta bu kavgalar giderek vahşileşiyordu. Yüksek öldürme oranları olan bölgeler, aynı zamanda özel dövüş bıçaklarının yaygın olarak kullanıldığı bölgelerdi. 19. yüzyıl sonunda, ölümlü şiddet sanayileşen bölgelerde yoğunlaşmıştı ki, bu ülkede söz konusu yerler şehirlerden ziyade, ormanlık sınır bölgeleriydi. Savaşlar arası dönemde Finlandiya'da, saldırgan erkeklik hâlâ çok canlıydı.[45] Avrupa'nın öteki ucunda bulunan Korsika'nın yüksek öldürme oranları, kan davalarının yanı sıra haydutluğun da devam etmesine bağlıydı. Bu adada, geleneksel erkek şerefi, yerel seçkinler arasında dahi tam anlamıyla egemenliğini sürdürüyordu. Kan davaları, sanki Ortaçağ sona ermemişçesine hiç azalmadan devam ediyordu. Bu kan davalarının birkaçı önceki asırda başlamıştı ve bunlar 100 yıldan fazla sürdüler. Elbette Fransız devleti her şart altında kan davalarına karşıydı ama yapabileceği fazla bir şey yoktu. 1900'de bile, Korsika'daki köylerin çoğuna, ancak katırların geçebileceği yollardan ulaşılıyordu. Hançerler hâlâ revaçta olsa da, ateşli silahların çokça kullanılması, bu dönemle Ortaçağ arasındaki temel farkı oluşturuyordu.[46]

İntikam cinayetleri de Akdeniz'in çeşitli yerlerinde görülüyordu ama Yunan Adaları'nda en fazla göze çarpan şiddet biçimi, bıçak kavgalarıydı. 1817 ile 1864 arasında adalar biçimsel olarak bağımsızdı ama pratikte, sömürge olmaktan farkı bulunmayan şekilde, İngilizlerin koruma ve denetimi altında kaldılar. Kayıtlar, bu adalardaki halk düellolarının bazı bakımlardan erken modern dönem Avrupası'ndakilere benzediğini ortaya koymaktadır. Her zaman olduğu gibi, erkeklik şerefi temel bileşen-

44 Farrell, 2000; Conley, 1999a: 165-214.

45 Ylikangas, 1998: 98-100 ve sıklıkla geçiyor; Spierenburg, 1998a: 17.

46 Wilson, 1988.

di. Bıçak kavgaları, itibar gereği karşılık verme zorunluluğu doğuran sözlerle başlardı. Bu sözler genellikle, bir kadının cinselliğiyle ilgili olurdu. Şarapçı dükkânları en sık şekilde kavgaya sahne olan yerlerdi. Adalardaki köylerde, kavganın tarafları ekseriyetle birbirlerini iyi tanırlardı ve çoğu çatışmanın geçmişten gelen sebepleri bulunurdu ama bazı halk düellolarında yabancılar da karşı karşıya gelebiliyordu. Ölümle sonuçlanmayan kavgaların çoğunun da mahkemeye gitmesi ilgi çekicidir; böylece bu vakalar hakkında da ayrıntılı veriler elde etmiş oluyoruz. İzleyiciler genellikle kavganın sona erdiğini düşündüklerinde, çoğu zaman da adamlardan biri diğerinin yüzüne koca bir kesik attığı zaman müdahalede bulunurlardı. Eski dönemlere nazaran en dikkat çekici değişiklik, bıçak dövüşçülerinin ölümle sonuçlanmamış bir kavgadan sonra tutuklanmaya hazır olmalarıydı. İngilizler tarafından oluşturulan kamusal mahkemelerde sanık, kurban ve şahitler, yaşanan dramı yeniden canlandırmak için; erdemli, cesurca ya da korkakça davranışlar ya da sarhoşluk halleri ve tarafların becerileriyle ilgili yorumda bulunmak için, muhteşem bir fırsat yakalamış oluyordu. İzafeten hafif cezalar, İngiliz iktidarının son demlerine doğru sertleşmiş olsalar da, mahkemeyle yüzleşmeye hazır olma eğilimini destekliyordu. Yunanistan'ın genelinde, 1960'ların başına değin şeref cinayetleri anlayışla karşılanmaya devam etti.[47]

İtalya'da bıçak, 19. yüzyıl boyunca yaygınlığını sürdürdü. Roma'yla ilgili en fazla veri, ölümle sonuçlanan vakalardan gelmiştir. Birçok vakanın şeref meselesiyle bağlantılı önemsiz sebepler yüzünden yaşandığı aşikârdır. Öldürme eylemleri taverna kavgalarında ve sokak arbedelerinde veya mahalledeki, işyerindeki yahut aile içindeki gerilimin bir sonucu olarak vuku bulmuştu. Erken modern dönem Amsterdam'ın da olduğu gibi, birçok bıçak dövüşçüsünün sabıkası vardı. Bunlar işçi sınıfı tarafından az ya da dışlanmış vaziyetteydiler. Kendini bilen diğer işçiler, onlarla ahbaplık ederlerse şereflerine leke sürüleceğini düşünürlerdi.[48]

47 Gallant, 2000; Avdela, Bard vd. 2002 içinde; Avdela, 2006.

48 Boschi, Spierenburg, 1998a: 128-58 içinde.

İtalya'nın mafyası daha da ünlüdür. Mafya faaliyetleri haydutluktan farklıydı ve bu faaliyetleri bireysel ya da kriminal şiddet olarak niteleyip geçmek mümkün değildi. Ortaçağ Avrupası'nda olduğu gibi, devletin zayıflığı belirleyici bir etmendi ama aradaki hayati fark, mafya mensuplarının İtalyan devletinin gediklerini aramayıp, bu devletin kısa ömürlü kurumlarını sömürmeleriydi. Sicilya'da, 19. ve 20. yüzyıl başlarında, mafya hizipleri ve bölgesel seçkinler, gerçek otorite sahipleriydi. Tüm suç örgütlerini kapsayan büyük bir mafya yoktu; sadece *cosche* denilen bazı yerel hizipler vardı. Her bir *cosca* yerel seçimlerde kendi adayını, örneğin o sırada kim çıkarlarına hizmet edecekse onu destekliyordu. Mafya mensupları komisyoncu gibi davranmaktaydılar. Hem büyük toprak sahiplerine hasımlarıyla mücadelelerinde yardım ediyorlar hem de köylüleri sindirerek baskı altında tutulmalarını sağlıyorlardı. Nihayet, yerel mafya hizipleri kendi aralarında iktidar mücadelesi içindeydiler; yaşanan çatışmalarda çoğu zaman hasım *cosca*'nın önemli figürlerinden biri bertaraf ediliyordu. Mahkemeler mafya cinayetlerini denetlemekten acizdi. Bir eyalet kasabasının kalabalık meydanında iki hasım karşılaştığında, o mekân neredeyse anında boşalırdı. Herkes bilir ama kimse görmezdi. Böylece mafyanın varlığı, şiddet tekelinin fiilî bir parçası olmaya devam etti.[49] Mafya mensupları haydutlardan farklı olsalar da, şiddet ve sindirme konusundaki eğitimlerinden, kriminal faaliyetlere girişmek için başka bir yere göçtükleri zaman yararlanıyorlardı. 20. yüzyıl başlarından itibaren, bazı mafya mensupları yeni bir yeraltı dünyasının kurulmasına katkıda bulunmak üzere, Güney Avrupa'dan kuzey şehirlerine ve ABD'ye taşındılar.

Avrupa'nın dış bölgelerini incelemek, çekirdek bölgedeki olaylara da ışık tutar. Belki, dış bölgede kan davalarının ve haydutluğun devam ettiğini görmek şaşırtıcı değildir. En dikkat çekici şey, birçok bölgede bıçak kavgalarının hâlâ görülmesidir. Bu durum, Büyük Savaş'tan önce bıçak kullanımının görece marjinalleştiği iç bölgelerle, belirgin bir tezat oluşturur.

49 Blok, 1974; yakın zamanlı literatürle ilgili bir tartışma için, bkz. Dunnage 2002: 16-18.

1800'den sonra bıçak kavgaları, İngilizliğe yabancı olmaktan ziyade, Avrupa içlerine yabancı hale gelmişti. Öldürme oranlarındaki sürekli düşüş, bıçağın olağan bir silah olmaktan çıkmasıyla doğrudan bağlantılıydı.

Üst sınıflar ve formel düello

Şiddet hiçbir zaman sadece alt tabakaya özgü olmadı. Orta ve üst sınıflar da ev içi münakaşalardan nasibini almıştı. Yüksek toplum çevrelerindeki ev dışı cinayetler, geniş bir kesimde ilgi uyandırmaya devam etti; Viyana Kongresi'nin hemen ardından Rhineland'da yaşanan bir vaka, Prusya'nın tümünde yankı bulmuştu. Ancak vakaya orta sınıfa mensup birinin sebep olduğu kesin değildir, çünkü 36 yaşındaki, Peter Fonk adlı şüpheli, sonunda suçlamalardan aklanmıştı. Fonk, ticaretle uğraşan saygın bir ailenin evladı olarak, 1815'te Köln'e gitmiş, burada Krefeldli Franz Schröder'le birlikte, konyak ticaretine başlamıştı. Bir yıl sonra Franz'da, ortağının kâr hacmiyle ilgili bilgileri kendisinden sakladığı şüphesi uyandı ve üçüncü bir kişinin defterlere göz atmasını istedi. Bunun için bir diğer Krefeldli tüccar olan, Köln'e 31 Ekim'de gelmiş bulunan 28 yaşındaki Wilhelm Cönen'i seçti. Defterlerde açık bir kabahat saptayamayan Wilhelm, Peter Fonk'a da güvenmiyordu ve birkaç gün sonra iki adamın uluorta atıştıkları görüldü. 9 Kasım gecesi Wilhelm'i misafirhanesine bırakan asistanı, onu canlı gören son kişi olmuştu. Telaşlı bir araştırma ve birkaç gazete ilanının ardından, bedenini Friemersheim yakınlarında, Rhine nehrinde yüzer vaziyette buldular. Altın saati cebindeydi ama parası gitmişti. Cesedi inceleyerek, ağır kafa yaralanması ve boğazlanma belirtileri bulan doktorlar, adamın nehre atılmadan önce öldüğü sonucuna vardılar. Peter Fonk'a karşı açılan dava, Trier ve Berlin'deki temyiz duruşmalarından sonra çözümsüz olarak kaldı; ta ki 1823 Temmuzu'nda Prusya kralının önüne gelene dek. Sanığın suçlu olduğu yönündeki Üst Mahkeme kararını reddeden kral, Peter'i yine özgür bir adam kıldı.[50]

50 Reuber, 2002.

Üst sınıflar içinde, potansiyel olarak ölümcül şiddet, öncelikle düello demekti. 19. yüzyıl, resmî düellonun yeniden canlanışına şahitlik etti. Bazı memleketlerde, özellikle Almanya'da bu, söz konusu âdetin bazı eklemelerle devam etmesi demek iken, İtalya gibi başka memleketlerde resmî düello tam anlamıyla yeniden doğdu. Bu iki ülkede ve Fransa'da, seçkin tabakadan düellocular hem hukuki hem de adli bakımdan özel muamele gördüler. Düellonun, o dönemde erkek şiddetine karşı yürütülen kampanyanın hedefine konduğu İngiltere'de, durum farklıydı. Buradaki düellocular esas olarak, aristokratik alışkanlıklarına sahip çıkarak toplumsal alanda varlık göstermeyi seven, burjuva subaylarıydı. Bu subaylar silah olarak tabancayı tercih ederlerdi ama bilinçli şekilde hasma nişan almak, büyük bir saygısızlık addedilirdi. Ölüm oranı yüzde 15 olarak tahmin edilmekteydi. 1838'de bir jüri, iki düello şahidini cinayetten suçlu bulmuştu. Bunlar on iki ay hapiste kaldıysa da, kamuoyu hızla değişiklik göstermişti. 1840'ların ortalarında otoriteler, düelloyu teşvik eden subayları bile askerî mahkemeyle tehdit ederler ve ölen düellocuların dul eşlerini, ordunun emekli maaşından mahrum bırakırlardı. 1852'de iki Fransız, İngiltere'nin ölümle sonuçlandığını bildiğimiz son resmî düellosunu yaptılar. Yüzyılın sonuna kadar, Londra'da yayımlanan *Times*, yabancı ülkelerdeki düellolar aleyhinde yorumlar yapmayı sürdürdü.[51]

Belki, İngiltere'nin düellonun yok edilmesi ve sporların yeni bir biçime sokulmasında öncü olması tesadüfi değildir. Gerçek anlamda erkekçe bir oyun oynamak, düelloda gösterilen cesaretin, kabul edilebilecek nitelikte bir alternatifiydi. 19. yüzyılda çoğu zaman İngiltere'yi model olarak gören Hollandalı seçkinler, düello âdetine olumsuz bakmaya devam ettiler. Burada bile istisnalar vardı. 1844'te Breda askerî akademisindeki bir sivil öğretmen, bir subayı düelloya davet etmişti. Aslında karşısındakinin bacağına nişan almışsa da, tabanca kullanmadaki tecrübesizliği, hasmını öldürmesine sebep olmuştu. İki yıl sonra bir milletvekili, kendisine yalancı diyen maliye bakanını dü-

51 Simpson, 1988; Wiener, 2004: 40-6; Emsley, 2005: 44-5.

elloya davet etmiş ama saptanan şahitler, tarafları dövüşe gerek kalmaksızın barıştırmışlardı.[52] Öte yandan, 19. yüzyılın sonraki zamanlarında birkaç Hollandalı, düelloya neredeyse istisna gözetmeksizin karşı çıkan bilimsel incelemeler yayımlamışlardı.[53]

Diğer memleketler Birinci Dünya Savaşı'na kadar, tekrar tekrar düellolara tanık oldular. Fransa'nın *Compte Générale*'sinde kayıtlı, 1827 ile 1834 arasında yapılmış düelloların 189'unda ölüm yaşanmış ve 331'inde yaşanmamıştır; yıllık ortalama düello sayısı 65'tir. Yüzde 36'yı bulan yüksek ölüm oranı, bu istatistiklerin adli kaynağı sebebiyle, şüphesiz nesnel değildir. 1875-1900 arası dönem için yapılan bir kestirimde –sadece bir vaka ölümlü olmak üzere– 200 rakamına ulaşılmaktadır. 1879-94 arasındaki İtalya için gazeteci Iacopo Gelli tarafından, ekseriyetle gazete haberlerinden edinilen rakamların toplamı, yıllık ortalama 269 düello etmektedir.[54] Gelli ölümlü düelloların yüzdesini vermemiştir ama Avrupa genelinde, bu dönemin düelloları nadiren ölümle sonuçlanırdı ve bunun sebebi belliydi. Âdet, "ilk kan akana kadar" dövüşmekti.[55] Kılıç herhangi bir damardan kan akıtır akıtmaz, dövüş sonlanırdı. Tabanca kullanımının yaygın olduğu Almanya'da, düello kodları artık hasımların edilgin şekilde, karşı taraf ateş etsin diye beklemesini gerektirmiyordu. Kişinin hayatını riske atmaya arzulu olması, zafer kazanma ihtimalinden daha önemliydi. İki taraf da hayatta kaldığı takdirde, düellonun hasımlar arasında bir kardeşlik bağı oluşturması beklentisi yüksek olurdu. Demek ki, 19. yüzyılın yeniden canlanan resmî düellosunun şiddeti, kesinlikle 17. yüzyıldaki selefine nazaran daha azdı.

Şiddeti daha az da olsa, resmî düellonun yeniden canlanmasının, şerefin ruhanileşmesine karşıt bir eğilim olduğu açıktı. Seçkinler bir kez daha törensel şiddeti, bir hakarete verilmiş

52 Wolf, 1984: 38-40 (Breda); van Vree, 1994: 201 (bakan).

53 Kock, 1876 (biraz olumlu); Beaufort, 1881; Anten, 1892; Scheuer, 1893.

54 Chesnais, 1976: 29; Nye, Spierenburg, 1998a: 88 içinde; Hughes, aynı eser içinde: 68.

55 Bu bölümün kalan kısmı, aksi belirtilmedikçe, Frevert 1991'e dayanmaktadır; Eilas, 1992; Ny,e 1993; McAleer, 1994; Frevert, Hughes ve Nye, Spierenburg, 1998: a içinde.

uygun tepki olarak görmeye başlamışlardı ve ilk kez, bu görüşün destekçileri arasında burjuva erkekleri de vardı. Solcu ideolojilerini hiçe sayan bazı sosyalistler bile, öğrencilik yıllarında düello yapmış ve 1864'te sosyalist lider Ferdinand Lasalle, bir düelloda hayatını kaybetmişti. Fransız burjuvazisi, cinsel adabı ve kişisel temizliği vurgulayarak, aristokratik şeref anlayışını benimsemişti; Üçüncü Cumhuriyet'te ise, düelloya askerler değil siviller sahip çıkmıştı. Birleşik İtalya'da gazeteciler, çoğu orta sınıftan gelme askerlerden sonra, düelloya en hevesli kesimdi. İstatistiklerinde asilzadeleri ayrı bir grup olarak bile göstermeyen Gelli'ye göre, geniş şekilde tanımlanmış bir beyefendiler grubu, şeref sebebiyle düello yapabiliyordu. Düello, mafya hiziplerinin bulunduğu *Mezzogiorno*'da değil de, ülkenin kuzeyinde ve merkezinde yerleşikti. Parlamentarizmin yeni ortaya çıktığı İtalya'da, düelloların çoğu politik sebeplere bağlıydı. Meydan okuyan kişi, bir gazetedeki eleştirileri ya da hasım partinin mensuplarından birinin kaba sözlerini, hakaret kabul ediyordu. Parlamentoya yeni seçilen bir politikacı, kızına, şimdi eskrim dersleri alması gerektiğini söylemişti.

Ara sıra, düşük toplumsal düzeyden insanların da formel düellolar yaptığını görüyoruz. Paris'in batısındaki bölgede, orman koruculuğu makamı babadan oğula intikal ederdi ve bu kanun uygulayıcılarla, yasak bölgede avlanmaya sevenler arasında yarı dostça bir rekabet vardı. 1856 yazında, bir işçi yerel korucuyu bir kafede defalarca düelloya davet etmişti. İşçi, korucu kendisinin avlanmasına engel olmayı denediği takdirde, onu kurşunlamaktan geri durmayacağını söylüyordu. Korucu, "Kaçak avlananlar hırsızdır" diye yanıtladı; işçi ise karşılık olarak, korucuların hiçbirinin beş para etmediğini söyledi. Nihayet korucu onu, ertesi gün için, birbirlerinden bir mendil boyu mesafede durarak tabancayla düello yapmaya davet etti. Bu davet yarı ciddiydi ve muhtemel şahitlerin, önce bir tahıl arabasını boşaltmaları gerekiyordu. Korucu düelloyu, hasmını tıbbi müdahale gerektirecek şekilde vurmak suretiyle kazandı.[56] Gelgelelim seçkinler, böyle bir hesaplaşmayı gerçek bir düello olarak

56 Chauvaud, 1995: 129-30.

kabul edecek gibi değildiler. Eskiden olduğu gibi, resmî düello uygulaması toplumsal olarak dar bir alana özgüydü ve yazılı düello kodları, "tazmin hakkını haiz" toplum çemberinin sınırlarını kesin olarak belirlemişti. Bir seçkin kişi, bu çemberin dışında kalan birinin tahkirlerini ya da münasebetsizce meydan okumasını duymazlıktan gelebilirdi.

Burjuva düellolarının ve bunların altında yatan şeref kodunun ilgi çekici bir özelliği, milliyetçilikle yakın ilişki içinde olmasıdır. Ülkeye yönelik bir tahkir, düelloya sebep olacak kişisel bir tahkir gibi algılanabiliyordu. Mesela 1826'da, Napolili General Gabriele Pepe'nin, bir şiirinde İtalyanlara kara çalan Fransız şair ve diplomat Alphonse de Lamartine'le yaptığı düello meşhurdur. General'in hasmının kolunda açtığı yara, hemşerilerini memnun etmişti; bu yara, şiiri yazan elin cezalandırılması anlamına geliyordu. 1850'lerde Lombardy'deki vatanperverler, Avusturyalı valinin makamını sık sık ziyaret eden herkesi düelloya davet ediyorlardı.* İtalyan ordusunun Etiyopyalılar karşısında uğradığı küçük düşürücü yenilgi sonrasında, Turin kontu, bu olayla ilgili aşağılayıcı bir makale kaleme alan Orléans Prensi'ne meydan okumuş ve onu Paris yakınlarındaki Boulogne ormanında öldürmüştü. Fransızlar, askerî yenilgilerin etkisinden kurtulmak için birbirleriyle dövüşürlerdi. Böyle düelloları bir cesaret simgesi gözüyle bakarlar, Avrupa'nın geri kalanına Almanların 1870-1'de kazandığı zaferin bir hata olduğunu gösterirlerdi. Almanlar ise yeni kazandıkları ulusal özbilinci, düellolarla perçinlemekteydi. Yani şeref sadece kişisel olmayıp, milletle de bağlantılıydı. Belki Britanya'nın başarı hikâyesi, İngilizlerin düelloya daha az ihtiyaç duymasını açıklamaktadır.

Avrupa'daki milliyetçiliklerin ateşlediği ve uzun 19. asrı sonlandıran büyük yıkım, resmî düelloları da sonlandırdı. Düello, siperlerde öldü. İnsanların içinde, cesaret gösterileriyle, kazanılan şerefle, yaratılan kardeşlik bağıyla ilgili cafcaflı hikâye-

(*) İtalya'nın Lombardy bölgesi, 1859'da İkinci İtalyan Kurtuluş Savaşı'yla İtalya Krallığı topraklarına katılıncaya kadar, Avusturya hükümranlığı altındaydı – ç.n.

lerin yalan olduğu hissi uyanmıştı. Savaşın dehşeti, şiddetle ilgili hakikati açığa çıkarmıştı. Bununla birlikte savaş sırasında, özellikle Fransa'da, resmî düelloyu demokratikleştirme yönünde bir çaba vardı. Georges Breittmayer'in 1917-18 kışında yazılıp yeniden gözden geçirilen koduna göre, askerlik çağına gelmiş herkes düello davetinde bulunabilir yahut düelloya davet edilebilirdi; dolayısıyla bu durumdaki herkes aynı şeref grubuna dahildi. Breittmayer sadece, askere gitmekten kaçınan veya itibarsız şekilde savaştan kazanç elde edenleri bunun dışında tutuyordu. Bu kod çok geç ortaya konmuştu. 1918'den sonra, Fransa ve diğer Avrupa devletlerinde sadece birkaç düello gerçekleşti. Sadece, kişisel dertlerini erteleyerek savaş için çaba göstermek konusunda uzlaşan İtalyanlar, bu süreci biraz gecikmeli olarak izlediler. Mussolini'nin iktidara gelmesiyle İtalya'da düello ortalıktan kayboldu; bunun sebebi kısmen, söz konusu âdeti besleyen politik tartışmanın sona ermiş olmasıydı. Hukuki ispat standartlarını yok sayan Faşist rejim, mafyaya da darbe vurarak, devletin şiddet konusundaki tekelini sıkılaştırmıştı.

Kadınlar ve *Crime Passionnel*

Cinsiyet, aile ve şiddet arasındaki etkileşimi, Bölüm 4'te 19. yüzyıl ortalarına kadar izlemiştik. O zamandan beri eğilimler devamlılığın yanı sıra, değişim de içermiştir. Cinsel saldırılar söz konusu olduğunda, İngiliz araştırmacılar bazen bir tarafta, bazen öteki tarafta yer almışlardır. Örneğin Shani D'Cruze, dostça tavırları cinsel davet olarak algılayan erkekler karşısında, kadınların ne kadar savunmasız kaldığını vurgular. 1900'e gelindiğinde gazetelerdeki anlatılar hâlâ, kadının fazla direniş göstermeyerek saldırıya razı olduklarını ima etmek suretiyle, saldırganı kışkırtıp kışkırtmadığı meselesi etrafında dönüyordu. Olayın gazetelerde ayrıntılı olarak anlatılması, her zamanki gibi kurbanları çok endişelendiriyordu.[57] Martin Wiener ise, Victoria döneminde cinsel şiddetle ilgili kovuşturmalarda düzelme sağlayan, hukuki tutumdaki ve mahkemelerin uygula-

57 D'Cruze, 1998 ve 1999; Jones, D'Cruze, 2000: 104-18 içinde.

malarındaki ince değişikliklere dikkat çeker. Tecavüze verilen ölüm cezasının kaldırılması, önemli bir engeli yıkmıştı. Üstelik artık, gözle görülür incinme emareleri bulunmasa da, kurbanın direnmiş olduğunu kanıtlamak mümkün hale gelmiş ve fahişelerin de tecavüze uğrayabileceği kabul görmüştü. Bununla birlikte, daha önce tarafların rızasıyla cinsel ilişki kurulmuş olması, cezai takibattan sonuç alınma şansını fiilen sıfıra indiriyordu. Cinsel şiddetle ilgili davalar, özellikle 1870 ile 1890 arasında ciddi şekilde çoğaldı.[58]

Fransız kadınları, başlarından geçenlerin ayrıntılarını, hatta olayın bütününü anlatmaktan çekiniyorlardı. 1889'da, Loire bölgesindeki bir ailenin genç kızı, bacağı kırık olarak odasında yatarken, tecavüze uğradığını önce kabul etmemişti. Sonra durumu itiraf etti: "Böyle bir saldırının kurbanı olmaktan utanmıştım ve adımın bu olayla anılmasını istemiyordum." Kadınlar, vücutlarında incinme emaresi yoksa ve şahit de gösteremiyorlarsa, genellikle şikâyette bulunmazlardı. Bu durum 19. yüzyıl boyunca, Paris'in batısındaki kırsal bölgede de böyleydi. Erkekler çoğu zaman bekâr kadınların cinsel ilişki kurmaya müsait olduklarını kabul ederler, onlarla zorla ilişki kurduktan sonra, kurbanın rızasıyla birlikte olduklarını iddia ederlerdi.[59]

Ev içi şiddet ve eş cinayetleriyle ilgili hukuki tutum, erkek ve kadın failler için ters bir gelişme izledi. İngiliz mahkemeleri, fiziksel kuvvetlerini kullanarak güçsüz eşlerini ezen kocaları ayıplamaktaydı. 1856'da, karısına kötü muamele eden erkeklere ağır cezalar verilmesini öneren bir Parlamento üyesi, "erkekliğe sığmayan saldırılardan" bahsetmiş ve "kendi cinsiyetimizin niteliğinin" düzeltilmeye ihtiyacı olduğunu söylemişti. Karısını öldürenlerin öne sürdüğü, kadın dırdırı, kurbanın ya da failin sarhoş olması, müsriflik ya da zina gibi köhne mazeretler, hafifleştirici sebep sayılmaktan çıktı. Buna karşılık, kadınların ruh hastalığı yahut suç ehliyetinden yoksunluğu daha kolay onaylanır oldu. Bu ters yöndeki gelişme, evlilik dışı birlikteliklere de uzandı. Basında, sevgililerini ya da metreslerini öl-

58 Wiener, 2004: 76-122; Chassaigne, 2005: 130.

59 Ferron, Bard vd., 2002: 129-38 içinde (alıntı s. 130'da); Chauvaud, 1995: 72-81.

düren bazı adamlar, özellikle ilişkilerinden mali çıkar elde etmişlerse, merhametsiz baştan çıkarıcılar olarak tasvir ediliyordu. 1902 Kasımı'nda bunun tersi gerçekleşti ve Kitty Barton, birlikte olduğu Reggie Baker'ı bıçakla öldürdü; Reggie orta sınıf kökenli bir adamdı ve resmî olarak başkasıyla evliydi. Kitty'nin gönderdiği bir telgrafın parasını ödemeyi reddetmişti ama sarhoş olduğu zamanlar Kitty'yi dövdüğü de ortaya çıkmıştı. Gazeteler vakayı dramatize etmiş ve birçok okur, yedi yıl hapis yatan güzel Kitty'ye sempati duymuştu.[60]

19. yüzyıl boyunca Belçika'da kabul edilen kanunlar, kadınlara ve erkeklere yönelik şiddete gösterilen toleransın, giderek azaldığını gösteriyordu. Bununla birlikte Doğu Flanders'daki bir vaka, eşinin kendisini kışkırttığını iddia eden kocalara, jürilerin hâlâ anlayışlı davrandığını ortaya çıkarmıştı. Kurban ölmüş bile olsa, jüriler bu tür savunuları dikkate alıyorlardı.[61] İngiltere'de, savaşlar arası dönemde, kadınları koruma amaçlı yasalar çıkarılmaya devam edildi ama Clive Emsley'ye göre, gerçek uygulama bu yasaların gerisinde kaldı. Emsley, "giderek büyüyen adli yapı ile ... süreğen ve kanuni denetiminden uzak şiddet olgusu" arasındaki mesafenin giderek açıldığını söylemektedir.[62]

Fransa'da görülen değişim daha bile azdı. 1811-1900 arasında Rouen bölgesinde birlikte olduğu kişiyi öldürenlerin davalarıyla ilgili bir çalışma, geleneksel tutumların devam ettiğini göstermiştir. Fail olarak kocalar ve erkek sevgililere jürilerce gösterilen anlayış, evli kadınlara ve kadın sevgililere gösterilen anlayıştan daha fazlaydı. Savcılar erkekleri "kasıtlı adam öldürme"yle suçlarken, kadınlar daha sık olarak suikast suçlamasıyla karşı karşıya kalıyorlardı. Bu kısmen hakikati yansıtıyordu, çünkü evli hanımlar çoğu zaman, fiziksel güç eksikleri, bıçak ya da ateşli silah kullanarak kapatmaya çalışırlardı. Mahkemeler ayrıca, Paris Yüksek Mahkemesi'nin üç yüzyıl ön-

60 Wiener, Spierenburg, 1998a: 208 içinde (alıntı); Wiener, 1999; 2004: 123-288; Frost, 2004.

61 Dupont-Bouchat, Kurgan-Vanhentenryk, 1999: 41-60 içinde; Ferket, 1999.

62 Emsley, 2005: 69.

ce yaptığı gibi, kadınları daha sık olarak, bir yardakçıyla birlikte hareket etmekle suçluyorlardı. Bununla birlikte, fiilî cinayet sebepleri bakımından değişiklikler vardı. Kuzey Fransa'yla ilgili bir çalışmada, 1870 civarında aile içi cinayetlerin doğasında kesin bir değişim yaşandığı ortaya çıkmıştır. Önceden bu cinayetler miras ve maddi çıkar meseleleri yüzünden işlenirken, söz konusu tarihten sonra eşler arasındaki hissî bağlar cinayetlere sebep olmaya başladı. Eş cinayetlerinin en sık rastlanan gerekçesi artık zina değil, evli bir kadının ya da bir kız arkadaşın, bağımsız kararıyla birlikte olduğu erkekten ayrılmasıydı. Erkek şeref ve hiyerarşi senaryosunu izlemek yerine, sıklıkla onu terk eden eşini saplantı haline getiriyor, onu günlerce gizli gizli takip ediyordu.[63]

Çocuklara yönelik şiddete dair veriler, bölük pörçüktür. Victoria zamanında Kent'te öldürülenlerin yaklaşık dörtte biri, yenidoğan cinayetleri hariç tutularak, 12 yaşın altındaydı. Bu ölümler çoğu zaman, ebeveynlerin cezalandırmada aşırıya kaçmasıyla bağlantılıydı. 1861-1900 arasındaki Londra'da, buna karşılık gelen oran, yüzde 10'un biraz altındaydı. İsviçre kantonu Uri'de, 19. yüzyıl boyunca, fiziksel yaralama ve cinayet vakalarının beşte birinde, kurbanlar 16 yaşın altındaki çocuklardı ama çok az vakada, bu yaralanma ve ölümler ebeveynlerin eliyle gerçekleşmişti. 1900'e doğru Fransa'da, çocukların ebeveynleri tarafından kötü muamele tâbi tutulması, şehirlerde ve sanayileşmiş kuzey bölgelerinde, kırsal bölgelere nazaran daha fazla görülüyordu ama bu sonuç, ölümle sonuçlanma potansiyeli olan davranışlardan daha geniş bir suistimal yelpazesini kapsamaktadır.[64]

Erken modern dönemde olduğu gibi, bazı kadınlar içinde bulundukları huzursuzluk, yoksulluk ve endişe sebebiyle küçük çocuklarını öldürmekteydiler. İngiltere'de, böyle davalar genellikle beraatla sonuçlanırdı. 1888'de Old Bailey'de, Emma Aston kocasının onu terk etmesinden sonra iki çocuğunu öldürdüğü için yargılanmış ve ruh hastası olduğuna hükmedil-

63 Gagnon, Bard vd., 2002: 139-47 içinde; Parrella, 1992: 647-51.

64 Wood, 2004: 65; Chassaigne, 2005: 125; Töngi, 2005: 101; Yvorel, Chauvaud ve Mayaud, 2005: 125-36 içinde.

mişti. *The Times* bu kararı alkışlayan bir başyazı yayımlamış, kadının deli olduğunu onaylayarak, olanlardan terk edip giden kocayı sorumlu tutmuştu.[65] Bunun üç yıl öncesinde, Cenevre bir cinayetle sarsılmıştı. 32 yaşındaki Jeanne Lombardi, kocasının terzi dükkânında geç saatlere kadar çalıştığı yağmurlu 1 Mayıs gecesi, yaşları 4 ile 7 arasındaki, kızı ve üç oğlunun boğazlarını kesmişti. Aslında intihar etmek niyetinde olan anne, ölümünden sonra kocasına kalacak çocukların açlık çekeceğinden, haşerelere yem olacaklarından korkmuştu. Çocukların yataklarını zambaklarla donattıktan sonra uyuyakalmış ve kendini öldürmeyi unutmuştu. Sonradan İsviçre Devlet Başkanı olacak avukatı, müvekkilinin ruh hastası olduğunu ileri sürmüş ve aralarında Von Krafft-Ebing'in de bulunduğu bazı adli tıp uzmanlarının yardımına başvurmuştu. Verilecek hüküm, sanığın suç işleme ehliyetine bağlıydı ve onun açısından en tercih edilir seçenek olan, bir tımarhaneye kapatılma kararı alındı. 1894'te iyileştiği ilan edilen Jeanne, serbest kaldı.[66]

Yelpazenin öteki ucunda, ekseriyetle yaşı ilerlemiş ebeveynlerini öldüren, büyümüş çocuklar vardır. Yakın zaman önce yapılmış bir çalışmada, 19. yüzyıl Fransası'ndaki ata cinayetleri (*parricide*), yani hukuki tanımıyla, meşru olarak soyun dayandığı bir erkek ya da kadının öldürülmesi vakaları incelenmiştir.[67] 1832'ye kadar, idamdan önce failin sağ eli kesilip koparılırdı. Aile itibarının kıymeti hâlâ yüksekti ama bu kez, şiddet yoluyla şeref ayaklar altına alınmış oluyordu. Aileler bu utançtan kurtulmak için cinayetin üstünü örtmeye çalışır, bu mümkün olmuyorsa failin deli olduğunu iddia ederlerdi. Kurban genellikle kafasına aldığı darbeyle ölmüş olurdu; bedenin bu parçasının çağlar ötesinden gelen törensel anlamıyla uyumlu şekilde. Anne ya da babanın kafası bilhassa otoriteyi simgelerdi. Öte yandan cinayet aleti, nadiren törensel anlamı dolayısıyla seçilirdi. Katiller ellerinin altında ne varsa onu kullanırlardı: Bir mutfak bıçağı, bir balta ya da kurbanın kafatasını ezecek

65 Wiener, 2004: 125; Chassaigne, 2005: 126-7.

66 Porret, 2003.

67 Lapalus, 2004.

herhangi bir çiftlik gereci. Öldürme kararı genellikle çok önceden verilmiş ve o zamana kadar çok tehditler savrulmuş olsa da, cinayet anı dürtüseldi. Ata cinayetleri daha çok kırsal alanda vuku buluyordu. Sebep, köy dünyasında yaşanması mümkün olan tüm çatışmalardı: Yapılan kötü muamelenin intikamı, evlenilmek istenen kişinin anne-baba tarafından reddi, aile ekonomisindeki sıkıntılar, çiftliğin başına kimin geçeceği hususundaki anlaşmazlıklar, vesaire.

Yüzyıl başının cinsiyet gözeten en ayırıcı cinayet tipi, *crime passionnel* idi. Ortaya çıktığı memleket olan Fransa'da bile bu hukuki değil, popüler bir terimdi. 1832'den itibaren, Fransız yasaları jürilerin hafifletici sebepleri hesaba katmasına müsaade etmeye başlamıştı. *Crime passionnel*, jürilerin sempatisinin yanı sıra, adli tıp uzmanlarının artan öneminden de kaynaklanan bir bileşimdi. Halkın gözünde *crime passionnel*, aşk için, özellikle de kıskançlık ve hayal kırıklığı sebebiyle öldürmeyi anlatıyordu. Jüriler asla otomatik olarak beraata karar vermeseler de, sanığın işlediği fiili mazur görme eğilimindeydiler, çünkü kendilerini onun yerine koyabiliyorlardı. Olayın bir kereliğine gerçekleşmiş olması, tekrar etme olasılığının düşüklüğü, toplumun bu tip cinayetlerden korkmasına pek gerek olmadığına yoruluyordu. Psikiyatristlere gelince, onlar da aşktan, kıskançlıktan yahut şiddetli nefretten gözü kararan failin, geçici delilik yaşadığı sonucuna varma eğilimindeydiler. Biyoloji yönelimli suçbilimciler, tutku cinayeti işleyenleri, suçlu karakteriyle doğmuş ya da sonradan kişiliği bozulmuş katillerin aksine, normal insanlar olarak değerlendirmekteydi. Bu hukuki ve bilimsel gelişmelerin bir araya gelmesi, güçlü bir *crime passionnel* imgesi yarattı; bu imge özellikle 1870 ile 1930 arasında etkili oldu.

Halkın gözünde, kadınlar –esasen seçkin hanımlar– *crime passionnel* işlemeye daha yatkındılar. Kadın, kendisini terk eden adamı, metresini ya da her ikisini pusuya düşürüp, intikamını almaktaydı. İstatistikler ise, genellikle bunu desteklemez. Tutku cinayeti işleyenlerin çoğu işçi sınıfından gelmekteydi ve daha da önemlisi, bunların çoğunluğu kadınlardan oluşmuyordu. Fransa'da 1870'lerde derlenen "tutku suçları" istatistikleri, bu

suçların yüzde 82'sini erkeklerin işlediğini göstermişti. Gelgelelim, kadın faillerin o dönemdeki suç faaliyetleri içindeki ve dolayısıyla şiddet suçları içindeki payı, bundan da azdı. 1870 ile 1910 arasında Paris bölgesinde görülen davalar incelenirken de, kadın suçluların oranı olduğundan fazla çıkmıştır.[68] Bu cürümün başka, istisnai nitelikleri vardı. Tutku suçu işleyenlerin yaşları görece büyüktü; üçte ikisi 25 ila 40 yaşındaydılar. Bu anlaşılır bir şeydir, çünkü suçun öncesinde çoğu zaman, belli süre devam etmiş bir ilişki vardı. Katillerin geneline bakıldığında, tutku cinayeti işleyenlerin görece daha büyük oranda tabanca kullandığını görürüz ki, bu da onların beklenmedik şekilde, yeni ortaya çıkan yeraltı dünyasının adamlarıyla suç ortağı yapmaktaydı. Bununla birlikte, *crime passionnel*'e tamamen modern bir olgu gözüyle bakamayız, zira onun da gerisinde eski şeref anlayışı saklıydı. Erkekler çağlar boyunca, ataerkilliğin ve itibarlarının gerektirdiği şekilde, zina halinde hasımlarına yahut karılarına karşı eyleme geçmek zorunda kalmışlardı. Öte yandan, eyleme geçmek tek başına, erkeğin şerefini onarmaya yetmiyordu; ruhanileşmiş şeref anlayışına uygun şekilde, itibarının yerinde olması, ayrıca önceden eşine sadakat, bağlılık ya da romantik sevgi gösterdiğini kanıtlaması, cezasının hafifletilmesi için ön koşullardı. Bir kadın özellikle, hayatında ilk kez biriyle yatmış ve ardından adam onu terk etmişse, büyük bir öfkeye kapılırdı; burada da kadın iffetiyle ilgili antik anlayışın izlerini görüyoruz. Öte yandan, dönemin tiyatroları, *criminelles passionnelles*'in yeniden canlandırıldığı romantik dramalarla dolmuştu.

Tüm tutku suçlarında silah kullanılmıyordu. Özel bir yöntem, kurbanın yüzüne vitriol (sülfürik asit) atmaktı. Bu eylem öldürmeyi değil de, sakat bırakmayı amaçlıyordu. İyi yapıldığında, hedefteki kişinin hatlarına ağır hasar verir, sembolik olarak kişiyi bireyselliğinden mahrum ederdi. Vitriol atmak, özellikle bir kadın suçu gibi görünmekteydi ve bu suçu işleyenlere de *vitrioleuses* denirdi. 1883'te, Rose Chervey'nin korkak aşığı, bir arkadaşından ona bu ilişkiyi bitirmek niyetinde olduğunu söylemesini istemişti. Haberci şunu da açıkça eklemişti: "En

68 Guillais, 1986: 34-42; Harris (Ruth), 1989: 210-11.

önemlisi, rezalet çıkarmak yok; vitriol de yok!"[69] Asidin hedefinde sadakatsiz kocalar ve eski âşıkların yanı sıra, bazen onların yanlarında yakalanan metresleri ya da yeni sevgilileri de vardı. Bununla birlikte mevcut fotoğraflar bize, faili kandıran ya da terk eden adamdan çok, yeni kadının hedef seçildiği izlenimini vermektedir. Bu yüzden, *vitrioleuses* bize, birkaç yüzyıl öncenin, hasımlarının burnunu kesen kadınlarını hatırlatmaktadır. Burada da, geleneksel kadın şerefinin payı vardı.

Vitriol saldırılarıyla ilgili raporlar, *crime passionnel*'i icat etmiş ülke olan, *fin-de-siècle** Fransa'yla sınırlıdır ama diğer ülkelerde de terk edilmekten ya da romantik bir üçgen içinde yer almaktan dolayı işlenen cinayetler vardı. Wilhelm dönemi Almanyası'nda, her zaman hafifletici sebepler dikkate alınıyor ve az sayıda katil idam ediliyordu. Berlin'deki bir vaka, failin son derece çekici olması sebebiyle basının çok ilgisini çekmişti. Güzel olduğu kadar zeki ve becerikli de olan Hedwig Müller, bir kitapçı dükkânında çalışıyordu; daha önce de bir diş hekiminin ve bir avukatın yanında çalışmıştı. 1911 yazında, 18 yaşındayken, Yahudi Doktor Leo Sternberg'le tanıştı ve onunla sevda ilişkisi yaşamaya başladı. 1912 yılının başlarında işvereni, Hedwig'den bir yaş küçük olan Georg Reimann'ı kurye olarak işe aldı. Hedwig ve Georg birbirlerinden hoşlanmışlardı; delikanlı, kıza meyveler, şekerler alıyordu ve kısa zamanda aralarında bir yakınlık filizlendi. Georg sevgilisinin daha zengin ve daha yaşlı başka bir erkekle de ilişkisi olduğunu anlayınca, haliyle kıskançlık hissetti. Hedwig'in mektuplarını ele geçirdi ve kitapçı dükkânının sahibini bu ilişkiden haberdar etme tehdidi savurdu. Sonra, kendi dairesinde bir gece daha mutlu bir cinsel ilişki yaşamak karşılığında, sessiz kalma sözü verdi. İstediği gerçekleştiyse de dertler sona ermedi, çünkü bilmediğimiz sebeplerle, kovulan Georg oldu. Delikanlı eski sevgilisini gizlice izlemeye başladı ve onu Sternberg'in evinden çıkarken görün-

69 Akt. Shapiro, 1996: 79.

(*) *Fin-de-siècle*: "Yüzyılın sonu". Genellikle Fransa'da 19. yüzyıl sonunda hâkim bulunan ve modernizmin ortaya çıkışında etkili olan kültürel uyanışı anlatmak için kullanılır – ç.n.

ce, anahtarları zorla elinden aldı. Çaresizlik içindeki Hedwig, Georg'a bir mektup göndererek, kendisiyle 7 Mart 1913'te, gece 10'da Berlin'in büyük parkı Tiergarten'de buluşmasını istedi. Belki Georg, anahtarlar karşılığında bir kez daha cinsel ilişki yaşayacaklarını düşünüyordu. Tam olarak ne olduğunu ancak, yerde yatmakta olan Georg'un yanı başında, elinde tabancayla dikilen Hedwig anlatabilirdi. Georg'un kafasına iki mermi isabet etmişti. Sternberg'in tuttuğu bir avukat, kızın ailesindeki anormalliklerin kanıtlarını ortaya koydu ve kızın geçici bir isteri yaşadığı savunusunda bulundu. Hedwig 30 ay hapis cezasıyla kurtuldu.[70]

Hollandalılar uzun zaman, romantiklikten uzak, mazbut orta sınıf insanları olarak tanındı. Belki bu yüzden Hollanda'da, on yıllar boyunca bir tek meşum *crime passionnel* hatırlarda kalmıştır. Esas kurban 1880 doğumluydu ve Hollanda'nın yerlisiydi ama Fransızca ismi, kariyerinin ve romantik ilişkilerinin uluslararası çeşnisine uyuyordu. Jean-Louis Pisuisse gazeteci ve Londra'da Hollanda muhabiri olarak çalışmış, sonra bohem bir şarkıcı olarak Hollanda'yı turlamış, 1908'den itibaren, Fransız halk kültürünün etkisinde kalarak bir kabare yönetmişti. İlk karısından boşanmasının ertesinde, aktris Fie Carelsen'le evlenmişti; onunla birlikte, Birinci Dünya Savaşı sırasında hudutlarda savaşan birlikleri eğlendirmişlerdi. Belçikalı şarkıcı Jenny Gilliams'ın kumpanyalarına katılmasından kısa süre sonra, aralarında bir ilişki başlamıştı. Ertesi yıl bir kızları dünyaya gelmiş ama Jean-Louis karısından da hoşlanmaktan vazgeçmemişti. Karısı onu terk etmiş ama 1925'e kadar boşanma işlemlerini başlatmamıştı; nihai belgede "geçici olarak ayrı" notu yer alıyordu. Jean-Louis ile Jenny iki yıl boyuna Endonezya'yı turlayıp, 1927 Temmuzu'nda evlendiler. O sıralarda Jenny, kumpanyanın gitaristi Tjakko Kuiper'le kısa bir ilişki yaşadı ama çok geçmeden yine kocasına döndü. Sevgilisi hayal kırıklığına uğramıştı. 26 Kasım 1927'de Tjakko, evli çifti ve kendini, Amsterdam'ın tiyatro bölgesi olan Rembrandt Meydam'nda vurdu. Pisuisse'nin zengin aşk hayatı, etkisini ölümünden sonra da sürdürdü, zira

70 Hett, 2004: 202-19.

Resim 6.1a. Vitriol saldırısı kurbanları, yasal zabıtlardan, Paris 1885.

ertesi yıl Jenny'nin bedeni ortak mezarlarından çıkarıldı ve 1975 yılındaki ölümünden sonra, Fie'ninki buraya yerleştirildi.[71]

1930'dan sonra, *crime passionnel* çağı büyük ölçüde sona erdi. Romantik ilişki üçgenlerinden kaynaklanan cinayetler hâlâ vardı ama sulh yargıçları, davranış uzmanları ve kamuoyunun bu cinayetlere bakışı değişmişti. Öteden beri, böyle suçla-

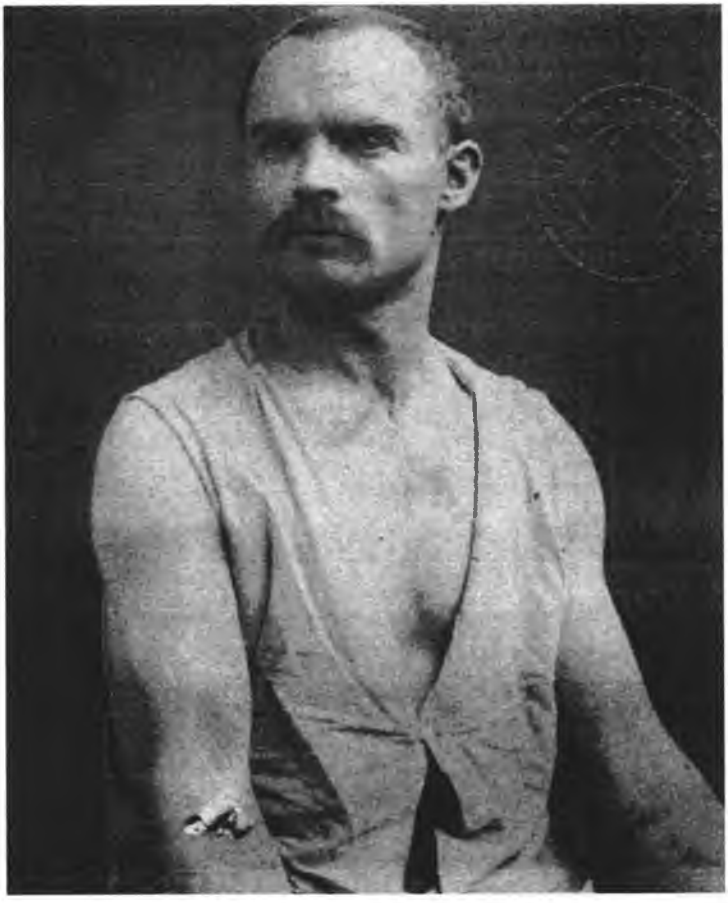
71 www.dodenakkers.nl/beroemd/pisuisse.html (11 Mayıs 2007).

Resim 6.1b.

rın ele alınma şeklini yasaya saygısızlık olarak değerlendiren; söz konusu failleri, yakışıksız cinsel arzulara sahip bencil insanlar olarak görenler vardı. 1930'dan sonra Fransız suçbilimcilerinin fikri de değişti. O günden sonra, tutku suçları tehlikeli görülmeye, kana susamış bir mizacın belirtisi sayılmaya başlandı.[72]

72 Guillais, 1986: 281; Harris (Ruth) 1989: 312.

Resim 6.1c.

Canavarlar ve fanatikler

Herkes Karındeşen Jack'i bilir ama kimse onu tanımaz. Nesiller öncesinden gelme kötü şöhretinden dolayı adını herkes bilir ama kimliği bir gizem olarak kaldığı için kimse onu tanımamaktadır. Ama Karmdeşen Jack, ilk seri katil miydi? Tarihçilerin çoğu bu soruda yer alan "ilk"e, "hayır" yanıtını verirler çün-

kü her zaman daha evvelkiler bulunabilir. Önceki bölümlerde birden çok insan öldürmüş kişilerden bahsetmiştik. Bunlar arasında klasik haydutlar ve bazı zehirleyiciler vardı. Bu faillerin neredeyse tümü, mali kazanç amacıyla cinayet işlemişlerdi; Edinburghlu ikili William Burke ve William Hare de 1828'de, bedenlerini bir anatomi bilginine satmak için 16 kişinin canına kıymışlardı.[73] Yedi yıl sonra, Normandiyalı köylü Pierre Rivière daha yaygın tipte bir cinayet işlemişti: Annesini, kız ve erkek kardeşini zalimce katletmiş, eylemini kâğıda dökmüş, Michel Foucault bir kitabını bu vakaya hasredince, ölümünden sonra ismi bilinir hale gelmişti.[74]

Bu katillerin hiçbiri modern seri katil imgesiyle kolayca örtüşmemektedir. Mali kazanç elde etmek şeklindeki araçsal bileşen, belli ki bu imgeye yabancıdır. Modern çözümlemelerin izinden giden Philippe Chassaigne, kitle katilleriyle seri katilleri birbirinden ayırmaktadır. Seri katiller, bu adı hak etmek için üç kriterin en azından birini karşılamak zorundadır: Her seferinde sistematik olarak aynı tipte bir kurban seçmek, suçlarında bir cinsel bileşen bulunması ve bu suçu işlerken sadistçe törensel yöntemler izlemek. Bana göre, kitle cinayeti terimi yanıltıcıdır. Daha çok, St. Bartholomew kıyımı ya da Stalin'in emriyle Kulak'ların ortadan kaldırılması gibi, planlı kampanyaları akla getirir. Bu terim yerine, Ortaçağ'dan bu yana birden fazla kurbanın hayatını kaybettiği tüm vakaları kapsayacak şekilde, "birden çok insanın öldüğü cinayet" terimini kullanarak, yanlış anlamanın önüne geçiyoruz. Bu küçük düzeltmeyle, Chassaigne'nin ayrımı yararlı hale gelmektedir. Ona göre seri katiller, 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa sahnesinde belirdiler ve bu İngiltere'de değil, Fransa'da oldu.[75]

Her bir vakada, yukarıdaki üç kriterin hepsi uygulanırlık açından tartışılabilir; bu arada, yapılacak araştırmalar, unutulmuş vakaları da gün ışığına çıkarabilecektir. İlk seri katil olarak

73 Chassaigne, 2005: 39.

74 Foucault, 1973; Lapalus, 2004: 377-90.

75 Chassaigne 20, bkz. 05: 61. Sınıflamalar ve bugünün ABD'siyle ilgili sorunlar için, bkz. Fox ve Levin, 2005: 17-18.

gösterilmeye aday kişilerden biri, Lyons yakınlarında karısıyla birlikte ufak bir köyde yaşayan, Martin Dumollard isminde alelade bir adamdı. En azından 1855'ten 1861'e kadar uzanan suç kariyeri, 40'lı yaşlarının ortasında başlamıştı. Mavi bir gömlek, geniş kenarlı gri bir şapka ve büyük ayakkabılar giymiş olarak şehre iner, sokaktaki kadınlara yaklaşırdı. Hizmetçi arayan bir bahçıvan rolü oynayarak ve yüksek ücret vaat ederek, kurbanlarını kırlık bölgedeki ıssız noktalara ama her seferinde farklı bir yere götürürdü. Niyeti kadınları orada öldürmekti. Bununla birlikte bu kadınlardan beşi, katil onlara zarar veremeden kaçmayı başarmıştı. Polis bu beş vakayı ve 1855'te tecavüze uğrayıp öldürüldüğü anlaşılan, çıplak bedeni ormanda bulunmuş bir kadın vakasını aynı faille ilişkilendirdi. Martin kaçan kurbanlarından birinin parasını çalmaya kalkmıştı ki, bu modern seri katil profiline çok oturmamaktadır. 1861 Mayısı'nda tutuklanmasından sonra, dedektifler onu birkaç başka kadına da tecavüz etmeye ve soymaya çalışmakla suçladılar ve 1852-3'te bedenleri Rhône'dan çıkarılan üç kızı da onun öldürdüğünden şüphelenildi. Bu suçlamalar belki temelsizdi ama ormanda yakılmış, kime ait olduğu belirsiz iskelet ve derin bir vadiye atılmış bir diğer kadın için aynı şeyi söyleyemeyiz, çünkü bunların ikisi de Martin'in karısı sayesinde keşfedilmişti. Adam kimseyi öldürmediğini, bu kadınların hepsini istek üzerine Lyons'daki birtakım sakallı adamlara teslim ettiğini söylüyordu. Martin Dumollard, Mart 1862'de, muazzam bir kalabalığın önünde giyotinle idam edildi.[76]

Seri katil tipindeki diğer suçlular arasında, 1866'da birkaç fahişeyi öldüren Fransız Joseph Philippe ve 1871'de altı genç kızı döverek öldürmekten büyük bir cinsel tatmin sağlamış olduğu tahmin edilen Eusèbe Pieydagnelle vardı.[77] İspanyolların tüylerini diken diken eden bir dizi suç da, Alavalı olup Madrid'de yaşayan Garayo adındaki bir adam tarafından işlenmişti; Garavo 1870 ile 1879 arasında, altı kadını boğazladıktan sonra on-

76 Varlet, Chauvaud ve Mayaud, 2005: 99-112 içinde.

77 Chassaigne, 2005: 61 (referans yahut daha fazla bilgi bulunmamaktadır).

lara tecavüz etmişti.[78] İtalya'daki bir öncü, daha geleneksel tipteydi: Toskana'nın küçük kasabası Incisa'daki basit bir at arabası ustası olan Callisto Grandi. 1873 ile 1875 arasında 4 ile 9 yaş arasındaki dört oğlanı öldürünceye kadar dövmüş, vücut parçalarını atölyesinin zeminine gömmüştü. Sonunda komşuları onu, beşinci bir çocuğu öldürmeye çalışırken yakalamışlardı. Callisto bunu, fiziksel biçimsizliği yüzünden sık sık onunla alay eden kasaba çocuklarına duyduğu nefret yüzünden yaptığını beyan etmişti.[79]

Karındeşen'in cinayetleri, meydana geldikleri yer olan Londra'nın Doğu Yakası'ndaki bölgenin adıyla, Whitechapel cinayetleri olarak da anılır. Burası fahişelerin müşterileri cezbetme umuduyla sokakları turladığı karanlık bir kenar mahalleydi. 1888'in 31 Ağustos'uyla 30 Eylül'ü arasında dört kadın, yarı çıplak vaziyette bulundu; boğazları kesilmiş ve biri dışında hepsinin organları parça parça edilmişti. Dört kurban da 40'lı yaşlardaydı. Sonra bir haber ajansına, "Karındeşen Jack" imzalı, onun "fahişelerin ensesinde" olduğunu bildiren bir mektup ve bir posta kartı geldi. Polis, 9 Kasım'da İrlanda doğumlu bir fahişeyi, kenar mahalledeki konutunda iç organları çıkarılmış olarak bulana kadar, Jack edilgindi. Öteki dört kadının tersine, bu fahişe 25 yaşında ve çekiciydi. Hikâyenin gerisi, yüz yıllık spekülasyonlardan ibarettir. Sadece üç buçuk yıl sonra, Londra'nın güneyindeki Lambeth semtinde dört fahişe, striknin (kargabüken özü) ile zehirlenmiş olarak bulundular. Bir doktor olan ve Kanada ile Amerika Birleşik Devletleri'nde de işlediği suçlar bulunan failin, onlara yaklaşarak, ciltlerini güzelleştirecek özel haplarından denemelerini tavsiye ettiği ortaya çıktı. Basın iki cinayet dizisini birbirine bağladı ve birçok insan, bu doktorla Karındeşen'in aynı kişi olduğunu düşündü. Gazeteciler o zamanlar, bir seri katilin yöntemlerini bu kadar zorlayıcı şekilde değiştirmesinin düşük bir olasılık olduğu bilgisinden yoksundular.[80]

78 Gómez Bravo, 2005: 189.

79 Guarnieri, 1993.

80 Curtis, 2001: 19-23; Chassaigne, 2005: 58-61.

1900 sonrasındaki seri katillerle ilgili haberlerin internette kolayca bulunabilmesi, bunların uyandırdığı büyük meraka delildir. Bu katillerin birkaçı tarih çalışmalarına konu olmuştu. 20. yüzyıl, 34 yaşındaki bir otel sahibi olan ve iki Fransız araştırmacının hakkında bir biyografi yazdığı Henri Vidal'le açılmıştı.[81] Bu adam Aralık 1901'de, Fransız Rivierası'nda, iki fahişeye saldırmış ve üçüncü bir fahişeyi mutfak bıçağıyla öldürmeyi başarmıştı. Genç bir İsviçreli kadını bıçaklayıp, rastlaştıkları trenden dışarı attıktan sonra, biletsiz seyahat ettiği için tutuklanmıştı. Vidal 1906'da Guyana ceza kolonisinde öldü. Henri Landru'nun suçları daha da çok yankı uyandırmıştı. Birinci Dünya Savaşı sırasında, 40'lı yaşların ortalarındaki bu adam, ölen yurttaşlarının geride bıraktığı dulları avlamaya başlamıştı. Gazetelerin yalnız kalpler bölümüne ilan veriyor, Paris'teki malikânesinde güvenlerini kazanıyor, değerli eşyalarını kendisine emanet bırakmaya razı ettikten sonra, onları fırınında yakıyordu. Savaştan sonra, polis nihayet, sonuçsuz kalmış kayıp kadın vakalarını onunla ilişkilendirdi ve Landru 1922'de giyotine gönderildi. Landru'nun kötü şöhreti Hollanda'ya kadar yayıldı; bu memlekette onun için yazılmış bir şarkı da vardı.[82]

Fritz Lang'in *M* filminde anlatıldığı gibi, eylemleri Weimar Almanyası'nı sarsmış bazı seri katilleri hatırlanmak için de, şarkılar çok önemliydi. Bu katillerin ilki, en bilinenleridir. Hanoverli Fritz Haarman 1918'de 39 yaşındayken cinayet kariyerine başladığında, hâlihazırda hırsızlıktan birkaç yıl hapis yatmış durumdaydı. Polis şimdi onu bilgi kaynağı ve gayriresmî bir dedektif olarak kullanıyordu; bu da Haarman'ın serbestçe, tren istasyonundaki erkek ergenlerin kâğıtlarını incelemesini sağlıyordu. Haarman kendisiyle gelmeye ikna ettiği oğlanlarla cinsel ilişki kuruyor ve orgazm olduğu esnada, onların gırtlaklarını ısırıyordu. Vücut parçalarından yakındaki nehre atmak sure-

81 Artières ve Kalifa, 2001. İnternet referanslarının çoğu aynı adlı bir kişi, bir oyuncu hakkındadır.

82 http://en.wikipedia.org/wiki/Henri_Desire_Landru (24 Mayıs 2007). Yazarın 1911'de doğan babası, Landru hakkındaki şarkıyı biliyordu.

tiyle kurtuluyordu ama halk kendi hayal gücüyle, Haarman'ın kurbanlarının etini sattığını kurgulamıştır. Cinayetleri, yakayı ele verdiği 1924'e kadar sürdü ve ertesi yıl da idam edildi. *M*'de, yetkililer Haarman vakasını ve tanışı Grossman'ı kısaca tartışırlar. Lang filmi çektiği esnada, bir başka seri katil olan ve erkeklerin yanı sıra kızları da kurban olarak seçen "Düsseldorf Vampiri"nin davası sürmekteydi ve bazı insanlar Lang'i bu vakayı istismar etmekle suçladılar.[83] Kitle cinayetleriyle bilinen ara dönemde, Federal Alman Cumhuriyeti seri cinayetlere de şahit oldu. Rhinelandli Jürgen Bartsch, 1966'da tutuklandığında sadece 20 yaşındaydı. Önceki yıllarda, terk edilmiş bir hava saldırısı sığmağında dört oğlana tecavüz etmiş ve vücutlarını parçalarına ayırmıştı. Çıktığı mahkemeler 1971'e kadar sürdü ve Alman medyasında epeyce yer aldı. Çok sayıda insan polise, mahkemeye ve basma mektuplar yazdı. Bu mektuplar, izafi bir tolerans, demokratikleşme ve otoriter düzen karşıtlığının bulunduğu o dönemde bile, kısasa kısas talep eden duyguların halen nasıl yerleşik olduğunu göstermek bakımından dikkat çekicidir. Birçok yazar, ölüm cezasının yeniden tesis edilmesi çağrısında bulunmuştu. Bazıları failin suç kariyerini, örneğin evlat edinilmiş olmasıyla veya fazla korumacı davranan annesiyle açıklamaya çalışmışlardı. Bartsch 1976'da, gönüllü olarak hadım edilmek üzere yattığı ameliyat masasında öldü.[84]

Bu birkaç vaka, seri cinayet eylemini dar anlamlı olarak tanımladığımızda bile, geçmişteki seri katillerin farklı farklı özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. Bu farklılıklara yaş ve cinsel tercih de dahildi. Modern seri katiller ise sürekli sembolik olarak bir divana yatırılmakta, profilleri çıkarılmakta ve basın-yayın araçlarına etkileri analiz edilmektedir ama söz konusu çalışmaların hiçbiri, bu tip katillerin neden 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar ortaya çıkmadığını açıklamaya yetmemektedir. Şöhretin oynadığı rol, basın-yayın araçlarının yaygınlaşmasının bu durumla bir ilgisi olduğunu düşündürmektedir ama gazetelerle onlardan önceki yazılı ve sözlü tenkitler çağlar bo-

83 Tatar, 1995; Evans 1996: 526-36, 591-605; Kaes, 2000: 30-5.

84 Brückweh, 2006a: 288-90, 303-37 ve 2006b.

yunca sansasyonel suçları dikkate almıştır. Seri cinayetlerin ortaya çıkışını Victoria çağının cinselliği çerçevesinde açıklamaya çalışırsak, bu suçun bugüne kadar sürüp gitmesinin sebeplerini açıklamakta yetersiz kalırız. Şüpheci biri, seri katillerin her zaman var olduğunu ama uzun zaman boyunca, bunların işlediği suçların tespit edilemediğini düşünebilir. Bu düşünce, seri katillerin eylemlerinin ve kurbanlarının sağladığı şöhretten memnun oldukları gözlemiyle çelişecektir. Üstelik, seri cinayetlerin ortaya çıkışı yeni polis gücünün kurulmasından 20-30 yıl sonraya, fakat parmak izi analizinden önceye denk gelir ki, bu da suçun tespit edilme olasılığındaki artışa dayalı bir argümanı iyice zayıflatmaktadır. Tam tersine, sanayileşme öncesi dönemde insanların tümü sık sık komşularını gözetledikleri ve yabancıları dikkatle inceledikleri için, birinin fark edilmeden kurbanlarını art arda bir eve ya da ıssız bir yere çekmesi ya da sokakta vücutlarını parçalarına ayırması, insanüstü bir beceri gerektirirdi.

Akla yakın bir tarihî açıklama, seri cinayetlerin ortaya çıkışını uzun dönemli cinayet tarihinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmelidir.[85] Bu ortaya çıkış kabaca, resmî düellonun ortadan kalkışı ve *crime passionnel*'in ön plana çıkmasının bütünleşik sonucudur. Geleneksel erkek şerefi giderek gözden düştükçe, şiddetin genel sıklığında da düşüş gerçekleşmiş, psikiyatrik müdafaalar iyice yaygınlaşmış, böylece cinayet imgesi daha sıkı şekilde, karşı konulmaz tutkuların ya da sadistçe tercihlerin karanlık dünyasıyla bağdaştırılır hale gelmişti. Seri katil bilhassa, gizliliği, sapkın cinselliği ve işkence tutkusuyla, medeniyetin bir anti-modeliydi. Davranışsal denetim standartlarındaki yükselmenin, bazı bireylerde otomatik olarak kendi antitezini yarattığını düşünmek için bir sebep yoktur. Yine de medenileşme süreci kuramı, modern dönemde seri katillerin, insanlarda uyandırdığı merakı açıklayabilir; belki bu merak, eşit derecede modern bir olgu olan, insanların taklide dayalı heyecanlar peşinde koşmasıyla bağlantılıdır.[86]

85 Zehirleyicilerden bahseden Watson, 2007: 286-303 ile karşılaştırın.

86 Elias ve Dunning, 1986 ile karşılaştırın.

Politika ve ülke idaresi gizli kapaklı ve özel bir alan olmaktan çıkıp, daha kamusal ve açık bir mesele haline geldi. Bu gelişme aynı zamanda cinayeti teşvik etti. XIV. Louis gibi Prensler erişilmezken, demokratik temsil ve seçim talepleri, politikacıların sokaklarda daha fazla görülmesine yol açtı. Böylece, alelade bir kişinin, derinde yatan kanaatlerinden yahut karmaşık fikirlerinden ötürü bir politik lideri öldürmeye çalışması –bazen de bunu başarması– daha sık görülür oldu. Failin genellikle bir ateşli silah kullanıyordu ve çoğu zaman katil ile kurban farklı milletlerden oluyordu. Üçüncü Fransız Cumhuriyeti'nin iki başkanı bu şekilde öldürüldü. Sadi Carnot, 1894'te Lyons'daki bir sergiyi ziyaret ettiği sırada, İtalyan anarşisti Santo Caserio'nun suikastına kurban gitti. Rus *émigré** Paul Gorguloff, 1932'de Paul Doumer'i tabancayla vurdu. Bu suikastlardan ilkinin etkisi çok daha büyük olmuştu; hele ki Carnot'nun Doumer'den çok daha uzun zaman görev yaptığı düşünürsek. Basın bu eylemi, geçmişteki kral cinayetlerine benzetmişti; oysa 1932'de herkes politik cinayet fenomeniyle tanışık hale gelmiş gibiydi.[87] Vakaların tamamına yakınında fail erkekti; yalnız dikkate değer bir vakada, 50'li yaşlarda bir İrlandalı kadın olan Violet Gibson, 1926 Nisam'nda Roma'da, kalabalığın arasından Mussolini'ye ateş etmişti. Sadece Mussolini'nin burnunu yaralamayı başarabilmişti. Avukatı Enrico Ferri –ki kendisi suçbilimci Cesare Lombroso'nun öğrencisiydi– kadının ruh hastası olduğunu başarıyla savunmuş ve bu savunu Faşist liderleri tatmin etmişti. İtalyan yetkililer Violet'ı İngiltere'ye iade ettiler ve kadın hayatının geri kalanını bu ülkede, bir akıl hastanesinde geçirdi. 1940'ta ve Kraliçe Elizabeth'le Prens Philip'in evlilik tarihi olan 1947'de Winston Churchill'e ilettiği tahliye talepleri sonuçsuz kaldı ve 1956'da, orada öldü.[88]

Antisemitizm, politikayla yakından ilişkilidir. Doğu Avrupa'daki Yahudilerin toplu kıyımlara ve soykırıma uğraması bunun vahim sonuçlarıydı ama birkaç tekil cinayet de dikkatleri

(*) Göçmen – ç.n.

87 Vincent, 1999.

88 Nemeth, Bard vd., 2002: 233-41 içinde.

çekmişti. 1900'e doğru, 100 yıl kadar süren özgürlükten sonra, Batı ve Orta Avrupa'nın Yahudileri yeniden canlanan antisemitizmle karşılaştılar; bunun en iyi bilinen örneği, 1890'ların Fransası'nda yaşanan Dreyfus Olayı'dır. Londra'da, Karındeşen paniği esnasında, bazı insanlar katilin kan dökme törenleri düzenlemek arzusuyla hareket eden bir Yahudi olduğunu düşünmüşlerdi. Antik bir inanca göre, Yahudi erkeklerin cinsel ilişki kurdukları Yahudi olmayan kadınları öldürmesi gerekirdi. Polis bir Yahudi erkeği tutukladı ama çok geçmeden serbest bıraktı. Dördüncü kurban Catherine Eddowes'un yattığı yerin yakınındaki bir duvara, ya Karındeşen ya da başka biri tarafından, bozuk bir imlayla şöyle yazılmıştı: "Yahudi erkekleri hiçbir şeyle suçlanamayacak kişilerdir."[89] Başka yerlerde de temelsiz suçlamalar ortaya atıldı. Nisan 1899'da, kadın terzisi Agnes Hruza'nın cesedi Bohemya kasabası Polna yakınlarındaki ormanda bulununca, insanlar cesette hiç kan bırakılmadığına inanmışlardı. Kasaba sakinleri, törensel cinayetlerle ilgili eski hikâyeyi hatırlayarak, bir Yahudi çırağın bu işte parmağı olduğundan şüphelendiler. Yerel mahkeme onu cinayete yardakçılık etmekten ölüm cezasına çarptırdı ama bir imparatorluk affı sebebiyle, çırak sadece hapse atıldı.

Bir yıl sonra, törensel amaçlarla kanının damarlarından çekildiği söylenen bir diğer Hıristiyan'ın katli, batı Prusya kasabası Konitz'i (Chojnice) sarsmıştı. Birkaç gündür kayıp olan 18 yaşındaki lise öğrencisi Ernst Winter'in gövdesi, babası tarafından yakınlardaki gölde bulunmuştu. Diğer vücut parçaları, sonradan kasabanın çevresindeki değişik yerlerden toplanmıştı. Beden adeta bir kasabın eliyle, çok temiz şekilde parçalarına ayrılmıştı. Berlin'den gelen bir dedektif oraya vardığında, insanların şüphesi şimdiden Yahudi kasap Adolph Lewy'ye yönelmişti. Gelgelelim dedektif, şüphelinin Lutherci meslektaşı, saygın vatandaş Gustav Hoffman'ı sorgulamaya başladı. Kurbanın zamparalıkları ve fahişelere olan ziyaretleri iyi bilindiğinden, dedektifin kuramına göre Ernst, Gustav'ın 15 yaşındaki kızım baş-

89 Chassaigne, 2005: 68; Emsley, 2005: 84-5. Sözdizimi için, bkz. Curtis, 2001: 319 (not 36).

tan çıkarmaya çalışmış, baba bunu fark etmiş ve onu öldürmüştü. Bu faraziyeye tepki gösteren kasaba sakinleri, aylarca süren ve orduyu müdahalede bulunmak zorunda bırakan ayaklanmalarda, öfkelerini kasabanın 300 Yahudisinden çıkarmışlardı. Gustav Hoffmann cinayetle ilgili düşüncelerini yazıya dökerek, kurbanın boğazındaki kesiğin *kosher** bir yöntemle yapıldığını açıklamıştı ama Ernst Winter vakası çözülmeden kaldı.[90]

Yahudiler dışında başka azınlık grupları da, ayaklanmaların yanı sıra, kişisel huzursuzlukların ulusal ya da dinî farklılıklar yüzünden katmerlendiği tekil cinayetlerden dolayı sıkıntı çektiler. İngiltere'de yerli halkla İrlandalılar arasında, bazen de Anglikanlarla İngiliz Katolikleri arasında üst üste şiddet olayları yaşandı. En çok vakanın görüldüğü yer Liverpool'du.[91] Fransa'da, yabancı düşmanlığının baskısını en fazla hissedenler, İtalyan göçmenler oldu. Bu memleketin güneydoğusundaki 300,000 İtalyan göçmen, düşük ücretlerle çalışan bir alt sınıf oluşturuyorlar, basın tarafından kaba ve pis insanlar olarak yaftalanıyorlardı. Yerli halk, tüm İtalyanlara "Napolililer" adını takmıştı. 8 İtalyan'ın öldüğü ve 50'sinin ağır şekilde yaralandığı en ciddi vakalar, Aigues-Mortes'de 1893'te vuku bulmuştu.[92]

İki dünya savaşı ve sonraki etkileri

Hesaplanmış kesin rakamlara göre, 1914-18 arasındaki yıkım daha önce hiç görülmemişti. Batı cephesinde kitlesel ölümlerle elde edilen sonuç, çoğu zaman 100 metre daha kazanmak ya da kaybetmekten öte değildi. Avrupalılar ilk kez, devletler kendi içlerinde barışçıllaşırken, devletlerarası çatışmaların yok edicilik potansiyelinin muazzam ölçüde artmış olduğunu idrak ettiler. Genel özdenetimin azalması anlamında, Birinci Dünya Savaşı medenileşme sürecini geri götürmüş müydü? Kuşkusuz,

(*) *Kosher*: Museviliğin yiyecek hazırlama yöntemlerine uygun sayılan – ç.n.

90 Smith, 2002 (Winter vakası hakkında; Hruza vakası s. 40-1'dedir); Hett, 2004: 148-55.

91 Chassaigne, 2005: 215-24; Emsley, 2005: 81-3.

92 Weber, 1989: 130-41.

siperlerdeki yaşam çok alçaltıcıydı ve sonrasında birçok Avrupalı, devlet şiddetinin neleri gerektirebileceğini anladı. Burada, günlük hayattaki kalıcı etkiler üzerinde duracağız.

Çağımızın korkuları büyük ölçüde ortadadır. Birçoklarına göre, siperlerdeki tecrübeler yüzünden eski askerler saldırganlıklarını denetleyemez olmuştu; tanık oldukları kıyım ve sefalet yüzünden, sivil hayata uyum gösterememekteydiler. İngiliz gazetelerinde, savaştan dönmelerinin ardından kadınlara vahşice tecavüz eden ya da son derece şiddet dolu soygunlar yapan askerlerle ilgili haberler çıkıyordu. Bazılarına göre, bu saldırgan zihin yapısı eski askerlerin kişiliğini belirlemekle kalmıyor, toplumun daha geniş kesimlerine de bulaşıyordu. Yazarlar, İrlandalı devrimcilere yapılan misillemelerle ve sömürge ülkesi Hindistan'da silahsız sivillerin katledilmesiyle ilgili yorumlar kaleme aldılar. Bolşevik devriminin ihraç edilmesinden korkan muhafazakârlar, her politik ayaklanma, grev ya da solcu gösteriyi bir vahşilik göstergesi olarak değerlendirmekteydiler. Fransa, Almanya ve İtalya'da, politik huzursuzluklar üzerinde yoğunlaşan benzer kaygılar ve evli kadınların ya da savaş zamanında edindikleri sevgililerinin öldürüldüğü vakalar, yaygınlaşmıştı.[93]

Seçici izlenimlere dayanan bu korkular, sonraları tarihçiler tarafından haksız bulunmaya mahkûmdu. Rousseau ve diğer araştırmacılar, iki dünya savaşının öldürme oranları üzerindeki etkisini, Belçika özelinde sistematik olarak incelemişlerdi. Yazarlar ayrı bölgeleri ayrıntılı olarak inceledikleri analizde, tıbbi istatistikleri kullanmışlardı. 1914-18 arasındaki veriler eksik olsa da, istatistikler açıklayıcıydı. Öldürme oranları 1901 ile 1913 arasında 2'nin biraz üzerinde salınmış ve 1919'da olaylar dizisi tekrar başlayıncaya kadar, 5'te kalmıştı. Bununla birlikte, daha 1922'de oranlar savaş öncesindeki seviyeye dönmüş ve 1930'larda daha da düşmüştü. İkinci Dünya Savaşı zamanı, 1943'te oranlar 8 civarına çıktı ve 1944'te 20'nin üzerinde ger-

93 Lawrence, 2003; Wirsching, 2003; Emsley, "A legacy of conflict. The 'brutalized veteran' and violence in Europe after the Great War." "Crime, Violence and the Modern State" konferansında (Rethymon, Yunanistan, Mart 2007) sunulan bildiri.

çekleşti. Yine kısa zamanda normale dönen oranlar, 1945'te 5'e, 1946-7'de 3'e, 1950'de bir civarına indi. Yani Birinci Dünya Savaşı'nın ardından öldürme oranları yükselirken, İkinci Dünya Savaşı döneminde oranlar zirve noktasına ulaştı. Nitel verilerle birleştirilen bölgesel analizler, bunun sebebini ortaya koyacaktır. 1919 zirvesi, devlet aygıtının çökmesi sonucu geleneksel haydutluğun yeniden ortaya çıkmasına tanık olan kırsal alanlarda daha belirgindi. Bu çöküş savaş sırasında başladığı için, yazarlar cinayetlerdeki artışın daha erken başladığını kabul ederler. İkinci Dünya Savaşı sırasındaki öldürme fiilleri, direniş hareketinin en güçlü olduğu yerlerde yoğunlaşmıştı. Demek ki bu cinayetler temel olarak politik hasımların bertaraf edilmesini içerirken, 1943'e kadar süren gecikme, yavaş yavaş şekillenen kutuplaşma süreciyle uyumluydu. Haydutluk da, ulaşılan zirveyi bir ölçüde izah etmekteydi.[94]

İki dünya savaşının kalıcı etkileriyle ilgili araştırmamızda, en işe yarar gözlem, normal duruma çok çabuk dönülmesidir. Fransa'da da, Vandélicourt köyündeki bir linç eyleminin işaret ettiği gibi, Büyük Savaş'ın başlaması öfkeyi ateşlemişti. İşgalin ilk birkaç gününde, Almanlar bölgeden çekildikten sonra, belediye başkanının çatısına kadar tahılla dolu ambarı alev almıştı. Köy sakinleri, işten çıkarıldığında belediye başkanını tehdit etmiş eski bir çalışandan şüphelendiler. Şüpheliyi yakaladılar, sakatladılar ve canlı canlı ateşe attılar. Fransız öldürme oranları, 1920-5 yılları arasında ortalama 1,3 ile, belli bir savaş sonrası etkiye işaret ediyordu ama o zamandan sonra 1933'e kadar, oranlar 1'in altında kaldı. O tarihten sonra oranlarda dalgalanmalar görüldü; en düşük beş yıllık ortalama (0,6), 1951-5 arasındaydı. İkinci Dünya Savaşı'nın Belçika'daki kısa vadeli etkisi buna benziyordu: 1943'te 2, sonra 1944'te 17,7 ve 1945'te yine 2. Daha sonra, Fransa 1957 ile 1962 arasında, Cezayir savaşının en zorlu günlerinde, 2 civarındaki ortalamayla yeni bir zirveye şahit oldu.[95]

94 Rousseau vd., Body-Gendrot ve Spierenburg, 2008 içinde. Alıntılanan oranlardan, "kuşkulu vakalar"ı çıkarttım.

95 Lynch, Chauvaud ve Mayaud, 2005: 236-41 içinde; Chesnais, 1976: 22, 210, 298 (1914-19 arası için istatistikler eksiktir; iki basamaklı kesirler bire yuvarlanmıştır.)

Fransa'daki bu son yükseliş, Demir Perde'nin batısındaki Avrupa ülkeleri için istisnai bir durumdu. Bu bölgenin genelinde, öldürme oranları yakınsama içindeydi; bu bazı memleketler için, küçük bir yükselme anlamına geliyordu. Böylece, İngiltere ve Galler Ülkesi'ndeki oranlar 1950'ler ve 1960'larda 0,7'de sabitlendi; İtalya'daki öldürme oranları ise 1948-55 arasında 1,9 iken, 1966-70 arasında 0,9'a düştü. Bu düşüş, Faşist rejimin yıkılması sırasında işlenen (tahminen) 10.000 civarındaki politik cinayetin ve 1946'da zirve noktasına çıkan soygun olaylarının ardından gerçekleşmişti. Hollanda'da 20. yüzyılın çoğu diliminde, çok düşük öldürme oranları görüldü. 1911'den 1969'a kadar beş yıllık ortalamalarla, oranlar 1920-4 arasında en düşük (0.23) ve 1935-9 arasında en yüksek (0.44) noktada gerçekleşmişti; İkinci Dünya Savaşı yılları bunun dışındadır. Sadece beş yıllık ortalamalara bakıldığında, bu savaş 1940-4 (1,7) ve 1945-9 (1,5) dönemlerini etkilemişti.[96] Aktardığımız rakamlar bir araya getirildiğinde, söz konusu olan şey saldırgan eğilimlerse, iki dünya savaşının günlük yaşamdaki medenileşme sürecini tersine çevirmediği kanıtlanmış oluyor.

Ölümlü olmayan şiddetle ilgili araştırmalar, bu sonucu desteklemektedir. Mağdurlara uygulanan anketlerden elde edilmiş güvenilir verilerin yokluğunda, gazeteler alternatif bir kaynak teşkil eder. Eric Dunning öncülüğündeki bir ekip, 1900-75 arasında İngiltere, Galler Ülkesi ve İskoçya'da üç yahut daha fazla kişinin karıştığı çatışmaları incelemiştir. Ölçek ve nitelik bakımından, bu vakaların çoğu geçmiş dönemlerin köyler ya da inançlar arası kavgalarını andırıyordu. Yazarların çatışma alanlarına göre oluşturduğu dört tip kategori, spor ve organize eğlenceler, politika, sanayi ve diğer vakaların toplandığı "topluluk" kategorisiydi. Bu son kategoride çete etkinliklerinin yanı sıra, polisin müdahil olduğu ya da olmadığı işçi sınıfı sokak kavgaları vardı. Bunlar 19. yüzyılda da görülen, klasik fiziksel saldırganlık biçimleriydi. Politik şiddet içinde, seçim zamanı çıkan kavgaların yanı sıra, kadın hakları savunucularına yapılan saldırılar ve kadınların karşı saldırıları da yer alı-

96 Dercksen ve Verplanke, 1987; Knotter, 1999.

yordu. Veriler orta sınıftan insanların da politik şiddette pay sahibi olduğunu gösteriyordu. Yukarıdaki kategorilerden üçünde, açık bir azalış eğilimi söz konusuydu. Sadece sporla bağlantılı şiddet, incelenen dönemin sonuna doğru yükseliş gösteriyordu. Bu durum genel eğilimin, 20. yüzyılın ilk yirmi yılında en yüksek zirveleri görmek kaydıyla, belirgin bir düşüşe işaret etmesine engel olmuyordu. Muhtemelen bu yirmi yıl, eskinin devamını temsil ediyordu. Mesela 1900 öncesine ait nitel veriler, bu dönemde kayda değer seviyede politik şiddete rastlandığını göstermektedir. 1868 seçimleri sırasında, yaralıları yatırmak için, okullar geçici olarak hastaneye dönüştürülmüştü.[97]

1920 ile 1960'lar arasında şiddetin iyice azalmasında, şehirdeki işçi sınıfının daha hoyrat kesimlerine yönelik, iskân programlarını merkez alan yoğun kampanyaların payı vardı. Bu programlar 19. yüzyıl sonunda İngiltere'de başlamış ve 1900'den sonra Kıta Avrupası'na sıçramıştı.[98] Hollanda'da, 1902 tarihli bir yasayla, ayakta durmakta zorlanan binaların yıkılması ve yeniden yapılması kolaylaştırıldı; yaşam alanlarında kadın denetçiler görevlendirildi. Bu hareket 1918'den sonra, "uygunsuz" veya "uyumsuz" olarak isimlendirilen bir grup aileye yönelik olarak hız kazandı. Böyle yaftalanmanın temel ölçütü alkol kullanımı ve temizlikten uzak olmaktı ama çocuklarını ihmal etmek, cinsel ahlaksızlık, fahişelik ve suçluluk da aynı kapsamdaydı. Söz konusu suçluluk, esas olarak hırsızlık ve dolandırıcılıktı. Demek ki dövüşme alışkanlığıyla mücadele, iskân projeleri içinde çok küçük bir hedefti. Bununla birlikte bu projeler, şiddetten vazgeçmeyi de içeren orta sınıf değerlerinin, yavaş yavaş işçi sınıfının hoyrat kesimlerine telkin edilmesi kampanyasının bir parçasıydı. Denetçi acentelerin kayıtlarında sürekli, komşularını sindiren ya da karılarını döven saldırgan erkeklerle ilgili şikâyetler yer almaktadır. Çeşitli programların özünü, uygunsuz davrandığı düşünülen ailelerin, özel olarak inşa edilmiş mahallelere taşınması ve burada denetçiler tarafından düzenli olarak ziyaret edilmeleri oluşturuyordu. Bu yeniden eğitim projele-

97 Dunning vd., 1987 ve 1992; Emsley, 2005: 124-5.

98 De Regt, 1984: 175-239; O'Day, Emsley vd., 2004: 149-66 içinde.

ri, 1960'ların başına kadar devam etti. 1970'lerde ise söz konusu projeler her yerde sonlandırıldı; bunların ataerkil ve küçük düşürücü olduğu düşünülmeye başlanmıştı.[99]

Çoğunluğu oluşturan işçi sınıfının barışçıllaştırılması sürerken, yavaş yavaş yeraltı dünyası gelişmekteydi. Yeraltı dünyası, Avrupa'nın belli başlı kentlerinde, 19. yüzyılda şekillenmeye başladı. Fahişeliğin, kumarın ve suç işlemeyi âdet edinmiş insanların birkaç mahallede toplanması, buralardaki şiddeti besliyordu. 1870'te birleşik Almanya'nın başkenti olduktan sonra büyük bir hızla genişleyen Berlin, bunun bir örneğidir. 1887'de, "eski polis"lerden olan, yeraltı dünyasıyla savaşmaya kararlı bir gece bekçisinin öldürülmesi, şehri sarsmıştı. Birkaç sene sonra şüpheli bir çift tutuklanmış ve ölüme sebep veren fiziksel saldırı suçundan hüküm giymişlerdi. Bu olay Berlin'de ilk ahlaki paniğe yol açtı; profesyonel suça karşı protestolar yükseldi ve daha sıkı düzenlemeler getiren yeni yasalar hazırlandı. İngiltere'de, terim olarak "yeraltı dünyası", yüzyılın sonunda ortaya çıktı. Daha önce insanlar "haydut inlerinden" bahsederlerdi; tekil bir yeraltı dünyası, yasalara saygılı vatandaşların gözler önündeki ya da yer üstündeki dünyasına karşıtlık sergileyen, daha güçlü bir imgeydi.[100]

Savaşlar arası dönemde, yeraltı dünyası yerini pekiştirmişti. İngiltere'de, kendi koşu alanını canla başla savunan ve rakiplerin koşu alanlarını ele geçirmeye çalışan at yarışı çeteleri vardı. Bunların bazen, Sabini çetesi gibi, İtalyanca isimleri oluyordu. Çeteler birbirleriyle yumruk ve tekmelerle, ayrıca bıçaklar ve demir çubuklarla, bazen de tabancalarla dövüşürdü. Polise saldırı, yaralama ve kasıtsız adam öldürme suçlarından hüküm giyen çete mensupları olurdu. Sicilyalı bir baba ve Maltalı bir anneden olma beş erkek kardeş olan Messinalar gibi, çekirdeğini yabancıların oluşturduğu çok sayıda çete vardı. Bunlar Londra'nın Soho bölgesinde fuhuş ve kumar işi yaparlar, işlerini yürütürken şiddete başvurdukları bilinirdi. O zamanın insanları çetelerle ilgili tüm şiddet olaylarını ya-

99 Dercksen ve Verlanke, 1987; Knotter, 1999.

100 Hett, 2004: 55-103; Chassigne, 2005: 57.

bancılara atfetmeyi âdet edinmişlerdi ama yerli halktan insanların oluşturduğu suç örgütleri de vardı. Fransa'da Marsilya, bir katiller şehri olarak ün kazanmıştı. 1920'lerde, *nerf*'ler denen gençlik çeteleri, *nervis* adlı bir yeraltı dünyasına evrildiler. Mülkiyet suçlarının yerini, yasadışı ticaret ve seks işi aldı. Hasım örgütler arasındaki suikastlar ve kavgaların yanı sıra, örgüt içindeki erkeklerin kadınlara şiddet uyguladığı da bildiriliyordu. Birkaç örgüt, örneğin Gueriniler, Korsikalılar tarafından yönetilmekteydi.[101]

Weimar dönemi Berlin'inde yaşları 16 ile 25 arasında değişen işsiz gençlerin oluşturduğu çetelerin yanı sıra, *M* filminde de yer verilen, tecrübeli suçlulardan kurulu *Ringvereine* vardı. *Immertreu* (Daima Sadık) gibi isimler taşıyan ve temel işleri örgütlü fuhuş olan yasadışı kulüplerin her biri, kendi bölgesini koruyordu. Erkek üyeler, bir fahişe kendi pezevengini çekip gitmekle tehdit ettiğinde ya da bir yoldaşları meyhanede belaya karıştığında, dayanışma içine giriyorlar ve saldırmadan önce kendilerini, ayırt edici nişanlarıyla tanıtıyorlardı. Polis bu kulüplere "ehvenişer" gözüyle bakıyor, en azından belli bir düzen sağladıklarını düşünüyordu ama gazeteler "Amerikan tarzı koşullar"dan yakınmaktaydı. Bazen işler kontrolden çıkıyordu. Aralık 1928'de, aynı mıntıka üzerinde hak iddia eden iki pezevenk grubu Silesia istasyonu yakınında 200 kişinin katıldığı bir kavga çıkardığında, bir kişi ölmüştü. Birkaç gün sonra bir sürü kulüp üyesi kurbanın cenazesine –otomobillerle!– eşlik edince, basın çileden çıkmıştı. Zenginler, motorlu taşıtlara sahip yeraltı dünyasının, kolayca süslü mahallelere gelip soygunlar yapabileceğinden korkuyorlardı. İngilizler de, yeraltı dünyası çok güçlendiği ya da işin içine silahlar girdiğinde, hemen Amerikan yöntemlerinden bahsediyorlardı. 1938'de, tabancalı iki asker kaçağı, bir arabayı kaçırmış ve birkaç kişiyi soymuştu; ta ki silahsız polisler arabalarına kaza yaptırarak onları durdurmayı başarana değin. Bu soyguncuların, İngiltere'de neredeyse hiç bilinmeyen marihuananın etkisi altında hareket ettikleri sanılıyordu. Davalarına bakan yargıç şöyle demişti: "Bu memlekette

101 Emsley, 2005: 34-5, 85-7; Montel, 2003.

gangsterlerin ve silahlı adamların yöntemlerine müsamaha gösterilmeyeceği, açıkça anlaşılmalıdır."[102]

Savaşlar arası dönemde, özellikle Weimar Berlin'inde sıklıkla görülen, politik sebepli sokak kavgaları, görünürdeki saldırganlık biçimlerinden bir diğeriydi. Bu, kişiler arası şiddet değil de, daha çok devrimci şiddet olarak sınıflandırılmalıdır ama 1924-8 arasındaki "sakin yıllar"da, sokakları ele geçirme kavgası daha geleneksel, mıntıka bazlı bir nitelik kazandı. Araştırmacılar, komünistlerle nasyonal sosyalistler arasındaki karşılaşmalar başta olmak üzere bunları, eski mahalle kavgalarına benzemeyen törensel kavgalar olarak nitelemektedir. Taraflar, kadın özgürleşimini destekleyen komünistler dahi, köhne erkek şerefi anlayışını benimsemişlerdi. Bu kavgalarda ölümler gerçekleşiyordu. 1924 ile 1928 arasında, 66 ölüm ve 266 yaralanma olmuştu. Bundan sonra, vaziyet iyice kötüleşti ve devlet, şiddet üzerindeki tekelinden kısmen feragat etti. 1929-31 arasında 155 ölüm ve 426 yaralanma, "kanlı yıl" 1932'de 155 ölüm daha gerçekleşmişti.[103] Almanya'nın dışında, bu tür politik kavgalar ve dolayısıyla ölümler daha az görülüyordu. Bunların bazılarından, Oswald Mosley önderliğindeki İngiliz Faşistler Birliği sorumluydu. Bunların sebep olduğu şiddet ve Yahudilerle sol grupların şiddeti, özellikle 1936'da ayyuka çıkmıştı.[104]

Şiddetin en alt noktaya inişi

Demir Perde'nin batısındaki Avrupa ülkeleri için 1950'ler, ortalama olarak, tarihte en az şiddetin yaşandığı dönemdi. Bu on yılda öldürme oranları hiç olmadığı kadar düşüktü ve çoğu memlekette saldırıdan dolayı gerçekleşen mahkûmiyetler de azalmıştı. Seviyenin oldukça yüksek olduğu Amerika Birleşik Devletleri'nde bile, bir düşüş görülmekteydi. Bazı Avru-

102 Wagner ve Weinhauer, Dinges ve Sack, 2000: 265-90 içinde; Emsley, 2005: 2 (alıntı), 89-90.

103 Rosenhaft, Lindenberger ve Lüdtke, 1995: 238-75 içinde; Lessman-Faust, Dinges ve Sack, 2000: 241-63 içinde; Schumann, 2001: 306-7, 320.

104 Emsley, 2005: 126-8.

pa memleketlerinde 1960'larda, öldürme ve saldırılar biraz arttı ama genel olarak bu dönem de, önceki on yıla benziyordu. O zamanın insanları bir nükleer savaş ihtimalinin korkusunu yaşamış olabilirler ama görünüşe bakılırsa, kişiler arası şiddet ortadan kaybolmaktaydı. 1953'te, şiddet suçlarının kırsal bölgelere özgü hale geldiğini gözlemleyen bir Hollandalı suçbilimci, şehirleşme çoğaldıkça bu suçların daha da azalacağı öngörüsünde bulunmuştu.[105]

Kavgalar, her zaman şiddete en fazla eğilim göstermiş grup olan genç erkekler tarafından çıkarılıyordu. 1950'lerde bazı ülkelerde, "vahşi" gençler ve çocuk suçlarıyla ilgili kaygılar çoğalmıştı. İngiltere'deki çocuk kurumları, barındırdıkları çocuklara güçlü bir erkeklik anlayışı benimsetiyorlar, lakin bu anlayıştan her tür saldırgan eğilimi dışlıyorlardı. 1999 tarihli bir çalışmada, üç nesilden Londralılarla görüşmeler yapılmış, toplumsal gerçeklerin bir resmi çizilmişti. 1930'larda büyümüş olanlar, bilhassa hoyrat kişiler arasında, yumruk kavgaları hâlâ çatışmaları çözmenin bir aracı olarak kabul görülüyordu. Bazen kadınlar da dövüşürdü. 1950'lerde ve 1960'ların başında genç olan ikinci nesilden erkekler, dans salonlarının yakınında patlak veren kavgalardan bahsetmişler ama birçoğu, böyle belalardan uzak durmaya gayret ettiklerini eklemişlerdi.[106] Yine, bu kavgaların öldürme oranlarını pek artırmadığını belirtmek gerekir. 20. yüzyılın ortasında *crime passionnel*'in cazibesi artık kalmadıysa da, hemen her yerde, tüm öldürme olaylarının yaklaşık olarak yarısını, yakın ilişkilerde yaşanan çatışmalar teşkil ediyordu.

Bu yıllarda ateşli silahlar gibi, bıçak kullanımı da pek yaygın değildi. Fransa'da 1950-70 arasında cinayet silahı olarak kullanılan, sınıflandırması zor pek çok nesne, Cezayir savaşı zamanı hariç her dönemde çoğunluktaydı. Erkek kurbanların yüzde 20-25'i ve kadın kurbanların yüzde 20-30'u ateşli silahlarla öldürülmüştü. Sadece Cezayir savaşı esnasında, erkek kurbanların yarısından biraz fazlası ateşli silahlarla vurulmuştu. Kesici aletler yüzde 15-25 oranında kadınların öldürülmesinde, yüz-

105 Akt. de Haan, 1997: 1.

106 Wills, 2005; Hood ve Joyce, 1999.

de 15-20 oranında da erkeklerin öldürülmesinde kullanılmıştı; yine sadece 1957-62 yılları arasında bu pay düşmüştü. Bu dönem, toplam öldürme oranlarında bir zirveyi temsil ettiğinden, bıçaklama olaylarının sıklığı görece sabit kalmış demektir. Almanya'daki, 1963-74 arasını kapsayan bir çalışma, tüm cinayetler içinde bıçaklamaların yüzdesini vermese de, bıçak kullanımının görece az olduğuna işaret etmektedir. Bıçak büyük ölçüde, yabancıların silahıydı. Psikiyatristlerin incelediği 40 ölümlü bıçaklama vakasında, saldırganların 23'ü Alman, 7'si İtalyan ve 6'sı da Türk'tü. Bu dönemde, bu iki yabancı grubunu daha çok, genç ve bekâr misafir işçiler oluşturuyordu. Bununla birlikte, geleneksel erkek şerefinin küçük de olsa bir rolü vardı; araştırmacı, dört vakayı bu olguya bağlamıştı. Kurbanların aldığı toplam 84 yaranın sadece 11'i yüzde ya da kafadaydı. Bu bıçaklamalar genel şiddet eğilimlerine uyuyordu, zira yarısı, bir yakın ilişki içinde vuku bulmuştu. Kurbanların yarısı, faillerin ise sadece üçü kadındı.[107]

20. yüzyılın büyük bölümünde, cinayet silahları arasında bıçağın görece marjinal kalması, tıbbi uzmanlıktaki artışın, öldürme oranlarını düşürücü etkisinin mütevazı kaldığını göstermektedir. Modern zamanlarda yaşıyor olsa kurtarılabilecek olan kurbanların çoğu, bıçak yaraları yüzünden ölüyordu. Yaraları enfekte oluyor ya da kan kaybından dolayı can veriyorlardı; ambulanslar ve gelişmiş cerrahî, bu ölümlere engel olabilirdi. Kuşkucu biri, bıçakların çok az sayıda cinayete sebep olduğunu, çünkü bıçaklanan kurbanların çoğunun hastanede kurtarıldığını savunabilir ama dövüş alışkanlıklarıyla ilgili nitel veriler, bu faraziyeyi yanlış çıkarmaktadır. Eric Monkkonen (2001), saldırıyla ölüm arasında geçen sürenin, hayatta kalma şansının ölçütlerinden biri olduğunu savunmuştu. Böyle bir uygulama şüphesiz, tıbbi uzmanlığın etkileriyle ilgili değerlendirmemizi daha kesin kılacak ve farklı çağlara ait öldürme oranlarının kıyaslanabilirliğine dair daha doğru kestirimler yapmamızı sağlayacaktır ama bu etmen henüz, sistematik olarak analiz edilmemiştir. Şimdiye kadar elde ettiğimiz veriler,

107 Chesnais, 1976: 30-1; Kaiser, 1982.

1950'lerde Avrupa'da gerçekleşen öldürme oranlarının hakiki olduğunu göstermektedir.

1960'ların ikinci yarısında başlayan hippi hareketi, şiddetin en alt noktaya inişinin kültürel neticesiydi. "Hippi", San Francisco'daki *beatnik*'ler* tarafından kullanılan ve başlangıçta aşağılayıcı anlam taşıyan bir kelimeydi. Ancak, bu isim etrafında toplanan gençlik kültürünün, 1960'ların Avrupası'na uzanan sağlam kökleri vardı. Konumuz açısından bu kültürün en önemli belirleyici niteliği, hem erkek hem de kız ergenleri kapsayan barışçıllığıydı. Fiziksel şiddet çağlar boyunca, özellikle genç erkeklerin alanı olmuştu. Hippiler ise tersine, fiziksel aşktan ve doğaya dönüşten bahsediyorlardı. 1938'deki soyguncuların aksine, marihuananın onlar üzerinde sakinleştirici etkisi vardı. Birçoğu enerjilerini toplumsal ve politik protestolara, özellikle Vietnam Savaşı'na karşı çıkmaya yönlendiriyordu. 1900'lerdeki bazı idealist gençlik grupları gibi, onlar da öncü vasfını taşıyorlar ama çoğunlukla orta sınıf kökenli genç erkek ve kadınlardan oluşuyorlardı. Hippi hareketi, işçi sınıfı gençlerinden önemli bir grubu kendine çekebilmiş ilk hareketti.[108] 1970'lere doğru, şiddet iyice gözden düşecekmiş gibi görünüyordu. Ama bazı politik eylemciler, barışçıl gösterilerin yeterli olup olmadığını merak ederken, bazıları da, marihuanayı bırakıp afyona yöneliyorlardı.

(*) *Beatnik*: 1950'lerin sonlarında, geleneksel yaşam ve davranış tarzlarını reddeden gençler için kullanılan terim. *Beat* kültürünü, özellikle Allen Ginsberg, William S. Burroughs ve Jack Kerouac'ın edebiyat ürünleri şekillendirmişti – ç.n.

108 Marvick, 1998: 479-89; Righart, 2003.

7

Tersine Dönen Durum: 1970'ten Günümüze

1990'ların başında, David Lepoutre *banlieue*'de, orada oturmayanların genellikle gitmekten sakındığı, Paris'in etrafındaki kasabalar çemberinde öğretmen olarak çalışıyordu. Antropoloji tezi için, öğretmenlik yaptığı dünyayı incelemeye, şiddete ve şehrin kenarlarındaki gençliğin kültürünü gözlemlemeye karar verdi. Okulu La Courneve'deydi ama öğrencilerinin çoğu, yakındaki, kendisinin de 1992'de taşınacağı Quatre-Mille'den geliyordu. Burada oturanların sürekli çöplerini pencereden attıklarını gördü; sık sık temizlik yapılmasına karşın, hafta sonu bittiğinde sokaklar her zaman çerçöple dolu oluyordu. Kaldığı apartmana girdiğinde yahut asansörü kullandığında burun deliklerine hücum eden keskin idrar kokusu, daha da beterdi. Hangi kaba saba insanların bunu yaptığını merak edip duruyordu. Bir gece, araştırmanın katılımcısı olan, derslerinde çok başarılı ve sportmen üç ergenle birlikte judo kulübünden döndüklerinde, onları bir şeyler içmeye davet etti. Binanın koridorunda, gençler birbirlerine "şehrin alışkanlıklarını değiştirmek gerektiğini" söylüyorlardı. Üçü de, neşeli sohbetlerini devam ettirerek, duvara işediler.[1]

Durumu birkaç şekilde yorumlamak mümkündür. Belki katılımcılar, öğretmenlerinin tuvaletini kullanma seçeneğini daha

1 Lepoutre, 1997: 40-2.

gayri medeni bir davranış olarak görmüşlerdi. Öte yandan, çoğu arkadaşlarının normal bulacağı bir davranışta bulunduklarının bilincindeydiler. Lepoutre, ona tiksindirici gelen bazı alışkanlıkların, evvelce düşündüğünden çok daha yaygın olduğunu örneklemek için, kitabında bu olaya yer vermişti. Yorumumuz ne olursa olsun, iç mekâna işeyen ergenlerle, şiddet üzerine araştırma yapan bir öğretmenin bir araya gelmesi, saldırganlık düzeyleriyle hijyen arasındaki ilişki meselesini ortaya çıkarmaktadır. Bir önceki bölümde görüldüğü gibi, bugün çoğu kişinin sandığının aksine, ne birinci, ne de ikinci dünya savaşı, günlük yaşamda medenilik standartlarının geriye gitmesine sebep olmamıştır. O döneme ait beylik imgeler, günümüz şehirlerine nazaran daha saygıyla doludur. Bu bir medenilikten uzaklaşma çağı mıdır? Norbert Elias ve aynı çizgideki kuramcıların yaklaşımını izleyen araştırmacılar, böyle bir "ya odur/ya da öteki" yaklaşımını pek kullanmaz. Bunun yerine, modern toplumdaki medenileşme ve medenilikten uzaklaşma eğilimleri arasındaki dengeyi saptamaya çalışırlar. Bu açıdan bakınca mesele, gözlemlediğimiz şeyin öldürme fiilleri ve saldırılardaki –muhtemelen geçici– bir yükseliş mi, yoksa daha esaslı ve uzun vadeli bir şey mi olduğudur.

Güncel bir gelişmenin gelecekte de sürüp sürmeyeceğine karar vermek her zaman rizikolu bir çabadır. Üstelik tarihçiler, yakın geçmişle ilgili analizlerin sorunlu olduğunu düşünürler; çünkü ana eğilimleri, kenar çizgilerinden ve çıkmaz sokaklardan ayırt etmek zordur. Fransa ve İtalya'da birbiri ardına gelen hükümetler, komünist sistemin parçalanışı ve Almanya'nın tekrar birleşmesiyle ilgili süreklilik arz eden bir hikâye oluşturmak mümkünse de, kişiler arası şiddeti içinde barındıran sosyal ve kültürel tarih için aynı şeyi söyleyemeyiz. Modern çağdaki şiddet üzerine çok geniş bir literatür vardır ama yazılanların birçoğu, zaman perspektifinden yoksundur. Bunların hepsini uzun vadeli bir değişim çerçevesi içinde biçimlendirmek, temel eğilimler üzerinde yoğunlaşmayı gerektirir. Otuz beş yıllık süreyi inceleyen bu bölümün mütevazı hedefi, yakın zamanlı cinayet ve saldırıları, önceki bölümlerin aydınlattığı uzun vadeli gelişmeler tabanında yorumlamaktır.

Genel oranlarda gerçekleşen düşüşe karşın, 1970'lerden bu yana, cinayetlerde bazı devamlılıklar görüldü. Örneğin yakın ilişki cinayetlerinin payı, 1900'de ulaştığı görece yüksek seviyeyi korudu. Bu pay sadece, öldürme fiillerinde en büyük artışın yaşandığı memleketlerde biraz düştü. Seri cinayetlerin ölümle sonuçlanan suçlar içindeki payı önemsizleşirken, kamuoyu ve basın bu cinayetlere büyük ilgi göstermeye devam etti. Formel düelloların sona ermesiyle mühürlenen, seçkinlerin barışçıllaşması, kalıcı bir olguydu. Toplumsal olarak yükselmek isteyen bir kişi, saldırganca alışkanlıklarından vazgeçmek zorundadır. Dövüşler hâlâ, çoğu ülkede büyük oranda Avrupa dışından gelme göçmenlerin doldurduğu, düşük toplumsal seviyedeki bölgelerde yoğunlaşmaktadır. 1970'lerde başlayan göç, yeni temel eğilimlerden birini teşkil ediyor. Göç, sanayi kapasitesinin azalması ve gece hayatının öneminin artmasıyla birlikte, özellikle şehirlerin simasını değiştirdi. Buna eşlik eden gelişmeler arasında, mahalleler içindeki etnik ve dinî bölünmelerin artması, bazılarında barışçıllıktan belli ölçüde uzaklaşma ve geleneksel maço şerefinin kısmen tekrar ortaya çıkması vardır. Kendi içinde devamlılığı olan, toplumsal katmanlar arasındaki güç ayrışmalarının azalması eğilimi, şiddet seviyesini artırıcı bir etkiye dönüştü. Bu eğilim özellikle, artık ataerkil olarak görülen medenileşme kampanyalarının hız kesmesine ve öğretmen ya da devlet memuru olarak toplumsal üstlere ve kurum temsilcilerine duyulan hürmetin azalmasına sebep oldu. 1970'ten bu yana gerçekleşen en hayati değişim, yasadışı uyuşturucu pazarının gelişmesi ve örgütlü suçun dünya ölçeğinde atması şeklindeki ikili eğilimdir ki, buna kanun uygulayıcılarının yoğun karşı eylemleri eşlik etmektedir.

Cinayetlerin sıklığı

Şekil 7.1, tıbbi istatistiklere göre yedi Avrupa ülkesi için 1950-95 arasındaki toplam öldürme oranlarını göstermektedir. Seviye 1950'lerde ve 1960'larda 100.000 kişi başına 0,8 ile 1 arasında salınmış, ardından yükselmeye başlayarak, 1990'larda 1,4'e

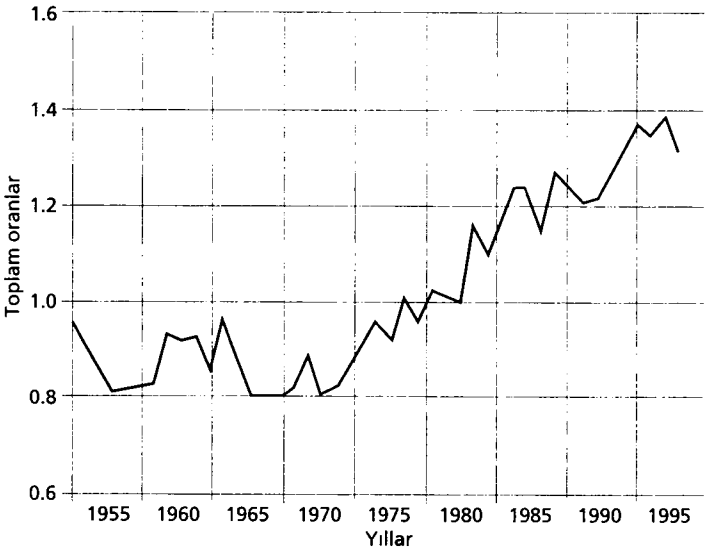
ulaşmıştı. Önceki düşüşle bunu birleştiren bazı araştırmacılar, bir U eğrisinin var olduğunu düşünmektedir ama bu ancak, 19. yüzyıl ortasından daha geriye bakılmazsa söylenebilir. Ortaçağ'daki, hatta 1700'lerdeki cinayetlerin sıklığına bakıldığında, 1990'ların öldürme oranları önemsiz kalmaktadır. Yine de, yüzyılın tek bir çeyreğinde gerçekleşen yüzde 50'nin üzerindeki artış, açıklanmaya muhtaçtır. 1990'lardan beri öldürme oranları sabitlendi, hatta bazı memleketlerde tekrar düşmeye başladı ama oranlar hâlâ, 1970 öncesindeki seviyenin çok üzerindedir. 17 Avrupa ülkesinin on yıllık süre için birleşik ortalamaları, 1960'larda 0,7 ve sonraki on yıllarda 1,0, 1,3, 1,3'tü; 2000 ile 2004 arasında ise 1,2'ydi.[2] Oranlar şimdi düşecek olsa, bu sadece, 1690'larla 1720'ler arasında Amsterdam'da gerçekleşen yükseliş kadar bir zaman için devam ederdi. Ancak, geçmişte böyle karşı eğilimler genellikle yerel ya da bölgeselken, yakın zamandaki yükseliş az çok Avrupa ölçeğindedir. Bu da, söz konusu yükselişi yapısal bir fenomen yapar.

Yine de, tek tek ülkeler arasında belirgin farklılıklar mevcuttur. Her şeyden önce, ele aldığımız dönemin ortalarında parçalanan Sovyet Bloku tamamen ayrı bir gelişim içine girmiş ama bu kitap boyunca, Doğu Avrupa değerlendirme dışı tutulmuştur. 1970 sonrasındaki yükseliş, İngiltere ve İrlanda'da çok ani şekilde gerçekleşmiş ve 1990'ların ortalarına kadar durmamıştı. 1970 ile 2000 arasında oranlar, İngiltere'de iki kattan fazla, İrlanda'da ise üç kat artmıştı. Oysa Fransa ve Almanya'da fazla bir artış olmamıştı. İki ucun arasında kalan İtalya, İspanya ve İsveç gibi ülkelerde, ortalama yükseliş yüzde 50'ydi. Bu coğrafi farklılıklar, en düşük oranların İngiltere'de ve en yüksek oranların Güney Avrupa'da olmasını içeren kadim şemanın, tersine dönmesi demekti. Gerçekten de, bir zamanlar Avrupa'nın cinayetler şampiyonu olan Roma, şimdi başkentler arasında alt kademelerde yer almaktadır.

Yakın zamanlı tıbbi istatistiklerin analizi, polisin artık sistematik şekilde tuttuğu kayıtlarla desteklenmelidir. Polisin el

2 Eisner, basılmamış bildiri, tablo 3. İrlanda için bkz. O'Donnell, Body-Gendrot ve Spierenburg, 2008 içinde.

ŞEKİL 7.1
Öldürme Oranları, 1950-1995
(7 Avrupa ülkesi için 100.000 yerleşik kişi başına)

Kaynak: Helmut Thome'un Ferrera'da, Eylül 2003'te, Manuel Eisner'in verilerine dayanarak yaptığı sunum.

atamadığı öldürme vakaları çok azdır; doktorların dikkatinden kaçmış öldürme vakalarından fazla değildir bunların sayısı. Ayrıca, kurbanın vücudunun bulunduğu yere bakarak saptanan suç mahalli, polis kayıtlarının temelini teşkil eder. Tıbbi istatistikler ise bunun tersine, kurbanları, söz konusu ülkedeki ikametlerine göre sınıflandırmaktadır. Bu sınıflama farkının etkisi, Hollanda'da görülmektedir. Bu ülkenin öldürme oranları tıbbi istatistiklere göre hesaplandığında 1970'teki 0,5 rakamı, 1990'larda 1,3 civarına çıkmıştır; polis kayıtları esas alındığında ise, 1990'ların öldürme oranı 1,7 olarak bulunmaktadır. Tıbbi istatistikleri derleyenler, Hollanda'da ikamet edip yurtdışında ölen herkesi hesaba katmayı hedeflediğine göre, ulusal hudutlar içindeki cinayetlere bir ekleme yapılıyor demek-

tir. Hollanda'da ikamet edip yabancı bir ülkede şiddet sonucu ölenlerin sayısı, Hollanda'da aynı kaderle yüzleşen yabancıların sayısından azdır. Diğer Avrupa ülkelerindeki tıbbi istatistiklerin, yurtdışında ölen mukimleri içerip içermediği belli değildir ama her yerde olduğu gibi, 1990'ların ortalarından beri, polis temelli öldürme oranı, doktor temelli öldürme oranından yüksektir.[3] Bu, en azından, cinayetin giderek sınırlar ötesi nitelik kazandığına işaret etmektedir.

Doktorların bir diğer hayati rolü, kurbanların hayatını kurtarmaktır. Ateşli silahlarla öldürülenlerin payı ve bir ölçüde de bıçakla öldürülenlerin payı artmış olduğuna göre, tıbbi ilerlemeler, oranlar üzerinde bir etkide bulunmuştur. Bu etki, öldürme fiillerindeki artışı gerçek boyutunun altında görmek olmuştur ama ne kadar, bunu bilemiyoruz. 1980'den beri, cinayetler hakkındaki tarihî araştırmalarda, tıbbi müdahalelerin, ölüme sebebiyet veren tehlikeli yaralamaların oranı üzerindeki etkisinin giderek arttığına dikkat çekilmiştir; derin yaralarda kanamanın durdurulması ve hastaneye hızlı ulaşım, bilhassa önemli görülmüştür. Şimdiye kadar, bu etkinin hesaplanması için çok az sistematik araştırma yapılmıştır. Üç Avrupa ülkesiyle ilgili araştırma yapan Thome ve Birkel'in (2007) çalışmasında, sadece bir Amerikan araştırmasına gönderme vardır. Yazarların kestirimine göre, yara tedavisi ve bu tedavinin altyapısı 1960'taki düzeyde kalsa idi, 1999'da ABD'nin öldürme oranı en azından üç kat fazla olacaktı. Ancak bu kestirimin abartılı olduğunu düşünmek için sebepler vardır, çünkü yazarlar şiddetli saldırılarla ilgili istatistikleri esas almışlar, bu cürümün tanımının fazla geniş tutulmuş olabileceği ihtimali üzerinde durmamışlardır. Üstelik denkleme tıbbi açıdan bakıldığında, kırsal alandaki hastanelerin sayıca çoğalmasının belirleyici etmen olduğu görülür ki, bu da, söz konusu araştırmanın sonuçlarını Avrupa'ya uygulamayı sakıncalı hale getirir.[4] Bu etmenin asıl önemi, ölüm riskinin üçüncü bileşenine dikkatimizi çekmesindedir: Acil durum kuruluşlarıyla kurulan iletişimin hızı. 1995'ten beri Batı

3 Leistra ve Nieuwbeerta, 2003: 21-6.

4 Harris vd., 2002.

Avrupa'daki öldürme oranlarının sabitlenmesi ve bazen düşme eğilimine girmesi, cep telefonlarının yaygınlaşmasıyla aynı zamana denk gelmektedir. Bu bağıntının doğru olup olmadığını tespit etmek için, araştırma yapılması gerekmektedir.

Saldırganlıkla dolu bir modern dünya algısı, ölümlü olmayan şiddet eğilimleri tarafından besleniyordu. Söz konusu oranlar ya polis ya da mahkeme kayıtlarına dayanmaktadır. Mesela saldırı oranları, 1950 ile 1995 arasında İngiltere, Almanya ve İsveç'te önemli ölçüde artmış; 1970'lerin ortasından beri gerçekleşen en büyük yükselişle, 100.000 yerleşik kişi başına yıllık olarak 100-200'den, 400-600'e çıkmıştı. İngiltere ve İsveç'te tecavüz rakamları da büyüdü; Almanya'da ise böyle bir şey olmadığı gibi, hafif bir azalış eğilimi bile görüldü. Bu üç ülkenin hepsinde, özellikle 1980'lerin ortasından itibaren hırsızlık oranları önemli ölçüde arttı; en dramatik artışın gerçekleştiği İngiltere'de, oranlar 1995-2004 arasında iyice büyüdü. 1970'ten itibaren Danimarka, İsviçre ve İtalya'da da soygun oranlarında hızlı bir yükseliş görüldü. Fransa'da, polis kayıtlarına geçen tüm şiddet suçlarında yükseliş eğilimi izleniyordu. En düşük nokta (100.000 kişi başına 120) 1963'teydi; adım adım artışla, oran 1982'de 200'e çıktı. 1980'lerin sonunda başlayan büyük yükselişle, 2004'te 560 oranına erişildi.[5]

Hayati soru, kayıtlardaki ölümlü olmayan şiddetin, gerçek davranışı yansıtıp yansıtmadığıdır. Soygun için durum, en azından kısmen böyle olmadır, çünkü yükseliş çok hızlıdır. Şüphesiz soygun, bir şiddet suçu olmanın yanı sıra bir mülkiyet suçudur ve günümüzde çoğu sokak soyguncusunun, sadece ölçülü tehditlerde bulunmaya ihtiyaç duyduğuna dair verilerimiz mevcuttur. Bununla birlikte bazen, soygunun tanımı çok geniş tutuluyordu. 1980'lerin Hollandası'nda, mahkemeler birinin çantasını ya da cüzdanını elinden yahut omzundan çekip alan kişileri, şiddet içeren hırsızlıktan cezalandırmaya başladılar; oysa eskiden böyle eylemler basit hırsızlık kabul edilirdi. Fransa'da 2000'lerin başında, birinin elinden cep telefonunu

5 Thome ve Birkel, 2007: 84-94; Eisner, basılmamış bildiri, resim 5; Robert, Body-Gendrot ve Spierenburg, 2008 içinde.

çekip almak, soygun kapsamına girdi. Tecavüze gelince; kurbanı suçlamak şeklindeki çağlar öncesinden kalma mekanizmaya karşı başlatılan modern kampanyanın, tecavüz vakalarının bildirilme oranını yükselttiği hususunda geniş fikir birliği vardır.

Sıradan saldırılarla ilgili rakamlar da, gerek ev içindeki, gerekse sokaktaki şiddete karşı artan bir duyarlılığın etkisini yansıtmaktadır. Kurbanlar ve halk, vakaları bildirmek konusunda daha istekli davranmakta ve daha önemlisi, polis ve sulh yargıçları şiddet eylemlerini eskiye nazaran daha ciddi şekilde ele almakta ve asıl şüphelilerle birlikte suç ortaklarını da sınıflandırmaktadırlar. Alman araştırmacılar, insanların giderek, gençler arasındaki basit çatışmaları sonlandırmak için de polisi aradıklarını eklemektedir; özellikle yerli halk, yabancıların ya da etnik azınlıkların tehdidini hissediyorsa. 1986 ve 1996'da Hollanda ve Almanya'daki dava dosyalarını karşılaştıran Margarethe Egelkamp, tartışmasız olarak bir "şiddet enflasyonu"na işaret eden verilere ulaşmıştı. Ertesi sene, benzer vakalar, hukuki ciddiyet ölçeğinde bir basamak daha yükseldi: Ağır yaralamalar, otomatik olarak, kasıtsız adam öldürme girişimi olarak cezalandırılıyordu; önceden basit saldırı kabul edilen vakalar, artık ağır saldırı sayılıyordu ve daha önce kovuşturmaya değer görülmeyen vakalar, birbirini ardına yığılmaya başladı. Hukuki özgünlükler sebebiyle, bu enflasyon Almanya'da fazla dile getirilmese de, gözden kaçması mümkün değildi.[6] Demek ki, kayıtlardaki gayri ölümlü şiddetin büyük kısmının, fiili davranışlardan ziyade, duyarlılıktaki artışı yansıttığını kabul edebiliriz.

1980'lerden itibaren mağdurlara uygulanan anketlerin sistematik bir karşılaştırması, vardığımız sonucu desteklemektedir. 1994 tarihli anket, ciddi saldırıların bildirilme düzeyinde, on yıl öncesine göre önemli bir yükselişi göstermekteydi. Ama daha sonra dalgalanmalar olmuş ve 2001'de, bildirilen oranlar yine 1984'teki seviyenin birazcık üstünde kalmıştı. Fransa'da ise tersine, daha az ağır şiddet, yükseliş eğilimini sürdürmüştü. Hollanda'da mağdurlara uygulanan anketler, 1980'lerin

6 de Haan, 1997: 4; de Haan vd. 1999: 20-1; Albrecht vd., 2001'e birkaç katkı; Egelkamp 2002.

başı için saldırı ve tehditlerde bir artışa işaret etmekte, bunu 1990'larda bir düşüş izlemekteydi. 1988'den itibaren mağdurlara uygulanan anketlerin Avrupa Birliği çapında karşılaştırıldığı bir çalışma, güç kullanımını içeren saldırılar için değişkenlik gösteren bir düzen ortaya koymuştu. Ulusal farklılıklar, zaman içinde gerçekleşen değişimlerden daha belirgindi; oranlar bazı memleketlerde yükseliyor, bazılarında düşüyor, bazılarında ise bir U eğrisi çiziyordu.[7]

Şiddetin şehirlere geri döndüğü, son derece kesindir. Bir ya da iki yüzyıl boyunca kırsal alanda daha yüksek seviyede kalmış olan öldürme ve saldırılar, şimdi şehirlerde yoğunlaşmıştır. 19. yüzyıllarda iç ve dış bölgeler arasında bir ayrışma yaşanmışken, şimdi Avrupa'nın öldürme fiilleri fazla olan bölgeleri, büyük şehirlerin merkezleridir. Bu etki en çok, diğer bölgelerden yalıtılmış büyük şehirlerde belirgindir. Bu yüzden, Fransa'daki her bir bölgeyi 50.000'den daha az yahut daha fazla nüfuslu belediyelere bölen bir çalışmada, 1989-91 arasındaki öldürme oranları açısından şehirlerdeki yoğunlaşmayı fazla teyit etmeyen sonuçlara ulaşılmıştı. Hollanda'da 1990-3 yıllarını kapsayan bir çalışmada, belediyeler beş grupta toplanmıştı; bu belediyelerin büyüklüğündeki her artışla birlikte, öldürülen kurbanların sayısı da artıyordu. Avrupa başkentlerinin çoğunda öldürme oranları, 100.000 yerleşik kişi başına 2,5 ila 5,5'ti ki, bu da ulusal ortalamanın çok üzerindeydi.[8] Şehirlerdeki bu sonuç ancak kısmi olarak, "kötü mahalleler"deki kavga ve soygunlara bağlıdır. Muhtemelen, büyük şehir merkezlerinin sunduğu eğlence olanakları ve buralardaki organize suç faaliyetleri de sonuca eşit derecede katkıda bulunmuştur. Her iki etmen, tekil şehirler için ayrı ayrı öldürme ya da saldırı oranları hesaplamamızı, giderek anlamsız kılmaktadır. Bilhassa, dans edilip içki içilen mekânlardaki eğlenceyle bağlantılı şiddet söz konusu olduğunda, potansiyel failler, şehrin ve mukimlerin sayısıy-

7 Robert, Body-Gendrot ve Spierenburg, 2008 içinde; de Haan, 2000: 189; van Dijk vd. 2005: 50.

8 Chauvaud ve Mayaud, 2005: 256-60; Hoogenboezem, 1995: 8; Leistra ve Nieuwbeerta, 2003: 25.

la temsil edilenden daha geniş bir alanda yaşıyorlar demektir.[9]

Elimizdeki diğer istatistiki veriler, şiddetin doğasıyla ilgili tartışmaları akla getirmektedir. 1970'ten sonra cinayetlerde gerçekleşen artışın, ağırlıklı olarak erkek kurbanlardan kaynaklandığı sonucuna varılabilir. Almanya, İsveç ve İngiltere'ye ait tıbbi istatistiklerde, kadın kurbanlarla ilgili oranın hemen hemen hiç değişmediği, erkek kurbanların ise İngiltere'de üç kattan fazla ve İsveç'te iki kat civarında arttığı ama Almanya'da hiç artış olmadığı görülmekteydi. İngiltere'deki erkek kurbanların sayısındaki artış, 20-40 yaş grubunda özellikle belirgindi. 1955-95 arasındaki, öldürme ve öldürmeye teşebbüslerle ilgili adli istatistikler, özellikle İsveç'te ama aynı zamanda Almanya'da, erkek şüphelilerin sayısının arttığını göstermektedir. İngiltere İçişleri Bakanlığı'nın hazırladığı, 1969'dan bu yana kurban-fail ilişkilerine dair istatistikler, yakın ilişki cinayetlerinde hafif bir azalış, tanış cinayetlerinde hafif bir artış ve yabancı cinayetlerinde sekiz kat artış göstermektedir. 1992-2001 arası için Hollanda'daki veriler, katillerin yüzde 91'inin ve kurbanların yüzde 71'inin erkek olduğunu, öldürmelerin yüzde 35'inin yakın ilişki cinayetleri kapsamına girdiğini ortaya koymuştur.[10]

Araştırmacılar, 1970 sonrası toplam oranlarındaki eğilim için değişik açıklamalarda bulunmaktadırlar. Helmut Thome, sosyo-ekonomik ve kültürel değişkenleri ayrıntılı şekilde analiz ettikten sonra, Durkheim'ın bahsettiği bencil ve parçalayıcı bireyciliğin yükselişte olduğu ve şiddetteki artma eğiliminin devam edeceği sonucuna varır.[11] Sebastian Roché de (1998) aynı şekilde, fiziksel saldırganlık seviyesindeki artışın, modern toplumun yapısından kaynaklandığını söyler. Manuel Eisner, İsviçre'yle ilgili çalışmasında, sanayi kapasitesindeki azalışı hesaba katar ve bunun risk gruplarının iyice marjinalleşmesine yol açtığını, bu grupların modern özbilinç ve özerk birey ide-

9 Eisner, 1997: 157.

10 Thome ve Birkel, 2007: 81-4; Eisner, basılmamış bildiri; Leistra ve Nieuwbeerta, 2003: 25.

11 Thome, 2001; Thome ve Birkel, 2007.

allerine uygun davranma şanslarını azalttığını belirtmektedir; lakin Avrupa'nın bütünüyle ilgili yeni incelemelerinde, farklı vurgularda da bulunur.[12] 1995'le 2004 yılları arasındaki İrlanda hakkında konuşan Ian O'Donnell, bağlantıları şu şekilde kurar: "Hızla refaha erme, tam istihdam, aşırı alkol kullanımı ve buna bağlı olarak, şiddet sonucu ölümlerde artış."[13] Bu açıklamaların tümü bir yapbozun parçalarıdır belki ama ikna edici bir kuram oluşturmak için, ulusal istatistiklerden başka veriler de toplamaya ihtiyacımız vardır.

Şiddetin doğası

Toplam öldürme oranlarında genç erkeklerin dahli bulunduğundan, geçmişte çok yaygın olan erkek erkeğe kavgaların benzerlerine, modern dünyada yeniden mi tanık olduğumuz sorusu akla geliyor. Buna yanıt vermek için, nitel verileri incelemeliyiz. Lepoutre'ın, 1990'lardaki Paris *banlieue*'sü ile ilgili çalışması, bir model tarifi içermektedir.

Lepoutre'ın bağlantı kurduğu kişiler 10-16 yaşlarındaydı ama daha büyük gençlerle ilgili ek bilgiler de edinmişti. Paris'in *banlieue*'sü, Avrupa'nın en karışık nüfuslu büyük şehir bölgesidir. Lepoutre orada yaşadığı sırada, buranın yerleşik halkı kendi içlerinde, altı geniş grubu ayırt ediyorlardı: Araplar, Siyahlar, Fransızlar, Hindistanlılar, Çinliler ve Yahudiler. Gündelik hayatı ne ırkçılık, ne de karşılıklı saygı belirliyordu. Her bir grubun üyeleri, diğerleri için aşağılayıcı laflar ediyordu ve basmakalıp imajlar geçerliydi ama mahalle, savunulacak temel birim olarak görülüyordu. Mıntıka savaşları dışında, kendiliğinden gelişip birkaç saniye süren kavgalar ve kızlı-erkekli kalabalık bir seyirci grubu önünde yapılan düellolar vardı. Böyle düellolar sabahleyin ya da önceki gün yapılmış bir daveti takiben, genellikle okuldan sonra yapılırdı. Öğrenciler teneffüsler ve dersler esnasında, hararetle, gerçekleşecek karşılaşmayı tartışırlardı. Böyle kavgaların sonunda, çoğu zaman tarafların burnu kı-

12 Eisner, 1997: 122-4 ve basılmamış bildiri.

13 O'Donnell , Body-Gendrot ve Spierenburg, 2008 içinde.

rılır ya da suratları yara bereyle dolardı. Kızlar da dövüşürlerdi ama onların kavgaları daha hafif geçerdi. Bu şiddet, erken modern dönem Avrupası'ndakinden pek farklı olmayan bir şeref kültürü çerçevesinde vuku bulurdu; şeref kelimesi pek kullanılmıyor olsa da. Erkek şerefi, kendini tek başına yahut bir intikam grubunu seferber etmek suretiyle savunma yeterliliğine dayanıyordu. Birinin yüzüne yapılan saldırı, telafi edilmesi gereken başlıca hakaretti. Cinsel itibarla ilişkili kadın şerefi, babalar ve erkek kardeşler tarafından savunulurdu. Oğlanlar, diğerlerinin karşısına hırsızlık ganimetleriyle çıkarak da saygınlık kazanırlardı. Amerikan filmleri ve *rap* şarkıcılarının klipleri gençler üzerinde etkili olduğundan, hepsi arkadaşlarını pahalı markaların elbiseleri ve aksesuarlarıyla etkilemeye çalışırdı.

Bütün bu olup bitenler içinde silahların rolü belirsizdi. Öğrenciler genellikle çıplak ellerini kullanarak dövüşürlerdi ama bir grup kavgası kızıştığı zaman, taraflar taşlar ve sopalar kullanmaya yönelirlerdi. Birçoğunda, eğlence için sınıfta da kullandıkları gözyaşı spreyleri vardı. Kesici alet bulundurmak da yaygın görülen bir şeydi ama bunlar, dövüşte kullanmaktan ziyade fiyaka içindi. Her yıl, okulların müsadere ettiği bıçaklar, jiletler ve benzeri silahlardan oluşan koleksiyon genişlerdi. Ateşli silahlar daha da nadirdi ama müfettiş, biri okul çıkışında ve biri de kasabada gerçekleşmiş iki vakadan haberdardı; bir kişi diğerini tabancayla tehdit etmişse de, ateş etmemişti. Ancak artık okula gitmeyen ve uyuşturucu işine girmiş olan daha büyük ergenlerin, genellikle ateşli silahları olurdu ve bunları gururla ufak oğlanlara gösterirlerdi. Bir oğlan müfettişe, bir keresinde istemeden topunu böyle bir uyuşturucu satıcısının olduğu yere doğru vurduğunu, bunun üzerine adamın onu korkutmak için, tabancasını alnına dayadığını anlatmıştı. Bu daha büyük ergenlerin, gençlerin tümü içinde bir azınlık oluşturdukları kesindir. Oğlanların çoğu 17 yaş civarında, bir üst okula gitmek zorunda oldukları için, sokak kültüründen çıkarlardı. Küçük bir grup, uyuşturucu ticareti merkezli daha ciddi suç işlerine geçiş yapardı. Okul alanında sık sık, polisin müdahale ettiği ateşli silah kullanımları vuku bulurdu.

Yani, okul çocuklarının şiddeti çoğunlukla gerçek ama görece zararsızken, daha büyük ergenlerin oluşturduğu azınlığın şiddeti ciddiydi ama bu şiddet uyuşturucu sahası yoğunlaşmıştı. Diğer Fransız şehirleri de *banlieues* ile kuşatılmıştır; imtiyazlardan yoksun semtlerin kasaba sınırlarında kaldığı Marsilya ve Strazburg dışında. Basın tüm bu alanları saldırganlık ve isyan yatakları olarak nitelemeyi âdet edinmişti. Gazeteciler ve politikacılar, polise direniş ve kurumlara karşı başkaldırı dahil olmak üzere şehir gençliğinin işlediği tüm cürümleri, *violences urbaines* başlığı altında anmaktaydı. Bildirilen vakalar 1993 ile 1997 arasında dört kat arttı ama bunların tümü o kadar ciddi değildi. Sophie Body-Gendrot, çıkan şiddet vakalarını vandalizmden ayaklanmalara kadar sekiz kategoride ele alıyordu. Body-Gendrot özellikle, toplu taşıma araçlarında, yolculara ve personele yönelik saldırganlığın arttığını gözlemlemişti.[14]

Londra da, bir önceki bölümde bahsettiğimiz röportaj çalışmasında belirtildiği gibi, saldırganlığın yeniden canlandığına şahit olmuştu. 1990'larda büyüyen nesil, çevrelerinde önceki nesillerden daha fazla suç gördüler ve bunu uyuşturucu kullanımına bağladılar. Gençler şiddetsever olarak tanınmak amacıyla, bilinçli olarak saldırgan tavırlar sergilediler; üzerlerinde taşıdıkları değerli şeylerin çalınmasını böyle engelliyorlardı. Siyahlar da, gerilimli ilişki içinde oldukları beyazlar da, böyle sert tanınmanın önemini vurgulamışlardı.[15] Avrupa'nın her yerinde, 1980'lerin sonundan itibaren, gecenin geç saatlerinde canlanan, özel striptiz kulüpleri ve barları barındıran ekonomi çok büyümüştü. Buna bağlı olarak 1990'larda, alkolün etkisiyle çıkan ve çoğunlukla ölümlü olmayan sokak şiddeti artmıştı.[16] Öte yandan, 1990'larm sonu ve 2000'lerin başında Norveç'te yaygın olarak görülen, politik nitelikli çeteler ortaya çıkmıştı. Bu çetelerin Kristiansand'da faaliyet gösterenleri, ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu şehirde, kendilerini Naziler ve ırkçılık karşıtları olarak adlandıran, birbirine hasım iki

14 Body-Gendrot, 1998: 199-230.

15 Hood ve Joyce, 1999: 155-6.

16 Hobbs vd., 2005.

grup vardı; Naziler dazlak tarzı, ırkçılık karşıtları hip-hop tarzı giysiler giymekteydiler. Kökeni Avrupa dışına dayanan gençler haliyle ikinci grubu tercih ediyor olsalar da, grup üyeliği temel olarak politik kanaatlerden ziyade, arkadaşlık bağlarına ve diğer tarafın temsilcileriyle yaşanmış ufak tefek çatışmalara dayanıyordu. Bireyler sık sık taraf değiştirirlerdi. Genellikle törensel kışkırtmaların ardından çıkan kavgaların sebebi, saygı, intikam ve kızların itibarı gibi hususlardı. Bu kavgalarda genellikle silah kullanılmazdı ve çok az sayıda oğlan, sonradan soygunlara ya da uyuşturucu ticaretine bulaşırdı.[17] Elbette 75.000 kişilik bir şehirde, yılda bir cinayetten fazlasını bekleyemeyiz.

Hollanda şehirlerinde, okullar şiddet mekânlarıdır ama bu şiddet çoğunlukla silahsızdır. Paris bölgesinde olduğu gibi, bıçak bulundurmak, gerçekten kullanmaktan daha yaygındır. 1990'larda, ortaokul öğrencilerinin dörtte birinin bıçağı vardı ve bunlardan yüzde 10'u, bir gece dışarı çıkarken bıçağını yanına almıştı ama birini bıçakladığı yahut kendisi bıçaklandığı bildirilen öğrencilerin oranı sadece yüzde 2'ydi.[18] Hollanda'daki şehir hayatına da, kökeni Avrupa dışına dayanan toplulukların varlığı damgasını vurmuştur. 1980'lerin sonu ve 90'larm başında Rotterdam'da yaşayan Berberi-Faslı gençler üzerine yapılan bir çalışmada, bunların çoğunun uyuşturucu ticaretiyle uğraştığını, özellikle Fransız ziyaretçilere satış yaptıklarını ortaya koymuştu. Bu işten kazandıkları para onlara, başarılı bir işadamının konumunu sağlıyordu. Esasen kendi toplulukları içindeki statülerine bağlı olan şerefe, kültürel olarak çok önem verilmekteydi.[19] 1990'larda Antilli ergenlerle yapılan bir röportaj çalışması, onların kültüründe de şerefin çok önemli bir bileşen olduğunu ortaya çıkarmıştı. Röportaj yapılan 14-17 yaşlarındaki ergenlerin tümü, buraya küçük yaşta gelmişlerdi ve anneleriyle birlikte yaşıyorlardı. Bu anneler yaşadıkları mahallenin tehlikeli bir yer olduğunu düşündüklerinden, oğullarının bıçak taşımasına izin vermeye meyilliydiler; bazı annelerin de gözya-

17 Bjørgo, 2005.

18 van der Ploeg ve Mooij, 1998: 20, 156.

19 Gemert ve Torre, 1996.

şı spreyleri vardı. Yapılan çalışma, polisle temas eden ve etmeyen alt grupları karşılaştırmayı amaçladığından, kapsamlı görüşme yapılan grup, tam anlamıyla topluluğun tümünü temsil etmiyordu. Oğlanların suç işleme davranışı büyük ölçüde araçsal olup, küçük hırsızlıklar, sokak soygunları ve kokain satıcılığını kapsıyordu. Bilhassa biri annelerine hakaret ederse, kendilerini şereflerine dokunulmuş hissediyorlardı. Şerefinin tehlikede olduğunu düşünen bir oğlan, karşısındakini derhal bıçaklayabiliyordu ve ters bir bakış, meydan okuma olarak kabul ediliyordu. Bunun geleneksel erkek şerefi olduğu açıktır: "Bazı durumlarda erkeğin kendisini fiziksel olarak savunabileceğini göstermesi gerekir ve o zaman bıçaklama, zorunlu hale gelir."[20]

Şehir gençliğiyle ilgili nitel veriler, 1970'ten sonra öldürme oranlarında gerçekleşen yükselmenin kısmen, erkek erkeğe kavgaların yeniden başlamasına bağlı olduğunu göstermektedir. Geçmişte olduğu gibi, bu kavgalar genellikle ölümlü olmuyordu ama tersi durumlar da görülmüyor değildi. Bu bir ölçüde, öldürme oranlarının da benzerlik gösterdiği, 19. yüzyılın Batı Avrupa memleketlerindeki durumu andırmaktadır. Ama bugün bazı gruplar, 19. yüzyıl işçi sınıfı içindeki emsallerine nazaran, bıçak kullanmaya daha fazla eğilimlidirler. Günümüzün imtiyazlardan yoksun toplum tabakaları daha çok, asıl memleketlerinden geleneksel erkek –ve kadın– şerefini almış etnik ve ırksal azınlıklardan oluşmaktadır. Şimdilerde daha çok saygı olarak adlandırılan şeref, yerli halktan gençleri de etkisi altına alıyordu. Uluslararası icralar, TV klipleri, film sahneleri sayesinde *rap* müzisyenlerinin ve Afrikalı-Amerikan kültürünün etkisi güçlendi. Yine de, Avrupa'nın imtiyazdan yoksun semtleriyle, Amerika'daki yoksul mahalleler arasında önemli farklar mevcuttur. Avrupa'nın söz konusu semtlerinde, şiddetin hüküm sürdüğü adalar yahut girilmesi mümkün olmayan alanlar çok daha azdır. Elijah Anderson'ın (1999) Amerika'nın yoksul mahalleleriyle ilgili anlatısının tersine Avrupa'nın yoksul mahallelerinde, hayatta kalmak için, ille de cesaret ve sertlik göstergesi olarak silah taşımak gerekmemek-

20 van San, 1998: 174.

tedir. Avrupa'da, ergenler içinden çok küçük bir azınlık gençlik kültüründen uyuşturucu ticaretine geçiş yapmakta ve ateşli silahlar taşımaktadır. ABD'de azınlık mahallelerinin tekinsiz koşullarında filizlenen hip-hop hadisesi, Avrupa bunu bir eğlence olarak ihraç etmiştir. Willem de Haan'a göre Fransa, İngiltere ve Hollanda şehirlerinde "yoksulluk mıntıkalarından" yahut "etnik yoğunlaşmalar"dan söz edilebilir ama azınlık mahallelerinden söz edilemez. Tüm etnik azınlıklarla ilgili ayrımcılığın düzeyi, Afrikalı-Amerikalıların tâbi olduğu ayrımcılıktan daha azdır. Avrupa'nın tersine, ABD'nin yoksul mahallelerinde devlet organları ve kamusal kurumlar çökmüş durumdadır.[21]

Cinayet silahlarıyla ilgili istatistikler, 1970'ten sonra silah kullanımının yaygınlaştığını desteklemektedir ama bu kullanım Amerika'daki seviyenin çok altındadır. 1990'larda, Avrupa'da ateşli silahlarla işlenen cinayetlerin payı üçte bir, ABD'de üçte ikiydi. Bununla birlikte Avrupa'nın kendi içinde, ülkeden ülkeye büyük farklılıklar vardı; İsveç'te söz konusu oran yüzde 14 iken, İtalya'da yüzde 74'tü.[22] Polisin uyguladığı karşı şiddet, düşük seviyede kalıyordu. Hollanda, Almanya ve Fransa'da, 1980'ler ve 1990'larda, her yıl polis kurşunuyla ölen kişi sayısı, yedi milyon yerleşik kişi başına birdi.[23] Failler ve kurbanların tabiiyetini ya da etnik kökenini gösteren istatistikler, birden fazla anlama gelebilir. 1980'lerden beri, neredeyse tüm Avrupa memleketlerinde, azınlıkların ve farklı tabiiyetten kişilerin işlediği cinayet sayısı kabarıktır; bunun çeşitli sebepleri olabilir. Birkaç yüzyıl boyunca şiddetin alt toplum tabakalarında yoğunlaştığı gerçeğini göz önünde bulundurunca, etnik kökene göre ayrı öldürme oranları hesaplamak, önyargılı bir çaba olacak gibi görünmektedir. Etnik azınlıkları, etnik çoğunluğun imtiyazlardan yoksun kesimleriyle kıyaslamak, daha gerçekçi olur. Dahası, azınlıkların ve farklı tabiiyetten kişilerin işlediği cinayetler, göçmen nüfus ve onun alt kültürlerinin yanı sıra, uluslararası organize suça da dikkat çekmektedir.

21 de Haan, 2000: 197-8. Body Gendrot, 2000: 26'yla kıyaslayın.

22 Haen, 2000: 125.

23 Timmer ve Naeyé, 2000: 169.

Organize suç genellikle, yasadışı uyuşturucu demektir. 1970'ten sonra öldürme fiillerinde gerçekleşen artış, büyük miktarda eroinin Avrupa pazarlarına girmesi ve uyuşturucu bağımlılığının yaygınlaşmasıyla çakışmaktadır. Burada da vaziyet, yoksul mahallelerinde neredeyse her köşe başının çetelerin mıntıka kavgalarına sahne olduğu ABD'dekinden farklıdır. Birçok Avrupa memleketinde, uyuşturucunun tüketimi ve perakende ticareti, ölümcül şiddetten ziyade küçük hırsızlık ve yolsuzluklarla bağlantılıydı. Öte yandan, her yerde yoğun polis takibi ve adli kovuşturmaya tâbi olan toplu uyuşturucu satışı, normal olarak örgütsel bir etkinliktir. Bu yüzden, genişleyen yasadışı uyuşturucu pazarı, insan ticareti, silah kaçakçılığı ve başka özel suç alanlarıyla gündeme gelen organize suçu, beslemiştir. Avrupa şehirlerinde, genç erkekler arasındaki şiddet ve suçla ilgili nitel verilerin işaret ettiği gibi, gençlik kültüründen çocuk suçlarına, oradan uyuşturucu ticaretine ve nihayet en sert profesyonel suçlara doğru akışkan bir süreklilik vardır. Bu sürekliliğin suça uzanan ucunda yer alan şebekeler, çetelerin nadiren birbirinin mıntıkasına girdiği klasik haydutluk dünyasından da, savaşlar arası dönemdeki, yerel fuhuştan ve kumardan beslenen yeraltı dünyasından da karmaşık bir sistem oluşturmuştu. Küreselleşme sebebiyle, günümüzün yeraltı dünyası uzun mesafeleri kapsayan bir işbirliği, aynı zamanda da rekabet içeren, uluslararası bir boyut kazanmıştır. Birbirleriyle eşgüdümleri zayıf olan Avrupa'nın polis kuvvetleri, bu durumla baş etmekte zorlanmaktadır.

Organize suç, profesyonel suçlular arasındaki ölümlü çatışmalar sebebiyle, öldürme vakalarının profilini etkilemektedir. Toplam ulusal oranlar üzerinde yoğunlaşan çalışmalarda, bu kategorinin tüm cinayetler içindeki varlığı, çoğu zaman örtülü kalmaktadır. Suçla bağlantılı cinayetleri inceleyen araştırmacılar, bu kategoriyi genellikle geniş bir ölçüte göre tanımlar: Hem fail hem de kurban suç etkinlikleri içinde yer almaktadır ve cinayet bu etkinliklere bağlı olarak işlenmiştir. Genel kanının aksine, bu tanıma uyan tüm cinayetler, rakiplerin hesaplı-kitaplı şekilde bertaraf edilmesi ya da hainlerin cezalandırılması değil-

dir. Hollanda'da 1990'ların ortasında gerçekleşmiş vakaları inceleyen bir çalışma, bu vakaların çoğunun soğukkanlı cinayet görüntüsü vermediğini ortaya koymuştur. Burada da, şeref ve intikam en önemli bileşenlerdir. Organize suçun giderek uluslararası nitelik kazandığı göz önünde bulundurulunca, faillerin tanımadıkları ve pek güvenemeyecekleri insanlarla iş yapmak zorunda kalmaları, daha da hayati önemdedir. Araştırmacı, yöntembilimsel bir notta, polisin tasfiye niteliğindeki cinayetleri diğerlerinden ayırmakta kullandığı süreçlerin görece şeffaflıktan yoksun olduğunu vurgulamaktadır.[24] Ancak bu çalışmanın, şüphelisi belli olan dosyalara dayandığını, göz önünde bulundurmak gerekir. Suçla bağlantılı, tecrübeli profesyoneller tarafından iz bırakmadan işlenmiş başka cinayetlerin, hesaplı-kitaplı, rasyonel öldürme fiilleri olması pekâlâ mümkündür.

Katil/kurban ilişkisine dair çalışmalar zorunlu olarak, vakaların kahramanlarıyla ilgili az da olsa bilgi içeren dosyalara dayandığından, bu çalışmalarda suçla bağlantılı cinayetlerin gerçekte olduğundan düşük oranda çıkması mümkündür. 1990'ların Fransası'nda işlenmiş cinayetlerden bir örneklemi inceleyen Laurent Mucchielli, çözülmüş vakalarla çözülememiş olanları karşılaştırmaktaydı; ancak çözülememiş vakalar da çözülmüşler gibi, dört kategoriden birine dahil edilmekteydi. Bu kategorilerin üçünde vakaların çözülme oranı yüzde 75'le yüzde 96 arasında değişirken, suçla bağlantılı cinayetlerde çözülme oranı sadece yüzde 43'tü.[25] Az önce alıntıda bulunduğumuz Hollanda araştırmasında, suçla bağlantılı cinayetlerin oranı yüzde 16'ydı; bunların yaklaşık üçte biri Amsterdam yakınlarında işlenmişti.[26] 1992-2001 arasında Hollanda'da işlenmiş cinayetleri geniş bir veri tabanında toplayan derleyiciler, katil/kurban ilişkisini sadece çözülmüş vakalar için belirlemiştir. Derleyiciler, 278 çözülmüş suç bağlantılı vakayla, 510 çözülmemiş cinayetin tümünü sayıma dahil etmişlerdir.[27]

24 van de Port, 2001: sıklıkla geçiyor.

25 Mucchielli, 2006: 102.

26 van de Port, 2001: 38-9.

27 Leistra ve Nieuwbeerta, 2003: 44.

Muchielli'nin bulgularından yararlanarak çıkarsama yapar ve 510 çözülmemiş cinayet içinde 278 tane daha suçla bağlantılı vaka bulunduğunu varsayarsak, elde edeceğimiz rakam yüzde 21,8 olur. Ian O'Donnell, İrlanda için, "suç örgütlerinin hesaplaşmalarına" atfedilen daha da büyük bir pay –2000'lerin başındaki tüm cinayetlerin üçte biri– hesap etmiştir; oysa bu fenomen, 1970'ler ve 1980'lerde görece önemsiz bir paya sahipti. Suç örgütleri kategorisi, uyuşturucu meselesiyle bağlantılı vakaları içeriyordu; kaçırılıp işkence edilen kurban, bir bar gibi kamuya açık bir yerde yahut yağmalanan evinde, kafasından vurularak öldürülürdü.[28]

Toparlarsak, 1970 sonrasında öldürme oranlarında gerçekleşen yükselişin önemli bir bölümünün, organize suçun ve uyuşturucu ticaretinin yaygınlaşmasına bağlı olduğunu kabul etmek için, yeterli veriye sahibiz. Yasadışı piyasa etkinliklerinin iyice suç kapsamına alınması ve 1990'larda uyuşturucu ile organize suçlara "savaş" açılması, aktörler arasında şiddetli bir rekabetin başlamasına yol açtı.[29]

Modern kaygılar

12 Şubat 1993'te Liverpool bölgesinde, 10 yaşında iki oğlan, yaklaşık 3 yaşındaki Jamie Bulger'ı kaçırmış ve öldürmüştü. Sansasyoncu gazeteler ve televizyonlar hikâyeyi son dakika haberi olarak vermiş, İngiltere dışındaki medya da haberin üstüne hevesle atlamıştı. Şaşkınlık ve keder içindeki birçok gözlemci, dünyanın kötüye gittiğinden yakınmış ve suçlulara ağır cezalar verilmesi çağrısında bulunmuştu. Sonuç olarak genç katiller sekizer yıl hapis cezası almış, 2001 Haziranı'nda iyi halden tahliye olmuşlardı. Halkın misilleme yapmasını engellemek için, tıpkı mafya tanıkları gibi, ikisine de yeni kimlikler verilmişti. Clive Emsley bu vakayı 1850'ler ve 1960'lardaki, sadece bölgesel haberlere konu olan ve çok daha hafif cezaların hiçbir yoruma sebep olmadığı, iki benzer vakayla kıyaslamak-

28 O'Donnell, 2002: 83 ve Body-Gendrot ve Spierenburg, 2008 içinde.

29 Zaitch, 2002.

tadır.[30] 15 Ağustos 1996'da, Belçika halkı 12 ve 14 yaşlarındaki iki kızın, seri katil Marc Dutroux'nun zindanından canlı olarak kurtulmasının sevincini yaşamıştı. En az beş kurban ise ölmüştü. Ardından, soruşturmadaki ihmallerle ilgili protestolar başladı ve bu protestolar Ekim ayında Brüksel'de yapılan, 300.000 kişinin katıldığı "beyaz yürüyüş"le doruğa ulaştı.[31] Aynı yılın 16 Ağustos gecesi, sabah saatlerine kadar içki içip dans eden dört arkadaş, eğlence için, Amsterdam'ın merkezindeki bir yiyecek büfesinin müşterilerine saldırmış, onları kovalamışlardı. 26 yaşındaki Joes Kloppenburg "*kappen nou*" (artık durun) dediğinde, bu kez ona yönelmişler, dört arkadaştan birinin çok sert şekilde yumrukladığı Joes, ertesi sabah ölmüştü. Bu cinayet Hollanda'da, "şuursuz şiddet" karşıtı hareketi başlatmıştı. Joes'un babası "Kappen Nou" vakfını kurmuştu ve yıldönümü töreninde, olay mahalline "Yardım Edin" yazılı bir tabela dikilmişti.[32]

Bunlar, 1990'ların Avrupası'nda ortaya çıkan ve tekil cinayetlere uzanan, şiddetle ilgili yoğun kaygıların üç örneğidir. Ölümlü olmayan saldırıların giderek daha fazla cezai takibata uğraması, bu konudaki duyarlılığın gözle görülür bir artış gösterdiğine işaret etmekteydi. Erkekle kadın arasındaki kudret farklılıkları azaldıkça, bunun bir fonksiyonu olarak, başlangıçta kadın kurbanlar etrafında dönen gelişmeler yaşandı. 1970'te başlayan ikinci feminist hareket, kürtaj meselesine odaklanmıştı ama 1980'den sonra dikkatler, ev içi şiddete ve tecavüze maruz kalan kadınlara yöneldi. Yine aynı zamanlarda, şiddete uğrayan çocuklar konusundaki duyarlılık da arttı.[33] Bulger vakası istisnaiydi, çünkü failler de çocuktu. 1990'dan sonra, erkek erkeğe kavgalarda işlenen cinayetler, bilhassa yersiz görülen cinayetler için de kaygı duyulmaya başlanmıştı. Tekil cinayetler karşısında, insanlar infiallerini ifade etmek ve kaybettiklerini anma ihtiyacını şiddetli şekilde hissetmeye başladı-

30 Emsley, 2005: 180-1.

31 <http://en.wikipedia.org/wiki/Marc_Dutroux> (12 Temmuz 2007).

32 Leistra ve Nieuwbeerta, 2003: 116-21.

33 Komen, 1998'le karşılaştırın.

lar. Türkiye ve Güney Asya kökenli topluluklarda da, cinsel şerefle* bağlantılı cinayetler aynı şekilde kaygı uyandırmaktadır.

Bu modern kaygılar Avrupa memleketlerinde farklı biçimlerde ortaya çıkmış ama 1990'lardan sonra artış göstermiştir.[34] Hollanda ve Belçika'da, bu kaygının temel kaynağı "şuursuz şiddet"ti; yani birisi bir yabancıya sudan sebeplerle –ama çoğu zaman, yeniden canlanmış geleneksel şeref anlayışı çerçevesinde, şerefini korumak kaygısıyla– saldırıyor veya bir sokak soygunu sırasında, azıcık kazanç için, yok yere adam öldürülüyordu. İnsanlar tepkilerini, kurban için gece boyunca nöbet tutmak, yerleri çiçeklerle donatmak, olay mahalline bir anıt dikmek gibi yollardan ifade ediyorlardı. Almanya ve İngiltere sıklıkla, kurbanlar için yapılan anma törenlerine ve ırkçı cinayetleri protesto eden gösterilere sahne oluyordu. Fransız *banlieues*'de de, özellikle kurbanlar polis tarafından öldürüldüyse, anma törenleri düzenlenmektedir. İsviçre'de kamusal kaygılar, çocukların maruz kaldığı cinsel şiddet üzerinde yoğunlaşmıştır. Yani Avrupa çapında bir duyarlılık artışı gerçekleşmiştir ama medya haberlerinin etkilediği bu duyarlılığın ortaya çıkış biçimleri, ülkeden ülkeye değişmektedir. Her yerde, anma törenleri düzenleyen gruplar, birbirlerinin yöntemlerini benimsemek eğilimindedir. Mesela, kurbanların isimlerini sıralamaktadırlar ki bu, Yahudi soykırımını anma törenleriyle başlayıp, *aids* gibi doğal ölüm halleri sonrasında bile yapılan bir uygulamadır. Duygular, işlenen cürüme bağlı olarak farklılık gösterir. Cinsel saldırı vakalarında ortaya çıkan tepki, intikam duygusu olmaktadır; "şuursuz" cinayetlerde ise, ister istemez faile karşı karmaşık bir nefret duygusu uyanmaktadır. İntikam duygusunun ortaya çıkmadığı vakalar, genellikle bir boşanma sürecinde ya da sonrasında gerçekleşen, sonradan failin kendini de öldürdüğü aile dramlarıdır. Böyle vakalarda baskın çıkan duygu, kurbanlara duyulan sempatidir; hele bu kurban-

(*) Buradaki bağlamıyla "cinsel şeref" (*sexual honour*) teriminin, "namus" kavramına denk geldiği ve Türkler açısından, "namus cinayetleri"nden bahsedildiği anlaşılıyor – ç.n.

34 Bu paragraf, *Crime, History & Societies* (30 Haziran 2007)'in editoryal kuruluyla yapılmış bir tartışma üzerine kuruludur.

Resim 7.2. "Şuursuz şiddet" kurbanlarından biri için dikilmiş levha, Lahey. (Fotoğraf: Pieter Spierenburg)

lar çocuksa. Nihayet, ırkçı cinayetlerin ardından düzenlenen anma törenlerinin, her zaman politik bir içeriği vardır.

2001 Eylülü'nde New York'ta yaşananlar kaygıların hedefini değiştirdiğinden beri, bu politik içerik artmıştır. Terör tehdidinden duyulan korku, gerçekti; 2004'te Madrid'de ve 2005'te Londra'da gerçekleşen bombalamalar bunu gösteriyordu. Tekil cinayetlerin aksine bu saldırıların rastgeleliği, herkesin potansiyel birer kurban olduğunun farkına varılmasına yol açtı. Öte yandan, halkın suçla bağlantılı cinayetlere yaklaşımında, genellikle belli bir kayıtsızlık vardır. Pek çok insan, masumlara zarar gelmediği sürece, suçluların birbirini öldürmesine aldırmaz. Polisler bile bazen, öldürülen bir şüpheliyle ilgili dosyaları kapatabilecekleri için memnun olurlar. Bununla birlikte devlet görevlileri ve sulh yargıçlarına göre böyle cinayetler, şiddet üzerindeki tekellerinin kabul edilemez bir ihlaliydi. Ocak 2007'de, Amsterdam'm polis şefi Bernard Welten, 2006'da şehirdeki cinayet oranlarının düşmesinin, polis gücünün organize suçlarla savaşmaktaki başarısından kaynaklandığını gururla duyurmuştu. Halk cinayetlere, büyük çoğunluğu şiddetle doğrudan yüzleşmemiş bir toplumdan bekleneceği şekilde tepki gösteriyordu. Birine saldırıldığı zaman hissedilen görece çaresizlik, bunun göstergesidir. 1998'de yapılan bir araştırmada, saldırı mağdurlarının üçte birinin hiçbir direniş göstermediği ortaya çıkmıştı; neyse ki bu tutum, saldırganın bir nebze yumuşamasını sağlamıştı.[35]

1990'larda şiddetle ilgili duyarlılığın birden artması, kültürel değişimle ilgili geniş bir çerçevede ele alınabilir. 1979'da Fransız felsefeci Jean-François Lyotard "büyük anlatıların sona erdiğini" duyurarak, 1980'lerde görülen postmodern hareket için bir program ortaya koymuştu. Sosyolog Nico Wilterdink (2000), kendini postmodern olarak gören araştırmaları eleştirirken, postmodernizmi, 20. yüzyıl sonunu ve 21. yüzyıl başının kültürünü belirleyen bir etiket olarak kabul eder. Bu kültürün belirleyicileri arasında, edebiyat ve görsel sanatlardaki sı-

35 van de Port, 2001: 24 (polisin memnuniyeti); Terlouw vd., 2000: 23-4 (direniş yok).

mrların çoğu zaman reklamcılıkla iç içe geçecek şekilde akışkan hale gelmesi; modaların ve popüler fikirlerin çabucak değişmesi; politik ideolojilere olan inancın reddi ve bireysel kimlikleri –kadınların, gaylerin ve etnik azınlıkların– vurgulayan sosyal hareketlerin ortaya çıkışı vardır. Postmodern kültürü her şeyden önce, genel kurallar, hiyerarşik ilkeler ve katı biçimlerle ilgili bir eklektisizm* ve izafiyetçilik belirler. Wilterdink bu durumu açıklayıcı etmenleri olarak, boş vakitlerin ticarileşmesine, yeni medyanın ortaya çıkışına, bireyselleşmeye ve kiliseler, sendikalar gibi örgütlerin etkisindeki azalışa işaret etmektedir. Benim hipotezime göre, "ne olsa gider" ("*anything goes*") sözünün içerdiği anlayış, mutlak kesinliği belirleyen temel yapıların mevcut olmamasını gerektirir. Böyle bir durumda, yaygın kişisel güvenlik beklentileri ortaya çıkar ve risk bulunmaması istenir. Bu beklentileri boşa çıkaracak tür tehdit, büyük kaygılara yol açar. Postmodern izafiyet iklimi içinde, herkesin ortaklaşa talep ettiği birkaç şeyden biri, şiddetten uzak kalma güvencesidir.

Bugün ev içi ve cinsel şiddetle, cinayet ve terörizmle ilgili endişeler, Avrupa nüfusunun çoğunluğunun medenilikten uzaklaşmadığını göstermektedir. Kitabın sonuç bölümünde bu husus, önceki yedi asra bakarak incelenmektedir.

(*) Eklektisizm (Seçmecilik): Değişik düşünce, ekol, sistem veya düşünürlerin en iyi ya da en doğru olduğu varsayılan düşüncelerinin, ait oldukları bütünlükten soyutlanarak bir araya getirilmesi. [Kaynak: *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ömer Demir ve Mustafa Acar, Adres Yayınları, Mart 2005] – ç.n.

Sonuç

Geride bıraktığımız yedi asır boyunca, cinayetin görüntüsü kayda değer şekilde değişmiştir. İncelediğimiz dönemin başında, insanlar cinayeti şerefli bir savunma ya da intikam eylemi olarak görüyorlardı. Şimdilerde ise, cinayetler halk arasında genel bir endişeye sebep olmaktadır. Ortaçağ ve sonrasında tüm toplumsal sınıflar, en fazla da seçkinler bireysel şiddet işlerken, giderek, fiziksel güç uygulamaları imtiyazlardan yoksun gruplara özgü bir alan haline gelmeye başladı. Bir ara dönemde, saygın vatandaşlar sürekli olarak kendilerini savunmak zorunda kaldılarsa da, bıçak kavgalarına girmeyi reddettiler. Bu sosyal ve kültürel değişimler neticesinde, öldürme oranlarında büyük bir düşüş gerçekleşti; bu uzun vadeli bir gelişme olup, buna karşılık yakın zamanlarda, oranlarda küçük bir yükseliş görülmüştür. Nitel değişmelerle ilgili sistematik incelemeler, çıplak rakamları kapsamlı bir çatıya oturtmamızı sağlamaktadır.

Verilerden yola çıkarak cinayetin, Giriş bölümünde belirtilen eksenler boyunca değişim gösterip göstermediğini anlamak o kadar kolay değildir. Yakın zamanlardaki cinayetlerin az sayıda ama dikkate değer bir bölümü, suç ilişkileriyle bağlantılıdır ama bu vakaların birçoğu hesaplı-kitaplı ortadan kaldırma girişimleri değil, karmaşık tepki eylemleridir. Dolayısıyla ille

de, tasarlanmış şiddet eylemlerinin ön plana çıkması anlamına gelmezler. Bununla birlikte, zaman içinde genel saldırganlık eylemlerindeki dürtüsellik düzeyinin düştüğü savunulabilir. En genel düzeyde, cinayet oranlarındaki büyük düşüş, başka ne anlama geliyor olursa olsun, Avrupa nüfusunun dürtüsel saldırganlığı üzerindeki denetimin arttığına işaret etmektedir. Üstelik nitel veriler, son zamanlarda işlenen diğer cinayetlerin, erken dönemdeki cinayetlere göre daha az dürtüsellik içerdiğini göstermektedir. Bilhassa, 19. yüzyılda merkezi Avrupa ülkelerinde yaşayan işçi sınıfının erkekleri, bıçak kullanmaktan kaçınmak konusunda varılan mutabatakın ortaya koyduğu gibi, kendilerine önceki dönemlere nazaran çok daha fazla hâkimdiler. Törensel ve araçsal şiddet arasındaki dengenin zamanla değiştiğini gösteren veriler de, yine azdır. Son yirmi-otuz yılda soygun oranlarının hızla yükselmesi, ölümcül olmayan şiddetin geneli içinde araçsal bileşenin payının arttığına işaret ediyor olabilir. Bununla birlikte, modern cinayetlerin birçoğunda katiyetle bir törensel unsur vardır.

Bu sonuçlar özellikle erkek erkeğe kavgalara ilişkindir. Bu kavgaların sıklığı giderek azaldığı için, diğer üç olasılık giderek daha fazla görülür oldu. Yakın ilişkiler içinde işlenen cinayetlerin payı da, yükselmeye başlamıştı. Bununla birlikte cinayetlerin genel sıklığı azaldı; yabancılar ve tanışlar arasındaki kavgalar da, daha küçük bir oranda da olsa, azalış gösterdi. Bilhassa evli kadın cinayetlerindeki eğilim, erkekle kadın arasındaki kudret farklılığındaki azalmayı yansıtıyordu. 18. yüzyıldan itibaren, kocanın döverek cezalandırma hakkı sorgulanmaya başladıkça, cezayla bağlantılı evli kadın cinayetleri azalmaya başladı. 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyıl sonlarında, kadının maruz kaldığı şiddete ilişkin kaygıların iyice arttığı gözlenmekteydi; bu andığımız dönemlerin ikincisinde, çocuklara uygulanan şiddetle ilgili kaygılar da aynı şekilde arttı. Aşikâr bir saldırganlık unsuru içermeyen cinayetlerde, durum yine farklıdır. Her zaman azınlıkta kalmış bir yöntem olan zehirleme, zaman içinde belirgin bir örüntü sergilemez. Yeni doğan cinayetlerinde bir "n eğrisi" ortaya çıkar. Nitel veriler kuşkuya yer bı-

rakmayacak şekilde, bu suçun, evlilik dışı cinsel ilişkiyle ilgili yoğun ahlaki kaygılarla ve gayrimeşru çocuk sahibi olmanın ekonomik sonuçlarıyla bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Veriler bir araya getirildiğinde, medeniyet kuramını güçlü şekilde destekleyen bir sonuç elde edilmektedir. Bu kuram, çeşitli toplumsal gruplar ve bu arada cinsiyetler arasındaki kudret farklılığında görülen azalışı hesaba katmaktadır. Cinayet eğilimleri, kadınla erkek arasındaki kudret dengesinin değişimini yansıttığı ölçüde, bu kuramın benimsediği açıklayıcı çatıya uymaktadır. Özellikle eskiden, hiyerarşiyle bağlantılı, aşırıya giden cezalar ağırlıklı olarak ev içindeki cinayetlerin sebebi olurken, şimdi bunun yerini yakın ilişkiler alanında gerçekleşen, eşitler arası tipteki duygusal çatışmalar almıştır. Üstelik eski dönemlerde bu cinayetler, toplam cinayetler içindeki payları bakımından değilse de, sıklık bakımından daha fazlaydı. Öte yandan muhtemelen, 18. yüzyıldan beri, sadece gerilim sonucunda işlenmiş yakın ilişki cinayetlerinin mutlak sıklığı artmıştır. Henüz bu artışın, son on yıldaki medenileşme süreçlerinin yörüngesiyle bağlantısı belli değildir. Mesela boşanma oranlarının modern çağdaki artışı arifesinde ve bu artışın sürdüğü dönemde, cinayetlerin sıklığı fazlaydı. Kadınlar ve cinayetle ilgili veriler de, medeniyet kuramının bir başka öğretisini desteklemektedir: Duygusal denetim standartlarının görece düşük olduğu toplumlarda bile, insan davranışı büyük ölçüde, öğrenmeye dayanır. Ortaçağ kadını bir ölçüde saldırgan tutum gösterme imkânına sahipti –örneğin, erkekleri intikam almaya teşvik edebilirdi– ama öğrenilmiş cinsiyet rolleri, neredeyse tüm kadınları, katil olmaktan alıkoymuştu.

Erkek erkeğe kavgalarla ilgili verilerin medeniyet kuramına uygunluğu, neredeyse ifade etmeye gerek bırakmayacak kadar açıktır. Uzun vadeli nicel azalış eğilimi, Avrupa devlet sisteminin yayılışı, şehirleşme ve farklılaşmış bir ekonomiyle çakışmıştı. Bu toplumsal değişimlerin ilk safhasında, bir adillik ve teke teklik kodu içermeyen kan davası, yerini stilize edilmiş düelloya bırakmıştı. Aynı zamanlarda, öldürmenin suç haline gelmesi süreci, son safhasına gelmişti. Erken modern dö-

nem Avrupası'nm monarşi ve cumhuriyetlerinde, içsel barışçıllaşmada mesafe alınmıştı. Aynı zamanda, 1800'e gelindiğinde öldürme oranı önemli ölçüde düşmüş ve şerefin ruhanileşmesi süreci başlamıştı. Bu durumla uyum içinde olmak üzere, kan davalarının ve bıçak kavgalarının uzun zaman boyunca sürdüğü ve cinayet oranlarının görece yüksek olduğu bölgeler, aynı zamanda devlet kurumlarının daha az nüfuz edebildiği, ekonomik olarak az gelişmiş bölgelerdi. Avrupa'nın çekirdek bölgesinde, İngiltere'de daha düşük seviyede olmak üzere, Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam eden düellolar, hem seçkinlerin barışçıllaşmasının hem de şerefin ruhanileşmesinin temel istisnasıydı. Bununla birlikte, son zamanlardaki düellolar, eskilere nazaran daha az ölümcüldü. 1950'ler ve 1960'larda, öldürme fiillerinin en az görüldüğü zaman dilimi, Demir Perde'nin bir tarafındaki ekonomik refah, içsel barışçıllaşma ve uyuşma ile çakışmıştı.

Cinayet oranlarındaki yakın zamanlı artış, medeniyet kuramına meydan okumaktadır ama daha verileri yakından incelersek, kuramın geliştirilmesinin mümkün olduğunu görürüz. Son zamanlarda ulusal devletler ve onların şiddet üzerindeki tekelleri, bir yandan küreselleşme güçlerinin, öte yandan da yeniden ortaya çıkan yerelciliğin baskısı altına girdi. Göç ve organize suç, dünyanın değişik yerlerindeki büyük şehirlerin merkezlerini, büyük ölçüde ulusal düzeyi baypas ederek birbirine bağlamaktadır. Bazı bakımlardan, bu durum 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başındaki, ulus-devletlerin güçlenmesinden önceki belirsizlikle benzerlik taşımaktadır. O geçiş döneminde, bölgesel prenslikler iktidar ve etkilerini büyük ölçüde devretmişlerdi ama ulusal devletler henüz tam olarak bunların yerini almamıştı. Sonuçta, tekil cinayetlerde artış olmamıştı ama özel ordular kurulması ve bazı iç savaşlar yaşanması için ortam oluşmuştu. Bugün, ulusal devletlerin izafi zayıflığı, şiddet etkinliklerine zemin hazırlamaktadır. Bir taraftan suç örgütlerinin işine yarayan bu durum, diğer taraftan da görece barışçıllaşmış mahalleleri de etkilemektedir. Sonuç olarak, öldürme oranları artmaktadır. Belki gelecekte Avrupa Birliği bu duruma müdahale

edecektir ama bu gelişme önü alınamaz değildir. Sonuçta, Avrupa toplumunda eğilimler tersine dönmüş olmayıp, sadece bir geçiş dönemi yaşanmaktadır. Bir medenilikten uzaklaşma çağına girmekte olduğumuz fikri, temelsiz görünmektedir.

Her şeyden önce, modern çağdaki şiddetle ilgili kaygılar, söz konusu fikri yalanlamaktadır. Bu kaygılar, cinayetten duyulan korku ile cinayetlerin sıklığı arasında ters bağıntı olduğu şeklindeki, çağlar öncesinden kalma bir diğer örüntünün geçersiz kılınması anlamına da gelir. Cinayet düzeyinin yüksek olduğu Ortaçağ'da, insanlar cinayetten korkmuyorlardı. 19. yüzyıla doğru öldürme fiilleri azaldıkça, korku arttı. Ancak 20. yüzyıl boyunca, ters bağıntı ortadan kalkmaya başladı. Şiddetin en düşük noktaya indiği 1950'ler ve 1960'larda, başka toplumsal kaygılar öne çıktı ve cinayetlerin 1970'ten sonraki artışına, şiddete karşı yükselen bir duyarlılık eşlik etti. 1990'larda bu sürecin yeni bir sıçramayla devam etmesi, büyük ölçüde, medenileşme eğilimlerinin devam ettiğini göstermektedir. Bu devamlılığın ana motoru devletin oluşum süreçleri değil, işlevsel demokratikleşmedir. Toplumsal gruplar arasındaki kudret farklılıklarının giderek azalması, davranışlardaki resmiyeti azaltmış ama özellikle üstünlük duygusunun ifade edilmesi hususunda yeni tabular ortaya çıkmıştır. Resmiyetin azalması şiddetteki küçük artışa katkıda bulunmuş olabilir; yeni tabular ise, şiddetle ilgili modern kaygılarla bağdaşır görünümdedir. Bu ilişkileri açığa çıkarmak için, cinayet temasının ötesinde bir araştırmaya gereksinim vardır.

Nihayet, geleneksel erkek şerefinin kısmi geri dönüşü, modern Avrupa şehirlerinde barışçıllıktan uzak adalar bulunduğu gözlemiyle uyumludur. Bu da şeref anlayışının beden dolayımlı hale geleceği, erkeklerin giderek, kendilerini korumak için kas güçlerine güvenmek zorunda kalacakları hipotezini desteklemektedir. Geleneksel erkek şerefi, sadece göçmenler onu ithal ettikleri için geri gelmiş değildir. Şerefi yabancı bir kültürün ürünü sayan, yaşanan ülkenin kültürüne uyum göstermeyi değişimin tek yolu olarak belleyen birçok insan, öyle sanmaktadır. Oysa bir zamanlar, beden dolayımlı şeref Avrupa kültü-

rünün de bir parçasıydı. Avrupa toplumu değiştikçe, bu şeref anlayışı da aynı kültür içinde ruhanileşti. Aynı şekilde, göçmen kökenli toplulukların kültürü içinde de, şerefin ruhanileşme süreci kök salabilir. Bununla birlikte, hiçbir gelişme kaçınılmaz değildir. Sonuç olarak şeref, şiddet ve cinayetin gelecekteki halini bilemiyoruz.

KAYNAKÇA

Àgren, Maria, vd. (ed.) *Guises of power. Integration of society and legitimization of power in Sweden and the Southern Low Countries, 1500-1900* (Uppsala: Department of History).

Albrecht, Günter, vd.(ed.) 2001. *Gewaltkriminalität zwischen Mythos und Realität* (Frankfurt a.M.: Suhrkamp).

Algazi, Gadi. 1996. *Herrengewalt und Gewalt der Herren im späten Mittelalter. Herrschaft, Gegenseitigkeit und Sprachgebrauch* (Frankfurt/New York: Campus).

Alighieri, Dante. 1980. *La divina commedia. Purgatorio. A cura di Carlo Salinari, Sergio Romagnoli, Antonio Lanza* (Roma: Riuniti).

A[mpzing], S[amuel]. 1633. *Spigel ofte toneel der ydelheyd ende ongebondenheyd onser eeuwe, voorgestelt in rymen van S.A. tot lere ende beterschap.*

Anderson, Elijah. 1999. *Code of the street. Decency, violence and the moral life of the inner city* (New York/Londra: Norton).

Andrew, Donna T. 1980. The code of honour and its critics. The opposition to duelling in England, 1700-1850. *Social History* 5: 409-34.

Andrews, Richard Mowery. 1994. *Law, magistracy and crime in Old Regime P aris, 1735-1789. Vol. I: The system of criminal justice* (Cambridge: Cambridge University Press).

Anten, W. M. H. 1892. *Het veracbtelijke en verderfelijke van het duel* (Amersfoort: Blankenberg).

Archer, John. 1990. *By a flash and a scare. Incendiarism, animal maiming and poaching in East Anglia, 1815-1870* (Oxford: Clarendon Press).

Artières, Philippe and Kalifa, Dominique. 2001. *Vidal, le tueur de femmes. Une biographie sociale* (Paris: Perrin).

Avdela, Efi. 2006. Emotions on trial. Judging crimes of honour in post-civil-war Greece. *Crime, History and Societies* 10,2: 33-52.

Backmann, Sibylle, vd.(ed.) 1998. *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen* (Berlin: Akademie Verlag).

Bailey, Joanne. 2006. "I dye [sic] by inches." Locating wife beating in the concept of a privatization of marriage and violence in 18th-century England. *Soc-Hist* 31,3: 273-94.

Bailey, Victor. 1998. *"This Rash Act." Suicide across the life cycle in the Victorian city* (Stanford: Stanford University Press).

Bairoch, Paul, vd.1988. *La population des villes Européennes. Banque de données et analyse sommaire des rësultats, 800-1850* (Cenevre: Droz).

Bard, Christine, vd.(ed.) 2002. *Femmes et justice pénale, 19e-20e siècle* (Rennes: Presses Universitaires de Rennes).

Barker, Juliet R. V. 1986. *The tournament in England, 1100-1400* (Woodbridge: Boy dell Press).

Barraqué, J.-P. 1988. Le contrôle des conflits à Saragosse, 14e - début du 15e siècle. *Revue Historique* 279,1: 41-50.

Barton, Carlin A. 2001. *Roman honor. The fire in the bones* (Berkeley: University of California Press).

Baumann, Ursula. 2001. *Vom Recht auf den eigenen Tod: Die Geschichte des Suizids vom 18. bis zum 20. Jahrhundert* (Weimar: Verlag Hermann Böhlaus Nachfolger).

Beattie, J. M. 1986. *Crime and the courts in England, 1660-1800* (Oxford: Oxford University Press).

Beaufort, Binnert Philip de. 1881. *Beschouwingen over het tweegevecht* (Dissertation, University of Utrecht).

Beavan, Colin. 2001. *Fingerprints. The origins of crime detection and the murder case that launched forensic science* (New York: Hyperion).

Becker, Marvin B. 1976. Changing patterns of violence and justice in 14th- and 15th-century Florence. *Comparative Studies in Society and History* 18,3:281-96.

Bellamy, John. 1973. *Crime and public order in England in the later Middle Ages* (Londra: Routledge & Kegan Paul).

Benabou, Erica-Marie. 1987. *La prostitution et la police des moeurs au 18e siècle* (Paris: Perrin).

Berghuis, A. C. and Jonge, L. K. de. 1993. Moord en doodslag in 1989 en 1992. Een secundaire analyse. *Tijdschrift voor Criminologie* 35,1: 55-62.

Billacois, François. 1986. *Le duel dans la société française des 16e-17e siècles. Essai de psychosociologie historique* (Paris: Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales).

Bjorgo, Tore. 2005. Conflict processes between youth groups in a Norwegian city. Polarisation and revenge. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 13,1: 44-74.

Blasius, Dirk. 1978. *Kriminalität und Alltag. Zur Konfliktgeschichte des Alltagslebens im 19. Jahrhundert* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht).

Blastenbrei, Peter. 1995. *Kriminalität in Rom, 1560-1585* (Tübingen: Max Niemeyer).

Blauert, Andreas and Schwerhoff, Gerd (ed.) 1993. *Mit den Waffen der Justiz. Zur Kriminalitätsgeschichte des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit* (Frankfurt a.M.: Fischer).

Blauert, Andreas and Schwerhoff, Gerd (ed.) 2000. *Kriminalitätsgeschichte. Beiträge zur Sozial- und Kulturgeschichte der Vormoderne* (Konstanz: Universitätsverlag).

Bloch, Marc. 1965. *Feudal society*, trans. L. A. Manyon (Londra: Routledge & Kegan Paul).

Blockmans, Wim. 1987. *Een middeleeuwse vendetta*. Gent 1300 (Houten: De Haan).

Blok, Anton. 1974. *The mafia of a Sicilian village, 1860-1960. A study of violent peasant entrepreneurs* (New York: Harper & Row).

Blok, Anton. 1991. *De Bokkerijders. Roversbenden en geheime genootschappen in de Landen van Overmaas, 1730-1774* (Amsterdam: Prometheus).

Blok, Anton. 2001. *Honour and violence* (Cambridge: Polity).

Body-Gendrot, Sophie. 1998. *Les villes face à l'insécurité. Des ghettos américains aux banlieues françaises* (Paris: Bayard).

Body-Gendrot, Sophie. 2000. *The social control of cities? A comparative perspective* (Oxford: Blackwell).

Body-Gendrot, Sophie and Spierenburg, Pieter (ed.) 2008. Violence in Europe. *Historical and contemporary perspectives* (New York: Springer).

Boomgaard, Jan. 1992. *Misdaad en straf in Amsterdam. Een onderzoek naar de strafrechtspleging van de Amsterdamse schepenbank, 1490-1552* (Zwolle: Waanders).

Bos, Dennis. 2000. Verborgen motieven en uitgesproken persoonlijkheden. Eer en reputatie in de vroege socialistische arbeidersbeweging van Amsterdam. *BMGN* 115: 509-31.

Bourdieu, Pierre. 1972. *Esquisse d'une théorie de la pratique, précédé de trois études d'ethnologie Kabyle* (Cenevre: Droz).

Bourdieu, Pierre. 1980. *Le sens pratique* (Paris: Editions de Minuit).

Bowsky, William H. 1967. The medieval commune and internai violence. Police power and public safety in Siena, 1287-1355. *AHR* 73: 1-17.

Bowsky, William H. 1981. *A medieval Italian commune. Siena under the Nine, 1287-1355* (Berkeley: University of California Press).

Brennan, Thomas. 1988. *Public drinking and popular culture in 18th-century Paris* (Princeton: Princeton University Press).

Brewer, John. 2004. *Sentimental murder. Love and madness in the eighteenth century* (Londra: Harper Perennial).

Brink, Gabriel van den. 1991. Van gevecht tot gerecht. Geweldpleging in het Zuidoosten van Brabant, 1811-1875. *AST* 18,3: 96-116.

Brink, Gabriel van den. 1995. *De grote overgang. Een lokaal onderzoek naar de modernisering van het bestaan: Woensel, 1670-1920* (Dissertation, Universiteit van Amsterdam).

Brioist, Pascal, vd.2002. *Croiser le fer. Violence et culture de l'épée dans la France moderne, 16e-18e siècle* (Seyssel, Champ Vallon).

Brown, Howard G. 1997. From organic society to security state. The war on brigandage in France, 1797-1802. *JMH* 69,4: 661-95.

Brown, Keith M. 1986. *Bloodfeud in Scotland, 1573-1625. Violence, justice and politics in an early modern society* (Edinburgh: Donald).

Brucker, Gene A. 1983. *Renaissance Florence*, 2nd edn. (Berkeley: University of California Press).

Brückweh, Kerstin. 2006a. *Mordlust. Serienmorde, Gewalt und Emotionen im 20. Jahrhundert* (Frankfurt/New York: Campus).

Briickweh, Kerstin. 2006b. Fantasies of violence. German citizens expressing their concepts of violence and ideas about democracy in letters referring to the case of the serial killer Jiirgen Bartsch, 1966-1971. *Crime, History and Societies* 10,2: 53-81.

Brunet, Michel. 2001. *Contrebandes, mutins et fiers-à-bras. Les stratégies de la violence en pays Catalan au 18e siècle* (Canet, Editions Trabucaire).

Burghartz, Susanna. 1990. *Leib, Ehre und Gut. Delinquent in Zurich, Ende des 14 Jahrhunderts* (Zurich).

Burke, Peter. 2000. A civil tongue. Language and politeness in early modern Europe. Burke, vd.(ed.) içinde, *Civil histories. Essays presented to Sir Keith Thomas* (Oxford: Oxford University Press): 31-48.

Cameron, Iain A. 1981. *Crime and repression in the Auvergne and the Guyenne, 1720-1790* (Cambridge: Cambridge University Press).

Capp, Bernard. 1996. Serial killers in 17th-century England. *History Today* 46,3: 21-6.

Carroll, Stuart. 2003. *The peace in the feud in sixteenth- and seventeenth-century France*. ss. 178: 74-115.

Castan, Nicole. 1980a. *Justice et répression en Languedoc à l'époque des Lumières* (Paris: Flammarion).

Castan, Nicole. 1980b. *Les criminels de Languedoc. Les exigences d'ordre et les voies du ressentiment dans une société pré-révolutionnaire, 1750-1790* (Toulouse: Université de Toulouse-le-Mirail).

Cellini, Benvenuto. 1982. *Het leven van Benvenuto Cellini* (Amsterdam: Querido).

Chassaigne, Philippe. 2005. *Ville et violence. Tensions et conflits dans la Grande-Bretagne victorienne, 1840-1914* (Paris: Presses de l'Université Paris-Sorbonne).

Chauchadis, Claude. 1984. *Honneur morale et société dans l'Espagne de Philippe II* (Paris).

Chauvaud, Frédéric. 1991. *De Pierre Rivière à Landru. La violence apprivoisée au 19e siècle* (Turnhout: Brepols).

Chauvaud, Frédéric. 1995. *Les passions villageoises au 19e siècle. Les émotions rurales dans les pays de Beauce, du Hurepoix et du Mantois* (Paris: Publisud).

Chauvaud, Frédéric and Mayaud, Jean-Luc (ed.) 2005. *Les violences rurales au quotidien* (Paris: Boutique de l'Histoire).

Chesnais, Jean-Claude. 1976. *Les morts violentes en France depuis 1826. Comparaisons internationales* (Paris: Presses Universitaires de France).

Chesnais, Jean-Claude. 1981. *Histoire de la violence en Occident de 1800 à nos jours* (Paris: Robert Laffont).

Clough, Cecil H. 1993. Love and war in the Veneto. Luigi da Porto and the true story of Giulietta e Romeo. David S., vd.(ed.) içinde, *War, culture and society in Renaissance Venice. Essays in honour of John Hale* (Londra: Hambledon Press): 99-127.

Cobb, Richard. 1970. *The police and the people. French popular protest, 1789- 1820* (Oxford: Oxford University Press).

Cockburn, J. S. 1991. *Patterns of violence in English society. Homicide in Kent, 1560-1985*. ss. 130: 70-106.

Cohen, Elizabeth S. 1992. Honor and gender in the streets of early modern Rome. *JIntH* 22,4: 597-625.

Cohen, Esther. 1996. *Peaceable domain, certain justice* (Hilversum: Verloren).

Cohen, Sherrill. 1992. *The evolution of women's asylums since 1500. From refuges for ex-prostitutes to shelters for battered women* (New York: Oxford: Oxford University Press).

Cohen, Thomas V 1992. The lay liturgy of affront in 16th-century Italy. *JSH* 25,4: 857-77.

Cohen, Thomas V. and Cohen, Elizabeth S. 1993. *Words and deeds in Renaissance Rome. Trials before the papal magistrates* (Toronto: University of Toronto Press).

Cohn, Samuel K., Jr. 1996. *Women in the streets. Essays on sex and power in Renaissance Italy* (Baltimore/Londra: Johns Hopkins University Press).

Cohn, Samuel K., Jr. 2002. The Black Death. End of a paradigm. *AHR* 107,3: 703-38.

Collard, Franck. 2003. *Le crime de poison au moyen âge* (Paris: PUF).

Conley, Carolyn A. 1999a. *Melancholy accidents. The meaning of violence in post-famine Ireland* (Lanham, MD: Lexington Books).

Conley, Carolyn. 1999b. The agreeable recreation of fighting. *JSH* 33,1: 57-72.

Cooney, Mark. 1997. The decline of elite homicide. *Criminology* 35,3: 381-407.

Cooney, Mark. 1998. *Warriors and peacemakers. How third parties shape violence* (New York/Londra: New York University Press).

Cooney, Mark. 2003. The privatization of violence. *Criminology* 41,4:1377-406.

Curtis, L. Perry, Jr. 2001. *Jack the Ripper and the London press* (New Haven/Londra: Yale University Press).

Daly, Martin and Wilson, Margo. 1988. *Homicide* (New York: Aldine de Gruyter).

Danker, Uwe. 1988. *Räuberbanden im alten Reich um 1700. Ein Beitrag zur Geschichte von Herrschaft und Kriminalität in der frühen Neuzeit, 2 vols* (Frankfurt a.M.: Suhrkamp).

Dauphin, Cécile and Farge, Ariette (ed.) 1997. *De la violence et des femmes* (Paris: Albin Michel).

Davies, Andrew. 1998. Youth gangs, masculinity and violence in late Victorian Manchester and Salford. *Journal of Social History* 32,2: 349-69.

Davies, Andrew. 1999. "These viragoes are no less cruel than the lads." Young women, gangs and violence in late Victorian Manchester and Salford. *British Journal of Criminology* 39,1: 72-89.

Davis, Natalie Zemon. 1987. *Fiction in the archives. Pardon tales and their tellers in 16th-century France* (Stanford: Stanford University Press).

Davis, Robert C. 1994. *The war of the fists. Popular culture and public violence in late Renaissance Venice* (New York: Oxford University Press).

D'Cruze, Shani. 1998. *Crimes of outrage. Sex, violence and Victorian working women* (Londra: UCL Press).

D'Cruze, Shani. 1999. Sex, violence and local courts. Working-class respectability in a mid-19th-century Lancashire town. *British Journal of Criminology* 39,1: 39-55.

D'Cruze, Shani (ed.) 2000. *Everyday violence in Britain, 1850-1950. Gender and class* (Harlow, Longman).

Dean, Trevor. 1997. *Marriage and mutilation. Vendetta in late medieval Italy*. ss. 157: 3-36.

Dean, Trevor. 2001. *Crime in medieval Europe, 1200-1550* (Harlow, Pearson).

Dean, Trevor and Lowe, Kate J. P. (ed.) 1994. *Crime, society and the law in Renaissance Italy* (Cambridge: Cambridge University Press).

Dercksen, Adrianne and Verplanke, Loes. 1987. *Geschiedenis van de onmaatschappelijkheidsbestrijdingin Nederland, 1914-1970* (Meppel, Boom).

Dijk, Jan van, vd.2005. EUICS Report: The burden of crime in the EU. *A comparative analysis of the European survey of crime and safety (EUICS)*.

Dinges, Martin. 1994. *Der Maurermeister und der Finanzrichter. Ehre, Geld und soziale Kontrolle im Paris des 18. Jahrhunderts* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht).

Dinges, Martin and Sack, Fritz (ed.) 2000. *Unsichere Grossstädte? Vom Mittelalter bis zur Postmoderne* (Konstanz: Universitätsverlag).

Doggert, Maeve E. 1992. *Marriage, wife-beating and the law in Victorian England* (Londra: Weidenfeld and Nicolson).

Dülmen, Richard van. 1991. *Frauen vor Gericht. Kindsmord in der frühen Neuzeit* (Frankfurt a.M.: Fischer).

Dunnage, Jonathan. 2002. *Twentieth-century Italy. A social history* (Londra: Longman).

Dunning, Eric and Sheard, Kenneth. 1979. *Barbarians, gentlemen and players. A sociological study of the development of rugby football* (Oxford: M. Robertson).

Dunning, Eric, vd.1987. Violent disorders in 20th-century Britain. Gaskell, George and Benewick, Robert (ed.) içinde, *The crowd in contemporary Britain* (Londra: Sage): 19-75.

Dunning, Eric, vd.1992. *Violence in the British civilising process* (Leicester: Leicester University Discussion Papers in Sociology, Sayı: S92/2).

Dupont-Bouchat, Marie Sylvie. 1994. "L'homicide malgré lui." *Les transformations dans la gestion de l'homicide à travers les lettres de rémission, 16e-18e siècle* (Paper at IAHCCJ Colloquium, Paris).

Edgerton, Robert B. 1992. *Sick societies. Challenging the myth of primitive harmony* (New York: Free Press).

Egelkamp, Margarethe Maria. 2002. *Inflation von Gewalt? Strafrechtliche und kriminologische Analysen von Qualifikationsentscheidungen in den Niederlanden und Deutschland* (Dissertation, University of Groningen).

Eggens, Albert. 2005. *Van daad tot vonnis. Door Drenten gepleegde criminaliteit voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog* (Assen: Van Gorcum).

Egmond, Florike. 1993. *Underworlds. Organized crime in the Netherlands, 1650-1800* (Cambridge: Polity Press).

Eibach, Joachim. 1998. Städtische Gewaltkriminalität im Ancien Régime: Frankfurt am Main im europäischen Kontext. *Zeitschrift für Historische Forschung* 25: 359-82.

Eigen, Joel Peter. 1995. *Witnessing insanity. Madness and mad-doctors in the English court* (New Haven/ Londra: Yale University Press).

Eisner, Manuel. 1997. *Das Ende der zivilisierten Stadt? Die Auswirkungen von Modernisierung und urbaner Krise auf Gewaltdelinquenz* (Frankfurt/New York: Campus).

Eisner, Manuel. 2001. Modernization, self-control and lethal violence. The long-term dynamics of European homicide rates in theoretical perspective. *British Journal of Criminology* 41: 618-38.

Eisner, Manuel. 2003. Long-term historical trends in violent crime. *Crime and Justice. A Review of Research* 30: 83-142.

Elias, Norbert. 1969 [1939]. *Über den Prozess der Zivilisation. Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen*, 2nd edn. 2 vols. (Bern/München: Francke Verlag). English translation by Edmund Jephcott: The civilizing process, 2 vols. (Oxford: Blackwell, 1978-82).

Elias, Norbert. 1992. *Studien über die Deutschen. Machtkämpfe und Habitusentwicklung im 19. und 20. Jahrhundert* (Frankfurt a.M.: Suhrkamp). English translation, with Preface, by Eric Dunning and Stephen Mennell, ed. Eric Dunning: The Germans: power struggles and the development of habitus in the nineteenth and twentieth centuries (Cambridge: Polity, 1996).

Elias, Norbert and Dunning, Eric. 1986. *Quest for excitement. Sport and leisure in the civilizing process* (Oxford/New York: Oxford University Press).

Elias, Norbert and Scotson, John L. 1976. *De gevestigden en de buitenstaanders. Een studie van de spanningen en machtsverhoudingen tussen twee arbeiders-buurten* (Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum). English translation: The established and the outsiders: sociological enquiry into community problems (Londra: Cass, 1965; 2nd edn. Londra: Sage, 1994).

Emsley, Clive. 1996. *Crime and society in England, 1750-1900*, 2nd edn. (Londra: Longman).

Emsley, Clive. 2005. *Hard men. The English and violence since 1750* (Londra/New York: Hambledon and Londra).

Emsley, Clive, vd.(ed.) 2004. *Social control in Europe. Vol. 2: 1800-2000* (Columbus: Ohio State University Press).

Eshof, P. van den and Weimar, E. C. J. 1991. Moord en doodslag in Nederland. Nederlandse gegevens in internationaal perspectief. *Justitiele Verkenningen* 17,1: 8-34.

Evans, Richard J. 1996. *Rituals of retribution. Capital punishment in Germany, 1600-1987* (Oxford: Oxford University Press).

Faber, Sjoerd. 1978. Kindermoord, in het bijzonder in de 18e eeuw te Amsterdam. *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 93: 224-40.

Faber, Sjoerd. 1983. *Strafrechtspleging en criminaliteit te Amsterdam: 1680-1811. De nieuwe menslievendheid* (Arnhem: Gouda Quint).

Faber, Sjoerd and Krikke, Bert. 1977. De psychiatrische expertise in de zaak Härmen Alfkens. Een Bataafse primeur? *Tijdschrift voor Gezondheidsrecht* 1: 262-301.

Farr, James R. 1988. *Hands of honor. Artisans and their world in Dijon, 1550- 1650* (Ithaca: Cornell University Press).

Farr, James R. 1991. *The pure and the disciplined body. Hierarchy, morality and symbolism in France during the Catholic Reformation.* JIntH 21,3: 391-414.

Farr, James R. 2003. The death of a judge. Performance, honor and legitimacy in seventeenth-century France. *JMH* 75,1: 1-22.

Farrell, Sean. 2000. *Rituals and riots. Sectarian violence and political culture in Ulster, 1784-1886* (Lexington: University Press of Kentucky).

Feeley, Malcolm M. and Little, Deborah.1991. The vanishing female. The decline of women in the criminal process. *Law & Society Review* 25,4: 719-57.

Fehr, Hans. 1908. *Der Zweikampf* (Berlin: Curtius).

Ferket, Nathalie. 1999. Zwijgen als vermoord. Vrouwenmishandeling en de juridische positie van de gehuwde vrouw in België in de 19e eeuw. *TvSG* 25: 285-304.

Ferraro, Joanne M. 1993. *Family and public life in Brescia, 1580-1650. The foundations of power in the Venetian state* (Cambridge: Cambridge University Press).

Fishman, Jane Susannah. 1982. *Boerenverdriet. Violence between peasants and soldiers in early modern Netherlands art* (Ann Arbor, UMI Research Press).

Fletcher, Jonathan. 1997. *Violence and civilization. An introduction to the work of Norbert Elias* (Cambridge: Polity).

Foucault, Michel. 1973. *Moi Pierre Rivière, ayant égorgé ma mère, ma soeur et mon frère. Un cas de parricide au 19e siècle* (Paris: Gallimard).

Fox, James Alan and Levin, Jack. 2005. *Extreme killing. Understanding serial and mass murder* (Londra: Sage).

Foyster, Elizabeth A. 1999a. *Manhood in early modern England. Honour, sex and marriage* (Londra: New York: Longman).

Foyster, Elisabeth. 1999b. Boys will be boys? Manhood and aggression, 1660-1800. In Hitchcock, Tim and Cohen, Michèle (ed.), *English masculinities, 1660-1800* (Londra: New York: Longman): 151-166.

Frank, Michael. 1995. *Dörfliche Gesellschaft und Kriminalität. Das Fallbeispiel Lippe, 1650-1800* (Paderborn, Ferdinand Schöningh).

Franke, Herman. 1991. Geweldscriminaliteit in Nederland. Een historisch-sociologische analyse. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 18,3: 13-45.

Frevert, Ute. 1991. *Ehrenmänner. Das Duell in der bürgerlichen Gesellschaft* (München: Beck).

Frost, Ginger. 2004. She is but a woman. Kitty Byron and the English Edwardian criminal justice system. *Gender and History* 16,3: 538-60.

Fuchs, Ralf-Peter. 1999. *Um die Ehre. Westfälische Beleidigungsprozesse vor dem Reichskammergericht, 1525-1805* (Paderborn, Ferdinand Schöningh).

Gallant, Thomas W. 2000. Honor, masculinity and ritual knife fighting in 19th-century Greece. *AHR* 105,2: 359-82.

Garnot, Benoît. 1993. *Un crime conjugal au 18e siècle* (Paris: Imago).

Garnot, Benoît (ed.). 1996. *L'infrajudiciaire du moyen âge à l'époque contemporaine* (Dijon: Editions Universitaires).

Garnot, Benoît. 2000. *justice et société en France au 16e, 17e et 18e siècles* (Paris: Orphrys).

Garnot, Benoît. 2004. *Intime conviction et erreur judiciaire. Un magistrat assassin au XVIIe siècle?* (Dijon: Editions Universitaires de Dijon).

Gaskill, Malcolm. 1998. Reporting murder. Fiction in the archives in early modern England. *SocHist* 23,1: 1-30.

Gaskill, Malcolm. 2000. *Crime and mentalities in early modern England* (Cambridge: Cambridge University Press).

Gatrell, V.A.C. 1980. The decline of theft and violence in Victorian and Edwardian England. Gatrell vd.(ed.) içinde, *Crime and the law. The social history of crime in Western Europe since 1500* (Londra: Europa Publishers): 238-370.

Gauvard, Claude. 1991. "De grace especial." *Crime, état et société en France à la fin du moyen âge, 2 vols.* (Paris: Publications de la Sorbonne).

Gauvard, Claude. 1999. Fear of crime in late medieval France. IHanawalt, Barbara and Wallace, David (ed.) içinde, *Medieval crime and social control* (Minneapolis, University of Minnesota Press): 1-48.

Gemert, Frank van and Torre, Edward van der. 1996. Berbers in de dope. Cultuur als verklaring voor vormen van criminaliteit. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 23,3: 480-503.

Geremek, Bronislaw. 1976. *Les marginaux Parisiens aux 14e et 15e siècles* (Paris: Flammarion).

Gilman, Sander. 1999. *Making the body beautiful. A cultural history of aesthetic surgery* (Princeton: Princeton University Press).

Given, James Buchanan. 1977. *Society and homicide in thirteenth-century England* (Stanford: Stanford University Press).

Glaudemans, Corien. 2004. *Om die wrake wille. Eigenrichting, veten en ver-zoening in laat-middeleeuws Holland en Zeeland* (Hilversum, Verloren).

Godfrey, Barry. 2003. Counting and accounting for the decline in non-lethal violence in England, Australia and New Zealand, 1880-1920. *British Journal of Criminology* 43: 340-53.

Godfrey, Barry, vd.(ed.) 2003. *Comparative histories of crime* (Uffculme: Willan Publishing).

Goff, Jacques le. 1980. *Time, work and culture in the Middle Ages*, trans. Arthur Goldhammer (Chicago/Londra: University of Chicago Press).

Gómez Bravo, Gutmaro. 2005. *Crimen y castigo. Cárceles, justicia y violencia en la España del siglo XIX* (Madrid, Catarata).

Gonthier, Nicole. 1992. *Cris de haine et rites d'unité. La violence dans les villes, 13e-16e siècle* (Turnhout, Brepols).

Gorn, Elliott J. 1986. *The manly art. Bare-knuckle prize fighting in America* (Ithaca, NY: Cornell University Press).

Goudsblom, J. 1998. De paradox van de pacificatie. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 25,3: 395^106.

Gowing, Laura. 1994. Language, power and the law. Women's slander litigation in early modern London. Kermode, Jenny and Walker, Garthine (ed.) içinde, *Women, crime and the courts in early modern England* (Londra: UCL Press): 26-47.

Gowing, Laura. 1996. *Domestic dangers. Women, words and sex in early modern London* (Oxford: Clarendon Press).

Gowing, Laura. 1997. *Secret births and infanticide in 17th-century England.* ss. 156: 87-115.

Graus, Frantisek. 1987. *Pest, Geissler, Judenmorde. Das 14. Jahrhundert als Krisenzeit* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht).

Graziani, Antoine-Marie. 1997. *La Corse génoise. Economie, société, culture. Période moderne, 1453-1768* (Ajaccio: Alain Piazzola).

Green, Thomas Andrew. 1985. *Verdict according to conscience. Perspectives on the English criminal trial jury, 1200-1800* (Chicago: University of Chicago Press).

Greenshields, Malcolm. 1994. *An economy of violence in early modern France Crime and justice in the Haute Auvergne, 1587-1664* (University Park PA-Pennsylvania State University Press).

Grimmer, Claude. 1983. *Vivre à Aurillac au 18e siècle* (Aurillac: PUF).

Groebner, Valentin. 2003. *Ungestalten. Die visuelle Kultur der Gewalt im Mittelalter* (München: Carl Hanser).

Guarnieri, Patrizia. 1993. *A case of child murder. Law and science in 19th-century Tuscany* (Cambridge: Polity).

Guilláis, Joëlle. 1986. *La chair de l'autre. Le crime passionnel au 19e siécle* (Paris: Olivier Orban).

Gurr, Ted Robert. 1981. Historical trends in violent crime. A critical review of the evidence. Crime and justice. *An Annual Review of Research* 3: 295-353.

Guttmann, Allen. 1986. *Sports spectators* (New York: Columbia University Press)

Gyger, Patrick J. 1998. *L'épée et la corde. Criminalité et justice à Fribourg, 1475-1505* (Lausanne: Université de Lausanne).

Haan, W. J. M. de. 1997. *Kon minder. Geweldscriminaliteit, leefbaarheid en kwaliteit van veiligheidszorg. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in de criminologie aan de Rijksuniversiteit te Groningen* (Deventer: Gouda Quint).

Haan, W. J. M. de, vd.1999. *Jeugd en geweld. Een interdisciplinair perspectief* (Assen: Van Gorcum).

Haan, W. J. M. de. 2000. Explaining the absence of violence. A comparative approach. Karstedt, Susanne and Bussmann, Kai-D. (ed.) içinde, *Social dynamics of crime and control. New theories for a world in transition* (Oxford: Hart Publishing): 189-203.

Häberlein, Mark. 1998. Tod auf der Herrenstube. Ehre und Gewalt in der Augsburger Führungsschicht, 1500-1620. Backmann, Sibylle, vd.(ed.) içinde, *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen* (Berlin: Akademie Verlag): 148-69.

Haen, Ineke. 2000. Vuurwapens en geweld in internationaal perspectief. *Tijdschrift voor Criminologie* 42,2: 118-29.

Haine, W. Scott. 1996. *The world of the Paris café. Sociability among the French working class, 1789-1914* (Baltimore/Londra: Johns Hopkins University Press).

Halttunen, Karen. 1995. Humanitarianism and the pornography of pain in Anglo-American culture. *AHR* 100,2: 303-34.

Hammer, Carl I., Jr. 1978. Patterns of homicide in a medieval university town: 14th-century Oxford. *Past and Present* 78: 3-23.

Hanawalt, Barbara. 1976. Violent death in 14th and early 15th-century England. *Comparative Studies in Society and History* 18: 297-320.

Hanawalt, Barbara. 1979. *Crime and conflict in English communities, 1300-1348* (Cambridge, MA/Londra: Harvard University Press).

Handvesten ofte privilegien ende octroyen mitsgaders willekeuren, costumen, ordonnantien en handelingen derstad Amstelredam, 3 vols. (Amsterdam 1748).

Hanewinckel, Stephanus. 1800. Reize door de Majorij van 's Hertogenbosch, in den jaare 1799. *Met plaaten* (Amsterdam).

Hanlon, Gregory. 1985. Les rituels de l'agression en Aquitaine au 17e siècle. *AESC* 40,2: 244-68.

Hardwick, Julie. 2006. Early modem perspectives on the long history of domestic violence. The case of seventeenth-century France. *JMH* 78,1: 1-36.

Harris, Anthony R., vd.2002. Murder and medicine. The lethality of criminal assault, 1960-1999. *Homicide Studies* 6: 128-65.

Harris, Ruth. 1989. *Murders and madness. Medicine, law and society in the fin de siècle* (Oxford: Clarendon Press).

Hasselt, Johan Jacob van. 1772. *Rechtsgeleerde verhandeling over de noodza-akelykheid van het schouwen der doode lighaamen* (Amsterdam).

Hay, Douglas, vd.1975. *Albion's fatal tree. Crime and society in 18th-century England* (New York: Pantheon Books).

Heers, Jacques. 1974. *Le clan familial au moyen âge. Etude sur les structures politiques et sociales des milieux urbains* (Paris: PUF).

Heers, Jacques. 1990. *La ville au moyen âge en Occident. Paysages, pouvoirs et conflits* (Paris: Fayard).

Heijden, Manon van der. 1995. *Criminaliteit en sexe in 18e-eeuws Rotterdam. Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 21,1: 1-36.

Heijden, Manon van der. 1998. *Huwelijk in Holland. Stedelijke rechtspraak en kerkelijke tucht, 1550-1700* (Amsterdam: Bert Bakker).

Heijden, Manon van der. 2000. Women as victims of sexual and domestic violence in 17th-century Holland. Criminal cases of rape, incest and maltreatment in Rotterdam and Delft. *JSH* 33,3: 623-44.

Henry, Brian. 1994. *Dublin hanged. Crime, law enforcement and punishment in late 18th-century Dublin* (Dublin: Irish Academic Press).

Herwaarden, Jan van. 1978. *Opgelegde bedevaarten. Een studie over de praktijk van het opleggen van bedevaarten in de Nederlanden gedurende de late mid-deleeuwen* (Assen, Amsterdam: Van Gorcum).

Hett, Benjamin Carter. 2004. *Death in the Tiergarten. Murder and criminal justice in the Kaiser's Berlin* (Cambridge, MA: Harvard University Press).

Hobbs, Dick vd.2005. Violence and control in the night-time economy. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 13,1: 89-102.

Hobsbawm, Eric. 1997. *Eşkıyalar.* Çev. Necdet Hasgül, Orhan Akalım (İstanbul: Avesta Yayınları)

Hoffer, Peter C. and Hull, N. E. H. 1981. *Murdering mothers. Infanticide in England and New England, 1558-1803* (New York: New York University Press).

Hollandts Placcaet-boeck. 1645. 1580 tot 1645 (Amsterdam: Jan Janssen).

Hood, Roger and Joyce, Kate. 1999. Three generations. Oral testimonies on crime and social change in London's East End. *British Journal of Criminology* 39,1: 136-60.

Hoogenboezem, J. Mortaliteit. 1995. Moord en doodslag in Nederland. *Maandbericht Gezondheidsstatistiek* 14,7: 4-10.

Het Land van Heusden, ca.1360-ca.1515, 2 vols. (Wageningen: A. A. G. Bijdragen 32).

Hufton, Olwen H. 1974. *The poor of eighteenth-century France, 1750-1789* (Oxford: Clarendon Press).

Hufton, Olwen. 1990. Women and violence in early modern Europe. Dieteren, Fia and Kloek, Els (ed.) içinde, *Writing women into history* (Amsterdam: Historisch Seminarium van de Universiteit van Amsterdam): 75-95.

Hurnard, Naomi D. 1997[1969]. *The king's pardon for homicide before AD1307* (Oxford: Clarendon Press).

Jackson, Mark. 1996. *New-born child murder. Women, illegitimacy and the courts in 18th-century England* (Manchester/New York: Manchester University Press).

Jackson, Mark (ed.). 2002. *Infanticide. Historical perspectives on child murder and concealment, 1550-2000* (Aldershot: Ashgate).

James, Mervyn. 1978. *English politics and the concept of honour, 1485-1642* (Oxford: Past & Present Supplement 3).

Jansson, Arne. 1998. *From swords to sorrow. Homicide and suicide in early modern Stockholm* (Stockholm: Almqvist &C Wiksell International).

Johnson, Eric A. 1995. *Urbanization and crime: Germany, 1871-1914* (Cambridge: Cambridge University Press).

Johnson, Eric A. and Monkkonen, Eric H. (ed.) 1996. *The civilization of crime. Violence in town and country since the Middle Ages* (Urbana: University of Illinois Press).

Jones, George Fenwick. 1959. *Honor in German literature* (Chapel Hill: University of North Carolina Press).

Jones, Philip. 1997. *The Italian city-state. From commune to signoria* (Oxford: Clarendon Press).

Kaes, Anton. 2000. *M* (Londra: British Film Institute).

Kaeuper, Richard W. 2000. Chivalry and the "civilizing process." Kaeuper, Richard W. (ed.) içinde, *Violence in medieval society* (Woodbridge: Boydell Press): 21-35.

Kaiser, Hildegunde. 1982. Das Messer als Tatwerkzeug bei Gewaltdelikten. Eine Untersuchung über die Beziehungen zwischen Täter, Opfer, Tatmotiv und Tatwaffe (Dissertation, University of Frankfurt).

Kalifa, Dominique. 2005. *Crime et culture au 19e siede* (Paris: Perrin).

Kelly, James. 1995. "That damn'd thing called honour." *Duelling in Ireland, 1570-1860* (Cork: Cork University Press).

Kempers, Bram. 1987. *Kunst, macht en mecenaat. Het beroep van schilder in sociale verhoudingen, 1250-1600* (Amsterdam: Arbeiderspers).

Kesselring, K. J. 2003. *Mercy and authority in the Tudor state* (Cambridge: Cambridge University Press).

Kiernan, V. G. 1988. *The duel in European history. Honour and the reign of aristocracy* (Oxford: Oxford University Press).

King, Peter. 1996. Punishing assault. The transformation of attitudes in the English courts. *JIntH* 27,1: 43-74.

Knotter, Ad. 1999. *Kondom de Stokstraat. "Onmaatschappelijkheid" en "onderklasse" in de jaren vijftig* (Maastricht: Sociaal Historisch Centrum voor Limburg).

Kock, Henri Francois de. 1876. *Het duel. Aantekening op boek II, titel VI van het Ontwerp-Wetboek van Strafrecht van 1875* (Dissertation, University of Leiden).

Koenraadt, F., (ed.). 1991. *Ziek of schuldig? Twee eeuwen forensische psychiatrie en psychologie* (Arnhem: Gouda Quint).

Kolmer, Lothar. 1997. Gewalttätige Öffentlichkeit und öffentliche Gewalt. Zur städtischen Kriminalität im späten Mittelalter. Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte, *Germanistische Abteilung* 114: 261-95.

Komen, Mieke. 1998. Kindermishandeling en sociale verandering. *Tijdschrift voor Criminologie* 40,1: 39-58.

Koskivirta, Anu and Forsström, Sari (ed.) 2002. *Manslaughter, fornication and sectarianism. Norm-breaking in Finland and the Baltic area from mediaeval to modern times* (Helsinki: Finnish Academy of Science and Letters).

Kuehn, Thomas. 1991. *Law, family and women. Toward a legal anthropology of Renaissance Italy* (Chicago/Londra: University of Chicago Press).

Kurgan-Vanhentenryk, Ginette (ed.). 1999. *Un pays si tranquille. La violence en Belgique au 19e siècle* (Bruxelles: Editions de l'Université).

Küther, Carsten. 1976. *Räuber und Gauner in Deutschland. Das organisierte Bandenwesen im 18. und frühen 19. Jahrhundert* (Göttingen: Vandenhoeck &c Ruprecht).

Lacour, Eva. 2000. *Schlägereyen und Unglücksfälle. Zur Historischen Psychologie und Typologie von Gewalt in der frühneuzeitlichen Eifel* (Egelsbach: Hansel-Hohenhausen).

Lacour, Eva. 2001. *Faces of violence revisited. A typology of violence in early modern rural Germany*. JSH 34,3: 649-67.

Lane, Roger. 1997. *Murder in America. A history* (Columbus: Ohio State University Press).

Langbein, John H. 1974. *Prosecuting crime in the Renaissance. England, Germany, France* (Cambridge, MA: Harvard University Press).

Lange, Katrin. 1994. *Gesellschaft und Kriminalität. Räuberbanden im 18. und frühen 19. Jahrhundert* (Frankfurt a.M.: Lang).

Lapalus, Sylvie. 2004. *La mort du vieux. Une histoire du parricide au 19e siècle* (Paris: Tallandier).

Larner, John. 1980. *Italy in the age of Dante and Petrarch, 1216-1380* (Londra: Longman).

Lawrence, Jon. 2003. Forging a peaceable kingdom. War, violence and fear of brutalization in post-First World War Britain. *JMH* 75,3: 557-89.

Leany, Jennifer. 1989. Ashes to ashes. Cremation and the celebration of death in 19th-century Britain. Houlbrooke, Ralph (ed.) içinde, *Death, ritual and bereavement* (Londra: Routledge): 118-35.

Lebigre, Ariette. 1991. *Les dangers de Paris au 17e siècle. L'assassinat de Jacques Tardieu, lieutenant criminel au Châtelet, et de sa femme, 24 août 1665* (Paris: Albin Michel).

Leistra, Gerlof and Nieuwbeerta, Paul. 2003. *Moord en doodslag in Nederland, 1992-2001* (Amsterdam: Prometheus).

Lepoutre, David. 1997. *Coeur de banlieue. Codes, rites et langages* (Paris: Odile Jacob).

Lind, Vera. 1999. *Selbstmord in der frühen Neuzeit. Diskurs, Lebenswelt und kulturel-ler Wandel am Beispiel der Herzogtümer Schlesswig und Holstein* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht).

Lindenberger, Thomas and Alf Lüdtke (ed.) 1995. *Physische Gewalt. Studien zur Geschichte der Neuzeit* (Frankfurt a.M.: Suhrkamp).

Lorenz, Maren. 1999. *Kriminelle Körper - Gestörte Gemüter. Die Normierung des Individuums in Gerichtsmedizin und Psychiatrie der Aufklärung* (Hamburg, Hamburger Edition).

McAleer, Kevin. Dueling. 1994. *The cult of honor in fin-de-siècle Germany* (Princeton: Princeton University Press).

McDonagh, Josephine. 2003. *Child murder and British culture, 1720-1900* (Cambridge: Cambridge University Press).

Macdonald, Michael and Murphy, Terence R. 1990. *Sleepless souls. Suicide in early modem England* (Oxford, Clarendon Press).

Mcintosh, Marjorie Keniston. 1998. *Controlling misbehavior in England, 1370-1600* (Cambridge: Cambridge University Press).

McMahon, Vanessa. 2004. *Murder in Shakespeare's England* (Londra: Hambledon and London).

Maddern, Philippa C. 1992. *Violence and social order. East Anglia, 1422-1442* (Oxford: Clarendon Press).

Malcolmson, Robert W. 1973. *Popular recreations in English society, 1700-1850* (Cambridge: Cambridge University Press).

Mantecón, Tomás. 1997. *La muerte de Antonia Isabel Sánchez. Tiranía y escándalo en una sociedad rural del Norte español en el Antiguo Régimen* (Alcalá de Henares: Centro de Estudios Cervantinos).

Mantecón, Tomás. 2002. Mujeres forzadas y abusos deshonestos en la Castilla moderna. In Manuscrits. *Revista d'Historia Moderna* 20: 157-85.

Mantecón, Tomás. 2004. Les démons de Martín. Folie et erreur judiciaire dans la Castille du 17e siècle. Garnot, Benoît (ed.) içinde, *L'erreur judiciaire. De Jeanne d'Arc ä Roland Agret* (Paris: Imago): 61-84.

Mantecón, Tomás. 2006a. Las culturas criminales portuarias en las ciudades atlánticas. Sevilla y Amsterdam en su edad dorada. Fortea, José Ignacio and Gelabert, Juan E. (ed.) içinde, *La ciudad portuaria atlántica en la historia* (Santander: Autoridad Portuaria de Santander): 161-94.

Mantecón, Tomás. 2006b. Hampas contrabandistas en la España Atlántica de los siglos 17 y 18. Fernandez de Pinedo, E.,vd.(ed.) içinde *El Abra: ¿Mare Nostrum? Portugalete y el mar* (Bilbao: Concejalía de Cultura de Portugalete): 131-72.

Marci, Iacobus. *1618. Deliciae Batavicae. Variae elegantesque picturae* (Amsterdam).

Marsilje, J. W., vd.1990. *Bloedwraak, partijstrijd en pacificatie in laat-mid-deleeuws Holland* (Hilversum: Verloren).

Martines, Lauro (ed.) 1972. *Violence and civil disorder in Italian cities, 1200-1500* (Berkeley: University of California Press).

Marwick, Arthur. 1998. *The sixties. Cultural revolution in Britain, France, Italy and the United States, c.1958-c.1974* (Oxford: Oxford University Press).

Mehl, Jean-Michel. 1990. *Les jeux au royaume de France du 13e au début du 16e siècle* (Paris: Artheme Fayard).

Meyer-Knees, Anke. 1992. *Verführung und sexuelle Gewalt. Untersuchung zum medizinischen und juristischen Diskurs im 18. Jahrhundert* (Tübingen: Stauffenburg Verlag).

Michalik, Kerstin. 1997. *Kindsmord. Sozial- und Rechtsgeschichte der Kindstotung im 18. und beginnenden 19. Jahrhundert am Beispiel Preussen* (Pfaffenweiler: Centaurus Verlag).

Mohrmann, Ruth-Elisabeth. 1977. *Volksleben in Wilster im 16. und 17. Jahrhundert* (Neumunster: Wachholtz).

Mois, R. 1979. De séculière clerus in de 17de eeuw. In Blok, D. P., vd.(ed.), *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, vol. 8 (Haarlem: Fibula-Van Dishoeck).

Monkkonen, Eric. 2001. New standards for historical homicide research. *Crime, Histoire & Sociétés/Crime, History and Societies* 5,2: 5-26.

Monkkonen, Eric. 2006. Homicide. Explaining America's exceptionalism. *American Historical Review* 111,1: 76-94.

Monod, Paul Kléber. 2003. *The murder of Mr. Grebell. Madness and civility in an English town* (New Haven: Yale University Press).

Montel, Laurence. 2003. Genre et criminalité organisée à Marseille du début du 19e siècle à la fin des années 1930. *Konferansta sunulmuş tebliğ* "Gender and Crime in Historical Perspective" (Paris: IAHCCJ).

Morris, David B. 1991. *The culture of pain* (Berkeley: University of California Press).

Morris, Robert M. 2001. "Lies, damned lies and criminal statistics." Reinterpreting the criminal statistics in England and Wales. *Crime, Histoire & Sociétés/Crime, History and Societies* 5,1: 111-27.

Mucchielli, Laurent. 2004. Demographic and social characteristics of murderers and their victims. A survey on a département of the Paris region in the 1990s. *Population-E* 59,2: 1-27.

Mucchielli, Laurent. 2006. L'élucidation des homicides. De l'enchantement technologique à l'analyse du travail des enquêteurs de police judiciaire. *Déviance et Société* 30,1: 91-119.

Muchembled, Robert. 1989. *La violence au village. Sociabilité et comportements populaires en Artois du 15e au 17e siècle* (Turnhout: Brepols).

Muir, Edward. 1993. *Mad blood stirring. Vendetta & factions in Friuli during the Renaissance* (Baltimore/Londra: Johns Hopkins University Press).

Muir, Edward. 2005. *Ritual in Early Modem Europe*, 2nd edn. (Cambridge: Cambridge University Press).

Murray, Alexander. 1998. *Suicide in the Middle Ages. Vol I: The violent against themselves* (Oxford/New York: Oxford University Press).

Murray, Alexander. 2000. *Suicide in the Middle Ages. Vol II: The curse on self-murder* (Oxford/New York: Oxford University Press).

Neste, Evelyne van den. 1996. *Tournois, joutes, pas d'armes dans les villes de Flandres à la fin du moyen âge, 1300-1486* (Paris: Ecole des Chartes).

Neuschel, Kristen B. 1989. *Word of honor. Interpreting noble culture in 16th-century France* (Ithaca/Londra: Cornell University Press).

Niccoli, Ottavia. 1999. Rinuncia, pace, perdono. Rituali di pacificazione délia prima età moderna. *Studi Storici* 40: 219-61.

Nicholas, David M. 1970. *Crime and punishment in fourteenth-century Ghent, Second Part*. Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis 48,4: 1141-76.

Nicholas, David. 1988. *The van Arteveldes of Ghent. The varieties of vendetta and the hero in history* (Leiden, Brill).

Nicholas, David. 1997. *The later medieval city, 1300-1500* (Londra: Longman).

Nirenberg, David. 1996. *Communities of violence. Persecution of minorities in the Middle Ages* (Princeton, Princeton University Press).

Nolde, Dorothea. 2003. *Gattenmord. Macht und Gewalt in der frühneuzeitlichen Ehe* (Köln: Böhlau).

Nubola, Cecilia and Würgler, Andreas (ed.) 2002. Suppliche e gravamina. Política, amministrazione, giustizia in Europa, secoli 1416 (Bologna: Il Mulino).

Nusteling, Hubert. 1997. The population of Amsterdam in the golden age. Kessel, Peter van and Schulte, Elisja (ed.) içinde, *Amsterdam: Rome. Two growing cities in 17th-century Europe* (Amsterdam: Amsterdam University Press): 71-84.

Nye, Robert A. 1984. *Crime, madness and politics in modern Prance. The medical concept of national decline* (Princeton: Princeton University Press).

Nye, Robert A. 1993. *Masculinity and male codes of honor in modern France* (New York/Oxford: Oxford University Press).

O'Donnell, Ian. 2002. Unlawful killing past and present. *The Irish Jurist* 37, New Series: 56-90.

Osterberg, Eva and Sogner, Sölvi (ed.) 2000. *People meet the law. Control and conflict-handling in the courts: the Nordic countries in the post-Reformation and preindustrial period* (Oslo: Universitetsforlaget).

Paresys, Isabelle. 1998. *Aux marges du royaume. Violence, justice et société en Picardie sous François 1er* (Paris: Publications de la Sorbonne).

Parrella, Anne. 1992. Industrialization and murder. Northern France, 1815-1904. *Journal of Interdisciplinary History* 22,4: 627-54.

Payling, S. J. 1998. Murder, motive and punishment in 15th-century England. Two gentry case studies. *EHR* 113: 1-17.

Pazzaglini, Peter Raymond. 1979. *The criminal ban of the Sienese commune, 1225-1310* (Milano: A. Giuffrè).

Peltonen, Markku. 2003. *The duel in early modem England. Civility, politeness and honour* (Cambridge: Cambridge University Press).

Perrot, Michelle. 2001. *Les ombres de l'histoire. Crime et châtiment au 19e siècle* (Paris: Hammarion).

Perry, Mary Elizabeth. 1980. *Crime and society in early modem Seville* (Hanover, NH: University Press of New England).

Petkov, Kiril. 2003. *The kiss of peace. Ritual, self and society in the high and late medieval West* (Leiden: Boston, Brill).

Philippa, Marlies. 2004. *Lustwoorden. Over eten en seks in taal* (Den Haag: SDU).

Phillips, Roderick. 1988. *Putting asunder. A history of divorce in Western society* (Cambridge: Cambridge University Press).

Pinar, Francisco J. Lorenzo. 2002. Actitudas violentes en torno a la fornicación y disolución del matrimonio en Castilla durante la edad moderna. Fortea, José I., vd.(ed.) içinde, *Furor et Rabies: Violencia, Conflicto y Marginación en la Edad Moderna* (Santander: Universidad de Cantabria): 159-82.

Ploeg, J. D. van der and Mooij, T. (ed.) 1998. *Geweld op school. Achtergronden, omvang, oorzaak, prévenue en aanpak* (Rotterdam: Lemniscaat).

Ploux, François. 2002. Guerres paysannes en Quercy. Violences, conciliations et répression pénale dans les campagnes du Lot, 1810-1860 (Paris: Boutique de l'Histoire).

Pohl, Susanne. 1999. Ehrlicher Totschlag - Rache - Notwehr. Zwischen männlichem Ehrencode und dem Primat des Stadtfriedens. Zürich 1376-1600. Jussen, Bernhard and Koslofsky, Craig (ed.) içinde, *Kulturelle Reformation. Sinnformationen hn Umbruch, 1400-1600* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht): 239-83.

Poitrineau, Abel. 1965. *La vie rurale en Basse-Auvergne au 18e siècle, 1726-1789*, 2 *vols.* (Aurillac: Imprimerie Moderne).

Pol, Lotte van de. 1996a. *Het Amsterdams hoerdom. Prostitutie in de 17e en 18e eeuw* (Amsterdam: Wereldbibliotheek).

Pol, Lotte van de. 1996b. *In en om het spinhuis. In Met Straffe Hand: Tucht en Discipline in het Amsterdamse Rasphuis* (Amsterdam: Universiteitsbibliotheek): 35-42.

Porret, Michel. 1992. *Le crime et ses circonstances. De l'esprit de l'arbitraire au siècle des lumières selon les réquisitoires des procureurs généraux de Genève* (Cenevre: Droz).

Porret, Michel. 2003. Le drame de la nuit. Enjeux médico-légaux du quadruple égorgement commis en 1885 à Genève par une mère sur ses enfants. *Revue d'Histoire du XIXe Siècle* 26-27: 305-29.

Port, Mattijs van de. 2001. *Geliquideerd. Criminele afrekeningen in Nederland* (Amsterdam: Meulenhoff).

Potter, David. 1997. "Rigueur de justice." Crime, murder and the law in Picardy, 15th to 16th centuries. *French History* 11: 265-309.

Raeymakers, Dries. 2004. "Pour fuyr le nom de vilayn et meschant. " *Het duel in de Zuidelijke Nederlanden: aspecten van eer en oneer in de Nieuwe Tijd* (Leuven: Licentiaatsverhandeling Katholieke Universiteit).

Raggio, Osvaldo. 1991. Social relations and control of resources in an area of transit: eastern Liguria, 16th to 17th centuries. Stuart Woolf (ed.) içinde, *Domestic strategies. Work and family in France and Italy, 1600-1800* (Cambridge/New York: Cambridge University Press): 20-42.

Reekers, Stephanie. 1956. *Westfalens Bevölkerung, 1818-1955. Die Bevölkerungsentwicklung der Gemeinden und Kreise im Zahlenbild* (Münster: Aschendorfse Verlagsbuchhandlung).

Regt, Ali de. 1984. Arbeidersgezinnen en beschavingsarbeid. Ontwikkelingen in Nederland, 1870-1940. *Een historisch-sociologische Studie* (Meppel, Amsterdam: Boom).

Reuber, Ingrid Sybille. 2002. *Der Kölner Mordfall Fonk von 1816. Das Schwurgericht und das königliche Bestätigungsrecht auf dem Prüfstand* (Köln: Böhlau).

Rexroth, Frank. 1999. *Das Milieu der Nacht. Obrigkeit und Randgruppen im spätmittelalterlichen London* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht).

Rey, Roselyne. 1995. *The history of pain* (Cambridge, MA/Londra: Harvard University Press).

Righart, Hans. 2003. *De wereldwijde jaren zestig: Groot-Brittannië, Nederland, de Verenigde Staten. Bezorgd door Paul Luykx en Niek Pas* (Utrecht: Instituut Geschiedenis van de Universiteit Utrecht).

Roche, Sebastian. 1998. *Sociologie politique de l'insécurité. Violences urbaines, inégalités et globalisation* (Paris: PUF).

Roeck, Bernd. 1993. *Aussenseiter, Randgruppen, Minderheiten. Fremde im Deutschland der frühen Neuzeit* (Göttingen: Vandenhoeck 6c Ruprecht).

Rombach, Geurt. 1993. Verbalen, vonnissen en volkscultuur. Een nieuwe lezing van bekende bronnen. Jan van Oudheusden and Gerard Trienekens (ed.) içinde, *Een pront wijf, een mager paard en een zoon op het seminarie. Aanzetten tot een integrale geschiedenis van oostelijk Noord-Brabant, 1770-1914* (Den Bosch: Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening): 89-124.

Roodenburg, Herman. 1990. *Onder censuur. De kerkelijke tucht in de Gereformeerde gemeente van Amsterdam: 1578-1700* (Hilversum: Verloren).

Roodenburg, Herman and Spierenburg, Pieter (ed.) 2004. *Social control in Europe. Vol. I: 1500-1800* (Columbus: Ohio State University Press).

Rousseaux, Xavier. 1993. Ordre moral, justices et violence. L'homicide dans les sociétés Européennes, 13e-18e siècle. Garnot, Benoît (ed.) içinde, *Ordre moral et délinquance de l'Antiquité au 20e siècle. Actes du Colloque de Dijon* (Dijon: EUD): 65-82.

Rublack, Ulinka. 1998. *Magd, Metz' oder Mörderin. Frauen vor frühneuzeitlichen Gerichten* (Frankfurt a.M.: Fischer).

Rudolph, Harriet and Schnabel-Schüle, Helga (ed.) 2003. Justiz = Justice = Justicia: Rahmenbedingungen von Strafjustiz im Frühneuzeitlichen Europa. Trierer Historische Forschungen, *Band 48* (Trier: Kliomedia).

Ruff, Julius. 2001. *Violence in early modern Europe* (Cambridge: Cambridge University Press).

Ruggiero, Guido. 1980. *Violence in early Renaissance Venice* (New Brunswick, NJ: Rutgers University Press).

Sabean, David Warren. 1984. *Power in the blood. Popular culture and village discourse in early modern Germany* (Cambridge: Cambridge University Press).

Sabean, David Warren. 1990. *Property, production and family in Neckarhausen, 1700-1870* (Cambridge: Cambridge University Press).

Salernitano, Masuccio. 1975. *Il Novellino. Reprint a cura di Salvatore Nigro* (Roma: Laterza).

San, Marion van. 1998. *Stelen en steken. Delinquent gedrag van Curaçaose jongens in Nederland* (Amsterdam: Het Spinhuis).

Schär, Markus. 1985. *Seelennöte der Untertanen. Selbstmord, Melancholie und Religion im alten Zürich, 1500-1800* (Zürich: Chronos).

Scheuer, Herman Johannes. 1983. *Insubordinatie en militair tweegevecht* (Dissertation, University of Utrecht).

Schmidt, Cornelis. 1986. *Om de eer van de familie. Het geslacht Teding van Berkhout, 1500-1950* (Amsterdam: De Bataafsche Leeuw).

Schmitt, Jean-Claude. 1976. Le suicide au moyen age. *Annales ESC* 31,1: 3-28.

Schnabel-Schüle, Helga. 1997. *Überwachen und Strafen im Territorialstaat. Bedingungen und Auswirkungen des Systems strafrechtlicher Sanktionen im frühneuzeitlichen Württemberg* (Köln: Böhlau).

Schreiner, Klaus and Schwerhoff, Gerd (ed.) 1995. *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der frühen Neuzeit* (Köln: Böhlau).

Schulte, Regina. 1989. *Das Dorf im Verhör. Brandstifter, Kindsmörderinnen und Wilderer vor den Schranken des bürgerlichen Gerichts Oberbayern, 1848-1910* (Reinbek bei Hamburg: Rowohlt).

Schumann, Dirk. 2001. *Politische Gewalt in der Weimarer Republik, 1918-1933. Kampf um die Straße und Furcht vor dem Bürgerkrieg* (Essen: Klartext Verlag).

Schüssler, Martin. 1994. Verbrechen im spätmittelalterlichen Olmütz. Statistische Untersuchung der Kriminalität im Osten des Heiligen Römischen Reiches. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, *Germanistische Abteilung* 111: 148-271.

Schüssler, Martin. 1998. Verbrechen in Krakau, 1361-1405, und seiner Beistadt Kasimir, 1370-1402. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, *Germanistische Abteilung* 115: 198-338.

Schuster, Peter. 2000a. *Eine Stadt vor Gericht. Recht und Alltag im spätmittelalterlichen Konstanz* (Paderborn: Ferdinand Schöningh).

Schuster, Peter. 2000b. Richter ihrer selbst? Delinquenz gesellschaftlicher Oberschichten in der Spätmittelalterlichen Stadt. Blauert, Andreas and Schwerhoff, Gerd (ed.) içinde, *Kriminalitätsgeschichte. Beiträge zur Sozial- und Kulturgeschichte der Vormoderne* (Konstanz: Universitätsverlag): 359-78.

Schwerhoff, Gerd. 1991. *Köln im Kreuzverhör. Kriminalität, Herrschaft und Gesellschaft in einer frühneuzeitlichen Stadt* (Bonn/Berlin: Bouvier Verlag).

Schwerhoff, Gerd. 1999. *Aktenkundig und gerichtsnotorisch. Einführung in die historische Kriminalitätsforschung* (Tübingen, diskord).

Sepion, Monique. 1996. *Les femmes et le poison. L'empoisonnement devant les juridictions criminelles en Belgique au 19e siècle, 1795-1914* (PhD thesis, Milwaukee, Marquette University).

Serpentini, Antoine Laurent. 2003. La criminalité de sang en Corse sous la domination génoise, fin 17e - début 18e siècles. *Crime, History & Societies* 7,1: 57-78.

Shapiro, Ann-Louise. 1996. *Breaking the codes. Female criminality in fin-de-siècle Paris* (Stanford: Stanford University Press).

Sharpe, J. A. 1984. *Crime in early modern England, 1550-1750* (Londra: New York: Longman).

Sharpe, James. 2004. *Dick Turpin. The myth of the English highwayman* (Londra: Profile Books).

Shepard, Alexandra. 2003. *Meanings of manhood in early modern England* (Oxford: Oxford University Press).

Shoemaker, Robert B. 1998. *Gender in English society, 1650-1850. The emergence of separate spheres?* (Londra/New York: Longman).

Shoemaker, Robert B. 1999. Reforming male manners. Public insult and the decline of violence in Londra: 1660-1740. Hitchcock, Tim and Cohen, Michèle (ed.) içinde, *English masculinities, 1660-1800* (Londra: New York: Longman): 133-50.

Shoemaker, Robert B. 2000. *The decline of public insult in London: 1600-1800*. ss. 169: 97-131.

Shoemaker, Robert B. 2001. Male honour and the decline of public violence in 18th-century London. *SocHist* 26,2: 190-208.

Shovlin, John. 2000. Toward a reinterpretation of revolutionary antinobilism. The political economy of honor in the Old Regime. *JMH* 72: 35-66.

Simpson, Antony E. 1988. Dandelions and the field of honor. Dueling, the middle classes and the law in 19th-century England. *Criminal Justice History* 9: 99-155.

Sleebe, Vincent. 1994. *In termen van fatsoen. Sociale controle in het Groningse kleigebied, 1770-1914* (Assen: Van Gorcum).

Smail, Daniel Lord. 2003. *The consumption of justice. Emotions, publicity and legal culture in Marseille, 1264-1423* (Ithaca: Cornell University Press).

Smith, Helmut Walser. 2002. *The butcher's tale. Murder and anti-semitism in a German town* (New York: W. W. Norton).

Spicker-Beck, Monika. 1995. *Räuber, Mordbrenner, umschweifendes Gesind. Zur Kriminalität im 16. Jahrhundert* (Freiburg im Breisgau: Rombach).

Spierenburg, Pieter. 1984. *The spectacle of suffering. Executions and the evolution of repression: from a preindustrial metropolis to the European experience* (Cambridge: Cambridge University Press).

Spierenburg, Pieter. 1996. Long-term trends in homicide. Theoretical reflections and Dutch evidence, fifteenth to twentieth centuries. Johnson, Eric A. and Monkkonen, Eric H. (ed.) içinde, *The civilization of crime. Violence in town and country since the Middle Ages* (Urbana: Chicago, University of Illinois Press): 63-105.

Spierenburg, Pieter. 1997. How violent were women? Court cases in Amsterdam: 1650-1810. *Crime, History and Societies* 1,1: 9-28.

Spierenburg, Pieter (ed.). 1998a. *Men and violence. Gender, honor and rituals in modern Europe and America* (Columbus: Ohio State University Press).

Spierenburg, Pieter. 1998b. *De Verbroken Betovering. Mentaliteit en Cultuur in Preindustrieel Europa*, 3rd. edn. (Hilversum: Verloren).

Spierenburg, Pieter. 1999. Sailors and violence in Amsterdam: 17th-18th centuries. Lappalainen, Mirkka and Hirvonen, Pekka (ed.) içinde, *Crime and control in Europe from the past to the present* (Helsinki: Publications of the History of Criminality Research Project): 112-43.

Spierenburg, Pieter. 2000. Wapens en geweld in historisch perspectief. *Tijdschrift voor Criminologie* 42,2: 183-90.

Spierenburg, Pieter. 2001. Violence and the civilizing process. Does it work? *Crime, History & Societies* 5, 2: 87-105.

Spierenburg, Pieter. 2004. *Written in blood. Fatal attraction in Enlightenment Amsterdam* (Columbus: Ohio State University Press).

Spierenburg, Pieter. 2006a. Democracy came too early: a tentative explanation for the problem of American homicide. *American Historical Review* 111,1:104-14.

Spierenburg, Pieter. 2006b. Protestant attitudes to violence. The early Dutch Republic. *Crime, History & Societies* 10,2: 5-31.

Start, Daniel. 1995. The case of the Mohocks. Rake violence in Augustan London. *SocHist* 20, 2: 179-99.

Stein-Wilkeshuis, M. W. 1991. Wraak en verzoening in middeleeuwse Friese en Scandinavische rechtsbronnen. Diederiks, H. A. and Roodenburg, H. W. (ed.) içinde, *Misdaad, zoen en straf. Aspekten van de middeleeuwse strafrechts-geschiedenis in de Hederlanden* (Hilversum: Verloren): 11-25.

Stern, Fritz (ed.). 1956. *The varieties of history. From Voltaire to the present* (Cleveland/New York: Meridian Books).

Stewart, Frank Henderson. 1994. *Honor* (Şikago/Londra: University of Chicago Press).

Stone, Lawrence. 1965. *The crisis of the aristocracy, 1558-1641* (Oxford: Oxford University Press).

Strocchia, Sharon T. 1998. Gender and the rites of honour in Italian Renaissance cities. Brown, Judith C. and Davis, Robert C. (ed.) içinde, *Gender and society in Renaissance Italy* (Londra: New York: Longman): 39-60.

Sweeney, Frank. 2002. *The murder of Conell Boyle, County Donegal, 1898* (Dublin: Four Courts Press).

Symonds, Deborah A. 1997. *Weep not for me. Women, ballads and infanticide in early modern Scotland* (University Park, PA: Pennsylvania State University Press).

Tatar, Maria. 1995. *Lustmord. Sexual murder in Weimar Germany* (Princeton: Princeton University Press).

Taylor, Howard. 1998. The politics of the rising crime statistics of England and Wales, 1914-1960. *Crime, History & Societies* 2,1: 5-28.

Terlouw, Gert-Jan, vd.2000. *Geweld: gemeld en geteld. Een analyse van aard en omvang van geweld op straat tussen onbekenden* (Den Haag: WODC-rapport).

Thome, Helmut. 2001. Explaining long-term trends in violent crime. *Crime, History & Societies* 5,2: 69-86.

Thome, Helmut and Birkel, Cristoph. 2007. *Sozialer Wandel und Gewaltkriminalität. Deutschland, England und Schweden in Vergleich, 1950 bis 2000* (Wiesbasen: VS Verlag für Sozialwissenschaften).

Tillier, Annick. 2001. *Des criminelles au village. Femmes infanticides en Bretagne, 1825-1865* (Rennes: Presses Universitaires de Rennes).

Timmer, Jaap and Neayé, Jan. 2000. Wapens en wapengebruik van de politiç Tijdschrift voor *Criminologie* 42,2: 165-77.

Tinkova, Daniela. 2005. Protéger ou punir? Les voies de la décriminalisation de l'infanticide en France et dans le domaine des Habsbourg, 18e-19e siècles. *Crime, History & Societies* 9,2: 43-72.

Tlusty, B. Ann. 2001. *Bacchus and civic order. The culture of drink in early modern Germany* (Charlottesville/Londra: University Press of Virginia).

Tlusty, B. Ann. 2002. The public house and military culture in Germany, 1500-1648. Kümin, Beat and Tlusty, B. Ann (ed.) içinde *The World of the Tavern. Public Houses in Early Modem Europe* (Aldershot: Ashgate): 136-56.

Töngi, Claudia. 2005. Erziehung, Vernachlässigung, Missbrauch. Häusliche Gewalt gegen Kinder und Pflegekinder in Uri im 19. Jahrhundert. *Traverse* 12, 2: 101-17.

Torre, Angelo. 1994. Feuding, factions and parties. The redefinition of politics in the Imperial fiefs of Langhe in the 17th and 18th centuries. Muir, Edward and

Ruggiero, Guido (ed.) içinde, *History from crime. Selections from Quademi Storici* (Baltimore: London): 135-69.

Turner, David M. 2002. *Fashioning adultery. Gender, sex and civility in England, 1660-1740* (Cambridge: Cambridge University Press).

Ulbricht, Otto, (ed.). 1995. *Von Huren und Rabenmüttern. Weibliche Kriminalität in der frühen Neuzeit* (Köln: Böhlau).

Vale, Juliet. 2000. Violence and the tournament. Kaeuper, Richard W. (ed) içinde, *Violence in medieval society* (Woodbridge: Boydell Press): 143-58.

Venard, Marc, vd.1992. *Histoire du christianisme des origines à nos jours Vol. VIII: 1530-1630* (Paris: Desclée).

Vigarello, Georges. 1998. *Histoire du viol, 16e-20e siècle* (Pans: Seuil).

Vincent, Karelle. 1999. Le régicide en république. Sadi Carnot, 24 juin 1894 -Paul Doumer, 6 mai 1932. *Crime, History & Societies* 3,2: 73-93.

Vree, Wilbert van. 1994. *Nederland als vergaderland. Opkomst en verbreiding van een vergaderregime* (Groningen, Wolters-Noordhoff).

Vries, Jan de and Woude, Ad van (der.) 1995. *Nederland, 1500-1850. De eerste ronde van moderne economische groei* (Amsterdam: Balans).

Vrolijk, Marjan. 2001. *Recht door gratie. Gratie bij doodslagen en andere delicten in Viaanderen, Holland en Zeeland, 1531-1567* (Dissertation, Nijmegen).

Waardt, Hans de. 1996. Feud and atonement in Holland and Zeeland. From private vengeance to reconciliation under state supervision. In Schuurman, Anton and Spierenburg, Pieter (ed.) içinde, *Private domain, public inquiry. Families and life-styles in the Netherlands and Europe, 1550 to the present* (Hilversum-Verloren): 15-38.

Walker, Garthine. 2003. *Crime, gender and social order in early modern England* (Cambridge: Cambridge University Press).

Walker, Nigel. 1968. *Crime and insanity in England. Vol. I: The historical perspective* (Edinburgh: Edinburgh University Press).

Watanabe-O'Kelly, Helen. 1990. Tournaments and their relevance for warfare in the early modern period. *European History Quarterly* 20,4: 451-63.

Watanabe-O'Kelly, Helen. 1992. *Triumphall shews. Tournaments at German-speaking courts in their European context, 1560-1730* (Berlin: Gebr. Mann).

Watson, Katherine. 2004. *Poisoned lives. English poisoners and their victims* (London/New York: Hambledon and London).

Watson, Katherine D. (ed.). 2007. *Assaulting the past. Violence and civilization in historical context* (Newcastle: Cambridge Scholars Publishing).

Watt, Jeffrey R. 2001. *Choosing death. Suicide and Calvinism in early modern Geneva* (Kirksville, MO: Truman State University Press).

Watt, Jeffrey R. (ed.). 2004. *From sin to insanity. Suicide in early modern Europe* (Ithaca: Cornell University Press).

Weber, Eugen. 1976. *Peasants into Frenchmen. The modernization of rural France, 1870-1914* (Stanford: Stanford University Press).

Weber, Eugen. 1986. *France. Fin de Siècle* (Cambridge, MA/Londra: Harvard University Press).

Weel, A. J. van. 1977. De wetgeving tegen het duelleren in de Republiek der Verenigde Nederlanden. *Nederlands Archievenblad* 81: 282-96.

Wegert, Karl. 1994. *Popular culture, crime and social control in 18th-century Württemberg* (Stuttgart: Steiner).

Weinstein, Donald. 2000. *The captain's concubine. Love, honor and violence in Renaissance Tuscany* (Baltimore/Londra: Johns Hopkins University Press).

Wernicke, Steffen. 2000. Von Schlagen, Schmähen und Unendlichkeit. Die Regensburger Urfehdebriefe im 15. Jahrhundert. *Blauert, Andreas and Schwerhoff*, Gerd (ed.) içinde, Kriminalitätsgeschichte. Beiträge zur Sozial- und Kulturgeschichte der Vormoderne (Konstanz: Universitätsverlag): 379-404.

Wiener, Martin. 1999. The sad story of George Hall. Adultery, murder and the politics of mercy in mid-Victorian England. *SocHist* 24,2: 174-95.

Wiener, Martin J. 2004. *Men of blood. Violence, manliness and criminal justice in Victorian England* (Cambridge: Cambridge University Press).

Wills, Abigail. 2005. *Delinquency, masculinity and citizenship in England, 1950-1970.* ss. 187: 157-85.

Wilson, Stephen. 1988. *Feuding, conflict and banditry in 19th-century Corsica* (Cambridge: Cambridge University Press).

Wiltenburg, Joy. 1992. *Disorderly women and female power in the street literature of early modern England and Germany* (Charlottesville: University Press of Virginia).

Wilterdink, Nico. 2000. *In deze verwarrende tijd. Een terugblik en vooruitblik op de postmoderniteit* (Amsterdam: Vossiuspers).

Wirsching, Andreas. 2003. Political violence in France and Italy after 1918. *Journal of Modern European History* 1,1: 60-78.

Winke, Margarete. 2002. Mord und Totschlag? Gewaltdelikte im Fürstbistum Münster, 1580-1620. *Täter, Opfer und Justiz* (Münster: Aschendorff).

Wolf, H. J. 1984. *Hoe was het ook weer? Verbalen over Breda, de Koninklijke Militaire Academie en het kasteel van Breda* (Breda: Brabantia Nostra).

Wood, John Carter. 2004. *Violence and crime in 19th-century England. The shadow of our refinement* (Londra: Routledge).

Ylikangas, Heikki. 1998. *The knife fighters. Violent crime in Southern Ostrobothnia, 1790-1825* (Helsinki: Academia Scientiarium Fennica).

Ylikangas, Heikki, vd.1998. *Five centuries of violence in Finland and the Baltic area* (Helsinki: Publications of the History of Criminality Research Project).

Zaitch, Damian. 2002. *Trafficking cocaine. Columbian drug entrepreneurs in the Netherlands* (Den Haag: Kluwer).

Zorzi, Andrea. 1995. Politica e giustizia a Firenze al tempo degli ordinamenti antimagnatizi. Arrighi, Vanna (ed.) içinde, *Ordinamenti di giustizia fiorentini. Studi in occasione del VII centenario* (Florence: Archivio di Stato): 105-7.

Af
  dilekçesi 110
  tasdik prosedürü 93, 103
Anderson, Elijah 333, 349

baş bozmak 196
barışma
  affa uğramanın ön koşulu olarak 86, 96
  Alçak Memleketler dışında 77, 89, 98
  aileler 27, 88
  yalınlaşması 373
Barna da Siena 82
Beattie, John 152, 171, 172, 226, 229, 250
Bertillon, Alphonse265
bıçağa karşı sopa 141, 148
Blockmans, Wim 53, 54
Blok, Anton 19-21, 165-167, 281
Body-Gendrot, Sophie 10, 170, 263, 275, 309, 322, 325, 327, 329, 331, 337
boks 150-152, 267, 272, 274
Bourdieu, Pierre 19
Breittmayer, Georges 287
Brennan, Thomas 130, 151, 154, 155
Bulger, Jamie 337, 338
Burke, William ve William Hare 173, 299
burun kesme 186-188

Carroll, Stuart 98, 110, 121
Chassaigne, Phillippe 260, 264, 268, 276, 288, 290, 291, 299-301, 306, 307
Chauvaud, Fréderic 265, 275, 285, 288, 290, 300, 309, 327
Chesnais, Jean-Claude 249, 261, 262, 284, 309, 316
Churchill, Winston 305, 373
cinayet
  anlaşmalı cinayet 42, 43, 158
  anne-baba (ebeveyn) cinayetleri 206, 226
  modern kaygılar 337, 339, 347
  cinayetlerin uzun vadedeki azalışı 11
  Cönen, Wilhelm cinayeti 282
  birden fazla saldırgan 46
  deliler 223, 224
  Mannelli, Lippo cinayeti 40, 73
  politik cinayet 305, 310
  ruhsal açıdan sorunlu katiller 243, 246

seri cinayet 24, 303, 304, 321
yakın ilişki cinayetleri 207, 209, 210, 222, 226, 321, 328, 345
Cockburn, James 116, 159, 160, 168, 226
Collard, Franck 202
Conley, Carolyn 278, 279
Cooney, Mark 15, 75, 130, 209
Coubertin, Pierre de 267
crime passionnel 24, 287, 292-296, 304, 315

çeteler 68, 130, 161, 165-167, 259, 265, 268-271, 312, 313, 331, 335

D'Cruze, Shani 263, 269, 273, 287
Davies, Andrew 269, 273
Davis, Natalie 92, 93, 111
Dean, Trevor 31, 38, 40, 45, 47-51, 61, 82, 91, 98, 111, 123, 155, 189, 227
delilik 24, 67, 224, 231, 241, 242, 246, 250, 251-254, 292
Dunning, Eric267, 304, 310, 311
Durkheim, Emile 17, 250, 328
Dutroux, Marc 338
düello, formel 23, 117, 118, 120, 123, 127, 132, 146, 150, 282, 285, 312
düello (halk düellosu) 132, 135, 139, 140, 142, 149, 152, 154
Dülmen, Richard van 229-235, 239, 252

Egelkamp, Margarethe 326
Eisner, Manuel 12, 13, 130, 169, 170, 186, 193, 209, 261, 262, 276, 322, 325, 328, 329
Elias, Norbert 15-17, 22, 23, 39, 85, 103, 123, 178, 304, 320
Emsley, Clive 7, 201, 263, 264, 267, 268, 277, 283, 289, 306, 307, 308, 311-314, 337, 338
Esquirol, Jean-Etienne 254, 374
eş cinayetleri 214- 217, 288, 290
Winter, Ernst cinayeti 306, 307
Ayrıca bkz: crime passionel; öldürme oranları; şiddet
ev içi şiddet, *bkz.* cinayet, yakınlar arasında; şiddet, yakınlar arasında
ev tacizi 113, 114, 132, 192

fahişelik 192, 199, 236, 265, 311, 312
Farr, James 131, 153, 172, 196, 279
Ferri, Enrico 305
Foucault, Michel 299

Gauvard, Claude 44, 57-61, 65, 69, 71, 85
Gelli, Iacopo 284, 285
Given, James 30, 36, 45, 46, 59, 60, 64, 67
Goebbels, Joseph 259 (Gobbels yazılmış)
Goethe, Johann von 249, 250
Gowing, Laura 188, 199, 217, 234, 236, 240
Green, Thomas 83, 87, 91, 111, 115, 116, 153, 157, 196, 199
Gründgens, Gustaf 259 (Gründges olarak yazılmış)
Gurr, Ted Robert 12
güreş 141, 149, 266

Hasselt, Johan Jacop van 204
haydutluk 165, 264, 279, 281, 309, 335
hippi hareketi 317
Hitler, Adolf 258
Hobsbawn, Eric 165
Hoffer, Peter ve N. E. H. Hull 226, 228, 229
Hufton, Olwen 166, 167, 217, 229, 231, 232, 235, 237, 251
Hume, David 249

intihar
dolaylı intihar 246, 247
intiharın sıklığı 249
Ortaçağ'da 67

Jack, Karındeşen 298, 301, 306
James, Mervyn 113
Jansson, Arne 66, 115, 152, 157, 210, 247-249

Jones, George Fenwick 21, 175
jüri 87, 99, 199, 253, 260, 265-267, 283, 289, 292

kan davası 14, 17, 20, 23, 28-30, 34, 39-57, 59, 65, 69-71, 75-77, 81-85, 87, 89, 110, 111, 117, 119, 122, 123, 127, 142, 203, 345
karanlık sayı 13, 14, 31, 33, 117, 203, 229, 261
kiliseye sığınmak 90
Kloppenburg, Joes 338
Krafft-Ebing, Richard von 270, 291
kundakçılık 275

Lamartine, Alphonse de 286
Lang, Fritz 258-260, 303
Larner, John 40, 51
Lasalle, Fedinand 285
Lepoutre, David 319, 320, 329
Lombroso, Cesare 305
López, Gregorio 89
Lorre, Peter (László Löwenstein) 259
Lyotard, Jean-François 341

mağdurlara uygulanan anketler (*victimization surveys*) 14, 310, 326, 327
mafya 281, 285, 287, 337
Maitland, Frederic William 9
Mann, Klaus 259
medenileşme kampanyaları 321
medenileşme 15, 64, 214, 304, 307, 310, 320, 321, 345, 347
Michalik, Kerstin 235, 236, 251
Mohrmann, Ruth 114, 172, 197
Monkkonen, Eric 13, 15, 31, 115, 167, 276, 316
monomani 254, 255
Montesquieu 175, 249
Mucchielli, Laurent 7, 336
Muchembled, Robert 65, 93, 111
Muir, Edward 7, 27, 49, 77, 120, 121, 127
Murray, Alexander 67, 248
Mussolini, Benito 287, 305
Muzio, Girolamo 119
Müslümanlar 69, 70

Nolde, Dorothea 7, 208, 215, 217, 218

O'Donnell, Ian 263, 322, 329, 337
organize suç 327, 334-337, 341, 346
oyunlar 18, 65, 266, 267

öğrenciler 68, 122, 319, 329, 330, 332
öldürme, *bkz.* cinayet
öldürme oranları 14, 30, 31, 33, 48, 67, 72, 83, 84, 109, 115, 116, 158, 169, 170, 178, 210, 226, 230, 260-262, 271, 276, 278, 279, 282, 308-310, 314-316, 321-323, 325, 327, 329, 333, 334, 337, 343, 346
ölünün eli 88
öpücük 26, 73, 74, 79, 98, 112, 220, 221

Paris *banlieues* 331, 339
Pepe, Gabriele 286
Pitt-Rivers, Julian 19
Ploux, François 274, 275
parmak izi 257, 259, 265, 266, 304
polis, kuruluşu 264
Porto, Luigi da 27, 28

Rabin, Dana 250, 251
Ribera, Jusepe de 185, 186
Rivière, Pierre 299
Roché, Sebastian 328
Romilly, Samuel 250
Rousseau, Jean-Jacques 181, 249, 308, 309
Rousseaux, Xavier 82
Ruggiero, Guido 36, 38, 42, 63
ruhban 97, 114, 115, 228

Sabean, David 156, 213
Salernitano, Masuccio 28
Schnabel-Schüle, Helga 98, 211, 216, 242, 243
Schüssler, Martin 31, 32, 46, 60
Schwerhoff, Gerd 55, 116, 187, 189, 213, 235, 239, 272

Scott, Walter 224, 233, 251, 252
seçkinlerin barışçıllaşması 130, 131, 179, 321, 346
Shakespeare, William 27, 28, 71
Romeo ile Juliet 25, 27, 29, 40
Sharpe, James 167, 228, 230, 238
Shoemaker, Robert 145, 152, 171-174, 194
silahlar 35, 39, 50, 61, 64, 65, 67, 69, 82, 118, 122, 131, 140, 153, 158-161, 164, 274, 277-279, 313, 315, 316, 324, 330, 334
Smail, Daniel 43, 62, 63, 71, 84, 86
Soygun 18, 29, 65-68, 84-86, 91, 103, 131, 146, 165-168, 186, 191, 196, 259, 265, 268, 270, 271, 308, 310, 313, 317, 325-327, 332, 333, 339, 344, 375
spor 124, 127, 174, 266, 267, 283, 310, 311
Stewart, Frank Henderson 20, 112
suç haline gelme 72, 74, 94-97, 101-103, 105, 345
Szabó, István 259

şehirler, Ortaçağ'da 12, 30, 33, 36
şeref
bedenle bağlantılı şeref 22, 113, 188
kadın şerefi19, 172, 174, 184, 188, 198, 222, 294, 330, 333
ruhanileşmesi 22, 23, 128, 173, 176, 180, 222, 284, 346

şiddet
halkın tutumu 104
inançlar arası 310
kadın şiddeti 186, 190, 191
kırsal alanda 68, 157, 203, 271, 292, 324, 327
köyler arası 279
seçkinlerin şiddeti 36, 37, 56, 59, 71, 126
kurban olarak 54, 260, 303
şiddet tekeli 281
Birinci Dünya Savaşı 117, 120, 260-263, 269, 284, 295, 302, 307, 309, 346
erkeklik 60, 130, 171
törensellik 57, 62, 63
dürtüsel şiddet 17, 18
ayrıca bkz: cinayet

tahkikat prosedürleri 94
taverna 21, 37, 59-62, 112, 130, 132-135, 137, 140, 142, 143, 147, 151, 152, 154, 177, 193, 195, 197, 280
Taylor, Howard 260
Thome, Helmut ve Cristoph Birkel 323-325, 328
tecavüz 10, 36, 50, 69, 85, 100, 114, 197-201, 235, 236, 249, 288, 300, 301, 303, 308, 325, 326, 338

uyuşturucu 260, 321, 330-332, 334, 335, 337

Voltaire 249
Vrolijk, Marjan 32, 38, 45, 62, 93, 95, 111, 132, 155

Weber, Eugen 274, 307
Welten, Bernard 341
Wheelwright, Julie 254
Wielant, Filips 37, 38
Wiener, Martin 8, 260, 263, 264, 268, 273, 283, 287-289, 291
Wiertz, Antoine 253
Wilterdink, Nico 341, 342
Witsen, Nicolaes 107
Wood, John Carter 268, 272, 273, 290

Yahudiler 15, 33, 57, 69, 70, 162, 163, 177, 305-307, 314, 329
yeni doğan cinayetleri 230, 344
yeraltı dünyası 24, 145, 258, 259, 281, 293, 312, 313, 335

zehirleme 159, 201-205, 208, 220, 221, 344
zoen, *bkz*. barışma
Zorzi, Andrea 39, 40, 46, 51

Kılıçlar, sopalar, düellolar, namus ve aşk cinayetleri... Erkek erkeğe kavgalar, aile içi katliamlar ve soygun amaçlı öldürmeler... Suç ve şiddetin kategorileştirilmesi, soruşturulması, yıllar boyunca akıllarda kalması, konuşulması... Kadınlar, erkekler ve seri katiller... Ortaçağ'da insanlar, cinayeti şerefli bir savunma ya da intikam eylemi olarak görüyorlardı. Kavgadan kaçmak ya da intikamı ertelemek, itibar kaybıydı. Sonraları soylular, alt sınıflardan insanlarla hiçbir biçimde kavgaya girmez oldular. Saygın vatandaşlar gerektiğinde kendilerini savunmak zorunda kaldılarsa da, bıçak kavgalarına dâhil olmayı reddettiler. Bıçak kavgası, alt sınıfların sakilliğini taşıyordu; izlenebilirdi ama katılmak yersiz ve mantık dışıydı. Çatışmalar erkekler arasında gelişiyordu ve öğrenilmiş cinsiyet rolleri, kadınları, katil olmaktan alıkoyuyordu. 19. yüzyıla gelindiğinde şeref kavramı yeniden tanımlanıyor, uygarlaşmanın sonucu olarak kan davaları ve bıçak kavgaları, siyasal iktidarın daha az nüfuz edebildiği, ekonomik olarak az gelişmiş bölgelere kayıyordu. Bugün, küreselleşmeyle birlikte yaşanan göç ve organize suçlar, uygarlaşma eğrisini yanlışlayacak biçimde metropollerde yoğunlaşıyor. Pieter Spierenburg, Ortaçağ'dan günümüze cinayetin tarihini, ustalıkla anlatıyor.

"Cinayet düzeyinin yüksek olduğu Ortaçağ'da, insanlar cinayetten korkmuyorlardı. 19. yüzyıla doğru öldürme fiilleri azaldıkça, korku arttı. Ancak 20. yüzyıl boyunca, bu ters bağıntı ortadan kalkmaya başladı. Şiddetin en düşük noktaya indiği 1950'ler ve 1960'larda, başka toplumsal kaygılar öne çıktı ve cinayetlerin 1970'ten sonraki artışına, şiddete karşı yükselen bir duyarlılık eşlik etti."

İLETİŞİM 1480
TARİH DİZİSİ 61
ISBN-13: 978-975-05-0772-4
9 789750 507724